

**COLEGIUL TEHNIC «MEDIENSIS» DIN MEDIAȘ
CATEDRA DE ISTORIE ȘI ȘTIINȚE SOCIO-UMANE**

**BIBLIOTHECA HISTORICA, PHILOSOPHICA ET GEOGRAPHICA
IX**

COLLEGIUM MEDIENSE

III

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

XII

MEDIAȘ – 2013

Consiliul științific

Dr. Andeea Atanasiu-Croitoru – Muzeul Marinei Române din Constanța
Dr. Dan Bodea – Colegiul Catolic „Sf. Iosif” din București
Dr. Gherghina Boda – Muzeul Civilizației Dacice și Romane, Deva
Dr. Carmen Sofia Dragotă – Institutul de Geografie al Academiei, București
Dr. Mihaela Găvănescu – Colegiul Național „I.L. Caragiale”, București; Academia de Științe Economice, București
Dr. Lavinia Gheorghe – Muzeul de Arheologie și Istorie Națională, Constanța
Dr. Florina Grecu – Facultatea de Geografie a Universității din București
Dr. Constantin Ittu – Muzeul Brukenthal din Sibiu
Dr. Cătălina Mărculeț – Institutul de Geografie al Academiei, București
Dr. Vasile Mărculeț – Colegiul Tehnic „Mediensis” din Mediaș
Dr. Sime Piroțici – Facultatea de Arhivistică a Academiei de Poliție „Alexandru Ioan Cuza” din București
Dr. Enache Tușa – Facultatea de Științe Politice a Universității „Ovidius” din Constanța
Dr. Oana Tutilă-Bărbat – Muzeul Civilizației Dacice și Romane, Deva
Dr. Mihail Zahariade – Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București

Comitetul de redacție

Dr. Vasile Mărculeț – redactor șef – Colegiul Tehnic „Mediensis” din Mediaș
Dr. Ioan Mărculeț – redactor șef adjunct – Colegiul Național „I.L. Caragiale”, București
Delia Crișan – secretar de redacție – Colegiul Tehnic „Mediensis” din Mediaș
Corina Tănase – membru – Colegiul Tehnic „Mediensis” din Mediaș
Ana Bocioancă – membru – Colegiul Tehnic „Mediensis” din Mediaș
Dr. Alexandru Bucur – membru – Sibiu

Traducerea rezumatelor

Limba engleză: Angela Porime; Crina Sincu; Theodora Mărculeț; Anca Vulcănescu
Limba franceză: Justina Coliban; Elena Jampa

Correspondența, schimburile de carte și comenzile se vor trimite la:
La correspondance, les échanges et toutes commandes seront envoyés au:
The correspondence, the book exchange and the orders could be sent to:

COLEGIUL TEHNIC „MEDIENSIS”
Str. Sticlei, nr. 9
551130, Mediaș
jud. Sibiu, România
colegiutehnicmediensis@gmail.com

Prezentul volum a fost publicat cu sprijinul financiar al Direcției Municipale pentru Cultură, Sport, Turism și Tineret din cadrul Consiliului Municipal Mediaș și Asociației „Promediensis” din Mediaș.

Responsabilitatea pentru ideile exprimate, conținutul și acuratețea corecturii materialelor publicate revine exclusiv autorilor.

**ISSN 2247 – 7772
ISSN-L = 2247 – 7772**

NOTA REDACȚIEI

Prezentul număr al anuarului *Collegium Mwediense*, II – *Comunicări Științifice*, XII reunește comunicările prezentate de autori în cadrul Sesiunii naționale de comunicări științifice organizată de Colegiul Tehnic „Mediensus” din Mediaș în parteneriat cu Direcția Municipală pentru Cultură, Sport, Turism și Tineret din cadrul Primăriei Municipiului Mediaș, în mai 2013.

În cadrul prezentului număr redacția s-a limitat la a asigura forma materialelor publicate. În consecință unele materiale au suferit o serie de modificări față de forma dată de autori, fără a face nici cea mai mică intervenție în conținutul acestora. De altfel, responsabilitatea pentru conținutul acestora, al ideilor și opiniile exprimate.

Redacția

**ISTORIE
ARHEOLOGIE
ȘTIINȚE POLITICE**

DOUĂ PIESE CERAMICE, REPREZENTÂND PICIORUL UMAN, DESCOPERITE LA ȘOIMUȘ – „TELEGHI”, JUD. HUNEDOARA

Drd. Antoniu Marc

Abstract: *Two ceramic pieces representing human leg, found at Șoimuș – „Teleghi”, Hunedoara County. Within the Railway 2011 archaeological project, the preventive researches carried out in Șoimuș – “Teleghi” site, provide us important and valuable historical information. The artefacts we present here are two clay human legs, found among the archaeological material of a waste pit. The pottery belongs to the third phase of the Wietenberg culture, maybe even later, chronological situated at the end of the Middle Bronze Age and Late Bronze Age. These objects were, in fact, a pair of legs, detached from an anthropomorphic figurine or a vessel, miniature shrine or other artefacts. Due to the cultural context and the analogies, we consider the first possibility, without completely excluding the others, because of the links with contemporary cultures in the East and especially, for this area, in the West. Representations of human feet are closely related to religious beliefs and practices of the time.*

Cuvinte cheie: *autostrada, epoca bronzului, cultura Wietenberg, picioare.*

Keywords: *highway, Bronze Age, Wietenberg culture, legs.*

Descoperirile arheologice prilejuate de cercetările preventive din situl de la Șoimuș - „Teleghi”, din cadrul proiectului Autostrada 2011¹, au adus un plus de informații istorice valoroase, deschizând noi perspective asupra trecutului îndepărtat. Numeroasele piese, aduse la lumină, vin să completeze cunoștințele avute despre culturile străvechi, din acest teritoriu și, în același timp, să genereze dezbateri și interesante teme de cercetare.

În intenția noastră, de a pune în circuitul științific aceste descoperiri, am purces, cum era firesc, la prelucrarea imensului material arheologic recuperat, oferind pe parcurs, publicului interesat, informații despre cele descoperite și propriile interpretări și ipoteze, privitor la acestea². În acest demers se înscrie și articolul de față.

Așezarea de epoca bronzului, din punctul „Teleghi”, a fost suprapusă de traseul autostrăzii în marginea ei sudică. În suprafața delimitată pentru săpătura arheologică, au fost dezvelite și cercetate cca. 400 de complexe, în cvasitotalitatea lor gropi, cu diverse destinații.

Piesele menționate în titlu au fost descoperite în umplutura complexului C 89, situat aproximativ în zona centrală a suprafeței, înspre marginea de nord a acesteia. Acesta a fost o groapă mare (adâncimea de 1,60 m, diametrul la gură de 1 m și la bază de 1,20 m), cu pereții cuptoriți, în al cărei conținut omogen, cu multă arsură, s-au aflat numeroase fragmente ceramice, oase de animale, valve de scoică de râu, material litic și lipitură de pereți arsă. Profilul gropii ne-a indicat că umplerea s-a făcut într-un interval de timp scurt, astfel că putem afirma că, dacă inițial era destinată, foarte probabil, păstrării unor provizii, ulterior a fost umplută cu resturi menajere.

Materialul ceramic provine de la vase fragmentate, neîntregibile, de diferite categorii și tipuri. Decorul a fost realizat prin utilizarea canelurilor oblice, pe diametrul maxim al vaselor și a motivelor incizate: linii apropiate, paralele, descriind spirale, benzi umplute cu împunsături simple și simultane, meandre frânte, umplute în aceeași manieră, brăuri alveolate, butoni-apucătoare alungiți, dispuși orizontal, simpli și alveolați. Toate aceste indicii ne conduc spre atribuirea complexului, fazei III a culturii Wietenberg³, posibil spre sfârșitul ei.

Cele două obiecte se prezintă astfel: pasta din care au fost confecționate conține nisip fin, suprafața fiind lustruită. Arderea a fost de bună calitate, culoarea obținută fiind brun închis, cu nuanțe negricioase pe alocuri. S-a încercat reproducerea unor picioare purtând încălțăminte dintr-un material moale, sugerat de evidențierea ușoară, la fiecare, a proeminenței interioare, dată de terminația inferioară a tibiei. La cel stâng, înspre zona degetelor, spre exterior, se observă câteva incizii scurte, paralele, dispuse la distanțe inegale între ele și orientate pe lățimea labei piciorului.

Piesele (Pl. I - 1, 2, 4), reprezentând o pereche de picioare umane, au fost rupte de restul artefactului, din vechime. Celui drept îi lipsește partea din față a labei piciorului. Din aspectul rupturii, petrecută tot în vechime, se poate constata că aceasta și restul piciorului au fost confecționate separat, fiind apoi unite într-o singură bucată. Deși se poate observa că ele au fost rupte de artefactul din care făceau parte, în zona de prindere, (partea superioară a fiecăruia se deschide în diametru, la stângul fiind mai evident acest lucru), înălțimea lor, păstrată, diferă, cel stâng fiind de 5,5 cm, iar cel drept de 5 cm. Lungimea labei piciorului stâng este de 4,5 cm, iar diametrul gambei, de 2,2×2 cm, cu mici diferențe între ele. Au fost realizate în aceeași manieră, ceea ce ne îndreptățește să le considerăm ca făcând parte din același ansamblu.

Una din problemele ridicate de piesele descrise este artefactul de la care provin. Se poate presupune că au aparținut unei figurine antropomorfe sau unui vas care se sprijinea pe astfel de piciorușe ori altor artefacte.

¹ Damian (coord.) 2012, p. 279; Schuster și colab. 2012, p. 292.

² Marc 2012.

³ Andrițoiu 1992, p. 52.

Luând în considerare prima variantă, putem să le punem în relație de analogie cu unul din artefactele descoperite la Nicoleni⁴ - „Panta cu Șuri”, județul Harghita. În săpăturile realizate începând cu anul 1958, în hotarul acestei localități, au fost identificate urmele unei așezări de epoca bronzului, fiind recuperate materiale aparținând culturilor Wietenberg și Noua. Între resturile unei locuințe aparținând locuirii Wietenberg, în jurul vetrei, au fost descoperite, pe lângă fragmente de vase ceramice și două figurine antropomorfe. Una dintre ele⁵ (Pl. I - 3), mai bine păstrată, reproduce o siluetă umană bărbătească, cu cap, brațele orientate lateral și picioarele redată definit, asemănător pieselor noastre. Unul dintre picioare a fost rupt din zona de legătură cu trunchiul, dar s-a păstrat. Cealaltă figurină, realizată mai stilizat, are ambele picioare lipsă, acestea fiind rupte din același loc, ca și cel al piesei precedente. Forma membrilor inferioare este aproximativ cilindrică, având redată și laba piciorului. Imaginile figurinelor fiind publicate fără scalare, nu putem aprecia dacă piesele noastre se apropie și din punct de vedere dimensional cu cele de la Nicoleni.

O altă analogie ne oferă o descoperire din așezarea de epoca bronzului de la Rapolt - „Șeghi”⁶, reprezentând piciorul stâng, provenind probabil de la o figurină ca cea menționată mai sus (Pl. I - 5). Piesa este ruptă mai jos decât zona de legătură cu restul artefactului, iar talpa este ciobită. A fost realizată dintr-un amestec semifin, având suprafața netezită, dar fără lustru. Culoarea este cărămizie.

În aria culturii Wietenberg, au fost descoperite foarte puține reprezentări umane în lut, cu atât mai puțin din alte materiale⁷. În monografia culturii, realizată de N. Boroffka, sunt repertoriate 5 puncte, însumând 10 piese⁸, iar mai recent, într-un studiu al lui O. Dietrich, repertoriul totalizează 7 puncte, însumând 17 piese, întregi și fragmentare⁹. Cu excepția celei întregi de la Nicoleni, ele redau siluete stilizate, capul, brațele și picioarele fiind realizate mai mult sau mai puțin evident, în maniera celor din cadrul culturii Tei¹⁰. Este posibil ca, spre finalul evoluției culturii Wietenberg, să se renunțe la stilizare, elementele corporale fiind redată mai definit, probabil sub influențe culturale exterioare. Spunem aceasta, deoarece materialul ceramic de la Șoimuș - „Teleghi” și Rapoltu Mare - „Șeghi” ne indică această etapă târzie. De asemenea, locuirea de la Nicoleni - „Panta cu Șuri”, a fost atribuită de A. C. Florescu, în întregime, primei faze a culturii Noua, alături de ceramica acesteia, aflându-se fragmente de vase care păstrează caracteristici Wietenberg târzii. Și tot dintr-o locuire Noua I, cercetată parțial la Barboasa, jud Bacău, provine un fragment al unei piese asemănătoare (partea inferioară - laba piciorului și glezna)¹¹.

În cazul celei de-a doua variante, privind artefactul de la care provin, vase cu picioare antropomorfe au fost descoperite în ariile culturale vecine, din perioadele mijlocie și târzie ale epocii bronzului, de la răsărit și de la apus, în cultura Monteoru¹², respectiv culturile Vaty, a ceramicii încrustate și Piliny¹³ (Pl. II).

Pentru exemplificare, amintim asemenea vase (picside), descoperite în aria culturii Monteoru, în așezarea de la Cânduș¹⁴ (Pl. II - 5). Aceste vase, cu corp globular, se sprijină pe patru piciorușe umane, orientate, două câte două, opus. Descoperite în cadrul inventarelor unor morminte, s-a considerat că simbolizau ideea de cuplu familial, inseparabil¹⁵.

Alte exemple provin din culturile bronzului mijlociu din Bazinul Carpatic. Astfel, sunt vase sprijinite pe două picioare, cum e cazul unui vas din perioada Koszider¹⁶ și altuia, din cultura Vaty¹⁷ (Pl. II - 3) și pe patru (Pl. II - 4), ca în cazul unui vas din cultura Piliny¹⁸. Două artefacte aparte, provenind din cultura ceramicii încrustate, sunt o „zornăitoare” sub formă de pasăre, stând pe două picioare umane¹⁹ și un altăraș sprijinit pe patru asemenea picioare, orientate toate în același sens, în lungul piesei²⁰. Acestea din urmă, prin forma și proporțiile lor, se apropie mai mult de exemplarele noastre.

⁴ Székely 1962, p. 337; Florescu 1991, p. 97-98.

⁵ Székely 1962, p. 329, fig. 4/15; Florescu 1991, p. 267, fig. 95/2.

⁶ Descoperirea aparține colegului Alexandru Bărbat, căruia îi mulțumesc pentru bunăvoința de a mi-o pune la dispoziție, pentru realizarea acestui material. După fragmentele ceramice recuperate, în urma cercetării de suprafață, locuirea de aici corespunde etapei finale a culturii Wietenberg.

⁷ Boroffka 1994, p. 226.

⁸ Boroffka 1994, p. 178.

⁹ Dietrich 2011, p. 97-98.

¹⁰ Dietrich 2011, p. 104, Taf. 1.

¹¹ Florescu 1991, p. 29; p. 267, fig. 95/5.

¹² Florescu 1979, p. 86, fig. 10; p. 87, fig. 11/2, 4, 5.

¹³ Kovács 1977, pl. 19, 20, 36, 37, 54; Bóna 1992, p. 35, fig. 18.

¹⁴ Florescu 1979, fig. 10.

¹⁵ Florescu 1979, p. 85.

¹⁶ Bóna 1992, p. 35, fig. 18; p. 206.

¹⁷ Kovács, 1977, p. 96; Pl. 36.

¹⁸ Kovács, 1977, p. 98; Pl. 54.

¹⁹ Kovács, 1977, p. 95; Pl. 20.

²⁰ Kovács, 1977, p. 94-95; Pl. 19.

Există așadar, mai multe tipuri de artefacte din care ar putea face parte picioarele prezentate de noi. Înclinăm să considerăm, însă, ținând cont de restul materialelor descoperite, din care lipsesc obiecte de tipul celor amintite anterior și analogiile din aria geografică a culturii Wietenberg, că ele au aparținut unei figurine antropomorfe.

Deocamdată, aflându-ne în stadiul preliminar de prelucrare ale datelor și materialelor arheologice oferite de locuirea de epoca bronzului de la Șoimuș - „Teleghi”, nu ne putem pronunța asupra semnificației pieselor aduse în discuție, în relație cu contextul în care au fost descoperite. Considerăm că, în general, reprezentările antropomorfe sunt legate de credințele religioase ale epocii, iar cele ale piciorului uman, ca parte a unui artefact sau desprinse de acesta ori de sine stătătoare, vin să completeze, ca simboluri²¹, imaginea asupra unor credințe și ritualuri²², altfel greu de înțeles la nivelul zilelor noastre, dar explicabile în contextul cultural al societăților din acel trecut.

Bibliografie:

- Andrițoiu 1992 – Ioan Andrițoiu, *Civilizația tracilor din sud-vestul Transilvaniei în epoca bronzului*, București, 1992.
- Bóna 1992 – István Bóna, *Bronzezeitliche Tell-Kulturen in Ungarn*, în (Hrsg. Walter Meier-Aredt), „Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell Siedlungen an Donau und Theiss”, Frankfurt am Main, 1992, p. 9-41.
- Boroffka 1994 – Nikolaus Boroffka, *Die Wietenberg-Kultur: Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südosteuropa*, Teil I, Bonn, 1994.
- Chevalier, Gheerbrant 1995 – Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, vol. 3, București, 1995.
- Damian (coord.) 2012 – Paul Damian, Ionuț Bocan, Cătălina Neagu, Eugen Marius Paraschiv-Grigore, Mihai Vasile, Decebal Vleja, Edmond-Silviu Ene, Ioana Paraschiv-Grigore, Angelica Bălos, *Varianta de ocolire Deva – Orăștie, km.0+000 – 32+500, jud. Hunedoara*, în „Cronica Cercetărilor Arheologice din România – Campania 2011”, 2012, p. 278-279.
- Dietrich 2011 – Oliver Dietrich, *Kinderspielzeug oder Kultobjekte? Überlegungen zu antropomorphen Figurinen der Wietenberg- und Tei-Kultur*, în „Bronze Age Rites and Rituals in the Carpathian Basin”, 2011, p. 87-106.
- Florescu 1991 – Adrian C. Florescu, *Repertoriul culturii Noua - Coslogeni din România. Așezări și necropole*, în „Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos”, IX, 1991.
- Florescu 1979 – Marilena Florescu, *Contribuții la cunoașterea concepțiilor despre lume și viață a comunităților tribale montene, în „Carpica”, XI, 1979, p. 57-134.*
- Kovács 1977 – Tibor Kovács, *The Bronze Age in Hungary*, Budapest, 1977.
- Marc 2012 – Antoniu Marc, *Considerații cu privire la „Capetele de băț” din cultura Wietenberg*, în „Sargetia S.N.”, III, 2012, p. 91-100.
- Schuster 1999-2000 – Cristian Schuster, *Despre reprezentări în lut ars ale piciorului uman din bronzul românesc*, în „Analele Banatului”, VII-VIII, 1999-2000, p. 261-278.
- Schuster și colab. 2012 – Cristian Schuster, Nicolae Cătălin Rișcuța, Gică Băeștean, Ioan Alexandru Bărbat, Antoniu Tudor Marc, *Șoimuș, com. Șoimuș, jud. Hunedoara (Varianta de ocolire Deva – Orăștie), Punct: Șoimuș 1 (Avicola) km. 29+750 – 30+300*, în „Cronica Cercetărilor Arheologice din România – Campania 2011”, 2012, p. 291-292.
- Székely 1962 – Zoltan Székely, *Sondajele executate de Muzeul Regional din Sfântu Gheorghe*, în „Materiale și Cercetări Arheologice”, VIII, 1962, p. 325-340.

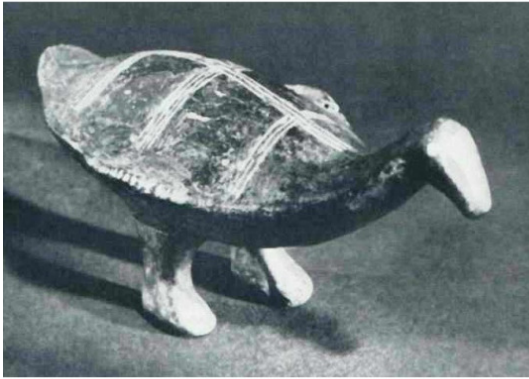
²¹ Chevalier, Gheerbrant 1995, p. 88-91; Evseev 2007, 473-474.

²² Schuster 1999-2000, p. 266-268.

Pl. I - Imagini ale piciorușelor de la Șoimuș - „Teleghi” - foto (1a, 2a, 4) și desen (1b, 2b), a figurinei de la Nicoleni, (3a) și detaliu (3b) (după Székely 1962) și a piciorușului de la Rapoltu Mare - „Șeghi” (5).

1

2

3

4

5

Pl. II - Imagini ale artefactelor sprijinite pe piciorușe umane, descoperite în arii culturilor Ceramicii încrustate (1, 2), Vatea (3), Pility (4) (după Kovács 1977) și Monteoru (5) (după Florescu 1979).

NOI DESCOPERIRI ARHEOLOGICE LA MEDIAȘ (JUD. SIBIU)

Drd. Viorel Ștefu
Dr. Vasile Mărculeț

Abstract: New archeological discoveries at Mediaș (Sibiu county). This article presents some recent archaeological discoveries from Mediaș - str. C-tin Brâncoveanu. The archaeological findings represents just ceramic fragments, of which the majority is dated to the Early Iron Age and only a few in the Middle Ages. The Hallstatt pottery falls in the second phase of the Gáva culture, specific to Hallstatt B period. This findings are important for the Mediaș area, because they represent a new point on the archaeological map of the city and provide a significant contribution to a better knowledge of the Hallstatt settlements from the left side of the river Târnava Mare.

Cuvinte cheie: descoperiri arheologice, epoca fierului, Mediaș, ceramică hallstattiană, cultura Gáva.
Keywords: archeological discoveries, Iron Age, Mediaș, Hallstatt pottery, Gáva culture.

În ultimii ani descoperirile arheologice provenite din cercetări sistematice sunt inexistente la Mediaș, iar cele rezultate în urma intervențiilor cu caracter preventiv sau de salvare sunt destul de reduse. Cu toate acestea, în fiecare an noi artefacte arheologice îmbogățesc patrimoniul Muzeului din Mediaș, însă acest fapt se datorează descoperirilor întâmplătoare sau cercetărilor de suprafață (periegetice).

Prin această scurtă notă dorim să introducem în circuitul științific o serie de materiale arheologice descoperite recent pe teritoriul municipiului Mediaș, scoase la iveală cu ocazia unor lucrări de amenajare efectuate în parcul situat pe Str. Constantin Brâncoveanu („Parcul Copiilor”)¹.

Noile descoperiri aparțin, într-o proporție covârșitoare, primei epoci a fierului (Hallstatt) și prezintă o mare importanță științifică datorită faptului că introduc un nou punct pe harta arheologică a orașului Mediaș. De-a lungul timpului, cele mai numeroase urme de locuire preistorică aduse la suprafață sunt cele datate în epoca hallstattiană, pe teritoriul actual al orașului, precum și în împrejurimile sale fiind cartate aproximativ 30 de puncte distincte cu astfel de descoperiri. Bineînțeles acestea trebuie diferențiate și privite în funcție de specificul fiecăreia, precum așezări stabile de o întindere mai mare, care înglobează mai multe astfel de puncte, locuiri sezoniere sau izolate, necropole funerare și o așezare fortificată (a doua ca suprafață din spațiul Transilvaniei).

Literatura de specialitate cuprinde un repertoriu destul de vast în ceea ce privește prima epocă a fierului din zona Mediașului. Astfel, putem regăsi mențiuni asupra cercetărilor și rezultatelor arheologice din numeroase locuri, precum: Dealul Cetății², Gura Câmpului³, Baia de Nisip⁴, Hășmaș⁵, str. Târnavei⁶, După Zid⁷, Rora Mică⁸, Ișcolani – Uzina de apă⁹, str. Aurel Vlaicu¹⁰, Lunca Ciorilor¹¹, fosta grădină Wachsmann¹², incinta Bisericii Evanghelice „Sf. Margareta”¹³, str. Cardinal Iuliu Hossu (fostă Piersicului)¹⁴, str. Petru Rareș¹⁵, str. Măguri¹⁶, Teba¹⁷ și str. Mihai Viteazu¹⁸.

¹ Materialele arheologice au fost descoperite întâmplător, în primăvara anului 2013, de către dr. Vasile Mărculeț și au fost donate Muzeului Municipal Mediaș.

² Székely 1953, p. 6-7; Crișan 1955-1956, p. 45-48; Nestor, Zaharia 1961, p. 171-177; Zaharia 1965, p. 83 și următoarele; Blăjan et al. 1987, p. 49-52; RepArhSibiu 2003, p. 130-131; Pankau 2004, p. 128-129; Pankau 2004a, p. 6-18.

³ Blăjan, Tatai-Baltă 1978, p. 11; Blăjan et al. 1979, p. 35 și următoarele; Winkler, Blăjan 1982, p. 93-94, 96; RepArhSibiu 2003, p. 128; Pankau 2004, p. 129-130; Pankau 2004a, p. 18-21.

⁴ Crișan, Szuchy 1955-1956, p. 13; Crișan 1955-1956, p. 34; Blăjan, Togan 1978, p. 42-43; RepArhSibiu 2003, p. 128; Pankau 2004, p. 130; Pankau 2004a, p. 21.

⁵ Winkler et al. 1983, p. 121 și următoarele; Pankau 2004, p. 130; Pankau 2004a, p. 22.

⁶ Pankau 2004, p. 130; Pankau 2004a, p. 22.

⁷ Pankau 2004, p. 130; Pankau 2004a, p. 22.

⁸ Blăjan, Togan 1978, p. 42; RepArhSibiu 2003, p. 132; Pankau 2004, p. 130-131; Pankau 2004a, p. 22.

⁹ Blăjan, Tatai-Baltă 1978, p. 11; RepArhSibiu 2003, p. 128; Pankau 2004, p. 131; Pankau 2004a, p. 22.

¹⁰ Pankau 2004, p. 131; Pankau 2004a, p. 22.

¹¹ Székely 1953, p. 7-8; Blăjan et al. 1987, p. 50; RepArhSibiu 2003, p. 131; Pankau 2004, p. 132; Pankau 2004a, p. 23.

¹² Crișan, Szuchy 1955-1956, p. 12; RepArhSibiu 2003, p. 131; Pankau 2004, p. 132; Pankau 2004a, p. 24.

¹³ Blăjan et al. 1987, p. 50, 52; RepArhSibiu 2003, p. 130; Pankau 2004, p. 132-133; Pankau 2004a, p. 24.

¹⁴ Blăjan et al. 1987, p. 50; Pankau 2004, p. 133; Pankau 2004a, p. 24.

¹⁵ Blăjan et al. 1987, p. 50; RepArhSibiu 2003, p. 129; Pankau 2004, p. 133; Pankau 2004a, p. 24.

¹⁶ Blăjan et al. 1987, p. 47-49; Pankau 2004, p. 133; Pankau 2004a, p. 24.

¹⁷ Blăjan, Togan 1978, p. 41; RepArhSibiu 2003, p. 132; Pankau 2004, p. 130; Pankau 2004a, p. 22.

¹⁸ Descoperirile au fost făcute de către angajații Muzeului Municipal Mediaș în anul 2007, cu ocazia excavărilor la fundația executată pentru construirea noi clădiri a Școlii Generale „I. Bathory”.

Din păcate, în foarte puține dintre aceste puncte au fost efectuate cercetări arheologice sistematice sau de altă natură, majoritatea dintre ele fiind cunoscute doar pe baza descoperirilor întâmplătoare, care nu pot oferi o imagine mai amplă și clară asupra acestei perioade istorice, atât de bine reprezentată în zona Mediașului.

Materialele ceramice aflate recent în zona străzii *C-tin Brâncoveanu („Parcul Copiilor)* provin de pe panta vestică a platoului pe care este ridicată centura de ziduri a vechii fortificații medievale a orașului, la aproximativ 20-25 m de baza zidului de incintă. În general, ceramica este realizată dintr-o pastă omogenă, bine frământată, confecționată din argilă de o calitate ridicată, cu puține impurități, iar ca degresant a fost utilizat nisipul fin cu granulație mărunță, dar și ceramică pisată (observabilă doar în unele cazuri). Astfel, a rezultat o ceramică destul de compactă, bine arsă, atât oxidant cât și reductant, iar la prelucrarea vaselor se poate constata o atenție sporită acordată în lustruirea pereților exteriori, dar și interiori, care conferă în multe cazuri un aspect extrem de lucios, cu tente metalice. În funcție de tehnica de lucru, ceramica se împarte în două mari categorii: ceramica fină, foarte bine reprezentată, și ceramica semifină.

Ornamentica materialelor descoperite este destul de săracă, probabil și datorită stării de fragmentare a ceramicii, însă se pot constata anumite decoruri compuse din caneluri, mai late sau mai înguste, dispuse orizontal sau vertical pe corpul vaselor.

În ceea ce privește formele, fragmentele ceramice descoperite sunt foarte dificil de apreciat și de integrat într-o tipologie certă, pe criterii de funcționalitate. Acest fapt se datorează în primul rând dimensiunilor reduse ale materialului, care îngreunează sau chiar fac imposibilă reconstituirea completă a unor categorii sau tipuri de vase. Totuși, în unele cazuri putem face anumite aprecieri pe baza reconstituirilor grafice și prin analogiile avute la dispoziție, cu rezervele de rigoare în astfel de cazuri.

Descrierea materialului ceramic

1. Fragment din partea superioară a unui vas, ușor evazat, fără decor, din pastă semifină, cu nisip fin în compoziție, cărămiziu la interior și negru la exterior **(PI. I, 1)**;
2. Fragment dintr-un vas bitronconic de mari dimensiuni, fără decor, confecționat dintr-o pastă semifină, cu nisip mărunț în compoziție, cărămiziu la interior, iar la exterior prezintă două nuanțe: negru și cafeniu **(PI. I, 2)**;
3. Fragment de vas, fără decor, din pastă semifină, cu nisip fin și ceramică pisată în compoziție, interiorul de culoare neagră este foarte bine lustruit, ceea ce-i conferă un luciu puternic, și cafeniu la exterior **(PI. I, 3)**;
4. Fragment de vas, fără urme de decor, confecționat din pastă fină, având în compoziție nisip foarte fin, de culoare neagră atât la interior cât și la exterior **(PI. I, 4)**;
5. Fragment din marginea superioară a unui vas, fără decor, realizat din pastă semifină, cu nisip mărunț în compoziție, negru la interior și cărămiziu-roșietic la exterior **(PI. I, 5)**;
6. Fragment din corpul unui vas de dimensiuni mai mari, fără urme de decor, din pastă semifină, cu nisip mărunț în compoziție, cărămiziu la interior și cafeniu la exterior **(PI. I, 6)**;
7. Fragment de vas, fără decor, din pastă semifină, cu nisip fin în compoziție, cafeniu la interior și cărămiziu la exterior **(PI. I, 7)**;
8. Fragment din corpul unui vas, fără nicio urmă de decor, confecționat din pastă semifină, cu nisip mărunț în compoziție, cafeniu la interior și cenușiu la exterior **(PI. I, 8)**;
9. Fragment din corpul unui vas, fără decor, realizat din pastă fină, bine lustruit, cenușiu la interior și cafeniu la exterior **(PI. I, 9)**;
10. Fragment de vas, fără decor, confecționat din pastă fină, cu nisip foarte mărunț în compoziție, negru la interior și cenușiu la exterior **(PI. I, 10)**;
11. Fragment din corpul unui vas, cu urme vagi de decor realizat sub forma unor caneluri late, dispuse transversal, confecționat din pastă fină, cu pereții subțiri, foarte bine lustruit pe ambele fețe, de culoare neagră la interior și cenușiu la exterior **(PI. I, 11)**;
12. Fragment de vas, fără decor, realizat din pastă semifină cu nisip în compoziție, cărămiziu la interior și cenușiu la exterior **(PI. I, 12)**;
13. Fragment din partea superioară a unui vas, fără urme de decor, confecționat din pastă fină, foarte omogenă și bine arsă, cu nisip fin în compoziție, cărămiziu la interior și negru lucios la exterior și foarte bine lustruit **(PI. I, 13)**;
14. Fragment din fundul unui vas, realizat din pastă semifină, cu nisip fin în compoziție, de culoare neagră atât la interior cât și la exterior **(PI. I, 14)**;
15. Fragment din corpul unui vas, decorat cu caneluri late și bine profilate, dispuse sub formă de ghirlandă pe suprafața vasului, confecționat din pastă fină, cărămiziu la interior și cenușiu la exterior **(PI. I, 15)**;
16. Fragment de vas, fără decor, realizat din pastă fină, cu nisip în compoziție, de culoare neagră la interior și cenușiu la exterior **(PI. I, 16)**;

17. Fragment din corpul unui vas, decorat cu caneluri late, dispuse sub formă de ghirlandă pe suprafața vasului, confecționat din pastă fină, cu nisip în compoziție, cărămiziu la interior și negru la exterior (PI. I, 17);
18. Fragment de vas, fără decor, realizat din pastă fină, cu nisip mărunț în compoziție, cărămiziu la interior și cenușiu deschis la exterior. La exterior este bine lustruit (PI. I, 18);
19. Fragment din corpul unui vas de dimensiuni mai mari, fără urme de decor, confecționat din ceramică semifină, cu nisip și ceramică pisată în compoziție, negru la interior și cafeniu la exterior (PI. I, 19);
20. Fragment din corpul unui vas globular (?) de dimensiuni mai reduse, fără urme de decor, confecționat dintr-o pastă fină, omogenă și foarte bine arsă, cu pereții foarte subțiri, de culoare cărămizie atât la interior cât și la exterior (PI. I, 20);
21. Fragment din corpul unui vas de dimensiuni mai mici, fără urme de decor, confecționat dintr-o pastă fină, omogenă și foarte bine arsă, cu nisip mărunț în compoziție, cu pereții foarte subțiri, de culoare cărămizie atât la interior cât și la exterior (PI. I, 21);
22. Marginea superioară evazată a unui vas, de dimensiuni mai mari, cu un diametru de aproximativ 17 cm, fără urme de decor, realizat din pastă fină, foarte bine lustruit, cu nisip mărunț în compoziție, de culoare cenușie atât la interior cât și la exterior (PI. II, 1);
23. Fragmente din buza puternic evazată și umărul unui vas bitronconic de mari dimensiuni, gura vasului având un diametru de aproximativ 40 cm, decorat cu aplicații și caneluri dispuse vertical pe corpul vasului, confecționat din pastă fină, puternic lustruită pe ambele fețe ale vasului, cărămiziu la interior și negru lucios la exterior (PI. II, 2);
24. Buza unui vas de dimensiuni mai reduse, cu diametrul gurii de aproximativ 14-15 cm, fără urme de decor, confecționat din pastă fină, cu nisip mărunț în compoziție, bine lustruit pe ambele fețe, cărămiziu la interior și negru cu cărămiziu la exterior (PI. II, 3).
25. Fragment din marginea superioară a unui vas bitronconic de mari dimensiuni, cu diametrul gurii de aproximativ 20 cm, fără decor, confecționat din pastă fină, foarte bine lustruită la exterior, ceea ce-i conferă un aspect metalic, cărămiziu la interior și negru lucios la exterior (PI. II, 4).

Astfel, după cum se poate observa, prelucrarea optimă a materialului arheologic descoperit pe str. *C-tin Brâncoveanu* este destul de anevoioasă, cauzând, datorită fragmentării accentuate, mari probleme de încadrare tipologică sau funcțională. Cu toate acestea putem emite anumite concluzii în privința periodizării, datării și încadrării culturale a artefactelor cercetate.

Considerații finale. Atribuirea din punct de vedere cultural-cronologic în epoca timpurie a fierului a majorității obiectelor arheologice analizate de noi este mai mult decât evidentă. Menționăm acest fapt pe baza analogiilor cu materialele rezultate din cercetările anterioare de pe teritoriul Mediașului sau din alte situri, care prezintă toate elementele clasice ale acestui aspect, de la decorurile întâlnite și până la forma generală a ceramicii, specifică acestui orizont temporal.

Excepție sunt doar câteva fragmente ceramice (PI. I / 14, 20-21), care se diferențiază într-un mod clar de celelalte materiale, atât prin modul de ardere, prin tipul pastei, cât și prin tehnica de confecționare, observându-se realizarea lor la roată rapidă. Pe baza acestor considerente optăm pentru încadrarea acestora în epoca medievală, fără a putea oferi mai multe detalii cu privire la acest fapt.

Ceramica hallstattiană ridică totuși unele probleme în ceea ce privește atribuirea ei unui complex cultural, însă aceste aspecte sunt întâlnite la numeroase astfel de descoperiri de pe teritoriul Mediașului, datorate în cea mai mare parte lipsei unor cercetări arheologice de o mai mare amploare. În orice situație, materialele provenite de pe str. *C-tin Brâncoveanu* trebuie privite într-o *corelație cronologică și [...] funcțională*, cu descoperirile asemănătoare din zonă, după cum afirma și Claudia Pankau referitor la întinderea locuirilor hallstattiene de la Mediaș¹⁹.

Cele mai complexe săpături arheologice pe *Dealul Cetății*, un punct de reper important pentru epoca fierului din zona noastră, au fost efectuate de către Ioan Nestor și Eugenia Zaharia în anul 1958²⁰, care plasează așezarea și ceramica din acest loc la un nivel cronologic specific etapei Hallstatt B, denumit faza Reci-Mediaș, contemporan cu nivelul Babadag II²¹. Cercetătorul Gheorghe Baltag menționează (probabil pe baza interpretărilor mai vechi) că descoperirile de aici cu *ceramică neagră, lustruită și canelată* au dat, pentru această zonă, denumirea de *cultura Mediaș*²². Cercetările recente plasează însă aceste tipuri de materiale în cadrul culturii Gáva²³.

¹⁹ Pankau 2004, p. 134.

²⁰ Nestor, Zaharia 1961, p. 171 și urm.

²¹ Zaharia 1965, p. 102.

²² Baltag 2000, p. 65-66;

²³ Pankau 2004, p. 126; Pankau 2004a, p. 92 și urm.; Ciugudean 2011, p. 69 și urm.

La nivelul Transilvaniei centrale și sudice cultura Gáva cunoaște un sistem evolutiv bipartit, cu două faze de evoluție, care este recunoscut de majoritatea cercetătorilor acestui fenomen, cu toate că în ultima perioadă sunt propuneri pentru definirea unei a III-a etape²⁴.

Pentru datarea materialelor hallstatiene de la Mediaș, atât a celor descoperite pe Dealul Cetății, cât și în celelalte puncte ale orașului, cea mai pertinentă lucrare este cea elaborată de către Claudia Pankau, care reia discuțiile mai vechi cu privire la cele două orizonturi distincte de evoluție: *Mediaș I și Mediaș II*²⁵. Pe baza analogiilor acestea sunt incluse în faza a II-a a culturii Gáva, cu sincronisme în așezările similare de la Teleac (Ib, II și IIIa)²⁶, Lechința de Mureș, Porumbenii Mari, Tilișca, Reci sau Cernatu²⁷. Poziția cronologică a acestora este plasată la nivelul Hallstattului B1 – B3, cu toate că anumite aspecte sunt considerate specifice și pentru Hallstattul A2²⁸.

Având în vedere faptul că materialele arheologice descoperite recent la Mediaș – str. C-tin Brâncoveanu, îndeosebi cele incluse în categoria vaselor bitronconice de dimensiuni mai mari (PI. II / 1-4) sau cele decorate cu caneluri (PI. I / 15, 17-18) își găsesc analogii, atât în ceea ce privește tipologia, cât și motivele decorative, în siturile de la Mediaș – Dealul Cetății²⁹, Gura Câmpului³⁰ și Baia de Nisip³¹ este evident că nu putem disocia încadrarea cultural-cronologică a acestora de restul descoperirilor hallstatiene de la Mediaș.

Prin urmare, considerăm, fără a putea trage o serie de concluzii mai amănunțite (cauzate și de limitele cercetării impuse de starea mare de fragmentare a materialelor incluse în demersul de față) că ultimele descoperiri arheologice de pe str. C-tin Brâncoveanu sunt specifice perioadei tipurii a epocii fierului (Hallstatt B) și pot fi încadrate în cultura Gáva, faza a II-a. Totuși, o importanță deosebită o reprezintă conturarea mai clară a locuirii hallstatiene de pe terasa stângă a râului Târnavă Mare, situată aproximativ față în față cu cea de la Gura Câmpului, la cca. 1 km distanță, observându-se pe baza repertoriilor³² că aceasta ocupă o suprafață extrem de întinsă, de cca. 9 ha, mărginită la sud de o serie de descoperiri cu caracter funerar, asupra cărora ne exprimăm opinia că ar putea fi vorba de o necropolă birituală din aceeași perioadă³³.

Astfel, pe lângă fortificația de pe Dealul Cetății se conturează în zona Mediașului două așezări deschise, de mare întindere, care se aflau în strânsă corelație cu celelalte locuiri din hallstattul timpuriu din acest teritoriu. Din păcate, cu foarte mici excepții, niciunele dintre aceste situri arheologice nu a beneficiat de o serie de săpături arheologice sistematice, fapt pentru care considerăm că fără astfel de cercetări efectuate în viitor, nu se va putea ajunge la un stadiu de cunoaștere exhaustiv al realităților hallstatiene din acest areal.

Abrevieri

ActaMP – *Acta Musei Porolisensis, Zalău.*

ActaTS – *Acta Terrae Septemcastrensis, Sibiu.*

Apvlvm – *Apvlvm. Acta Musei Apulensis, Alba Iulia.*

DaciaNS – *Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. Nouvelle Série, București.*

MCA – *Materiale și Cercetări Arheologice, București.*

RepArhSibiu – *Repertoriul Arheologic al județului Sibiu.*

Sargetia – *Sargetia. Acta Musei Devensis, Deva.*

Terra Sebus – *Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis, Sebeș.*

Bibliografie

Baltag 2000 – Gheorghe Baltag, *Sighișoara înainte de Sighișoara. Elemente de demografie și habitat în bazinul mijlociu al Târnavei Mari din preistorie până în sec. al XIII-lea d.Hr., cu privire specială asupra zonei municipiului Sighișoara*, București, 2000.

Blăjan et al. 1979 – Mihai Blăjan, Eugen Stoicovici, Paul Georoceanu, *Contribuții la cunoașterea vieții economice a populației hallstatiene din zona Mediașului (jud. Sibiu)*, în *Sargetia*, XIV, 1979, p. 35-44.

²⁴ Vezi Ciugudean 2009, p. 320 – Fig.2; Ciugudean 2011, p. 81 – Fig.3.

²⁵ Pankau 2004a, p. 92-98.

²⁶ Ciugudean 2009, p. 318-319.

²⁷ Pankau 2004a, p. 92; Ciugudean 2011, p. 75.

²⁸ Ciugudean 2009, p. 318-319; Ciugudean 2011, p. 74-77; Pankau 2004a, p. 92.

²⁹ Pankau 2004a, Tafel: 2/5; 3/2,8,10; 6/1; 12/1,8; 13/2; 15/3; 16/7; 23/6; 27/9.

³⁰ Pankau 2004a, Tafel: 36/1,9; 37/2.

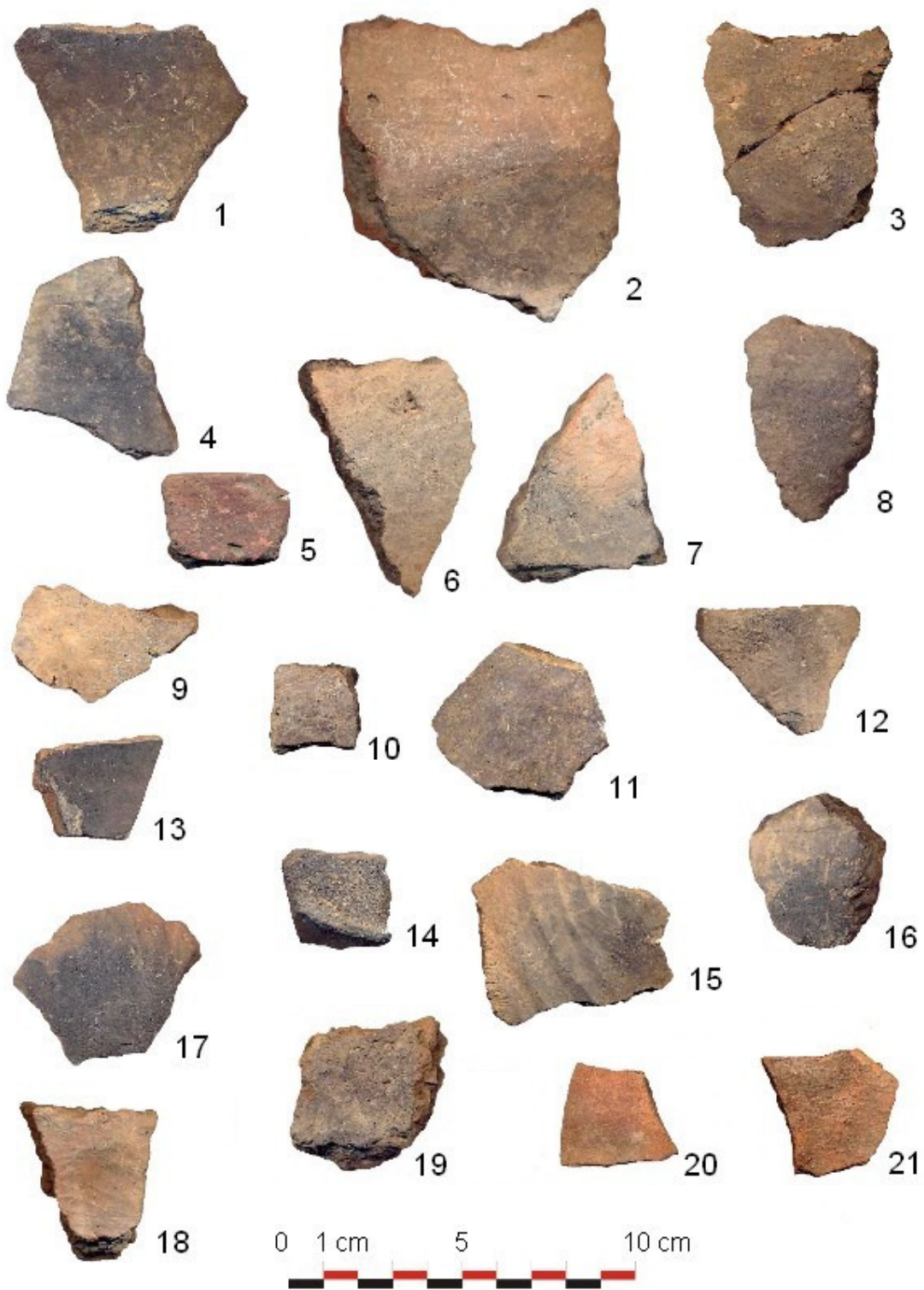
³¹ Pankau 2004a, Tafel: 45/7,10; 46/1.

³² Descoperirile hallstatiene din această zonă le cuprind pe cele situate pe străzile: *Târnavei, După Zid, M. Viteazu, C-tin Brâncoveanu, Cardinal I. Hossu (fostă Piersicului), Bisericii, Petru Rareș și Biserica Evanghelică*. Acestea sunt amplasate în zona centrului vechi al mun. Mediaș, formând un plan patruleter cu laturile aproximativ egale de cca. 300 m.

³³ Ștefu 2009, p. 149, Fig. 5; vezi și Blăjan et al. 1987, p. 50-52; Pankau 2004, p. 131-133.

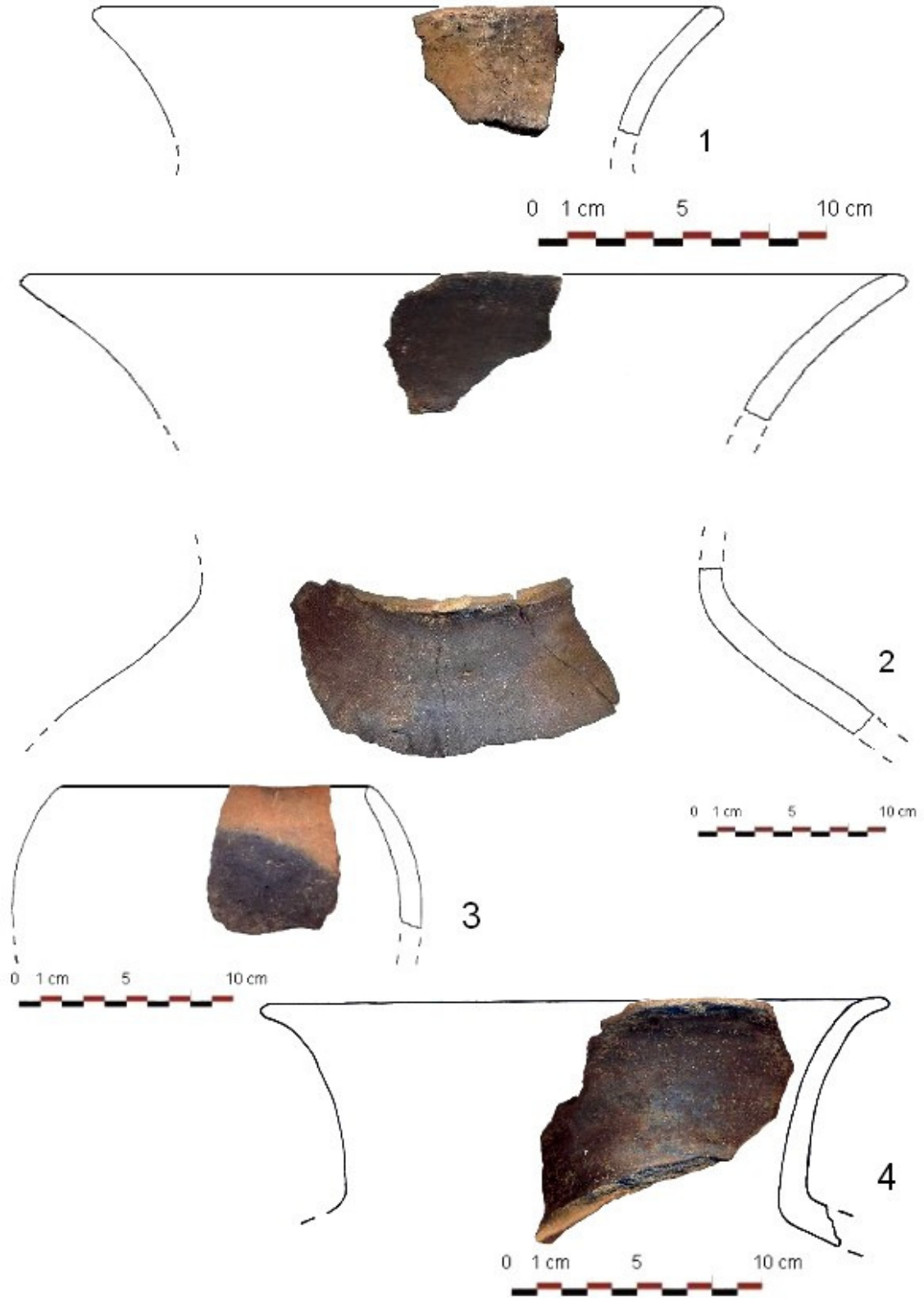
- Blăjan et al. 1987 – Mihai Blăjan, Dan Botezatu, Doina Comșa, *Mormântul de incinerare hallstattian de la Mediaș (jud. Sibiu)*, în *Apvlvm*, XXIV, 1987, p. 47-53.
- Blăjan, Tatai-Baltă 1978 – Mihai Blăjan, Cornel Tatai-Baltă, *Descoperiri din epoca neolitică și perioada de tranziție spre epoca bronzului în județele Sibiu, Alba și Cluj (I)*, în *Apvlvm*, XVI, 1978, p. 9-36.
- Blăjan, Togan 1978 – Mihai Blăjan, George Togan, *Descoperiri celtice și dacice inedite la Mediaș și în împrejurimile sale*, în *ActaMP* II, 1978, p. 39-51.
- Ciugudean 2009 – Ciugudean Horia, *Câteva observații privind cronologia așezării fortificate de la Teleac*, în *Apvlvm*, XLVI, 2009, p. 313-336.
- Ciugudean 2011 – Ciugudean Horia, *Periodizarea culturii Gáva în Transilvania în lumina noilor cercetări*, în *Apvlvm*, XLVIII, series Archaeologica et Anthropologica, 2011, p. 69-102.
- Crișan 1955-1956 – Ion Horațiu Crișan, *Noi cercetări arheologice la Mediaș*, în *Din activitatea științifică a Muzeului Raional Mediaș*, 3, 1955-1956, p. 27-52.
- Crișan, Szuchy 1955-1956 – Ion Horațiu Crișan, Emil Szuchy, *Considerații istorice asupra teritoriului orașului Mediaș în antichitate*, în *Din activitatea științifică a Muzeului Raional Mediaș*, 3, 1955-1956, p. 5-25.
- Nestor, Zaharia 1961 – Ion Nestor, Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Mediaș*, în *MCA*, VII, 1961, p. 171-178.
- Pankau 2004 – Claudia Pankau, *Noi contribuții privind locuirea hallstattiană timpurie de la Mediaș, Transilvania, România*, în *ActaTS*, III, 2004, p. 119-140.
- Pankau 2004a – Claudia Pankau, *Die älterhallstattzeitliche Keramik aus Mediasch / Siebenbürgen. Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie*, 109, Bonn, 2004.
- RepArhSibiu 2003 – Sabin Adrian Luca, Zeno Karl Pinter, Adrian Georgescu, *Repertoriul Arheologic al Județului Sibiu (Situri, Monumente Arheologice și Istorice)*, Sibiu, 2003.
- Székely 1953 – Zoltán Székely, *Cercetări arheologice în Regiunea Stalin și Regiunea Autonomă Maghiară*, în *Din activitatea științifică a Muzeului Raional Mediaș*, 2, 1953, p. 6-35.
- Ștefu 2009 – Viorel Ștefu, *Câteva considerații asupra punctelor de interes arheologic în zona vechii cetăți medievale a Mediașului (jud. Sibiu)*, în *Terra Sebus*, 1, 2009, p. 141-152.
- Winkler, Blăjan 1982 – Iudita Winkler, Mihai Blăjan, *Atelierul de fierărie descoperit la Mediaș*, în *ActaMP*, 1982, p. 92-108.
- Winkler et al. 1983 – Iudita Winkler, Mihai Blăjan, Gustav Servatius, George Togan, Lucian Giura, *Cercetări arheologice în așezarea romană de la Mediaș - „Gura Câmpului” (Jud. Sibiu)*, în *Apvlvm*, XXI, 1983, 121-156.
- Zaharia 1965 – Eugenia Zaharia, *Remarques sur le Hallstatt ancien de Transylvanie. Fouilles et trouvailles de Mediaș 1958*, în *DaciaNS*, IX, 1965, p. 83-104.

Pl. I. Mediaș - str. C-tin Brâncoveanu.
Ceramică hallstattiană (1-13; 15-19), ceramică medievală (14; 20-21).

Pl. II. Mediaș – str. C-tin Brâncoveanu.
Ceramică hallstattană.

A EXISTAT UN CASTRU ROMAN LA MEDIAȘ?¹

Drd. Mihai Chiriac

Abstract. *There was a roman fort at Mediaș ? This article present some short considerations about the possibility that in the roman times a military fort existed in the Mediaș place. In order to solve this interesting subject we examined all the historical, epigraphical and archeological arguments, clues and proves. The result of this study is that in the present stage of the researches no existing fort is to be found in this area.*

Cuvinte cheie: *Dacia, castru, armata romană, inscripție, cohortă, legiune.*

Key-words: *Dacia, roman fort, roman army, inscription, cohort, legion.*

Scurtă introducere privind terminologia. Termenul de *castra* semnifică în traducere liberă spațiu închis, fortificație sau tabără militară. În vocabularul militar roman termenul a fost folosit predominant la plural *castra* pentru a desemna tabăra militară cu toate dotările. Din punct de vedere tipologic castrarele romane se împărțeau în două categorii distincte: *castra aestiva* numite adeseori castrare de marș (aproape de nerecunoscut din punct de vedere arheologic în zilele noastre) și *castra stativa, hiberna* sau fortificațiile permanente². În literatura de specialitate germană și britanică se face în mod clar o distincție terminologică între castrarele de mici dimensiuni, castrarele obișnuite, încadrate în limitele a 1,00 ha și descrise de Vegetius ca fiind castrare de trupe auxiliare, castrarele de vexilații, respectiv cele legionare. Astfel, în literatura britanică se face o diferențiere clară între termenii *fortlet, fort* și *fortress*, la fel și în cazul literaturii germane unde există termeni specifici care desemnează trei mari tipuri de castrare romane, după cum urmează: castrarele de mici dimensiuni care serveau ca adăpost pentru trupele mixte de numeri - *Numeruskastelle – Kleinkastelle*, castrarele de mărime medie unde se aflau încartiruite trupele auxiliare (cohortele și alae) - și *Kastella* și *Lager* - așa numitul castru legionar. Din păcate în literatura autohtonă nu există, încă, o deosebire evidentă a termenilor teoretici acceptați unanim între diferitele tipuri de fortificații militare romane preferându-se doar denumirea generală de castru/castrare romane³. Cu privire la sursele unde apar informații despre organizarea internă și rolul strategic al acestor fortificații trebuie să amintim lucrările lui Polybius (*Istorie*), ale preotului iudeu Flavius Iosephus, ale fostului *praetor* și consul Frontinus (10-103) - ne referim la *Stratagemata*, ale lui Arrianus, care a funcționat ca legat al *Cappadociei* în anul 132, autor al lucrării *Tactica*, la manualul (*De munitionibus castrorum*) redactat în timpul împăratului Marcus Aurelius (161-180) de către Hyginus sau la compilația de secol IV editată de Vegetius (*Epitoma Rei militaris*)⁴.

După modificările teritoriale din anii 118-119 realizate de împăratul Hadrian (117-138) granițele Daciei rămân în linii mari neschimbate până în vremea împăraților Gallienus (253-268) și Aurelian (270-275), atunci când Imperiul se va confrunta cu apogeul decăderii sale⁵. Despre lungimea frontierelor provinciei avem la dispoziție o serie de surse istoriografice antice, cum ar fi: *Rufius Festus* și *Eutropius* care însă relatează indirect faptul că Dacia avea un perimetru de o mie de mile romane⁶ iar dacă o milă romană avea potrivit estimărilor date de specialiști 1478,5 m⁷, rezultă că provincia traiană avea aproximativ un milion de pași romani, adică 1479 km⁸. Deoarece itinerariile antice sunt sărace în ce privește datele despre Dacia, iar cercetările arheologice nu sunt nici la 50 % din capacitate⁹, cea mai potrivită și acceptată ipoteză în legătură cu sistemul defensiv al Daciei a formulat-o A von Domaszewski care considera că întregul sistem de apărare al Daciei era legat de principiul închiderii văilor care intră sau ies din podișul Transilvaniei prin intermediul unor castrare care barează ca niște diguri căile de pătrundere¹⁰. Mai simplu spus la frontierele răsăritene ale Daciei fortificațiile romane sunt plasate astfel încât să blocheze fie trecători fie defilee care puteau servi drept căi de acces ale popoarelor barbare sau, mai târziu, din secolele III-IV, ale diferitelor neamuri migratoare, în special goți. Cum

¹ Acest subiect a fost parțial cercetat de noi și în trecut. (vezi: Chiriac 2008, p. 54-55). Demersul actual intenționează să clarifice într-o mare măsură problematica existenței unui castru roman la Mediaș avându-se în vedere argumentele pur tehnice, istorice și de conținut care pot fi formulate în actualul stadiu al cercetărilor arheologice pentru întreaga zonă a orașului amintit. Problematika tratată de noi a mai fost succint abordată în mod corect de către istoricul Vasile Mărculeț (Mărculeț 2011, p. 20-21).

² Bărbulescu 2005, p. 61, Tudor 1974, p. 144 -148.

³ Felix Marcu 2009, p. 11.

⁴ Felix Marcu 2009, p. 19-22.

⁵ Piso 1983, p. 29.

⁶ Pop 2003, p. 140.

⁷ Fodorean 2006, p.28.

⁸ Pop 2003, p. 140.

⁹ Foarte multe castrare auxiliare nu au fost studiate nici măcar prin intermediul unei periegeze de suprafață în ultimele două decenii, un exemplu în acest sens îl reprezintă castrul de la Sighișoara necercetat sistematic din anul 1968.

¹⁰ Gudea 1974, p. 183.

bine este cunoscut între caste și în față lor se întindea o rețea stufoasă de fortificații mici (burguri, turnuri) cu rol de pândă, observație și semnalizare¹¹.

La nivelul Daciei romane există alături de cele două caste legionare de la *Apulum*¹² și *Potaissa*¹³ un număr de aproximativ 100 de caste¹⁴ auxiliare repartizate pe granițele provinciei traiane, pe mai multe sectoare: estic, vestic, nordic, sudic. Castele situate în bazinul Târnavelor sunt: cel de la Sighișoara¹⁵, Inlăceni¹⁶ (situat pe valea Nirajului), Odorheiu¹⁷ și Sărățeni¹⁸. Toate aceste fortificații fac parte din cadrul sectorului estic al Daciei romane, despre care profesorul Nicolae Gudea relatează faptul că este, comparativ cu celelalte sectoare ale limesului dacic, cel mai sărac în cercetări arheologice¹⁹.

Considerații istorice asupra problemei. Problema existenței sau inexistenței la Mediaș a unui castru militar roman a suscitat decenii la rând multiple dispute, controversate și ipoteze mai mult sau mai puțin veridice. Din păcate una dintre misiunile istoricului este să lămurească aceste dispute sterile folosind diverse argumente care să fie atât de ordin logic, istoriografic, faptic cât și arheologic.

Astfel la 1701 Ioan Rosini arată că la Mediaș ar fi staționat cohorta romană – *MEDIA* – în componența căreia erau înregimentate un număr de 555 de pedestrași și 66 de călăreți²⁰. El mai precizează că în această cohortă se obișnuiește să fie admiși soldați mai puternici, fiindcă se află în armata din *MEDIA*. De această chestiune s-a ocupat și protopopolul Ioan Moldovan într-un studiu de istorie despre Mediaș care pune sub semnul probabilității *MEDIA*, ca nume oferit orașului nostru și afirmă că aici ar fi staționat *cohorta a III – a*, din *Legiunea a XIII-a* romană²¹.

În opinia mea aceste afirmații rămân doar simple teorii, ipoteze cu valoare și rol pur propagandistic, atâta timp cât la Mediaș nu avem nici o descoperire arheologică de epocă romană care să ateste cât de puțin această informație. De asemenea la nivelul Daciei romane, chiar la nivelul întregului imperiu, nu se cunoaște o unitate militară auxiliară care să poarte numele de *MEDIA*.²² Defapt nu există o unitate militară care să se compună dintr-un singur cuvânt. Ajunși în acest punct al demersului nostru ne vedem nevoiți să explicăm la nivel empiric modalitățile de constituire, structura și principalele tipuri ale trupelor romane auxiliare. În perioada republicii (509-27 î.H.) trupele auxiliare erau formate de cele mai multe ori din mercenari furnizați de diverși regi sau de către popoarele aliate din diferite provincii; totuși în epoca principatului (27 î.H. - 284), datorită reformelor realizate de împăratul Octavianus Augustus (27 î.H. - 14) auxiliile erau diferite de legiuni fiind recrutate din peregrini sau în anumite condiții chiar dintre anumiți cetățeni romani²³. După structura lor și forma de organizare auxiliile se pot împărți în două categorii distincte, și anume: trupele regulate (*alae*²⁴ - unități de cavalerie și *cohortes*²⁵ - unități de infanterie) și neregulate (*nationes* sau *gentes*²⁶ și *numeri*²⁷). În privința structurii etimologice, aceste unități militare își puteau primi numele în diverse modalități, și anume: de la populația, sau

¹¹Gudea 1974, p. 184.

¹² Moga 1985.

¹³ Bărbulescu 1987.

¹⁴ Pop 2003, p. 148.

¹⁵ Mitrofan, Moldovan 1968, p. 99-109.

¹⁶ Gudea 1979, p. 152-273.

¹⁷ Bado 1998, p. 77-82.

¹⁸ Rep. Mureș, p. 243-244, pct. LXXIX,5.

¹⁹ Gudea 1974, p. 188-189.

²⁰ Raica 2004, p.177

²¹ Raica 2004, p. 178

²² În sprijinul ideii enunțate dau următoarele exemple de trupe auxiliare cunoscute în Dacia Romană: *cohors I Aplinorum* (care a staționat în castelele de la Sighișoara și Odorhei), sau *ala I Silliana* care a staționat la Gilău.

²³ Petolescu 2002, p. 38.

²⁴ Erau conduse de un prefect iar după mărimea acestora se împărțeau în două categorii distincte, și anume: *quingenarie* (480 de călăreți grupați în 16 *turmae* de câte 30 de călăreți fiecare) și *miliariae* (de 1008 soldați grupați în 24 *turmae*, fiecare având 42 de *equites*). (vezi Bejan 1998, p. 37; Petolescu 2000, p. 180-182.; Petolescu 2002, p. 38-39).

²⁵ La fel ca și trupele de cavalerie și unitățile auxiliare de infanterie se împărțeau în *quingenarie* (480 de soldați grupați în 6 centurii de câte 80 de soldați fiecare iar în cazul celor *equitate* existau 6 *turmae* cu aproximativ 20 de militari fiecare) și *miliariae* (1000 de soldați dacă unitatea era una pediată iar dacă aceasta era *equitata* existau 800 de pedestrași și aproximativ 240 de călăreți grupați în 10 *turmae*). Spre deosebire de *alae*, cohortele aveau posturi de conducere diferite; astfel dacă unitatea era *quingenarie* aceasta era condusă de un prefect iar dacă trupa era *miliaria*, conducătorul ei era un tribun. (vezi Bejan 1998, p. 37; Petolescu 2000, p. 180-182.; Petolescu 2002, p. 38-39).

²⁶ Unități alcătuite din populații neromanizate aflate la periferia lumii romane selectate datorită calităților combative pe care acestea le posedau, cum ar fi de exemplu arcașii sirieni și palmirieni, *maurii Gentiles* sau *Symmachiarum Astures*. Din punct de vedere structural și tipologic erau trupe mixte iar ulterior au fost asimilate de numeri odată cu domnia împăratului *Antoninus Pius* (138-161). (Petolescu 2002, p.39)

²⁷ Erau trupe mixte alcătuite, în medie, din 500-900 soldați, de obicei specializați, recrutați din popoarele aflate la periferia lumii romane; în acest sens o serie de autori antici afirmă că în cadrul acestor trupe specializate comenziile erau date în limba maternă. *Numeri* erau conduși de către un *praepositus*, iar din secolul III de către un prefect, numit de către împărat din cadrul membrii ordinului ecvestru. Cei mai mulți specialiști consideră că, treptat, începând cu secolul III, trupele de *numeri* sunt incluse în cohorte sau *alae*, lucru evident și din denumirile adoptate (*numerus Maurorum Micensium* sau *numerus Palmyrenorum Porolissensium*) (Macrea 2007, p. 178-179.; Petolescu 2002, p.40.)

populațiile, din care la origine s-a format unitatea militară – *cohors I Ubiorum*²⁸ sau *Ala Asturum*²⁹, de la întemeietorul sau chiar de la numele unui comandant care s-a evidențiat în mod special– *ala I Siliana*³⁰ sau *Ala I Tungrorum Frontoniana*³¹, de la numele provinciilor - *Cohors I Gallorum Dacica*³² sau *Cohors II Gallorum Pannonica*³³, de la arma sau armele proprii - *sagittariorum*³⁴ sau *scutata*³⁵. De asemenea trebuie amintit faptul că în multe situații numele unității este însoțit de diverse epitete imperiale onorifice (*victrix, pia fidelis, torquata*), iar odată cu începutul secolului III, în timpul dinastiei Severilor, de o serie de supranume imperiale cum ar fi: *Antoniniana* sau *Gordiana*³⁶. Din cele arătate mai sus considerăm că am evidențiat, succint, cum ar fi fost necesar să arate numele unei posibile unități auxiliare romane care ar fi trebuit să fie adăpostită în presupusul castru care ar fi funcționat la Mediaș. Mai apoi un lucru uimitor de exact pentru a fi veridic este indicat de numărul posibil de militari pe care această unitate îl avea : 555 pedestrași și 66 de călăreți, în condițiile în care nu se poate preciza cu exactitate matematică numărul nici unei unități militare auxiliare, cel puțin pentru Dacia, lucru arătat de asemenea mai sus. Cercetările arheologice întreprinse, de-a lungul timpului, în zona orașului Mediaș nu au certificat câtuși de puțin posibilitatea, măcar teoretică, a existenței vreunui amplasament militar roman; astfel au fost descoperite în cursul săpăturilor sistematice organizate în anii 70-80 ai secolului trecut de o serie de arheologi de la Muzeul Național din Alba - Iulia (Mihai Blăjan), respectiv de la Muzeul Național de Istorie al Transilvaniei, Cluj-Napoca (Iudita Winkler), o serie de așezări romane cu caracter rural, într-o serie de puncte identificate topografic la Ișcolani/Ișcolău³⁷, Gura Câmpului³⁸, Rora- Mică³⁹, Baia de Nisip⁴⁰ și Hientz - Hinz⁴¹ precum și un atelier de redus și prelucrat minereul de fier descoperit în cadrul așezării de la Mediaș-Gura Câmpului⁴². Legat de prezența unei trupe auxiliare la Mediaș, în nici una dintre cercetările menționate nu a fost descoperită nici măcar o inscripție romană care să ateste un veteran lăsat la vatră și înregimentat într-o unitate auxiliară, iar ștampilele militare, atât de vizibile în mediile castrelor din Dacia și implicit din bazinul Târnavelor⁴³, pe țigle sau alte obiecte romane sunt de negăsit. Singurele artefacte romane descoperite în zona Mediașului care ar putea avea vreo legătură cu mediul militar provincial, dar care sunt simple speculații în acest stadiu al cercetărilor, sunt fie capul de împărat roman, cu loc de descoperire necunoscut, care reprezintă imaginea unui împărat roman din secolul III (piesa reprezintă foarte probabil unul dintre împărații militari, de după asasinarea lui *Severus Alexander*, deci după anul 235, și anume: *Maximinus Thrax* (235-238), Filip Arabul (244-249) sau *Traianus Decius* (249-251) care a suferit *damnatio memoriae*⁴⁴, fie un fragment de aediculă sau stelă funerară cu reprezentarea defunctului călare, care ar putea aparține unui posibil veteran⁴⁵.

În concluzie deși ar fi putut exista un castru militar roman la Mediaș, posibil un castru interior precum cel de la Sighișoara⁴⁶, nu avem deocamdată nici o informație arheologică, epigrafică, istoriografică sau de altă natură care să confirme cât de cât aceste simple supoziții. Nu rămâne decât ca viitoarele cercetări sistematice sau de altă natură să aducă informații cu privire la posibila existență a unei fortificații romane.

Abrevieri

Acta MN – Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca, I, 1964.

Acta MP – Acta Musei Porolissensis, Zalău, I, 1977.

Angustia – Angustia. Revista Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe.

Apulum – Apulum. Acta Musei Apulensis, Alba-Iulia, I, 1941

IDR – Inscriptiile Daciei Romane.

Rep. Mureș – V. Lazăr, Repertoriul arheologic al județului Mureș, Târgu-Mureș, 1995.

Rep. Sibiu 2003 – S.A.Luca, Z.K. Pinter, A. Georgescu, Repertoriul arheologic al județului Sibiu, Sibiu, 2003.

²⁸ Adrian Husar 1999 p. 144-145.

²⁹ Petolescu 1995a, p. 36.

³⁰ Găzdac 1994, p. 48.

³¹ Petolescu 1995a, p. 47-48.; Husar 1999, p. 118.

³² Petolescu 1995b, p. 255; Petolescu 2002, p.38.

³³ Petolescu 1995b, p. 256; Petolescu 2002, p.38.

³⁴ Petolescu 1995a, p. 44; Petolescu 1995b, p. 265, 268, 270, 271; Petolescu 2002, p.38.

³⁵ Petolescu 2002, p.38.

³⁶ Petolescu 2002, p.38.

³⁷ Popa 2000, p. 173; Rep. Sibiu 2003, p. 128.

³⁸ Winkler, Blăjan 1982, p. 92-108; Winkler (coord)1983, p. 121-156; Gudea 2008, p. 93-94.

³⁹ Popa 2002, p. 119; Rep. Sibiu, p. 132; Gudea 2008, p. 94.

⁴⁰ Blăjan 1989, p. 297-298; Popa 2000, p. 173, 190; Popa 2002, p. 119; Rep. Sibiu, p. 130; Gudea 2008, p. 94.

⁴¹ Popa 2002, p. 119; Rep. Sibiu, p. 132; Gudea 2008, p. 94.

⁴² Winkler, Blăjan 1982, p. 81-108; Blăjan 1983, p. 421-459.

⁴³ IDR, III/4, 190, 194, 1-2, 263, 264, 265, 270.

⁴⁴ Sonoc, Chiriac 2010, p. 448-462.

⁴⁵ Studiul ne aparține și urmează să fie publicat la Cluj-Napoca, în cadrul unei reviste de specialitate dedicate doctoranzilor UBB.

⁴⁶ Mitrofan, Moldovan 1968, p. 99-109.

Bibliografie

- Bado 1998 – A. Bado, *Problematika castrului roman de la Odorheiu-Secuiesc (jud. Harghita)*, în *Angustia*, 3, 1998, p. 77-82.
- Bărbulescu 1987 – M. Bărbulescu, *Din istoria militară a Daciei romane. Legiunea V Macedonica și castrul de la Potaissa*, Cluj-Napoca, 1987.
- Bărbulescu 1998 – M. Bărbulescu, D. Delort, K. Hitchins, S. Papacostea, P. Teodor, *Istoria României*, București, 1998.
- Bărbulescu 2005 – *Atlas - Dicționar al Daciei Romane* – coordonator prof. M. Bărbulescu, Cluj-Napoca, 2005.
- Bejan 1998 – A. Bejan, *Dacia Felix. Istoria Daciei Romane*, Timișoara, 1998
- Blăjan 1983 – M. Blăjan, *Cercetările arheologice în așezarea romană de la Mediaș – „Gura Câmpului” (jud. Sibiu)*, în *Apulum*, 21, 1983, p. 421-459.
- Blăjan 1989 – M. Blăjan, *Contribuții la repertoriul arheologic al așezărilor rurale antice (secolele II – III e.n.) din Dacia Romană*, în: *Apulum*, 26, 1989, p. 283-333.
- Chiriac 2008 – Mihai Chiriac, *Castrele romane din bazinul Târnavelor*, în: *Comunicări Științifice*, nr. VIII, Mediaș, 2008, p. 46-56.
- Marcu 2009 – Felix Marcu, *Organizarea internă a castrurilor din Dacia (The internal planning of Roman forts of Dacia)*, *Bibliotheca Musei Napocensis*, XXX, Cluj, Napoca, 2009.
- Fodorean 2006 – F. Fodorean, *Drumurile din Dacia romană*, Cluj-Napoca, 2006.
- Gudea 1974 – N. Gudea, *Sistemul defensiv al Daciei Romane. Stadiul actual al cercetărilor*, în *Apulum*, 12, 1974, p. 182-192.
- Gudea 1979 – N. Gudea, *Castrul roman de la Inlăceni (Încercare de monografie)*, în *Acta MP* 3, 1979, p. 152-273.
- Gudea 2008 – N. Gudea, *Așezările rurale din Dacia Romană (106-271). Schiță pentru o istorie a agriculturii și satului daco-roman*, Oradea, 2008.
- Husar 1999 – A. Husar, *Celți și germani în Dacia Romană*, Cluj-Napoca, 1999.
- Macrea 2007 – M. Macrea, *Viața în Dacia Romană*, București, 2007 (ed. revizuită).
- Mărculeț 2011 – V. Mărculeț, I. Mărculeț, *Mediaș. Istorie, demografie, personalități. Studii, comunicări și articole*, Brăila, 2011.
- Mitrofan, Moldovan 1968 – I. Mitrofan, G. Moldovan, *Castrul roman de la Sighișoara*, în *Acta MN*, 5, 1968, p. 99-109.
- Moga 1985 – V. Moga, *Din Istoria Militară a Daciei Romane. Legiunea a XIII Gemina*, Cluj-Napoca, 1985.
- Petolescu 1995a – C.C. Petolescu, *Unitățile auxiliare din Dacia Romană (I)*, *SCIV(A)* 46/1, 1995 a, p. 35-51.
- Petolescu 1995b – C.C. Petolescu, *Unitățile auxiliare din Dacia Romană (II)*, *SCIV(A)*, 46/3-4, 1995 b, p. 237-275.
- Petolescu 2000 – C.C. Petolescu, *Dacia și Imperiul Roman*, București, 2000.
- Petolescu 2002 – C.C. Petolescu, *Auxilia Daciae*, București, 2002.
- Piso 1983 – I. Piso, *Fasti Provinciae Daciae*, Cluj-Napoca, 1983.
- Pop 2003 – I. A. Pop, Thomas Nagler (coordonatori), *Istoria Transilvaniei până la 1541*, Cluj-Napoca, 2003.
- Popa 2000 – D. Popa, *Viața rurală în Transilvania romană*, Sibiu, 2000.
- Popa 2002 – D. Popa, *Villae, vici, pagi. Așezările rurale din Dacia romană intracarpatică*, Sibiu, 2002 (= *Bibliotheca Septemcastrensis*, 2).
- Raica 2004 – Ioan Raica, *Mediaș – Terra Medies. Sinteză monografică*, Sibiu 2004.
- Sonoc, Chiriac 2010 – A. Sonoc, M. Chiriac, *Un cap de statuie imperială de la mijlocul secolului al - III-lea din colecțiile Muzeului municipal din Mediaș (jud. Sibiu)*, în: *Studia Archaeologica et Historica in honorem magistri Dorin Alicu*, Cluj-Napoca, 2010, p. 448-462.
- Tudor 1974 – D. Tudor, *Arheologia romană*, București, 1974.
- Winkler, Blăjan 1982 – Iudita Winkler, M. Blăjan, *Atelierul de fierărie descoperit la Mediaș*, în: *Acta MN*, 16, 1982, p. 81-106.
- Winkler (coord.) 1983 – Iudita Winkler, M. Blăjan, G. Servatius, G. Togan, L. Giura, *Cercetări arheologice în așezarea romană de la Mediaș – „Gura Câmpului” (jud. Sibiu)*, în: *Apulum*, 21, 1983, p. 121-156.

GLYKON LA ROMULA?

Dr. Oana Tutilă Bărbat

Abstract: Glykon at Romula? *The purpose of this note is to present a marble head which is very possible to come from a statuette depicting Glykon. The artefact has been discovered at Caracal, in 1922, during a rescue excavation. D. Tudor supposed that the piece has been brought here from Romula. The head is so very interesting from many points of view: it is the only prove of Glykon's cult in southern Dacia, also, the imported marble is common for other sculptural pieces from Romula and surroundings, fact that proves an intensive trade with the southern provinces.*

Cuvinte cheie: *epocă romană, Romula, Caracal, Glykon, statueta, marmură import.*

Keywords: *roman period, Romula, Caracal, Glykon, statuette, imported marble.*

Nota de față reia o piesă din colecția Muzeului Romanajului din Caracal care, deși a mai fost amintită în două lucrări tip catalog¹, nu s-a bucurat de o prezentare îndeajuns de multumitoare.

1. Teologie și iconografie

Cultul șarpelui Glykon ia naștere în Paflagonia, se răspândește în toată Asia Mică și cunoaște cel puțin un veac de înflorire, încă din timpul domniei lui Antoninus Pius². Sursa literară antică care ne oferă date despre nașterea și expansiunea cultului este lucrarea lui Lucian din Samosata, *Alexandru și profetul mincinos*. Acesta relatează, în spirit de pamfletar, cum o societate însetată de religii ale misterelor îmbrățișează imediat cultul unui zeu plăsmuit de Alexandru din Abonothikos și prezentat ca fiind un nou Asklepios³.

Imaginea iconografică consacrată, care apare mai ales pe reversul monedelor și pe cele câteva monumente din piatră și metal, este aceea a unui șarpe încolăcit care are cap uman, de mamifer sau de animal fantastic, alcătuit din părți anatomice de la mai multe mamifere⁴.

2. Răspândirea cultului în lumea romană

Descoperirile sunt relativ puține și se concentrează în aria de apariție a cultului și zonele limitrofe. Cultul lui Glykon este răspândit, conform lui Lucian din Samosata, la bithyni, galati și traci⁵. Cel mai frecvent apare pe aversul monedelor emise de Abonoteichos, Nicomedia, Tomis, Callatis și de orașe din Dalmatia⁶. Glykon apare redat și rondo-bosse. La Tomis, în cadrul unui depozit de sculpturi, alături de alte reprezentări ale divinităților preferate în zonă, apare și statuia lui Glykon, lucrată în marmură, care are o lungime desfășurată de 4,06 m. Se remarcă atenția acordată detaliilor: corpul încolăcit corect, solzii redați cu acuratețe, capul eclectic, cu păr uman, bot de ovină și ochi de câine⁷. Alte două statuete de bronz de mici dimensiuni care pot fi, în fapt, și amulete, provin una de la Atena iar cealaltă aparține colecției Muzeului din Boston⁸. Un preot este atestat la Histria, într-o inscripție datată în perioada 140-160⁹, iar informații scrise despre Glykon apar și la Cesareea Troketa, în Lidia și la Antiohia¹⁰.

3. Răspândirea cultului în Dacia romană

În provincia nord-danubiană, cultul șarpelui Glykon apare sub impulsul „modei” care-și pune amprenta asupra panteonului provinciei¹¹. În Dacia intracarpatică mărturiile ale cultului său apar doar la Apulum, unde doi adoratori, Marcus Antonius Onesas și Marcus Aurelius Theodotus, îi dedică lui Glykon două altare¹². În ambele cazuri ofranda a fost făcută, așa cum rezultă din texte, din porunca zeului, „*iussi dei*”. Unul din monumente este cu atât mai interesant cu cât mai păstrează, în partea superioară, o parte din corpul încolăcit al șarpelui¹³.

Pe lângă cele două monumente epigrafice, putem adăuga listei dovezilor adorării lui Glykon în Dacia și un fragment de statueta descoperit la Caracal, de care ne vom ocupa mai pe larg în rândurile care urmează.

4. Fragmentul de statueta de la Caracal

¹ Tudor 1938, p. 13, nr. 55; Bondoc, Dincă 2002, nr. 38.

² DA, III, 1, s.v. *Glykon* (Pottier).

³ Lucian, <http://bcs.fltr.ucl.ac.be/alex/1-20.html>.

⁴ DA, III, 1, s.v. *Glykon* (Pottier); LexMyth, I, s. v. *Glykon* (Drexler); Covacef 2002, p. 157-158.

⁵ Lucian, <http://bcs.fltr.ucl.ac.be/alex/1-20.html>.

⁶ Chiș 1995, p. 100.

⁷ Canarache și colab. 1968, p. 109-113, nr. 24, fig. 55-57; Covacef 2002, p. 157-158; Alexandrescu Vianu 2009, p. 30-31; Covacef 2011, p. 34, nr. 8, fig. 12.

⁸ Chiș 1995, p. 100.

⁹ Pippidi 1967, p. 402-404.

¹⁰ Chiș 1995, p. 98-99.

¹¹ Bărbulescu 2003, p. 255.

¹² IDR III/5, 85-86.

¹³ Culcer 1967, p. 613, fig. 2, 3.

Artefactul face parte din colecția Muzeului Romanatului din Caracal și are numărul de inventar 1096 (Fig. 2). Este vorba de un cap realizat în marmură de Marmara/Uşak(?)¹⁴, care prezintă o ușoară lovitură deasupra ochiului drept și pe te de culoarea ruginii, posibil oxizi de fier. Înălțimea actuală a fragmentului este de 16 cm.

Piesa a fost descoperită la Caracal (Fig. 1), în anul 1922, cu ocazia săpăturilor la construirea liceului Asan și a făcut parte din colecția Constantinescu¹⁵.

Capul este lucrat cu atenție pe trei părți, cea posterioară păstrează urmele unei neteziri sumare fără detalii stilistice. Sculptorul insistând asupra detaliilor anatomice ale unui cap de ovină – botul cu nările marcate prin două caneluri puțin adânci dispuse în V, ochii aproximativ romboidali, cu pleoapele și pupila redată iar deasupra capului, cele două proeminente par, mai degrabă, cornițe abia mijind, decât urechile animalului. Urechile mult prea mici sunt redată ca o continuare laterală a pomeților. Pe frunte blana are aspectul unor bucle umane atent aranjate în șapte șuvițe răsucite la capăt în interior.

Probabil ne aflăm în fața unei reprezentări a șarpelui Glykon. În cazul acestei statuete, compoziția amintește de un animal obișnuit nu de unul fantastic, cum este cazul reprezentării de la Tomis¹⁶. Diferența este făcută de pletele și urechile umane ale exemplarului tomitan, elementele care lipsesc în cazul piesei analizate de către noi.

Pe baza trăsăturilor stilistice – volumetria moderată a redării blăniței, marcarea pupilei, a manierei de execuție – uzitarea în egală măsură a dălții și trepanului, care a lăsat urme vizibile în spatele urechii drepte, a marcării ochilor sau la trecerea dintre planul părului și a cornițelor, opinăm că piesa a fost realizată cândva la sfârșitul secolului al II-lea - începutul secolului al III-lea.

Capul statuetei de la Caracal, care-l redă destul de fidel pe cel al unui miel, poate fi al unei statuete care-l figura pe Glykon. Nu avem analogii exacte care să confirme pe deplin ipoteza, însă dacă e să judecăm după statuia descoperită la Tomis¹⁷, putem presupune că meșterul a reprezentat un Glykon cu cap de miel cu doar câteva elemente umanizate și nu unul cu un cap fantastic, care să adune trăsături de la mai multe mamifere.

Nu excludem, totuși, posibilitatea ca piesa să fie capul unei statuete care reprezenta un miel/berbec așa cum au opinat și D. Tudor¹⁸ și, mai recent, D. Bondoc și Roxana Dincă¹⁹.

Cu privire la locul descoperirii, D. Tudor este de părere că piesa a fost adusă la Caracal de la Romula²⁰, de unde provin numeroase fragmente de piese sculpturale cu caracter votiv, realizate din marmură. Supoziția este firească mai ales că la Romula avem, pe lângă divinitățile greco-romane și orientale relativ comune întregului spațiu provincial, reprezentări ale unor zei mai puțin întâlniți în peisajul religios al Daciei romane și chiar la nivel de Imperiu și ne referim aici la cele două statuete care-l redau pe Iupiter Turmasgades, divinitate sincretică de origine siriană²¹.

Pe lângă problematica ridicată de identificarea unei noi divinități în pantheon-ul Daciei sud-carpătice, rămâne discuția provenienței obiectelor din marmură în această zonă lipsită de piatră²². Analizele fizico-chimice realizate pe piesa în discuție indică proveniența marmurei în zona Marmara/Uşak(?)²³. De altfel, alte două fragmente de statui au fost realizate din marmură de Marmara/Uşak(?)²⁴, iar o statueta din marmură de Marmara²⁵.

5. Concluzii

Apariția lui Glykon la Romula sau în apropierea ei nu iese din tiparele în care se înscrisese deja preferința religioasă a diferitelor categorii de adoratori. Fenomenul religios de la Romula este inclus în manifestările spirituale (atât cele religioase cât și cele artistice) dintr-o zonă mai largă care include sudul Daciei și cele două Moesii. Pentru Moesia Superior, M. Tomović opinează că majoritatea produselor sculptate în marmură erau importate. La baza acestui raționament stăteau factori ca transportul, calitatea materialului, calitatea stilistică a piesei, dar mai ales lipsa de materie primă din provincie. Marmura din care erau realizate piesele sculptate provenea, mai ales, din carierele de la Proconnes, dar și de la Pentelic sau Thassos²⁶. Începând cu mijlocul secolului al II-lea centrele de producție din preajma carierelor de la Proconnes, au satisfăcut necesarul de piese sculpturale din Moesia Superior²⁷ ca și din Dacia, mai ales cea sudică.

¹⁴ Müller și colab. 1997, proba RO3.

¹⁵ Tudor 1938, p. 13, nr. 55.

¹⁶ Canarache și colab. 1968, p. 109-113, nr. 24, fig. 55-57.

¹⁷ Canarache și colab. 1968, p. 109-113, nr. 24, fig. 55-57; Covacef 2002, p. 157-158; Alexandrescu Vianu 2009, p. 30-31; Covacef 2011, p. 34, nr. 8, fig. 12.

¹⁸ Tudor 1938, p. 13, nr. 55.

¹⁹ Bondoc, Dincă 2002, nr. 38.

²⁰ Tudor 1938, p. 13, nr. 55.

²¹ Nemeti 2005, p. 236 (cu toată bibliografia mai veche asupra celor două piese, precum și despre cultul acestei divinități în Dacia)

²² Tutilă Bărbat 2012, p. 7-14.

²³ Müller și colab. 1997, proba RO3.

²⁴ Müller și colab. 1997, probele RO2 și DR1.

²⁵ Müller și colab. 1997, proba RO1.

²⁶ Tomović 1992, p. 17.

²⁷ Tomović 1992, p. 18.

Situația Daciei de sud este diferită de cea a celei intracarpătice, care dispunea mai ușor de marmura din cariera de la Bucova. În sud majoritatea covârșitoare a pieselor de marmură, și nu numai, provin din import. Din acest punct de vedere există similitudini cu Moesia Superior și probabil, cu Moesia Inferior, în ceea ce privește importul de marmură sau produse din marmură. Axa comună de pătrundere a acestor obiecte de import era Marea Neagră-Dunărea²⁸. Nu întâmplător așezările unde au fost descoperite astfel de piese erau porturi la Dunăre sau se aflau în imediata apropiere a fluviului și pe afluenții principali de la nord și sud.

Bibliografie

- DA – Ed. Darembreg, Ch. Saglio (ed.), *Dictionnaire des Antiquaires Grecques et Romaines*, I-V, Paris, 1877-1919.
IDR – Inscricțiunile Daciei romane
LexMyth – W. H. Roscher (ed.), *Ausführliches Lexicon der grieschen und römischen Mythologie*, I-IV, Leipzig, 1884-1937.
- Alexandrescu Vianu 2009 – Maria Alexandrescu Vianu, *The treasury of sculptures from Tomis. The cult of a temple*, în „Dacia”, N. S., LIII, 2009, p. 27-46.
Bărbulescu 2003 – M. Bărbulescu, *Interferențe spirituale în Dacia romană*, ed. a II-a, Cluj-Napoca, 2003.
Bondoc, Dincă 2002 – D. Bondoc, Dana Roxana Dincă, *Inscripții și piese sculpturale romane. Muzeul Romanatului Caracal*, Craiova, 2002.
Canarache și colab. 1968 – V. Canarache, A. Aricescu, V. Barbu, A. Rădulescu, *Tezaurul de sculpturi de la Tomis*, București, 1968.
Chiș 1995 – S. Chiș, *Cultul șarpelui Glykon în Imperiul Roman*, în „Buletinul Cercurilor Științifice Studentești”, 1, 1995, p. 97-101.
Covacef 2002 – Zaharia Covacef, *Arta sculpturală în Dobrogea romană. Secolele I-III*, Cluj-Napoca, 2002.
Covacef 2011 – Zaharia Covacef, *Sculptura antică din expoziția de bază a Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța*, IMGINES 2, Cluj-Napoca, 2011.
Culcer 1967 – Al. Culcer, *Cultul lui Glykon la Tomis și Apulum*, în „Apulum”, 4, 1967, p. 611-617.
Diaconescu 2004 – Al. Diaconescu, *Statuaria majoră în Dacia romană*, vol. I-II, Cluj-Napoca, 2004.
Müller și colab. 1997 – H. Müller W., B. Schwaighofer, M. Benea, I. Piso, Al. Diaconescu, *Provenance of marble objects from the Roman province of Dacia*, în „Jahresheften des Österreichischen Archäologischen Institutes”, 66, 1997, p. 431-454.
Nemeti 2005 – S. Nemeti, *Sincretismul religios în Dacia romană*, Cluj-Napoca, 2005.
Pippidi 1967 – D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1967.
Tomović 1992 – M. Tomović, *Roman Sculpture in Upper Moesia*, Beograd, 1992.
Tudor 1938 – D. Tudor, *Monumente inedite din Romula*, I, Vălenii de Munte, 1938.
Tutilă Bărbat 2012 – Oana Tutilă Bărbat, *Artefacte votive din piatră din Oltenia romană – între producție locală și import*, în „Comunicări Științifice”, XI, p. 7-15.
Lucian, <http://bcs.fltr.ucl.ac.be/alex/1-20.html> - Lucian din Samosata, Alexandru și profetul mincinos.

²⁸Tomović 1992, p. 15-23; Diaconescu 2004, I, p. 438.

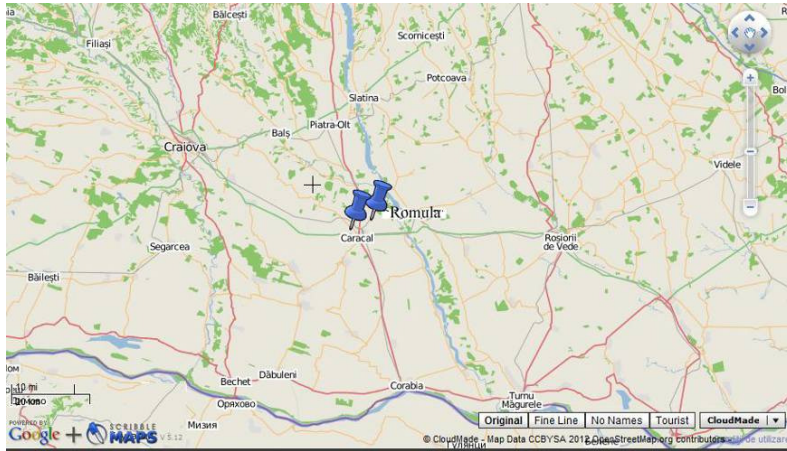

Fig. 1. Amplasarea pe hartă a Romulei

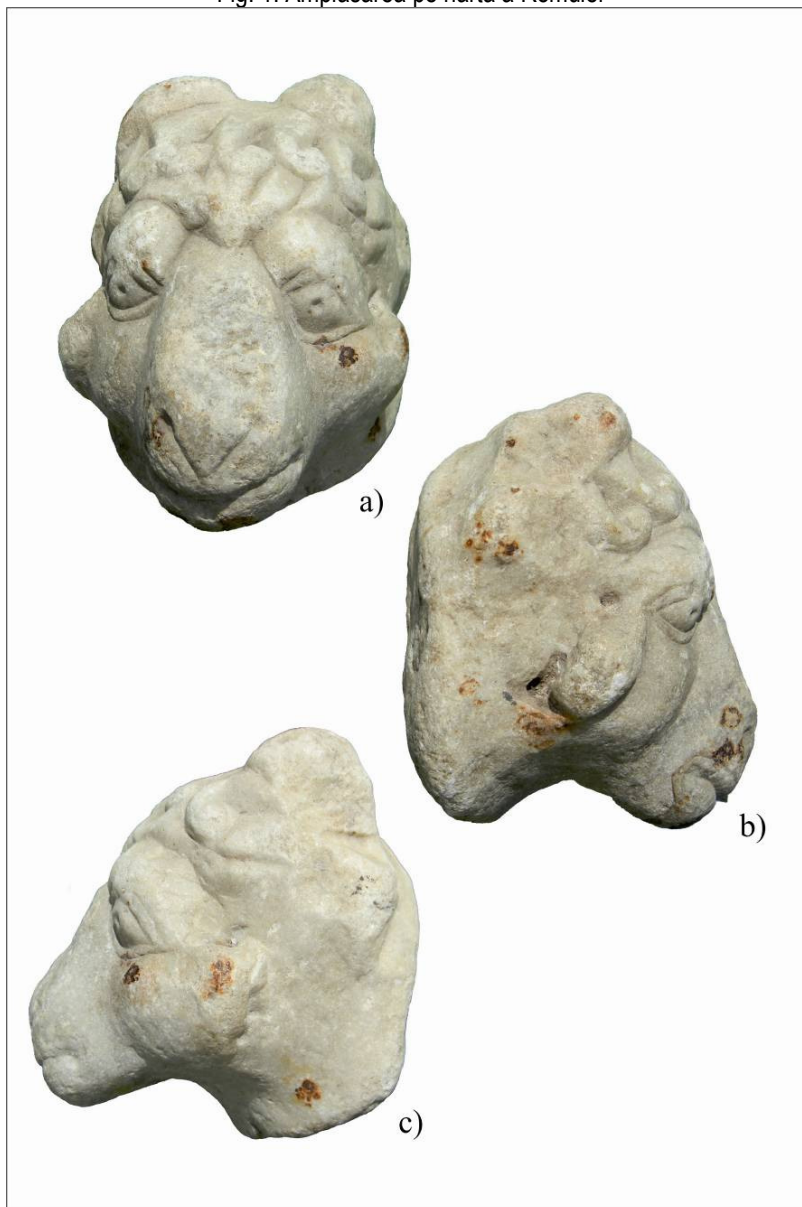

Fig. 2. Glykon

EDICTUL DE LA MILANO (313) ȘI URMĂRILE LUI PENTRU BISERICA CREȘTINĂ

Constantin Mănescu

Summary: *The Edict of Milan (313) and its Consequences for the Christian Church.* *The Edict of Milan was issued in the year 313 by the roman emperors Constantine the Great and Licinius. It represents a legal act and a maximum importance document for the history of Christian religion, which from an intolerable religion then in the Roman Empire became an allowed and even favored religion by the emperor Constantine the Great. In celebration of 1700 years from the issuance of this edict (February 313), the Christian Church declared the year 2013 as a reverential year dedicated to Saint Constantine and his mother Helena, as a recognition of the great services brought to the Christian religion by the emperor Constantine the Great. Through the Edict of Milan was declared for the first time in the history of mankind, the principle of religious equality before the law and the religious freedom for all the citizens of the Roman Empire.*

Cuvinte cheie: Imperiul Roman, tetrarhie, Constantin cel Mare, edict, Milano, toleranță, libertate, religia creștină, persecuție, privilegii, păgân, cult religios.

Key words: The Roman Empire, tetrarchy, Constantine the Great, edict, Milan, tolerance, freedom, Christian religion, persecution, privileges, pagan, religious cult.

Istoria multimilenară a bătrânei noastre Terra înregistrează o serie întreagă de nume de persoane celebre, care prin viața și faptele lor au determinat atât epoca în care au trăit, cât și soarta întregii lumi. Una dintre acestea este și împăratul roman Constantin, supranumit cel Mare, a cărui puternică personalitate a pus bazele civilizației europene postclasice și a adus cele mai mari servicii creștinismului. După aproape trei secole de persecuții sângeroase, care au tulburat și strămtorat atât de mult și de greu Biserica lui Hristos, se producea o cotitură radicală în istoria Imperiului roman, în anul 313, când, grație împăratului Constantin cel Mare, creștinismul, până atunci singura religie netolerată în vastul și puternicul imperiu al Romei, avea să primească libertatea, dar și sprijinul pentru a ieși victorios și dominant în întregul imperiu, în urma Edictului de la Milano. La împlinirea a 1700 de ani de la emiterea acestui document juridic, care avea să constituie o piatră de hotar între cele două lumi, cea a Romei păgâne și cea a Europei creștine, studiul de față își propune prezentarea profilului moral al acestui împărat, pe care Biserica Ortodoxă îl cinstește ca sfânt, precum și a urmărilor Edictului de la Milano pentru Biserica creștină de pretutindeni.

Numele complet al celui care a prefăcut statul păgân al clasicei Rome în imperiul creștin al erei bizantine era Flavius Valerius Aurelius Constantinus. El s-a născut la Naissus, în provincia romană Moesia Superior, astăzi orașul Niš din Serbia, ca fiu al lui Constantius Chlorus, un militar originar din provincia Dardania, locuită de traci, și al unei femei nelegitime, care avea un statut social umil și care se numea Elena. Sfântul Ambrozio din Milano afirmă că ea era o stabularia, adică o servitoare într-un han sau într-o tavernă, care se afla în orașul său natal Drepanum din Bithynia, unde ea l-a cunoscut pe Constantius Chlorus¹. Deși tatăl viitorului împărat era de origine țăran, propaganda constantiniană avea să insiste pe faptul că el descindea din împăratul Claudius Gothicus (268-270)², pentru a justifica într-un fel ascensiunea sa pe plan militar, trecând cu succes prin diferite trepte ierarhice, ca și tatăl său.

Surse sigure dau ca dată a nașterii lui Constantin ziua de 27 februarie, fără a preciza anul. Istoricii au făcut tot felul de estimări, ceea ce dă un evantai de la 270 la 290. Dacă considerăm adevărată afirmația lui Sozomenos, care spune în „*Historia Ecclesiastica*” (II, 34) că „*Împăratul Constantin (...) a murit în anul șazecișicinci al vieții sale și după treizeci și unu de ani de domnie...*”³, atunci anul nașterii sale este 272. În timp ce tatăl său, Constantius Chlorus, se va dedica întru totul misiunilor încredințate de împăratul Maximian (286-305 în Apus), copilul va rămâne pe lângă mama sa, Elena, o femeie cu calități spirituale deosebite, care îi va da și primele îndrumări religioase, definitorii în formarea caracterului bun și a convingerilor sale de mai târziu. În urma victoriei în luptele împotriva bazauzilor și germanilor, sclavi care se ridicaseră în repetate rânduri împotriva stăpânirii romane, Constantius Chlorus va primi, la 1 martie 293, titlul de Caesar, din partea împăratului Dioclețian (284-305), care domnea peste partea de Răsărit a Imperiului și își avea reședința la Nicomidia, un oraș înfloritor în acea vreme, capitală a provinciei Bitinia din Asia Mică. Acest titlu, și împreună cu el numele Valerius, i-au fost conferite din partea lui Dioclețian, de către August Maximianus, în localitatea de reședință a acestuia, Mediolanum. Devenind fiu adoptiv al acestuia, Constantinus Chlorus îi devenea în același timp și ginere, despărțindu-se de fosta soție nelegitimă Elena, cu care avea un fiu (pe viitorul împărat Constantin cel Mare) și căsătorindu-se cu Theodora, fiica vitregă a lui Maximianus numit și Herculus⁴.

¹ Pohlsander f.a., p. 25.

² Bayet f.a., p. 578.

³ Odahl 2006, p. 238.

⁴ Barnea, Iliescu 1982, p. 11.

Se pare că în același an 293, care marchează începutul unui nou sistem de guvernare a Imperiului roman, cunoscut sub numele de tetrarhie sau „conducerea celor patru”, Dioclețian îl cheamă pe adolescentul Constantin la palatul său de la Nicomidia, cu scopul de a-l însoți în expedițiile de cucerire de noi teritorii în Egipt și Palestina, dar mai ales cu gândul ascuns de a-l ține urmărit și ca ostatic pentru a garanta fidelitatea tatălui său față de împărat. Tot aici se afla Constantin în momentul în care Dioclețian dezlănțuia marea persecuție împotriva creștinilor, în anul 303, sub pretextul că aceștia ar fi dat foc palatului imperial din Nicomidia⁵, persecuție continuată de cezarul Galeriu, coagulul lui Dioclețian, de alte trei edicte, în anii 303-304, care au făcut să curgă mult sânge creștin și să dea numeroși martiri, dintre care unii chiar pe teritoriul țării noastre, în Scythia Minor (Dobrogea de azi). De remarcat este faptul că în timp ce aceste edicte erau executate riguros și cu cruzime de cei doi persecutori, cezarul Constantius Chlorus a evitat din toate puterile să omoare pe creștini, dărâmand doar unele biserici⁶.

Ziua de 25 iulie 306 aducea un eveniment neașteptat, care avea să zdruncine ordinea sistemului tetrarhiei: moartea lui Constantius Chlorus la Eboracum (York), în Britannia, pe când se înapoia din campania împotriva picților, principalii adversari ai romanilor din aceste ținuturi. În această situație, principiul dinastic avea să se dovedească mai puternic decât cel tetrarhic. Bucurându-se de o mare popularitate în rândul soldaților, aceștia îl proclamă ca augustus (împărat) pe Constantin, fiul celui dispărut, recunoscându-i astfel meritele de bun militar, deși fusese trecut în mod intenționat cu vederea când Flavius Sever fusese ales cezar la 1 mai 305 în Occident. Același lucru se întâmplase și cu Maxențiu, fiul lui Maximian Herculus și ginerele lui Galeriu, dar acesta era un personaj mediocru. Galeriu, nemulțumit, nu-l recunoaște ca împărat pe Constantin, numindu-l pe Flavius Sever ca august, cu reședința la Mediolanum. În acest timp, la Roma se autoproclamă august Maxențiu, în locul lui Flavius Sever, având și sprijinul Senatului, la 28 octombrie 306⁷. Văzând acest lucru, își reia titlul de august și Maximian Herculus, tatăl lui Maxențiu, așa încât se aflau în același timp, în anul 306, șase împărați la conducerea imperiului (auguști și cezari). Acesta era de fapt începutul falimentului sistemului politic inaugurat de Dioclețian.

Ce se va întâmpla cu fiecare în parte? Pe parcursul câtorva ani, aceștia își vor lua plata pentru dorința de putere, după cum ne arată scriitorul bisericesc latin Lactantius (c. 240 – c. 320) în lucrarea sa *De mortibus persecutorum*, 50, 8: „Astfel, toți acești nelegiuți, printr-o dreaptă judecată a lui Dumnezeu, au primit ei înșiși ceea ce făcuseră altora”⁸. Severus nu a reușit să li se opună lui Maxențiu și Maximian, căci nu se bucurase de popularitate în Italia, iar armata lui era slăbită de dezertări. S-a retras la Ravena, unde, în primăvara lui 307, s-a predat lui Maximian, care promisese să-i cruțe viața, dar curând l-a obligat să se sinucidă, Severus tăindu-și venele și având o moarte lentă. Galeriu numește în locul lui pe un vechi tovarăș de arme, Valerius Licinius (308-324) și continuă să persecute pe creștini în Răsărit, supunându-i la chinuri, dându-i la fiare sălbatice sau arzându-i încetul cu încetul și apoi punând toate corpurile arse pe rug. Maximian Herculus, după încercări repetate de a fi din nou august, inclusiv după încercarea de a ucide pe Constantin, ginerele său, moare spânzurat. Galeriu, care silea pe creștini să sacrifice zeilor, se îmbolnăvește de un cancer groaznic în zona abdomenului. Trupul îi intră în putrefacție și este cuprins de viermi. Din pricina mirosului greu, nu se putea apropia nimeni de el. Cei din anturajul lui i-au spus că persecuția creștinilor ar putea fi motivul bolii sale grave. În această situație disperată, pe patul de moarte, el dă la 30 aprilie 311 la Sardica (Sofia de astăzi) un edict de toleranță în favoarea creștinilor, cunoscut și sub numele de „retractarea lui Galeriu”⁹, prin care se punea capăt persecuțiilor și se acorda Bisericii creștine libertatea de cult, cu obligația ca aceasta să se roage lui Dumnezeu pentru sănătatea împăratului și bunăstarea imperiului. Galeriu moare la 5 mai 311¹⁰, fiind urmat de Dioclețian care, întristat de dărâmarea statuiilor și a tablourilor sale din ordinul lui Constantin și mai ales îndurerat de purtarea lui Maximian Daia față de familia lui, s-a lăsat să moară de foame și supărare¹¹. Licinius a ucis aproape toți urmașii lui Dioclețian, în frunte cu Valeria, fiica acestuia. La rândul lui, Maximian Daia, încolțit de armata lui Liciniu, a luat otravă la Tars și, mărturisind pe Hristos și cerându-l milostenie, a murit în chinuri îngrozitoare¹².

Aceasta era situația politică și religioasă în Imperiul roman în momentul în care istoria îi pune față în față pe Maxențiu și Constantin cel Mare. Primul, cu o atitudine jignitoare și amenințătoare, cel de-al doilea, asemenea tatălui său, o fire blajină, tolerantă față de creștini, iubit de soldații săi în calitate de comandant de oști. Deși erau cumnați, pentru că în 307 Constantin se va căsători cu Fausta, sora lui Maxențiu, după ce se va fi despărțit de prima lui soție Minervina, această legătură de rudenie nu-i va apropia pe cei doi oameni. Dimpotrivă, mândria lui Maxențiu va fi doborâtă prin smerenia lui Constantin cel Mare care, cu ajutorul lui Dumnezeu, îl învinge pe rivalul său, într-un moment

⁵ Barnea, Iliescu 1982, p. 27.

⁶ Rămureanu, Ţesan, Bodogae 1987, p. 132.

⁷ Pohlsander f.a., p. 28.

⁸ Coman 1985, p. 209.

⁹ Pohlsander f.a., p. 35.

¹⁰ Rămureanu, Ţesan, Bodogae 1987, p. 136.

¹¹ Coman 1985, p. 208.

¹² Coman 1985, p. 209.

în care întreaga creștinătate avea nevoie de sprijinul unui împărat cu calitate ieșite din comun: înțelepciune, bunătate, voință statomatică în săvârșirea binelui, bun strateg care să învingă pe dușmani prin forța spiritului, a inteligenței sale.

Victoria împăratului Constantin cel Mare de la Pons Milvius (Podul Vulturului) împotriva rivalului său Maxențiu de la Roma (28 octombrie 312) se numără printre evenimentele hotărâtoare ale istoriei mondiale. În urma acestei victorii, Constantin rămânea singur stăpân peste partea de Apus a Imperiului Roman, în timp ce în Răsărit domnea Liciniu, ajuns august în reședința de la Nicomidia în locul lui Galeriu, în anul 308. Lumea romană se afla acum în mâinile celor doi stăpâni, care erau în raporturi bune, mai ales că aceștia deveniseră cumnați. Încă de la sfârșitul anului 311 sau chiar de la începutul lui 312, după moartea lui Galeriu dar înainte de bătălia de la Podul Milvius, Constantin i-o promisese pe sora sa vitregă Constantia colegului său imperial Liciniu. Constantia era unul din cei șase copii ai lui Constantius Chlorus cu cea de-a doua soție, Theodora. Constantia avea atunci cel mult 18 ani, în timp ce Liciniu avea de mai bine de două ori vârsta ei. Această logodnă a pecetluit o înțelegere politică între cei doi împărați: Constantin avea mână liberă împotriva lui Maxențiu, iar Liciniu împotriva lui Maximinus Daia, care continua încă persecuțiile împotriva creștinilor în Răsărit. Constantin l-a înfrânt pe Maxențiu, după cum am amintit, pe 28 octombrie 312 la Podul Milvius. Maximinus Daia a fost învins de Liciniu pe 30 aprilie 313 în valea Erginus (la Campus Ergenus, lângă Adrianopol, în Tracia) și s-a sinucis la Tars, în Cilicia, la scurt timp, probabil în iulie 313¹³.

Între timp, probabil în februarie 313, cei doi împărați se întâlniseră la Milano, vechiul Mediolanum, oraș în nord-vestul Italiei și centru al prefecturii Italiei, cu ocazia căsătoriei Constantiei cu Liciniu. Era o întâlnire deosebit de importantă pentru acea vreme, a celor doi auguști, din moment ce era marcată prin emiterea unui medalion de aur bătut în atelierul monetar de la Tarragona, în Hispania. Tot cu acest prilej, Constantin și Liciniu au căzut de comun acord să ia importante hotărâri privind situația creștinismului. Am amintit faptul că Galeriu a dat, pe patul de moarte, în anul 311, un edict de toleranță, prin care recunoștea creștinilor posibilitatea existenței libere în fața legilor: „*Creștinii au dreptul să existe din nou, să-și țină adunările, cu condiția să nu tulbure ordinea publică. În schimbul acestei bunăvoințe, ei trebuie să se roage Dumnezeu lor pentru prosperitatea noastră și a Statului, tot așa ca și pentru a lor proprie*”. Acest edict, care fusese semnat și de Constantin și Liciniu, continua să rămână textul de bază în ce privește libertatea de conștiință, „charta libertății cultelor”, dar el nu fusese aplicat în provinciile de sub conducerea lui Maximinus Daia, Siria și Egiptul, la care după moartea lui Galerius (311) s-a adăugat și Asia Mică.

Acum, Constantin și Liciniu merg mai departe, recunoscând deplina libertate de credință pentru creștini și pentru oricine. Acesta este aspectul cel mai important al acestor hotărâri: se afirma, pentru prima dată în istoria omenirii, principiul egalității Cultelor religioase în fața legii¹⁴. În aceste condiții, și religia creștină, singura netolerată până atunci în Imperiul Roman, trecea din starea de „illicita” (nepermisă), la starea de „religio licita” (religie permisă), celelalte culte păgâne având și ele libertate totală de manifestare. Se pare că hotărârile luate la Milano referitoare la siguranța Imperiului și la binele public al supușilor săi, în deosebi al creștinilor, au fost la nivel verbal, sau textul acesta inițial din februarie 313 s-a pierdut. Cert este faptul că, după înfrângerea lui Maximinus Daia, Liciniu intră triumfător în Nicomidia și dă la 13 iunie 313 o circulară (*mandatum*) sau un rescript în favoarea creștinilor din partea de Răsărit a Imperiului, al cărui text ne-a fost transmis de Lactanțiu în lucrarea: „*De mortibus persecutorum*”, XLVIII, 1-12, sub titlul: „*Decretul lui Constantin și Licinius privind libertatea religiei creștine*”¹⁵.

Textul grec al aceleiași circulare, adresată foarte probabil guvernatorului Palestinei și afișată la Cezareea, ne-a fost transmis, cu mici deosebiri, și de istoricul Eusebiu de Cezareea, fiind preluat și de istoricul bizantin Nichifor Calist Xanthopoulos. Pornind de la aceste izvoare, textul hotărârilor celor doi împărați a fost privit de unii învățați ca un *edict*, de alții doar ca o *scrisoare* adresată inițial guvernatorului Bithiniei și transmisă apoi tuturor guvernatorilor de provincii, cărora le-au fost transmise instrucțiuni despre cum să trateze pe creștini. De fapt, Lactanțiu ne spune că n-a fost un edict, ci doar o scrisoare a lui Liciniu redactată cu înștiințarea lui Constantin către guvernatorul (*praeses*) provinciei Bithinia; totuși, Eusebiu vorbește de *diataxis*, cuvânt înrudit cu *diatagma* și care este echivalentul termenului latin *edictum*. Diferențele dintre textul lui Lactanțiu și al celorlalți autori s-ar explica prin faptul că instrucțiunile au fost copiate cu unele deosebiri. În fond, nu există deosebiri esențiale. Spre exemplu, Eusebiu de Cezareea și Nichifor Calist au un preambul (o introducere), care nu se găsește la Lactanțiu.

În afară de libertatea deplină de manifestare a creștinilor, în așa-numitul „Edict de la Milano” cei doi „Auguști” au decis:

- 1) încetarea oricăror măsuri de urmărire în justiție a lor. Cu acest prilej, erau anulate toate edictele de persecuție publicate împotriva creștinilor¹⁶. Între acestea, se număra și edictul împăratului Traian, trimis lui Pliniu cel Tânăr, guvernatorului Bithiniei;
- 2) recunoașterea Bisericii Creștine ca o persoană juridică (organism corporativ), deoarece aceasta nu era

¹³ Pohlsander f.a., p. 38.

¹⁴ Dură 2012. p. 31.

¹⁵ Bamea, Iliescu 1982, p. 38.

¹⁶ Guettée f.a., p. 292.

doar un cult religios, ci, dimpotrivă, „cea mai înaltă sursă a adevărului, a credinței și templul lui Dumnezeu”¹⁷;

3) restituirea proprietăților și a bunurilor confiscate creștinilor de-a lungul timpului: „Să li se restituie creștinilor fără tergiversare și fără echivoc, necerându-le în schimb bani și nici dobândă...”, și să li se restituie toate acestea „creștinilor, adică comunităților și asociațiilor lor”¹⁸;

4) deplina libertate de manifestare și pentru celelalte culte religioase, care aveau dreptul să-și urmeze obiceiurile și credințele lor și să cinstească divinitățile pe care le doresc.

De menționat faptul că atât creștinilor, cât și tuturor celorlalți supuși ai Imperiului, li se acorda libertatea de a urma religia dorită, „pentru ca Divinitatea care este în Ceruri, - oricare ar fi aceasta - să poată concede pace și prosperitate vouă și tuturor supușilor voștri”¹⁹, spuneau cei doi Augusti. Această Divinitate era numită „Deus Summus” - „Divinitatea Supremă”, „Dumnezeul Cel peste toate”, „Dumnezeul Suprem”, adică Dumnezeul lui Avraam și al lui Moise și al tuturor neamurilor – indiferent cum îl numeau acestea –, dar și al Apostolilor, pe care îl adorau și preamăreau și creștinii din epoca Edictului de la Milano.

Astfel, Edictul de la Milano nu consfințează creștinismul ca religie de stat, ci îl pune pe același plan cu celelalte religii păgâne, și nici nu-l angaja personal pe Liciniu în credința creștină. Se poate spune că împăratul Constantin și-a făcut planul din umbră pentru emiterea acestui edict în favoarea creștinilor, acesta fiind un act de mare îndrăzneală, dar și de diplomație, în condițiile în care în partea de Răsărit a Imperiului se aflau mai mulți creștini decât în Apus, iar majoritatea supușilor lui Constantin, și în special nobilimea senatorială din Roma, erau păgâni²⁰. Nu se poate vorbi decât de un triumf parțial al creștinismului față de păgâni, deoarece dând libertate creștinismului, împăratul Constantin cel Mare a scos păgânismul din condiția privilegiată pe care o avea *de jure* (de drept), așezându-l pe același plan cu celelalte religii.

Cu timpul, împăratul Constantin nu s-a mulțumit să dea creștinismului drepturi egale cu celelalte religii, ci i-a acordat privilegii. Preoții creștini primeau toate drepturile pe care le aveau preoții păgâni. Ei erau scutiți de impozite, de sarcini municipale (obligații în cadrul orașului, neplătite, numite *munera*) și de orice i-ar fi împiedicat de la săvârșirea îndatoririlor lor religioase. Situația juridică nouă, de care beneficiază acum Biserica, este arătată de faptul că testamentele și moștenirile care i se lăsau, erau recunoscute ca valabile. Astfel, Biserica a primit numeroase donații, atât din partea creștinilor, cât și din partea statului (fie proprietăți, fie bunuri materiale). Episcopii au primit dreptul de a-i elibera pe sclavi și de a-i face cetățeni romani, drept avut până atunci numai de guvernatorii de provincie. În același timp, episcopii primeau dreptul de judecată fără apel. Orice acțiune judecătorească începută într-un tribunal civil putea fi oricând transferată într-un tribunal religios, judecata și sentința de aici fiind valabilă și definitivă.

Toate aceste fapte erau izvorâte din sentimentul că Cel Atotputernic, care i s-a revelat și i-a venit în ajutor contra lui Maxențiu, i-a dat lui Constantin o misiune specială și o putere tocmai pentru a proteja poporul creștin și pentru a dezvolta Biserica Creștină în Imperiul Roman²¹. Ele aveau să dovedească o apropiere progresivă a acestuia de religia creștină, concomitent cu înconjurarea sa de către consilieri creștini, dintre care menționăm pe cel care i-a fost cel mai apropiat: episcopul Osius de Cordoba (în Spania), care a avut un rol deosebit la Sinodul I Ecumenic de la Niceea din anul 325. Din aceeași dorință de a susține Biserica Creștină cu resurse materiale masive și de a răspândi religia creștină prin edificii publice impresionante, Constantin cel Mare va construi, pe cheltuiala Imperiului, bazine creștine de dimensiuni impresionante la exterior și bogat decorate în interior, pe tot cuprinsul Imperiului Roman (Roma, Constantinopol, Ierusalim, Bethleem, Nicomidia, Antiohia sau Numidia, în Africa de Nord).

Desigur, am menționat aici doar o mică parte din meritele creștine ale lui Constantin cel Mare. Fără sprijinul lui, creștinismul poate că ar fi avut să sufere încă mult, din cauza persecuțiilor, a ereziilor sau a păgânismului care ar fi distrămat Biserica. Cu toate că în sensul strict al cuvântului nu se poate vorbi despre existența unui „edict de la Milano”, epistola circulară sau rescriptul lui Liciniu, al cărei text îl cunoaștem datorită lui Lactanțiu sau Eusebiu al Cezareei, poate fi considerată o urmare a întâlnirii și hotărârii luate de Constantin și Liciniu la Milano. Ea nu trebuie socotită numai opera lui Liciniu, ci, dimpotrivă, apare mai curând opera lui Constantin, izvorâtă din atitudinea favorabilă a lui Constantius Chlorus față de noua religie. În locul „edictului de la Milano” se poate vorbi de „conferința”, „înțelegerea” sau „convenția” de la Milano, a cărei inițiativă a avut-o Constantin. Revoluția promovată de acest mare împărat în politica religioasă a Imperiului Roman a fost numită pe drept cuvânt „pacea constantiniană”, religia creștină fiind, în gândirea sa, liantul unității Imperiului Roman.

¹⁷ Odahl 2006, p. 125.

¹⁸ Dură 2012, p. 33.

¹⁹ Dură 2012, p. 31.

²⁰ Pohlsander f.a., p. 39.

²¹ Odahl 2006, p. 125.

Bibliografie

- Barnea, Iliescu 1982 – I. Barnea, O. Iliescu, *Constantin cel Mare*, București, 1982;
- Bayet f.a. – C. Bayet, *Empereurs et princes romains. Constantin le Grand*, în „La grande encyclopédie”, Tome douzième, Paris, f.a., p. 578-581;
- Coman 1985 – I.G. Coman, *Patrologie*, vol. II, București, 1985;
- Dură 2012 – N.V. Dură, *Edictul de la Milano (313) și impactul lui asupra relațiilor dintre Stat și Biserică. Câteva considerații istorice, juridice și ecleziologice*, în „Mitropolia Olteniei”, LXIV, 2012, 5-8, p. 28-43;
- Guettée f.a. – W. Guettée, *Histoire de l'Eglise depuis la Naissance de N. -S, Jésus - Christ jusqu'à nos jours*, Tome deuxième, Paris, f.a.;
- Odahl 2006 – Ch. M. Odahl, *Constantin și Imperiul creștin*, București, 2006;
- Pohlsander f.a. – H.A. Pohlsander, *Împăratul Constantin*, București, f.a.;
- Rămureanu, Șesan, Bodogae 1987 – I. Rămureanu, M. Șesan, T. Bodogae, *Istoria bisericească universală*, vol.I (1-1054), București, 1987.

CÂTEVA REPERE BIBLIOGRAFICE REFERITOARE LA NAVIGAȚIA ÎN MAREA NEAGRĂ. SECOLELE XIII-XIV

Dr. Andreea Atanasiu-Croitoru

Abstract: *Few bibliographically mark concerning the Black Sea navigation. 13th – 14th centuries. The Black Sea Middle Age navigation problem, in this case, the Italian one, with her profound implications in the political, economical, social plan and in the cultural changes process, is immense and much diversified. This problem is in enriching permanently, so, I can not claim that I play out the bibliography concerning the navigation in this part of the world. It is, of course, a very complex subject. The bibliographically mark used in this paper-work are only represented the main research lines.*

Cuvinte cheie: *navigație, bibliografie, Marea Neagră, Ev Mediu, italieni*

Key words: *navigations, bibliography, Black Sea, Middle Age, Italians*

Problema navigației medievale în bazinul pontic, în cazul de față a celei italiene, cu implicațiile ei profunde în plan politic, economic, social, al schimburilor de valori culturale, este imensă și deosebit de variată, aflată într-un proces de permanentă îmbogățire, astfel încât, nu pot pretinde că am epuizat sau aş putea epuiza bibliografia necesară în studierea acestei teme extrem de complexe. Reperere bibliografice prezentate în lucrarea de față constituie doar liniile principale de studiu necesare în descifrarea direcțiilor de cercetare conexe acestui subiect, o bibliografie mult mai amplă a temei privind navigația medievală în Marea Neagră putând face obiectul unei lucrări de sine stătătoare. Pentru a nu lăsa loc la interpretări, subliniez faptul că materialul oferă repere bibliografice și nu face o analiză bibliografică a temei, cea din urmă necesitând un spațiu de publicare mult mai mare decât cel pus, cu generozitate, la dispoziție de către coordonatori. De asemenea, pentru a nu lipsi textul de cursivitate, am ales să redau reperele bibliografice și orice alte explicații în subsolul paginii.

* * *

La sfârșitul Evului Mediu, Marea Neagră – *mare quod vulgo Magnum vocatur*¹ – a fost o zonă de convergență între Europa, Asia și chiar Africa. Pacea mongolă, pe de o parte și inițiativa negustorilor italieni (genovezi și venețieni în primul rând) au creat condițiile favorabile apariției și dezvoltării unor drumuri transcontinentale, care au redefinit pe termen lung istoria schimburilor comerciale. Din 1204 și până la desăvârșirea cuceririi bazinului pontic de către otomani, Marea Neagră a fost o răscruce a drumurilor de negoț și un spațiu de confruntare și înfruntare între puteri navale și terestre². Dacă în prima jumătate a secolului al XIII-lea bazinul pontic a fost mai degrabă o arie marginală a comerțului internațional, a cărui centru de greutate se afla în Țara Sfântă, după 1261 și, mai ales, după 1291 Marea cea Mare a preluat funcția centrelor creștine din Siria și Palestina de „placă turmantă” a comerțului euro-asiatic³.

În condițiile declinului economic și naval tot mai accentuat al Bizanțului, între sfârșitul secolului al XIII-lea și sfârșitul secolului al XIV-lea, rivalitatea veneto-genoveză pentru supremația navală și comercială în bazinul oriental al Mării Mediterane și în Marea Neagră⁴ a devenit tot mai înverșunată. Situația era cu atât mai gravă cu cât rivalitatea celor două republici italiene⁵ se grea pe numeroase alte conflicte de interese care antrenau în zona Imperiului Bizantin⁶, Hoarda de Aur⁷, tânărul stat otoman⁸ și Ungaria în confruntarea cu Veneția pentru litoralul dalmat. Astfel, operațiuni navale de importanță majoră, fie prin efectivele angajate, fie prin consecințele lor, au avut loc în Marea Neagră mai ales atunci când ostilitățile au adus față în față Genova și Veneția, confruntându-se în nu mai puțin de trei Războaie ale Strâmtoarelor⁹.

Frecvente au fost și ciocnirile navale de proporții mai modeste, precum cele în cursul cărora genovezii s-au înfruntat cu flota despotului Dobrotici¹⁰ al „parathalassiei” dobrogene sau cele întreprinse de autoritățile din Caffa împotriva altor așezări din Crimeea până la supunerea lor definitivă.

Un loc însemnat în istoria ciocnirilor navale din bazinul pontic au avut acțiunile corsarilor¹¹ și lupta împotriva lor, nu în ultimul rând, chiar împotriva corsarilor genovezi. Spre mijlocul secolului al XV-lea, Genova se mândrea cu faptul că de o sută de ani reușise să stârpească plaga corsarilor care bântuiseră până atunci Marea Neagră.

¹ Expresia apare într-un text anonim venețian publicat și comentat de Gjuzelev 1975, p. 38.

² Papacostea, Ciocâltan 2007; Atanasiu 2008.

³ Brătianu 1988.

⁴ O foarte ilustrativă prezentare a importanței și interconexiunii celor două spații la Manolescu 1993.

⁵ Balard 1978; Thiriet 1959.

⁶ Papacostea 1988; Pentru consecințele eșecului Bizanțului de a asuma rolul de „arbitru” al rivalității genovezo-venețiene vezi Papacostea 2000.

⁷ Ciocâltan 1997.

⁸ Popescu 2006.

⁹ Papacostea, Ciocâltan 2007; Cristea 2004; Atanasiu 2009 a.

¹⁰ Eskenasy 1981; Atanasiu 2001; Gjuzelev 1981.

În ceea ce privește aspectul istoriei politico-economice al spațiului la care facem referire este binecunoscut faptul că marile drumuri terestre care legau rutele maritime din bazinul pontic – drumul mătășii; cel de la varegi la greci; drumul orașelor rusești care lega Marea Neagră de stepele din nordul ei; drumul Dunării care făcea legătura cu Europa Centrală – au contribuit la transformarea Mării Negre într-un veritabil „creuzet” al comerțului internațional¹² și, totodată, așa cum spuneam, într-o arie de luptă pentru supremație între statele interesate în exploatarea potențialului economic al zonei și al veniturilor importante rezultate în urma taxelor vamale.

Problema comerțului italian în Marea Neagră este complexă, salba de emporii pontice italiene¹³ constituind poate, unul din cele mai interesante și bine puse la punct sisteme economice din acea perioadă; tocmai de aceea, timp de două secole și mai bine, capetele de pod Pera-Caffa-Trapezunt¹⁴ au reprezentat vârful unui adevărat triunghi economic genovez. Din aceste mari centre, copii la o scară ceva mai mică ale metropolei, iradia o intensă activitate negustorească spre celelalte așezări din Pont, localități care îndeplineau diferite funcții ca posturi de observație sau centre comerciale cu valențe locale sau internaționale.

Pe țărmul anatolian al Mării Negre, îndată după ieșirea din Bosfor, se afla așezarea de la *Hieron*, post de control bizantin care supraveghea din vremuri vechi trecerea din Marea Neagră spre Constantinopol. Principala poziție bizantină pe țărmul Asiei Mici era *Heracleea Pontică* de unde se putea naviga direct spre Crimeea.

O așezare însemnată de pe țărmul sudic al Mării Negre a fost și *Amastris*, aici sfârșind zona controlată încă o vreme de Bizanț pe țărmul nord-anatolian și, începând de la Sinope, cea dominată de turcii selgiucizi. Importanța comercială a centrului de la *Sinope*¹⁵ era mult sporită ca urmare a faptului că se afla în locul cel mai apropiat de peninsula Crimeea, Sinope fiind cel care lega așezările cele mai însemnate din Crimeea cu Asia Mică și de aici, traversând spațiul continental, cu Mediterana.

Următorul centru fortificat turcesc se afla *Simisso*¹⁶ unde genovezii au desfășurat activități comerciale încă de la sfârșitul secolului al XIII-lea. Prima stație importantă după Simisso era *Vatiza*, așezare dependentă de Trapezunt, punct de legătură cu marea centru comercial continental de la *Sivas*, unde se întâlneau periodic negustorii din Orient – Siria și Mesopotamia – cu cei din nordul Mării Negre. De la *Vatiza*, de-a lungul coastei, se ajungea imediat în portul *Chirisonda*, „a doua capitală” a Imperiului de Trapezunt.

Trebizonda era principalul oraș de pe țărmul sudic al Mării Negre. Pe drumul Trapezuntului, în interiorul continentului, genovezii au ajuns încă din 1280 la *Tabriz*, unul dintre cele mai însemnate centre comerciale ale lumii, reședința principală a hanilor mongoli ai Iranului. Continuând pe această cale, genovezii au ajuns până la Golful Persic și în Oceanul Indian. Pe țărmul răsăritean al mării urmau porturile *Vati*¹⁷ și *Sukhumi* (Savastopolis). Prin cel din urmă, genovezii au stabilit legătura cu Marea Caspică pe care au frecventat-o de timpuriu pentru a achiziționa mătasea produsă în regiunea *Gilan* (Ghelan).

Spre nord, în apropierea Bosforului Cimerian, se aflau așezările *Mapa* și *Copa*, iar țărmul caucazian al acestuia era străjuit de străvechea așezare *Matrega*. La vărsarea Donului în mare se afla *Tana*¹⁸. Așezarea era situată în punctul pontic cel mai avansat al legăturii cu centrul Hoardei de Aur de pe Volga – *Sarai* – iar de aici mai departe cu Asia Centrală și cu Extremul Orient; tocmai de aceea genovezii s-au opus cu toate forțele tendinței venețienilor de a se instala aici, fără succes însă. Pe țărmul european al Bosforului Cimerian străjuia fortul *Vosporo*.

În afara Caffei, întemeiată în urma unei inițiative genoveze private în deceniul 7 sau cel mai târziu, 8, al secolului al XIII-lea, desigur, în înțelegere cu Hoarda de Aur, pe țărmul răsăritean al Crimeei, enumerăm *Soldaia*¹⁹ (care, până la apariția genovezilor și încă un timp după aceasta, a îndeplinit funcția de principal centru comercial al regiunii), pe țărmul apusean al peninsulei, fortul *Cembalo*²⁰, iar la nord de acesta se afla anticul *Cherson*²¹.

La gura Niprului, în deceniul 5 al secolului al XV-lea, castrul *Lerici*²² era un popas important pe itinerariul Crimeea–Gurile Dunării–Constantinopol.

---

¹¹ Pachymeres 1984; Bono 1997.

¹² O radiografie a istoriei bazinului pontic de la pătrunderea genovezilor în acest spațiu și până la ascensiunea Rusiei, în volumul: Cristea coord. 2006.

¹³ Basso 1993; Balard 1978; Atanasiu 2006 c. Lucrările prezintă fiecare localitate pontică în parte.

¹⁴ Basso 1993; Pistorino 1978; Andreescu 2001 a; Balletto 1993; *Informatio Beltrami* ... 1951. Proiect de cruciată împotriva Egiptului; Papacostea, Ciocâltan 2007; Atanasiu 2006 a. Lucrările prezintă fiecare localitate pontică în parte.

¹⁵ Popa-Lisseanu 1934.

¹⁶ Ducas 1958.

¹⁷ Despre localitățile *Vatiza*, *Chirisonda*, *Vati*, *Savastopolis* la *Čičiba* 1993.

¹⁸ *Skržinskaja* 1968. Desigur, localitatea *Tana* care a cunoscut o istorie impresionantă, se regăsește și în lucrările prezentate mai sus.

¹⁹ *Abulfeda* 1848.

²⁰ *Balbi*, *Raitieri* 1993; *Airaldi* 1981.

²¹ *Bortoli*, *Kazanski* 2002.

²² *Andreescu* 2001 b.

Pe limanul Nistrului se afla cetatea *Maurocastrum*²³, amplasată la întretăierea unor însemnate itinerarii maritime cu drumuri continentale care, în a doua jumătate a secolului, au cunoscut o puternică dezvoltare. La Dunărea de Jos, principalul centru comercial, atât timp cât Bizanțul și-a menținut funcția de control al schimburilor în regiune, s-a aflat *Vicina*²⁴, avanpost bizantin în aria de contact cu teritoriile dominate de Hoarda de Aur, la mijlocul secolului al XV-lea, funcția sa a fost preluată de genovezi care au mutat centrul activității comerciale de la *Vicina* la *Licostomo-Chilia*²⁵. Legătura comercială stabilită prin *Licostomo-Chilia* cu Europa Centrală a cunoscut cea mai mare dezvoltare după preluarea controlului la Dunărea de Jos de către genovezi.

Pe țărmul vest-pontic întâlnim fortăreața *Caliacra*, poziție strategică însemnată pe linia Dunărea maritimă-Constantinopol, iar pe țărmul bulgar, *Varna*, *Mesembria*, *Anhialos*, *Sozopol*, *Ahtopol*, *Gathopo*²⁶, centrele de unde se încarcau, mai ales de către venețieni, produsele agrare ale regiunii. De asemenea, în apropiere de *Varna*, genovezii au construit o fortificație proprie pe care au numit-o *Galata*.

Nimic din toate acestea nu ar fi fost posibil fără o forță navală considerabilă. Aceasta a decurs dintr-o temeinică știință a navigației, din tipurile de nave adaptate să facă față necesităților comerciale și militare, din înființarea anumitor instituții care au contribuit la elaborarea unor reglementări legislative care să reducă la minim riscurile de navigație și ale transporturilor comerciale, reglementări a căror valabilitate, în anumite situații, s-a dovedit perenă.

Pentru navigația efectivă în Marea Neagră, mare cunoscută ca fiind periculoasă²⁷, mai ales din cauza furtunilor iscate brusc, cunoașterea rețelei de curenți marini care o brăzdează, a modului de a îi folosi pe cei favorabili și de a anihila efectele negative ale celorlalți, a fost atât în secolele XIII-XIV, cât și mai târziu, o condiție obligatorie pentru marinari. Regimul curenților din bazinul pontic a fost dintotdeauna determinat de vânturi, debitul continental, variația densității apei, configurația țămurilor și de relieful fundului mării; însă principalul factor care determină sistemul de curenți îl constituie vânturile, influența celorlalți factori fiind decisivă numai în anumite zone ale Mării Negre.

Dintotdeauna, comerțul maritim a presupus vase, mijloace de orientare și reguli de navigație. În vremea când au forțat porțile Mării Negre, strict păzite până atunci de bizantini, italienii au introdus în comerțul pontic tehnicile și regulile lor de navigație, în rapidă dezvoltare în spațiul mediteranean. Informații tot mai numeroase și precise cu privire la navigația în Marea Neagră apar îndeosebi după acapararea masivă a comerțului regiunii de către genovezi.

Italianii erau mereu în căutarea celor mai bune soluții de navigabilitate, mai mult, fiecare navă comercială trebuia să poată fi transformată rapid în navă de război; de asemenea, era în avantajul lor să folosească atât velele cât și ramele în încercarea de a obține o viteză direct proporțională cu calitatea mărfurilor transportate și costurile de navigație.

În intervalul predominării talasocrației venețiene și genoveze – 1204-1453 – în Marea Neagră au circulat cele mai multe dintre tipurile de nave²⁸ care străbăteau și apele Mediteranei.

În arhitectura și construcția navelor medievale, două tradiții fundamentale au evoluat în paralel: cea *mediteraneană* (care se grefa pe tehnica greco-romană și modificările ulterioare, bizantine și musulmane, aflate în permanentă evoluție) și cea a *mărilor nordice* (în care se regăseau elemente cu originea în preistorie)²⁹.

În general vasele mediteraneene se reduceau la două tipuri: *vase lungi* (propulsate cu ajutorul ramelor) și *vase rotunde* (propulsate cu ajutorul velelor). Și unele și altele erau folosite atât în scopuri comerciale, cât și în scopuri militare. Prototipul vasului lung era galera, vas construit și întreținut fie de Comună, fie de particulari. Galerele aveau un echipaj de circa 100-150 de vâslași, pe două rânduri, cu câte doi vâslași de fiecare bancă – *bireme* – sau cu câte trei – *trireme*. În secolul al XV-lea, s-au diferențiat *galerele subțiri* și cele *grele*. Cele dintâi, vase lungi cu rame și cu viteză de navigație mare, erau utilizate în lupte sau la transportul mărfurilor ușoare; cele din urmă aveau capacitatea de transport sensibil mai mare. În secolul al XV-lea, flotele Genovei și Veneției dețineau primul loc din punct de vedere al tonajului în Europa, în procent de 40%, în timp ce alte centre mediteraneene, precum și zona atlantică aveau câte cca 25-30%.

În a doua jumătate a secolului al XIV-lea, funcția celor două tipuri de galere s-a diferențiat net: galerele subțiri aveau destinație militară, serveau la escortarea convoaielor comerciale sau susțineau înfruntările armate; cele grele erau rezervate transporturilor. Variante ale galerei au fost: *galeasa*, *galiota*, *saietta*, *sandalum* ș.a.

Principalul tip de vas rotund, până în secolul al XIV-lea, purta denumirea generică de *navis*, iar pentru secolul al XV-lea, poate fi menționat un nou tip de vas de transport, *cocca*. Alte tipuri de vase erau *lignum* (*de bandis*, *de orlo* și de

²³ Despre localitățile *Vicina*, *Chilia*, *Licostomo* și *Cetatea Albă* la Giurescu 1977; Balard 1981.

²⁴ Iliescu 1980.

²⁵ Papacostea 1978; Iliescu, 1974.

²⁶ Gjuzelev 1981; Todorova 1981, pentru o foarte ilustrativă trecere în revistă a localităților de pe țărmul bulgar al Mării Negre.

²⁷ În privința caracteristicilor geografice ale Mării Negre, caracteristici importante în istoria acestui spațiu: Ciocârdel 1936; Marcu 1981; Bărbuneanu 1967; Atanasu 2006 a.

²⁸ O prezentare a fiecărui tip de navă care a navigat în Pont și la Dunărea de Jos, cu toate caracteristicile tehnico-tactice: Atanasu 2006 b; Atanasu 2003.

²⁹ Bellabarba, Querrerri 2006; Calegari 1973; Gay 1989; Karpov 2000; Makris 2002.

teris), *panfilus*, *tarida*, *ciguta*, *uxiere* ș.a. Toate aceste denumiri au acoperit o mare varietate de nave în permanentă evoluție.

În navigația medievală, odată cu navele negustorești mediteraneene, dotate cu vele latine și rame-cârmă laterale, s-a constatat un cert progres în secolele XIII-XIV³⁰. Aceasta a însemnat fracționarea velor pe mai mulți arbori, reîntoarcerea la velele pătrate și, mai presus de toate, invenția decisivă a timonei unice laterale. Această ultimă inovație a făcut, de fapt, trecerea de la navele Antichității la navele moderne. Timona unică laterală se folosea încă de la 1200 în marina statelor nordice și oceanice și a fost introdusă în Mediterana aproximativ un secol mai târziu, unde a intrat cu denumirea de *alla navarresca* sau *alla bayonesca* cu evidentă referire la locul geografic care a făcut-o cunoscută în lume.

Aproape toate tipurile de nave mediteraneene enumerate mai sus au fost menționate de documentele notariale și în porturile de la Dunărea de Jos³¹. Actele menționează și *ciguta*³². Ca tip, aceasta este considerată „cea mai originală navă” care a navigat la Dunărea de Jos în secolul al XIV-lea, ea neregăsindu-se în actele instrumentate la Genova sau în comptuarele genoveze din Orient. Deși ambarcațiunea avea dimensiuni modeste, întrucât putea fi lesne trasă până în curtea casei, exista o diversitate în cadrul acestui tip (local sau chiar pe traseul Chilia-Pera).

Deosebit de important pentru intensitatea traficului comercial era ritmul navigației³³ care se realiza între italieni și regiunile Mării Negre, cauzele care stânjeneau voiajele, încetinind comunicațiile maritime cu Orientul nefiind deloc puține: întâlnirile cu piraii sau inamicii republicilor italiene, condițiile climaterice sau șederile prelungite în marile porturi. Aceste aspecte constituiau o mare amenințare pentru navigație, ridicându-i gradul de risc, deci, costurile.

Majoritatea vaselor navigau de-a lungul țărmului din considerente comerciale și de securitate. Durata curselor depindea de condițiile atmosferice și de opririle de pe parcurs. De la Trapezunt la Bosforul Cimerian, la punctul care făcea joncțiunea cu Marea de Azov, navigația dura 5 zile. Distanța din același punct de pornire, Trapezunt, până la Caffa era parcursă în 11 zile. Traversarea mării fărăobotaj se întreprindea doar de pe țărmul sudic al Mării Negre în Crimeea. De la Sinope la locul cel mai apropiat din Crimeea, când vremea era favorabilă, navigația dura două săptămâni.

În zonele cu ape puțin adânci nu pătrundeau vase mari. În Marea de Azov circulau fie vase mici, fie bărci pe care erau încărcate mărfurile trimise spre vânzare sau achiziționate la fața locului. La ieșirea din strâmtoare așteptau vasele mari în care erau încărcate mărfurile aduse pe ambarcațiunile mici.

Înfruntând riscurile inerente navigației în timpul iernii, italienii se avântau fără ezitare în condițiile primejdioase ale furtunilor care tulburau apele în acest anotimp, spre uimirea bizantinilor, buni cunoscători ai regiunii.

Republicile maritime italiene au fost primele care și-au lansat navele de război la apă și au creat, în același timp, o legislație maritimă comercială care a constituit baza și substanța tratatelor și codicelor comerciale și de drept maritim din Europa modernă³⁴, iar progresele survenite în construcțiile navale, în tehnica de război, au modificat continuu legislația și au determinat crearea unor noi instituții administrative concentrate pe activitate maritimă.

Reglementările legislative emise de *Officium Gazarie* prin Consiliul celor „opt înțelepți” între anii 1316-1344 constituie una din cele mai importante culegeri de documente privind dreptul maritim medieval italian păstrate în Arhivele Statului din Genova, actele cuprinse în fondul *Il Liber Gazarie* reglementează problemele de navigație; organizează birourile și bazele comerciale ale Crimeei și Persiei și îndeosebi, activitatea negustorilor în țările riverane Mării Negre și a celor adiacente. Complexul acestor dispoziții are un caracter de norme de drept public, lăsând un anumit spațiu și dreptului privat, chiar și cele care reglementează navigația, încadrându-se în sfera unei activități de poliție și securitate a acestora.

Reglementările și instrucțiunile emise de Comună, în materie de navigație, anterioare Statutelor Gazariei, reprezintă un aspect mai puțin cercetat și care merită, de asemenea, a fi aprofundat.

Din multitudinea de probleme ce pot fi analizate prin studierea acestor fonduri ne vom opri asupra complexului de măsuri legislative care reglementau condițiile de muncă și de viață pe nave. Marile unități navigante sau ușoarele și agilele galere de Ev Mediu, aveau la bord o structură a echipajului foarte bine pusă la punct, o structură care a contribuit din plin la menținerea supremației italiene în bazinul Pontic prin desăvârșita cunoaștere a artei navigației dar și prin nivelul comerțului navigat. Toate aspectele referitoare la viața pe mare, de la condițiile de salarizare și normele de igienă până la hrana ce trebuia administrată echipajului, erau reglementate prin lege. În același timp, viața pe navă, dotările și armamentul la bord, timpii de navigație constituie aspecte care analizate, pot completa o latură importantă a tabloului vieții sociale în epocă.

³⁰ Kozlovski 2002; Retinschi 1979; Forcheri 1974; Ovcharov 1993; Byrne 1930.

³¹ Tipurile de nave care au navigat la Dunărea de Jos se regăsesc în colecții de documente: Pistarino 1971; Balbi, Raitieri 1973; Balard 1981; Manolescu 1990.

³² Pădurariu 1994.

³³ Karpov 2000; Atanasiu 2000.

³⁴ Prezentarea instituțiilor și reglementărilor legislative, în detaliu, la: Atanasiu 2007 a.

În perioada secolelor XIV-XVII, navigatorii și constructorii navali italieni au deținut primul loc în Mediterana impunând chiar pe plan mondial limbajul marinăresc italian, terminologia de navigație românească susține această afirmație, aspect asupra căruia ne vom opri în cercetarea noastră. Republicile maritime italiene au fost primele care au creat o legislație maritimă comercială ce a constituit baza și substanța tratatelor și codicelor comerciale și de drept maritim din Europa modernă, reglementări ale căror efecte au influențat evoluția navigației și comerțului și în bazinul Pontic.

În general normele regulamentare emise în acea perioadă se puteau împărți în comerciale, politice și de navigație, acestea din urmă fiind permanente în vigoare, scopul lor fiind siguranța transporturilor maritime.

Atunci când au pătruns masiv în Marea Neagră, după 1261, genovezii au exploatat comerțul Pontic fără a ține seama de riscurile inerente navigației în apele primejdioase ale Pontului.

În secolul al XIV-lea atât Genova, constrânsă de pericolul revenirii Veneției, principala sa rivală în comerțul Pontic cât și aceasta din urmă, au reglementat strict condițiile desfășurării navigației în general și în Marea Neagră în special. În acest context au luat ființă instituții menite să pună ordine în toate aspectele care priveau navigația și comerțul maritim³⁵, genoveze: *Officium Gazarie, Il Liber Gazarie, Officium Robarie* și venețiene: *Consoli dei Mercanti, Giudici del Forestier, Levantis, Ufficio del'Estraordinario*.

Diferența dintre sistemul de navigație privat și cel al galerelor armate de către stat consta în vastitatea reglementărilor. Legislația de la începutul secolului al XIV-lea, menținea multe din normele statutelor precedente dar atenua, în general, prescripțiile rigide referitoare la navigația navelor particulare.

În ceea ce privește comerțul maritim ca tip de comerț, acesta lăsa negustorului o libertate de care nu ar fi putut dispune omologul său la o comandă pe uscat, mai puțin supusă hazardului refolosirii îndepărtate a beneficiilor și al alegerii de-a lungul escalelor, a aceluia element esențial pentru rentabilitate care este încărcătura la întoarcere.

De la comanda maritimă și comanda din marele comerț pe uscat – care se aplică la o operațiune sau călătorie – la diverse comenzi de investiții pe care le crează ingeniozitatea cercurilor de afaceri, în această perioadă se întâlnesc toate formele de participare financiară³⁶. Redactate cu deosebită grijă pentru a nu lăsa loc la interpretări, contractele comerciale demonstrează prin ele însele abilitatea și experiența dobândită în timp de negustori și proprietari care, la mijlocul secolului al XIII-lea, eliminaseră deja corecturile, erorile, ștersăturile sau adăugirile redactând documente cu adevărat profesionale.

Marile unități navigante sau ușoarele și agilele galere italiene de Ev Mediu aveau la bord o structură a echipajului³⁷ foarte bine pusă la punct, o structură care a contribuit din plin la menținerea supremației italiene în bazinul pontic prin desăvârșita cunoaștere a artei navigației dar și prin nivelul comerțului practicat. Mai mult decât atât, toate aspectele referitoare la viața pe mare, de la condițiile de salarizare și normele de igienă până la hrana ce trebuia administrată echipajului, erau și acestea reglementate prin lege.

Punct de atracție pentru navigatorii și negustorii mediteraneeni, Marea Neagră începe să-și facă apariția din secolul al XIII-lea, poate și din cel anterior, în cartografia vremii³⁸ și în textele descriptive anexate hărților. Hărțile și portulele erau auxiliari importanți ai navigației³⁹. Ele înregistrau așezările de pe țărm și distanțele dintre ele, insulele, punctele cardinale, particularitățile geografice și tot ceea ce putea constitui reper util pentru navigatori. Dar abia navigația italienilor în secolele XIII și XIV, a asigurat un contur mai exact cartografiei bazinului pontic, cunoscut anterior mult mai vag datorită geografilor arabi.

Cea mai veche reprezentare cartografică medievală a Mării Negre este *Carta Pisana*⁴⁰, care datează probabil de la sfârșitul secolului al XII-lea. De la sfârșitul secolului al XIII-lea s-a păstrat documentul cartografic *Il compasso da navigare*⁴¹ care cuprinde un segment substanțial pentru țărmul Mării Negre. Indicații din ce în ce mai numeroase și precise se găsesc în hărțile din secolul al XIV-lea: harta lui Pietro Vesconte din 1318, cea a lui Giovanni di Mauro da Carignano din 1333, cea a lui Angelino Dulcert din 1339 și alte hărți datorate unor cartografi italieni sau catalani.

Nu trebuie omisă importanța instrumentelor de navigație⁴² a căror istorie s-a scris în timp și care au dat un impuls deosebit navigației medievale. Instrumentele de navigație astronomică precum: Roza vânturilor, Busola

³⁵ Baletto 2000.

³⁶ Bănescu 1966; *Index Rubricarum* ...1974; Astuti 1975; Ashburner 1909; Edler 1934.

³⁷ Lane 1966; Karpov 2000; Favier 2001; Lopez 1974; Atanasiu 2009.

³⁸ Karpov 2000; Bragadin 1955; Stöckly 1993; Loon 1935; Atanasiu 2007 b. În afara componenței echipajului, se regăsesc în aceste lucrări inclusiv detalii referitoare la modul de viață al acestora, hrana și igiena echipajului, condiții de salarizare ș.a.

³⁹ Popescu-Spineni 1938; 1959; Armignaco 1957; Marinescu 1926; Delatte 1947; Năsturel 1974; Năsturel 1972; Delatte 1958; Atanasiu-Croitoru, Cristea 2009.

⁴⁰ Nordenskiöld 1897.

⁴¹ Capasso 1994.

⁴² *Il compasso* ... 1947.

⁴³ Capasso 1994; Mota 1958; Manoliu 1984; Atanasiu-Croitoru 2009; Atanasiu 2007 c; Atanasiu 2004.

magnetică, Compasul, Astrolabul, Cadranul, Bastonul lui Iacob și Cadranul lui Davis, atât de folosite în epocă, stau la baza celor mai moderne tehnologii de navigație din zilele noastre.

Bibliografie

- Abulfeda 1848 – Abulfeda, *Géographie*, traducere M. Reinaud, Paris, 1848;
- Airaldi 1981 – Gabriella Airaldi, *Etnie e strati sociali negli insediamenti medievali italiani del Mar Nero*, în „Byzantino-Bulgarica”, VII, Sofia, 1981;
- Andreescu 2001 a – Ștefan Andreescu, *Din istoria Mării Negre (Genovezi, români și tătari în spațiul pontic în secolele XIV-XVIII)*, București, 2001;
- Andreescu 2001 b – Ștefan Andreescu, *Politica pontică a Moldovei: Ștefan cel mare și castelul „Illice”*, în volumul Armignaco 1957 – Vera Armignaco, *Una carta nautica della Biblioteca dell'Accademia Etrusca di Crotona*, în „Rivista geografica italiana”, LXIV, Firenze, 1957, fasc. III;
- Ashburner 1909 – W. Ashburner, *The Rhodian Sea-Law*, Oxford, 1909;
- Astuti 1975 – Guido Astuti, *Le colonie genovesi del Mar Nero e i loro ordinamenti giuridici*, în Colocviul româno-italian /Colloquia romeno-italiano, *Genovezii la Marea Neagră în secolele XIII –XIV / I Genovesi nel Mar Nero durante i secoli XIII e XIV*, București, 1975;
- Atanasiu 2000 – Andreea Atanasiu, *Condiții de navigație în Marea Neagră, în secolele XIII-XIV*, în „Analele Dobrogei”, S.N., an VI, nr. 1, Constanța, 2000;
- Atanasiu 2001 – Andreea Atanasiu, *Dobrotici și implicațiile acțiunilor sale politico-militare în spațiul pontic*, în volumul *Omagiu istoricului militar Jipa Rotaru*, Constanța, 2001;
- Atanasiu 2003 – Andreea Atanasiu, *Nave venețiene și genoveze în bazinul pontic (sec. XIII-XIV)*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, 2003, 21;
- Atanasiu 2004 – Andreea Atanasiu, *Navigația astronomică în evul mediu de la Steaua Polară la Cadranul lui Davis*, în „Revista de Istorie”, tom XV, nr. 1-2/2004;
- Atanasiu 2006 a – Andreea Atanasiu, *Evoluția navigației la Dunărea de Jos și Marea Neagră în Evul Mediu românesc*, Editura Muzeului Marinei Române, Constanța, 2006;
- Atanasiu 2006 b – Andreea Atanasiu, *Nave venețiene și genoveze în bazinul pontic*, în volumul *Marea Neagră. Puteri maritime-puteri terestre (secolele XIII-XVIII)*, coord. Ovidiu Cristea, Institutul Cultural Român, București, 2006;
- Atanasiu 2006 c – Andreea Atanasiu, *Destinații italiene în bazinul pontic – rute curente (secolele XIII-XIV)*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române - 2005”, tom VIII, Editura Companiei Naționale Administrația Porturilor Maritime Constanța, 2006;
- Atanasiu 2007 a – Andreea Atanasiu, *Reglementări legislative privind navigația și comerțul în bazinul pontic. Instituții*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române-2007”, tom X, Editura Companiei Naționale Administrația Porturilor Maritime Constanța, 2007;
- Atanasiu 2007 b – Andreea Atanasiu, *Componenta echipajelor de la bordul navelor italiene în bazinul pontic al secolelor XIII-XIV*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române-2006”, tom IX, Editura Companiei Naționale Administrația Porturilor Maritime Constanța, 2007;
- Atanasiu 2007 c – Andreea Atanasiu, *O realizare tehnică de excepție în istoria științei navigației – ASTROLABUL*, în „Buletinul Muzeului Științei și Tehnicii <Ștefan Procopiu> Iași”, an II, nr. 2, 2007;
- Atanasiu 2008 – Andreea Atanasiu, *Veneția și Genova în Marea Neagră. Nave și navigație (1204-1453)*, Muzeul Brăilei-Editura Istros, Brăila, 2008 (Teză de doctorat);
- Atanasiu 2009 a – Andreea Atanasiu, *Conflicte militare pentru hegemonia pontică în secolele XIV-XV*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române – 2008”, tom XI, Editura Muzeului Marinei Române Constanța, 2009;
- Atanasiu 2009 b – Andreea Atanasiu, *Metode de organizare a transporturilor pe apă. Societăți și contracte maritime în secolele XIII-XIV*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române – 2008”, tom XI, Editura Muzeului Marinei Române Constanța, 2009;
- Atanasiu-Croitoru 2009 – Andreea Atanasiu-Croitoru, *Navigația între adevăr și legendă. Roza Vânturilor – Instrument „primitiv” sau secret al navigației astronomice ?*, în „Marina”. Buletin de informare, documentare și studii de filatelie tematică, anul XXXII, Nr. 63, 2009, august-decembrie;
- Atanasiu-Croitoru, Cristea 2009 – Andreea Atanasiu-Croitoru, Ovidiu Cristea, *Portulane grecești ale Mării Negre de la sfârșitul Evului Mediu*, în volumul *Negustorimea în Țările Române, între Societas Mercatorum și individualitatea mercantilă, în secolele XVI-XVIII*, editor Cristian Luca, Galați University Press, 2009;
- Balard 1978 – Michel Balard, *La Romanie Génoise (XIIe – début du XVe siècle)*, I-II, Rome, 1978;
- Balard 1981 – Michel Balard, *L'activité économique des ports du Bas-Danube au XIVe siècle*, în „Travaux et mémoires”, 8, „Homage à M. Paul Lemerle”, Paris, 1981;
- Balbi, Raitieri 1993 – Giovanna Balbi, Silvana Raitieri, *Notai genovesi in Oltremare atti rogati a Caffa ed a Licostomo nel secolo XIV*, Istituto Internazionale di Studi Liguri Bordighera, Genova, 1993 [„Colana Storica di fonti e studi” diretta da Geo Pistarino, 14];
- Balletto 1993 – Laura Balletto, *A Caffa nel 1298-1299*, în volumul *I problemi del Mar Nero nel passato e nel presente*, Genova, 1993;
- Balletto 2000 – Laura Balletto, *Liber Officii Provisionis Romanie (Genova, 1424-1428)*, Genova, 2000. Introducere semnată de Geo Pistarino;

- Basso 1993 – Enrico Basso, *La colonizzazione Genovese nel Mar Nero nel tardo medioevo, aspetti etnici e sociali*, în volumul *I problemi del Mar Nero nel passato e nel presente*, Genova, 1993;
- Bănescu 1966 – N. Bănescu, *Archives d'État de Gênes. Officium Provisionis Romaniae*, în „Revue des Etudes Sud-Est Européennes”, tom IV, fascicule 3-4, 1966;
- Bărbuneanu 2006 – Petre I. Bărbuneanu, *Mările și Oceanele pământului*, ed. a II-a, București, 1967;
- Bellarbarba, Querrerri 2006 – Sergio Bellabarba, Edoardo Querrerri, *Vele italiane della costa occidentale dal medioevo al novecento*, Milano, 2006;
- Bono 1997 – Salvatore Bono, *Guerra corsara e pirateria nel Mediterraneo considerazioni storiografiche*, în volumul *Aspetti ed attualità del potere marittimo nel Mediterraneo nei secoli XII – XVI*, Napoli, 27-29 oct. 1997;
- Bortoli, Kazanski 2002 – Anne Bortoli, Michel Kazanski, *Kherson and its region*, în volumul *The Economic History of Byzantium from the seventh through the fifteenth centuries*, ed. Angeliki E. Laiou, Dumbarton Oaks, 2002;
- Bragadin 1955 – Marc Antonio Bragadin, *Histoire des Républiques Maritimes Italiennes*. Venise-Amalfi-Gênes-Pise, Paris, 1955;
- Brătianu 1988 – Gheorghe I. Brătianu, *Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană*, ed. Victor Spinei, vol. I și II, Editura Meridiane, București, 1988;
- Byrne 1930 – Eugene H. Byrne, *Genoese shipping in the twelfth and thirteenth centuries*, Cambridge, Massachusetts, 1930;
- Calegari 1973 – Manlio Calegari, *Legame e costruzioni navali nel Cinquecento*, în volumul *Guerra e costruzioni navali nell'evoluzione della marina genovese tra XV e XVII secolo*, Genova, 1973;
- Capasso 1994 – Ideale Capasso, *Storia della nautica*, Istituto Idrografico della Marina, Genova, 1994;
- Caraci 1959 – Caraci Giuseppe, *Italiani e catalani nella primitiva cartografia medievale*, în „Memorie Geografiche”, vol. V, Roma, 1959;
- Cartea pilot ...* 1981 – *Cartea pilot a Mării Negre*, Mangalia, 1981;
- Čičiba 1993 – Ziala Čičiba, *La presenza abhaza nella storia del Mar Nero*, în volumul *I problemi del Mar Nero nel passato e nel presente*, Genova, 1993;
- Ciocâltan 1997 – Virgil, *Tătarii și Marea Neagră (secolele XIII-XIV)*, în volumul *Originea tătarilor. Locul lor în România și în lumea turcă*, București, 1997;
- Ciocârdel 1936 – R. Ciocârdel, *Marea*, București, 1936;
- Cristea 2004 – Ovidiu Cristea, *Veneția și Marea Neagră în secolele XIII-XIV. Contribuții la studiul politicii orientale venețiene*, Brăila, 2004 (Teză de doctorat);
- Cristea coord. 2006 – Șerban Papacostea, Andreea Atanasiu, Ovidiu Cristea, Virgil Ciocâltan, Ștefan Andreescu, Nagy Pienaru, Ștefan G. Gorovei, Anca Popescu, Andrei Pippidi, Ileana Căzan, Adrian Tertecel, *Marea Neagră. Puteri maritime-puteri terestre (secolele XIII-XVIII)*, coord. Ovidiu Cristea, Institutul Cultural Român, București, 2006;
- Delatte 1947 – Armand Delatte, *Les Portulans grecs*, Liège-Paris, 1947;
- Delatte 1958 – Armand Delatte, *Les Portulans grecs. Compléments*. Académie Royale de Belgique. Classe des Lettres et des Sciences Morales et Politiques. Mémoires, t. LIII, Brixelles, 1958;
- Ducas 1958 – Ducas, *Istoria turco-bizantină (1341-1462)*, ed. Vasile Grecu, București, 1958;
- Edler 1934 – F. Edler, *Glossary of Medieval Terms of Business*, Italian Series, 1200-1600, Cambridge, Mass., 1934;
- Eskenasy 1981 – Victor Eskenasy, *Din istoria litoralului vest pontic. Dobrotici și relațiile sale cu Genova*, în „Revista de Istorie”, XXXIV, 1981, nr.11;
- Favier 2001 – Jean Favier, *Aur și mirodenii. Nașterea omului de afaceri în Evul Mediu*, București, 2001;
- Gay 1989 – Francisco Gay, *Le costruzioni navali nell'Arsenale di Venezia*, supliment la „Rivista Marittima”, 1989;
- Giurescu 1977 – Constantin C. Giurescu, *Les Génois au Bas-Danube aux XIIIe siècle*, în volumul *Genovezii la Marea Neagră în secolele XIII-XIV / I Genovesi nel Mar Nero durante i secoli XIII e XIV*, București, 1977;
- Gjuzelev 1975 – Vasil Gjuzelev, *La Bulgarie, Venise et l'Empire latin de Constantinople au milieu du XIIIe siècle*, „Bulgarian Historical Review”, III, 1975, 4;
- Gjuzelev 1981 – Vasil Gjuzelev, *Il Mar Nero ed il suo litorale nella storia del Medioevo bulgaro*, în „Byzantino-Bulgarica”, VII, Sofia, 1981;
- Il compasso ...* 1947 – *Il compasso da navigare. Opera italiana della meta'del secolo XIII*, prefazione e testo del codice Hamilton 396 a cura di Bachisio R. Mozzo, Cagliari Università, 1947 (Anali della Facoltà di Lettere e Filosofia della Università di Cagliari, VIII);
- Iliescu 1974 – O. Iliescu, *Chilia în veacul al XIV-lea*, în volumul *Sub semnul lui Clio. Omagiu acad. prof. Ștefan Pascu*, 60, Cluj, 1974;
- Iliescu 1980 – Octavian Iliescu, *Sur la composition sociale des villes portuaires de la region du Bas-Danube aux XIIIe-XVe siecles. Pêcheurs, navigants, gens à terre*, Commission Internationale d'histoire maritime, Bucarest, 11-12, VIII, 1980;
- Index Rubricarum ...* 1974 – *Index Rubricarum del Liber Gazarie dell'Archivio di Stato di Genova* în Giovanni Forcheri, *Navi e Navigazione a Genova nel Trecento (Il Liber Gazarie)*, în „Collana Storica di fonti e studi”, Genova, 1974;
- Informatio Beltrami...* 1951 – *Informatio Beltrami de Mignanellis contra Infideles, Eugenio IV Papae dedicata anno 1441-1443. Concilium Florentinum*, Documenta et Scriptores, Series A, Vol. III, Roma, 1951;
- Karpov 2000 – Serghei P. Karpov, *La navigazione veneziana nel Mar Nero. XIII-XV secc.*, Ravenna, 2000;
- Konstam 2002 – Angus Konstam, *Renaissance War Galley 1470-1590*, Osprey Publishing, 2002;
- Kozlovski 1960 – B. Kozlovski, *Istoricul navei*, București, 1960;
- Lane 1966 – F. C. Lane, *Venice and history*, foreword by Fernand Braudel, Baltimore, 1966. [ed. franceză LANE, Frederic C., *Venise une république maritime*, Paris, 1985];

- Loon 1935 – H. W. van Loon, *La conquete des Mers. Histoire de la Navigation*, Paris, 1935;
- Lopez 1974 – Roberto S. Lopez, *La révolution commerciale dans l'Europe médiévale*, Aubier Montaigne, Paris, 1974;
- Makris 2002 – George Makris, *Ships, în The Economic History of Byzantium from the seventh through the fifteenth centuries*, ed. Angeliki E. Laiou, Dumbarton Oaks, 2002;
- Manolescu 1990 – Radu Manolescu, *Comerțul și transportul produselor economiei agrare la Dunărea de Jos și pe Marea Neagră în secolele XIII-XV*, în „Revista Istorică”, I, 1990, nr. 6;
- Manolescu 1993 – Radu Manolescu, *Marea Mediterană și Marea Neagră în Evul Mediu (schiță a evoluțiilor lor ca arii de supremație navală și comercială)*, în „Revista Istorică”, IV, 1-2, 1993;
- Manoliu 1984 – I. A. Manoliu, *Nave și navigație*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984;
- Marcu 1981 – Vasile Marcu, *Tratat de navigație maritimă și aeriană*, Tipografia Revistei Aeronauticii, 1947;
- Marinescu 1926 – C. Marinescu, *Le Danube et le litoral occidental et septentrional de la Mer Noire dans le „Libro del Conoscimiento”*, în „Revue des Etudes Sud-Est Européennes”, an III, nr.1-3, 1926;
- Mota 1958 – Avelino Teixeira da Mota, *L'art de naviguer en Méditerranée du XIIIe au XVIIe siècle et la création de la navigation astronomique dans les Océans*, în volumul *Le Naivre et l'economie Maritime du Moyen-Age au XVIIIe siècle principalement en Méditerranée*, Académie de Marine, Paris, 1958;
- Năsturel 1972 – Petre Ș. Năsturel, *Dans le sillage des marchands italiens en Mer Noire*, în „Byzantinische Forschungen”, IV, Amsterdam, 1972;
- Năsturel 1974 – Petre Ș. Năsturel, *Le Littoral Roumain de la Mer Noire d'après le Portulan grec de la Leyde*, în „Revue des études roumaines”, XIII-XIV, 1974;
- Nordenskiöld 1897 – Nordenskiöld, *Periplus. An essay on the early history of charts and sailing directions*, Stokolm, 1897;
- Ovcharov 1993 – Nikolai Ovcharov, *Ships and shipping in the Black Sea (XIVth-XIXth centuries)*, Sofia, 1993;
- Pachymeres 1984 – Giorgios Pachymeres, *Relations historiques*, édition, introduction et notes par A. Failler, traduction française par V. Laurent, II, Livres IV-VI, Paris, 1984;
- Papacostea 1978 – Șerban Papacostea, *De Vicina á Kilia. Byzantins et Génois aux bouches du Danube au XIVe siècle*, în „Revue des études roumaines”, XVI, 1978, 1;
- Papacostea 1988 – Șerban Papacostea, *La Mer Noire du monopole byzantin à la domination des Latins aux Détroits*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, 27, 1988, 1-2;
- Papacostea 2000 – Șerban Papacostea, *Bizanțul și Strămtorile sub primii Paleologi*, în „Revista Istorică”, XI, 2000, 1-2;
- Papacostea, Ciocâltan 2007 – Șerban Papacostea, Virgil Ciocâltan, *Marea Neagră. Răspântie a drumurilor intercontinentale (1204-1453)*, Ovidius University Press, Constanța, 2007, curs susținut la Facultatea de Istorie a Universității „Ovidius” Constanța;
- Pădurariu 1994 – Neculai Pădurariu, *Ciguta. O navă enigmatică pe Dunărea medievală*, în „Marea Noastră”, anul III, nr. 10, ian.-mart., 1994;
- Pistarino 1971 – Geo Pistarino, *Notai genovesi in Oltremare. Atti rogati a Chilia da Antonio di Ponzò (1360-1361)*, Genova, 1971;
- Pistarino 1978 – Geo Pistarino, *Mercanti del Trecento da Savona al Mar Nero*, în „Studi in memoria di Federigo Melis”, vol. II, Giannini Editore, 1978;
- Popa-Lisseanu 1934 – G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor. II. Descrierea Europei Orientale [1308] de geograful anonim*, București, 1934;
- Popescu 2006 – Anca Popescu, *Marea Neagră în sistemul otoman (sec. XV-XVI)*, în volumul *Marea Neagră. Puteri maritime-puteri terestre (secolele XIII-XVIII)*, coord. Ovidiu Cristea, Institutul Cultural Român, București, 2006;
- Popescu-Spineni 1938 – M. Popescu-Spineni, *România în istoria cartografiei până la 1600*, I, București, 1938;
- Retinschi 1974 – Alexandru Retinschi, *Epopoea navelor*, București, 1979; Giovanni Forcheri, *Navi e navigazione a Genova nel Trecento (Il Liber Gazarie)*, Genova, 1974;
- Skržinskaja 1968 – Elena C. Skržinskaja, *Storia della Tana*, în „Studi Veneziani”, X, 1968;
- Stöckly 1993 – Doris Stöckly, *Les protagonistes de la navigation vénitienne d'Etat en Mer Noire (XIIIe – XVe siècles)*, „Thesaurismata”, 23, 1993;
- Thiriet 1959 – Freddy Thiriet, *La Romanie vénitienne au Moyen Age. Le développement et l'exploitation du domaine colonial vénitien (XIIe – XVe siècles)*, Paris, 1959;
- Todorova 1981 – Elisaveta Todorova, *The Black Sea interests of the Italians on the bulgarian ports (13th-15th centuries)*, în „Byzantino-Bulgarica”, VII, 1981.

CAROL ROBERT DE ANJOU ȘI BISERICA DIN UNGARIA

Dr. Răzvan Mihai Neagu

Abstract: *Charles Robert of Anjou and the church in Hungary.* The Angevines reached the Hungarian throne from the standpoint of a foreign dynasty that had led the Kingdom of Naples, which was a vassal state of the Holy See. The papal involvement for the support of the Angevine candidate reached its climax on May 31st 1303, when Boniface VIII firmly enacted, in the bull "Spectator Omnium", that the Hungarian kingdom rightfully belongs to Carol Robert of Anjou. Until he became king of Hungary, unanimously acknowledged, he was bound to confront the great magnates who were the de facto rulers of the kingdom. The most important and constant support for Carol Robert came from the church. Thus, wishing to ensure the definitive appointment of Carol Robert to the throne of Hungary, on August 8th 1307, the pope sent the franciscan cardinal Gentile Partino of Montefiore, to Hungary. Starting from his third coronation in 1310, the major aim of the internal policy led by the Angevine king was the consolidation of the reign and the elimination of the last opponent forces. The relations with the church progressively deteriorated, as the monarch wished he could impose his close acquaintances in the highest positions of the Hungarian hierarchy. With regard to this, he aimed especially at the loyalty of his relatives. Thus, after the death of archbishop Toma (1321), Charles imposed his brother-in-law, Boleslaw, as archbishop of Esztergom and primate of Hungary (1321-1328). In 1328, Mieszko of Bytom, the queen's brother, was appointed bishop of Nitra and subsequently, starting with the year 1334, bishop of Veszprém. An illegitimate son of Carol's, Coloman, was imposed by his father, in 1337, as bishop of Győr.

Cuvinte cheie: Carol Robert de Anjou, Sfântul Scaun, Biserică, Avignon, Ungaria.

Keywords: Charles Robert of Anjou, Holy See, Church, Avignon, Hungary.

Impunerea pe tronul Ungariei a lui Carol Robert de Anjou. Venirea pe tronul Ungariei a dinastiei napoletane de origine franceză, a Angevinilor, a fost rezultatul presiunilor constante exercitate de papalitate. Angevinii au ajuns la tronul ungar de pe poziția unei dinastii străine, care conducea în Peninsula Italică un stat vasal al Sfântului Scaun, regatul napoletan. După moartea regelui Ladislau al IV-lea Cumanul (10 iulie 1290), papa Nicolae al IV-lea a declarat Ungaria feud pontifical vacant, dăruindu-l Angevinilor de la Napoli, vasali pontificali, care erau înrudiți pe linie maternă cu dinastia arpadienilor¹. Astfel, rege al Ungariei a devenit, cel puțin din punctul de vedere al Sfântului Scaun, Carol Martell de Anjou, fiul regelui napoletan, Carol al II-lea cel Șchiop, căsătorit cu Maria, fiica regelui Ungariei, Ștefan al V-lea și sora regelui Ladislau al IV-lea Cumanul². Cu toate acestea marii baroni l-au ales pe Andrei al III-lea Venețianul (1290-1301). Carol Martell a beneficiat de sprijinul papei Celestin al V-lea, care l-a încoronat rege al Ungariei la Roma în 1294³. Eforturile de a acapara coroana Sf. Ștefan nu au fost întrerupte de moartea lui Carol Martell în 1295. Pretențiile angevine de a conduce Ungaria s-au concentrat în fiul lui Carol Martell, Carol Robert de Anjou.

Potrivit Cronicii pictate de la Viena în anul 1299, cu sprijinul papei Bonifaciu al VIII-lea, Carol Robert a venit pentru prima dată în Ungaria, dar nu l-a putut înlătura pe regele Andrei al III-lea Venețianul⁴. Chronicon Budense consemnează aceeași informație: în anul 1299 cu acordul papei Bonifaciu al VIII-lea, Carol Robert a venit în Ungaria, dar nu a putut să preia puterea⁵.

La moartea regelui Andrei al III-lea (14 ianuarie 1301) succesiunea la tronul ungar a fost redeschisă existând, la un moment dat, trei candidați: Carol Robert de Anjou, sprijinit de Sfântul Scaun, Venceslav, fiul regelui Boemiei, Venceslav al II-lea și Otto, ducele Bavariei Inferioare. Din punct de vedere politic, Ungaria a intrat într-o perioadă de haos politic generalizat, autoritatea regală intrând într-un proces de disoluție. Cei care conduceau erau marii baroni, care stăpâneau câteva comitate, devenite adevărate centre de putere. Ungaria s-a aflat în pragul fărâmițării teritoriale. Inițial câștig de cauză a avut Venceslav (1301-1305), care avea sprijinul tatălui său, regele Boemiei, Venceslav al II-lea (1278-1305), dar și al unor mari ierarhi din Ungaria, cum ar fi arhiepiscopul Ioan de Calocsa și episcopii Andrei de Agria, Emeric de Oradea, Haab de Vác, Antonius de Cenad și Nicolae al Bosniei⁶.

Papa Bonifaciu al VIII-lea a continuat politica lui Nicolae al IV-lea, susținându-l pe Carol, Robert pentru a-și spori influența în Ungaria, în contextul în care prestigiul papal a fost mult diminuat de conflictul cu Franța, astfel că sprijinul pentru candidatul angevin poate fi interpretat și ca o încercare de recâștigare a prestigiului Sfântului Scaun. În interiorul regatului, candidatul papal Carol Robert se bucura de sprijinul banului croat, Paul Šubić și a familiilor nobiliare din zona maritimă a Ungariei și al arhiepiscopului Grigore de Strigoni. Una dintre familiile care l-au susținut pe

¹ Turcuș 2001, p. 127.

² Fara 2007, p. 41.

³ Sroka 1996, p. 77.

⁴ Cronica pictată de la Viena 1937, p. 224.

⁵ Chronicon Budense 1838, p. 216-217.

⁶ Cronica pictată de la Viena 1937, p. 225; Chronicon Budense 1838, p. 220.

candidatul papal a fost clanul Monoszló, din care s-au distins mai ales o serie de clerici, cum au fost Mihail Bő, prepozit al Transilvaniei, care din 1298 ajunge episcop de Zagreb și Petrus Monoszló, episcopul Transilvaniei⁷.

La 13 mai 1301 Carol Robert a fost încoronat de arhiepiscopul Grigore de Strigoni, pentru prima dată rege, dar nu cu Sfânta Coroană, ci cu una de ocazie, creată special pentru acest eveniment⁸. Din această cauză această primă încoronare a lui Carol Robert a fost considerată nevalabilă. Pe de altă parte Venceslav a venit în Ungaria însoțit de tatăl său și la 27 august 1301 a fost încoronat la Alba Regală cu Sfânta Coroană de către arhiepiscopul Ioan de Calocea⁹.

Bonifaciu al VIII-lea nu a rămas impasibil la aceste evoluții și la 13 mai 1301 l-a trimis în Ungaria ca legat pe generalul ordinului dominicanilor, Nicolae Boccassini, cardinal episcop de Ostia și Velletri, care ulterior va deveni papă, sub numele de Benedict al XI-lea¹⁰. Legația acestuia în Ungaria s-a desfășurat între 1301-1303. Documentul papal de numire a legatului se constituie într-o adevărată radiografie a stării de fapt din Ungaria, văzută prin prisma Sfântului Scaun. Astfel Bonifaciu al VIII-lea deplângea situația Ungariei: *Unde cum hostis humani generis, pacis emulus et zizanie seminator, abolim in eodem Regno turbationes et scandala suscitavit, ex quibus Regale solium ipsiusque Regni regimen multipliciter sunt depressa, vastatis fidelium bonis, ecclesiarum et locorum ecclesiasticorum directis iuribus, conculcata dampnabiliter ecclesiastica libertate, ac subsecutis exinde animarum periculis deplorandis, personarum nephandis excidiis et aliis fere innumeris detrimentis*¹¹. Scopul misiunii legatului papal, acela de a-l ajuta pe Carol Robert reiese clar și din Cronica pictată de la Viena: *fratele Nicolae din ordinul predicatorilor, episcop cardinal la Ostia, investit cu autoritatea scaunului apostolic, sosi în Ungaria în interesul lui Carol*¹². O opinie similară este formulată și în Chronicon Budense: *Frater Nicolaus de Ordine Fratrum Predicatorum Episcopus Hostiensis Cardinalis, Apostolice Sedis auctoritate suffultus, in Hungariam pro Karolo advenit*¹³.

Legatul papal a prezidat un conciliu la Buda (octombrie 1301), în cadrul căruia, dar și ca urmare a acestuia, a reușit să obțină sprijinul majorității episcopilor din Ungaria pentru candidatul angevin¹⁴. Astfel, datorită presiunilor legatului papal, Carol Robert a primit sprijinul episcopilor Teodor de Győr, Ioan de Nitra, Nicolae de Bosnia, dar și al noului arhiepiscop de Calocea, Ștefan, ultimii trei ierarhi, fiind numiți în funcție din 1302 datorită susținerii partidei angevine. La 17 octombrie 1301 Bonifaciu al VIII-lea s-a adresat regelui Boemiei, Venceslav al II-lea, pe care l-a muștrat deoarece a permis ca fiul său să fie încoronat rege al Ungariei de arhiepiscopul de Calocea, care nu avea acest drept: *ne mirăm și sumtem turburați, că luminăția ta a îngăduit și a încuviințat ca iubitul fiu <Venceslav>, odrasla ta, să fie ales rege al Ungariei și că a răbdat ca el să fie încoronat de către <Ioan> arhiepiscopul de Calocea și de niște părtași de ai lui*¹⁵. Papa i-a impus regelui ceh să remedieze situația creată în Ungaria cu ocazia încoronării fiului său: *să te străduiești a îndrepta și să cauți a drege prin tine însuși ceea ce se știe că s-a încercat fără chibzuire și fără cugetare în această privință, în legătură cu susnumitul tău*¹⁶ și să-l asculte pe legatul pontifical, iar dacă regele Boemiei consideră că ar avea drepturi asupra regatului ungar, să se adreseze Sfântului Scaun. Arhiepiscopul Ioan de Calocea era exponentul întregii ierarhii ungare, care s-a poziționat inițial contra candidatului susținut de papalitate, cu excepția arhiepiscopului Grigore de Strigoni. Bonifaciu al VIII-lea a intervenit ferm împotriva arhiepiscopului de Calocea, tot la 17 octombrie 1301. Papa i-a atras atenția că nu are dreptul de a-l încorona pe regele Ungariei, această sarcină revenind arhiepiscopului de Strigoni. Prin acțiunea sa, de a-l încorona de Venceslav, arhiepiscopul de Calocea a adus o gravă atingere intereselor Sfântului Scaun și a încălcat legislația. Pentru aceste fapte Bonifaciu al VIII-lea i-a retras lui Ioan calitatea de arhiepiscop de Calocea și l-a convocat în termen de patru luni la Curia papală pentru a răspunde de acțiunile sale¹⁷.

La 8 noiembrie 1301 Bonifaciu al VIII-lea a poruncit clerului din Ungaria să acorde sprijin legatului papal, *pe care am găsit cu cale să-l trimitem cu însărcinare de legat deplin în acele părți, pentru îndreptarea stării țării Ungariei, atât în cele duhovnicești cât și în cele lumești*¹⁸. Deși aflat în plin conflict cu Franța lui Filip cel Frumos, Bonifaciu al VIII-lea nu a reînunțat la Ungaria, oferindu-se mediator în conflictul dintre Carol Robert de Anjou și

⁷ Sălăgean 2007, p. 299.

⁸ Sroka 1996, p. 78.

⁹ Pór 1895, p. 10; Mahoney 2011, p. 48.

¹⁰ MES II 1882, p. 493; Humuzaki 1887, p. 554-556.

¹¹ *Ibidem*, p. 555.

¹² *Cronica pictată de la Viena* 1937, p. 226.

¹³ *Chronicon Budense* 1838, p. 224.

¹⁴ MES II 1882, p. 498-499; Engel 2006, p. 157.

¹⁵ MES II 1882, p. 497; DIR C, XIV, I, p. 9.

¹⁶ DIR C, XIV, I, p. 10.

¹⁷ *Mandamus, quatenus prefatum Archiepiscopum Colocensem sub pena privationis et depositionis Archiepiscopalis oneris, officii et honoris, quam si secus fecerit, ipsum incurrere volumus ipso facto, citare procuret, ut infra Quatuor mensium spatium personaliter compareat coram nobis* MES II 1882, p. 498.

¹⁸ DIR C, XIV, I, p. 12.

Venceslav al Boemiei, pe care la 10 iunie 1302, îi convoacă în fața Sfântului Scaun pentru a-și susține pretențiile asupra tronului ungar¹⁹.

Intervențiile papale pentru susținerea candidatului angevin au atins apogeul la 31 mai 1303, când Bonifaciu al VIII-lea a decretat în mod ferm, în bula *Spectator Omnium*, că regatul ungar aparține de drept lui Carol Robert, iar nu fiului regelui Boemiei²⁰. Motivarea acestei decizii stă în faptul că la convocarea papală regele Boemiei și fiul său au lipsit, fiind prezenți numai regina Maria a Neapoleului și nepotul ei Carol Robert de Anjou. Argumentând decizia luată papa Bonifaciu al VIII-lea a afirmat că regina Maria este cea mai apropiată moștenitoare a tronului Ungariei, ea fiind sora regelui Ladislau al IV-lea Cumanul. Fiul acesteia Carol Martel de Anjou fusese recunoscut rege titular al Ungariei de papa Nicolae al IV-lea, fapt care nu a fost contestat de nimeni, dar acesta a murit în 1295, iar drepturile sale au trecut asupra fiului acestuia, Carol Robert de Anjou, care a fost uns legitim de arhiepiscopul de Strigoni²¹. În finalul argumentației sale papa a afirmat că dreptul la tronul ungar se moștenește, nu se acordă după bunul plac al alegerii. În continuare, Bonifaciu al VIII-lea preciza faptul că fiecare cleric sau mirean din Ungaria trebuie să dea ascultare reginei Maria și nepotului său Carol Robert, fiind datori să le plătească impozitele convenite. Papa îi oprește, sub amenințarea pedepsei excomunicării, pe toți clericii și mirenii din Ungaria de a mai da ascultare fiului regelui Boemiei și îi dezleagă pe aceștia de orice jurământ. Venceslav al II-lea al Boemiei și fiul său au primit patru luni de la publicarea acestei bule pentru a se prezenta în fața Sfântului Scaun. Documentul emis de papă se încheie cu o declarație de supremație a acestuia față de Ungaria, susținând că el are dreptul de a lua măsuri pentru echilibrarea situației din acest regat central european: *Cât privește refacerea suszisei țări ruinate, avem de gând cu ajutorul lui Dumnezeu să luăm măsuri cu sfatul acestor frați <ai noștri> după cum se vor arăta împrejurările potrivite pentru aceasta, prin chibzuială din vreme și leacuri prielnice pentru ca să se întoarcă iar cu ajutorul îndurării de sus vremurile de liniște și să se depărteze cele de frământare, pentru ca astfel starea numitei țări să se schimbe în bine, iar în locul unor vrajbe așa de grele, să vină pacea aducătoare aducătoare de bucurie și desfătare*²². La 11 iunie 1303, cu scopul de a-și susține încă o dată poziția, Bonifaciu al VIII-lea poruncește tuturor locuitorilor Ungariei să dea ascultare reginei Maria și regelui Carol Robert, iar dacă îl vor susține în continuare pe Venceslav de Boemia, vor fi excomunicați²³. În disputa pentru tronul ungar s-a implicat și regele de la Napoli, Carol al II-lea soțul reginei Maria, care la 26 iunie 1303 a poruncit slujbașilor săi din regiunea Apulia să acorde sprijin delegației ungare formate din arhiepiscopul de Calocea, episcopul Mihail Bó de Zagreb și arhidiaconul de Transilvania, care se reîntorcea acasă, după vizita făcută la Sfântul Scaun²⁴. O situație specială se înregistra în Transilvania unde domnea voievodul Ladislau Kán, unul dintre cei mai mari dușmani ai lui Carol Robert. Astfel, în iunie-iulie 1303 arhiepiscopul Grigore de Strigoni²⁵ și arhiepiscopul Ștefan de Calocea au cerut printr-un document prelaților și nobililor din Transilvania, să-l recunoască rege pe candidatul angevin. Acest act arată faptul că marii demnitari ecleziastici ai Ungariei s-au reunit într-un conciliu prezidat de cardinalul legat, unde s-a luat decizia susținerii lui Carol Robert (*ne-am adunat la locul arătat de domnul cardinal*²⁵), sub presiunea imperativelor papale. Marii prelați ungari aratau în actul lor că cine nu se va supune va fi lovit de pedeapsa interdicției.

Susținerea fermă de care s-a bucurat Carol Robert din partea lui Bonifaciu al VIII-lea i-a întărit considerabil poziția, mai ales în ceea ce privește legitimitatea, dar situația din Ungaria, era de parte de a fi încheiată. La tronul papal a ajuns fostul legat din Ungaria, Nicolae Boccassini (Benedict al XI-lea, 1303-1304), care a susținut în continuare pretențiile angevinului. Astfel, la 4 noiembrie 1303 l-a numit arhiepiscop de Strigoni²⁶, pe episcopul de Zagreb, Mihail Bó afiliat casei de Anjou²⁶. Înalta demnitate ecleziastică în care a ajuns Mihail Bó a fost o răsplata pentru susținerea constantă pe care a arătat-o candidatului papal la tronul Ungariei. Din păcate pentru Carol Robert, arhiepiscopul Mihail Bó a murit rapid, în toamna anului 1304²⁷.

În anul 1304, regele Boemiei, Venceslav al II-lea, intuind că fiul său minor nu mai are nicio șansă de a rămâne definitiv rege, a invadat Ungaria și l-a luat pe fiul său, ducându-l înapoi la Praga²⁸. Retragera regelui Venceslav al II-lea împreună cu fiul său a lăsat urme adânci asupra arhiepiscopiei de Strigoni²⁹, careia i s-au luat tezaurul și arhiva capitulară²⁹.

¹⁹ *Ibidem*, p. 18-19, Hurmuzaki 1887, p. 560-562.

²⁰ Pór, 1895, p. 16; Sroka 1996, p. 79.

²¹ DIR C, XIV, I, p. 25.

²² *Ibidem*, p. 26.

²³ *Ibidem*, p. 29.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*, p. 31.

²⁶ MES II 1882, p. 535; Zombori 1996, p. 58.

²⁷ Sălăgean 2007, p. 301.

²⁸ Potrivit unui document din iulie 1304 regele Venceslav al II-lea al Boemiei a invadat Ungaria cu o mare armată (*mango exercitu congregato*), efectuând numeroase distrugerii. Cel mai afectat a fost orașul Strigoni²⁹, reședința primațială cf. MES II 1882, p. 543.

²⁹ *Ibidem*, p. 544-545.

Speculând acest moment de slăbiciune al rivalului său, Carol Robert a trecut la contraofensivă. Astfel, el a reușit să obțină susținerea rudelor sale maternelor, Albert de Habsburg, rege al romanilor și a ducelui Rudolf al Austriei. La 24 august 1304 la Bratislava, în prezența arhiepiscopilor Mihail de Strigoni și Ștefan de Calocsa, Carol Robert a semnat o alianță cu ducele Rudolf al Austriei³⁰. În alianță cu ducele Austriei, Carol Robert a atacat Boemia, dar nu a reușit să cucerească orașul Kutná Hora, însă acțiunea sa a avut rezultatul scontat, slăbind considerabil poziția rivalului său, Venceslav. Venceslav a renunțat la tronul Ungariei (9 octombrie 1305), în contextul morții tatălui său, regele Venceslav al II-lea asasinat la 21 iunie 1305³¹. Dispariția regelui Boemiei a generat o regrupare a forțelor în interiorul Ungariei, în favoarea lui Carol Robert. Astfel, acesta a fost părăsit de vechii săi aliați (nobilimea slavonă sau clanul Monoszló), primind în schimb susținerea marilor familii aristocratice, care inițial i-au fost potrivnice³².

Fostul rege al ungar devenit regele Venceslav al III-lea al Boemiei, i-a transmis drepturile sale asupra Ungariei, dar și însemnele puterii, împreună cu Sfânta Coroană, ducelui Bavariei Inferioare, Otto al III-lea de Wittelsbach, nepotul regelui Bela al IV-lea al Ungariei³³. Acesta a primit a primit susținerea celor din neamul Kőszeg, a sașilor din Transilvania, a puternicei familii Borșa, care stăpânea zona de la est de Tisa și a doi episcopi Antonius de Cenad și Benedict de Veszprém, care l-au încoronat la Alba Regală la 6 decembrie 1305³⁴. Otto și-a luat numele de Bela al V-lea, dar susținerea sa era fragilă, astfel că avea urgentă nevoie de aliați. Din punct de vedere al relațiilor externe, poziția lui Otto era și mai șubredă având împotriva sa Sfântul Scaun, dar și pe Habsburgi, aliații constanți ai lui Carol Robert. În plus, după asasinarea lui Venceslav al III-lea la Olomuc (4 august 1306), Rudolf al III-lea de Habsburg a reușit să se căsătorească cu văduva fostului rege, devenind astfel regele Boemiei, fapt care a însemnat atragerea acestui regat de partea lui Carol Robert³⁵. În căutarea sa disperată pentru aliați, Otto a optat pentru voievodul Transilvaniei, Ladislau Kán, unul dintre cei mai importanți și mai puternici baroni ai Ungariei, adversar înverșunat al casei de Anjou. Otto și Ladislau au încheiat o alianță matrimonială, potrivit căreia, principele bavarez urma să se căsătorească cu fiica voievodului Transilvaniei³⁶. La sfârșitul anului 1306 și începutul anului 1307 Otto s-a retras spre părțile estice ale Ungariei, cu intenția de a obține sprijinul efectiv al voievodului Transilvaniei, conform pactului încheiat anterior, și să organizeze ofensiva contra lui Carol Robert.

Poziția lui Carol Robert s-a întărit considerabil în vara anului 1307. Având sprijinul papalității și al arhiepiscopilor Toma de Strigoni și Vincențiu de Calocsa, Carol Robert a reușit să-i atragă și să-i îndepărteze pe oamenii lui Otto. Astfel, clanul Borșa a renunțat să-l mai susțină pe principele bavarez și a trecut de partea lui Carol Robert, iar episcopul Antonius de Cenad a fost îndepărtat, fiind înlocuit cu Benedict, susținător al angevinului³⁷. Pe de altă parte Otto de Bavaria a căzut victimă ambițiilor de mărire ale lui Ladislau Kán, care a promovat o politică abilă, intrând în negocieri atât cu Carol Robert, cât și cu regele romanilor, Albert de Habsburg, care dorea să-și impună dominația asupra Bavariei. Voievodul Transilvaniei a dorit să evite izolarea diplomatică în care urma să fie plasat de presiunile lui Carol Robert și ale Sfântului Scaun, prin obținerea protecției Habsburgilor³⁸. Cert este că Ladislau Kán l-a arestat pe Otto și o dată cu el și Sfânta Coroană, în lipsa căreia orice încoronare a unui rege ungar nu avea legitimitate³⁹. După o captivitate de un an, Otto a fost eliberat, acesta reîntorcându-se în Bavaria.

Carol Robert de Anjou a rămas singurul pretendent la coroana ungară, pornind o adevărată ofensivă pentru cucerirea puterii. În iunie 1307 adepții lui Carol au cucerit cetatea Buda, dobândind un ascendent strategic și militar asupra partidei marilor baroni. După această importantă victorie, la 10 octombrie 1307 a avut loc dieta de la Rákos (lângă Pesta), unde s-a încheiat un compromis între Carol Robert și cea mai mare parte a nobilimii⁴⁰. Potrivit acestui accord, o parte a marilor baroni (Amadeus Aba, Kopasz Borșa, Ugrinus Csák), alături de marii demnitari eclesiastici, l-au recunoscut pe Carol, rege legitim al Ungariei și i-au jurat credință⁴¹. Cu toate acestea doi dintre cei mai importanți și puternici conducători locali, Matei Csák⁴² și Ladislau Kán au refuzat să se supună deciziei luate la Rákos.

Papa Clement al V-lea, deși implicat în afacerea procesului templierilor nu a ezitat să intervină în Ungaria, pentru a-și acorda sprijinul lui Carol Robert, continuând astfel linia politică inaugurată de Nicolae al IV-lea și Bonifaciu al VIII-lea. Dorind să asigure impunerea definitivă a lui Carol Robert pe tronul ungar, la 8 august 1307 din Poitiers, pontiful l-a

³⁰ *Ibidem*, p. 543.

³¹ Teich 1998, p. 53.

³² Sălăgean 2007, p. 302.

³³ Zombori 1996, p. 58.

³⁴ *Chronicon Budense* 1838, p. 227; Pór 1895, p. 28.

³⁵ Sălăgean 2007, p. 304.

³⁶ *Ibidem*, p.305.

³⁷ *Ibidem*, p. 306.

³⁸ *Ibidem*, p. 308.

³⁹ Pop, Năgler (ccord.) 2003, p. 237.

⁴⁰ DIR C, XIV, I, p. 58; Engel 2006, p. 157.

⁴¹ MES II 1882, p. 578.

⁴² Matei Csák a stăpânit un teritoriu întins al Ungariei medievale care corespunde Slovaciei de azi și nordului Ungariei, având reședința la Trenčín.

trimis în Ungaria pe franciscanul Gentile Partino di Montefiore, cardinal preot de Santi Silvestro e Martino ai Monti⁴³. Acesta era una dintre figurile importante ale Curiei papale, având studii la Universitatea din Paris, unde a devenit profesor de teologie. Gentile s-a reîntors în Italia, devenind un apropiat al papei Bonifaciu al VIII-lea, care la consistoriul din 2 martie 1300 l-a creat cardinal. Între 1302-1305 a fost numit mare penitențiar, iar ulterior și-a păstrat influența și sub Clement al V-lea, care l-a numit legat în Ungaria⁴⁴. Gentile a fost trimis în Ungaria ca legat *de latere* al papei, bucurându-se de puteri vvasipapale. Misiunea sa urmărea două scopuri: instaurarea păcii în Ungaria, care în viziunea Sfântului Scaun era echivalentă cu încoronarea definitivă și acceptarea lui Carol Robert ca rege și reinstaurarea drepturilor și libertăților bisericești, atinse în urma luptelor dinastice.

Prin trei documente emise la aceeași dată, Clement al V-lea îl recomanda pe Gentile tuturor demnitarilor eclesiastici și laici din Ungaria, recum și banului Slavoniei⁴⁵. Pentru ca legația lui Gentile să se desfășoare în bune condițiuni, papa i-a acordat cardinalului dreptul de a ridica de la persoanele eclesiastice taxe de întreținere⁴⁶. Semnificativ pentru gradul de putere cu care legatul Gentile a fost înzestrat de către Clement al V-lea este faptul, că din Spoleto cardinalul i-a interis la 30 mai 1308 arhiepiscopului de Calocsa să mai facă numiri în demnitățile bisericești din Ungaria, numai el având acest drept⁴⁷. Această decizie a legatului papal afecta și diecezele sufragane Calocsei, printre care se numărau și cele de Transilvania Cenad și Oradea. Cardinalul Gentile a jucat un rol determinant în alegerea noului episcop al Transilvaniei.

Cardinalul Gentile a fost cel care l-a impus definitiv pe Carol Robert pe tronul ungar. Reprezentantul papal, instrumentul hierocrației papale, a uzat pentru atingerea acestui scop atât de metoda pașnică a dialogului și a persuasiunii, cât și de sancțiunile drastice, cum ar fi excomunicarea. Într-o primă fază, Gentile și-a concentrat atenția asupra lui Matei Csák, cel mai puternic baron din nordul Ungariei⁴⁸. Cardinalul a reușit, într-o primă fază, să-l convingă să-l accepte pe Carol, în urma unei întâlniri desfășurată la mănăstirea paulină din Kékes (10 noiembrie 1307)⁴⁹, dar la dieta de la Pesta din 27 noiembrie 1307, unde Carol Robert a fost reconfirmat rege, Matei nu a venit personal, trimițându-și numai reprezentanți. Cu toate acestea Carol Robert a dorit apropierea față de puternicul conducător din nordul Ungariei, pe care l-a numit palatin, iar în 1310 tezaurar (*magister tavarnicorum*). Alături de aceste importante concesii, Carol Robert i-a confirmat stăpânirea asupra tuturor domeniilor ocupate, care includeau domenii laice dar și bisericești, dar Matei Csák a continuat să ducă o politică independentă, contrară regelui.

Planurile cardinalului Gentile de impunere definitivă a lui Carol Robert au continuat, un moment cheie fiind congregația generală a regatului ținută între 18-27 noiembrie 1308 la Pesta, când a fost din nou aclamat ca rege al Ungariei. Lucrările au fost coordonate de cardinalul Gentile. La această congregație au paticipat marii demnitari laici și eclesiastici ai Ungariei, inclusiv Matei Csák și Ladislau Kán. Într-un document emis la 27 noiembrie 1308 la Pesta, cardinalul Gentile afirmă că marii baroni ai Ungariei l-au ales pe Carol Robert, alegere confirmată de Sfântul Scaun, prin intermediul său⁵⁰. Afirmția alegerii lui Carol Robert, făcută de cardinal intra în conflict cu o alta făcută anterior de Bonifaciu al VIII-lea, potrivit căreia tronul ungar se moștenește, nu se acordă prin intermediul alegerilor. Se pune firesc întrebarea de ce a recurs la această afirmație cardinalul Gentile, reprezentantul Sfântului Scaun în Ungaria? În opinia noastră explicația este oarecum simplă, cardinalul a consimțit să dea satisfacție marilor baroni, care l-au ales pe Carol Robert rege în noiembrie 1308 cu ocazia congregației de la Pesta, promovând o politică de reconciliere internă. Gestul cardinalului a fost motivat de instituirea păcii în Ungaria, dar și de recunoșterea definitivă a regelui angevin, ambele situații fiind în interesul papalității. Cu alte cuvinte, Gentile s-a pliat situației locale din Ungaria pentru a-și atinge cât mai repede scopul ultim, acela de instalare definitivă pe tron al lui Carol Robert.

Acțiunea cardinalului a avut un rezultat pozitiv și la 15 iunie 1309 Gentile și arhiepiscopul Toma de Strigoniu l-au încoronat rege pe Carol Robert: *In maiori ecclesia sancte Marie de Castro Budensi, Vesprimiensis dioceses, reverendo in Christo patre et domino, domino fratre Gentili tituli sancti Martini in Montibus presbytero cardinali, apostolice sedis legato; iuxta maius altare ipsius ecclesie sancte Marie sedente, ac venerabilibus in Christo patribus dominis T. Strigoniensi archiepiscopo, ad coronationis magnifici principis domini Caroli Ungarie Regis illustris et misarum*

⁴³ Pór 1895, p. 35; Barta și colab. 1974, p. 92.

⁴⁴ *Monumenta Vaticana Hungariae* II 2000, p. 2.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 4-5.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 6.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 10-12; Varianta în limba română a documentului papal în DIC C, XIV, I, p. 65-66.

⁴⁸ Mannová 2011, p. 76.

⁴⁹ Conform angajamentului luat la cererea cardinalului, Matei Csák se angaja: *promittens in primis sanctissimi patris domini C. predicti, divina providential summi pontificis, ac ipsius domini legati obedire mandatis et ordinationi, quam ipse dominus legatus super statu eorundem domini Karoli Regis et regni faciet, totaliter se summisit, repromittens illam inviolabiliter observare. Item recognovit prefatum dominum Karolum verum regem ac regni successorem Ungarie ac suum dominum naturalem, quodque sibi tenebatur et volebat, tanquam suo legitimo domino, fidelitatem et obedientiam debitas exhibere* cf. *Monumenta Vaticana Hungariae* II 2000, p. 113-114; Mannová 2011, p. 78.

⁵⁰ *Monumenta Vaticana Hungariae* II 2000, p. 115-119.

*solennia celebranda ante ipsum altare stante parato*⁵¹. Aceasta a fost a doua încoronare a sa petrecută în biserica Sf. Maria din Buda (azi Biserica lui Matia Corvinul) a fost efectuată cu o coroană de ocazie, deoarece Sf. Coroană se afla încă în posesia voievodului Transilvaniei, Ladislau Kán⁵². La această încoronare solmnă au participat majoritatea absolută a prelaților și a marilor baroni ungari. Deși încoronarea a avut loc sub patronajul Sfântului Scaun reprezentat de cardinalul Gentile, aceasta a ridicat o problemă de legitimitate, deoarece fusese efectuată în lipsa Sf. Coroane, aflată în posesia voievodului Transilvaniei, cu o diademă de ocazie, special confecționată. Pentru a conferi legitimitate acestei a doua încoronări a lui Carol Robert, cardinalul Gentile împreună cu ceilalți prelați ungari, printre care episcopii Emeric de Oradea și Benedict de Cenad au binecuvântat noua coroană la 29 iunie 1309: *Cum autem ipsius recuperationem nulla sollicitudo potuisset perficere, tandem reverendus pater dominus frater Gentilis tituli sancti Martini in Montibus presbyter cardinalis, sedia apostolice legatus, cernens, quod ob ipsius carentiam, cui multum reverentiae atque autoritatis ex dicti regni incolarum opinione defertur, quasi in eo sit ius regium constitutum, unde et detentores (sic) ipsius audacia crescere et regie dignitati poterit plurimum derogari, omnium nostrorum itemque baronum regni Hungarie consilio et assensu, idem diadema, donec sic occupatum existeret, ne cum eo reges coronarentur aut possent coronari, penitus interdixit. Ac ne semel data eidem genti sedis apostolice in prefato diademe benediction tali presumptione deficeret, idem dominus legatus ex nostro et baronum beneplacito et assensu, egregio opera ex auro et lapidibus pretiosis novum fecit diadema parat*⁵³.

Cardinalul Gentile a înțeles perfect că o încoronare a unui rege ungar fără Sf. Coroană era nelegitimă și în ultimă instanță, nulă, misiunea sa în Ungaria nefiind astfel încheiată. Carol Robert nu dispunea încă de o forță militară capabilă să-l învingă pe voievodul Transilvaniei și să recupereze Sf. Coroană. Această sarcină a îndeplinit-o cu succes cardinalul Gentile, care a pornit o adevărată campanie împotriva voievodului Transilvaniei, care avea ca ultim scop recuperarea Sf. Coroane. Astfel, la 10 decembrie 1308 Petru de Paris, canonicul bisericii Transilvaniei a reclamat legatului papal abuzurile săvârșite de voievod contra capitolului catedral, care au culminat cu impunerea prin forță a fiului său ca episcop⁵⁴. La 9 ianuarie 1309 Gentile a dispus începerea unei anchete pentru investigarea disputei dintre Ladislau Kán și capitlurile săsești, care au reclamat faptul că voievodul a interzis reprezentanților acestora să participe la congregația de la Pesta⁵⁵. Aceste fapte ale voievodului reclamate cardinalului Gentile de către episcopia Transilvaniei și capitlurile săsești, au șubrezit considerabil poziția lui Ladislau Kán, izolat acum atât din exteriorul, cât și din interiorul Transilvaniei.

Conflictul dintre cardinalul Gentile și Ladislau Kán a avut ca miză imediată episcopia Transilvaniei. Funcția de episcop fusese acaparată, după moartea episcopului Petru, de către fiul voievodului Transilvaniei, în cadrul unor alegeri *sui-generis*, orchestrate de Kán. Pentru voievod miza acestei acțiuni a fost de fapt acapararea posesiunilor episcopale și capitulare. În contextul celei de-a doua încoronări a lui Carol Robert, situația Transilvaniei a devenit cheia rezolvării definitive a recunoșterii angevinului ca rege al Ungariei. Voievodul Transilvaniei deținea Sf. Coroană și controla episcopia, singura absentă la încoronarea de la Pesta.

La 17 august 1309 Nicolae și Petru de Paris, canonici ai Transilvaniei i-au informat de auditorii cardinalului Gentile că la 24 iulie 1309 capitulul catedral din Alba Iulia a ales un nou ierarh în persoana lui Benedict, priorul conventului Dominican din insula Budei⁵⁶. Acesta era caracterizat ca priten al fostului ierarh Petrus, primind aprobarea de a lua în primire noua funcție obținută, de la superiorul său ierarhic. Documentația alegerii noului episcop al Transilvaniei a fost prezentată auditorilor cardinalului de către cei doi canonici ai capitolului catedral mai sus pomeniți, inclusiv un document autentificat cu sigiliile a 15 canonici⁵⁷. Această alegere nu era altceva decât o abilă manevră politică pusă la cale de voievodul Transilvaniei pentru a ieși din izolarea diplomatică în care se afla. Gentile a intuit intenția lui Kán, iar la 1 septembrie 1309 a declarat documentația alegerii episcopului Transilvaniei insuficientă, cerând ca în termen de 40 de zile capitulul catedral din Alba Iulia să desemneze doi reprezentanți pentru a depune mărturie despre corectitudinea alegerilor episcopale⁵⁸. Ioan, arhidiaconul de Târnava, fost cancelar episcopal devenit prepozit de Alba Regală s-a pronunțat împotriva acestor alegeri. Pe de altă parte auditorii cardinalului au recurs la un motiv bine întemeiat pentru care alegerile episcopale din Transilvania erau nule, chiar dacă s-au desfășurat potrivit canoanelor. Aceștia au afirmat faptul că episcopia din Alba Iulia nu achitase taxele de întreținere a legatului papal, iar ca urmare membrii capitolului se aflau, fiecare în parte, sub pedeapsa excomunicării, iar capitulul sub interdict, pentru neachitarea

⁵¹ *Ibidem*, p. 304.

⁵² Pör 1895, p. 43.

⁵³ *Monumenta Vaticana Hungariae* II 2000, p. 353.

⁵⁴ DIR C, XIV, I, p. 71-72.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 93-95.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 76-77.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 74-75.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 78.

respectivelor sume⁵⁹. Se observă faptul că reprezentanții cardinalului au uzat de orice mijloc legal pentru a contracara alegerile episcopale dirijate de voievodul Transilvaniei. Dominicanul Benedict a apelat direct la Sfântul Scaun, reclamând opreliștile puse de cardinalului Gentile și oamenii săi împotriva alegerii sale. În față acestui fapt, Filip de Sardinia și Ioan de Arezzo auditorii lui Gentile l-au convocat pe Benedict la 15 septembrie pentru a-și susține cauza, dar s-au lovit de refuzul dominicanului⁶⁰. În fața atitudinii negative a lui Benedict, la 17 septembrie 1309, cei doi auditori s-au deplasat personal în insula Budei cu un ordin al cardinalului, care îi interzicea alesului, sub amenințarea pedepsei excomunicării, să se deplaseze spre Transilvania pentru a-și lua în primire postul⁶¹. Istoricul Tudor Sălăgean consideră că prezența lui Benedict în Transilvania și opoziția fermă a cardinalului Gentile poate fi explicată prin faptul că la acea dată alegerile episcopale reale erau în plină desfășurare la Alba Iulia⁶². Actul alegerii din 24 iulie nu era decât un fals pus la cale de Ladislau Kán, prezența celor 15 sigilii canonice putând fi explicată prin faptul că, practic din 1308, voievodul Transilvaniei controla episcopia de la Alba Iulia.

Presat din toate părțile, Ladislau Kán a fost obligat de context să reintre în legătură cu canonicii capitlului catedral, mizând pe faptul că l-ar putea impune pe cină să aleagă episcop. Astfel, în septembrie 1309 canonicii, conduși de decanul Ilie, s-au prezentat în fața voievodului solicitând înapoierea unor bunuri capitulare confiscate de omul lui Kán, cantorul Toma. Poziția voievodului a fost una total neașteptată, dispunând înapoierea bunurilor confiscate anterior, argumentând că el nu mai dorește să intervină în alegerile episcopale, iar canonicii sunt liberi să opteze pentru cine vor, dar ar fi bucuros dacă l-ar alege pe Petru din ordinul eremiților Sf. Augustin sau pe Benedict, priorul conventului dominican din insula Budei. Kán a afirmat că în cazul în care opțiunea canonicilor va fi identică cu a sa, atunci el va restitui toate posesiunile și cetățile confiscate, în caz contrar el nu va mai înapoi nimic⁶³. În final, după lungi dezbateri și controverse, canonicii l-au ales la 19 septembrie 1309, pe dominicanul Benedict, omul indicat de voievod⁶⁴. Semnificația acestei opțiuni a canonicilor se explică prin faptul că, cel puțin în interiorul Transilvaniei, Kán mai conserva o poziție preeminentă, iar autoritatea regală în interiorul arcului carpatic era încă o iluzie, la acel moment, în ciuda eforturilor cardinalului Gentile. Rezultatul alegerilor episcopale trebuia adus la cunoștința cardinalului Gentile, astfel că, tot la 19 septembrie arhidiaconii Benedict de Ozd, Ioan de Cluj și Nicolae de Tileagd au fost desemnați de capitol să se înfățișeze înaintea legatului papal pentru a confirma alegerea⁶⁵. Aceasta a venit abia la 2 iulie 1310, după aproape un an⁶⁶ și după achitarea taxelor de întreținerea datorate cardinalului.

Alegerea noului episcop al Transilvaniei a fost opera presiunilor politice și a puterii de care încă se mai bucura Ladislau Kán. Cardinalul Gentile a perceput aceasta, ca pe un afront personal și a decis să uzeze de ultima și cea mai dură armă, pe care o avea la îndemână, pedeapsa excomunicării. Sancțiunea ecleziastică i-a fost aplicat voievodului Transilvaniei în ziua de Crăciun a anului 1309 din orașul Bratislava. Argumentându-și decizia drastică pe care a luat-o, cardinalul Gentile a identificat trei motive majore care l-au determinat să pronunțe excomunicarea: *primo*, refuzul voievodului de a restitui lui Carol Robert proprietățile regale uzurpate; *secundo*, căsătoria fiicei sale cu fiul regelui Serbiei, care era schismatic; *tertio*, refuzul de a restitui Sf. Coroană a Ungariei⁶⁷. Cronica pictată de la Viena consemnează momentul excomunicării lui Ladislau Kán în următorii termeni: *Iar pe Ladislau, voievodul Transilvaniei, îl lovi cu o excomunicare specială, fiindcă deținea fără drept coroană regalului, pe care o primise de la principele Ottho, când l-a prins în captivitate și fiindcă pe fiica sa, același Ladislau o dăduse ca soție fiului lui Ștefan, regele Serbiei, care era schismatic*⁶⁸. Teritoriul stăpânit de Ladislau Kán a fost pus, cu această ocazie, sub interdict, slujbele religioase fiind interzise.

Măsura dură luată de Gentile a fost eficientă. Fiind supus unei imense contrângerii, Ladislau Kán a cedat și la 8 aprilie 1310 a semnat la Szeged un acord cu reprezentantul regelui Carol Robert, arhiepiscopul Toma de Strigoniu și cu reprezentantul cardinalului Gentile, capelanul Dionisie. Actul cuprindea patru puncte majore: 1) Ladislau Kán era obligat să depună jurământ de credință regelui angevin; 2) voievodul trebuia să-l primească în teritoriile sale pe rege; 3) restituirea Sf. Coroane; 4) restituirea proprietăților regale: mina de argint de la Rodna, comitatele Bistrița, Sibiu și al secuilor, precum și a orașelor Sic, Cluj și Dej⁶⁹. În august 1310 Ladislau Kán s-a deplasat personal spre curtea regală, predând Sf. Coroană lui Carol Robert, căruia i-a depus omagiul vasalic. La 27 august 1310 Carol Robert a fost încoronat

⁵⁹ *Ibidem*, p. 79.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 81.

⁶¹ *Ibidem*, p. 83-84.

⁶² Sălăgean 2007, p. 320.

⁶³ *Ibidem*, p. 321; DIR C, XIV, I, p. 90.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 90-91.

⁶⁵ Sălăgean 2007, p. 322.

⁶⁶ DIR C, XIV, I, p. 92.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 164-169. Varianta în limba latină a documentului în *Monumenta Vaticana Hungariae* II 2000, p. 369-374.

⁶⁸ *Cronica pictată de la Viena* 1937, p. 228.

⁶⁹ DIR C, XIV, I, p. 172-173; *Monumenta Vaticana Hungariae* II 2000, p. 374-375; Pop, Năgler (coord.) 2003, p. 238; Sălăgean 2007, p. 325

pentru a treia oară, dar de data aceasta cu Sf. Coroană, la Alba Regală de către arhiepiscopul de Strigoni, conform vechiului tipic, dobândind astfel legitimitatea necesară pentru a fi unanim recunoscut rege al Ungariei⁷⁰.

Misiunea cardinalului Gentile avusese în urma acestei încoronări un succes notabil, dar ea nu era definitivă, deoarece puterea lui Carol Robert era de parte de a fi recunoscută de toți baronii. În fruntea contestatarilor s-a aflat și de aceasată dată Matei Csák, adevărat hegemon al nordului Ungariei. Acesta ocupase pe lângă teritoriile nobiliare sau regale, și posesiuni ale arhiepiscopiei de Strigoni și ale episcopiiilor de Veszprém și Nitra, motiv pentru care a intrat din nou în conflict cu cardinalul Gentile. În plus Matei Csák a ignorat complet încoronarea lui Carol Robert din 1310 și nu și-a trimis nici măcar reprezentanți⁷¹. Din cauza acestor fapte la 6 iulie 1311 a fost excomunicat de cardinalul Gentile, printr-un act emis în orașul Bratislava⁷². Acest act a declanșat un conflict deschis între Matei Csák și Carol Robert. Răzbunarea lui Csák s-a îndreptat mai ales asupra posesiunilor arhiepiscopului Toma de Strigoni, pe care îl considera principalul vinovat pentru sentința de excomunicare. Deși armata regală a reușit să învingă trupele lui Matei Csák în bătălia de la Rozhanovce (15 iunie 1312)⁷³, acesta a continuat să stăpânească, cea mai mare parte din nordul Ungariei, până la moartea sa din 1321.

Misiunea cardinalului Gentile în Ungaria a fost în cea mai mare parte o reușită, el impunând voința Sfântului Scaun regatul central-european. Astfel, datorită eforturilor legatului papal, Carol Robert a fost recunoscut rege legitim al Ungariei și încoronat cu Sf. Coroană. Pe de altă parte în ciuda poziției ferme adoptate, Gentile s-a dovedit incapabil să-i supună pe cei mai importanți contestatari ai regelui, dar și ai Sfântului Scaun, Ladislau Kán, voievodul Transilvaniei și Matei Csák, stăpânitorul nordului Ungariei. Dacă primul a reușit să-și impună din nou propriul candidat în scaunul episcopal al Transilvaniei, al doilea a rămas cel mai mare rival al regelui Carol Robert până în 1321. Împotriva ambilor baroni, cardinalul Gentile a pronunțat sentința excomunicării, în urma căreia voievodul Transilvaniei a predat Sf. Coroană lui Carol Robert, cu care s-a reconciliat formal la Szeged în 1310. Cel mai important succes al legației cardinalului Gentile a fost impunerea definitivă a lui Carol Robert ca rege al Ungariei. Acesta s-a bucurat pe toată durata crizei dinastice de susținerea Sfântului Scaun.

Carol Robert de Anjou și Biserica din Ungaria. Dacă urcarea pe tronul Ungariei a lui Carol Robert de Anjou a fost opera presiunilor hierocratice exercitate de Sfântul Scaun, consolidarea domniei a fost obținută grație propriilor abilități politice de care a dat dovadă monarhul angevin. De la cea de-a treia încoronare din 1310 scopul major al politicii interne promovate de regele angevin a fost consolidarea domniei și eliminarea rezistenței ultimelor focare de rezistență.

După plecarea cardinalului Gentile relațiile lui Carol cu biserica s-au deteriorat progresiv, monarhul dorind să-și impune apropiatii în cele mai înalte posturi ale ierarhiei din Ungaria. În acest sens, regele a mizat mai ales pe fidelitatea rudelor sale. Astfel, după moartea arhiepiscopului Toma (1321), Carol l-a impus pe cumnatul său polonez, Bolesław de Toszek arhiepiscop de Strigoni și primat al Ungariei (1321-1328)⁷⁴. Bucurându-se de o mare influență asupra regelui, prelatul polonez a reușit să-și impună, după mari presiuni, propriul frate, Mieszko de Bytom, în postul de episcop de Nitra, deși opțiunea capitolului catedral de acolo a fost alta. Acesta a păstorit episcopia de Nitra între 1328-1344, fiind transferat la Veszprém la 28 aprilie 1334, prin decizia papei Ioan al XXII-lea⁷⁵. În documentul papal care consemna transferul, Ioan al XXII-lea mărturisește că inițial nu a dorit să aprobe alegerea lui Mieszko la Veszprém *ex certis rationalibus causis*, dar în cele din urmă a acceptat pentru ca această biserică să nu rămână fără un păstor. Sintagma folosită de pontiful francez se referă, cel mai probabil, la presiunile exercitate de rege și arhiepiscopul de Strigoni pentru efectuarea acestui transfer.

Carol Robert s-a implicat și în alegerea episcopilor de Zagreb. Această dieceză a fost păstorită de la începutul secolului al XIV-lea de episcopul Augustin Kažotić (1303-1322), care după o vizită la Avignon (*ad limina apostolorum*) nu a mai dorit să revină în Ungaria, cerând papei Ioan al XXII-lea mutarea în alt scaun episcopal. Augustin a primit postul de episcop de Lucera (1322-1323). În locul său a fost ales un anume Iacob, care la 21 august 1322 a renunțat la această alegere⁷⁶, întâmpinând o opoziție fermă din partea regelui Carol Robert, care a făcut presiuni la Sfântul Scaun pentru înlocuirea sa. Papa a cedat presiunilor regelui Ungariei și l-a transferat pe Iacob la episcopia de Cornouaille. Având girul lui Carol Robert, capitulul din Zagreb îl alege episcop pe favoritul regal Ladislau Kaboli, prepozit de Titel din dieceza de Calocsa. Noul ales a fost confirmat de papă la 13 martie 1326. În documentul papal, favoritul regal Ladislau Kaboli, noul episcop de Zagreb, era caracterizat în următorii termeni: *prepositum ecclesie Titulensis, colocensis*

⁷⁰ Engel 2006, p. 158; Fara 2007, p. 43, nota 2.

⁷¹ Mannová 2011, p. 80.

⁷² Barta 1974, p. 93; *Monumenta Vaticana Hungariae* II 2000, p. 384-391.

⁷³ Engel 2006, p. 159; Mannová 2011, p. 81-82.

⁷⁴ Zombori 1996, p. 61. Bolesław de Toszek era fratele reginei Maria, iar înainte de a veni în Ungaria a deținut postul de scholasticus al capitolului catedral din Cracovia, iar ulterior a fost numit canonic de Wrocław.

⁷⁵ MREV II 1899, p. 84-85.

⁷⁶ Tkalčić, 1889, p. 103-104.

*dioceses, in diaconatus ordine constitutum, cui de litterarum scientia, honestate morum et vite, prudential spiritualium et temporalium providencia, aliisque multiplicium et laudabilium virtutum meritis fidedigna testimonia suffragantur*⁷⁷.

Carol Robert a exercitat presiuni asupra capitolului de la Strigoniu. După moartea arhiepiscopului Boleslaw de Toszek, capitolul de la Strigoniu l-a ales pe prepozitul de Bratislava, Nicolae Dörögdi (1329-1330). Opțiunea canonicilor nu a fost în concordanță cu opinia regelui, care îl dorea pe episcopul de Agria, Telegdi Csanád, membru marcant al anturajului regal. Carol Robert nu a dorit să recunoască alegerea capitolului, exercitând presiuni, care l-au determinat în 1330 pe cel ales să renunțe la scaunul arhiepiscopal, în care a fost transferat, episcopul de Agria, favoritul regal⁷⁸. În acest din urmă scaun episcopal a ajuns rivalul lui Telegdi Csanád, Nicolae Dörögdi, fostul arhiepiscop de Strigoniu. Deși în 1325 papa Ioan al XXII-lea și-a rezervat dreptul exclusiv de a-i numi pe episcopii de Transilvania, Oradea, Győr și Pécs, la Oradea ajunge episcop în 1329, Andrei Báthori, care fusese anterior vicecancelar regal, persoană apropiată regelui, care oricum a fost și aleasă de capitolu.

Un caz aparte a fost cel al episcopiei de Győr, care a fost condusă între 1308-1336 de Nicolae Kőszegi, fiul lui Henric Kőszegi, unul dintre baronii care s-au opus lui Carol Robert. După moartea lui Nicolae, regele l-a impus în scaunul episcopal de Győr pe unul dintre fiii săi nelegitimi, Coloman, care a păstorit până la moarte (1337- 1375)⁷⁹. Coloman a avut nevoie de o dispensă specială papală pentru a putea ocupa scaunul episcopal, deoarece nu avea vârsta legiuită, fiind născut între 1317-1318⁸⁰.

Criza dinastică din Ungaria de la începutul secolului al XIV-lea a afectat într-un mod major domeniile bisericești. Marii baroni au căutat mereu să-și extindă posesiunile în dauna bisericii. La sfârșitul perioadei de incertitudine era absolut firesc ca marii ierarhi să se aștepte la restituirea domeniilor confiscate, mizând pe faptul că regele Carol Robert a fost instalat definitiv cu ajutorul bisericii. Una dintre cele mai afectate unități ecleziastice a fost arhiepiscopia de Strigoniu, ale cărei domenii au fost cotoprite de Matei Csák. Atitudinea regelui față de restituirile către biserică a fost cel puțin contradictorie. Astfel, Carol Robert i-a dăruit arhiepiscopului Toma de Strigoniu la 1 august 1315 cetatea, orașul și comitatul Komárom, drept recompensă pentru credința sa demonstrată în vremea crizei dinastice⁸¹. Această donație a fost reconfirmată la 2 august 1317⁸², dar la acea dată domeniul Komárom se afla sub controlul lui Matei Csák. Regele a ocupat orașul Komárom în octombrie 1317 și a încheiat pace cu Matei Csák, în urma căreia puternicul baron din nordul Ungariei a restituit bunurile cotoprite ale arhiepiscopiei și a jurat credință regelui⁸³, dar a ocupat posesiunile episcopiei de Nitra. Din ordinul lui Matei Csák familiarul său Simon Kačič a incendiat cetatea și catedrala episcopală Sf. Emmeram din Nitra, unde păstora episcopul Ioan, partizan al regelui Carol Robert⁸⁴. Din cauza faptelor sale, Matei Csák a fost din nou excomunicat de episcopul Ioan de Nitra. Acțiunile lui Matei Csák în dauna episcopiei de Nitra se constituiau într-un pericolos precedent, care au determinat reacția promptă a celorlalți ierarhi din Ungaria, care s-au reunit într-un conciliu la Calocea în februarie-martie 1318. La acest conciliu au participat arhiepiscopul Toma de Strigoniu, împreună cu toți sufraganii lui (Ioan de Nitra, Martin de Agria, Ștefan de Veszprém, Nicolae de Győr și Ladislau de Pécs) și arhiepiscopul Ladislau de Calocea, însoțit, de asemenea, de toți sufraganii lui (Augustin de Zagreb, Benedict de Cenad, Benedict al Transilvaniei, Gheoghe de Sirmium, Petru de Bosnia și Ivanka de Oradea). Rezoluția acestui conciliu statua ierarhii ungari vor răspunde solidar în fața oricărei încălcări a drepturilor bisericești. Astfel, se preciza că o jignire adusă împotriva unui episcop va fi considerată împotriva tuturor episcopilor, care vor răspunde atât cu sancțiuni laice, dar și cu cele bisericești, mai ales cu excomunicarea. Cei doi arhiepiscopi, împreună cu sufraganii lor au pus la punct un mijloc de comunicare între ei, prin intermediul unor soli. Dacă cineva ar aduce vreo atingere acestor soli, se va aplica pedeapsa excomunicării. Dorind să se asigure de trăinicia celor hotărâte la acest conciliu și să prevină eventualele defecțiuni din rândul lor, episcopii decid ca ierarhul trădător să fie considerat călcător de jurământ, iar fapta sa va fi adusă la cunoștiința Sfântului Scaun cu recomandarea pierderii funcției. Această clauză se aplica și clericilor inferiori⁸⁵. Analiza acestui document relevă niște aspecte importante. În primul rând se remarcă promptitudinea cu care clerul ungar a răspuns față de atacul asupra episcopiei de Nitra. În al doilea rând se observă faptul că la conciliul de la Calocea au participat toți marii demnitari ecleziastici ai Ungariei, fapt care semnifică importanța acordată de ei celor discutate, deoarece posesiunile episcopale au fost grav afectate în timpul crizei dinastice. Pe de altă parte episcopii au vorbit toți pe un singur ton, pronunțându-se ferm împotriva oricăror viitoare încălcări ale drepturilor lor, lansând un avertisment că cei care vor atinge drepturile sau bunurile episcopale vor fi aspru pedepsiți.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 113.

⁷⁸ Zombori 1996, p. 61.

⁷⁹ Pör 1895, p. 120.

⁸⁰ Zombori 1996, p. 62.

⁸¹ MES II 1882, p. 711.

⁸² *Ibidem*, p. 734.

⁸³ Sroka 1996, p. 81.

⁸⁴ Mannová 2011, p. 83.

⁸⁵ DIR C, XIV, I, p. 287-288.

Vociferările episcopilor nu l-au impresionat pe Carol Robert, care a continuat să urmeze propria linie politică de întărire a autorității regale, care trebuia să cuprindă inclusiv biserica. Cu toate acestea atitudinea regelui față de biserică în anul 1320 a fost una ambiguă. Astfel, la 29 august 1320, Carol Robert a restituit arhiepiscopului de Strigoni, orașul Rosnyóbanya din comitatul Gömör⁸⁶. Printr-un document emis la aceeași dată aflăm că arhiepiscopul Toma de Strigoni a renunțat *de sua bona voluntate*, la cetatea, orașul și comitatul Komárom, donate în 1315 de rege. Arhiepiscopul primește în schimb cetatea, orașul și comitatul Bars⁸⁷. Prin acest schimb regele nu a dorit să facă altceva decât să restricționeze influența arhiepiscopului de Strigoni, deoarece la cea dată, comitatul Bars era stăpânit de Matei Csák, dar nici după moartea acestuia prelatul ungar nu a intrat în posesiunea efectivă a comitatului. În anul 1323 cu ocazia revizuirii donațiilor nu a confirmat donația referitoare la comitatul Bars. O situație identică s-a petrecut și în cazul episcopiei de Veszprém. Astfel, în 1315 regele îl numește pe episcopul Ștefan comite pe vecie al comitatului Veszprém, dar în 1323 această donație nu a mai fost confirmată⁸⁸. Facem precizarea că în cazul unei donații regale, dacă aceasta nu era confirmată ulterior, își pierde valabilitatea.

Concluzii finale. Carol Robert de Anjou a fost impus pe tronul Ungariei cu sprijinul Sfântului Scaun, care l-a sprijinit continuu. Cu toate acestea venirea la putere a monarhului angevin a fost o adevărată odisee, cu trei încoronări. După consolidarea puterii atitudinea lui Carol față de biserică s-a schimbat, regale promovând o politică de forță.

Bibliografie

A. Izvoare

A.1 Documente

- DIR C, XIV, I- *Documente privind istoria României, seria C Transilvania*, veacul XIV, vol. I (1301-1320), București, 1953.
Hurmuzaki 1887 – E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor* (ed. N. Densușianu), I, 1 București, 1887.
MES II, 1882 - *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis*, tomus secundus (1273-1321), Strigonii, 1882.
Monumenta Vaticana Hungariae II 2000 - *Monumenta Vaticana Historiam Regni Hungariae Illustrantia*. Series Prima. Tomus Secundus. Acta legationis Cardinalis Gentilis. Gentilis Bibornok Magyarországi Követségének Okiratai 1307-1311, Budapest, 2000.
MREV II 1899 - *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis*, tomus II 1276-1415, Budapest, 1899.
Tkalčić 1889 – I. Tkalčić, *Monumenta Historica Liberae Regiae Civitatis Zagrebiae Metropolis Regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae*, volumen Primum (Diplomata: 1093-1399), Zagrebiae, 1889.

A.2. Cronici

- Chronicon Budense 1838 - *Chronicon Budense*. Post elapsos ab editione prima et rarissima tercentos sexaginta quinque annos, secundam adornavit, Textum recognovit, notis illustravit, lemmata ac indices adiecit, et praefatus est: Iosephus Podhradczky, Budae, Typis Iohannis Gyurián & Martini Bagó, 1838.
Cronica pictată de la Viena 1937 - *Cronica pictată de la Viena în Izvoarele Istoriei Românilor*, vol. XI, text, traducere și comentarii de G. Popa-Lisseanu, București, 1937.

B. Istoriografie

- Barta 1974 - Barta István et alii, *Histoire de la Hongrie des origines à nos jours*, Roanne, 1974.
Engel 2006 – P. Engel, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale 895-1526*, Cluj-Napoca, 2006.
Fara 2007 – A. Fara, *Le Riforme Politiche ed Economiche di Caroberto d'Angiò nel Regno d'Ungheria e in Transilvania: Il Ruolo del Capitale Mercantile Tecnológico Italiano e Tedesco (1300-1342) in L'Europa Centro-Orientale e la Penisola italiana: Quattro secoli di rapporti e influssi intercorsi tra Stati e civiltà (1300-1700)* a cura di Cristian Luca e Gianluca Masi, Brăila-Venezia, 2007, p. 41-71.
Mahoney 2011 – W. Mahoney, *The History of the Czech Republic and Slovakia*, Santa Barbara, 2011.
Mannová 2011 – E. Mannová, *Scurtă istorie a Slovaciei*, București, 2011.
Pop, Năgler coord. 2003 - I. A. Pop, T. Năgler (coordonatori), *Istoria Transilvaniei*, vol. I, Cluj-Napoca, 2003.
Pór 1895 - Pór Antal, *A Magyar nemzet története*, kötet 3: Az Anjou-ház és örökösei: (1301-1439), Budapest, 1895.
Sălăgean 2007 – T. Sălăgean, *Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Afirmarea regimului congregațional*, Cluj-Napoca, 2007.
Sroka 1996 – S. Sroka, *Methods of Constructing Angevin Rule in Hungary in the Light of Most Recent Research* în *Quaestiones Medii Aevi Novae*, vol. 1, 1996, p. 77-90.
Teich 1998 – M. Teich, *Bohemia in History*, Cambridge, 1998.
Turcuș 2001 – Ș. Turcuș, *Sfântul Scaun și românii în secolul al XIII-lea*, București, 2001.
Zombori 1996 - Zombori István, *Magyarország és a Szentszék Kapcsolatának ezer éve*, Budapest, 1996.

⁸⁶ MES II 1882, p. 781.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 781-782.

⁸⁸ Engel 2006, p. 169.

O DISPUTĂ MUNTEANO-ATHONITĂ LA ÎNCEPUTUL LEGĂTURILOR ȚĂRII ROMÂNEȘTI CU SFÂNTUL MUNTE

Dr. Vasile Mărculeț

Abstract. A Wallachian-athonite dispute at the beginning of Wallachia's relations with the Holy Mountain. Wallachia's relations with the Mount Athos began during the rule of Nicholas Alexander. They continued under the rule of Vladislav I. The monastery financially supported by the Wallachian Princes was Koutloumousiou. Before September 1369 an intense dispute between Vladislav I and the Father Superior Hariton had broken out. It was determined by the Wallachian Prince's request regarding the replacement of the communal life with the life for himself, request that was rejected by Hariton. The dispute was long-drawn until a data between November 1370 and August 1372 and was resolved in the way wanted by Vladislav I.

Cuvinte cheie: Țara Românească, Muntele Athos, Mănăstirea Koutloumousiou, Vladislav I, Hariton.

Keywords: Wallachia, the Mount Athos, The monastery Koutloumousiou, Vladislav I, Hariton.

Debutul unor posibile relații ale Țării Românești cu Muntele Athos poate fi datat pe la mijlocul secolului al XIV-lea. Evoluția ascendentă înregistrată în perioada imediat următoare nu le-a ferit însă de fricțiuni. Un asemenea moment tensionat, care a fost pe punctul de le compromite iremediabil, s-a consumat în a doua jumătate a aceluiași secol, în timpul domniei lui Vladislav I (1364-c.1377). Protagonistii au fost domnul muntean și egumenul Mănăstirii Koutloumousiou, călugărul Hariton.

Debutul legăturilor munteano-athonite. Primele contacte indirecte ale Țării Românești cu monahismul athonit pot fi datate, pe baza informațiilor pe care le deținem în prezent în epoca de început a coregenței lui Nicolae Alexandru, viitorul domn al Țării Românești, mai exact în intervalul c.1340-1346¹. Contactele munteano-athonite din această epocă sunt atestate de două surse hagiografice: *Viața Sfântului Maxim Kavsokalivitul* și *Viața Sfântului Theodoios* de la Târnovo, redactată de patriarhul ecumenic Kallistos I. Prima dintre cele două lucrări relatează că Nicolae Alexandru, coregent din jurul anului 1340, a putat o intensă corespondență cu sfântul Gregorios Sinaitul, mort în anul 1346, plecat din obștea monahală de la Sfetagora pentru a fonda o mănăstire la hotarul bulgaro-bizantin². Cea de-a doua lucrare consemnează faptul că în Mănăstirea Kelifarevo, întemeiată de Sfântul Theodosios de la Târnovo, provenit și el din cadrul obștii monahale de la Muntele Athos, erau strânși monahi bulgari, sârbi, greci din Mesembria (Nesebăr, în Bulgaria), dar și *ungrovlah*³.

Nicolae Alexandru are meritul de a fi stabilit și legăturile directe ale Țării Românești cu Muntele Athos. Momentul de debut al acestora poate fi stabilit cu aproximație în a doua jumătate a domniei principelui muntean, cel mai probabil în intervalul c.1359-1364.

Încă din faza lor de debut oficial, relațiile munteano-athonite s-au materializat, în primul rând, în ajutoarele financiare și materiale acordate de domnii Țării Românești lăcașurilor de la Sfântul Munte. Informațiile pe care le deținem ne permit concluzia că primul domn român care a acordat sprijin unul lăcaș de la Muntele Athos a fost același Nicolae Alexansdru, iar lăcașul care s-a bucurat de atenția lui a Mănăstirea Koutloumousiou.

Contextul în care au debutat legăturile munteano-athonite este dificil de stabilit din cauza absenței informațiilor referitoare la acest aspect. Constituirea Mitropoliei Ungrovlahiei, dependentă de Patriarhia Ecumenică de la Constantinopol (mai 1359), condusă de arhierii greci, și integrarea, în urma acestui act, a domnului muntean și a supușilor săi în oikoumene, legăturile anterioare acute de Nicolae Alexansdru cu Gregorios Sinaitul, precum și căsătoria fiicei sale, Ana, cu regele Ștefan Uroș V al Serbiei (iulie 1360) au contribuit sunstanțial la strângerea legăturilor domnului Țării Românești cu Sfântul Munte⁴.

Ajuorul financiar acordat de Nicolae Alexandru Mănăstirii Koutloumousiou, ce mai probabil în a doua parte a domniei sale, în intervalul 1359/1360-1364, a fost, se pare, destul de consistent⁵. Cuantumul său nu-l cunoaștem, dar consința sa este confirmată de egumenul Hariton al Koutloumousiou-lui, viitor protos al Sfântului Munte, care în primul său testament, redactat înainte de mijlocul anului 1370, arată că domnul Țării Românești „*dăduse mult pentru repararea turului cel mare, deși lăsase altora grija de a repara cele năruite de la temelia lui*”⁶. Mărimea însemnată a acestui ajutor financiar a constituit, fără îndoială, motivul pentru care, într-un act emis în septembrie 1369, Vladislav I, fiul și urmașul la

¹ Mărculeț 2009, p. 48.

² Năsturel 2008, p. 23.

³ Năsturel 2008, p. 23.

⁴ Năsturel 1964, p. 94.

⁵ Mărculeț 2003, p. 79.

⁶ FHDR, IV, p. 286-287 / Acte de la Cutlumus.

tron al lui Nicolae Alexandru, îl considera pe tatăl său adevăratul ctitor al Mănăstirii Koutloumousiou, pe care o numește „a domnului și părintelui domniei mele”⁷.

Conflictul munteano-athonit. Sub Vladislav I legăturile Țării Românești cu Mănăstirea Koutloumousiou se intensifică. Cu toate acestea, la un moment dat, divergențele apărute între domnul muntean și egumenul Hariton au dăruit pe punctul de a le compromite iremediabil. Incidentul, asupra căruia ne vom opri în continuare, s-a datorat atitudinii inflexibile a egumenului grec față de solicitarea domnului Țării Românești cu privire la modificarea organizării vieții monahale de la Koutloumousiou spre a o face mai ușor suportabilă monahilor munteni stabiliți sau care ar fi dorit să se stabilească aici.

Informațiile sumare și confuze pe care le deținem ne permit doar cu mare dificultate stabilirea aproximativă a ordinii în care s-au derulat evenimentele, care au jalonat disputa dintre Vladislav I și egumenul Hariton. Actul emis de Vladislav I în septembrie 1369, la care am făcut deja referire, și cele trei testamente întocmite de Hariton în 1370 și 1378 sunt singurele surse de care dispunem. Întrucât disputa dintre Vladislav I și Hariton nu s-a bucurat de o atenție deosebită din partea specialiștilor, nu dispunem nici de o literatură de specialitate consistentă, care o abordează doar tangențial.

În actul din septembrie 1369, Vladislav I arată că la scurt timp după moartea lui Nicolae Alexandru, Hariton „a venit la domnia mea și a cerut mai multe mijloace pentru ca la temelia pomenitei mănăstiri de la Koutloumousiou a domnului și părintelui domniei mele, să zidesc, să adaug și să sporesc mănăstirea cu turnuri de apărare, să ridic un locaș de închinare, o sală de mese și chilii și să cumpăr mobilier, să aduc animale necesare pentru hrană și îndestulare cu cele trebuitoare pentru frații care locuiesc sau vor locui într-însa”⁸. La rândul său, în testamentele sale, redactate în cursul anului 1370 și în 1378, Hariton confirmă demersurile făcute pe lângă domnul Țării Românești. Deosebit de interesant este faptul că în aceste acte, egumenul de la Koutloumousiou precizează că respectivele demersuri au fost făcute din sipoziția ieromonahului Theodosios, protosul Muntelui Athos, și a mitropolitului de Hierissos, Iakob, sub jurisdicția căruia se afla Sfântul Munte⁹.

Se pare că inițial, Vladislav I s-a arătat reticent la cererile de ajutor ale egumenului Hariton. Numai așa se explică precizarea din primul său testament de la începutul anului 1370 în care călugărul athonit ține să sublinieze că „I-am îndemnat la această faptă de două sau de trei ori; apoi cu ajutorul lui Dumnezeu l-am făcut să primească”¹⁰.

Construirea zidului de incintă al Mănăstirea Koutloumousiou, activitate inițiată de egumenul Hariton cu sprijinul financiar al lui Vladislav I, era încheiată înainte de septembrie 1369, când în actul emis de domnul Țării Românești era consemnat faptul că la acea dată ierarhul grec „a ridicat din temelii și a zidit întăritura din amintita sfântă mănăstire”¹¹. Finalizarea respectivelor lucrări de construcție este econsemnată și în testamentele egumenului Hariton din anul 1370. În primul dintre ele se arată că „în felul acesta, cu ajutorul său a fost terminat zidul și adus de la starea de neînființare la cea de înființare”, iar în cel de-al doilea, din noiembrie același an, se precizează că „apoi cu ajutorul și puterea banilor săi, cu truda și munca mea și a fraților mei [...] am înălțat cu ajutorul lui Dumnezeu zidul de apărare, care se vede acum”¹².

Cheltuielile făcute pentru realizarea lucrărilor amintite au depășit posibilitățile mănăstirii, care, la finalizarea lor, mai avea de achitat peste 1.200 de uncii de argint, respectiv 1.000 de aspri¹³. Achitarea acestei sume i-a fost solicitată domnului muntean de către egumenul Hariton cu prilejul unei din primele sale călătorii în Țara Românească.

În această fază a relațiilor munteano-athonite s-a declanșat o puternică dispută între Vladislav I și egumenul Hariton. Cauzele sale sunt clar relevate de sursele pe care le avem la dispoziție. Durata sa și ordinea exactă a derulării evenimentelor care l-au jalonat sunt însă mai dificil de stabilit din cauza penuriei de informații sau a lipsei de claritate a celor existente.

Conform informațiilor transmise de sursele existente, la momentul respectiv obștea monahală de la Koutloumousiou avea o organizare *cenobitică* sau a *vieții de obște*. Deducem din aceleși surse că în perioada care a urmat stabilirii legăturilor cu Țara Românească s-a așezat la Mănăstirea Koutloumousiou un număr însemnat de călugări ungrovlahi, care „n-au putut îndura acest fel de viață, ci au trăit în multă strâmtoare”, se arată în actul domnului muntean din septembrie 1369¹⁴.

În fața situației create, Vladislav I i-a cerut egumenului Hariton să înlocuiască organizarea cenobitică de la Koutloumousiou cu cea *idioritmică* sau a *vieții de sine* pentru a o face mai ușor suportabilă pentru călugării munteni

⁷ FHDR, IV, p. 280-281.

⁸ FHDR, IV, p. 280-281.

⁹ FHDR, IV, p. 286-287; 296-297; DIR, B, p. 29, doc. 21.

¹⁰ FHDR, IV, p. 287-288.

¹¹ FHDR, IV, p. 280-281.

¹² FHDR, IV, p. 288-289; 296-297.

¹³ FHDR, IV, p. 282-283; 290-291.

¹⁴ FHDR, IV, p. 282-283.

intrați în rândul obștii monahale de aici. Din actul domnului muntean din septembrie 1369 aflăm însă că egumenul grec s-a arătat „cu totul lipsit de bunăvoință” față de cererea sa¹⁵.

Informațiile transmise de documentul emis de Vladislav I permit concluzia că în septembrie 1369 conflictul dintre el și egumenul Hariton izbucnise deja. Penuria de informații nu permite însă datarea exactă a momentului declanșării sale. Pe baza celor cunoscute, putem admite însă luna septembrie 1369 drept un *terminus ante quem* al izbucnirii neînțelegerii dintre Vladislav I și egumenul Hariton.

În urma neînțelegerii cu Vladislav I, Hariton revenea la Sfetagora, însoțit de dregătorul intim al domnului, jupânul Ioan Neagu Viteazu, care avea, se pare, misiunea de a-l determina pe egumen să revină asupra refuzului său. Demersurile dregătorului muntean s-au lovit însă de încăpățânarea lui Hariton, ca urmare, acesta a plecat de la Sfântul Munte „fără nicio ispravă, căci n-a putut schimba nimic”¹⁶.

La scurt timp după plecarea lui Ioan Neagu Viteazu de la Muntele Athos, Hariton a întreprins o nouă călătorie în Țara Românească, unde a fost primit cu răceală de Vladislav I. Nici intervențiile pe lângă el a unor colaboratori apropiați ai domnului muntean, precum mitropolitul Yakintos, dikaiophylax-ul patriarhal Daniel Kritopoulos, aflat în Țara Românească, egumenul Dorotheos, duhovnicul domnului, logofătul Sava și alții în l-au putut îndupleca pe Hariton să renunțe la decizia sa. Singurul angajament pe care și-l lua egumenul grec era acela că „voi merge în Sfântul Munte și mă voi sfătui cu sfinții și cinstiții bărbați care trăiesc acolo în număr mare; dacă voi afla că se învoiește și dacă voi îndupleca și pe părinții și frații mei din mănăstire, atunci chiar fără să vreau voi veni în întâmpinarea părerii preafericitului voievod”¹⁷.

Angajamentul lui Hariton are propria sa importanță în evoluția disputei dintre Vladislav I și egumenul Hariton. Conținutul lui ne indică apariția unei prime fisuri, a primului pas înapoi făcut de egumenul grec. Totuși, persistența lui Hariton în refuzul său, l-a determinat pe Vladislav I să adopte o atitudine la fel de inflexibilă. Ca urmare, relatează egumenul în primul său testament, domnul „s-a supărat pentru că nu și-a atins scopul, și m-a lăsat să plec aproape gol, fără să-mi dea ceea ce aveam nevoie și chiar ceea ce îmi era de cea mai mare trebuință: mi-a lăsat numai o mică suită, ca să nu pară că a rupt cu totul legăturile cu mănăstirea”¹⁸.

Revenit la Sfântul Munte, Hariton s-a sfătuit cu superiorii și colaboratorii săi cu privire la poziția pe care trebuia s-o adopte față de cererea domnului muntean. Determinați de lipsurile în care se zbăteau, dar și de interese materiale, aceștia l-au sfătuit să răspundă favorabil cererii domnului Țării Românești și să înlocuiască cenobitia, practicată la Koutloumousiou, cu idioritmia¹⁹.

În această fază a disputei dintre Vladislav I și Hariton, arată acesta în primul său testament, sosea la Koutloumousiou însuși vicarul mitropolitului Yakintos, „preaevlaviosul protopop al Ungrovlahiei, părintele Mihail, împreună cu fratele său ieromonahul Iacob și cu alții, din dorința de a se tunde și de a intra în rândurile noastre, căutând să ia felul de viață dorit de preafericitul voievod”²⁰. Întrucât relațiile cu Vladislav I nu erau normalizate, iar idioritmia nu era încă introdusă în mănăstire, Hariton le-a recomandat noilor veniți să „ia deocamdată un răgaz deplin”, până când problemele în litigiu nu erau rezolvate²¹.

Într-un memoriu adresat lui Vladislav I al cărui conținut a fost inclus de Hariton în testamentele sale, egumenul preciza cererile pe care domnul muntean trebuia să le satisfacă pentru a-i fi îndeplinite solicitările. Egumenul se arăta dispus să introducă idioritmia la Koutloumousiou cu condiția ca domnul Țării Românești să plătească datoria de 1.200 de uncii de argint (1.000 de aspri), să repare biserica în interior și trapeza, să cumpere diverse lucruri, să răscumpere podgoriile, animalele și celelalte lucruri care fuseseră amanetate și, mai ales, să acorde călugărilor bizantin aflați în mănăstire, precum și celor care vor veni ulterior, „cuvénita cinste din partea vlahilor a proedriei, precum și deplina liniște la băutura și mâncare și toate celelalte pentru a nu fi stingheriți de vlahi, în niciun fel”²². Alte cereri, incluse de Hariton în memoriul adresat domnului Țării Românești, vizau modalitatea de alegere a egumenului mănăstirii²³.

Cel de-al doilea testament al lui Hariton, redactat în noiembrie 1370, aduce informații suplimentare cu privire la desfășurarea conflictului dintre egumen și Vladislav I. Din informațiile transmise de acest act aflăm că „evlaviosul protopop kyr Melchisedek (ex-protopopul Mihail, n.n.) al preafericitului voievod, care venise, fusese tuns și supus rânduielii severe, dar n-o putuse suporta, ci se întorsese acasă”²⁴. Foarte probabil, într-o situație identică vor fi fost puși

¹⁵ FHDR, IV, p. 282-283.

¹⁶ FHDR, IV, p. 288-289.

¹⁷ FHDR, IV, p. 288-289.

¹⁸ FHDR, IV, p. 288-290.

¹⁹ FHDR, IV, p. 290-291.

²⁰ FHDR, IV, p. 290-291.

²¹ FHDR, IV, p. 290-291.

²² FHDR, IV, p. 292-293.

²³ FHDR, IV, p. 292-293.

²⁴ FHDR, IV, p. 298-301

toți monahii ungrovlahi din grupul care-l însoțise pe protopopul Mihail-Melchisedek la Sfetagora. Revenirea lui Mihail-Melchisedek în Țara Românească, conchide Petre Ș. Năsturel, „dovedește că cererea protopopului român de a trăi după idioritmie fusese respinsă și că grecii de la Koutloumousiou încercaseră să supună pe români la viața de obște”²⁵.

Foarte probabil, la situația acestui grup de călugări munteni face referire Vladislav I în actul său din septembrie 1369, în care precizează că atunci „când au început să meargă și dintre ungrovlahii noștri în această mănăstire și s-au dus mulți, s-a întâmplat că romeii (bizantinii, n.n.) care se osteneau și lucrau în vile, anexele și celelalte domenii ale acestei mănăstiri s-au înspăimântat; și căteau împotriva preasfințitului meu părinte și egumenului lor”²⁶.

Informațiile transmise de documentele menționate ne permit constatarea că grupul călugărilor ungrovlahi, condus de protopopul Mihail a sosit la Koutloumousiou anterior lunii septembrie 1369. În prima parte a anului 1370, în momentul în care Hariton își redacta primul testament, grupul respectiv era încă la Muntele Athos așteptând decizia egumenului cu privire la introducerea idioritmiei în mănăstire. Plecarea lor s-a produs înainte de luna noiembrie 1370, ceea ce ne permite să conchidem că în intervalul de timp cuprins între începutul anului și luna noiembrie 1370 s-au consumat acele presiuni ale călugărilor greci asupra ungrovlahilor pentru a le impune organizarea cenobitică.

În cel de-al doilea testament al său, Hariton aduce câteva precizări cu privire la conținutul memoriului adresat lui Vladislav I. În acesta, egumenul afirmă că dacă domnul Țării Românești achită datoria de 1.000 de aspri a mănăstirii, înalță o biserică mai mare, construiește o trapeză mai încăpătoare, răscumpără obiectele, animalele și reface vile, el se angajează „să-i dezlege de îndatoririle «vieții de obște» pe vlahii care vor veni și vor aduce mănăstirii mijloace îndestulătoare pentru liniștea lor, de asemenea, și pe cei bolnavi, spre a se gospodări și trăi fiecare pe cheltuială proprie, fără să ceară mănăstiri mai mult decât pentru serviciile obișnuite și îndătinat”²⁷. Egumenul nu scapă din vedere nici raporturile dintre călugării greci și cei munteni din cadrul mănăstirii. Referindu-se la acest aspect el pretindea ca în ceea ce privește întâietatea și conducerea monahilor „nici frații romei să nu aibă voie să-i urmărească și să-i dieprețuiască pe frații vlahi, care aduc cele trebuitoare sau muncesc, pentru ca mănăstirea și toate ale ei să fie ale romeilor, dar nici vlahii să nu-și facă un drept din faptul că zidul de apărare a fost înălțat de ctitorul nostru și să refuze de a da prinoase sau contribuții în muncă; ci ca o singură familie, fiecare să aibă drept de întâietate și de cinstire din partea celui mai mic decât dânsul atât la mâncare, cât și la băutură, cât și în strană, potrivit cu anii, munca și starea fiecăruia, după cum se întâmplă și în celelalte mănăstiri de la Sfântul Munte în care sunt adăpostiți frați de alte neamuri”²⁸. Restul solicitărilor rămăneau identice cu cele menționate în primul testament.

Diferențe de conținut între cele două variante ale memoriului inclus de Hariton în testamentele sale din 1370 sunt evidente. În foma prezentată în testamentul din noiembrie 1370, memoriul adresat domnului muntean se apropie foarte mult de conținutul angajamentului luat de Hariton la plecarea din Țara Românească.

Diferențele dintre cele două variante ne determină să considerăm că, de fapt, anterior lunii noiembrie 1370, Hariton i-a adresat lui Vladislav I un al doilea memoriu, bazat pe primul, dar în termenii arătați. Termenii săi ne arată un egumen mult mai flexibil decât la începutul aceluiași an. În opinia noastră, factorul care l-a determinat pe Hariton să-și schimbe poziția de până atunci a fost plecarea de la Muntele Athos a grupului de călugări ungrovlahi condus de protopopul Mihail-Melchisedek, acțiune consumată, așa cum am arătat, între începutul anului 1370 și luna noiembrie a aceluiași an, respectiv în intervalul cuprins între redactarea celor două testeamente. Conștientizând faptul că revenirea acestora în țară, din motivele arătate, va tensiona și mai mult legăturile cu Vladislav I, mergând probabil până la ruperea lor, Hariton a acționat în direcția evitării unui asemenea deznodământ trimitându-i domnului Țării Românești un al doilea memoriu, în termenii cunoscuți.

Punerea în practică a intenției lui Hariton de a asigura organizarea idioritmică pentru călugării ungrovlahi, în timp ce pentru cei greci rămânea în vigoare organizarea cenobitică ar fi creat o situație unică la Sfântul Munte. Mănăstirea Koutloumousiou s-ar fi transformat într-un lăcaș cu organizare mixtă: cenobitică pentru călugării greci și idioritmică pentru cei ungrovlahi.

În acest context se încheia și disputa dintre Vladislav I și Hariton pe tema schimbării organizării interne a Mănăstirii Koutloumousiou. Momentul exact al încetării disputei nu-l cunoaștem. Putem afirma însă cu certitudine că în noiembrie 1370, când egumenul Hariton își redacta cel de-al doilea testament aceasta încă nu era stinsă, faptul consumându-se după această dată.

Foarte probabil, în intervalul cuprins între noiembrie 1370 și august 1372, când Hariton era numit mitropolit al Ungrovlahiei, s-a ajuns la o înțelegere între el și domnul Țării Românești, cei doi satisfăcându-și reciproc cererile. În ceea ce ne privește, credem că anterior lunii august 1372, diferendul era stins. Ipoteza noastră își află confirmarea în conținutul celui de-al treilea testament, redactat de Hariton în iulie 1378, în calitate de mitropolit al Țării Românești. În

²⁵ Năsturel 2007, p. 462.

²⁶ FHDR, IV, p. 282-283.

²⁷ FHDR, IV, p. 300-301.

²⁸ FHDR, IV, p. 300-303.

acesta el afirmă că pentru a obține ajutorul financiar al domnului muntean, „*m-am dus de șapte ori la acel răposat Vladislav voievod și la soția sa, domana Ana, și am fost dăruit de pronia dumnezeiască cu cele trebuincioase pentru refacerea mănăstirii*”²⁹. Or, este în afara oricărei discuții, că aceste deplasări în Țara Românească au fost făcute de Hariton în calitate de egumen al Mănăstirii Koutloumousiou, anterior lunii august 1372, când a fost investit mitropolit al Ungrovlahiei. Considerăm de asemenea că cele mai multe dintre aceste deplasări ale egumenului hariton în Țara românească au avut loc în perioada neînțelegerii cu Vladislav I.

Pentru stingerea disputei dintre Hariton și Vladislav I anterior lunii august 1372 pledează și informația cuprinsă în actul de numire a egumenului ca mitropolit al Ungrovlahiei, în care se arată că anterior investirii, acesta era ținut „*în laudă și cinste*” nu numai de către locuitorii țării, ci și de „*domn și vlastelinii săi*”³⁰. Spre aceeași concluzie conduce și informația potrivit căreia în jurul anului 1375 revenea la Koutloumousiou fostul protopop Mihail-Melchisedek, foarte probabil, însoțit și de ceilalți călugări ungrovlahi, care făcuseră și prima călătorie. Revenirea lor la Sfântul Munte a fost, cu certitudine, urmarea faptului că, în conformitate cu angajamentul asumat de Hariton, călugării munteni așezați la Mănăstirea Koutloumousiou nu erau supuși organizării cenobitice, ci puteau trăi în idioritmie.

Considerații finale. Realizarea prezentului demers ne permite constatarea că relațiile munteano-athonite au fost reprezentate în etapa de debut a lor doar de legăturile Țării Românești cu Mănăstirea Koutloumousiou. Stabilite, foarte probabil, în a doua parte a domniei lui Nicolae Alexandru, respectiv între 1359 și 1364, ele înregistrează o deteriorare gravă în prima parte a domniei lui Vladislav I. Faptul s-a datorat refuzului egumenului Hariton al Koutloumousiou-lui de a da curs cererii domnului Țării Românești de a înlocui organizarea cenobitică din mănăstire cu cea idioritmă, spre a o face mai suportabilă călugărilor munteni așezați aici.

Refuzul egumenului de a satisface cererea domnului muntean a atras după sine suspendarea ajutorului financiar acordat de acesta lăcașului athonit. Izbucnită anterior lunii septembrie 1369, disputa dintre Vladislav I și egumenul Hariton se va prelungi cel mai probabil până la o dată cuprinsă în intervalul noiembrie 1370-august 1372, când ea va fi rezolvată în sensul dorit de domnul Țării Românești: călugării munteni așezați la Mănăstirea Koutloumousiou nu erau supuși organizării cenobitice, specifică acesteia, ci puteau trăi în idioritmie.

Bibliografie

- DIR, B – *Documente privind istoria României. Veacul XIII, XIV și XV. B. Țara Românească (1247-1500)*, București, 1953.
- FHDR, IV – *Fontes Historiae daco-Romanae*, vol. IV, București, 1982.
- Mărculeț 2003 – V. Mărculeț, *Statele medievale românești și formațiunile de origine bizantină (sec. XIII-începutul sec. XVI)*, Sibiu, 2003.
- Mărculeț 2009 – V. Mărculeț, *Legăturile Țărilor Române cu Sfântul Munte până la căderea Bizanțului*, „Dacoromania”, 42, 2009, p. 48-54.
- Năsturel 1964 – P.Ș. Năsturel, *Aperçu critique des rapports de la Valachie et du Mont Athos des origines au début du XVIe siècle*, „Revue des Études Sud-Est Européennes”, III, 1965, 3-4, p. 93-126.
- Năsturel 2007 – P.Ș. Năsturel, *Legăturile Țărilor Române cu Muntele Athos până la mijlocul veacului al XV-lea*, în vol. „Românii și Muntele Athos”, vol. I, edit. Gh. Vasilescu, Ignatie Monahul, București, 2007, p. 454-480.
- Năsturel 2008 – P.Ș. Năsturel, *Oglindiri și răsfrângeri athonite asupra monahismului românesc*, „Tabor”, 4, 2008, p. 23- 27.

²⁹ DIR, B, p. 29, doc. 21.

³⁰ DIR, B, p. 25-26, doc. 19.

REPREZENTĂRI ALE MIJLOACELOR DE TRANSPORT PE APĂ ÎN PICTURA DE PANOU A POLIPTICELOR DIN TRANSILVANIA (SECOLELE XV-XVI)

Drd. Adrian Stoia

Abstract: *Water transport vehicles illustrated in panel paintings from Transylvania (XV-XVI century).* The research of water-based vehicles painted on the panel paintings from southern Transylvania during the 15th-16th Centuries constitutes a rich source of information regarding material elements of medieval European life. The rich hydrographic continental network followed by numerous transportation or fishing vessels has been a source of inspiration for the painters of these panels. In paintings of saints' lives, we can sometimes find out representations of the ships with which they have travelled. Such paintings also include mainly as decoration elements, records of inland and sea navigation which testify for the attention with which this occupation has been granted. In the present paper we will try to analyze and classify water-based vehicles from the panel paintings of Bruiu, Târnava, Cund, Beia, Tâmbăvioara and Mediaș.

Cuvinte cheie: *mijloace de transport pe apă, poliptice, pictură, Transilvania.*

Keywords: *water transport vehicles, altarpiece, painting, Transylvania.*

Partea de sud a „țării de dincolo de păduri“, colonizată de oaspeții *frandrenses*, *teutones* și *saxones*, chemați în țară de regele maghiar Gheza a II-lea în secolul al XII-lea, s-a constituit ca o frontieră militară a regatului maghiar. Colonizare sincronă cu cruciadele, la început în regiunea Alba Iulia-Orăștie¹, procesul a continuat spre răsărit cu regiunea Sibiului, Țara Bârsei, zona Bistriței, valea Târnavelor, valea Secașului etc. Dezvoltarea economică a coloniștilor a fost favorizată de bunele relații cu regalitatea, concretizate în *actele de privilegieri* primite de la aceasta, dintre care cel mai important a fost *Andreanumul*, emis în 1224 și care a pus baza dezvoltării constituționale a coloniștilor așezați în Transilvania.

Bunăstarea materială a comunității a dus ca oriunde altundeva la dezvoltare culturală. Ridicarea micilor așezări într-un timp relativ scurt la rangul de târguri sau orașe a atras după sine stabilirea aici a meșterilor zidari, tâmplari, zugravi, argintari etc. Relațiile culturale ale regilor maghiari, creșterea bunăstării negustorilor locali și implicit a comunității atrag după sine artiștii peregrini. Zugravii itineranți sau cei care și-au deschis ateliere locale în Transilvania dezvoltă aici o artă provincială, orientată stilistic înspre Europa centrală, Austria, Germania de sud. Influența italiană trecută prin filtrul acestor țări produce un sincretism stilistic între arta apuseană și cea bizantină vizibil nu numai în Transilvania ci și în alte teritorii de graniță ale artei occidentale: Dalmația, Ungaria, Slovacia, Polonia, regiunea Halicului².

În societatea medievală unde viața cotidiană a fost dominată de o interpretare religioasă, arta sa transformat și ea în mesaj mobilizator, cu o traducere în imagini a noțiunilor sacre dusă adesea spre rigidizare³. Abundența de datini, crearea de noi obiceiuri, profanări ale spiritualității oficiale, lipsa unei căi de mijloc, vor duce în timp la apariția unui spirit reformist îndreptat împotriva acestei supraîncărcării a credinței⁴. Nu va mai fi decât un pas până la promovarea Reformei pornite la Wittenberg, primele ei semne făcându-se resimțite destul de curând și în Transilvania.

Preferința picturii de panou sau murale spre ciclurile legendare aduc în prim plan povestea moralizatoare a vieții unor sfinți precum Sf. Ladislau⁵, Sfânta Ecaterina⁶, Sf. Nicolae⁷, Sf. Ursula⁸, etc. dezvoltând o artă transilvană în relație artistică cu importante centre europene. Imaginea transpusă în artă își găsește locul practic în viața societății medievale. Datoria morală a artei, a unei arte majoritar ecleziastice, este de a împodobi spațiul sacru, de a da viață subiectului reprezentat. În pictura de panou sau în cea murală destinația și importanța subiectului prevalează prețuirea frumuseții artei, dar nu o exclude deoarece „*subiectul era atât de sacru sau destinația atât de nobilă*“⁹. Sensul imaginii trebuie descifrat întotdeauna dincolo de ceea ce pare să reprezinte, nu este doar un text de citit, o lectură a imaginilor¹⁰, el este calea spre inima credinciosului.

¹ Năgler 1992, p. 139.

² Marica 1981, p. 266.

³ Huizinga 2002, p. 229-240.

⁴ *Idem*, p. 244.

⁵ Drăguț 1972, p. 40-42.

⁶ Drăguț 1962, p. 180-188.

⁷ Drăguț 1972, p. 37; Popa 1998-1999, p. 179.

⁸ Drăguț 1972, p. 40.

⁹ Huizinga 2002, p. 360.

¹⁰ Le Goff, Schmitt 2002, p.321.

În perioada medievală când are loc o dezvoltare accelerată a comerțului, începe să se facă simțită tot mai puternic concurența dintre noile orașe. Cursurile de apă, sursă de hrană și transport potrivită habitatului devin vectori importanți în dezvoltarea economică și politică, deși adeseori în timpul sezonului rece corăbiile rămâneau ancorate în porturi până la începutul primăverii. Pe aceste căi de transport circulau tot mai des produse de masă în detrimentul celor scumpe (fibre textile, mirodenii etc). Pe lângă traficul comercial, circulația informației era la fel de importantă atât pentru Papalitate, regalitate, cât și pentru noua clasă în dezvoltare a negustorilor, transportul naval fiind folosit și în aceste scopuri¹¹.

Depresiunea Transilvaniei străbătută de o bogată rețea hidrografică, cu râuri precum Mureșul, Oltul, Târnava, Cibin, Someș a fost parcursă de ambarcațiuni mai mici sau mai mari încă din cele mai vechi timpuri. Cel mai ieftin și rapid mijloc de deplasare a intrat de timpuriu în atenția localnicilor iar arta medievală românească conținând imagini ale mijloacelor de transport pe apă reflectă atenția de care s-a bucurat această îndeletnicire. Pescuitul, negoțul și deschiderea de noi drumuri comerciale duc treptat la extinderea comerțului ce atrag după sine dezvoltarea mijloacelor de navigație terestră și maritimă, a târgurilor și orașelor portuare. Schelele (porturile) de la Dunăre, mai ales cea de la Brăila deservea un vast ținut dintre Carpați și Dunăre împreună cu sudul Transilvaniei¹². Aici soseau corăbiile încărcate cu mărfuri, scutite uneori de vamă, cum a fost în timpul lui Vladislav Vlaicu și Mircea cel Bătrân, urmând ca apoi să plece încărcate din nou cu cereale, pește, cai și sare¹³. Datorită distanțelor lungi față de destinație, pericolele își fac și ele simțită prezența. Așa cum drumul terestru nu era lipsit de riscuri, nici transportul pe apă nu oferea o siguranță totală. Pirații, capriciul conducătorilor unor orașe prin care se tranzita marfa, prejudecățile „naționale” de la finele Evului Mediu¹⁴, iar pe mare sau ocean instabilitatea vremii duc la crearea unor ritualuri de îndepărtare a nenorocirilor. Apare tendința, de altfel o perpetuare a celei antice de a căuta protectori pentru ambarcațiuni. Se ivesc astfel o întreagă pleiadă de sfinți ocrotitori: Sfânta Fecioară Maria, Sfântul Nicolae, Sfântul Anton, Sfântul Gheorghe, Sfântul Mihail etc¹⁵.

Cultul Sfântului Nicolae, episcopul Mirelor Lichiei, cunoaște o puternică dezvoltare pe continentul european atât în mediul catolic cât și în cel ortodox, mai ales după transferul relicvelor sale din Asia Mică pe coasta Adriaticii, în Italia la Bari, la comanda negustorilor locali. Episcopul de Myra a fost considerat protector al celor ce călătoreau pe mare, al negustorilor, al celor condamnați pe nedrept, dar cunoscut și datorită legendei prin care se spune că a dăruit pe ascuns bani celor trei fiice ale unui om sărman, scăpându-le astfel de păcat. Reprezentări ale sfântului potolind furtuna de pe mare găsim în pictura murală din Transilvania secolelor XIV-XV, mai precis în capela „Sfântul Iacob” din Sebeș (peretele de miazănoapte), în capela bisericii evanghelice „Sfântul Bartolomeu” din Brașov, în biserica reformată din Sic, județul Cluj, (peretele de miazănoapte al capelei sudice)¹⁶.

Cultul său s-a bucurat de o atenție specială în multe din orașele germane sau în regatul sfântului Ștefan așa cum de altfel relevă toponimia¹⁷. Popularitatea sfântului în Transilvania, unde i-au fost închinat 17 biserici, este explicată prin atracția artistică a mediului transilvan spre legendele hagiografice în pictura murală¹⁸ sau de panou¹⁹, dar și legendei potrivit căreia ierarhul deși provenit dintr-o familie bogată, nu s-a legat de bogățiile acestei lumi ci dăruindu-și averea săracilor a ajuns un sprijinitor al celor nevoiași. Iconografia episcopului este prezentă și în arta bizantină de la granița estică a Transilvaniei, în Moldova numeroase biserici au zugrăvită în pictura murală imaginea sfântului²⁰: Bălinești, Popăuți, Părhăuți, Humor, Moldovița, Roman, Sucevița, Voroneț sau în sudul Transilvaniei la Curtea de Argeș, biserica „Sfântul Nicolae domnesc”²¹ ce prezintă un amplu ciclu al vieții sfântului ierarh, asemănătoare cu cea a capelei de la Bojana din Bulgaria, construită la 1259.

Protector al transportului pe apă, în iconografia de panou, Sfântul Nicolae este redat alături de o ambarcațiune, potolind furtuna, așa cum îl găsim pe panourile pictate de la Bruuiu (**Planșa 1: a, b**) și Cund (**Planșa 1: c, d**).

Polipticul din Bruuiu dedicat Sfântului Nicolae a fost repictat în 1728²², apoi restaurat între anii 1973–1974, vechea lucrare fiind readusă la lumină de către Gisela Richter²³. Ansamblul deschis prezintă scene din viața episcopului: punând saci cu bani pe patul unde dorm cele trei fete sărace, hrănind orașul înfometat, salvând de la execuție trei oameni nevinovați și potolind furtuna, ansamblul închis al polipticului este dedicat altor sfinți, apar câte doi pe fiecare

¹¹ Platon 2010, p.140.

¹² Bîrdeanu, Nicolaescu 1979, p. 57.

¹³ *Idem*.

¹⁴ *Ibidem*, p. 540.

¹⁵ *Ibidem*, p. 426.

¹⁶ Vătășianu 1972, p. 79.

¹⁷ Popa 1998-1999, p. 179.

¹⁸ *Idem*.

¹⁹ Firea 2010, *Phd dissertation*

²⁰ Solcanu 2002, p. 71-75.

²¹ Vătășianu 1959, p. 386.

²² Richter 1992, p. 123.

²³ Nagy-Sarkadi 2012, p. 155; Richter 1992, p. 123-131.

panou, predela fiind dedicată grupului celor 14 sfinți ajutători. Pe voleul drept în prim plan și ocupând aproape jumătate din panou este redat Sfântul Nicolae (**Planșa 1, a**). Îmbrăcat în veșmânt alb peste care se suprapune o mantie episcopală de culoare roșie, într-o mână ținând cârja episcopală, cu cealaltă binecuvintează hrana pentru oraș. În partea dreaptă a compoziției, pe registrul inferior sunt redați doi muncitori ce descarcă sacii cu hrană dintr-o barcă, unul dintre ei tocmai coborând pe o punte de lemn cu sacul pe umăr. Ambarcațiunea legată la mal este din lemn, fără vele, de mărime medie, folosită desigur pentru transportul mărfii provenite sau de la o corabie mai mare sau pentru navigația pe râuri.

Voletul din dreapta (văzut dinspre privitor) conține o altă compoziție având reprezentarea Sfântului Nicolae potolind furtuna. Legenda spune că dorind să viziteze Țara Sfântă, corabia cu care călătorea a fost surprinsă de o furtună puternică, episcopul împreună cu ceilalți călători s-au rugat lui Dumnezeu să-i scape, iar furtuna s-a potolit. Unul dintre marinari urcat pe catarg a alunecat și căzând pe punte a rămas fără suflare, dar la rugăciunea sfântului, Domnul l-a înviat. Pe panoul pictat (**Planșa 1, b**) sfântul ierarh este redat în partea dreaptă a compoziției îmbrăcat în veșmânt episcopal cu cârja în mână. Ambarcațiunea din lemn este o corabie propulsată cu ajutorul vântului, pe un catarg bine ancorat de navă este desfășurată o velă dreptunghiulară. Corpul ambarcațiunii (coca) prezintă o siluetă puternic arcuită, etrava continuată de chilă²⁴ accentuând parcă această formă, „castelele” construite atât la pupa cât și la prova sunt înalte, având destinația apărării împotriva unor eventuale atacuri. În partea centrală a navei sunt pictate un grup de persoane, desigur pasagerii și marinarii, iar la prova cât și la pupa doi marinari în timpul exercitării meseriei, cel din partea stângă urcându-se pe parâme către catarg, cel din dreapta încercând parcă să desfășoare o velă. Reprezentarea ambarcațiunii poate sugera tipul de navă obișnuit pentru secolele al XV-lea și XVII-lea utilizat atât în transportul mărfii cât și al trupelor și anume caraca²⁵. Desigur nava în pictura de panou nu păstrează caracteristicile reale ci este stilizată, dar catargul central, vela și pupa pot fi indicii ale tipului de navă reprezentat²⁶.

O altă navă de transport persoane sau marfă este ilustrată de pictura polipticului dedicat Sfântului Nicolae provenit de la Cund (Mureș)²⁷ și păstrat astăzi în biserica evanghelică „din Deal” de la Sighișoara. Piesa datată aproximativ între anii 1515-1520²⁸ și atribuită atelierului lui Johannes Stoss, oferă pe ansamblul deschis ciclul clasic de scene dedicate Sfântului Nicolae: punând sacii cu bani pe patul unde dorm cele trei fete sărace, potolind furtuna, salvând de la moarte trei oameni nevinovați și hrănind orașul înfometat.

Voletul din stânga jos, văzut dinspre privitor, oferă imaginea unei corăbii de lemn cu velă aflată în plină furtună, gesticulația pasagerilor implorând parcă ajutorul divin. Sfântul Nicolae este pictat în registrul superior al panoului, într-un nor, cu o mână susținând catargul corabiei terminat printr-un capitel ornamentat. Ambarcațiunea (**Planșa 1, c**) este de mici dimensiuni, cu puține persoane la bord, și nu pare a indica o navă adecvată transportului maritim, mai degrabă transportului fluvial. Etrava se termină în partea superioară printr-un unghi ascuțit și face parte comună cu bordajul ambarcațiunii. Vela umflată de vânt și marea învolburată sugerează dezlănțuirea stihțiilor mării. Pe voletul din dreapta (**Planșa 1, d**) este zugrăvită scena cu Sfântul Ierarh hrănind orașul. Corabia din planul median al panoului este foarte asemănătoare cu cea descrisă mai sus, ambarcațiunea din lemn, asamblată din scânduri transpuse orizontal prezintă un catarg cu o velă desfășurată, bine ancorat prin parâme de corpul navei. Persoanele din vas descarcă sacii cu hrană, Sfântul Nicolae este pictat în registrul din dreapta îmbrăcat în veșmânt episcopal cu cârja în mână.

O altă reprezentare a ambarcațiunii cu vele o regăsim în compoziția narativă a cărei subiect este Sfânta Ursula. Cultul Sfintei are la bază o legendă din perioada medievală, care spunea că această fiică a unui rege creștin din Britania, urma să fie căsătorită cu un prinț păgân. Deoarece nu și-a dorit mariajul a cerut o amânare de trei ani și a plecat în pelerinaj împreună cu alte fecioare (unele legende și tradiții menționează numărul de 11.000), prin Marea Nordului, urcând pe Rin către Basel, Elveția și apoi ajungând la Roma. Pe drumul de întoarcere, la Köln, vechea Colonia, aproximativ în anul 451, Ursula a fost martirizată alături de celelalte fecioare²⁹.

Prezentă și în pictura murală sfânta este zugrăvită adeseori alături de atributul său săgeata (pe bolta absidei bisericii din Mălâncrav, în nava sudică a bisericii „Sfântul Mihail” din Cluj, pe peretele de miazănoapte al corului bisericii „din Deal” de la Sighișoara). În capela sudică a bisericii din Sic sunt redată două scene din viața sfintei: *Despărțirea de tată*, *Sosirea alaiului la Roma*, iar în capela din turnul catolicilor de la Biertan este pictată alături de un arc³⁰.

Polipticului din Beia, datat în anul 1513, an marcat la baza scrinului central, păstrat în biserica evanghelică „din Deal” de la Sighișoara păstrează o compoziție narativă ce ilustrează scene din viața sfintei: deplasarea Ursulei cu însoțitoarele ei pe Rin, drumul la Roma, primirea binecuvântării papei Ciriacus și martiriul în fața orașului Colonia.

²⁴ Chila și etrava sunt piese de rezistență a oricărei nave, chila este situată pe fundul bărcii, etrava constituind prelungirea chilei la prova.

²⁵ Mulțumim pe această cale expert dr. Andreea Atanasiu Croitoru pentru sprijinul acordat.

²⁶ Andreea Atanasiu 2008, p. 138.

²⁷ Roth 1916, p. 92-93; Richter 1992, p. 204-207.

²⁸ Firea 2010, p. 125-127.

²⁹ Guiley 2001, p. 338.

³⁰ Drăguț 1972, p. 81.

Pictorul, un descendent al lui Veit Stoss, probabil Johannes Stoss³¹ exprimă particularitățile artei de interferență din spațiul germano-slovaco-polon³².

Unul dintre voletii polipticului, cel cu scena *Sfintei Ursula mergând spre Roma* (**Planșa 2, a**) are zugrăvită o navă de transport de mici dimensiuni prevăzută cu un catarg și o velă umflată de vânt. Catargul este terminat printr-un capitel frumos decorat deasupra căruia tronează o statuie. Ambarcațiunea mai puțin lungă, dar încăpătoare, este construită din scânduri de lemn poziționate orizontal iar pupa navei, probabil și prova este prevăzută cu un „castel”. Și aici pictorul a avut în vedere probabil reprezentarea tipului de navă numit caracă. Nava din panoul ansamblului deschis cu reprezentarea *Martiriului Sfintei Ursula* (**Planșa 2, b**) este identică cu prima, în această scenă ambarcațiunea este la mal, unul dintre torționari se pregătește să decapiteze pe una dintre tovarășele de călătorie a sfintei, celalalt își pregătește arcul să săgeteze probabil pe Sfânta Ursula.³³ Desigur că pe aproape toate cursurile de apă europene circulau vase asemănătoare, corăbii nu foarte lungi dar încăpătoare destinate transportului mărfii sau persoanelor așa cum sunt și cele menționate în secolul al XVI-lea între porturile dunărene și consemnate în registrele locale³⁴. Reprezentări de nave pe pereții bisericii din Bălinești, a bisericii episcopale din Roman, sau cu un secol mai târziu a mănăstirii de la Sucevița relevă dezvoltarea comerțului maritim față de care Țările Române nu erau străine³⁵.

Alături de nave mai mari pe râurile continentale navigau pentru comerț sau pescuit vase ale populației locale. Monoxile lucrate din trunchiuri scobite³⁶, luntrii și plute, lotci și bărci³⁷ de mai mari sau mai mici dimensiuni în funcție de debitul apelor transportau mărfurile până la mari distanțe. Alături de corăbiile țărilor române din secolul al XIII-lea până în secolul al XV-lea când sunt alungați de către turci în apele românești, în special pe Dunăre, circulau adeseori corăbii sub pavilion genovez sau venețian.

Ambarcațiuni de mici dimensiuni oferă iconografia panoului cu reprezentarea *Martiriului celor 10.000* de la Biserica evanghelică din Târnava³⁸, păstrat în colecția Muzeului Național Brukenthal din Sibiu. Aici, în registrul superior al lucrării, pe râul ce trece prin fața orașului fortificat, se află două bărci mici cu rame (**Planșa 2, c**), fiecare dintre ele având câte doi vâslași. Aceste ambarcațiuni foarte asemănătoare lotcilor, cu prora și pupa ascuțite și ridicate circulau probabil pe aproape toate cursurile de apă continentale. Ambarcațiuni asemănătoare propulsate de rame de una sau două persoane, mai rar dotate cu vele, folosite pentru pescuit sau transportul mărfii, des întâlnite de zugravii panourilor în regiunile unde rezidau, găsim și în panoul pictat cu *Martiriul Sfântului Sebastian* provenit de la biserica evanghelică din Târnava³⁹ (Proștea Mare) și păstrat în colecția Muzeului Național Brukenthal din Sibiu (**Planșa 2, d**) sau pe panoul dedicat *Patimilor lui Iisus* de la Biserica „Sfânta Margareta” din Mediaș (**Planșa 3: b, c, d**). Panoul de la Proștea Mare, prin particularitatea veșmintelor poloneze a celor doi torționari aduce dovada impregnării iconografice cu ambianța stilistică nord-carpatică⁴⁰.

Pe același panou dedicat *Patimilor lui Iisus*, este reprezentată o plută (**Planșa 3, a**) pentru transportul mărfii. Acesta a fost, probabil, unul dintre cele mai utilizate mijloace de transport pe râuri precum Mureșul, Oltul, Târnava, Bistrița, Someșul etc. și folosită la transportul sării, lemnului, produselor de cereale și animale⁴¹.

O sumă de cauze, dintre care enumerăm contactul timpuriu cu coloniile grecești, prezența bizantinilor, negustorii genovezi și venețieni în căutare de noi piețe de desfacere și ridicare de noi colonii, bogata rețea hidrografică a viitoarelor state românești, au fost elemente stimulative în dezvoltarea comerțului cât și a mijloacelor de transport pe apă. Datorită strânselor relații cu Bizanțul sau a monopolului acordat de acesta asupra transportului, este firesc ca pentru o perioadă de timp Dunărea sau Marea Neagră să fie străbătută de *buccele, tarattele, galaete, saettelete, panfile, pânzare sau patischermele* genoveze⁴². Dar Dunărea era în egală măsură străbătută de navele Țărilor Române, bine construite, ba uneori „*bărcile românești lungi și încăpătoare, fiind mai comode și mai ușoare, pe lângă grelele corăbii venețiene*”⁴³, fapt consemnat de călătorii străini ce tranzitau zona. După cucerirea principalelor vaduri și vămi la Dunăre, a Chilei și Cetății Albe de către otomani, comerțul, transportul fluvial și maritim vor intra pentru o lungă perioadă de timp sub controlul noii stăpâniri.

³¹ Firea 2010, p. 41.

³² Vătășianu 1959, p. 795.

³³ Roth 1916, p. 85-87, Vătășianu 1959, p. 793-795.

³⁴ Stănică 2004, p. 199-206.

³⁵ Solcanu 2002, p. 71-74.

³⁶ Giurescu 1964, p. 57; Solcanu 2002, p. 70.

³⁷ Rusu, Toda 2011, p. 79-94.

³⁸ Roth 1926, p. 57-64.

³⁹ Firea 2010, p. 379-384.

⁴⁰ Vătășianu 1959, p. 783.

⁴¹ Anghel, Suci 2004, p. 367-386.

⁴² Bărbăntan 2011, p. 56

⁴³ *Idem*, p. 59.

Concluzii. Elemente de viață materială medievală, din care nu lipsesc cele referitoare la navigația terestră sau maritimă, pot fi surprinse și în pictura medievală din Transilvania. Importul cultural realizat prin pătrunderea în patrimoniul artistic local a curentelor iconografice și stilistice central europene, aduse de zugravii panourilor pictate dar și de numeroasele stampe ce circulau în epocă, a fost favorizat de contactele economice permanente ale Transilvaniei cu țările române, cu Ungaria, Austria, Germania, Slovacia, Boemia, nordul Italiei, dar și cu spațiul sud-european. Navele pictate în ciclurile legendare ale Sfinților Nicolae și Ursula își au originea atât în modelele reale (caracă, corăbii mici, lotci, barci, plute), văzute de zugravi în călătoriile lor, dar uneori sunt preluate din ansambluri picturale similare văzute de artiști în școlile europene în care au fost formați. Picturile sfârșitului de secol XV, precum cele ale lui Hans Memling de pe relicvariul „Sfânta Ursula”, pictura lui Vittore Carpaccio, sau panourile dedicate legendei Sfintei Ursula, păstrate la Groeningemuseum din Brueges au fost modele pentru cele pictate în Transilvania. Ambarcațiunile de mici dimensiuni, au fost preluate din viața cotidiană, fiind pictate așa cum le-au văzut meșterii zugravi care și-au desfășurat activitatea în bisericile din sudul Transilvaniei. Cercetarea ansamblurilor de pictură murală sau de panou provenite din acest spațiu de confluență artistică aflat la marginea marilor culturi medievale oferă astăzi, iată, indicii importante legate de viața materială, de influențele stilistice pătrunse până aici, de relațiile permanente materiale și culturale cu spațiul cultural catolic sau bizantin. Deschiderea mediului transilvan spre aria artistică occidentală cu unele pătrunderi bizantine sau postbizantine filtrate prin viziunea artiștilor locali aduc dovezi palpabile de viață materială transilvană ce își găsesc locul lor alături de documentul scris sau materialul arheologic în istoria universală medievală.

Bibliografie

- Atanasiu 2008 – Andreea Atanasiu, *Veneția și Genova în Marea Neagră. Nave și navigație (1204-1453)*, Brăila, 2008.
- Anghel, Suci 2004 – Gh. Anghel, V. Suci, *Mărturiile ale plutăritului în Transilvania din antichitate, evul mediu și perioada modernă. Rolul orașului Alba Iulia în istoria plutăritului*, în „Apulum”, XLI, Alba Iulia, 2004, p. 367-386
- Bărbăntan 2011 – Gh. Bărbăntan, *Din istoria navigației și comerțului dunărean (de la Vîrciorova la Calafat)*, 2011.
- Bîrdeanu, Nicolaescu 1979 – N. Bîrdeanu, D. Nicolaescu, *Contribuții la istoria marinei române din cele mai vechi timpuri până în 1918*, vol. I, București, 1979
- Drăguț 1962 – V. Drăguț, *Însemnări despre pictura murală a bisericii fortificate din Drăușeni*, în „SCIA”, I, 1962.
- Drăguț 1972 – V. Drăguț, *Iconografia picturilor murale gotice din Transilvania*, în „Pagini de veche artă românească”, vol. II, București, 1972.
- Nagy-Sarkadi 2012 – E. Nagy-Sarkadi, *Local Workshops – Foreign Connections. Late Medieval Altarpieces from Transylvania*, Ostfildern, 2012.
- Firea 2010 – C. Firea, *Arta polipticelor medievale din Transilvania (12450-1550)*, 2010, teză de doctorat.
- Giurescu 1964 – C. C. Giurescu, *Istoria pescuitului și a pisciculturii în România*, vol. I, București, 1964.
- Guiley 2001 – R. E. Guiley, *The encyclopedia of saints*, New York, 2001.
- Huizinga 2002 – J. Huizinga, *Amurgul Evului Mediu*, București, 2002.
- Jenei 2005 – D. Jenei, *Pictura murală a „Bisericii din Deal” din Sighișoara*, în „Ars Transilvaniae”, XIV-XV, 2004-2005.
- Le Goff, Schmitt 2002 – J. Le Goff, J. C. Schmitt, *Dicționar tematic al evului mediu occidental*, București, 2002.
- Marica 1981 – V. G. Marica, *Curenți și sinteze. Pictura germană între gotic și renaștere*, București, 1981.
- Nägler 1992 – Th. Nägler, *Așezarea sașilor în Transilvania*, București, 1992.
- Platon 2010 – A. F. Platon, *Intensificarea schimburilor comerciale și transformările sociale în „O istorie a Europei de Apus în evul mediu. De la Imperiul Roman târziu la marile descoperiri geografice (secolele V-XIV)”*, București, 2010.
- Popa 1998-1999 – C. Popa, *Pictura murală a „Bisericii din Deal” Sf. Nicolae și istoria orașului Sighișoara*, în „Ars Transilvaniae”, VIII-IX, 1998-1999.
- Roth 1916 – V. Roth, *Siebenbürgische Altäre*, Strassburg, 1916.
- Richter, Richter 1992 – G. Richter, O. Richter, *Siebenbürgische Flügelaltäre*, Thaur bei Innsbruck, 1992.
- Rusu, Toda 2011 – A. A. Rusu, I. Toda, *Amprenta de barcă*, în „Mănăstirea Bizere”, vol. I, Cluj Napoca, 2011.
- Stănică 2004 – A. Stănică, *Tulcea. Un centru economic la Dunărea de Jos în secolul al XVI-lea în „Peuce”*. S.N. II, 2004.
- Solcanu 2002 – I. I. Solcanu, *Artă și societate românească. Secolele XIV-XVIII*, București, 2002.
- Vătășianu 1959 – V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, vol I, București, 1959.
- Vătășianu 1972 – V. Vătășianu, *Iconografia picturilor murale gotice din Transilvania în „Pagini de veche artă românească*, II, București, 1972.

PLANȘA 1

a

b

Panouri din polipticul dedicat *Sf. Nicolae* provenite de

la Biserica evanghelică din Bruiu (Sibiu)

c

d

la Panouri din polipticul dedicat *Sfintei Fecioare* de

Biserica din Cund (Mureș)

PLANȘA 2

a

Panouri din polipticul dedicat *Sf. Ursula* de la Biserica

b

din Beia (Brașov)*

c

Fragment din panoul cu *Martiriul celor 10.000 de tebani* de la Biserica evanghelică din Târnăvioara (păstrat în colecția Muzeului Național Brukenthal din Sibiu)

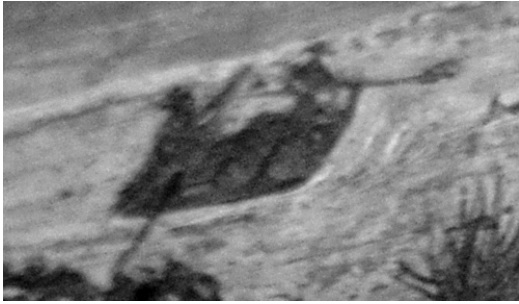

d

Fragment din panoul cu *Martiriul Sf. Sebastian* provenit de la biserica evanghelică din Târnava (păstrat în colecția Muzeului Național Brukenthal din Sibiu)

* Imagini preluate de la Ciprian Firea căruia îi mulțumesc pe această cale.

PLANȘA 3

a

b

c

d

Fragmente din panoul dedicat *Patimilor lui Iisus* de la

Biserica „Sf. Margareta“ din Mediaș

STRUCTURA ADMINISTRATIVĂ DIN GIURGIU ÎN PERIOADA ADMINISTRAȚIEI OTOMANE. FUNCȚII SI ATRIBUȚII

Drd. Gabriel-Felician Croitoru

Abstract: The Giurgiu's administrative system during the Ottoman administration times. Functions and tasks. Giurgiu was one of the most important Ottoman possessions over the Danube line, with very important politically and military attributions. Transformed in "kaza" at the half of the 16th century, Giurgiu was fully integrated in the Ottoman system from all point of views, including the administrative structure. Like in every other part of the Ottoman Empire, even here existed a number of functions (the most important being the "cadiu" one) with much specified tasks, very necessary in the good function of the Ottoman state.

Cuvinte cheie: Giurgiu, kaza, cadiu, Imperiul Otoman, structura administrativă, funcții
Key words: Giurgiu, kaza, cadiu, Ottoman Empire, administrative structure, functions

Principalele instituții otomane – administrația centrală. Din punct de vedere al structurilor instituționale ale administrației, statul otoman a fost fondat pe baze multiple. În primul rând, otomanii au moștenit structurile inițiate de turcii selgiucizi din Asia Mică și de emiratele care le-au urmat. Ulterior, pe măsura cuceririi teritoriilor bizantine, sârbe și bulgare, care aveau tradiții juridice total diferite de otomani, aceștia au preluat o serie de elemente de drept cutumiar sau de drept vechi al popoarelor balcanice, obligându-i, totodată, pe sultanii otomani să fie foarte pragmatici, și să facă o serie de concesii¹.

Baza juridică inițială a statului otoman a avut ca reper două elemente importante: legea musulmană (*șeri'a*)² și cutumele juridice ale populațiilor anexate. În acest mod, sultanii au avut în vedere păstrarea neschimbată a unor tradiții înrădăcinate în dreptul popoarelor învinse, pentru a întâmpina o opoziție cât mai mică, dar și asigurarea unei continuități administrative, indispensabilă unei bune gestiuni a provinciilor, și implicit, a statului în ansamblul său.

Guvernarea otomană se străduia să recunoască dreptul în vigoare în teritoriile cucerite de fiecare dată când acesta se dovedea indispensabil pentru buna funcționare a statului. Spre deosebire de dreptul bizantin, dreptul cutumiar otoman a adoptat orice lege sau dispoziție juridică care lipsea din dreptul musulman, chiar dacă era vorba de o lege a unei țări anexate. Prin urmare, codurile cutumiare otomane cuprind, pe lângă practicile juridice elaborate de-a lungul secolelor și legi emise de suverani creștini sau musulmani³.

Pornind de la statutul de mic principat la frontierele lumii islamice, statul otoman a cunoscut o creștere considerabilă, atingând, odată cu cea de-a doua domnie a lui Mehmed al II-lea (1451-1481) și cucerirea Constantinopolului, un stadiu de cristalizare a relațiilor sociale și economice și de maturizare a instituțiilor. Expansiunea teritorială continuă, cuprinsă într-o primă fază în intervalul descris de sfârșitul secolului al XIV-lea și a doua jumătate a secolului al XV-lea, a contribuit și ea într-o mare măsură, la accelerarea centralizării aparatului de stat otoman, crescând considerabil autoritatea suveranului asupra supușilor săi, odată cu înglobarea unui conglomerat de populații de diferite origini etnice și de diverse confesiuni religioase⁴.

Una din trăsăturile caracteristice ale expansiunii turce în timpul lui Mehmed al II-lea l-a constituit politica de anexiune teritorială urmată de aplicarea legislației otomane (Kanunname) în teritoriile nou supuse. Bineînțeles, această politică avea ca efect uniformizarea progresivă a sistemului organizării sociale și politice a statului otoman și dispariția treptată a diferențelor existente între provinciile ajunse sub stăpânirea otomană. Fondatorul dinastiei de viziri Çandarlı, Kara Khalil Khayreddin, a jucat un rol important în realizarea în cadrul statului otoman a unei administrații centralizate, el fiind cel ce a inaugurat funcția de *kadı'asker*, reprezentând judecătorul suprem al armatei. Cumulând conducerea administrației și comanda armatei, el a fost considerat primul mare vizir veritabil. El a avut și un rol important în constituirea unei trezorerii de stat și în punerea la punct a sistemului de evidențe și registre (*deffer*), care a stat la baza înființării Cancelariei financiare a Imperiului Otoman⁵.

¹ Mantran coord. 2001, p. 103.

² Cuvântul arab *shari'a* (în turcește *șeri'at*), care la origine avea o semnificație profană („drumul” cămilor spre apă), va ajunge să desemneze în teologia musulmană „calea” poruncită de Allah, prin urmarea căreia oamenii își puteau obține mântuirea. În dogma musulmană, Muhammad, ca „trimis al lui Allah”, a fost cel care a făcut cunoscută oamenilor voința divină și a transpus-o într-un cod de comportare, numit *șeri'at*. În teologia musulmană, *șeri'at*-ul nu era identificat cu religia. Fiferențierea pornea de la premisa că toți profeții au propovăduit aceeași credință religioasă, dar fiecareia îi corespundea anumite legi și ordine pentru practicarea credinței și viața comunitară, în legătură directă cu perioada istorică și spațiul geografic (Panaite 1997, p. 65).

³ Mantran coord. 2001, p. 104.

⁴ Mehmet 1959, p. 129.

⁵ Mantran coord. 2001, p. 40.

Pe de altă parte, în ceea ce privește reorganizarea statului otoman, datorită noilor condiții istorice, organizarea statului otoman, începând cu perioada domniei lui Mehmed al II-lea, a trebuit să se țină seama deopotrivă, de existența, în sânul imperiului a unor populații de origini etnice și de confesiuni religioase diferite. Ansamblul acestor factori economici, sociali, politici și militari au determinat, în ultimă instanță, elaborarea unei serii de coduri sau regulamente scrise (*kanunname*), cele mai multe și complexe fiind elaborate de cuceritorul Constantinopolului⁶.

Practic, abia odată cu domnia lui Mehmed al II-lea se poate discuta despre un Imperiu Otoman instituționalizat; organizarea administrativă, în cea mai mare parte, a împrumutat elementele multiple din sistemul bizantin, iar păstrarea structurilor locale a asigurat statului otoman continuitatea la nivelul populației, în ansamblul ei. Astfel, puterea Imperiului Otoman se baza, în plan intern, pe o administrație centralizată și bine ierarhizată, având reprezentanți în provincii care puteau asigura securitatea statului, a frontierelor (în cazul provinciilor de margine) și a populației, controlul și bunul mers al activităților economice precum și al percepției impozitelor și taxelor.

După cucerirea Constantinopolului și odată cu centralizarea puterii, a crescut și rolul instituțiilor de stat, din ce în ce mai mult în viața economică și politică a societății otomane. De altfel, sprijinul cel mai important pentru sultan în exercițiul autorității sale de monarh a fost asigurat de o serie de instituții sociale, politice și militare, cele mai reprezentative fiind Marele Vizirat, *Kadi'askerat* (*Kadi'askerlik*), *Defterdarat*-ul și *Nișanat*-ul. Aceste patru instituții centrale, numite coloane, au stat la baza sistemului de organizare al statului otoman.

Marele Vizirat era instituția politico-militară cea mai importantă, care le avea în subordine pe toate celelalte, fiind condusă de Marele vizir (*vézir-i a'zam*). Acesta era cel care păstra sigiliul imperial (*mühür*) și era consultat de marii demnitari (*defterder*-ii, *kadiasker*-ii etc.) în toate afacerile de stat. Ceilalți viziri care făceau parte din Consiliul Suprem (*Divan*) – doar trei în perioada domniei lui Mehmed al II-lea, ulterior numărul lor crescând – aveau rang egal între ei. Printre instituțiile de mare importanță care depindeau direct de Marele Vizirat, erau *beylerbeylik*-ul și *sancakbeylik*-ul, ambele având funcțiuni duble: administrativă și militară.

Kadi'askerat (*Kadi'askerlik*) era principala instituție otomană cu atribuții în domeniul justiției și educației. Cel care a inaugurat funcția de *kadi'asker*, reprezentând judecător suprem al armatei, a fost Kara Khalil Khayreddin, personalitate care ajucat un rol esențial în realizarea sistemului administrativ otoman⁷. Inițial a fost condus de un singur *kadi'asker*, care avea în sub ordine toți cadii de pe teritoriul Imperiului Otoman. După anul 1480, complexitatea statului a determinat divizarea *kadi'askerat*-ul în două: de Anatolia și de Rumelia, iar în cadrul *Divanului* imperial, *kadi'asker*-ii erau considerați de prim rang, imediat după viziri, având o serie de atribuții, care aveau în vedere imprimarea caracterului religios al justiției și învățământului otoman. Acest caracter s-a accentuat pe măsură ce *kadi'askerat*-ul a fost subordonat unei alte instituții de cultură religioasă, *şeykh ül-islam*⁸.

Cancelaria financiară sau *Defterdarat* (*Defterdarlık*) era instituția care îngloba întreaga ierarhie financiară otomană, fiind condusă de *başdefterdar*-ul (ministrul de Finanțe). Ca și în cazul *kadiaskerat*-ului, această instituție se va diviza, către sfârșitul secolului al XV-lea în *Defterdarlık*-ul de Anatolia și *Defterdarlık*-ul de Rumelia, cel din urmă având întâietate. În cadrul Imperiului, au existat două categorii principale de *defterdara*-te, urmând formele proprietății funciare. O categorie se ocupa de veniturile și cheltuielile proprietăților ce aparțineau statului și sultanului: *defterdarat*-ul trezoreriei (*Mal defterdarlığı*), și *defterdarat*-ul de timar (*Timar defterdarlığı*), care se ocupa de domeniile ce aparțineau demnitarilor provinciali⁹. În perioada cuprinsă între 1578 și 1625, în Imperiul Otoman a funcționat și o a treia mare cancelarie financiară, *Defterdarlık*-ul de Dunăre (*Tuna defterdarlığı*), care centraliza veniturile de la toate schelele și sărăriile (*memleha*) de pe Dunăre¹⁰.

Cancelaria centrală sau *Nișanat*-ul (*Nișandjilik*) era cea de-a patra importantă instituție socială și politică a Imperiului otoman; reprezentantul acesteia, *nișandgi*, avea sarcina de a aplica monograma sultanului (*tuyra, nişan, tevkii*) pe actele emise de acesta și de a se ocupa de elaborarea legilor otomane. Într-un cod (*kanunname*) din anul 1676, în care sunt suprinse îndatoririle *nişangi*-ilor, se precizează că „*nişangi*-ii au deja de mult timp responsabilitatea legii otomane, ca și a ceremonialelor. Altădată el este denumit și cu numele *muffis* al legilor”¹¹. De asemenea, în afara

⁶ Uzul decretelor de lege privind diferitele aspecte ale organizării statului otoman a fost introdus de emirul Osman (d. 1326), considerat fondatorul statului care l-a purtat numele peste secole. Ulterior, consolidarea treptată a statului otoman a impus necesitatea completării legilor și decretelor. Se cunosc, spre exemplu, măsurile luate de emirul Orhan I (1326-1359) privind proprietatea terestră, ori organizarea financiară sau militară. Sultanului Murat I (1359-1389) i se atribuie instituirea unei taxe speciale care privea posesorii de sclavi, cunoscută sub numele de *pendjik* (cincime), care a fost punctul de plecare pentru constituirea trupelor de ieniceri. De asemenea, cronicarii otomani fac precizări cu privire la măsurile financiare ale sultanilor Baiazid I (1389-1402) sau Mehmed I Çelebi (1413-1421), acesta din urmă instituind în Rumelia sistemul proprietății terestre, numit „sistem domanial de stat” sau „sistemul de stat al terenurilor” (*malikiane-divani*), în virtutea căruia, puterea centrală și feodalii locali aveau drepturi egale asupra aceleiași pământ (Mehmet 1959, p. 130).

⁷ Mantran coord. 2001, p. 40.

⁸ Mehmet 1959, p. 135.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Maxim 1978, p. 189.

¹¹ Mehmet 1959, p. 136.

obligațiilor interne, *nişangi*-ii coordonau inițial și relațiile Imperiului Otoman cu alte state; de la mijlocul secolului al XVII-lea, aceste responsabilități au fost transferate șefului secretarilor Divanului (*Reis-ül-Küttab*)¹².

În subordinea marilor instituții ale statului otoman, se afla un aparat administrativ de mari dimensiuni, pe măsura întinderii sale, în care își desfășurau activitatea o serie de funcționari de diferite ranguri, ale căror drepturi și obligații variate (atribuții concrete, cuantumul salariilor, organizarea clerului, regimul militar, statutul comunităților religioase nemusulmane etc)¹³, în cea mai mare parte a lor, au fost stabilite prin *kanunname*-lele din timpul lui Mehmed al II-lea.

Structura administrativ-teritorială otomană. Din punct de vedere al organizării administrativ-teritoriale, cel mai mare teritoriu administrativ era provincia sau ținutul (*eyalet, vilayet, beylerbeylik*), condus de guvernatori (*beylerbey*). Primul *beylerbeylik*, cel al Rumeliei, a fost creat în timpul domniei sultanului Murad I, fiind condus de Lâlâ Şahîn, iar cel de-al doilea, al Anatoliei, a fost înființat în timpul domniei lui Baiazid I, în anul 1393¹⁴; având în vedere importanța părții europene a Imperiului Otoman, *beylerbey*-ii de Rumelia aveau prioritate în fața celor din Anatolia și veneau, în rang, imediat după Marele vizir¹⁵. La rândul lor, ținuturile erau împărțite în unități administrative mai mici, sangeacuri (*sancakbeylik*-uri), cu atribuții administrative și militare, depinzând direct de *beylerbeylik*, iar prin intermediul acestuia de Marele vizirat. Sangeacurile erau și ele subdivizate în districte (*kaza*-le), iar cele mai mici unități administrative otomane erau comunele (*bugeac*)¹⁶.

Districtul (*kaza*-ua), condusă de cadiu, cuprindea, de regulă, unul sau mai multe orașe (*şehir*), târguri (*kasaba*) și sate mai mari (*karye*) sau mai mici (*ciftlic*), având ca subdiviziune administrativă nahia (*nahiye*), cu atribuții îndeosebi fiscale, dările fiind consemnate în registre speciale și urmărite de cadiu¹⁷. *Kaza*-ua reprezenta, de fapt, unitatea administrativă de bază a sistemului otoman, în condițiile în care dacă *beylerbey*-ul sau *sancakbey*-ul dețineau numai atribuții militare și administrative, cadiful avea legătură directă cu autoritatea centrală, fără a avea nevoie de mijlocirea celor doi¹⁸.

Numărul *sancakbeylik*-lor a fluctuat în timp (în perioada domniei lui Mehmed al II-lea existau circa 48 de *sancak*-uri, condus fiecare, de un *sancakbey*. La rândul lor, *sancakbey*-ii controlau activitatea altor instituții administrative și militare, precum *zemet*-ele și *timar*-ele, care aveau și ele forme de organizare proprii. Atât *beylerbeylik*-urile cât și *sancakbeylik*-urile se supuneau administrativ Marelui vizirat pe timp de pace, și militar, pe timp de război. În cel din urmă caz, toți demnitarii aparținând acestor instituții adunau propriile lor trupe, timarioții și zaimii treceau sub ordinul *sancakbey*-lor, care la rândul lor, se supuneau Marelui vizir. În fapt, această dependență și această ierarhizare permitea subordonarea instituțiilor sus menționate, instituției centrale a marelui vizirat.

Împărțirea administrativă a teritoriului otoman a fost, în mare parte, stabilizată odată cu reformele inițiate de sultanul Soliman Magnificul, la jumătatea secolului al XVI-lea, dar și pe fondul cuceririlor regiunilor din Anatolia orientală și sudică, a Siriei, Egiptului, Irakului, iar în Europa, a Ungariei. După reformele amintite, au fost înființate *vilayet*-ele Erzurum, Diyarbakir, Van, Dulkadiyye, Halep, Siria, Tripolitania, Sehzor, Egipt, Yemen, Bagdad, Basra, Abisinia etc¹⁹.

Trebuie menționat și faptul că organizarea provincială otomană, inclusiv cea din Giurgiu, se baza pe principiul contrabalansării și neutralizării reciproce ale puterilor în stat (exercitate prin funcționari anume), menit să asigure autoritatea puterii centrale. Astfel, *beylerbey*-iul, cu atribuții preponderent militare, nu putea da ordine cadifului, care avea rosturi juridice, cu atât mai mult cu cât acesta se putea adresa direct puterii centrale; la rândul său, defterdarul, însărcinat cu controlul finanțelor, nu putea fi tras la răspundere de către *beylerbey*, ci doar de conducătorul Cancelariei financiare. În acest mod, fiecare din cei dregători de bază ai unei structuri administrative otomane putea acționa independent unul de celălalt, trebuind însă să fie atenți la raporturile cu ceilalți doi, iar puterea centrală reușea să evite ca puterea militară, financiară și religioasă să fie concentrată în mâinile unui singur om. Astfel, sistemul otoman era opus celui din statele din Apusul Europei, unde concentrarea întregii puteri în mâinile unui singur om dădea naștere în provincii a unor tendințe centrifuge, ce au pus deseori în dificultate puterea centrală²⁰.

Unitățile administrative constituite pe teritoriul Țării Românești, Moldovei sau Transilvaniei au fost subordonate *vilayet*-ului Rumelia, cu sediul la Sofia, și celui de Timișoara. De la începutul secolului al XVII-lea, s-a format un nou *vilayet*, de Vozia (Silistra), denumit și de Babadag, funcție de mutarea sediului reședinței guvernatorului, care cuprindea

¹² *Ibidem*.

¹³ Mehmed 1965, p. 1097-1116.

¹⁴ Mantran coord. 2001, p. 40.

¹⁵ Mehmet 1959, p. 134.

¹⁶ Ekrem 1981, p. 109-110.

¹⁷ Ceterchi 1980, p. 320-323.

¹⁸ Gemil 2005, p. 51-52.

¹⁹ Ekrem 1981, p. 110.

²⁰ Maxim 2011, p. 39-40.

Dobrogea și posesiunile otomane din Țara Românească și Moldova. Excepție au făcut Giurgiu și Turnu, care au rămas subordonate *vilayet*-ului Rumelia²¹.

Sancakbeylik-urile din spațiul Țării Românești și Moldovei erau Silistra, Nicopole (cuprinzând Giurgiu și Turnu), Bender (Tighina) și Akkerman (Cetatea Albă). La rândul lor, *sancakbeylik*-urile Timișoara, Lipova, Cenad, Gyula (cu Aradul), Moldova și Ineu formau *vilayet*-ul Timișoara. După campania din 1658-1660, în *vilayet*-ul Timișoara au fost incluse și *sandjakbeylik*-urile Sebeș, Lugoj, Oradea, precum și *kaza*-ua Becicherec²².

Funcție de diferiți factori, posesiunile otomane de pe teritoriul Țării Românești, Moldovei și Transilvaniei și-au schimbat configurația, dar printre cele cu existență mai lungă s-au numărat unitățile administrative de pe teritoriul Dobrogei, respectiv *kaza*-lele Silistra, Bazargic (*Hadjoğlu Pazarı*), Balcic, Mangalia, Techirghiol-Karasu (Medgidia), Hârșova, Babadag (*Babadağı*), Măcin (*Maçın*), Isaccea (*Isakçı*), Tulcea (*Tulçı*), din Bugeac: Vadul Ismail (*Ismail Geçidi*), Chilia (*Kili*), Akkerman, Bender și Sărata. Ulterior, din secolul al XVIII-lea au mai apărut *kaza*-lele de la Reni (*Tomarova* sau *Timurabad*) și Kartal. La toate acestea se adaugă *kaza*-lele nord dunărene de la Turnu (*Kule* sau *Holovnik*), Giurgiu (*Yerkökü*) și Brăila (*Ibrail*)²³.

Kaza-lele, ai căror titulari erau cadii, reprezentau celula administrativă și judiciară de bază a Imperiului Otoman, se deosebeau între ele nu numai în privința suprafeței de teren pe care o ocupau sau a populației, ci mai ales a însemnătății strategice și economice a fiecăreia dintre ele, în cadrul *sancakbeylik*-urilor sau *vilayet*-elor din care făceau parte.

Din punct de vedere al organizării, *kaza*-ua reprezenta un complex militar și economic, aflat direct sub administrația otomană, constând dintr-o cetate (*kale*) cu o garnizoană militară, un oraș (*varoş* sau *şehir*) diferit ca mărime și importanță, care cuprindea populația civilă de lângă cetate, un port sau o simplă schelă (*iskele*) – cu rosturi vamale și comerciale, hambare sau depozite pentru provizii – și o zonă agricolă, destinată aprovizionării populației urbane și, în parte, a garnizoanei cetății²⁴.

Cetatea putea varia ca mărime, importanță și funcție, dar datele cunoscute atestă faptul că Turnu, Giurgiu și Brăila au jucat un rol important în sistemul militar otoman. Ca și în cazul cetăților, orașele *kaza*-lelor erau diferite între ele, dar în general, ele aveau în centru un târg, panair sau bazar (*çarşı*), unul sau mai multe caravanseriuri (hanuri) pentru negustori și călători, una sau mai multe geamii, biserici, școli, băi publice (*hamam*), dughene sau prăvălii, precum și așezăminte de binefacere (*imaret*)²⁵. Începând cu secolul al XVI-lea, Giurgiu a reprezentat constant un oraș important al Imperiului Otoman pe linia Dunării, cu semnificative atribuții economice și militare. Astfel, aici întâlnim toate elementele necesare definirii unui oraș cu specific oriental, de tip otoman: o așezare civilă de mărime medie, o populație cosmopolită, dar dominată de valahi, o viață economică și portuară intensă, adaptată economiei otomane, elemente firave de activitate culturală și repere ale unei vieți religioase dominată de Islam, dar tolerantă față de celelalte confesiuni.

Din punct de vedere juridic și administrativ, *kaza*-ua Giurgiu (orașul, hinterlandul acestuia și întregul teritoriu rural, în care, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor număra circa 25 de sate, cărora li se adăugau ciftlicurile, căștele și odăile ciobănești) se subordona *sancakbeylik*-ului Nicopole, care se afla, la rândul său, în directă subordine a *vilayet*-ului Rumeliei. Din punct de vedere militar, *sancakbey*-ul de Nicopole putea dispune de garnizoana Giurgiului, dar se supunea – împreună cu *sancakbey*-ii de pe linia Dunării – *sancakbey*-ului de Silistra, care în absența *beylerbey*-iului Rumeliei devenea comandant-șef (*beşbuğ*) al trupelor din zonă²⁶.

Funcții administrative și atribuții în *kaza*-ua Giurgiu. Așa cum am amintit, cea mai importantă funcție în cadrul unei *kaza*-le era aceea a cadiului (*kadi*); cadiii (denumirea vine de la termenul de cadiu, de origine arabă, și desemnează persoanele împuternicite „să poruncească”, adică să impună Legea islamică) erau conducătorii unei *kaza*-le, având însemnate atribuții religioase, judiciare și administrative. Fiind denumiți „ochii și mâinile guvernului central în provincii”²⁷, cadii aveau rolul de primar, judecător musulman, notar și „ofițer al stării civile”, fiind, totodată, și persoana care declanșa și supraveghea procedura de înregistrare și redistribuire ale averilor statului²⁸.

²¹ Gemil 2005, p. 51.

²² *Ibidem*, p. 52.

²³ *Ibidem*, p. 53.

²⁴ Maxim 2012, p. 142-142.

²⁵ *Ibidem*, p. 143-144.

²⁶ Maxim 1978, p. 189.

²⁷ Apud *Ibidem*, p. 189-190.

²⁸ Maxim 2011, p. 38.

În cadrul unei *kaza*-le, ca și pe întreaga întindere a Imperiului, *cadiul* era cel ce pune în aplicare legea religioasă (*șeri'a*) și legea sultanală (*kanun*)²⁹, adică cel două componente de bază ale dreptului administrativ otoman care formau totodată și Codul penal otoman. În cadrul *kaza*-lei, *cadiul* era în primul rând și înainte de toate judecătorul care administra *șeri'at*-ul și *kanun*-ul, având, în același timp, datoria de a supraveghea îndeplinirea hotărârilor administrative și financiare ale sultanilor. *Cadiul* avea și calitatea de supervisor al afacerilor financiare, informând imediat conducerea centrală asupra oricăror acțiuni ilegale ale funcționarilor administrativi.

În majoritatea covârșitoare a cazurilor, *cadiul* locuia chiar în orașul sau târgul care era centrul *kaza*-lei (ca în cazul Giurgiului), trimitându-și atunci când situația o impunea, reprezentanții (*naibi* sau *naipi*, ajutoarele de *cadiu*) în diferite comunități de circumscripție și deschizând tribunale (instanțe judecătorești)³⁰.

Prin prisma atribuțiilor deținute, *cadiii* formau coloana vertebrală a administrației otomane, iar începând cu secolul al XV-lea, acestora li s-a dat posibilitatea avansării în ierarhie, existând posibilitatea de a putea deveni *sancakbey* sau *beylerbey*. Dacă inițial numărul *cadiilor* era limitat, existând între aceștia o puternică concurență, treptat, numărul lor s-a mărit, ceea ce a determinat inclusiv o creștere a abuzurilor acestora; acest lucru a dus la numirea unei persoane în funcția de *cadiu* doar pe o perioadă de maxim un an³¹.

În calitate de judecători, *cadiii* aveau o mare putere de decizie, în situația în care legea otomană a acordat o mare importanță precedentului și a dat largi puteri discreționare judecătorilor; firmele sultanale îi îndemna să acționeze simplu, aplicând împreună *șeri'a* și legea sultanală. O persoană acuzată nu putea fi pedepsită fără o hotărâre scrisă a *cadiului*; aplicarea pedepselor era dreptul exclusiv al *bey*-lor, dar fără hotărârea *cadiilor*, ei nu puteau aplica nici cea mai mică amendă în bani³².

În funcție de întinderea jurisdicției, de prestigiul și însemnătatea strategică a zonei, *cadiii* din teritoriile Țării Românești, Moldovei sau Transilvaniei administrate de otomani erau structurați în mai multe trepte: cel dintâi era *cadiul* Timișoarei, plătit zilnic cu 500 de aspri (similar *cadiilor* din Istanbul, Edine sau Cairo), apoi *cadiii* din Chilia, Cetatea Albă, Babadag, Mangalia și Karasu (Medgidia), cu un salariu de 300 de aspri zilnic, în timp ce restul *cadiilor* (precum cei din Giurgiu, Tulcea, Hârșova sau Isaccea) aveau o diurnă (*yevmiye*) de doar 150 de aspri³³.

Dintre toți *cadiii* amintiți, cei mai solicitați erau cei din Giurgiu, Brăila sau Cetatea Albă, care trebuiau să rezolve în mare parte și cauze în care erau implicați domnitorii din Țara Românească și Moldova sau creditorii sau simplii supuși otomani³⁴. Spre exemplu, în noiembrie 1594, pentru rezolvarea disputelor dintre creditorii otomani din București și Mihai Viteazul, fusese chemat *cadiul* din Giurgiu, care, pe fondul stării sale precare de sănătate, trimisese în capitala Țării Românești pe unul din ajutoarele sale, *naibul* Ali-Gian efendi³⁵.

De altfel, în zona Giurgiului, zonă de graniță, abuzurile otomanilor din *kaza* dar și a locuitorilor Țării Românești, îndeosebi după 1716, au dat naștere unor permanente conflicte, ce intrau sub jurisdicția dreptului procedural și trebuiau rezolvate de *cadiii* din Giurgiu sau Ruscuc. Spre exemplu, printr-un firman din 4 august 1560, sultanul Soliman Magnificul cerea *cadiului* din Ruscuc, să verifice cazurile de încălcare a hotărârilor Țării Românești, încălcate dinspre Giurgiu³⁶. Încă din 1734, sultanul Mahmud I a reiterat rezolvarea tuturor litigiilor dintre otomani și locuitorii Țării Românești de către *cadiul* din Giurgiu, acesta trebuind să fie un permanent sprijin al secretarului Divanului (*Divan kiatibi*) Țării Românești, care avea o prezență permanentă la București, pe lângă Curtea domnească. În cazul în care acesta, din diferite motive, nu putea rezolva litigiile apărute, cazul era preluat de *cadiul* de Giurgiu.

Pentru că existau părtiniri, în urma stăruințelor domnitorilor Țării Românești la Poartă și a sprijinului politic acordat de reprezentanții Rusiei la Istanbul, sultanul Abdul Hamid a dispus printr-un firman din 15-24 decembrie 1774, ca litigiile dintre musulmani și creștini să fie supuse jurisdicției domnitorului Țării Românești, sprijinit în mod direct de secretarul Divanului, specificând că atunci „când se vor ivi neînțelegeri între musulmani și raiale³⁷, precum și între raialele înseși, atunci voievodul Țării Românești să pună să vorbească atât părătorii și părâții, după lege și echitate, făcând dreptate potrivit celor ce vor fi arătate. În cazul pricinilor dintre musulmani și raiale, secretarul de Divan, aflat pe lângă domnitorul Țării Românești, precum și alți musulmani să mijlocească și să aibă grijă ca să se ajungă la împăcare

²⁹ Kanun-ul otoman, formulat prin firmele (*fermân-e*), este un set de reglementări pe care fiecare dintre sultani le-a legiferat, după circumstanțele care le-au reclamat. Au existat trei categorii de kanun-e: hotărârile cu caracter de legi (care au constituit majoritatea), pe care sultanii le-au emis în anumite chestiuni, apoi hotărârile referitoare la o anumită regiune sau grup social, și, în cele din urmă, legile cu caracter general aplicabile în întreg imperiul (Inalcik 1996, p. 158).

³⁰ Inalcik 1996, p. 221.

³¹ *Ibidem*, p. 221-222.

³² *Ibidem*, p. 164.

³³ Maxim 1983, p. 13/814.

³⁴ *Ibidem*, p. 13/814.

³⁵ Guboglu 1974, p. 35.

³⁶ Guboglu 1960, doc. 28, p. 33.

³⁷ În sensul de locuitori ai Țării Românești.

și să se pună capăt certurilor³⁸. Astfel, firmanul nu admitea ca sentința domnească să rămână definitivă, ea fiind supusă și atenției secretarului otoman al Domniei și unei comisii alcătuită din musulmani din Țara Românească, în calitate de martori.

În cazul litigiilor amintite care nu putea fi rezolvate în prima instanță, acestea urmau să fie judecate de o a doua instanță, a cadiului din Giurgiu, care era atenționat să nu favorizeze nici una din părți și să aibă în vedere protejarea locuitorilor, fie ei musulmani, fie creștini: „Pricinile care nu vor putea fi încheiate prin mijlocirea musulmanilor și a împăciuitorilor să fie judecate și lichidate, potrivit șeriatalului și cu dreptate, în fața cadiului de Giurgiu. De asemenea, cadii de Giurgiu, la rândul lor, încheind și curmând cu cea mai mare dreptate și justețe astfel de pricini, care trec pe seama lor, să nu facă nedreptăți călcând regulile șeriatalului cel venerat, că să se ferească și să se păzească de a persecuta, sub acest pretext, pe sârmanele raiale. De asemenea, raialele Țării Românești să nu fie necăjite prin cerere de a se prezenta în altă parte pentru procese³⁹. Cea mai mare parte a prevederilor cuprinse în firmanul din 1774 au fost reiterate în alte două firme, emise la 13-22 februarie 1784, de sultanul Abdul Hamid și 19-28 septembrie 1802, de sultanul Selim al III-lea⁴⁰.

În cazul litigiilor, mărturiile celor implicați erau diferențiate după religia și statutul lor. Astfel, mărturia unui supus nemusulman împotriva unui musulman era valabilă doar în cazurile referitoare la testamente și moșteniri de avere, nefiind luate în seamă în cazul altui gen de litigii⁴¹. Competența cadiilor a fost extinsă și asupra diferendelor dintre supușii creștini ai Porții și locuitorii din Țara Românească, existând situații în care chiar și Mitropolitul Ungrovlahiei a fost obligat să se supună deciziilor cadiilor din Giurgiu și Rusciuc, în litigiile apărute între Mitropolie și unii locuitori creștini din Istanbul⁴².

De menționat este și faptul că ori de câte ori era nevoie, în cazuri speciale, cadiul de Giurgiu sau ajutorul său (naib) se deplasa la București, în baza unui firman, unde alcătua un tribunal sacru, în fața căruia nu erau valabile decât mărturiile musulmanilor.

Prin urmare, mărimea relativ mare a *kaza*-lei Giurgiu, mulțimea populației creștine de aici, permanentele cazuri de încălcări de frontieră și apropierea de capitala Țării Românești erau factori care atestă o activitate intensă a cadiului de Giurgiu, documentele cunoscute atestând că acesta a avut de-a lungul timpului, o intensă și mai ales diversă activitate.

Așa cum am amintit, funcția principală a unui cadiu, și implicit a celui de la Giurgiu, era aceea de judecător, existând o mulțime de documente care atestă exercitarea în *kaza*-ua Giurgiu a acestor atribuții.

Alături de cadiu, mai existau o serie de funcții, fiecare din acestea având responsabilități clare, fără însă a egala ca importanță pe aceea de cadiu. Astfel, **dizdâr**-ul era comandantul forțelor permanente, având ca principală sarcină menținerea intactă a potențialului de luptă, dar și păstrarea disciplinei în cadrul trupelor; de asemenea, îndeplinea și rolul de temnicer pentru cei găsiți vinovați de către cadii. Tot în atribuțiile dizdârului intra și paza depozitului de cereale merit să aprovizioneze o garnizoană în timp de război.

Muhafâzul (pașa) era conducătorul *de facto* al tuturor trupelor din cadrul *kaza*-lei, puterile sale fiind sporite pe timp de război. În perioada secolelor XVI-XVII, muhafâzul din Giurgiu se afla sub comanda conducătorului Silistrei, fiind inclus în dispozitivul militar otoman de pe linia Dunării. Odată cu războaiele ruso-austro-turce din secolul al XVIII-lea și mai ales după edificarea fortificațiilor orașului Giurgiu, muhafâzului de Giurgiu i s-au sporit atribuțiile, devenind rolul de principal supraveghetor al domnitorului Țării Românești. Concomitent cu funcția militară, muhafâzul de la Giurgiu avea și atribuții economice și mai ales diplomatice.

Mi'mar-ul sau bina emini (arhitectul) avea ca principale atribuții întreținerea fortificațiilor și construcțiilor militare; prima reparație a cetății de la Giurgiu sub înfrumarea unui mimar este amintită la Giurgiu în anul 1560, dar lucrul a fost supravegheat de un ceauș, Müstedam.

Alături de funcțiile amintite, mai sunt amintite și acelea de **aian** (cu atribuții de primar), **emin iskele** (intendent al portului), **emin gümrük** (intendent al vămii), **giziedar** (strângătorul de taxe și impozite), fiecare dintre aceștia având atribuții clare, specifice domeniilor indicate.

De amintit este și faptul că începând cu secolul al XVIII-lea, la Giurgiu a existat și câte o **capuchehaie**, reprezentant diplomatic al domnitorului Țării Românești în *kaza*-ua dunăreană, menită a reprezenta interesele acestuia, dar și a populației creștine.

³⁸ Mehmed 1976, doc. 292, p. 322.

³⁹ *Ibidem*, doc. 292, p. 322-323.

⁴⁰ Mehmed 1986, doc. 109, p. 168.

⁴¹ Alexandrescu-Dersca 1961, p. 24/110.

⁴² *Ibidem*, p. 23/109.

Bibliografie

- Alexandrescu-Dersca 1961 – M. M. Alexandrescu-Dersca, *Despre regimul supușilor otomani în Țara Românească în secolul al XVIII-lea*, în „Studii”, revistă de istorie, 14, nr. 1/1961;
- Ceterchi 1980 – *Istoria dreptului românesc*, I, Editura Academiei, București, 1980, coordonator Ioan Ceterchi, (Cap. V, *Organizare teritorial administrativă*, Secțiunea a VI-a, *Populația autohtonă în cadrul pașalâcurilor și raialelor turcești*);
- Ekrem 1981 – Mehmet Ali Ekrem, *Civilizația turcă*, Editura Sport-Turism, București, 1981;
- Gemil 2005 – Tasin Gemil, *Regimul timariot și aplicarea lui în Ținuturile Românești administrate de Poarta otomană*, Ovidius University Press, Constanța, 2005;
- Guboglu 1960 – *Catalogul documentelor turcești*, I, întocmit de Mihail Guboglu, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1960;
- Guboglu 1974 – *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase*, II (sec. XVII – începutul sec. XVIII), volum întocmit de Mihail Guboglu, Editura Academiei R. S. R., București, 1974;
- Inalcık 1996 – Halil Inalcık, *Imperiul Otoman. Epoca clasică (1300-1600)*, Editura Enciclopedică, București, 1996;
- Mantran coord. 2001 – Robert Mantran (coord.), *Istoria Imperiului Otoman*, Editura All, București, 2001;
- Maxim 1978 – Mihai Maxim, *Documente turcești privind kazaua Giurgiu în secolul al XVI-lea*, în *Ilfov, file de istorie*, București, 1978;
- Maxim 1983 – Mihai Maxim, *Teritorii românești sub administrație otomană în secolul al XVI-lea (I)*, în „Revista de istorie”, tom 36, nr. 8, august, 1983;
- Maxim 2011 – Mihai Maxim, *Brăila 1711. Noi documente otomane*, Editura Istros a Muzeului Brăilei, Brăila, 2011;
- Maxim 2012 – Mihai Maxim, *O istorie a relațiilor româno-otomane, cu documente noi din arhivele turcești, I. Perioada clasică (1400-1600)*, Editura Istros a Muzeului Brăilei, Brăila, 2012;
- Mehmed 1965 – Mustafa Mehmed, *Aspecte din istoria Dobrogei sub dominație otomană*, în „Studii”, revistă de istorie, XVIII, nr. 5/1965;
- Mehmed 1976 – *Documente turcești privind istoria României, I (1455-1774)*, volum întocmit de Mustafa A. Mehmed, Editura Academiei, București, 1976;
- Mehmed 1986 – *Documente turcești privind istoria României, III (1791-1812)*, volum întocmit de Mustafa A. Mehmed, Editura Academiei, București, 1986;
- Mehmet 1959 – Mustafa A. Mehmet, *De certaines aspects de la societate ottomane a la lumiere de la legislation (Kanunname) du Sultan Mahomet II (1451-1481)* [Câteva aspecte ale societății otomane în lumina legislației sultanului Mehmed II (1451-1481)], în „Studia et Acta Orientalia”, II, 1959, Meridiens Editions, Bucarest, 1960;
- Panaite, 1997 – Viorel Panaite, *Pace, război și comerț în Islam. Țările Române și dreptul otoman al popoarelor (secolele XV-XVII)*, Editura All, București, 1997.

CONTRIBUȚII LA ISTORIA FAMILIEI DUDESCU: FORMAREA DOMENIULUI FEUDAL

Mihai Iorga

Résumé. Contributions à l'histoire de la famille Dudescu: la formation du domaine féodal. Au Moyen Age, société éminemment agraire, la dimension de la propriété confère à son propriétaire une position sociale et politique conséquente. L'intérêt qui en découle pour les boyards c'est d'en acquérir un nombre des plus en plus important des terrains agricoles, par moyens propres ou avec le soutien des voïvodes. L'ascension de la famille Dudescu, dont le fondateur c'est Dumitru Dudescu, constitue un exemple typique de cet phénomène de société. Le destin de cet personnage a été très surprenant et finalement, dramatique. Comme tout autre boyard de cette époque, sa préoccupation constante a été de préserver et d'augmenter son domaine foncier au gré des chaque changement de voïvode, dont il en a utilisé (et en a abusé) avec une habileté hors du commun. Mais son ambition sans bornes et le jeu politique de l'époque, dont il ne maîtrisait plus la portée, l'ont amené à tout perdre. Son ascension et sa descente sur l'échelle de la hiérarchie sociale suivent le jeu politique de l'époque selon qu'il lui est faste ou néfaste.

Cuvinte cheie: domeniul boieresc, ocină, danie domnească, Dumitru Dudescu, Radu Dudescu, societate feudală.

Mots clés: Domaine foncier des boyards, impôt féodal, don voïvodal, Dumitru Dudescu, Radu Dudescu, la societate feudale.

Un fenomen deosebit de important pentru înțelegerea mecanismului de formare și dezvoltare a relațiilor feudale și, totodată, pentru înțelegerea societății medievale în ansamblu, îl constituie cunoașterea modului cum s-au format marile proprietăți boierești. După cum remarca C. Rezachevici, cu toate că preocupări ale istoricilor noștri, referitoare la acest proces istoric, datează încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, fenomenul formării marelui domeniu boieresc a rămas încă puțin studiat¹. Studiarea istoriei familiei Dudescu, cu accent pe formarea domeniului feudal, constituie o modestă contribuție la cunoașterea modului cum s-au format marile domenii feudale în țara noastră.

Începutul acestui proces îl constituie erodarea treptată a structurilor obștilor sătești, accelerat după constituirea statelor medievale românești. În secolele următoare fenomenul suprimării libertății obștilor sătești se amplifică și părți de sate, ori sate întregi, vor intra în posesia marilor feudali. Îndeosebi marii dregători, care aveau sarcina de a strânge dările visteriei vor acapara moșiile țărănești, cumpărând, la început o singură bucată de pământ, apoi ei reușesc să se infiltreze în sat, aservind satul întreg, ocină cu ocină. Unii mari boieri cumpărau moșii în diverse județe, după care prin schimburi se proceda la legarea „moșiei de moșie, cum este obiceiul”². În Evul Mediu, societate eminent agrară, dimensiunea proprietății conferă posesorului o poziție socială și politică pe măsură. De aici interesul boierimii de a concentra în mâinile lor mari domenii funciare, sprijiniți și de domni.

Un exemplu tipic al acestui fenomen îl constituie ascensiunea familiei Dudescu. A fost una din cele mai strălucite familii boierești din istoria Țării Românești, care a dat țării mari demnitari, ce au jucat un rol important, în viața politică a țării, începând din secolul al-XVII-lea și îndeosebi în secolul al XVIII-lea. Destinul acestei familii a fost surprinzător, deseori dramatic.

Știm extrem de puțin în legătură cu începuturile acestei familii. N. Stoicescu o consideră ca fiind de origine modestă³. Pe de altă parte Octav George Leca spune că „familia Dudescu era o familie înfloritoare încă din secolul al XVI-lea și desigur cu mult mai veche, înrudită de aproape cu Basarabi”⁴. Primul reprezentant al acestei familii, cunoscut din documentele istorice, este un anume Leca din Dudești, menționat, o singură dată, de un document din 1594, unde el apare ca martor, în calitate de logofăt⁵. Despre averea sa, informațiile lipsesc cu desăvârșire, însă, cu siguranță, avea o stare materială bună, ceea ce explică și demnitatea sa de logofăt, amintită de documentul de mai sus. Mai știm că Luca din Dudești a fost căsătorit cu Anca⁶. Din căsătoria celor doi au rezultat trei băieți: Oprea, Vâlcu și Dumitru, adevăratul întemeietor al acestei familii, cunoscut sub numele de Dudescu⁷.

Un document din 4 decembrie 1593, amintește de Dumitru din Căldărușani, însărcinat, de domn, cu strângerea dărilor neplătite de țărani din satul Bărbuș și din alte sate. Fără îndoială Dumitru din Căldărușani nu este altul decât

¹ Pentru opiniile prezentării acestui proces vezi: Donat 1960, p. 465-506; Rezachevici 1970, p. 469-491; Rezachevici 1997, pass.; Lazăr 1997, pass.

² *Catalogul*, III, p. 5.

³ Stoicescu, 1971, p. 173.

⁴ Leca, 1899, p. 207.

⁵ D.R.H., B, XI, doc. 67.

⁶ Despre Anca, soția lui Luca și mama lui Dumitru Dudescu, ne informează documentele din 27 februarie 1598, 6 iunie 1639 și 11 iunie 1641. Vezi Stoicescu 1971, p. 173, nota 2.

⁷ Amintit de primele documente sub numele de Dumitru din Căldărușani, ulterior apare sub numele de Dumitru din Dudești, ca abia din 1622 să fie cunoscut ca Dumitru Dudescu. Numele de Dudescu înseamnă din Dudești, localitate de lângă București, unde Dumitru va avea o întinsă proprietate.

Dumitru Dudescu, știut fiind faptul că în satul Căldărușani, la acea dată, deținea o însemnată proprietate⁸. Pentru prima dată, cu numele de Dudescu, apare într-un document din 21 martie 1622.

Nu știm când s-a născut Dumitru Dudescu. Octav G. Leca spune că un vechi document îl citează în tinerețe⁹. În 1597 era în floarea vârstei, era căsătorit și avea deja copii. Produs al vremurilor de atunci, Dumitru Dudescu, își dă seama că poziția socială, implicarea în viața politică, cu avantajele materiale, sunt determinate de dimensiunea proprietății. În cazul lui Dumitru Dudescu, ca de altfel și a altor mari boieri români, cele două componente merg mână în mână. Atât timp cât achizițiile funciare sunt consistente și demnitățile sunt pe măsură. În același timp, dregătoriile pe care le deține îi dau posibilitatea să-și mărească domeniul propriu. Pe de altă parte jocul politic și ambiția sa dusă la extrem, îl fac să piardă. Se ridică și coboară, după cum acest joc este fast sau nefast.

Constituirea domeniului boieresc al familiei, de către Dumitru Dudescu, a fost rezultatul unui proces de acumulare derulat de-a lungul mai multor decenii, cu anumite perioade de intensitate corespunzătoare manifestării preponderenței sale în viața politică a țării.

Reconstituirea domeniului feudal al familiei Dudescu, pe baza documentelor păstrate, urmărind proveniența sa sub raportul moștenire, zestre, cumpărări, vânzări și dării domnești, reflectând procesul dinamic al constituirii și evoluției sale, pe parcursul a două secole, în care mebrii familiei au jucat un rol deosebit în istoria Țării Românești, necesită o analiză amănunțită a numeroase izvoare istorice. Din această cauză, cercetarea noastră s-a oprit asupra perioadei cuprinsă între sfârșitul secolului al XVI-lea și prima jumătate a secolului al XVII-lea, corespunzătoare ridicării și implicării în viața politică a țării a lui Dumitru Dudescu.

În cariera sa politică și în procesul de formare a domeniului feudal, distingem trei etape:

- primă etapă o constituie domnia lui Mihai Viteazul, perioadă în care Dumitru va achiziționa primele proprietăți funciare.

- a doua etapă, cuprinde primele trei decenii ale secolului al XVII-lea, corespunzătoare unor vremuri de mare instabilitate politică, însă semnificativă pentru evoluția politică și starea materială a lui Dudescu,

- cea de-a treia etapă, domnia lui Matei Basarab marchează în mod deosebit cariera sa politică, când jocurile sale politice și dorința de îmbogățire au sfârșit prin condamnarea sa la moarte de către domn.

Din timpul lui Mihai Viteazul dispunem de cele mai vechi știri asupra debutului în cariera sa politică și a primelor acumulări de moșii. Un document din 4 decembrie 1593, amintește de Dumitru din Căldărușani, însărcinat de domn să „*întorcă grâul de la Sâmpetru din Bărbuș și de la Pătrul și Pâruiul și Neacșu și Voinea și Stănilă și Dumitru și Pârșul, însă de la toți oamenii, unde se va afla acel grâu și să întorcă 20 de porci de la toate satele și o puțină de brânză și să întorcă de la Ion și de la Pentin 300 aspri, pentru că au furat Ion și Pentin niște cai de la niște unguri*”¹⁰. Expresia din document, „*sluga domniei mele*” ne spune că Dumitru, numit aici din Căldărușani, era în slujba domnului. A slujit cu credință, dovadă că Mihai voievod îl răsplătește cu demnitatea de logofăt, dregătorie pe care o avea în anul 1597. În ceea ce privește averea sa și de data aceasta dispunem de știri sărace. Știm că, înainte de 1593, era proprietarul unei mari părți din moșia și satul Căldărușani. Aceste proprietăți sunt întărite de domnul Mihai Viteazul prin actul din 31 mai 1597¹¹. Din document rezultă că Dumitru logofăt și fii săi stăpâneau ocina de la Căldărușani de Sus „*toată partea Vladei, fiica Dobrei*” și partea „*Dobrei, fiica Dobrei*”, cumpărate cu 3.750 de aspri. Întărirea domnească venea în urma unei dispute cu Nan Vistier, care cumpărase, mai înainte, aceste ocine de la ficele Dobrei, contestate, acum, de Dumitru pe considerentul că el avea mai mult drept să cumpere, fiind deja proprietar în sat. Potrivit documentului din 29 august 1608, Dumitru mai stăpânea, la acea vreme, în Căldărușani și partea unchiului său Pârviu, cumpărat cu 2.500 aspri, partea lui Detco, fratele lui Radul și Căzan, 50 stj., cumpărați cu 800 aspri. Tot din acest hrisov aflăm că mai cumpărase din satul Vlădeni de Jos 429 stj., cu 7.300 aspri. Împreună cu mama sa, Anca și frații săi, Oprea și Vâlcu, Dumitru cumpără o mare parte din satul Drăcești, 475 stj., cu 9 800 aspri, iar din satul Bârzești au cumpărat 7 răzoare de vie, întărite de Mihai Viteazul printr-un act din 27 februarie 1598¹². La aceste proprietăți se adăuga moștenirea de la părinții săi, despre care nu avem informații, însă, indiscutabil, au stat la baza marelui domeniu funciar de mai târziu. Această avere îi dădea boierului o poziție socială și materială, care i-au asigurat accesul în ierarhia feudală, pentru că se știe, domniile în numirea dregătorilor trebuiau să aibă în vedere atât poziția lor socială și materială cât și gradul de credință și pricepere cu care aceștia îl puteau sluji¹³.

Aceste acumulări îi vor da posibilitatea, ca în perioada tulbură de după moartea lui Mihai Viteazul, să se implice în jocul marilor boieri în susținerea unui domn sau altul. În această epocă complexă și frământată cuprinsă între dispariția lui Mihai Viteazul și epoca lui Matei Basarab și-au făcut apariția ori au continuat să se manifeste o seamă de

⁸ D.R.H., B, XI, doc. 13: cu referire la proprietățile din Căldărușani.

⁹ Leca, 1899, p. 207.

¹⁰ D.R.H., B, XI, doc. 13.

¹¹ D.R.H., B, XI, doc. 230.

¹² D.R.H., B, XI, doc. 276.

¹³ Stoicescu, 1968, p. 90.

domni ai Țării Românești precum Radu Șerban, Radu Mihnea, Alexandru Iliăș, Gavril Movilă, Alexandru Coconul și Leon Tomșa. Aceste dese schimbări de domnie nu au afectat ascensiunea lui Dumitru Dudescu. Boierul a dat dovadă de abilitate, a trecut de la un domn la altul, uneori se întâmplă să fie cel pe care îl părăsise mai înainte, și-a păstrat demnitățile și chiar s-a ridicat pe scara ierarhică, concomitent cu consolidarea poziției sale materiale. De altfel, după cum remarca C.C. Giurescu, marii boieri treceau cu ușurință de partea noilor stăpâni ai țării, favorizați și de faptul că domnul nou, pentru a-și asigura o domnie puternică, căuta să atragă de partea lor chiar pe unii dintre boierii care nu-i erau favorabili și făcuseră parte din oamenii de încredere ai domnului precedent. În felul acesta și boierii își asigurau pe mai departe privilegiile și avantajele pe care le avuseseră. Este ceea ce face și boierul Dudescu.

Mărirea domeniului funciar a fost, pentru Dumitru Dudescu, o preocupare constantă pe care o manifestă concomitent cu ridicarea sa pe scara demnităților feudale, folosind cu abilitate schimbările de domnie de după Mihai Viteazul. În confruntarea dintre Radu Șerban și Simion Movilă, Dumitru Dudescu este alături de primul. Înfrânt de Simion Movilă, Radu Șerban ia calea Ardealului, împreună cu 4.000 de oșteni și boierii credincioși, printre care se afla, probabil și Dumitru. Revenind la tron în 1602, Radu Șerban îl numește logofăt, dregătorie pe care o avea în anul 1608 și în același timp îi întărește moșiile pe care le avea din timpul lui Mihai Viteazul: Căldărușani de Sus, Vlădeni de Jos¹⁴. Doi ani mai târziu, 30 octombrie 1610, un zapis confirmă cumpărarea de către Dudescu, de la jupâneasa Oprina, o parte însemnată din satul Tătarul împreună cu 6 rumâni. Din act rezultă că Dumitru era al doilea logofăt¹⁵. Tot acum Dudescu, fae schimb cu frații Șerban și Ion, ocină pentru ocină, dând partea sa de moșie din Văcărești pentru 5 stj. din moșia Bârzești și o bucată de aba în valoare de 400 aspri¹⁶. De asemenea cumpără în Dudești ocină pentru 3.500 de aspri, în Tătarul 500 stj., pentru 8.000 aspri, în Borzești 44 stj., valoare 12.200 aspri, un vad de moară cu vii, alte două vaduri de moară, în același sat, în valoare totală de 11.400 aspri¹⁷.

Odată cu revenirea la tron a lui Radu Mihnea (1611-1616) Dumitru Dudescu este în grațiile noului domn. Documentele din vremea aceasta îl consemnează, în continuare, ca al doilea logofăt¹⁸. În această demnitate Dumitru Dudescu „, a slujit domniei mele (Radu Mihnea n.n) cu multă trudă și prin alte țări străine cu multă supărare și nevoi”¹⁹. Drept răsplătă domnul Radu Mihnea dăruiește lui Dudescu și Aldimir al doilea pitar, cu toți fii lor, satul Bucșa din județul Ialomița²⁰. Domnul intervine în favoarea demnitarului său și în disputa cu Oprina pentru satul Tătarul. Conflictul nu ia sfârșit și domnul intervine din nou la 26 aprilie obligând-o pe Oprina să-i dea „, un rumân pentru rumân, și iar să-și întoarcă Dumitru log. de la Oprina 800 aspri, pentru că nu i-au ajuns ocina să dea drept câți bani au fost neguțat satul Tătarul, ce când au tras ocina au fost mai puțin. Deci să-i întoarcă bani, sau să-i mai dea ocină de la Bățești”²¹. La sfârșitul domniei lui Radu Mihnea, în iunie 1616, Dumitru Dudescu este în dregătoria de mare pitar²².

Alexandru Iliăș, în prima sa domnie, 1616-1618, îl păstrează în sfatul domnesc ca al doilea logofăt și îi întărește „, ocină la Ciurmeric și cu un țigan”, prin hrisovul din 28 aprilie 1618²³. Următorul domn, Gavril Movilă (1618-1620), îl ridică la demnitatea de al doilea vistier, poziție care îi deschide mari perspective în consolidarea situației sale materiale. Acum Dumitru Dudescu cumpără pentru importanta sumă de 49.500 aspri întinse suprafețe din moșia Dudești, întărite de domn prin actul din 12 august 1619²⁴. Tot prin acest document, domnul Gavril Movilă, îi mai întărește proprietățile vechi din Tătarul, Răcelele, și Bârzești, cumpărate în timpul lui Radu Mihnea.

Următoarele domnii: Al. Coconul (1623-1627), Al. Iliăș, a doua oară, (1627-1629), Leon Tomșa (1629-1632) sunt foarte benefice pentru Dumitru Dudescu, atât ca influență politică cât și ca achiziții funciare. În anii 1623-1631 păstrează demnitatea de al doilea vistier, și, pentru scurt timp, demnitatea de mare sluger, între decembrie 1631-2 iunie 1623²⁵.

Achizițiile funciare din această perioadă sunt însemnate. Un număr de 9 documente din timpul lui Al. Coconul ne informează că Dudescu, al doilea vistier, a cumpărat moșii în satele Buești, Tâmburești (Ialomița), Scurtești, Săcuiani, Dudești și Bârzești (Ilfov)²⁶. Aceeași situație o întâlnim și în scurta și ultima domnie a lui Alexandru Iliăș în Țara Românească, (1627-1629). Potrivit documentelor din timpul acestui domn, Dudescu va cumpăra moșii în satul

¹⁴ D.I.R., B, XVII/1, doc.260: hrisovul din 29 august 1608.

¹⁵ *Catalogul*, II, doc. din 10 oct. 1610.

¹⁶ D.I.R., B, XVII/2, doc. 18.

¹⁷ *Catalogul*, II, doc. 1023.

¹⁸ Stoicescu, 1971, p. 173; D.I.R., B, XVII/2, doc. 158, 173, 283.

¹⁹ D.I.R., B, XVII/2, doc. 158. Expresia din document „prin alte țări străine” se referă, după toate probabilitățile, la prezența lui Dumitru Dudescu în solia din Ardeal, de la anul 1612, ocazie cu care Șt. Meteș vorbește de un Dumitru logofăt. Meteș, 1935, p. 34.

²⁰ D.I.R., B, XVII/2, doc. 158.

²¹ D.I.R., B, XVII, doc. 282

²² Adam, 1961, p.188.

²³ D.I.R., B, XVII/3, doc. 199.

²⁴ *Catalogul*, II, doc. 1023.

²⁵ Stoicescu, 1971, p.173. Pentru demnitatea de marele sluger vezi Adam, 1961, p.190.

²⁶ *Catalogul*, III, doc. 317, 389, 455, 471, 726; D.R.H., B, XXI, doc. 1, 265; D.I.R., B, XVII/3, doc. 371.

Cojești, Drăcești, Bora, Hămzăești, precum și în mai vechile sate Scurtești, Cârstienești, Tâmburești și Futești. La aceste noi achiziții, fiul său Radu, adaugă ocina de la Slânic (Muscel) și Cătun (Dâmbovița)²⁷.

Nu cunoaștem atitudinea boierului Dudescu, față de politica filogrecescă a lui Leon Tomșa. Știm însă că el s-a bucurat de atenția domnului, care îl numește în dregătoria de mare sluger. Leon Tomșa va încerca să pună capăt disputei cu Oprina pentru satul Tătarul, va interveni în disputa cu mănăstirea Argeș, pentru satul și moșia Futești, precum și aceea cu Gheorghe, fost al doilea vistier, pentru niște mori în satul Bârzești²⁸. De asemenea, prin documentul din 1 septembrie 1630 va confirma noile achiziții ale lui Dudescu la Cârstienești, Sulari și Borzești.

Pe lângă importanța, în ceea ce privește achizițiile noi, documentele celor trei domni sunt valoroase în a cunoaște întinderea proprietăților sale în unele sate. Astfel, în Cârstienești numai ocinile jupâniței Chiajna și a soțului său Cernica vom avea valori de 72.000 aspri, la Săcuani stăpâna o suprafață de 180 stj. în valoare de 5.400 aspri, în satul Scurtești proprietățile sale aveau o valoare de 8.310 aspri, iar în satul Sulari valoarea totală a moșiilor se ridică la 167 ughi și jumătate, la o suprafață de peste 229 stj.²⁹

Pe baza documentelor din această perioadă putem realiza o estimare aproximativă a domeniului deținut de Dumitru Dudescu: 31 sate, părți de sate, sau moșii, vaduri de moară pe râurile Colentina Dâmbovița, Argeș, Ialomița, suprafețe întinse de vii, numeroase sălașe de țigani. Astfel constituit domeniul lui Dumitru Dudescu, și cariera sa politică, vor cunoaște schimbări spectaculoase în timpul lui Matei Basarab.

Cu domnia lui Radu Leon se încheie a doua etapă din istoria familiei Dudescu. În această epocă deosebit de frământată, caracterizată prin dese schimbări de domni, Dudescu dă dovadă de abilități păstrându-și pozițiile pe lângă noii domni. Nu cunoaștem atitudinea sa în contextul nemulțumirilor provocate de ascensiunea grecilor, începând cu Radu Mihnea. Conflictele dintre boieri și domnii, care au favorizat ascensiunea grecilor au devenit tot mai violente încă din timpul lui Radu Mihnea, când o parte din boieri hotărăsc să-l omoare „pentru că îi împresurase cu mulțime de greci de la Țarigrad”³⁰. Dumitru Dudescu nu este în tabăra boierilor nemulțumiți, este alături de domn, pe care îl slujește cu credință, fapt dovedit și de actul din 29 martie 1613³¹. În timpul lui Leon Tomșa, grec el însuși, conflictul dintre marea boierime și domn, iscat în legătură cu concesionarea strănerii dărilor, dar și din cauza grecilor, aduși în țară de domn, se acutizează.

Cu toată capitularea domnului în fața boierimii³², boierii mari nu s-au simțit siguri pe situație și l-au ridicat pe tron pe Matei aga din Brâncoveni. Și de data aceasta Dumitru Dudescu este în tabăra adversă. În 1632, când Matei Basarab ocupă tronul, Dumitru Dudescu împreună cu Necula Vistierul, Hrizea Vornicul, Papa Logofăt, Necula Catargiul, Neagul aga și alți mulți boieri, „n-au vrut să aștepte pre Matei-vodă, ci s-au dus la Alexandru-vodă, în Moldova, ca să vie cu fie-său Radu vodă aici în țară”³³. Aceștia, împreună cu Radu Iliș și sprijiniți de tătari, pătrund în țară, însă vor suferi o înfrângere zdrobitoare lângă mănăstirea Plumbuita, la 25 octombrie 1632. Pretendentul la tron, împreună cu boierii munteni se retrag în Moldova. La 20 ianuarie 1633, Dumitru Dudescu face parte din delegația de boieri pribegi munteni prezenți la Țarigrad, „împreună cu moldoveni, cu carte de la Alexandru Iliiași, de pâra”³⁴. Sprijinit și de Abaza-pașa, sultanul confirmă domn pe Matei Basarab, la 27 ianuarie 1633.

Noul domn a confiscat toate bunurile funciare ale lui Dumitru Dudescu și a celorlalți boieri pribegi, atrăgând de partea sa pe boierii din sfaturile domnești ale predecesorilor săi și pe cei care l-au urmat în pribegie în Transilvania³⁵. Ulterior i-a atras și pe boierii care fugiseră în Moldova, la Radu Iliș, promovându-i în dregătoria importantă. Dumitru Dudescu reintră rapid în grațiile lui Matei Basarab. În iunie 1633 este deja al doilea vistier și prin hrisovul din 16 iunie, domnul judecă în favoarea lui Dudescu, disputa cu Negre, fiul Baciului și fiii lui Ventilă, care îl pâresc la divan că i-a cotropit cu sila, domnul întărindu-i ocinile acestora în Bârzești³⁶.

Printr-un alt hrisov, Matei Basarab poruncește lui Ursu, căpitan din Buzău să-i înapoieze moșiile și viile de la Scurtești. Din document rezultă că domnul l-a trimis „la Țarigrad în slujba domniei mele și a țării”³⁷. Încrederea domnului este deplină. În anul 1634, Matei Basarab îl numește mare vistier, slujbă de care beneficiază din plin. Profitând de înalta

²⁷ D.R.H., B, XXII, doc. 12, 155, 217, 254, 270, 356, 679.

²⁸ D.R.H., B, XXIII, doc. 29, 76, 397: referitor la aceste dispute.

²⁹ D.R.H., B, XXI, doc. 271: pe baza căruia au fost stabilite suprafețele și valorile; *Catalogul*, III, doc. 726, D.R.H., B, XXIII, doc. 149.

³⁰ *Letopisețul Cantacuzinesc* 1960, p. 90.

³¹ D.I.R., B, XVII/2, doc. 158. Complotul condus de fostul mare stolnic Bărcan din Merișani a fost descoperit, opt boieri au fost decapitați împreună cu conducătorul lor. Succesul lui Radu Mihnea a fost posibil și datorită faptului că domnul a reușit să câștige de partea sa pe unii slujitori, printre care s-a aflat și Dumitru Dudescu.

³² Printre hotărârile adunării convocate de Leon Tomșa se stipula ca boierii și negustorii greci, favorizați de domn să fie scoși din țară. *Istoria României* 1964, p. 140.

³³ *Letopisețul Cantacuzinesc* 1960, p. 163.

³⁴ *Letopisețul Cantacuzinesc* 1960, p. 164.

³⁵ *Istoria Românilor* 2003, p. 107.

³⁶ D.R.H., B, XXIV, doc. 100.

³⁷ D.R.H., B, XXIV, doc. 101.

sa demnitate, dar și de încrederea și sprijinul domnului, boierul Dudescu își reface, în scurt timp, proprietățile funciare avute înainte de domnia lui Matei Basarab. Are alături pe fiul său Radu logofăt. Documentele din următorii doi ani, stau mărturie refacerii domeniului feudal de către Dumitru Dudescu³⁸ și, totodată, a achizițiilor pe care le face fiul său Radu în satele care aparținuseră tatălui său.

În anul 1636 este chihaiie la Țarigrad, împreună cu Leontie vel armaș. La întoarcerea în țară se dovedește că Dumitru Dudescu, ieșind înaintea boierilor, care duceau haraciul la Țarigrad,, *au scurmat Dumitru vistierul în 13 pungi de a scos 80.000 și 600 aspri de argint și i-au luat la dânsul de i-au pecetluit cu pecetea lui, și i-au dus la casa lui de au făcut el ce au știut cu acei aspri*³⁹.

Fapta lui Dumitru Dudescu este judecată de o comisie formată din 28 mari boieri, în frunte cu vlădica Teofil și alți mulți boieri. În fața comisiei, Dumitru Dudescu încearcă să implice în furtișag și pe Calotă sluger și pe Marco logofăt, doi din boierii trimiși să ducă haraciul, spunând că „*la acei aspri ce au scos Dumitru vistierul au fost și cei doi, ca să fie și ei soție la plata daunei*”⁴⁰. Dat pe mâna căpitanilor de roșii, Dudescu recunoaște că el este singurul vinovat.

Verdictul final este următorul: Calotă și Marcu să fie lăsați în pace iar „*Dumitru vistierul, el să-și plătească furtișagurile, cum și le-au făcut numai el singur*”⁴¹. Modul de pedepsire a lui Dudescu este atipic⁴². Se știe că, potrivit legilor, pentru trădare, delapidare și sperjur, trebuia aplicată pedeapsa capitală și confiscarea averii, pentru recuperarea pagubei. De data aceasta, Dudescu este obligat să dea înapoi tot ce a furat și atât. Este scos și din dregătoria de mare vistier. Documentul din 10 martie 1641 îl consemnează biv vel vistier.

Pentru a-și plăti datoriile el este nevoit să-și vândă moșiile și țigani, ori să le zălogască. Chiar și fiul său, Radu logofăt,, *au dat totu și încă au dat și o seamă de bucate din zestrea jupânesei lui, la nevoia tătâni-său.....și încă au mai rămas Dumitru vistierul la câtorva datorii*⁴³. Această situație l-a determinat pe Radu Dudescu să vină în fața divanului și motivând că are casă grea „*se-au lepădat de tată-său, Dumitru vistierul și de moșiile lui și de datoriile lui*”.

La 13 februarie 1638, Dumitru Dudescu și fiica sa Maria, căsătorită cu Preda sluger, fiul lui Buzinca comisul, vând lui Matei Basarab jumătate din satul Hâmzăești⁴⁴, probabil, tocmai pentru a plăti din datorie. Tot lui Matei Basarab, Dudescu îi va vinde ocina de la Futești, pe apa Mostiștei, cu 28.000 aspri, jumătate din satul Bucșa, pentru 14.000 aspri și Râmniceni lângă Siret pentru 50.000 aspri, după cum spune documentul „*fiind om neputincios și apăsător de datorii*”⁴⁵.

Scăpând de datorii începe procesul de recuperare a averii pierdute. Două documente din anul 1638 ne informează că domnul Matei Basarab i-a recunoscut moșii pe care le stăpânise în anii 1635-1636. Este vorba de ocine în satele Săcuiani, Ciurnernic, Bârzești, Sulari, Futești, Buești, Stănești, Slănicul de Sus⁴⁶. Suprafața și valoarea acestor moșii, reintrate în stăpânirea lui Dudescu, sunt importante. Potrivit actului din 11 iunie 1641, numai la Drăcești, boierul stăpâna 1416 stânjeni, pe care îi cumpăraseră cu mama sa, Anca, pe timpul lui Mihai Viteazul, la care adaugă acum alți 615 stj⁴⁷. Tot din acest document aflăm că în 1639, Dudescu cumpăraseră în satul Corbușari moșii în valoare totală de 15 500 aspri. Un act din 10 ianuarie 1642 ne informează că Dudescu deținea, în acea vreme, în satul Buești 371 stj., în valoare totală de 29.860 de aspri, iar la Pupezeni 529 stj. Este, fără îndoială unul din cei mai mari proprietari din Țara Românească. Acum domnul îl numește vornic, demnitate pe care o îndeplinește din 24 decembrie 1641 și până la 22 decembrie 1643⁴⁸. După această dată, documentele îl consemnează ca vel vornic, în locul său, la 2 ianuarie 1644, era vornic Dragomir din Plăviceni⁴⁹.

Dumitru Dudescu intrase în disgrația domnului. O dovadă în acest sens o constituie și decizia lui Matei Basarab în legătură cu disputa sa, mai veche, cu mănăstirea Argeș, pentru o parte din moșia Futești. Dacă domni dinainte au dat câștig de cauză boierului Dudescu, în ciuda dovezilor aduse de mănăstire, acum: „*în zilele lui Matei Basarab a ridicat pâră Dumitru vel vornic pentru partea lui Badea, partea păpească și rumâni, că a cumpărat aceste părți, dar nu poate dovedi cu carte*”⁵⁰. Domnul dă câștig de cauză mănăstirii și stabilește că „*dacă va mai scoate vreo carte pentru Futești,*

³⁸ D.R.H., B, XXV, doc. 15, 21, 58, 217, 244, 382.

³⁹ D.R.H., B, XXV, doc. 406.

⁴⁰ D.R.H., B, XXV, doc. 406.

⁴¹ D.R.H., B, XXV, doc. 406.

⁴² O situație asemănătoare o întâlnim și în cazul procesului de delapidare în care sunt judecați, de scelași domn, Stoichită din Strâmba, frații Stoica, Vlad Rudeanul, Necula Catargiul. Domnul se dovedește înțelegător, din rațiuni creștinești; „*ca să nu-m spurcu sufletul cu niște călcători de jurământ*”. Se mulțumește doar să arunce mare blestem asupra urmașilor care le vor mai da ranguri și încredere. Despre aceste procese, pe larg, vezi Barbu, 2004 și 2005, p.83-100 și respectiv 143-152.

⁴³ D.R.H., B, XXV, doc. 427.

⁴⁴ Satul fusese cumpărat, în timpul lui Alexandru Iliăș, de către Dumitru și Buzinca și dat Mariei, fiica lui Dudescu și lui Preda, fiul lui Buzinca, drept zestre. Vezi D.R.H., B, XXII, doc. 279.

⁴⁵ D.R.H., B, XXXI, doc. 156.

⁴⁶ D.R.H., B, XXVI, doc. 1.202.

⁴⁷ *Catalogul*, V, doc. 419.

⁴⁸ Mioc, coord. 1960, p. 568.

⁴⁹ Mioc, coord. 1960, p. 568.

⁵⁰ *Catalogul*, V, doc. 580.

să nu se creadă, să fie mincinoasă⁵¹. Totuși o parte din moșia Futești va rămâne în stăpânirea familiei Dudescu. Radu Dudescu va deveni proprietar al unei părți din moșia Futești prin căsătoria sa cu Cătălina, fiica lui Vlad Rudeanu. La rândul său Radu Dudescu a dat ca zestre partea sa din această moșie celor patru fiice ale sale, Ancuța Chiera, Elina Marica⁵², cunoscută ulterior sub numele de Dudești. Ruptura definitivă dintre domn și Dumitru Dudescu nu întârzie. Ultimul document care îl consemnează în viață este actul din 15 iunie 1647 prin care domnul Matei Basarab poruncește hotărnicia moșiei Futești, a mănăstirii Argeș, unde este prezent și Dumitru Dudescu cu fiul său Radu Dudescu⁵³. După această dată dispăre, moartea sa fiind violentă. Domnul Matei Basarab a dat ordin să taie capul lui Dumitru Dudescu și banului Vasilachi pentru niște nereguli săvârșite la Țarigrad⁵⁴.

Moartea sa nu a însemnat destrămarea domeniului feudal creat de Dumitru Dudescu. Fiul său Radu Dudescu și urmașii acestuia au dus mai departe moștenirea politică și starea materială a întemeietorului acestei familii. Istoria Țării Românești de la sfârșitul secolului al XVII-lea și secolul următor, consemnează nume ilustre ale acestei familii, care și-au pus amprenta asupra vieții politice a țării, unii dintre ei plătiind scump jocul lor politic și, totodată acumulând averi uriașe. Astfel, Radu căpitan Dudescu, intrând în disputa dintre Băleni și Cantacuzini, în urma uneltirilor din partea adversarilor cantacuzini, va fi „muncit cu fiare arse pe piept”⁵⁵, de către Duca-vodă. Marele logofăt Radu Dudescu, cumnat cu domnul Ștefan Cantacuzino, a fost unul dintre cei mai însemnați boieri ai țării. A plătit cu capul apropierea de ultimul domn pământean fiind ucis de turci, la Țarigrad, în anul 1716⁵⁶. Prin demnitate și avere, marele ban Constantin Dudescu și Nicolae Dudescu sunt cei dintâi boieri ai țării, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea⁵⁷.

Analiza documentelor studiate ne oferă posibilitatea desprinderii unor constatări referitoare la modalitățile prin care Dumitru și, mai târziu, împreună cu fiul său și-au dobândit proprietățile funciare, care au alcătuit domeniul feudal al familiei. Din documente nu cunoaștem care au fost proprietățile funciare ale lui Dumitru Dudescu provenite din moștenire ori de zestre, de la soția sa Anca, însă ele trebuie să fi existat, constituind baza de plecare în formarea domeniului feudal. Daniile sunt câteva (5 la număr): satul Bucșa primit ca danie din partea lui Radu Mihnea, ocină în satul Bora, dăruită de unchiul său Dragomir cel Bătrân, ca Dumitru să-l îngrijească și după moarte să-l pomenească, – moșie la Golești, partea jupâniței Neacșa, dăruită lui Radu logofăt, „pentru sufletul ei și al părinților ei”, – ocină la Ciurnic, dar – la nașterea lui Dumitru, fiul lui Radu Dudescu, din partea lui Hrizea mare ban al Craiovei.

Modalitatea principală a constituit-o cumpărarea – 26 din cele 31 de sate întregi, părți de sate, moșii și vii. La fel ca alți mari boieri și Dumitru Dudescu urmărește să concentreze proprietățile sale funciare în regiuni ale căror condiții geografice vor oferi cât mai multe avantaje materiale. Are în vedere să fie cât mai aproape de ape curgătoare și dacă este posibil în zone cât mai restrânse. Cea mai mare parte a proprietăților sale se găsesc în județul Ilfov, pe râurile Colentina, Dâmbovița, Mostistea: Dudești, Cârștienesți, Căldărușani, Vlădeni de Jos, Cotroceni, Ciurnic, Bârzești, Săcuiani, Scurtești, Drăcești, Cojești, Văcărești, Futești; toate aceste proprietăți însumând o suprafață considerabilă.

Un alt județ este reprezentat de lalomița, în satele: Bora, Bucșa, Buești, Tâmburești, Futești. Modalitatea principală, folosită în scopul concentrării moșiilor în anumite regiuni o constituie cumpărarea, legând „moșie de moșie,.. Înfrățirea, ca proces de pătrundere în obște și apoi cotoșirea unei mari părți din sat, ori o parte din el, o întâlnim doar o singură dată. Astfel, fiul său Radu Dudescu va primi „10 stj. 2.000 partea lui Vlad Rădichi, în Scurtești, pentru că a înfrățit Vladul Rădichi pe Radu Dudescu, de a dat acești 10 stj, de ocină ca să fie lui dedină, iar Radu a dăruit pentru frăție pe Vlad cu un cal bun, prețul 2000 aspri și o bucată de aba, prețul 400 aspri”⁵⁸.

Câte o singură proprietate deținea în județele: Muscel (Găești), Dâmbovița (Cătun) și două în Argeș (Stănești și Slănicul de Sus). Existența proprietăților în apropierea unor râuri, pe lângă fertilitatea oferită, îi dădeau posibilitatea construirii unor mori, sursă, importantă, de beneficii. O însemnată parte din moșiile sale sunt cumpărate de la marii boieri, de la soțiile, ori fiii acestora (Cernica vornic, Preda postelnic, Nan postelnic, Gheorghe paharnic, Maria, soția lui Stanciu logofăt, Oprina, Maria băneasa, Neacșa, fiica lui Radu postelnic, Neaga, fata lui Pătru postelnic).

A doua categorie socială de la care cumpără o formează moșnenii, care se vând cu totul, fie în grup, fie individual, ori satul întreg. În această ultimă situație amintim pe moșnenii din satul Sulari care se vând rumâni, lui Dudescu, cu moșie. Atât în cazul marilor boieri, dar și în cazul moșnenilor, informațiile sumare din acte nu ne permit stabilirea cauzelor care au dus la o astfel de situație. O cauză, în ceea ce privește pe micii proprietari, ar fi imposibilitatea de a face față multiplelor obligații pe care le aveau. De exemplu la 10 octombrie 1627, Dudescu cumpără un vad de moară în satul Scurtești și „locul din prejurul morii cît va arunca un om securea” cumpărat de la toți megieșii

⁵¹ Catalogul, V, doc. 580.

⁵² Catalogul, VII, doc. 748.

⁵³ Catalogul, VI, doc. 867.

⁵⁴ Istoria Românilor, 2003, vol V, p. 112.

⁵⁵ Șincai, 1978, III, p. 185; Lecca, 2000, p. 208.

⁵⁶ Șincai, 1978, III, p. 375; Lecca, 2000, p. 209; Călători străini, VIII, p. 392; Istoria Românilor, 2003, p. 268.

⁵⁷ Despre reprezentanții familiei Dudescu, din secolul al XVIII-lea și cursul honorum, vezi Rădulescu, 1980, p. 293.

⁵⁸ D.R.H., B, XXI, doc. 271.

pentru 5.000 aspri, împreună cu birul pe sare pe care l-a plătit Dudescu, în valoare de 6.000 aspri⁵⁹. Desele invocații din documente „de bună voie și nesiliți de nimeni” ascund de multe ori silnicia, de unde și unele procese pe care le va avea Dudescu cu unii țărani. Astfel, Crăciun Papolea și fiii săi, reclamă lui Matei Basarab că Dumitru Dudescu i-a robit fără voia lor și vor să se răscumpere, dând boierului doi boi. Domnul, judecă în favoarea boierului și îi întărește stăpânirea asupra lui Crăciun cu fiii săi, confiscând pe seama domniei sale boii cu care aceștia încercase să se răscumpere⁶⁰.

În cazul marilor boieri, majoritatea celor care i-au vândut lui Dumitru Dudescu, nu au reclamat exercitarea unor presiuni, ceea ce demonstrează o anumită corectitudine în acțiunea sa. Dacă în cazul procesului cu Oprina, pentru satul Tătarul, intervențiile domnilor, în favoarea lui Dudescu, au demonstrat că el avea dreptate, nu același lucru se va întâmpla în disputa sa cu mănăstirea Argeș, pentru o parte din moșia Futești de baltă, decizia luată de Matei Basarab prin actul din 3 iulie 1644, dovedește că Dumitru umblase cu înșelăciune. Nevoia tot mai mare de brațe de muncă îl determină pe Dumitru Dudescu să cumpere, odată cu ocina și cât mai mulți rumâni. Rare sunt documentele care consemnează cumpărarea unor suprafețe de pământ fără rumâni, ori faptul că unii mici proprietari își vând ocina fără persona lor și membrilor de familie. Referitor la numărul mare de rumâni cumpărați de Dumitru Dudescu exemplificăm cu actul din 1 octombrie 1629, prin care toți moșnenii din Sulari se vând rumâni cu tot cu moșie, sau actul din 17 iunie 1625, prin care Dudescu cumpără partea de moșie a lui Preda și Drosul din satul Tâmburești, împreună cu 19 rumâni, ori majoritatea documentelor ce conțin expresia „cu toți rumânii”.

Beneficiind de o poziție favorabilă, Dumitru Dudescu, prin diferite modalități, reușește să intre în stăpânirea unor întinse proprietăți: sate, părți de sate, ocine, vaduri de moară. Analiza constituirii marelui său domeniu feudal permite surprinderea unor procese, care au loc în interiorul proprietăților feudale, cu implicații asupra societății în totalitatea sa.

Bibliografie

- Adam 1961 – M. Adam, *Lista unor dregători de categoria a doua în secolul XV-XVII Țara Românească*, în *Studii și Materiale de Istorie Medie*, IV, 1960.
- Barbu 2004 – V. Barbu, „*Furtișagul*” din visteria țării de la justiția sumară la proces (Țara Românească, secolul al XVII-lea), în *Revista Istorică*, 15, 2004, 3-4 și 15, 2005, 1-2.
- Catalogul – Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Naționale*, vol. II, III, VI, VII, B. Țara Românească, București, 1974-2006.
- Călători străini*, VIII – Călători străini despre Țările române, vol. VIII, București, 1983.
- D.R.H., B – *Documenta Romaniae Historica*, B, Țara Românească, vol. XI (1593-1600); vol. XXI (1626-1627); vol. XXII (1628-1629); vol. XXIII (1630-1632); vol. XXIII (1630-1632); vol. XXIV (1633-1634); vol. XXV (1635-1636); vol. XXX (1645); vol. XXXI (1646), București 1965-2003.
- D.I.R., B – *Documente privind Istoria României B, Țara Românească, veacul XVII, vol. I (1600-1610); vol. II, (1611-1615); vol. III, (1616-1620); vol. IV (1621-1625)*, București, 1951.
- Donat 1960 – I. Donat, *Satele lui Mihai Viteazul*, în *Studii și Materiale de Istorie Medie*, IV, 1960.
- Istoria României 1964 – Istoria României*, vol. III, București, 1964.
- Istoria Românilor 2003 – Istoria Românilor*, vol. V, București, 2003.
- Lazăr 1997 – M. Lazăr, *Domeniul boieresc al lui Constantin Cantacuzino (strategii de constituire, implicații politice)*, în *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XV, 1997.
- Lecca 2000 – O.G. Lecca, *Familii boierești române. Istorie și Genealogie, după izvoare autentice*, București, 2000.
- Letopisețul Cantacuzinesc 1960 – Letopisețul Cantacuzinesc. Istoria Țării Românești de când au descălecat pravoslavnicii creștini, 1290-1690*, București, 1960.
- Meteș 1935 – Șt. Meteș, *Domni și boieri din Țările Române în orașul Cluj*, Cluj, 1935.
- Mioc, coord. 1961 – D. Mioc (coord), *Lista dregătorilor din sfatul domnesc al Țării Românești în secolele XV-XVI*, în *Studii și Materiale de Istorie Medie*, 4, 1960.
- Rădulescu 1980 – T. Rădulescu, *Sfatul domnesc și alți mari dregători în Țara Românească din secolul al XVII-lea. Liste cronologice și cursus honorum*, în *Revista Arhivelor*, 23, 1980, 2.
- Rezachevici 1970 – C. Rezachevici, *Domeniul boieresc a lui Radu Șerban*, în *Studii*, 23, 1970, 3.
- Rezachevici 1997 – *Contribuții la istoria Cantacuzinilor: testamentul inedit al postelnicului Constantin Cantacuzino*, în *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XV, 1997.
- Stahl 1962 – H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe, vol. III. Procesul așezării satelor devălmașe*, București, 1962.
- Stoicescu 1968 – N. Stoicescu, *Sfatul domnesc și marii dregători ai Țării Românești și Moldovei, sec. XIV-XVII*, București, 1968.
- Stoicescu 1971 – N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, secolele XIV-XVII*, București, 1971.
- Șincai 1968 – Gh. Șincai, *Cronica Românilor*, vol. III, București, 1978.
- Vasilescu 1929 – Al. Vasilescu, *Oltenia sub austrieci, 1716-1739, I*, București, 1929.

⁵⁹ D.R.H., B, XXI, doc. 271; D.I.R., XVII/4, doc. 371.

⁶⁰ D.R.H., B, XXV, doc. 101 și 102.

ANEXĂ

Proprietățile achiziționate de Dumitru Dudescu

Nr. crt.	Denumirea proprietății	Modalitatea de achiziționare	Județul
1.	București - loc de casă	cumpărat	Ilfov
2.	Borzești-moșie, vii, vad de moară	cumpărat	Ilfov
3.	Bora - tot satul	Cumpărat	Ialomița
4.	Bucșa tot satul	Donație domnească	Ialomița
5.	Buești-pare de sat, cu viile și morile	Cumpărat	Ialomița
6.	Bățești-moșie	Cumpărat	Ilfov
7.	Căldărușani de Sus - parte de sat	Cumpărat	Ilfov
8.	Cârstienești-cea mai mare parte din sat	Cumpărat	Ilfov
9.	Ciumernic - moșie -moșie -moșie	Cumpărat Donație-Hrizea vândut	Ilfov
10.	Cotroceni - moșie	Cumpărat	Ilfov
11.	Cojești - mare parte de sat, vii	Cumpărat	Dâmbovița
12.	Cătun - ocină cu vad de moară	cumpărat	Ilfov
13.	Corbușari - ocină	Cumpărat	Ilfov
14.	Drăcești - mare parte de sat	Cumpărat	Ilfov
15.	Dudești - tot satul	Cumpărat	Ilfov
16.	Futești - ocină	Cumpărat	Ilfov
17.	Futești - moșie	Cumpărat	Ialomița
18.	Golești - ocină	Donație-Neacșa	Muscel
19.	Hănzăești - moșie	Cumpărat	Sac
20.	Pupezeni - moșie	Cumpărat	Ilfov
21.	Săcuiani - moșie	Cumpărat	Ilfov
22.	Sulari - tot satul	Cumpărat	Dolj
23.	Stănești-moșie	Cumpărat	Argeș
24.	Scurtești - ocină, vii, vad de moară	Cumpărat	Ilfov
25.	Răchițele - moșie	Cumpărat	Pe apa Siretului
26.	Slănicul de Sus - ocină	Cumpărat	Muscel
27.	Tătarul- tot satul	Cumpărat	Ilfov
28.	Tâmburești - ocine, vii, vad de moară	Donație Cumpărat	Ialomița
29.	Vlădeni de Jos - ocină	Cumpărat	Ilfov
30.	Văcărești - vie	Schimbă pentru Borzești	Ilfov
31.	Vârliți - ocine	cumpărat	Ialomița

INFORMAȚII INEDITE DESPRE DEMOFILIA ÎMPĂRATULUI IOSIF AL II-LEA

Dr. Petre Din

Summary. Unpublished/unique information about Joseph II the demophile. *An important factor in creating the imperial demophile was the permanent and direct contact with his subjects. Joseph II was the first of the Habsburg emperors who traveled through all the provinces of the empire. This fact prompted his contemporary Frederick II, King of Prussia, to assert that the Habsburg ruler has led the empire out of diligence. The openness to his subjects, the desire to converse about various issues on an equal footing are the defining features of his demophile. The Emperor was resentful towards the ceremonies or rituals conferred upon an imperial character, thus manifesting all his concern for his subjects' problems.*

Cuvinte cheie: demofilie, Iosif al II-lea, împăratul habsburgic, ceremonii, supușii, contactul direct.

Keywords: demophile; Joseph II; Habsburg emperors; ceremonies; subjects; direct contact.

Acest studiu își propune să prezinte atitudinea demofilă a suveranului Imperiului Habsburgic Iosif al II-lea la nivelul sensibilității colective a supușilor săi. Pentru o percepție corectă a acestui subiect am considerat că se impune o prezentare sumară a reformelor lui Iosif al II-lea. Habsburgii au fost cea mai importantă dinastie a epocii moderne, iar istoria Europei Centrale și de Sud-Est va gravita în jurul lor.

Încă din timpul coregenței Iosif al II-lea a asistat fără entuziasm la compromisurile mamei sale Maria Tereza și după moartea acesteia în 1780 a început demersurile pentru a face din imperiu un stat egalitar și centralizat¹. Adept al principiului centralist împăratul Iosif al II-lea a respins coroana Ungariei, a refuzat să acorde privilegiile aristocrației maghiare, a guvernat fără convocarea Dietei, a decis desființarea comitatelor și a legiferat trecerea Ungariei sub controlul funcționarilor germani². Principala reformă în domeniul social a fost reforma agrară care se încadra în arsenalul obișnuit al despoților luminați. Împăratul a interzis nobilimii să achiziționeze terenurile „rustice” asigurând acestora protecția proprietăților. De aceea, în toate zonele unde a existat legislația habsburgică comunitățile țărănești au supraviețuit³.

Domnia solitară a lui Iosif al II-lea a însemnat o ruptură în stilul de guvernare, căci tânărul împărat dorea să impună o autentică schimbare de sus, materializând astfel idealul despotului luminat, al cărui rol este de a asigura fericirea poporului, fără însă a-l consulta. Influențat de raționalism și filozofia Luminilor, Iosif al II-lea a asociat acesteia o energie debordantă și o imaginație remarcabilă. Punctele sale deficitare constau în faptul că era lipsit de finețe psihologică și simț politic, calități care erau atuuri evidente în actul guvernării la mama sa, Maria Tereza. Avea un caracter timid, comunica dificil cu anturajul său și în aceste condiții tânărul împărat nu a fost apreciat decât de o elită puțin numeroasă, câștigată de programul său reformator⁴.

Convins de popularitatea reformelor sale, el disprețuia sentimentele naționale ale supușilor săi, aceștia trebuind doar să accepte implementarea reformelor sale fără să le judece sau să le critice. Patriot înflăcărat Iosif al II-lea s-a străduit să creeze un stat austriac care să depășească sentimentele particulare, tradiționale⁵. În pofida multor călătorii de informare, Iosif al II-lea considera că interesele particulare și culturile naționale trebuie să aibă un rol neglijabil în organismul social al statului centralist și unificat. Modelul politic al suveranului era în fapt Leviathanul, teoretizat de filozoful englez Thomas Hobbes, unde statul a devenit un instrument dictatorial și suveranul a guvernat în mod solitar⁶.

Iosif al II-lea respingea ceremonialul, eticheta, luxul, risipa care semnificau nota dominantă a aristocrației și burgheziei vieneze. Idealul „bunului împărat”⁷ reprezenta demersul de a oferi supușilor săi fericirea în această lume. Referitor la masele de țărani, care ar fi trebuit să fie aliații săi împotriva nobilimii, el nu a știut cum să valorifice acest atu, atât din cauza oscilațiilor politicii sale sociale, cât și a brutalităților în materie de politică religioasă⁸.

Pentru a se informa cât mai corect asupra realităților social-politice din imperiu, Iosif al II-lea a întreprins numeroase călătorii în Ungaria, Transilvania și Italia⁹. În regiunile vizitate de împărat circulau istorii privind călătoriile sale, propoziții rostite de acesta primeau caracteristici hiperbolizante, generozitatea donațiilor imperiale erau colportate cu rapiditate în imperiu, bunăvoința afișată de suveran depășea limitele imaginației supușilor săi și sentimentele ironice

¹ Taylor 2000, p. 17 ; Schaser 1989, p. 67; Bernath 1994, p. 226; Bérenger 1990, p. 295; Fati 2007, p. 185-197 ; Iorga 1918, p. 26.

² Taylor 2000, p. 17.

³ *Ibidem*, p. 18.

⁴ Bérenger 2000, p. 360.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Pentru sintagma mitul „bunului împărat” vezi Nicoară 1997, p. 339-396; Nicoară 1999, p. 209-221; Din 2003, p. 327-356; Andrei 1996, p. 82; Cârjă 2000, p. 231-244.

⁸ Bérenger 2000, p. 360.

⁹ Nicoară 1997, p. 380-387; Sassu 1942-1943 p. 318-321; Feneșan 1977, p. 259-264; Negru 1943, p. 90-110; Knall 2002, p. 93-108; Din 2003, p. 287-317.

față de nobilimea neproductivă și infatuată avea menirea să consolideze încrederea popoarelor în împărat și în monarhie și să alimenteze sensibilitatea colectivă a acestora într-o viitoare schimbare.

În acest cadru al așteptării în bunăvoința imperială s-a prezentat în audiență la suveran văduva unui ofițer, care avea o pensie de 500 de florini. Invovând precaritatea situației sale materiale văduva îmbrăcată pompos i-a solicitat suveranului creșterea pensiei. Considerând impertinentă doleanța văduvei din Ungaria Iosif al II-lea a dispus scăderea pensiei la 300 de florini¹⁰. În acest context conduita împăratului se încadrează în tipologia personajului justițiar capabil să facă dreptate celor nedreptățiți, garantul ordinii sociale și cel care poate să limiteze arbitrariul nobilimii maghiare¹¹.

Așa cum reiese din text formarea mitului împăratului justițiar și demofil s-a realizat în sens dublu: dinspre supuși spre suveran care s-a dovedit ocotitorul lor, dar și dinspre împărat către supuși săi, cu intenția de a obține cât mai multă popularitate și de a-și câștiga loialitatea lor, pentru a configura patriotismul dinastic atât de necesar consolidării unui imperiu multinațional. Suveranul habsburgic a ocupat acest spațiu privilegiat în imagistica populară datorită speranțelor pe care elitele naționalităților opresate le-au investit în ameliorarea culturală și politică determinată de suveran dar și charismei și demofiliei liderilor vienezi. *„Suflete al meu! gătește-te a-ți vărsa toate sentimentele cele mulțumitoare înaintea preabunului nostrum suveran și părinte Ferdinand I-lea. și acum cine va mai îndrăzni a zice cum că noi sub părinteasca ocrotire a măritei Case austriece avem vreo piedică din afară în cultivarea noastră ? Nu sunt altele decât acele care noi singurii, fără ajutorul altora, le putem și suntem datori a le ridica și da într-o parte. Monarhul și compatrioții noștrii nu știu ce bine mai mare ne-ar putea face în ziua de astăzi decât că ni se dă voie slobodă a ne lupta și a păzi către luminarea noastră pe toate căile care sunt deschise și înaintea altor neamuri”*¹².

Imaginea împăratului demofil este focalizată pe paradigma personajului exemplar, Iosif al II-lea. Ca relee ale comunicării, povestirile despre împărat rețin atenția istoricului, sociologului și politologului, ele fiind componente ale demofiliei persoanei imperiale. Într-o epocă dominată de compasiune pentru cei defavorizați și admirație pentru despoții luminați, demofilia suveranului primește o dimensiune majoră odată cu figura mitologică a lui Iosif al II-lea. În acest cadru al popularității imperiale o tânără Ana de Klein s-a prezentat în audiență la suveran solicitând un sprijin financiar. Dorind mai multe amănunte Iosif al II-lea a întrebat-o dacă în viața sa se află un bărbat. Răspunsul a fost unul pozitiv, dar că acesta este încorporat într-un regiment de infanterie și este salarizat necorespunzător. Soluția împăratului a fost ca tânărul să fie încadrat ca inspector de poliție, cu un salariu de 1000 florini, și că intervenția sa va fi de bun augur pentru căsătoria celor doi tineri¹³.

Demofilia împăratului a fost interpretată de Nicolae Iorga ca fiind generată de epoca luminilor și de „deschiderea” Curții vieneze față de problemele supușilor săi. *„Iosif al II-lea ținea, ce e drept, foarte mult ca toți suveranii din vremea lui, să aibă aparența „popularității” a iubirii de nație. Așa cerea el în toate cărțile că trebuie să fie, și așa ținea să fie. Era un spectacol așa de frumos să vezi pe un suveran admitând pe țărani înaintea Măriei Sale Cezarul....Lumea vedea, și, văzând, lăuda pe acela care se apropie așa de mult de „națiunea sa”. Împăratul, deci, nu este un tiran.... Și nu-i era permis nici unui suveran de pe vremea aceea să aibă aparențe tiranice, ci Împăratul era în teorie un bun părinte pentru toții supușii săi. Pe atunci, dacă vroiai să-i faci plăcere unui Împărat, trebuia să insiști înainte de toate asupra caracterului părintesc, cu privire la legătura ce există între el și supușii săi”*¹⁴.

Ca orice despot luminat Iosif al II-lea s-a dovedit a fi preocupat să câștige simpatia mulțimilor de iobagi și dispus să uniformizeze la nivelul vastului imperiu mecanismul instituțional și raporturile sociale. În acest sens a rămas memorabilă cunoscuta întâmplare din Moravia anulului 1769, când tânărul coregent a luat de la un țaran coarnele plugului și a tras câteva brazde, gest imortalizat în stampe de epocă; plugul respectiv a fost apoi păstrat în muzeul orașului Brâno, de unde a fost depus în Parlamentul Moraviei, iar în 1873, la Expoziția Universală din Viena, unde a devenit principalul exponat din pavilionul denumit Templul plugului¹⁵. Memoria populară a reținut în urma contactului cu împăratul că autoritatea imperială se exercită în virtutea demofiliei sale, Iosif al II-lea fiind preocupat de întâlnirile și contactele cu oamenii comuni. Ca urmare, era bine informat și se arăta mai receptiv față de problemele poporului decât toți ceilalți despoți luminați care pretindeau că reprezintă binele supușilor.

În Imperiul Habsburgic, suverana Maria Tereza și în special fiul ei, Iosif al II-lea a promovat un spirit nou, populist, demofil, ce urmărea cultivarea de sentimente pozitive la nivelul supușilor, absolut necesare pentru existența vastului imperiu. Un rol important în colportarea acestor stări de spirit îl deține contactul direct împărat-supuși, asigurându-i astfel eficiența sa maximă. Audiențele, călătoriile suveranului, apariția sa la ocazii speciale se integrează într-un ritual propagandistic ce asigura manifestarea puternică a sentimentelor demofile. Este de menționat că până la

¹⁰ Karkaleki 1834, p. 53.

¹¹ Magris 1982, p. 38; Grancea 1996, p. 66; Boia 1995, p. 23-24.

¹² Barițiu 1838, pp 3-4.

¹³ Karkaleki 1834, p. 53.

¹⁴ Iorga 2009, p. 46.

¹⁵ Barițiu 1890, p. 447.

începutul domniei sale, nici un suveran habsburg nu a călătorit atât de mult în mijlocul supușilor săi și nu a comunicat atât de direct cu oamenii obișnuiți și nu s-a bucurat de atât de multă popularitate ca Iosif al II-lea.

Inspectarea cazărilor și cercetarea situației trupelor era unul din obiectivele importante ale călătoriei sale. În timpul inspecției unei cazărmi din Luxemburg împăratul Iosif al II-lea a observat un grenadier care curăța cizmele unui ofițer și l-a rugat să facă același lucru cu ale sale, informându-l că este dispus să-i satisfacă o doleanță. Grenadierul a executat acest ordin și l-a informat pe împărat că dorința lui ar fi aceea să se căsătorească, dar mijloacele lui materiale sunt reduse. Ipostaza demofiliei „bunului împărat” s-a manifestat cu generozitate prin acordarea sumei de 300 de florini tânărului grenadier¹⁶. Aceeași sursă istorică menționează că în timpul călătoriei sale în Luxemburg un cavaler i s-a adresat, afirmând că localurile frecventate sunt populate și de tineri cu o condiție socială modestă. În acest context prezența sa devine o incertitudine. Amuzat Iosif al II-lea a răspuns că dacă el ar proceda identitic ar trebui să frecventeze mormintele familiei imperiale¹⁷.

Aceste gesturi ale împăratului exprimă, fără echivoc, atitudinea sa demofilă. Ea oscilează între un autocratism energic și demofilie, cu aceeași aversiune față de nobilimea maghiară, dar și față de orice doleanță prin violență, depășind atributul său suveran de a face el singur dreptate. În aceste condiții ambianța mentală este favorabilă împăratului, investindu-l cu atributele demofiliei și personajului justițiar. Conform acestei logici a imaginarului colectiv prezența lui Iosif al II-lea în inspectarea cazărilor, a drumurilor de poștă, în birourile comitatense, acordarea de sprijin financiar oamenilor aflați în suferință sunt dimensiuni evidente ale suveranului demofil. Caracterul său demofil a reușit să îmbogățească personalitatea umană, să amplifice conținutul dialogului cu semenii din proximitatea sa și, pe un plan mai general cu restul societății.

Paradigma personajului demofil se manifestă și cu ocazia aniversării vârstei de 74 de ani de către cancelarul său Kaunitz. Împăratul s-a îndreptat spre școala de călărit din Viena, unde intuia că îl va întâlni pe bătrânul om politic pentru a-i solicita favoarea să sărbătorească ziua împreună cu ceilalți invitați. *„Fericită fie ziua când v-ați născut spuse împăratul. Vrednic de cinstea care i se oferea bătrânul cancelar nu a putut să-i răspundă însă o lacrimă de mulțumire se observa pe ochii săi. Monarhul l-a rugat astfel: Iubiți Kaunitz, eu știu prea bine că ați chemat pe câțiva buni prieteni pentru a petrece ziua de azi și deoarece mă socotesc a fi și eu printre numărul prietenilor voștri voi rămâne a mă împărtăși cu această veselie”*¹⁸.

Imaginea aceasta atotcuprinzătoare a împăratului demofil este focalizată pe paradigma omului exemplar. Ea este interesantă pentru că ne dezvăluie uimirea bogăției a naturii umane. Un fapt este cert: era pentru prima dată când atât de mulți supuși au văzut un suveran habsburg, au conversat cu acesta și s-au bucurat de „deschiderea” sa. Imaginea demofilă a lui Iosif al II-lea ne amintește că istoria este alcătuită din *endochomena allas echein*, din *„Jucruri ce ar fi putut fi altele”*¹⁹, după fericita formulă a istoricului Paul Veyne.

Cu puțin timp înainte de a începe o nouă călătorie, în Italia, Iosif al II-lea a sesizat că erau nerezolvate câteva chestiuni de natură administrativă. În acest scop a trimis pe un secretar să-i aducă acele documente din birourile imperiale. Neliniștea împăratului a fost cu atât mai mare cu cât a fost informat de faptul că nu au fost găsite documentele. A ordonat ca în timpul cel mai scurt să-i fie înmânate litigiile diferitelor persoane spre rezolvare. După două zile de cercetări ofițerul de serviciu și patru soldați l-au informat că problema a fost rezolvată și Iosif al II-lea i-a răsplătit împărătește²⁰.

Textul este important din perspectiva logicii imaginarului pentru că el exprimă coincidența dintre calitățile și posibilitățile reale ale personajului imperial și așteptările mitice ale sensibilității colective²¹. O dată investit de imaginarul social cu atribute excepționale împăratul devine o personalitate remarcabilă pentru destinul supușilor săi. Forța sa se alimentează din credința colectivă că el întruchipează personajul justițiar, salvator și demofil.

La finalul studiului, considerăm că se impune formularea următoarelor concluzii:

- 1..Un factor important în crearea demofiliei imperiale l-a reprezentat contactul permanent și direct cu supușii săi. Iosif al II-lea a fost primul dintre împărații habsburgici care a călătorit prin toate provinciile imperiului, ceea ce l-a determinat pe contemporanul său, regele Prusiei, Frederic al II-lea, să afirme că suveranul habsburgic și-a condus imperiul din diligență.
2. Deschiderea față de supușii săi, dorința de conversa despre diverse probleme pe poziție de egalitate sunt trăsături definitorii ale demofiliei sale. Împăratul avea resentimente față de ceremonii sau ritualuri conferite unui personaj imperial manifestându-și astfel întreaga solitudine față de problematica diversă a supușilor săi.

¹⁶ Karkaleki 1834, p. 44.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, p. 45 .

¹⁹ Veyne 1999, p.123.

²⁰ Karkaleki 1834, p. 45.

²¹ Boia 2000, p. 195.

Bibliografie

- Andrei 1996 – M. Andrei, *Aspecte privind mitul „bunului împărat” în sensibilitatea colectivă românească din Ardeal la 1848*, în Identitate și alteritate. Studii de imagologie, Reșița, 1996.
- Barițiu 1890 – G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă*, vol. II, Sibiu, 1890.
- Barițiu 1838 – G. Barițiu, *Gazeta de Transilvania*, Brașov, nr. 1, 12 martie, 1838.
- Bérenger 2000 – J. Bérenger, *Istoria Imperiului Habsburgilor 1273-1918*, București, 2000.
- Bérenger 1990 – J. Bérenger, *Histoire de l'Empire des Habsbourg 1273-1918*, Paris, 1990.
- Bernath 1994 – M. Bernath, *Habsburgii și începutul formării națiunii române*, Cluj 1994.
- Boia 2000 – L. Boia, *Pentru o istorie a imaginarului*, București, 2000.
- Boia 1995 – L. Boia, *Mituri istorice românești*, Editura Universității București, 1995.
- Cârjă 2000 – I. Cârjă, *Les Roumains de Transylvanie et l'Empire des Habsbourg dans la période 1848-1851 – entre réalité et imaginaire*, în vol. Studii de istoria Transilvaniei, IV, Cluj- Napoca, 2000.
- Din 2003 – P. Din, *Mitul bunului împărat în sensibilitatea colectivă a românilor transilvăneni în secolul al XVIII-lea*, Cluj-Napoca, 2003.
- Fati 2007 – S. Fati, *Transilvania-o provincie în căutarea unui centru. Centru și periferie în discursul politic al elitelor din Transilvania 1892-1918*, Cluj-Napoca, 2007.
- Feneșan 1997 – C. Feneșan, *Informații privind călătoria lui Iosif al II-lea în Banat și Transilvania*, în „Banatica”, IV, Reșița, 1977.
- Grancea 1996 – M. Grancea, *Imaginea principelui în balada populară românească*, în „Identitate și alteritate. Studii de imagologie”, Reșița, 1996.
- Iorga 2009 – N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. II, Ediție îngrijită și prefațată de I. Opreș, București, 2009.
- Iorga 1918 – N. Iorga, *Originea și dezvoltarea statului austriac*, Iasi, 1918.
- Knall 2002 - H. J. Knall, *Împăratul Iosif al II-lea la Mediaș*, în Interferențe, Mediaș, 2002.
- Karkaleki 1834 – Z. Karkaleki, *Biblioteca românească veche*, nr. 6, 1834.
- Magris 1982 – C. Magris, *Il mito habsburgico nella liteatura italiana*, Torino, 1982.
- Negru 1943 – I. Negru, *Jurnalul de călătorie a Majestății sale Împăratului prin Ungaria, Banat, Transilvania și Maramureș în anul 1773*, în „Revista Institutului Social Banat Crișana”, an XI, iulie-august, Timișoara, 1943.
- Nicoară 1997 – T. Nicoară, *Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680 – 1800) Societate rurală și mentalități colective*, Cluj-Napoca, 1997.
- Nicoară 1999 – S. Nicoară, *Mitologiile revoluției pașoptiste românești. Istorie și imaginar*, Cluj, 1999.
- Sassu 1942-1943 – C. Sassu, *Țările Române la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, în Revista Arhivelor, V, București, 1942-1943.
- Schaser 1989 – A. Schaser, *Josephinische Reformen und sozialer Wandel in Siebenbürgen*, Wiesbaden, 1989.
- Taylor 2000 – A.J.P. Taylor, *Monarhia Habsburgică 1809-1918. O istorie a Imperiului Austriac și a Austro-Ungariei*, București, 2000.
- Veyne 1999 – P. Veyne, *Cum se scrie istoria*, București, 1999.

STUDENȚI DIN MEDIAȘ LA UNIVERSITĂȚI EUROPENE (1800 – 1830)

Drd. Dragoș Lucian Țigău

Zusammenfassung. Die Studenten aus Mediasch an europäischen Universitäten (1800–1830). Die Zeitspanne 1800–1830 war für die Sachsen die Periode der „Stillen Jahre“, eigentlich die stagnierenden Jahre. Die Isolierung von der deutschen Kultur wurde durch den Kontakt mit den mitteleuropäischen Universitäten überwunden. Für die Periode 1800–1830 werden 65 Jugendliche aus Mediasch erwähnt, die Universitätsstudien abgeschlossen haben. Die meisten haben die Universitäten aus Wien, Pest und Tübingen besucht. In einigen Familien waren, gleichzeitig oder in verschiedenen Generationen, Personen mit hoher Ausbildung. Der materielle Zustand und die Haltung der Eltern bestimmten entscheidend den Besuch der Kurse. Die hohe Ausbildung kann aus Veröffentlichung von Vorträgen und wissenschaftlichen Arbeiten, sowie aus besonderen Leistungen der postuniversitären Karriere geschlossen werden. Heimgekommen haben die ehemaligen Studenten in verschiedenen Bereichen gearbeitet: im kirchlichen (Pfarrer, Prediger, Kuratoren), administrativen (Bürgermeister, Berater), didaktischen (Lektoren, Professoren, Rektoren) Bereich. Es ist die hohe Anzahl von Ärzten und Apothekern zu bemerken.

Cuvinte cheie: Mediasch, Transilvania, universitate, studenți, doctorat.

Schlagwörter: Mediasch, Siebenbürgen, Universität, Studenten, Doktorat.

Primele trei decenii ale secolului al XIX-lea au reprezentat pentru sași perioada „anilor liniștiți” (*Stillen Jahre*). După abrogarea reformelor împăratului Iosif II, națiunea săsească și-a recăpătat vechiul ei statut juridic și privilegiile. Sentimentul de siguranță i-a fost întărit prin acțiunea hotărâtă a Curții de la Viena de a menține stabilitatea din Secolul Luminilor, de a combate mișcările liberale, naționale și sociale. Congresul de la Viena și crearea Sfintei Alianțe au dovedit preocuparea esențială a învingătorilor din 1815 de a se asigura că experiența Revoluției Franceze și cea a lui Napoleon nu se va mai repeta. Echilibrul politic și social care menținuse stabilitatea Europei în veacul precedent trebuia refăcut și păstrat. În perspectivă istorică, această ordine s-a dovedit a fi pernicioasă pentru sașii ardeleni, realitate evidențiată chiar de elitele lor. Spre sfârșitul secolului XIX, Friedrich Teutsch a subliniat faptul că „perioada cea mai periculoasă au format-o anii liniștiți dintre 1805–1830 (...) Acei ani ne îngustaseră orizontul, nu ne permisese să realizăm că vremurile noi cereau forme noi de viață, iar în casa noastră țărănită nu ne dăduserăm seama ce se petrecea afară”. Pentru eruditul sas „pacea din afară a condus la decăderea interioară” a națiunii săsești și a Bisericii evanghelice¹.

Stagnarea s-a făcut vizibilă și la nivelul educațional, unde sistemul de învățământ al sașilor nu a putut beneficia de roadele experiențelor și reformelor din spațiul german. O piedică majoră a constituit-o însăși autoritatea de stat, cea care asigura stabilitatea societății, dar care, simultan, lupta împotriva autonomiei teritoriale și a drepturilor corporative, precum cele ale sașilor. Amestecul Curții vieneze în problemele profesionale și școlare ale sașilor s-a manifestat prin impunerea unui nou statut „*pentru consistoriile credincioșilor de confesiune augustană din Transilvania*” (20 febr. 1807). Acest statut a rămas în vigoare până la 1848. Noua *Instrucțiune* a stabilit în mod expres că suveranul (catolic) era *supremum arbitrum* al Bisericii evanghelice săsești. Consistoriul bisericesc suprem de la Sibiu avea printre atribuțiile sale examinarea absolvenților de gimnazii și a tinerilor întorși de la studiile din străinătate².

Politica restrictivă a Curții de la Viena se întrevea și prin interdicțiile de frecventare a universităților din afara Imperiului Habsburgic, îndeosebi a celor protestante. Opreliștea totală din 1795 a fost înlocuită după șapte ani cu măsuri mai permissive care îngăduiau frecventarea Universităților din Göttingen, Leipzig, Tübingen și Wittenberg³. Spiritul reacționar post-napoleonian s-a reflectat și în convenția de la Karlovy Vary (*Karlsbader Beschlüsse*) urmată de decretarea unei noi interdicții totale. Atunci, studenții aflați la cursuri în afara granițelor au fost obligați să se întoarcă în Imperiu (1819)⁴. Inevitabil, aceste măsuri au afectat evoluția învățământului medieșan și accesul tinerilor din oraș către universitățile europene.

La hotarul anului 1800, învățământul din Mediaș era dominat de Gimnaziul luteran. Funcționarea acestuia se făcea pe baza regulamentului adoptat în 1762⁵. Înnoirea se observă la nivelul programei de studii, care din anul 1823, propunea trei tipuri de cursuri: gramatical, umanistic și filosofic. Cursul gramatical avea patru clase (elementară, etimologie, gramaticală, sintaxistă), la cel umanistic se studia poezia și retorica, iar în cadrul cursului filosofic se predau noțiuni de filologie, filosofie, istorie universală, teologie morală, matematică și științe. Modernizarea s-a concretizat și prin

¹ Citate la König, 2001, p. 109-110. Expresia „*Stille Jahre 1807-1834*” apare ca subtitlu la studiul lui Fr. Teutsch, *Geschichte des ev. Gymnasiums A. B. in Hermannstadt*, în AVSL, 1884, p. 393.

² Brusanowski, 2007, p. 197-198.

³ Schulordnungen, 1888, p. CXXX.

⁴ *Ibidem*, p. CXXX; König, 2001, p. 109.

⁵ *Ibidem*, p. CXI-CIV, 243-276.

aparitia unei clase tehnologice în cadrul școlii orășenești⁶. Școala era condusă de un rector, ales dintre absolvenții universităților europene, secondat de un co-rector (*Konrektor*), doi lectori și cinci colaboratori. Elevii erau recrutați dintre localnici (*adolescentes/ chlamidati*) sau din tinerii proveniți din afara orașului (*studiosil togati*), cei din urmă fiind admiși numai după susținerea unor examene și plata unor taxe modice⁷.

Gimnaziul luteran și-a consolidat poziția în urma desființării școlii catolice întreținute de călugării piariști. Descurajată permanent de autoritățile reformate, școala catolică și-a închis porțile înainte de a împlini 50 de ani de funcționare (1741–1789). Românii greco-catolici și ortodocși aveau o școală trivială proprie, constituită prin decret imperial, la 1785. Școala românească a fost înzestrată cu un local propriu numai în anul 1824, prin demersurile episcopului unit Ioan Bob⁸.

La sfârșitul studiilor în școlile din oraș, tinerii aveau cunoștințele necesare pentru a-și continua pregătirea în universități. Experiența era dobândită și prin stagii de practică, realitate evidențiată în cazul câtorva studenți farmaciști. Martin Binder, Georg Michael Hitsch, Johannes Jekeli, Friedrich Platz și Martin Johannes Schuster începuseră să deslușească tainele acestui domeniu ca ucenici în diverse farmacii ale orașului, înainte de a deveni studenți⁹.

Pentru „anii liniștiți” dintre 1800–1830, matricolele universitare consemnează înscrierea a 65 de medieșeni, ceea ce reprezintă o medie de doi studioși pe an. Nu este mult, dar comparativ cu ultima parte a Secolului Luminilor când sunt atestați doar 55 de studenți medieșeni, în deceniile analizate aici interesul pentru studiile înalte a crescut semnificativ. Distribuția cursanților pe cele trei decenii este echilibrată: câte 20 pentru primele două decade și 25 în intervalul 1821–1830. Cu cei 65 de studenți, Mediașul ocupă un loc de frunte în topul orașelor din Transilvania și Părțile vestice, fiind devansat doar de Sibiu și Brașov¹⁰.

În privința disponerii spațiale și a numărului centrelor academice frecventate, se constată o restrângere față de epocile anterioare. În perioada Principatului autonom, studioșii din Mediaș au fost prezenți în 18 academii și universități (12 protestante și 6 catolice), unele aflate la mare distanță (Heidelberg, Königsberg, Leyden, Roma, Stettin). Secolul XVIII înregistrează o limitare a frecvenței la 8 centre academice (7 protestante și unul catolic) în prima jumătate a sa, respectiv la 11 universități (din care 6 protestante) în a doua parte. Pe parcursul anilor 1800–1830, medieșenii nu se regăsesc decât în șapte centre universitare, din care trei în Monarhia habsburgică (Viena, Pesta, Lemberg) și patru pe cuprinsul spațiului german (Göttingen, Halle, Jena și Tübingen). Echilibrul aparent al distribuției pe orașe academice este răsturnat decisiv în favoarea universităților din Imperiul Habsburgilor prin numărul de cursanți instruiți. Viena ocupă un loc privilegiat cu 31 de studioși, locul secund fiind deținut de Pesta, cu 14. Doar un număr mic de medieșeni au ales să se pregătească în universități protestante germane: 11 la Tübingen, 7 la Göttingen, 4 la Jena și 2 la Halle. În mod semnificativ, a încetat frecventarea universității din Wittenberg, atât de căutată în secolele anterioare.

Această orientare a fost determinată de măsuri administrative, de rațiuni politice, dar și de mentalități. În primul rând, au fost restricțiile prezentate mai sus, ale căror efecte nu s-au lăsat așteptate. Din tabelul anexat studiului se poate constata faptul că prezența medieșenilor în cele patru universități germane protestante este anterioară anului 1819, când s-a emis cea mai drastică măsură împotriva peregrinării academice în afara Imperiului. Atunci, tinerii Samuel Fritsch, Andreas Gunesch și Michael Schuster au fost nevoiți să părăsească universitatea din Göttingen și să se întoarcă acasă¹¹. Al doilea motiv pentru care medieșenii au evitat universitățile apusene l-a reprezentat insecuritatea provocată de războaiele napoleoniene, care au bulversat viața academică tradițională. De exemplu, universitățile protestante din Altdorf (lângă Nürnberg) și Helmstedt au fost închise în 1809, respectiv 1810. Celebra universitate din Wittenberg și-a oprit cursurile în anul 1813, iar peste patru ani a fost unită cu cea din Halle. Un alt factor important l-a reprezentat extinderea și modernizarea centrelor academice din Viena și Pesta, care au devenit atractive pentru toți tinerii din Imperiu.

Universitatea din Viena (*Alma Mater Rudolphina*)¹², creată în 1365, s-a impus prin calitatea cursurilor predate. O dezvoltare remarcabilă a cunoscut facultatea de medicină, care și-a diversificat specializările (farmacie, medicina veterinară) și a contribuit la dezvoltarea cercetării și tehnicii de profil. Un alt domeniu important a fost cel al științelor camerale. La început, acestea au studiat administrația finanțelor publice, dar ulterior, ele au cuprins întreaga administrație a statului, independent de normele juridice care o reglementau. Științele camerale efectuau cercetări teoretice, dar și studii practice. Cameraliștii au asigurat Imperiului habsburgic o administrație foarte bine organizată. Nici tinerii de confesiuni reformate nu au fost neglijați. Pentru atragerea lor, a fost creată o facultate de teologie protestantă

⁶ Schuller, 1896, p. 46-48.

⁷ *Ibidem*, p. 23-27 (descrierea funcțiilor) și 124 (lista rectorilor).

⁸ Câmpeanu, 1999, p. 128, 252-253.

⁹ Szabó, 2005, nr. 185, 762, 839, 1449, 1605.

¹⁰ Szabó-Szögi, 1998, p. 30; Szabó, 2005, p. 19.

¹¹ Szabó-Szögi, 1998, nr. 1230, 1466, 3604.

¹² Franz Gall, *Alma Mater Rudolphina 1365-1965. Die Wiener Universität und ihre Studenten*, Wien, 1965.

care, în condițiile amintitelor restricții, a eliminat practic concurența universităților germane. După anul 1819, medieșenii dornici să studieze teologia sunt consemnați doar în matricolele acestei facultăți.

În paralel cu vechea universitate au fost create academii, institute și școli cu o pronunțată specializare. Studiile artistice au căpătat o formă organizată din anul 1725, când împăratul Carol VI a creat *K.K. Hofakademie der Maler, Bildhauer und Baukunst*. Instituția a fost reorganizată în 1751, apoi la 1772, an în care toate școlile de artă au fost integrate în *K.K. vereinigten Akademie der bildenden Künste*¹³. Institutul Politehnic din Viena (*K.K. polytechnisches Institut*) creat în anul 1815, a fost prima universitate de profil din spațiul german. A avut de la început o orientare non-militară, iar organizarea sa era printre cele mai moderne din lumea academică. Studenții înscriși în acest institut puteau opta între secția de inginerie și cea comercială¹⁴.

Învățământul militar asigura o pregătire completă în domeniu și deschidea perspectivele unor cariere promițătoare. Prima în ordinea apariției (1717), a fost Școala cezaro-crăiască de Geniu (inginerie militară). În perioada analizată aici, *Ingenieur-Schule* funcționa în incinta Academiei savoiarde de Cavalerie din suburbia Laimgrube¹⁵. La cumpăna secolului XVIII (14 dec. 1751) a fost creată cea mai veche Academie militară din lume, cu scopul de a pregăti „ofițeri capabili și bărbați leali” imperiului. Denumirea de Academie Militară a apărut în 1769, odată cu înglobarea Școlii de cadetți. Academia primea anual câte 100 de nobili și 100 de burghezi sau oameni liberi. Activitatea școlii s-a desfășurat pe baza planului de studii din 1771 și a regulamentului sancționat de Maria Tereza în anul 1775. Deși durata cursurilor a scăzut treptat de la 11 la numai 3 ani, instruirea a rămas de calitate. *Theresianische Militäarakademie* a fost până în anul 1918 cea mai importantă instituție de pregătire a ofițerilor armatei imperiale¹⁶.

Amplasarea acestor instituții în capitala statului a oferit multe avantaje: nu se aflau foarte departe de Mediaș, cursurile propuse erau de calitate, iar utilizarea limbii germane a ușurat comunicarea și traiul cotidian al studenților. Cu toate aceste oportunități, medieșenii au profitat mai puțin de pe urma lor. Doar doi tineri proveniți dintr-o familie de militari au fost îndrumați către studii militare, unul din ei dovedind că poate avea astfel o carieră remarcabilă. O reținere evidentă se observă și în cazul cursurilor camerale, comerciale și de inginerie.

A doua universitate, în ordinea preferințelor, a fost cea din Pesta. Cea mai importantă universitate maghiară a fost creată de către cardinalul Péter Pázmány în 1635, la Nagyszombat (azi, Trnava în Slovacia). După dizolvarea Ordinului iezuit, universitatea a fost mutată la Buda (1777), apoi în Pesta (1784). Până în anul 1844, limba de predare a fost latina, după care cursurile s-au ținut în limba maghiară. Oferta educațională s-a diversificat semnificativ: în cadrul facultății de filosofie a fost creat *Institutum Geometrico-Hydrotechnicum* (1782), iar facultatea de medicină a cuprins un *Institutum Veterinarum* (1787)¹⁷. Cursurile de medicină și farmacie au fost cele mai atractive pentru medieșeni.

Universitatea din Lemberg (Liov) a fost creată de regele polonez Jan II Kazimir Vasa în anul 1661. În urma anexării Galiției la Imperiu și a dizolvării Ordinului iezuit, instituția a fost redusă la rangul de liceu. Noul *Collegium Medicum* (1773) a pregătit chirurghi și medici militari, iar *Collegium Theresianum* (1776) era axat pe studii de filosofie și teologie. Împăratul Francisc I a avut meritul de a deschide, în 1817, *K.K. Franzens-Universität* cu facultăți de teologie, drept și filosofie. Învățământul medical a fost integrat în universitate abia la 1891¹⁸. Interesul medieșenilor pentru această universitate a fost limitat, doar unul alegând să studieze acolo filosofia.

Cele patru universități germane care au primit laolaltă abia 20 de medieșeni, erau foarte diferite între ele. Cea mai veche se afla la Tübingen, fiind creația ducelui Eberhard de Württemberg (1477). Universitatea a devenit luterană începând cu anul 1534, adoptând o gândire teologică inovativă prin demersurile marelui pedagog reformat Philipp Melancton¹⁹. Tot în epoca de înflorire a Reformei luterane a fost creat un *Collegium Jenense* (1548), care anunță înființarea universității din Jena, zece ani mai târziu²⁰. Instituția a fost destul de apreciată, 65 de medieșeni fiind înmatriculați aici după 1660. Orașul Halle a intrat în rețeaua academică abia în 1694. Inițiativa lui Frederic III (elector de Brandenburg și apoi primul rege al Prusiei) a fost inspirată, deoarece universitatea nou fondată a devenit repede centrul curentului pietist, apoi unul din focarele Iluminismului german. În anul 1817, universitatea din Halle a fost unită cu cea din Wittenberg²¹. Universitatea din Göttingen a fost creată de regele englez George II care era și principe elector de Hanovra (1734). S-a remarcat prin cele mai avansate studii de Drept, prin promovarea ideilor iluministe, a spiritului

¹³ Carl von Lützow, *Geschichte der Kais. Kön. Akademie der Bildenden Künste. Festschrift zur Eröffnung des neuen Akademie-Gebäudes*, Wien, 1877.

¹⁴ *Die K. K. Technische Hochschule in Wien 1815-1915*, red. Joseph Neuwirth, Wien, 1915.

¹⁵ Gatti, 1901.

¹⁶ J. Svoboda, 1894, p. XL-CXVI.

¹⁷ *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635-2002*, red. Szögi László, Budapest, 2003.

¹⁸ Ludwik Finkel, Stanisław Starzynski, *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*, Lwów, 1894.

¹⁹ Walter Jens, *Eine deutsche Universität. 500 Jahre Tübinger Gelehrtenrepublik*, München, 1977.

²⁰ Richard Keil, Robert Keil, *Geschichte des Jenaischen Studentenlebens von der Gründung der Universität bis zur Gegenwart (1548-1858)*. Eine Festgabe zum dreihundertjährigen Jubiläum der Universität Jena, Leipzig, 1858.

²¹ Wilhelm Schrader, *Geschichte der Friedrichs-Universität zu Halle*, vol. I-II, Berlin, 1894.

științific și de libertate academică²². În perioada analizată aici, toate cele patru instituții au cunoscut transformări importante. Ele au renunțat la împărțirea pe națiuni universitare, adoptând sistemul bazat pe facultăți. La Göttingen s-a dezvoltat o importantă școală de drept, iar la Tübingen, în 1817, s-a creat prima facultate de economie și afaceri din spațiul german (*Staatswirtschaftliche Fakultät*). Deocamdată, constrângerile administrative și mentalitățile nu au permis celor din Mediaș să beneficieze de aceste oportunități.

Pe temeiul celor arătate mai sus, se înțelege caracterul limitat al peregrinării academice. Din totalul celor 65 de studioși, 60 și-au dobândit pregătirea într-un singur centru. Doi dintre ei au urmat secții (comerț și inginerie la Viena) sau specializări (farmacie–chirurgie la Pesta) ale aceleiași universități²³. Peregrinare au întreprins cinci medieșeni: Jena–Göttingen (2), Pesta–Viena, Viena–Tübingen și Tübingen–Viena–Pesta (câte unul)²⁴.

Matricolele universitare oferă informații dintre cele mai variate referitoare la acești studioși. Originea lor este exprimată în forme diverse, cu indicarea orașului, uneori și a regiunii, de proveniență: *Mediasch aus Siebenbürgen*, *Medeas*, *Medgyes Erdély*, *Mediasch Transsylvanus* etc. În două situații s-a specificat originea etnică a studioșilor: Michael Penkerdt, *hungarus*, *Medgyesiensis Transsylvanus* (1801) și Paulus Traugott Meisner, *Mediensi Saxo-Transsylvanus* (1802)²⁵. Au existat și situații când tinerii declarați medieșeni proveneau din alte localități. Astfel, Samuel Joseph Fabini s-a născut la Hașag, unde tatăl său slujea ca preot; Johann Martin Gunesch *aus Medwisch* venise pe lume la Valea Viilor; Andreas Leutschaft era originar din Moardăș - parohia tatălui său; Peter Roth a văzut lumina la Sighișoara, iar Carol Weber *Mediensi Tr.* provenea din Cincu²⁶. De asemenea, nu toți viitorii studenți își făcuseră instruirea la Mediaș. Samuel Joseph Fabini a început să studieze în oraș, dar a continuat la Târgu-Mureș; Carol Hitsch, fiind orfan de tată, a fost crescut de un tutore și a învățat la Cluj; amintitul sighișorean Peter Roth a urmat școala la Sibiu, în timp ce medieșanul Andreas Schein a fost elev mai întâi la Sighișoara ! Tot la Sibiu a învățat și Stephan Ludwig Roth. În sfârșit, Friedrich Gottfried Zoppelt a studiat la Bratislava înainte de a urma teologia protestantă la Viena²⁷.

Din cercetarea mai amplă a matricolelor și repertoriilor universitare se observă că în unele familii au existat mai multe persoane cu studii superioare. Ele se înrudesc pe linie ascendentă (tată-fiu) sau colaterală (frați). În postura de tată și fiu, studenți în teologie, se întâlnesc cei doi Johann Jekeli (1801, 1829), cei doi Andreas Schein (la Jena, 1781; Viena, 1825), Martin Josephi cu băieții Joseph și Friedrich (la Tübingen, 1778, respectiv Viena, 1826 și 1830), Martin și Andreas Leutschaft (Strassbourg, 1769; Tübingen, 1811)²⁸. Cei din neamul Mangesius au urmat specializări diferite: Jakob Joseph aprofundează teologia la Erlangen (1781), iar băiatul său învață chirurgia la Viena (1806)²⁹.

Exemplele de frați sunt la fel de numeroase: Martin și Michael Josephi (teologie la Tübingen în 1798, respectiv 1801); Johann și Gottlieb Grässer (politehnică și farmacie la Viena, în 1821 și 1833); Michael și Simon Henter (primul orientat spre teologie, la Göttingen – 1817, iar al doilea spre inginerie, la Viena, 1820)³⁰. Amintita familie Josephi se remarcă prin tatăl cu cei doi fii care au studiat teologia. Au existat și situații mai puțin fericite, când studenții erau orfani de tată (Karl Hitsch, Karl Lupini, Michael Petersberger și Friedrich Platz)³¹, fapt care le limita posibilitățile materiale, dar nu și dorința de a se realiza prin studiu.

Starea socială a familiilor de studenți poate fi reconstituită în mod acceptabil, datorită consemnării meseriei sau ocupației părinților. În cele mai multe din cazurile cunoscute, studioșii erau fii de preoți care slujeau fie în Mediaș (8), fie în localitățile de pe Pământul Crăiesc (6)³². Urmează băieții de proprietari (6), de funcționari (3) și militari (2)³³. Pentru ceilalți, paleta meseriilor este foarte amplă: arendaș, armurier, aurar/ bijutier, cizmar, clopotar, cojocar, comerciant, hamal, măcelar, organist, tăbăcar și tâmplar³⁴.

Vârsta tinerilor este arătată inconsecvent, uneori cea de la înscrierea în diverși ani de studiu, alteori cea de la absolvire. Imprecizia se datorează inclusiv studenților care își declară o vârstă diferită de cea reală. Este cazul lui Stephan Ludwig Roth (n. 24 nov. 1796) care este înscris la Tübingen³⁵, pe 27 noiembrie 1817 cu etatea de 23 ani ! Cele

²² *Göttingen. Geschichte einer Universitätsstadt*, coord. Dietrich Denecke, Helga-Maria Kühn, vol. I-II, Göttingen, 1987-1999.

²³ Szabó-Szőgi, 1998, nr. 4310; Szabó, 2005, nr. 739.

²⁴ Szabó-Szőgi, 1998, nr. 258, 1399, 2305, 4561, 1055

²⁵ Szabó, 2005, nr. 1424, 1212.

²⁶ Szabó-Szőgi, 1998, nr. 1059, 1467, 2421, 3322, 4357.

²⁷ *Ibidem* (în ordinea prezentării), nr. 1059, 1717, 3322, 3414, 3328, 4561.

²⁸ *Ibidem* (în ordinea prezentării), nr. 1901-1902, 3413-3414, 1923-1925-1928, 2420-2421.

²⁹ *Ibidem*, nr. 2525-2526.

³⁰ *Ibidem* (în ordinea prezentării), nr. 1929-1930, 1420-1421, 1626-1627.

³¹ *Ibidem*, nr. 1717, 2480; Szabó, 2005, nr. 1428, 1449.

³² *Ibidem*, nr. 551, 1421, 1902, 3322, 3328, 3459, 3585, 4310 (Mediaș), 1059 (Hașag), 1923 (Dacia/Stein), 2421 (Moardăș), 3414 (Bazna), 4076 (Șeica Mare) și 4561 (Mușna).

³³ *Ibidem*, nr. 2305, 3095, 3318, 3369, 3473; Szabó, 2005, nr. 739 (proprietari); Szabó-Szőgi, 1998, nr. 562, 1174; Szabó, 2005, nr. 185 (funcționari); Gatti, 1901, p. 683 și Svoboda, 1894, p. 408 (militari).

³⁴ *Ibidem* (în ordinea prezentării), nr. 3609, 1930, 258, 2355, 1325, 1626-1627-1901 (3 blănari/ cojocari), 758, 3611, 2029, 4088, 3604 și 3265.

³⁵ *Ibidem*, nr. 3328.

mai precise date sunt furnizate în controalele armatei imperiale. Acesta este domeniul unde se găsesc cei mai tineri cursanți medieșeni. Karl Alemann s-a născut în Mediaș, la 13 martie 1793, și a fost înscris în Școala militară de Geniu de la Laimgrube pe 10 martie 1808. El și-a încheiat studiile înainte de 1 noiembrie 1812, când figurează ca stegar într-un regiment de infanterie³⁶. Fratele său, Wilhelm, s-a născut tot la Mediaș, pe 18 februarie 1798. A devenit elevul Academiei Militare Tereziene începând cu 21 aprilie 1810, pe care a absolvit-o la 31 octombrie 1817³⁷. Din datele păstrate se poate stabili următoarea distribuție pe vârste în momentul înscrierii: 12 ani – 1; 15 ani – 1; 19 ani – 4; 20 ani – 2; 21 ani – 5; 22 și 23 ani – câte 4; 24 ani – 2; 31 ani – unul³⁸. În alte câteva cazuri se cunoaște vârsta tinerilor la finalizarea studiilor: 19 ani – 2; 20, 21 și 22 ani – câte unul; 23, 24 și 25 ani – câte 2; 27 și 28 ani – câte unul³⁹.

Religia majorității studioșilor a fost cea luterană. Aceasta este consemnată explicit în matricolele universității din Pesta, pentru toți cei 14 cursanți înmatriculați. Apartenența confesională reiese indirect din frecventarea facultății de teologie reformată din Viena (11 studenți) și a universităților de la Tübingen (12), Jena (4) și Halle (1).

Matricolele universitare evidențiază pentru câțiva medieșeni înscrierea ori absolvirea cvasi-simultană. Este indiciul existenței unei cunoașteri și colaborări între concitadini pe parcursul studiilor. Frecventarea efectivă a cursurilor poate fi reconstituită doar pentru o treime din numărul lor. Ei au studiat între câteva luni și șapte ani. Durata cursurilor poate fi defalcată astfel: 2 ani universitari – 5 studenți; 3, 4 și 5 ani – câte 3; 7 ani – 1⁴⁰. Aici trebuie semnalate două situații speciale: întreruperea cursurilor făcută de Samuel Joseph Fabini la Tübingen (înscris de două ori în 1815 și 1818) și reluarea studiilor, după șapte ani de la absolvirea primei specializări de către Peter Henter (1823–1824, farmacie și 1831–1834, chirurgie)⁴¹. Durata școlarității a fost condiționată, în primul rând, de situația materială. Tinerii aveau de suportat cheltuieli însemnate, care constau din taxele de studiu, din costurile legate de întreținere, procurarea cărților și a rechizitelor, tipărirea dizertațiilor de absolvire etc. În afara suportului financiar al familiei, studenții puteau să beneficieze de burse și stipendii. În această privință, nu este cunoscută decât situația elevului militar Karl Alemann care a beneficiat de asistența Fundației Teuffenbach⁴². Prețul ridicat al studiilor explică și numărul mic al studenților care au întreprins o peregrinare academică. Un alt factor limitativ, deja menționat, a fost interdicția continuării studiilor la universități protestante. Edificatoare este situația celor trei medieșeni obligați să-și întrerupă studiile, avansate ori abia începute, la universitatea din Göttingen.

Paleta specializărilor este destul de variată, dar dominată în continuare de teologie. La Mediaș, ca de altfel în întreaga Universitate Săsească, tradiția studiilor teologice a fost foarte îndelungată și puternică. Ea s-a menținut și din necesitatea păstrării identității și privilegiilor. În plus, cariera clericală oferea certitudinea unor venituri consistente și a unei prestațe evidente⁴³. Chiar și după anul 1800, numărul teologilor reprezintă jumătate din totalul studenților (32 din 67). Celelalte specializări au fost: farmacie – 15; chirurgie – 6; medicină (general) – 5; inginerie – 3; militar – 2; științe camerale și comerț – câte 2; neprecizat – 1⁴⁴. Din comparația meseriilor părinților cu ocupațiile ulterioare ale studenților se pot desprinde câteva realități semnificative. În 15 cazuri, meseriile au fost identice sau foarte asemănătoare pentru tată și fiu: preot – 11, militar – 2, funcționar și farmacist – câte unul⁴⁵. Dominantă a fost discontinuitatea dintre preocupările tinerilor și cele ale înaintașilor lor. Trecerea de la ocupațiile tradiționale la cele moderne devine tot mai conturată, iar sensul ascendent este pregnant la familiile de condiție inferioară și mijlocie. Oameni cu cele mai variate meserii și-au îndemnat băieții să urmeze teologia: armurier, aurar/ bijutier, cizmar, clopotar, cococar (2), comerciant, funcționar, hamal, măcelar și tăbăcar⁴⁶. În sens invers, fii de preoți au studiat chirurgia (2), comerțul și ingineria⁴⁷. Copiii

³⁶ Gatti, 1901, p. 683.

³⁷ Svoboda, 1894, p. 408.

³⁸ Szabó-Szögi, 1998, nr. 1902, 1923, 1925, 4076 (19 ani); nr. 551, Szabó, 2005, nr. 1057 (20 ani); Szabó-Szögi, 1998, nr. 562, 758, 1059, 3312, 3322 (21 ani); nr. 1930, 3265, 4561, Szabó, 2005, nr. 1428 (22 ani); Szabó-Szögi, 1998, nr. 1055, 1325, 3328, 3414 (23 ani); nr. 3559, 3585 (24 ani); nr. 470 (31 ani).

³⁹ Gatti, 1901, p. 683 și Svoboda, 1894, p. 408 (19 ani); Szabó, 2005, nr. 839 (20 ani); 739 (21 ani); 762 (22 ani); 185, 1573 (23 ani); 1212, 1605 (24 ani); 63, 1449 (25 ani); 1607 (27 ani); 1424 (28 ani).

⁴⁰ Szabó-Szögi, 1998, nr. 258, 1059, 1399, 4310, Szabó, 2005, nr. 1428 (2 ani); Szabó-Szögi, 1998, nr. 1059, 1627, 3322 (3 ani); nr. 65, 2010, Szabó, 2005, nr. 1607 (4 ani); Szabó, 2005, nr. 739; Szabó-Szögi, 1998, nr. 2305/ Szabó, 2005, nr. 1057; Szabó-Szögi, 1998, nr. 1055/ Szabó, 2005, nr. 470 (5 ani); Svoboda, 1894, p. 408 (7 ani).

⁴¹ Szabó-Szögi, 1998, nr. 1059; Szabó, 2005, nr. 739.

⁴² Gatti, 1901, p. 683.

⁴³ Brusanowski, 2007, p. 147-148.

⁴⁴ Szabó-Szögi, 1998, nr. 1900, 3095, 3318, 3369, 4088, Szabó, 2005, nr. 63, 185, 739, 762, 839, 1212, 1424, 1449, 1605, 1607 (farmacie); Szabó-Szögi, 1998, nr. 2305, 2526, 3459, 3473, Szabó, 2005, nr. 1428, 1573 (chirurgie); Szabó-Szögi, 1998, nr. 1055, 2010, 3322, Szabó, 2005, nr. 470, 1057 (medicină); Szabó-Szögi, 1998, nr. 1627, 1717, 4310 (inginerie); 1421, 4310 (comerț); 1174, 3609 (științe camerale); 940 (neidentificat).

⁴⁵ Szabó-Szögi, 1998, nr. 551, 1059, 1902, 1923, 2421, 2480, 3328, 3414, 3585, 4076, 4561 (preoți); nr. 1174 (funcționar); Gatti, 1901, p. 683 și Svoboda, 1894, p. 408 (militari); Szabó, 2005, nr. 1607 (farmacist).

⁴⁶ *Ibidem* (în ordinea prezentării), nr. 1930, 258, 2355, 1325, 1626-1901 (cococari), 758, 562, 3611, 2029, 3604.

⁴⁷ *Ibidem*, nr. 2526, 3459 (chirurgie); 1421, 4310 (comerț); 4310 (inginerie).

de „onorabili”, proprietari sau rentieri, au studiat farmacia – 4 și medicina – 2⁴⁸. Sunt și situații în care a prevalat talentul și dorința de a face „altceva”. Un funcționar și un organist și-au ajutat fiii să devină farmaciști⁴⁹, băiatul unui cojocar a urmat ingineria⁵⁰, iar un student la filosofie provenea din familia unui tâmplar⁵¹. Dorința de a învăța se întrevede și din frecventarea mai multor specializări asemănătoare (farmacie și chirurgie)⁵² sau diferite (teologie – medicină, comerț - inginerie)⁵³.

Absolvirea facultăților și obținerea unor grade academice sunt atestate pentru un sfert din totalul studenților. Cel mai concludent exemplu îl oferă 11 studenți de la universitatea din Pesta care au susținut examenul de absolvire cu probe practice și teoretice, reușind să obțină mult dorita diplomă în farmacie (10) și chirurgie (1)⁵⁴. Tot în domeniul medicinei sunt semnalate și două doctorate acordate medieșenilor Friedrich Fabini (Pesta, 1822) și Peter Roth (Viena, 1823)⁵⁵. Al treilea doctorat, în teologie, a fost obținut de St. Ludwig Roth. Strădanii evidente au depus teologii Michael Josephi și Stephan Schuller amintiți în pragul absolvirii (*candidatus theologiae*) la Tübingen (1801, respectiv 1804)⁵⁶.

După finalizarea cursurilor, majoritatea tinerilor au preferat să se întoarcă acasă. 19 dintre ei își încep cariera ca profesori în gimnaziul orașului⁵⁷. Cei mai capabili ajung să ocupe funcția de rector: Andreas Leutschaft (1819–1823), Joseph Draser (1823–1831), St. Ludwig Roth (1831–1834), Friedrich Brecht (1834–1845), Andreas Schuster (1845–1847) și Fr. Gottfried Czoppelt (1847–1849)⁵⁸. Despre Johann Martin Gunesch se știe că a fost profesor și rector la Sebeș⁵⁹. Cu toate acestea, profesoratul a fost văzut ca o activitate temporară. În epocă, s-a menținut ideea că adevărata împlinire în carieră era ocuparea unei demnități clericale de pe cuprinsul Pământului Crăiesc. 13 foști studenți își petrec o bună parte din viață (între 22–44 de ani) păstorind diverse parohii⁶⁰. Înaintarea în cariera ecleziastică și preocupări pentru scris sunt dovedite pentru Michael Josephi, Joseph Draser și Samuel Fabini.

Michael Josephi (1779–1846) ajunge decan al capitlului Bălcaciu (1838), demnitate pentru care l-au recomandat și scrierile sale moral-religioase⁶¹. Joseph Draser ocupă funcția de decan al capitlului medieșan între 1844–1847, devenind și vicar episcopal până la pensionarea sa din anul 1868⁶². Samuel Fabini (1794–1877) a deținut însemnate funcții ecleziastice și politice: decan al capitlului medieșan (1852–1874), vicar al superintendentului Bisericii luterane ardelenene (1861–1865) și membru al Dietei de la Sibiu (1863–1865). Este autorul câtorva scrieri didactice, literare și teologice, promovând Societatea de studii transilvane (*Verein für siebenbürgische Landeskunde*)⁶³.

Dintre toți clericii, cel mai celebru rămâne Stephan Ludwig Roth (1796–1849) care s-a afirmat multilateral, ca gânditor umanist, istoric, profesor și participant la Revoluția de la 1848. Studiile sale sunt încununuate cu obținerea titlului de doctor al universității din Tübingen (4 iulie 1820). Între 1818–1820, a colaborat cu marele pedagog Johann Heinrich Pestalozzi la școala specială a acestuia de la Yverdon (Elveția), unde și-a însușit ideile maestrului, ale iluminismului, dar și teza modernă a egalității limbilor și naționalităților. Reîntors în Transilvania, Roth a devenit profesor și rector al Gimnaziului medieșan, apoi s-a dedicat carierei clericale. În contact cu diverse medii sociale (bisericesc, școlar, rural), el a promovat soluții realiste de dezvoltare și reformă. A susținut drepturile naționale ale românilor (pe care îi numește *Romanen*, renunțând la termenul uzitat atunci de *Walachen*) prin divese scrieri și îndeosebi în timpul Revoluției pașoptiste. În octombrie 1848, Roth a fost numit în Comitetul de Pacificație și apoi comisar imperial plenipotențiar în 13 sate de pe Târnave. În această ipostază, el a promovat egalitatea în drepturi a naționalităților, oprirea violențelor, iar împreună cu Ștefan Moldovan, protopopul Mediașului, a dispus desființarea iobăgiei fără răscumpărare și încetarea

⁴⁸ *Ibidem*, nr. 2305, 3473 (medicină); nr. 3095, 3318, 3369, Szabó, 2005, nr. 739 (farmacie).

⁴⁹ Szabó, 2005, nr. 185; Szabó-Szögi, 1998, nr. 4088.

⁵⁰ Szabó-Szögi, 1998, nr. 1627.

⁵¹ *Ibidem*, nr. 3265.

⁵² Szabó, 2005, nr. 739.

⁵³ Szabó-Szögi, 1998, nr. 1055, 4310.

⁵⁴ Szabó, 2005, nr. 63, 185, 739, 762, 839, 1212, 1424, 1449, 1605, 1607 (farmacie), 1573 (chirurgie).

⁵⁵ Szabó-Szögi, 1998, nr. 1055, 3322.

⁵⁶ *Ibidem*, nr. 1930, 3559.

⁵⁷ *Ibidem*, nr. 258, 562, 758, 940, 1059, 1230, 1626, 1901, 1923, 1925, 2029, 2421, 2480, 3328, 3414, 3585, 3604, 3611, 4561.

⁵⁸ *Ibidem*, nr. 2421, 940, 3328, 562, 3585, 4561. Lista rectorilor, la Schuller, 1896, p. 124.

⁵⁹ *Ibidem*, nr. 1467.

⁶⁰ *Ibidem*, nr. 551 (22 ani); 1902 (25 ani); 1925 (26 ani); 1467 (28 ani); 1901, 2029 (32 ani); 1923, 1930 (33 ani); 562 (34 ani); 758 (37 ani); 1626, 3611 (38 ani); 1059 (44 ani).

⁶¹ *Ibidem*, nr. 1930; Trausch, II, p. 240-241; *Entwürfe zu einigen Gemälden aus den Getilden der Dichtkunst und der geistlichen Beredsamkeit*, Mediasch, 1816; *Worte des Ernstes und der Kraft über verschiedene Gegenstände der religion, der Sittenlehre und des menschlichen Lebens*, Kaschau, 1823; *Neuer Siebenbürgischer Merkur oder Beobachtungen, Ansichten und Urtheile über wichtige Gegenstände des Glaubens, der Wissenschaft und des Lebens nebst einigen eingestreuten Gedichten*, Wien, 1828; *Der Genius und der Mensch, oder Geist, Wahrheit und Leben, geschäftig und trostreich für vernünftige Bewohner des Statubes*, Wien, 1828.

⁶² *Ibidem*, nr. 940.

⁶³ *Ibidem*, nr. 1059. Trausch, I, p. 283; OBL, I, 1956, p. 279-280. Dintre lucrări semnalăm: *Der Sachsen Zukunft. Elegie zur 700-jährigen Feier des Einwanderungs-Jubiläums*, Kronstadt, 1840; *An einen hohen k. k. Reichs-Rath in Wien*, Wien, 1857.

obligațiilor feudale. Prin atitudinea sa, Stephan Ludwig Roth și-a atras ostilitatea autorităților revoluționare maghiare, fiind arestat, judecat sumar și executat la Cluj (11 mai 1849). Istoriografia modernă a acordat o atenție deosebită publicării corespondenței și studierii activității lui Roth⁶⁴.

Foștii mediciști se regăsesc în locații diverse. Paul Traugott Meissner (1778–1864) a început studiul medicinei la Viena, înainte de anul 1800. Pregătirea și-o completează la universitatea din Pesta, unde obține diploma în farmacie (1802). El lucrează o perioadă ca farmacist la Bad Aussee, Brașov și Sighișoara, apoi se stabilește definitiv la Viena. Aici devine profesor la facultatea de chimie din cadrul noului Institut Politehnic (*K.K. polytechnisches Institut*), desfășurând timp de trei decenii (1816–1845) o bogată activitate⁶⁵. După cum se observă, doar un absolvent al acestei perioade a intenționat să profeseze în învățământul superior.

Friedrich Fabini (1788–1864) a început să studieze teologia la Tübingen. A abandonat-o în favoarea medicinei, iar la 24 octombrie 1818 a susținut dizertația de absolvire. Și-a continuat specializarea, obținând doctoratul la Pesta (1822)⁶⁶. Fabini a practicat medicina la Mediaș și Bistrița, devenind medicul scaunului Cincu (1835). În ultima parte a vieții a lucrat în cadrul Serviciului de igienă de la Giurgiu. A călătorit mult, ca dovadă sevind lucrările pe care le-a publicat⁶⁷.

Celălalt doctor în medicină, Peter Roth (1802–1859), își începe cariera ca „*physicus*” în cadrul spitalului din orașul natal - Sighișoara, apoi timp de trei decenii, lucrează ca medic militar⁶⁸. Tot în domeniul armatei a activat și un alt chirurg medieșan, Joseph Mangesius, întâlnit la Oficiul de carantină de la punctul vamal Turnu Roșu⁶⁹.

Modelul de afirmare în domeniul armelor este ilustrat de frații Karl și Wilhelm Alemann, fiii unui căpitan din Mediaș. Cei doi sunt diferiți sub aspectul carierei și informației documentare. Destinul inginerului militar Karl Alemann nu este cunoscut decât la început, când servea ca stegar într-un regiment de infanterie (1812)⁷⁰. Mult mai spectaculoasă a fost cariera fratelui Wilhelm (1798–1881) care absolvit Academia Militară Tereziană. El parcurge toate treptele ierarhiei militare: locotenent (1828), căpitan (1831), maior (1836), locotenent-colonel (1841), colonel (1844), general-maior (1848) feldmareșal-locotenent (1850) și general de artilerie (1864). În timpul revoluției pașoptiste participă la operațiunile militare din nordul Italiei și de pacificare a Ungariei, la 1854 devine comandantul trupelor austriece de ocupație din Țara Românească, iar între 1859–1866 este guvernatorul civil și militar al Veneției. Lui Alemann i s-a încredințat conducerea Academiei Militare Tereziane (1850–1854) și a primit numeroase decorații austriece și străine⁷¹.

Prin prisma celor evocate anterior, se poate afirma că prezența studenților medieșeni în universitățile europene a reprezentat un aspect de progres în perioada „anilor liniștiți” dintre 1800–1830. Studenții au reprezentat un canal important de comunicare a „casei țărците” săsești de care vorbea Friedrich Teutsch, cu atmosfera intelectuală din lumea germană și spațiul central european. Din rândul foștilor cursanți s-au ridicat promotorii reformelor din epoca prepașoptistă, astfel că, odată în plus, prezența tinerilor ardeleni în universitățile europene și-a dovedit utilitatea.

Bibliografie:

- AVSL, 1884 – Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, vol. 19, Hermannstadt/ Sibiu, 1884.
Brusanowski, 2007 – Paul Lucian Brusanowski, *Pagini din istoria bisericească a Sibiului medieval*, Cluj-Napoca, 2007.
Câmpeanu, 1999 – Remus Câmpeanu, *Intellectualitatea română din Transilvania în veacul al XVIII-lea*, Cluj-Napoca, 1999.
Gatti, 1901 – Friedrich Gatti, *Geschichte der K. und K. Technischen Militär-Akademie*, I: *Geschichte der K.K. Ingenieur- und K.K. Genie-Akademie 1717-1869*, Wien, 1901.
König, 2001 – Walter König, *Teze privind „revoluția educațională” la sașii ardeleni*, în vol. *Transilvania și sașii ardeleni în istoriografie. Din publicațiile Asociației de Studii Transilvane Heidelberg*, Sibiu, 2001.
OBL – *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815 – 1950*, Wien, 1950 – .

⁶⁴ Trausch, III, p. 138; OBL, IX, 1986, p. 281-282; St. Ludwig Roth, *Gesammelte Schriften und Briefe*, 7 vol., Kronstadt, Berlin, Leipzig, 1927-1964; Michael Kroner, *Stephan Ludwig Roth. Viața și opera*, Cluj-Napoca, 1974; Carol Göllner, *Stephan Ludwig Roth*, București, 1982; Stephan Ludwig Roth, *Scrieri, mărturii, corespondență*, ed. Ioana Crăciun, București, 1983.

⁶⁵ Szabó-Szögi, 1998, nr. 2609; Szabó, 2005, nr. 1212; Trausch, II, p. 408; OBL, VI, 1974, p. 202-203. Dintre lucrările sale: *Handbuch der allgemeinen und technischen Chemie*, 5 vol., Wien, 1819-1833; *Neues System der Chemie*, 3 vol., Wien, 1835-1838; *Vorträge über Pyrotechnik*, Wien, 1852. În 1822 se recomandă: „*Magister der Pharmacie, ordentl. und öffentl. Professor der technischen Chemie am k. k. polytechnischen Institute in Wien, ordentlichem Mitgliede der Gesellschaft zur Beförderung der gesammten Naturwissenschaften in Marburg, und Ehrenmitgliede der pharmaceutischen Gesellschaft zu St. Petersburg*”, cf. *Handbuch*, II, foaia de titlu.

⁶⁶ Szabó-Szögi, 1998, nr. 1055 (Szabó, 2005, nr. 470); Trausch, I, p. 279; Offner, 2006, p. 336. *Dissertatio medico-chirurgica de hypopio*, Tubingae, 1818; *Dissertatio politico-medica de inhumatione mortuorum*, in universitate Pesthiensi publicae disquisitioni submissa, Pesthini, 1822.

⁶⁷ *Pflege gesunder und kranker Augen für Nicht-Aerzte*, Leipzig und Pesth, 1831; *Itinerär oder Handbuch für Reisende in Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1848; *Reise in Italien und zur Zee nach Spanien*, Hermannstadt, 1848.

⁶⁸ Szabó-Szögi, 1998, nr. 3322; Trausch, III, p. 135; *Dissertatio inaug. medica de vino*, Viennae, 1825. jul. 26.

⁶⁹ *Ibidem*, nr. 2526.

⁷⁰ *Ibidem*, nr. 65; Gatti, 1901, p. 683.

⁷¹ Svoboda, 1894, p. LXXXI, 408-409; OBL, I, 1954, p. 14.

- Offner, 2006 – Robert Offner, *Deutsche Universitäten als Ausbildungsstätten siebenbürgischer Mediziner von den Anfängen bis zum Jahr 1850*, în *Peregrinatio Hungarica. Studenten aus Ungarn an deutschen und österreichischen Hochschulen vom 16. bis zum 20. Jahrhundert*, hrsg. von Márta Fata, Gyula Kurucz und Anton Schindling, Stuttgart, 2006.
- Schuller, 1896 – Gustav Fr. Schuller, *Geschichte des evangelischen Gymnasiums A.B. in Mediasch*, Hermannstadt, 1896.
- Schulordnungen, 1888 – Fr. Teutsch, *Die siebenbürgisch-sächsischen Schulordnungen*, I (1543-1778), Berlin, 1888 (colecția *Monumenta Germaniae Paedagogica*, VI).
- Svoboda, 1894 – Johann Svoboda, *Die Theresianische Militär-Akademie zu Wiener-Neustadt und ihre Zöglinge von der Gründung der Anstalt bis auf unsere Tage*, I, Wien, 1894.
- Szabó-Szögi, 1998 – Szabó Miklós, Szögi László, *Erdélyi peregrinusok. Erdélyi diákok európai egyetemeken 1701-1849*, Marosvásárhely/ Tg. Mureș, 1998.
- Szabó, 2005 – Szabó Miklós, *Erdélyiek Magyarországi egyetemeken 1848 előtt*, Marosvásárhely/ Tg. Mureș, 2005.
- Trausch – Josef Trausch, *Schriftsteller-Lexikon oder biographisch-literarische Denk-Blätter der Siebenbürger Deutschen*, I-III, Kronstadt/ Brașov, 1868-1871.

ANEXĂ

LISTA STUDENȚILOR (1800 – 1830)

Nr. crt.	Nume și prenume	Universitatea și specializarea	Perioada	Cariera post-universitară
1	Paulus Traugott Meisner, <i>Mediensis, Saxo-Transsylvanus</i>	Viena medicină	1798	Farmacist în diverse orașe; profesor la Institutul Politehnic din Viena (1816-1845)
		Pesta farmacie	6 iul. 1802	
2	Andreas Keller, <i>Mediasch</i>	Viena medicină	1800–1804	
3	Johann Jekeli <i>Media Tr.</i>	Tübingen teologie	12 iun. 1801	Profesor și predicator la Mediaș; pastor la Dupuș (1821) și Șaroș/ Târnave (1838-1853)
4	Michael Josephi Traugott <i>Media Tr.</i>			Cleric la Boian, apoi la Târnava (1813-1846); decan al Capitlului Bălcaciu (1838)
5	Michael Penkerdt, <i>hungarus, Medgyesiensis Transsylvanus</i>	Pesta farmacie	26 aug. 1801	Farmacist
6	Johann Martin Gunesch <i>Tr. aus Medwisch</i>	Jena	12 oct. 1802	Profesor și rector la Sebeș; pastor la Ruși (1812-1840)
7	Joannes Jekely, <i>Mediasch, Tr.</i>	Pesta Farmacie	24 aug. 1803	Farmacist
8	Martinus Joannes Schuster, <i>Mediasch Tr.</i>	(absolvenți)	26 aug. 1803	Farmacist
9	Stephanus Schuller <i>von Mediasch aus Siebenbürgen</i>	Tübingen teologie	11 iun. 1804	Pastor la Sântioana Săsească (1809-1813) și Nadeș (1813-1827)
10	Martinus Gergjer <i>aus Mediasch in Siebenbürgen</i>		16 iul. 1804	
11	Samuel Graeser <i>Tr. aus Mediasch</i>	Jena	16 oct. 1804	<i>Ordinarius notarius publicus</i> al scaunului Mediaș și consilier orășenesc (1830-1835)
		Göttingen teologie	24 oct. 1805	
12	Johann Schmidt, <i>Mediasch</i>	Viena chirurgie	1805	Chirurg militar la Mediaș (1830-1839)
13	Andreas Battenseiler <i>Tr.</i>	Jena	Ante 1806	Profesor și predicator la Mediaș; pastor la Agârbiciu (1823-1840)
		Göttingen teologie	18 apr. 1806	
14	Georgius Michael Hitsch, <i>Mediasch, Transsylvanus</i>	Pesta farmacie	10 oct. 1806	Farmacist
15	Joseph Mangesius, <i>Mediasch</i>	Viena chirurgie	1806	Chirurg militar. În 1835 lucrează la Oficiul de carantină de la Turnu Roșu
16	Adamus Schmidt, <i>Mediasch Tr.</i>	Pesta chirurgie	20 aug. 1807	
17	Karl Alemann <i>von Mediasch</i>	Viena inginerie militară	10 mart. 1808	Stegarul unui regiment de infanterie (1812); locotenent major într-un regiment de vânători tirolezi (1816-1830)
18	Josephus Kramer,	Pesta	1808–1811	

	<i>Megyensis, Transsylvanus</i>	medicină Viena chirurgie	1814–1816	
19	Samuel Schlosser, <i>Mediasch</i>	Viena chirurgie	1809	
20	Wilhelm <i>Freiherr von Alemann</i>	Viena militar	21 apr. 1810– 31 oct. 1817	Feldmareșal în armata cezaro-crăiască (1850)
21	Karl Schuster, <i>Mediasch, Siebenbürgen</i>	Halle teologie	29 mai 1810	
22	Michael Petersberger, <i>Mediasch, Tr.</i>	Pesta chirurgie	1811–1813	
23	Michael Schuster, <i>Medgyesensis</i>	Pesta farmacie	1811–1815	Farmacist
24	Andreas Leutschaft, <i>Mediasch, Siebenbürgen</i>	Tübingen teologie	6 mai 1811	Profesor și rector (1819-1823) la Mediaș; pastor la Axente Sever (1824-1828)
25	Friedrich Fabini aus <i>Mediasch</i> / Fridericus Fabini, <i>Media, Transsylvania</i>	Tübingen teologie	6 mai 1811	Medicul scaunului Cincu (1835); medic la Mediaș (1843) și Bistrița (1844-1845); lucrează la Serviciul de Igienă din Giurgiu; m. 1864
		Viena	1817	
		Tübingen medicină	24 oct. 1818	
		Pesta	1819–1822	
26	Michael Rideli Traugott v. <i>Medeas</i>	Lemberg filosofie	1812	
27	Samuel Kenst aus <i>Mediasch</i>	Tübingen teologie	21 iul. 1814	Profesor și predicator la Mediaș; pastor la Ighișul Nou (din 1828); cleric la Șeica Mică (1847); pastor la Richiș (1852-1860)
28	Traugott Schuster, <i>Mediasch</i>	Göttingen teologie	7 oct. 1814	Profesor și predicator la Mediaș; pastor la Moardăș (1822); cleric la Axente Sever (1828-1860)
29	Michael Theiss <i>Mediensis</i>	Viena farmacie	1814	
30	Samuel Joseph Fabini aus <i>Siebenbürgen</i>	Tübingen teologie	7 dec. 1815 24 oct. 1818	Profesor (1819), lector (1821) și predicator (1828) la Mediaș; pastor la Valchid (1830) și Richiș (1845); decanul Capitlului Mediaș (1852-1874); m. 1877
31	Ferdinand Jekeli, <i>Mediasch</i>	Viena farmacie	1817	Farmacist la Brașov (1850-1877)
32	Michael Henter, <i>Siebenbürgen aus Mediasch</i>	Göttingen teologie	29 mai 1817	Profesor și predicator la Mediaș; pastor la Bratei (1834) și Ațel (1855-1872)
33	Stephan Ludwig Roth	Tübingen teologie	27 nov. 1817	Profesor, rector (1831-1834) și predicator la Mediaș; pastor la Nemșa (1837) și Mușna (1847); revoluționar pașoptist
34	Andreas Gunesch, <i>Mediasch in Siebenbürgen</i>	Göttingen teologie	9 iun. 1818	Pastor în regiunea Vienei (m. 1875)
35	Samuel Fritsch <i>Mediensis</i>	Göttingen teologie	3 aug. 1818	Profesor și predicator la Mediaș
36	Carol Weber <i>Mediensis Tr.</i>	Jena	4 nov. 1818	Medic și naturalist la Cluj (1845)
37	Friedrich Brecht aus <i>Mediasch</i>	Tübingen teologie	1818	Profesor și rector (1834-1845) la Mediaș; pastor la Valchid (1845-1879)
38	Daniel Langius aus <i>Mediasch</i>		12 nov. 1818	
39	Michael Sander, <i>Mediasch</i>	Viena farmacie	1819	
40	Michael Schuster, <i>Siebenbürgen</i>	Göttingen teologie	5 iul. 1819	Profesor și co-rector (1835) la Mediaș; pastor la Metiș (1835-1838)
41	Simon Henter, <i>Mediasch</i>	Viena politehnică (inginerie)	1820–1823	
42	Johann Friedrich Graesser, <i>Mediasch</i>	Viena politehnică (comert)	1821	

43	Joseph Friedrich Wagner, <i>Mediasch</i>	Viena politehnică (comerț și inginerie)	1821–1822	Profesor la Mediaș (1844-1847)
44	Peter Schuster, <i>Mediasch</i>	Viena St. camerele	1822	Funcționar (socolitor) la Administrația Domeniului Regal din Hunedoara (1835)
45	Joseph Draser <i>aus Mediasch</i>	neprecizat	Ante 1823	Rector la Mediaș (1823-1831), apoi pastor la Bratei; decan al capitulului din Mediaș (1844-1847) și vicar episcopal
46	Georg Czinty, <i>Mediasch in Siebenbürgen</i>	Viena teologie protestantă	15 mart. 1823	Profesor și co-rector (1837) la Mediaș; pastor la Șoala (1837-1860) și Axente Sever (1860-1874)
47	Johann Peter Roth, <i>Mediasch in Siebenbürgen</i>	Viena teologie protestantă	1823–1824	
48	Petrus Henter, <i>Mediasch, Tr.</i>	Pesta farmacie și chirurgie	1823–1824 1831–1834	Farmacist
49	Peter Roth, <i>Mediasch</i>	Viena medicină	1823–1825	<i>Physicus</i> la spitalul din Sighișoara; medic militar (1829-1859)
50	Karl Lupini, <i>Mediasch in Siebenbürgen</i>	Viena teologie protestantă	1824–1825	Profesor, co-rector și predicator la Mediaș; pastor la Hașag (1840-1850); m. 1875
51	Joseph Platz, <i>Mediasch</i>	Viena farmacie	1825	
52	Andreas Schein, <i>Mediasch in Siebenbürgen</i>	Viena teologie protestantă	1825–1826	Profesor și predicator la Mediaș
53	Joseph Joseffy, <i>Mediasch in Siebenbürgen</i>	Viena teologie protestantă	4 oct. 1826	Profesor și co-rector la Mediaș; pastor la Buzd (1844) și Richiș (1860-1877)
54	Michael Fleischer, <i>Tr.</i>	Viena St. camerele	1828	<i>Villicus civitatis</i> și director de „politia” (1830)
55	Johann Theil, <i>Mediasch in Siebenbürgen</i>	Viena teologie protestantă	1 oct. 1828	
56	Friedrich Gottfried Zoppelt <i>aus Mediasch</i>	Viena teologie protestantă	28 aug. 1829	Profesor și rector la Mediaș (1847-1849); pastor la Căpușu Mare (1849-1866)
		Tübingen teologie	18 mai 1831	
57	Gottlieb Brandsch, <i>Mediasch in Siebenbürgen</i>	Viena teologie protestantă	1 sept. 1829	Pastor la Motiș (1840-1855); cleric la Șeica Mare (1855-1877)
58	Johann Jekeli, <i>Mediasch in Siebenbürgen</i>			Pastor la Vulcan și sindic al Capitlului din Brașov; pastor la Ighișul Nou (1848-1873)
59	Michael Roth, <i>Mediasch</i>	Viena farmacie	1829	
60	Martinus Binder, <i>Mediasch</i>	Pesta Farmacie (absolvenți)	20 iul. 1830	Farmacist
61	Fridericus Platz, <i>Mediasch, Tr.</i>		6 aug. 1830	Farmacist
62	Michael Auner, <i>Mediasch</i>		31 aug. 1830	Farmacist
63	Friedrich (Napoleon) Josephi, <i>Mediasch</i>	Viena teologie protestantă	1 sept. 1830	Profesor și co-rector (până în 1848) la Mediaș; pastor la Alma Vii, apoi la Mușna (1869-1874)
64	Andreas Schuster, <i>Mediasch in Siebenbürgen</i>			Profesor și rector (1845-1847) la Mediaș; pastor la Nemșa (1847-1859)
65	Carl Hitsch, <i>Mediasch</i>	Viena politehnică (inginerie)	1830–1831	Practică arhitectura și construcțiile

VIAȚA ȘI OPERA SAVA POPOVICI SĂVOIU (1818-1906): CAPELAN, BIOGRAF, PICTOR ȘI SCULPTOR

Dr. Alexandru Bucur

Zusammenfassung: Sava Popovici Săvoiu (geb. 1818 - gest. 1906): Kaplan, Biograph, Maler und Bildhauer. Sava Popovici Săvoiu wurde im Dorf Râu Sadului, Kreis Sibiu, geboren und hat seine Kindheit dort verbracht. Später zog er mit der Familie zusammen von dort nach Sadu, der Ursprungsdorf seiner Eltern, um. Nach der Studiumzeit in Sadu, Veștem und Sibiu, wurde er Pfarrer geweiht. Er bekam eine Stelle als Regimentpfarrer in den verschiedenen europäischen Kampplätzen der österreich-hungarischen Streitkräfte, die damals zahlreiche rumänische Militäre enthielten. Inzwischen hat er ausführlich über die besuchten Länder, sowohl über die Sehenswürdigkeiten: Bräuche, Küche, Architektur, Persönlichkeiten, als auch über die Katastrophen geschrieben. Er interessierte sich auch für Malerei und Bildhauerei. Als Ruheständler wohnte er wieder, bis zu seinem Tod, in Sadu. Seine Bibliographie hat ihm überleben und besteht aus 44 Bände, die eine wertvolle Forschungs- und Inspirationsquelle für die zweite Hälfte des 19. Jh. ist.

Cuvinte cheie: învățător, preot, capelan, protopop, pictor, sculptor, biograf.

Schlagwörter: Lehrer, Pfarrer, Kaplan, Erstpriester, Maler, Bildhauer, Biograph.

Istoricul cercetărilor. Până la acest moment, despre Sava Popovici Săvoiu s-a scris destul de puțin. Cei care s-au încumetat să pună în valoare o parte din opera sa au fost: Ioan D. Ștefănescu (1944); Bieltz, Irimie și Florescu, în 1955; Mihai Sofronie în 1968, 1969 și 1987; Nicolae Bocșan și Valeriu Leu în 2000; Valeriu Leu în 2000; Lucian Giura, în 2002; Nicolae Constantin, în 2011 și subsemnatul, tot în același an.

Familia. Tatăl său, Nicolae, s-a născut în anul 1777, la Sadu. S-a căsătorit, în 1799, cu Opreana-Ioana născută Cimpoca. A devenit preot în 14 octombrie 1814, fiind repartizat la colibașii din Râu Sadului. Acolo a păstorit 22 de ani, până în 1836 când, prin moartea preotului din Sadu (Axente Popovici) reușește să ocupe locul vacant, mutându-și și familia¹.

Viața.

a. Copilăria și studiile. Sava s-a născut în 11/23 octombrie 1818 în localitatea Râu Sadului unde și-a petrecut și copilăria². A avut o copilărie fericită, colindând zonele din apropierea satului, făcând diverse năzbâtii și ocupându-se și cu pescuitul păstrăvilor din tumultosul râu Sadu³.

Între anii 1835-1837 a urmat cursurile școlii grănicerești din Veștem, pe care nu le-a definitivat⁴. Tatăl său l-a înscris, în anul 1837, la Școala normală catolică (cu predare în limba maghiară) din Sibiu. Apoi s-a transferat la Institutul Terezian din același oraș, unde a fost înmatriculat sub numele de Papp Joszy⁵. Directorul școlii, Adam Knechtel, l-a luat ca servitor în casă. Descoperindu-i talentele artistice, în special în domeniul picturii, l-a recomandat pictorului Ioan Constand, de la care va lua primele lecții de pictură. După decesul gazdei, Sava a devenit servitor în casa pictorului⁶. După câțiva ani petrecuți la Sadu va reveni la Sibiu, în 1843, unde urmează cursurile Seminarului teologic ortodox.

b. Cariera. În anul 1845, la recomandarea conducerii seminarului, devine profesor de muzică (cântări) la Școala confesională ortodoxă din Deva, unde va locui o perioadă de cinci ani. Acolo se va dedica scrisului biografiei sale, artelor și studiului⁷. Tot la Deva a devenit învățător al copiilor comandantului cetății, Kemeny Lajos. Revoluția l-a surprins în acel oraș fiind nevoit, din cauza luptelor, să se refugieze în localitatea Poienița Tomii (jud. Hunedoara). Referitor la revoluție, a lăsat informații deosebit de prețioase despre desfășurarea acesteia, în special în zona Devei, Hunedoarei și Sibiului, acestea cuprinzând peste 200 de pagini⁸.

În anul 1850 s-a căsătorit dar, după numai 11 săptămâni de mariaj, soția i s-a îmbolnăvit grav și a decedat, producându-i o rană sufletească cicatrizată cu greu⁹. Tot în acel an, episcopul Andrei Șaguna, l-a recomandat și ajutat să ocupe o funcție de preot militar în armata habsburgică, devenind capelan în Regimentul de linie nr. 31, care își avea sediul la Sibiu, ulterior la Lvov (Lemberg, Liov, Lviv, în Galiția – azi Ucraina)¹⁰.

¹ Săvoiu 1, p. 202-208; Săvoiu 10, p. 132-143; Giura 2002, p. 108.

² Sofronie 1969, p. 395; Giura 2002, p. 108.

³ Săvoiu 1, p. 199-274, 628-654.

⁴ Săvoiu 1, p. 453-539, 581-594

⁵ *Idem*, p. 655-710; Giura 2002, p. 108.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Giura 2002, p. 109.

⁸ Săvoiu 1, p. 1-8, 16-71, 83-144, 275-300, 550-568; Săvoiu 2, p. 512-565; Sofronie 1968, p. 34-38 Sofronie 1969, p. 397-398; Bocșan, Leu 2000, p. 173-268; Giura 2002, p. 109.

⁹ Săvoiu 3/1, p. 9-24; Săvoiu 3/2, p. 292-310, 328-412

¹⁰ Săvoiu 3/3, p. 480-614; Giura 2002, p. 109.

Din cauza mișcărilor generate de unificarea Italiei, regimentul în care își desfășura activitatea a fost mutat la Milano, odată cu trupele stabilindu-se acolo și Sava¹¹. A participat la luptele de la Magenta (14 iunie 1859)¹² și Solferino (23 iunie 1859). La finele celei de-a doua bătălii a fost luat prizonier de către trupele franceze și dus în captivitate în Franța. Autoritățile, convingându-se că este român, l-au eliberat la începutul lunii august. Cu acest prilej va vizita, timp de cinci zile, monumentele și vestitele muzee din Paris¹³. Și-a continuat activitatea în Italia. Despre bătălia de la Custoza (1866) va da detalii semnificative¹⁴. Apoi, din anul 1875, și-a desfășurat activitatea la Viena, până la pensionarea sa, în 1897. S-a retras la Sadu, unde avea cumpărată de ceva vreme o gospodărie, unde a și decedat, la data de 16/29 Martie 1906, fiind înmormântat în curtea vechii biserici a localității¹⁵. Pentru ridicarea edificiului mitropolitan de la Sibiu a donat suma de 1.000 de coroane. A sprijinit activitatea tinerilor din cadrul societății „România jună”, la ale cărei adunări a participat de nenumărate ori¹⁶. A fost membru fondator al ASTREI din anul 1875 până la deces¹⁷.

c. Călătorii. În Transilvania. Vom prezenta, cronologic, câteva dintre călătoriile efectuate în Transilvania și Banat, cele mai multe în timpul concediilor: Alba Iulia, Zlatna, Abrud (1844)¹⁸; Mediaș, Oșorhei, Bistrița, Iacobeni, Rădăuți (1850)¹⁹; Orșova, Mehadia, Deva, Orlat (1850)²⁰; Timișoara, Arad, Deva, Sibiu (1851)²¹; Arad, Timișoara, Deva (1872)²²; Arad, Oradea, Baziaș, Sibiu, Deva, Mehadia, Băile Herculane (1873)²³; Arad, Timișoara, Panciova, Baziaș, Deva, Petroșani, Arad (1874)²⁴; Arad, Deva, Sibiu, Sadu, Rășinari, Deva, Arad (1875)²⁵; Sibiu, Sadu, Deva, Brașov (1881)²⁶; Arad, Deva, Sibiu, Brașov, Tușnad (1885)²⁷.

În Imperiu. Din cauza funcției – era singurul capelan ortodox din imperiu - pentru a realiza serviciile religioase necesare soldaților români ortodocși din armata imperială, a fost nevoit să cutreiere în lungul și latul Europei. A călătorit prin Austria, Germania, Italia, Croația, Bosnia, Galiția, Silezia și Polonia. Succint, vom prezenta cele mai importante localități pe care le-a vizitat: Liov (azi în Ucraina), Kalvaria (azi oraș în Polonia), Tarnów (azi oraș în Regiunea Moravia-Silezia, Polonia), Demnița (1850)²⁸; Wilamontia, Titschein (azi Nový Jičín, Cehia), Wadowice (azi oraș în Polonia), Mischlenice, Gdun, Bochnia (azi oraș în Polonia), Tarnów, Przemyśl (azi municipii în Polonia) (1851-1852)²⁹; Milano (azi oraș în Italia de nord), Locarno (azi oraș în Elveția) (1853)³⁰; Mantova (azi oraș în Italia), Molia, Milano, Treviso (azi oraș în Regiunea Veneto, Italia) (1854)³¹; Mantova, Verona (azi oraș în Regiunea Veneto, Italia), Villafranca (azi Villafranca di Verona, Italia), Legnano (azi oraș în Regiunea Lombardia, Italia), Rovigo (azi oraș în Regiunea Veneto, Italia), Montebello (azi Montebello Vicentino, municipiu în Regiunea Vicenza, Italia), Vicenza (azi oraș din Regiunea Veneto, Italia), Udine (azi oraș în regiunea Friuli-Venezia Giulia), Corona, Ponte de Veglia (azi Veglia, oraș în Croația) (1856)³²; Mantova, Padova (azi oraș din Regiunea Veneto, Italia), Este (localitate situată la sud-vest de Padova), Vicenza, Montagnona (localitate situată la vest de Este), Vorigo, Valdagno (azi municipii în Regiunea Veneto), Monte Spagato, Monte Campeto, Tirol (azi stat în vestul Austriei) (1857)³³; Padova, Vicenza, Demelbauer (1860)³⁴; Laibach (azi Ljubljana, capitala Sloveniei), Agram (azi Zagreb, capitala Croației), Padova, Vicenza, Fiume (azi Rijeka, oraș-port în Croația), Meran (azi Merano, oraș în nordul Italiei), Villach (azi oraș în sudul Austriei), Klagenfurt (azi capitala landului

¹¹ Săvoiu 9, p. 223-227, 272-309.

¹² Săvoiu, 11-12, p. 131-137.

¹³ Săvoiu 10, 523-549.

¹⁴ Săvoiu 15, p. 95-104.

¹⁵ Telegraf 1906, p. 2.

¹⁶ Săvoiu 24, p. 40-60, 116-121; Săvoiu 25, p. 448-454; Săvoiu 26, p. 150-159; Săvoiu 28, p. 33-69; Săvoiu 30, p. 35-48; Săvoiu 33, p. 536-543; Săvoiu 36, p. 542-546; Săvoiu 39, p. 32-41.

¹⁷ Anale 1905, p. 118; Sofronie 1969, p. 408.

¹⁸ Săvoiu, 2, 141-149.

¹⁹ Săvoiu, 3/3, p. 526-557.

²⁰ Săvoiu 9, p. 107-223.

²¹ Săvoiu 19, p. 222-333.

²² Săvoiu 20, 104-107, 257-265.

²³ Săvoiu 21, 231-265.

²⁴ Săvoiu 22, p. 56-128, 172-209.

²⁵ Săvoiu 23, p. 266-280, 305-321, 363-378.

²⁶ Săvoiu 30, p. 374-445, 484-497.

²⁷ Săvoiu 34, p. 185-216, 268-285.

²⁸ Săvoiu 3/2, p. 472-546.

²⁹ Săvoiu 4/1, p. 90-203.

³⁰ Săvoiu 9, p. 272-309.

³¹ Săvoiu 10, p. 6-39.

³² Săvoiu 13, p. 5-8, 35-89, 121-131.

³³ Săvoiu 14, p. 11-39, 116-144, 459-503, 521-531.

³⁴ Săvoiu 15, p. 7-23.

Carintia, Austria), Innsbruck (azi capitala Provinciei Tirol, Austria) (1867)³⁵; Fiume, Ljubljana, Feldes, Zengg (azi Senj, oraș în Croația), Zara (azi Zadar, oraș-port, Croația), Monte Maggiore (grup muntos, azi în vestul Croației)(1868)³⁶; Zengg, Fiume, Andorno (azi Andorno Micca, comună în Provincia Biella, Italia), Piemonte (regiune a Italiei), Verona, Milano, Biela, Torino, Padova, Florența, Roma, Triest (azi Trieste, oraș, Italia) (1870)³⁷; Fiume, Segnea, Agram, Karlstadt (azi oraș în landul Bavaria, Germania), Sebenico (azi oraș în Croația), Spalato (azi Split, oraș în Croația), Lissa (insulă fortificată, azi numită Vis, Croația), Calaro, Triest (1872)³⁸; Szolnok (azi oraș Ungaria), Debrețin (Debreceen, oraș Ungaria) Belgrad (azi capitala Serbiei) (1873)³⁹; Panciova (azi oraș din Voievodina, Serbia), Karlowitz (azi oraș în Serbia), Semlin (azi Zemun, oraș în Serbia), Petrovaradin (azi parte a orașului Novi Sad, Serbia), Budapesta, Viena (1875)⁴⁰; Olmütz (azi Olomouc, oraș, Cehia), Brünn (azi Brno, oraș, Cehia) (1876)⁴¹; Krems (azi Krems an der Donau, oraș, Austria), St. Pölten (azi capitala statului federal Austria Inferioară), Wiener Neustadt (azi oraș în Austria), Baden (azi oraș și stațiune în Austria), Möllersdorf, Kassau (1877)⁴²; Bosnia: Agram, Sissek (azi Sisak, oraș în Croația), Brood (azi împărțit: Slavonki Brod, aparținând Croației și Bosanski Brod, aparținând Bosniei-Herțegovina), Derwent, Kotorosko (azi oraș în Bosnia-Herțegovina), Doboij (azi oraș în Bosnia-Herțegovina), Maglaj (azi oraș în Bosnia-Herțegovina), Žepče (idem), Dumbrava, Zenicia, Sarajevo, Pedromania, Rogatitze, Vișegrad, Limm, Viena (1877-78)⁴³; Tymau, Olmütz, Gratz, Trieste, Gorizia, Udine, Veneția, Recoaro, Verona, Milano, Cammandona, Villafranca, Botzen, Innsbruck, Salsburg, Viena (1879)⁴⁴; Znaim, Olmütz, Teschen, Grafenburg, Ziegenhals (1885)⁴⁵; Teschen, Wiener-Neustadt, Eisenstadt, Budapesta (1888)⁴⁶; Neustadt, Eisenstadt, Möllersdorf (1889)⁴⁷.

Opera.

a. Biografia. Opera sa conține 40 de tomuri, (cu peste 24.500 pagini), unele având câte două sau trei părți (în total fiind 45 volume), inegale ca întindere, scrise în limba română, astfel: 13 volume cu alfabet chirilic (3/2, 3/3, 4/2-12), 32 cu alfabet latin (1-3/1, 4/1, 13-40). Explicația faptului că primele tomuri au alfabet latin este următoarea: notițele sale au fost distruse la Deva, de către unguri, fiind nevoit să le rescrie cu „litere străbune”⁴⁸. Cel mai redus tom, 8, are 262 pagini iar cel mai extins, 4/2, 898 pagini. A început redactarea acestora în anul 1848 iar ultimele însemnări păstrate sunt din anul 1901. La inserarea notițelor a utilizat cerneală neagră, în toate tomurile, caligrafia fiind îngrijită, chiar și în ultimele însemnări. Literale sunt de mici dimensiuni, în toate tomurile, limbajul utilizat este cel specific celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea. De regulă, fiecare tom conține însemnările pentru un an. Excepție fac următoarele tomuri: 1 și 2, unde sunt relatate evenimentele începând cu nașterea, copilăria, familia și terminând cu activitatea sa din Apuseni (1849); 4/1 (1851/2); 5/1 (1853/4); 13 (1862/3); 14 (1864/5); 15 (1866/7) și 40 (1890-1901). Este necesar a specifica excepțiile de la numerotare a volumelor. Astfel, tomurile următoare au mai multe părți: 3 (3); 4 (3) și 5 (2) iar două tomuri sunt alăturate (11 și 12). Unele dintre ele sunt ornamentate de însuși autorul lor, fie prin adăugarea unei file care conține desene simple (în creion sau tuș negru) sau colorate. Alte tomuri au ornamentații realizate în tuș. Tomurile au fost legate în coperte din carton presat acoperit cu pânză, mai puțin tomul 3/2 (care are coperta din carton maro cu o frumoasă ornamentație) și tomul 40 care nu a ajuns să fie copertat. Toate tomurile sunt păstrate la Arhivele Naționale, Serviciul Județean Sibiu, Fondul *Manuscrite*, fiind donate respectivei instituții după anul 1970, de familia Bucșa din Sadu.

În memoriile sale a descris aspecte inedite și semnificative ale vieții sociale, politice, militare, religioase și culturale din a doua jumătate a secolului al XIX-lea din imperiu și, mai ales, din Transilvania. Viața religioasă ocupă un loc important în memorii, cuprinzând un mare număr de pagini. Sunt redată informații referitoare la organizarea bisericească, sărbătorile religioase românești și apusene, botezuri, cununii, înmormântări ș. a.

Un spațiu semnificativ l-a rezervat învățământului confesional din Transilvania, mai ales celui românesc. A descris și învățământul grăniceresc, cu metodele dure, neomenoase, practicate pentru determinarea elevilor să învețe dar și a părinților pentru a-și trimite copiii la școală. Precizăm că descrierea modului de desfășurare a învățământului grăniceresc – cu metodele, manualele și perioadele de ținere a cursurilor – reprezintă o problemă unicat pentru zona

³⁵ Săvoiu 4-7, 112-126, 130-168.

³⁶ Săvoiu 16, p. 9-111, 161-185.

³⁷ Săvoiu 18, p. 33-54, 322-425.

³⁸ Săvoiu 19, p. 110-139, 179-220.

³⁹ Săvoiu 21, p. 76-129, 145-223.

⁴⁰ Săvoiu 23, p. 24-103, 254-260, 394-436.

⁴¹ Săvoiu 24, p. 365-382.

⁴² Săvoiu 25, p. 97-129, 240-247, 310-314.

⁴³ Săvoiu 26, p. 233-248, 371-384; Săvoiu 27, p. 389-473, 492-786, 838-856.

⁴⁴ Săvoiu, tom 28, p. 106-228, 249-287, 359-512.

⁴⁵ Săvoiu 33, p. 134-154, 182-214.

⁴⁶ Săvoiu 37, p. 152-321.

⁴⁷ Săvoiu 38, p. 146-168.

⁴⁸ Săvoiu 1, p. VI.

Regimentului 1 grăniceresc de la Orlat Pentru zona grănicerească sunt inedite și impresionante descrierile referitoare la localitatea Veștem, modul de pedepsire a locuitorilor care nu respectau legea, situația lor materială, starea localității ș. a., toate de importanță majoră pentru studierea desfășurării vieții în localitățile militarizate, unice prin singularitatea acestora dar și prin modul de tratare.

A lăsat posterității și numeroase descrieri ale datinilor și obiceiurilor din Transilvania, mai ales din zona actualului județ Sibiu⁴⁹. Pe lângă acestea a specificat și alimentele care erau utilizate în trecut, atât în Transilvania cât și în zonele unde și-a desfășurat activitatea⁵⁰.

Pentru localitățile prin care a trecut a făcut descrieri amănunțite despre arhitectură, starea de curățenie, starea drumurilor etc. A lăsat posterității și o listă cu temperaturile cele mai scăzute care s-au înregistrat în Europa, pe o perioadă de câteva sute de ani. A mai descris dezastrele la care a fost martor: incendiile, inundațiile, cutremurele, ierni aspre, secetă. Interesante sunt și referirile la fenomenele cerești: eclipse de lună, de soare, comete, plozi de stele etc⁵¹.

A compus și numeroase poezii, importante nu atât prin valoarea artistică ci prin conținut. Acestea cuprind un spațiu destul de vast în opera sa, fiind prezente aproape în toate tomurile⁵².

Întâlnirile cu personalitățile vremii sunt redată în detaliu, cu lux de amănunte. Prin deplasările sale, atât din Transilvania cât și din alte zone europene, a întâlnit numeroase personalități din toate domeniile (politic, economic, militar, religios, cultural). Descrie amănunțit și tragedia de la Mayerling (29 ianuarie 1889), înmormântarea și parastasul arhiducelui Rudolf⁵³.

b. Pictura și sculptura. Din fragedă pruncie a îndrăgît respectivele domenii artistice, fapt scos în evidență de tatăl său, la înscrierea lui Sava la școala din Veștem. Tot la Veștem va sculpta un penar pe care îl va vinde fiului șefului vămii din Turnu Roșu, fiind pasibil de a fi pedepsit. Dar, încântat de modul în care a fost realizat obiectul, învățătorul Ioan Coman l-a recomandat⁵⁴. Talentul la pictură i-a fost îmbunătățit la Sibiu, cu ocazia lecțiilor primite de la pictorul Ioan Costand⁵⁵. Apoi, la Rășinari, va fi inițiat în sculptură⁵⁶. În perioada cât a activat la Deva, a realizat cruci sculptate și pictate, din lemn și piatră, comandate de comunitățile din apropierea Devei. Autodidact, va reuși prin forțele proprii să se facă remarcant și, în 1879, va fi acceptat în societatea vieneză de pictură „Albrecht Dürer” unde va activa până în anul 1891, la pensionare⁵⁷. După anul menționat a creat foarte puțin din cauza problemelor de cataractă. A participat cu lucrări proprii la expoziția organizată de ASTRA în 1881⁵⁸. Din păcate, lucrările sale au fost dispersate după moartea sa, unele dintre acestea fiind descrise de I. D. Ștefănescu cât și de Bieltz și colaboratorii⁵⁹.

Așa cum am specificat mai sus, și-a decorat o parte dintre tomuri cu desene realizate în creion sau tuș, unele colorate. A creat și un desen în creion cu portretul amantei arhiducelui Rudolf, Maria Vetsera, decedată alături de moștenitor la Mayerling.

Avem mărturie că a lăsat urmașilor din Sadu o mulțime de tablouri în ulei, cu rame meșteșugit sculptate de el însuși, obiecte bisericești și multe alte opere artistice - laborios realizate - dar care s-au pierdut de-a lungul timpului⁶⁰.

Concluzii. Prin vasta sa operă, realizată în decurs de 53 de ani, Săvoiu a lăsat posterității un valoros material care poate fi fructificat de cercetătorii interesați de toate domeniile vieții transilvănene și parțial europene, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea: socială, politică, economică, religioasă, militară etc. A imortalizat date unice, referitoare la Regimentul grăniceresc de la Orlat, învățământ, revoluția de la 1848-1849, personalități transilvănene și străine, obiceiuri și folclor, arhitectură, alimentație, toponimie, dezastre. Cu toate că nu s-a remarcant ca un scriitor versat, opera sa poate aduce completări importante la clarificarea unor evenimente ale epocii. Totodată reprezintă o sursă importantă pentru studierea regionalismelor și limbajului specific celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea din Transilvania.

⁴⁹ Săvoiu 3/3, p. 128-196.

⁵⁰ Bucur 2011, p. 99-110.

⁵¹ Săvoiu 17, p. 199-210; Săvoiu 18, p. 205-219, 424-428; Săvoiu 29, p. 356-361; Săvoiu 30, p. 62-70, 249-252, 265-268, 548-564; Săvoiu 33, p. 474-482; Săvoiu 34, p. 503-508, 535-538; Săvoiu 35, p. 291-298; Săvoiu 39, p. 240-244.

⁵² Săvoiu 1, p. 144-145, 157-168, 178-183, 374-375, 380-382, 390-392, 434, 527-528, 533-534, 539-548, 742-744; *Ibidem*, tom 2, p. 431, 568-569, 573; Săvoiu 3/1, p. 1-70; Săvoiu 3/2, p. 1-2, 13-15, 18-20, 22-24, 54-55, 77-78, 80-85, 95-97, 100-103, 107-111, 148-151, 166-169, 174-185, 188-191, 208-209, 219-223, 243-251, 275-277, 387-395, 403-404, 417-418, 423-424, 446-448, 465-466; Săvoiu 5/2, p. 896-897, 1098-1099; Săvoiu 6, p. 119 și 504-511; Săvoiu 7, p. 6-7; Săvoiu 8, p. 116-117, 138 și 255; Săvoiu 9, p. 190-191, 194-197, 346-349, 584-586, 592-593, 622-623 și 689; Săvoiu 13, p. 520-523; Săvoiu 15, p. 276-278; Săvoiu 16, p. 384; Săvoiu 19, p. 417, 503-522, 525-531 și 534

⁵³ Săvoiu 38, p. 19-75.

⁵⁴ Săvoiu 1, p. 484-487, 491-495.

⁵⁵ *Idem*, p. 595-603, 707-711; Săvoiu 2, p. 36-55.

⁵⁶ *Idem*, p. 68-71.

⁵⁷ Săvoiu 3/3, p. 470-476; Săvoiu 19, p. 257-265; Săvoiu 22, p. 341-356; Săvoiu 28, p. 512-515; Săvoiu 29, p. 98-103, 388-395; Săvoiu 30, p. 48-53; Săvoiu 31, p. 114-120; Săvoiu 32, p. 35-45; Săvoiu 33, p. 51-56, 214-222.

⁵⁸ Săvoiu 30, p. 307-312.

⁵⁹ Ștefănescu 1944, p. 437-441; Bieltz și colab. 1955, p. 38-55.

⁶⁰ Ștefănescu 1944, p. 439-440.

Bibliografie

- Anale 1905 – „Analele Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”, nr. IV, iulie-august 1905, Sibiu.
- Bieltz și colab. 1955 – J. Bieltz, C. Irimie, V. Florescu, *Însemnări despre un pictor ardelean necunoscut din secolul al XIX-lea*, în *Studii și cercetări de istoria artei*, nr. 3-4/1955, București, p. 38-45.
- Bocșan, Leu 2000 – N. Bocșan, V. Leu, *Revoluția de la 1848 din Transilvania în memorialistică*, Cluj-Napoca, 2000.
- Bucur 2011 – Al. Bucur, *Produse alimentare utilizate în zona sudică a Sibiului, în secolul al XIX-lea, consemnate în memoriile lui Sava Popovici Săvoiu (1818-1906)*, în „Istorie și tradiție în spațiul românesc, Hrana – între necesitate și artă, la români și minorități”, 8, Sibiu, 2011, p. 99-110.
- Giura 2002 – L. Giura, *Sadu. File de istorie*, Sibiu, 2002.
- Săvoiu 1-40 – S. P. Săvoiu, *Biografia capelanului milităresc Sava Popovici Săvoiu*, tom 1-40, 1948-1901.
- Sofronie 1968 – M. Sofronie, *Revoluția de la 1848 în părțile Devei. File dintr-un manuscris transilvănean. Sava Săvoiu- Popovici*, în „Magazin istoric”, an II, nr 6 (15), iunie 1968, p. 34-38.
- Sofronie 1969 – M. Sofronie, *Un manuscris transilvănean din secolul al XIX-lea. „Biografia capelanului milităresc Sava Popovici Săvoiu” (1818-1906)*, în „Muzeul Brukenthal. Studii și comunicări”, 14, 1969, p. 395-409.
- Sofronie 1987 – M. Sofronie, *Răzvrătirea sătenilor din Râu Sadului din 1829 oglindită în memoriile capelanului Sava Popovici Săvoiu*, în „Anuar. Complexul muzeal Sibiu”, I, Sibiu, 1987, p. 53-58.
- Ștefănescu 1944 – I. D. Ștefănescu, *Sava Popovici, un protopop transilvănean, cărturar ales și pictor necunoscut*, în „Revista istorică română”, 14, București, 1944, p. 437-441.
- Telegraf 1906 – *Înmormântarea protopresbiterului Sava Popovici*, în „Telegraful român”, anul LVI, nr. 33 din 23 Martie (5 Aprilie) 1906, Sibiu.

**DOI MONOGRAFI AI LOCALITĂȚII VEȘTEM, MAI PUȚIN CUNOSCUȚI:
IOAN COMAN (SFÂRȘITUL SEC. XVIII - POST 1850)
ȘI ROMUL MOLDOVAN (1890-1956)**

Dr. Alexandru Bucur

Zusammenfassung: *Zwei fast unbekannte Historiker des Dorfes Veștem: Ioan Coman (am Ende des 18. Jh. und nach 1850) und Romul Moldovan (geb. 1890 - gest. 1956). Der erste Historiker des Dorfes Veștem war der Schullehrer Ioan Coman. Er war bei der Grenzwachschule in Veștem tätig und leitete sie ab 1810. In von ihm verfasste Manuskript unter dem Name „Hronica Ardialului“ („Geschichte Siebenbürgens“) erwähnte er viele wertvolle Angaben und Ereignisse über den Dorf, insbesondere aus der Grenzschutzzeit. Der Manuskript war bis zum Beginn des 20. Jh. zu sehen, dannach wurde er vielleicht verloren. Der zweite Historiker war der Pfarrer Romul Moldovan. Er ließ einen dicken, umfassenden Manuskript, mit 484 Seiten, unter den Name „Angaben über die Gemeinde Veștem“ hinter. Au-erdem veröffentlichte er zwei Studien in der Zeitschrift „Cultura creștina“ (zwischen 1940-1941) mit seinen Forschungszusammenfassungen über die Geschichte der Gemeinde wo er tätig war.*

Cuvinte cheie: *cronicar, monograf, istorie, eveniment, cultură, manuscris.*

Schlagwörter: *Protokollführer/ Historiker, Geschichte, Monographier, Ereigniss, Kultur, Manuskript.*

Pentru a descrie trecutul unei localități este imperios necesar să se cunoască date – cât mai multe posibil – despre viața economică, socială și religioasă a respectivei așezări. Dar, din nefericire, în decursul tumultuos al Transilvaniei au fost momente nefaste (războaie, incursiuni, răscoale, revoluții, incendii ș.a.) care au dus la distrugerea a numeroase documente din care s-ar fi extras date reprezentative pentru istoria multor localități. Mai mult, satele românești nu au arhivat, decât relativ târziu, documente. Nici Veștemul nu a făcut excepție de la această regulă. Incendiile din anii 1705, 1786, 1821, 1823, 1824, 1849 (când a ars tot satul, incendiat de trupele lui Bem, mai puțin patru case) și 1884; distrugerile provocate în anul 1916, atât de trupele germane cât și de cele române (primăriei și casei parohiale, arhivelor și bibliotecilor) au dus la dispariția unui volum mare de surse documentare. Mai mult, o parte a documentelor de arhivă, din Sibiu, au fost preluate de arhivele Vienei și Budapestei iar o parte au fost distruse în momentul în care primăriile și-au „selectat” documentele moștenite (după 1990). Supărător este faptul că distrugerile continuă, procedându-se la eliminarea documentelor de arhivă care au fost mai vechi de 100 de ani.

Veștemul este una din localitățile care a avut, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, un dascăl luminat, cel care a lăsat posterității o cronică (deosebit de importantă pentru localitate și zonă), „*Hronica Ardialului*”, în care au fost notate momente din viața Pricipatului Transilvaniei dar și din viața satului Veștem, începând din 105 până în 1836, anul în care se încheie însemnările păstrate. Acel prim monograf al Veștemului a fost Ioan Coman. Dar să-l lăsăm să se prezinte singur. „*1809. Au venit franțojii în Viena. Se fac în Ardial 2 Divizioane de Jagări. Și o insurecție se poruncește, care s'au și făcut, la care și scriitorul acestora, la întâiul reghiment oberfürer au fost și după rășchirarea insurecției, la anu 1810, aici la Viaștem ca dascăl, cu numele Ioan Zagran alias Coman au venit, și întru aceastași an ișcoala s'au – de lemn – făcut, și cu toată sânguința pentru binele de obște cu tinerimea întru învățături atât a sporit, cât nu numai dela mai marii noștri, ci și dela cei din prejur laudă de a sa învățătură, și fără preaaget sânguință au pururi dobândit, ba încă mulți cu folosul învățaturii lui s'au ajutorat cari singuri buni martori pot fi, și a-l pomeni*”¹.

A fost directorul școlii grănicerești din localitate și învățător de limba germană. S-a născut, așa cum deducem din pasajul prezentat anterior, în localitatea Zagra² (jud. Bistrița Năsăud), una din cele 44 grănicerești ale Regimentului 2 grăniceresc român, la sfârșitul secolului al XVIII-lea. După studiile obligatorii la școala *trivială* din localitatea natală³ a urmat, probabil, cursurile *Institutului militar* din Năsăud⁴, în urma absolvirii reușind să ocupe un post didactic. Din anul 1810 a activat, la Veștem, până la sfârșitul vieții, decesul acestuia producându-se după 1850, an în care este menționat de Săvoiu, ca fiind în viață. Descriind deplasarea din Sadu spre Deva, Săvoiu, are următoarele însemnări: „*Cu trecerea mea prin Veștem, am văzut mai pe urmă pe fostul meu Învățător Johann Comann, care [se] lamenta la avutele suferințe și daune în răstimpul războiului – pe care le vedeam însumi urmele...*”

„*Bătrânul învățător*” povestea că i-a ars casa, „*făcându-mă însă atent că i-aș mai fi ceva dator din anul 18 sute 37...*”⁵. Totodată, unul din copiii acestuia, George, a fost judele Veștemului - în perioada 1865-1870 - semnând în

¹ ABV, Moldovan 1, P. I, p. 110-111; P. II, F. 106 r-v, 159 v și 161 r; Moldovan 1941, p. 78; ABV, Moldovan 1955, p. 207-208 și 241; Bucur 2010/2, p. 24.

² Localitate militarizată, printre primele, din zona Năsăudului. Șotropa 1925, p. 3, 9, 11.

³ Înființată în anul 1786. Ureche 2001, p. 22.

⁴ Inaugurat în anul 1784. Ureche 2001, p. 23-24.

⁵ ANSB, FM, Săvoiu 3/3, p. 99-100.

această calitate mai multe documente, unele referitoare la plata pentru învățătorii școlii confesionale din localitate sau pentru deplasarea inspectorilor de școală, participanți la examenele din Veștem⁶.

Cronica lui Ioan Coman era scrisă caligrafic, în limba română cu caractere chirilice, având dimensiunile de 18,5×10,5 cm și avea 144 pagini⁷. Mai mult ca sigur, aceasta a fost continuată în alt volum, care nu s-a mai păstrat până în zilele noastre, dispărând, probabil, în incendiul din 1849 (care a transformat în cenușă și școlile, împreună cu toate documentele acestora), sau s-a pierdut în decursul timpului. La fel s-a pierdut și exemplarul original al Hronicii, fragmente consistente din acesta fiindu-ne transmise, prin copierea lor, de preotul Romul Moldovan. Este demn de remarcat faptul că, la început de secol XIX, un simplu învățător de școală a avut asemenea îndeletniciri, de colectare a unor date istorice importante, referitoare la Transilvania, de sintetizare și ordonare cronologică a acestora. Confruntându-le cu cele ale altor cronicari ai timpului, în marea lor majoritate sași, ne uimesc prin corectitudinea lor, ceea ce ne determină să concluzionăm că Ioan Coman a accesat arhivele Sibiului (și nu numai), a studiat și cronicile săsești, de unde a selectat cele mai importante date referitoare la Principatul Transilvaniei (politice, sociale, economice, religioase etc.), dar și alte documente.

Hronica sa cuprinde numeroase date inedite despre localitatea grănicerească Veștem, inserate încă de la trecerea acesteia în cadrul celor de graniță (1763), locuitorii rămași în sat la militarizare, aducerea altora (din tot cuprinsul Transilvaniei), participarea acestora la războaiele duse de habsburgi (1777, 1787-1791, 1792-1815), veștemenii decedați în urma acestora, realizări importante din localitate (construcții de poduri, mori, biserică ș.a.), dezastră manifestate în Veștem, preoți, învățători etc.

În continuare, vom insera câteva momente importante din istoria zbuciumată a Veștemului, așa cum au fost consemnate de vrednicul dascăl năsăudean, naturalizat la Veștem. Vom începe cu cele referitoare la grănicerizare și participarea veștemenilor la războaiele duse de Imperiul Habsburgic.

„1763. Militarii grăniceri se fac, fără mare greutate, în care vream și viaștemianilor, tot prin acest comandir general, prin petrecerea a multor pușcături cu tunurile, li s'au dat hotarul, căci lăcuitorii satului Viaștem, nevrând a lua armele, au eșit din sat; numai ce au rămas: Radu Cotoră, Dumitru Tomii Popa, Toma Bunii, Barb Tatu, Radu Bașca, Ion Ionașc, Bucur Lup, Onia Lup, Ioan Cașolțan și Bratu Nenciu, și strămoșii tuturor lăcuitorilor celora lații, din Provințialișale sate au venit și armele de bunăvovae li'au luat, și, - până a se muta cu toate cealia încoace – de pe unde au fost de acolo au făcut slujbele Cordonului și ale Ștabului, în doi ani; și celor eșii li s'au voit a li se plăti, căci Inalta Impărăție nimica neplătit n'au lăsat, iară oamenii, unii au și primit câte ceva, iar cei mai mulți, nimic n'au vrut să ia”⁸.

„1765. În Mai li să dau militarilor satele ceale de lăcuiță, și nația săsască dă din pământul lor (la) mai multe sate adaos, precum și viaștemianilor”⁹.

„1778. Pentru scornita Tabără întră Burcuș (denumire dată soldaților prusaci, datorită coifului cu pene, acestea atârnând ca și părul lăptos al unui câine – n.a.) și Austria, dă nația săsască un divizion de husari, cu cai și cu mondîr cu tot. Intru aciastă Tabără, a burcușului au rămas, înaintea pizmașului, din Viaștem: fraităru<|> Marcu Popa, împușcat la Tropau; Gem.-fusulir Ion Pașcu - Brașovan, la Olmiț, iar pușcat, și fraităru<|> Pătru Jângău, iar la Olmiț pușcat, tot întru această tabără”¹⁰.

„1788. Au început împăratul Iosif tabăra Turcului, în care, din Veăștem, s'au prăpădit, adică: fraităru<|> Dăniluț Niagoi, în șpital de beteșug, în Mânărăde; Tunariu Tănasă Milia, la Tii, în șpital, de boală; Fus.-Gem. Andreiu Milia, așjiderea de beteșug; Barb Kotoră iarășile; Andreiu Dordia, în Craiova, de beteșug, în șpital și-au luat sfârșitul; Opre Stoaia, în Craiova, de beteșug, în șpital; Georgie Muntian în șpital, în Mânărădie; Opre Popa cel bătrân, iar aci; Dan Vodă în șpitalu<|> Râmniculu”¹¹.

„1793. Au ieșit grănițării în Tabăra Franțozului, care au fost 9 ani bătaie, și aci s'au prăpădit acești cu numele, din Viaștem: Gem. Toader Nicula, Costandin Luca, Pătru Milia, afară; iară Iacob Jutariu acasă, de plezururi au murit; Gem. Misailă Ion Muntian, Gem. Nica Tulbaș, pușcat; Gem. Aftion Raț, Iagăru Toader Muntian, de gloanță pușcat; Gem. Opre Opre Popa, la Apa Boului, în șpital de beteșug; Gem. Minu Popa, a aceluiași fecior, în Temișoara, în garnizon la șpital, Gem. Niculae Bozdog, în șpital, de căpătatele pleguri la Apa Boului; Iagăru<|> Ion Bucur, Gem. Văsălie Bozdog, Gem. Ion Cloția, la Raina; Tunar Dumitru Mărjiniu, în Galiția; Gem. Ion Veștemian, înaintea pizmașului; Gem. Ion Dumbravă cel tinăr, la Apa Boului, în șpital; Gem. Alexandru Tatu, la Zamoș, înaintea pizmașului; Gem. Ion Bucur Lup,

⁶ ANSB, SCV I, F.: 3 f, 4 r, 9 și 5 f, 10 r, 12 r, 16 f, 18 r, 21 r, 24 f, 27 r, 33 r, 36 f, 37 f, 43 r, 46 f, 48 f, 49 r, 53 r, 57 f și 130 f; ANSB, SCV II, F.: 14, 23 și 42; ABV, Moldovan 1, p. 111; ABV, Moldovan 1955, P. I, p. 263, P. II, F. 41r, 43 r și 46 r; Bucur 2010 a, p. 176.

⁷ ABV, Moldovan 1955, p. 263.

⁸ ANSB, UC 14, F.8 r; ABV, Moldovan 1, P. I, p. 23-24, 73-74; P. II, F. 97 v, 99 r, 159 r și v; Moldovan 1940, p. 424, 426 și p. 614; ABV, Moldovan 1955, p. 227-228; Bucur 2010a, p. 14, 15, 140, 163, 180, 222, 228, 260, 272 și 296.

⁹ ABV, Moldovan 1, P. I, p. 35; P. II, F. 97 v, 139 r și 159 r-v; Moldovan 1940, p. 618; ABV, Moldovan 1955, p. 229; Bucur 2010a, p. 14.

¹⁰ ABV, Moldovan 1, P. I, p. 139; P. II, F. 95 r, 101 r-v și 139 r-v; Moldovan 1940, p. 314-315; Moldovan 1941, p. 82; ABV, Moldovan 1955, p. 230-231; Bucur 2010a, p. 18.

¹¹ ABV, Moldovan 1, P. II, F. 102 v, 103 r-v și 159 r-v; Moldovan 1941, p. 82-83; ABV, Moldovan 1955, p. 232-234.

în șpital; Iagăru<I> Dămian Oana, iară în șpital; Gem. Ion Samson Tulbaș, încă în șpital; Gem. Ion Lup, iară acolo; Gem. Ion Oniți Mărjiniian, Gem. Niculae Tulbaș, de pleguri, în șpital; Gem. Mihaiu Crăciun la Apa Boului, înaintea pizmașului; Niculae Cârstea, în șpital; Costandin Cârstea în șpital de prezururi; Gem. Pătru Hurubian, în șpital, Gem. Ion Dan Verzan, la Apa Boului, înaintea pizmașului; Gem. Mihaiu Verzan, la Raina, în șpital; Gem. Ion Roșca, la Raina, în șpital; Gem. Gligor Țoța, în Sibiiu, în garnizon; Căpr. Ion Grec, de căpătatele pleguri la Apa Boului, în șpital; Gem. Mihailă Aftion Niagoi, în șpital; Gem. George Cârstea, în șpital; Iagăr Nicolae S. Mărginean deto (la fel ca anteriorul - n.a.); Gem. Ion Dărăbanț, în Hațăg, în șpital; Gem. Ion Eftene Mustață, în șpital; Gem. Iacob Oniți Mărginean, pușcat, și Dănilă Milia, ne știut unde s'a prăpădit¹².

Pe lângă neprețuitele informații despre grănicerie, cronicarul a notat – meticolos – incendiile, inundațiile, secetele, foametea, epidemiile, epizootiile și anomaliile climatice care s-au manifestat la Veștem cât și în întreg Ardealul. Vom reproduce, în continuare, descrierea rezultatului unui incendiu care a afectat semnificativ viața localității, prin pagubele produse: „1824. În 5 martie/22 februarie au ars douăzeci și șase de familii în Viaștem, adecă: Costandin Oprii Hășăgan șura numai, Samoilă Popa, Ion Niagoi, Nicolae Popa, Ion Oprii Popa, Iosif Milia, acestora toatecialia până în pământ, numai la Samoilă Popa au ars coperișu<I>, iar casa cea bătrână o au stîns, Anghel Cărăuș coperișu<I>, Ilie Silia, Ion Cîrstea până la pământ; Ion Hurubian coperișu<I> cășii, șură și grajduri, Ștefan Lup iar așa, Niculae Velțian de tot și Ion Șăicican iar, Văsălie Țoța numai coperișu<I>, Candit Roșca, Macavei Ducan, Andreiu Mărjiniian, Pătru Dărăbanț, Ion și Irimie Dărăbanț, Nistor și Simion Antinie, Pătru Diac, Costandin Hurubian până în pământ toate în cenușe li s'au prefăcut; Georgie Babă șura și grajdu<I>, Crucian Mărjiniian tot, Conrad Mangu, Conrad Țoța, Ion și Georgie Văsălie Bozdog de tot cu acest prilej au ars. Dupăcare ardere căpătând dela învecinatele sate, mai cu samă dela Racoviția lemne, s'au făcut întru același an cășile, șuri și grajduri¹³.

Mai reproducem și manifestarea unei inundații, devastatoare pentru Veștem: „1832...așa de vrăjmașă ploii s'au tâmplat, cât pela Ioniță Tulbaș și Onia Muntian (partea de E a localității, din apropierea Cibirului, zona relativ joasă a satului - n.a.) au eșit apa, și până la casa Cășoțanilor ce bătrână s'au tins, și cu armăsarii pe hudițele de supt sat s'au dus, și lemne mari, vanturi și tălpi de pin grădini au cules și în Rogojină <au> așăzat, însă puntea din temeiu toată o au spălat și nimica dela ea nu s'au mai aflat, și cât ține lunca tot ocian de apă au fost, până încă și pe locurile ceale neagre, și foarte multă pagubă au pricinuit, că nu numai bucate au înecat, ci și pământuri au rupt, și podu<I> cel mare fiind nou făcut și o casă, unde șădea straja podului, Ion Bogaciuc anumit, acăria temeiu de piatră au fost și cu țigla coperit, fără de ai fi cunoscut locul ei, o au spălat, și podu<I> încă, de acea parte rupt. Însă paguba Viaștemeanilor care eu Dascălu Viaștemului, Ioan Zagran alias Coman, în scris o am loat, până la 4 462 de zloți și 6 creițari au făcut și aciasta pe ușor socotit¹⁴.

Despre înființarea unei noi școli în localitate, avem următoarea mărturie: „Întru al 1829-lia an s'au anumit casa, în care au fost popa Raț, ișcoală de nație, spre a căroră învățătură cantorul Moisă Mărjiniian dascăl s'au făcut, cu simbrie de 2 Zloți pe lună, în monete de argint s'au rînduit¹⁵.

Date referitoare la acest important personaj am descoperit (până la acest moment) doar în memoriile lui Sava Popovici Săvoiu (1818-1906), originar din Sadu (având rădăcini veștemene), care a urmat cursurile școlii grănicerești din Veștem în perioada 1835-1837. Sava nu are cuvinte măgulitoare la adresa lui Ioan Coman, care i-a fost învățător de germană, ci îi prezintă doar defectele, și din cauză că învățătorul l-a exploatat, utilizându-l la toate muncile agricole atât pe terenurile proprii cât și pe cele ale școlii¹⁶. Este important să le scoatem în relief, pentru a ne forma o părere cât mai apropiată de realitate, despre învățător (personaj cu defecte și calități, ca orșicare om!). Vom cita, în continuare, din opera „capelanului milităresc” Sava Popovici Săvoiu, câteva date referitoare la Ioan Coman: „Noul meu învățător, Joanne Komman, având patima beției de vinars, rareori era treaz și limpede după cum se cere ca să fie un dascăl, în nepăciența sa abia avea atâta prezență de-a judeca pedeapsa, ca să nu bată pe cineva mai presus de cât o meritase, prea puțin îi păsa de noi ca să mângâie cu sfaturi și învățături ... apoi simpatie nu putea să aibă nimeni cu un bețiv care, dicta pentru fiecare greșală sau smintă câte 5-6 virgașe (lovituri cu bățul peste dosul gol – n.a.); ori de era tare amețit cât abia putea sta în picioare, și de căpăta vreo câțiva florini pentru vreo instanță (plângere, adresă – n.a.), în limba germană, atunci venind la școală nu mai întreba pe nimeni de a învățat ceva ori nu, ne scotea în curte și aci aranja o horă mare, făcându-ne să săltăm, ca lăcustele în iarbă, apoi trecându-i beția tredindu-se îi părea rău ce au făcut și, vai de acela care nu și-a învățat lecțiunile sale, ori de le-a învățat rău...¹⁷”

¹² ABV, Moldovan 1, P. II, F. 104 r-105 v, 139 v, 159 r; Moldovan 1941, p. 83-84; ABV, Moldovan 1955, p. 238-240 și 241; Bucur 2010a, p. 18.

¹³ ABV, Moldovan 1, P. I, p. 50; P. II, F. 108 r, 149 r și 153 r; Moldovan 1940, p. 623; ABV, Moldovan 1955, p. 228-229 și 244-247; Bucur 2012, p. 229.

¹⁴ ABV, Moldovan 1, P. I, p. 51-52; P. II, F. 110 r, 144 r, 148 r-v și 149 r; Moldovan 1940, p. 623, 624; ABV, Moldovan 1955, p. 252-254; Bucur 2012, p. 50.

¹⁵ ABV, Moldovan 1, P. I, p. 51, 79-80 și 109; P. II, F. 109 r, 150 r și 161 r; Moldovan 1940, p. 427 și p. 623; ABV, Moldovan 1955, p. 249.

¹⁶ ANSB, FM, Săvoiu I, p. 490, 492-494, 522-523.

¹⁷ Ibidem, p. 465-467.

Importantă pentru Veștem, dar și pentru Transilvania, prin datele inserate în cuprinsul ei, „*Hronica Ardialului*” aduce în actualitate pagini de zbuciumată istorie a acestor meleaguri. Aceste date, la unele dintre ele fiind martor chiar autorul Hronicii - coroborate cu altele - ar completa în mod fericit anumite momente istorice despre care nu există suficiente informații care să determine concluzii pertinente despre o perioadă mai puțin cercetată și scoasă în evidență din istoria Transilvaniei, aceea a Regimentului 1 Grăniceresc Român de la Orlat (1765-1851), care și-a pus amprenta asupra evoluției câtorva localități sibiene: Orlat, Veștem, Jina, Porombacu de Sus și Porombacu de Jos, Scoreiu, Arpașu de Sus și Arpașu de Jos. Alte informații din cronică, referitoare la dezastre, pot contribui la completarea celor existente în lucrările de specialitate – foarte puține la număr – extinzând aria de manifestare a unor inundații, epidemii, epizootii, secetă, foamete, ierni aspre, anotimpuri atipice ș.a.

Al doilea monograf al Veștemului a fost preotul Romul Moldovan (8 mai 1890 – 13 august 1956)¹⁸. Acesta era născut în Șinca Veche, județul Brașov. Studiile primare le-a urmat în localitatea natală, apoi pe cele liceale și teologice în Blaj. După absolvirea Academiei Teologice, în toamna anului 1914 a fost numit subprefect econom la *Internatul vancean de băieți* din Blaj, unde a condus gospodăria internatului pe aproape toată durata primului război mondial. La data de 23 iunie 1918 a fost hirotonit preot în localitatea Gherla, de către dr. Iuliu Hossu. Apoi, în 25 iunie 1918 a fost numit administrator parohial interimar în Voila, unde a păstorit până în 16 august 1919 când a fost mutat, ca administrator parohial, în localitatea Cârța. Acolo și-a desfășurat activitatea până în 1 mai 1922, când a fost numit paroh al Veștemului, având în administrare și filia fabricii de cherestea „*Feltrinelli*” din Tălmăciu II. La data de 11 aprilie 1934 a fost distins cu titlul de viceprotopop onorar iar în 1942 cu cel de protopop onorar. A mai fost decorat cu „*Steaua României*” în grad de cavaler și cu „*Coroana României*” în grad de ofițer¹⁹.

A desfășurat o prodigioasă activitate în Veștem. Aici a activat atât pe tărâm religios-moral cât și pe cel cultural. În cadrul ASTREI, a fost președinte al despărțământului Veștem iar din anul 1925 și președinte al Căminului Cultural. Între anii 1928-1933 a funcționat ca membru în conducerea *Camerei de Agricultură* a județului Sibiu (până în 1931, ca vicepreședinte, apoi ca președinte). A depus eforturi uriașe pentru a organiza respectiva instituție. Printr-o muncă stăruitoare și susținută a descoperit fraudele cu timbre zootehnice, în valoare de 1.000.000 lei. A stabilit averea reală a camerei și a înlăturat pe toți funcționarii corupți și incompetenți, înlocuindu-i cu unii tineri și profesioniști. Despre munca lui Romul Moldovan, inspectorul general din *Ministerul Agriculturii*, Ștefan Antonescu, nota în procesul verbal nr. 2.205/12.10.1931, următoarele: „*Domnul președinte Romul Moldovan aduce reale servicii prin ordinea și dorința de a se consacra intereselor publice. Prin energia, experiența și priceperea sa a izbutit a face o operă pozitivă*”²⁰.

În anul 1931 a înființat *Sindicatul pentru creșterea vitelor Pinzgau din județul Sibiu*, pe care l-a condus de la înființarea acestuia, ca președinte. În localitatea Veștem a reușit să repare, zugrăvească și înzestreze lăcașul de cult. A contribuit la extinderea cimitirului și la împrejmuirea acestuia cu gard. Biblioteca parohială s-a îmbogățit considerabil cu opere religioase și culturale, în limba română²¹.

Lucrarea cea mai însemnată a reprezentat-o construirea noilor case parohiale, în 1934, clădire modernă, dotată cu toate cele necesare unui astfel de imobil. Cu toate că edificarea s-a realizat într-o perioadă critică din punct de vedere economic – atât pentru țară dar și pentru localitate – a reușit ca prin subvenții, donații și munca prestată de credincioși să o definitiveze în doar cinci luni, cheltuielile fiind de 211.751,5 lei, valoare destul de mare pentru perioada respectivă²².

A fost, totodată, un sprijin de nădejde al primarilor din perioada respectivă. Astfel, între anii 1924-1934, a fost de un real folos pentru primarul Bucur Alexandru, sprijinindu-l la edificarea șurii și grajdurilor pentru taurii reproducători, aceste construcții fiind realizate după cele mai noi cerințe zootehnice și considerate ca cele mai reușite din județ. Apoi s-a implicat în construirea adăpătorilor pentru vite, situate în pășunea de „*Pe deal*”, în procesele intentate „*Universității săsești*” pentru redobândirea „*Munților revendicați*” ai Veștemului, în realizarea reformei agrare etc²³. În perioada 1934-1944 a sprijinit pe primarul Bozdoc Ioan pentru a transforma grajdurile de la cârciuma comunală în sală culturală și a cârciumei în „*școală de copii mici*” (grădiniță). A fost un real susținător al instituțiilor economice locale: *Cooperativa de Consum* „*Grănicerul*” și „*Bunii gospodar*”, banca de tip „*Raiffeissen*”. În anul 1948 a fost arestat, obligat să părăsească greco-catolicismul și să treacă, împreună cu enoriașii săi, la ortodoxie²⁴.

Romul Moldovan a fost cel mai valoros preot al Veștemului, păstorind localitatea timp de 34 de ani, educând multe generații de elevi, ținând nenumărate conferințe pe teme religioase, istorice, morale și economice. Dar, pe lângă activitatea sa, prezentată anterior, Romul Moldovan a căutat să reconstituie și perioadele istorice, dintre secolele XV-XX, referitoare la localitatea adoptivă, pe care a iubit-o și prețuit-o. Materialul adunat este consistent, fiind îndosariat în

¹⁸ Date inscripționate pe monumentul funerar.

¹⁹ ABV, DOS 842, passim.

²⁰ ABV, AO 1922-1931, passim.

²¹ ABV, AO 1931-1940.

²² ABV, DOS 851, passim.

²³ ABV: DOS 854 și 856, passim.

²⁴ ABV, AO 1948-1949.

volumul denumit „Date privitoare la comuna Veștem”, care conține două părți însumând 484 pagini. O infimă parte din acesta a fost publicat în revista „Cultura creștină”, din anii 1940-1941, în două episoade: „Momente din trecutul comunei grănițerești Veștem”²⁵ și „Alte momente din trecutul Veștemului”²⁶. A mai publicat, în aceeași revistă în anul 1939, și alte materiale referitoare la localitatea Veștem. Acestea au fost: „Vlădicul Sava Brancovici a fost înălțat la rangul de baron ... „post mortem”, „O sentință a Săborului mare, ținut la Sibiu în anul (...?), sub președinția Vlădicului Ioan Giurgiu-Pataky” și „O nedreptate istorică. Desființarea Universității săsești și a Instituții celor șapte juzi”. În materialele publicate în revista menționată, s-au făcut referiri la perioada dintre atestarea documentară a localității până în anul 1940, fragmentar, pe domenii (dispunere, atestare documentară, religie, școală, grănicerizare, procese).

În „Date privitoare la comuna Veștem” sunt prezentate, în plus și pe larg: dările Veștemului către Scaunul Sibiului; sume date pentru refacerea cetății Oradea; distrugerile provocate de curuți; perioada grănicerească; viața religioasă, biserica și preoții; școala și învățătorii; multiplele procese ale Veștemului pentru „Munții Revendicați”; Reforma agrară; urmările Primului Război Mondial asupra localității; persoanele regugiate în Veștem la cedarea Ardealului de Nord, prin odiosul Diktat de la Viena; eroii veștemeni din cele două războaie mondiale ș.a. Pentru întocmirea lucrării, au fost fructificate din plin datele din „Hronica Ardialului”, cele oferite de Johann Platner, George Barițiu, Ioan Cavaler de Puscariu, Silviu Dragomir, Zenovie Pâclișanu, Victor Lazăr, Nicolae Iorga, Radu Greceanu, Augustin Bunea, Ioan M. Moldovan, Coriolan Suci, Constantin Kirițescu, Constantin Diaconovich, Nicolae Togan, cele existente în arhivele bisericii și comunei, ale protopopiatului greco-catolic din Sibiu etc.

Munca asiduă, perseverența, dorința sinceră de a scoate la iveală istorii uitate, dragostea față de parohie și enoriași, inteligența și dăruirea reprezintă câteva dintre elementele definitorii ale personalității lui Romul Moldovan care, sperăm, să rămână mărturie peste timp, în memoria urmașilor.

Concluzii. Prin munca desfășurată de cele două personalități veștemene, avem șansa de a putea reconstitui o parte din istoria zbuciumată a Veștemului, în domeniile: social, economic, militar, școlar, religios etc. Totodată, informațiile din manuscrisele păstrate ne permit să ne formăm o concepție mai clară despre o perioadă care nu a fost îndeajuns de cercetată, cea grănicerească și post grănicerească. O altă zonă care poate fi completată cu informații valoroase, este cea referitoare la dezastre, acestea fiind destul de rar consemnate de români în decursul secolelor trecute. Trebuie să fim recunoscători acestor înaintași valoroși, pentru acribia de care au dat dovadă, pentru eforturile depuse în cercetarea, descoperirea, selectarea și consemnarea unor momente importante din trecutul localității Veștem.

Abrevieri

F. – fila
f. a. – fără an
mss. - manuscris
P. – partea

Bibliografie

- ABV, AO și DOS - Arhiva Bisericii Ortodoxe Veștem, fondurile: *Acte oficiale și Dosare*.
ANSB, UC; SCV I, II; MSS - Arhivele Naționale, Secția Județeană Sibiu, fondurile: *Urbarii și conscripții; Stare civilă Veștem: vol. I (1852-1870), vol. II (1871-1877) și Manuscrise*.
Bucur 2010a - Al. Bucur, *Veștem. Antroponimie și zoonimie*, Sibiu, 2010.
Bucur 2010b - Al. Bucur, *Școlile grănicerești de pe teritoriul fostului regiment de la Orlat (1871-1921)*, Sibiu, 2010.
Bucur 2012 - Al. Bucur, *Dezastrele care s-au manifestat pe teritoriul județului Sibiu*, Brăila, 2012.
Săvoiu 1 - S. P. Săvoiu, *Biografia capelanului milităresc Sava Popovici Săvoiu*, tom I.
Moldovan 1 - R. Moldovan, *Date privitoare la comuna Veștem*, mss., Veștem, f. a.
Moldovan 1940 - R. Moldovan, *Momente din trecutul comunei grănițerești Veștem*, în „Cultura creștină”, XX, 5-12, Blaj, 1940, p. 309-316, 417-431 și 614-624.
Moldovan 1941 - R. Moldovan, *Alte momente din trecutul Veștemului*, în „Cultura creștină”, XXI, 1-6, Blaj, 1941, p. 76-91 și 238-251.
Moldovan 1955 - R. Moldovan, *Reforma agrară în Veștem și alte însemnări*, mss., Veștem, 1955.
Șotropa 1925 - V. Șotropa, *Regimentul grăniceresc năsăudean*, în „Arhiva someșană”, Năsăud, 1925, 2, p. 1-12.
Ureche 2001 - L. Ureche, *Fondurile grănicerești năsăudene (1851-1918)*, Cluj-Napoca, 2001.

²⁵ Publicate în *Cultura Creștină*, XX, nr.: 5-6/mai-iunie 1940, p. 309-316; 7-9/iulie-august 1940, p. 417-431 și 10-12/noiembrie-decembrie 1940, p. 614-624.

²⁶ Publicate în *Cultura Creștină*, XXI, nr.: 1-3/ianuarie-martie 1941, p. 76-91 și 4-6/aprilie-iunie 1941, p. 238-251.

SCURTĂ ISTORIE A FAMILIEI NOPCSA

Dr. Gherghina Boda

Abstract: Nopcsa brief family history. Baron Franz Nopcsa was born on May 3rd1877 at Deva. His family held political importance. Franz Nopcsa founded the science of palaeontology and was a renowned Albanologist; he was concerned with the archaeology, history, geography, geology, ethnography, linguistics, architecture etc. Nopcsa was a renowned scholar of his time, an eccentric person with a great sense of adventure. He was one of the candidates for the throne of Albania and he was also a spy for the Austro-Hungarian Empire. Franz Nopcsa has written over 150 scientific papers and due to this work he was elected to the Academy in Hungary and Bologna; he was as well a member of numerous scientific societies. In 1925 he was elected director of the Geological Institute in Budapest. Because of its growing health ramshackle he moved to Vienna where he committed suicide on April 24th 1933.

Cuvinte cheie: familie nobiliară, Transilvania, savant, excentric, studii științifice, Albania.

Keywords: noble family, Transylvania, scholar, eccentric, scientific studies, Albania.

Considerată una dintre familiile celebre și bogate din Transilvania, cu o vechime care coboară documentar până în sec. al XIV-lea, familia Nopcsa a avut descendenți care s-au remarcat în epocă prin contribuțiile valoroase pe plan politic sau pe tărâm științific, dar și prin viața aventuroasă sau neconvențională pe care au dus-o.

Originea familiei nu se cunoaște cu exactitate, documentele familiei care ar fi putut face lumină în această privință arzând în incendiul de la castelul baronului László Nopcsa din Zam. Cert este faptul că istoric, familia Nopcsa este legată de familia nobiliară Szilvásy, atestată documentar la 1367, apoi la 1404, când voievodul Ardealului și apoi împăratul Sigismund au făcut donații sau au întărit dreptul de proprietate asupra domeniilor familiei din împrejurimile Hațegului, în Silvașul de Jos, de Mijloc și de Sus¹.

Numele de Nopchia (Nopcha) apare în anul 1460, atunci când unul dintre nepoții lui Iwan de Szilvás va căpăta acest nume. Urmașii unuia dintre fiii acestuia, Nicolae, născut în anul 1487, vor prelua prenumele Nopcha și-l vor utiliza ca nume de familie².

Rădăcinile românești ale familiei nu au fost uitate, chiar dacă începând cu 1701, când are loc unirea bisericii ortodoxe române cu biserica de la Roma, familia își maghiarizează numele.

Familia Nopcsa a fost înrudită prin alianță cu mai multe familii nobiliare precum cea a Huniazilor, Baja, Sinkay, Brazova, Kenderssi, Kun, Hóllaki, More, Csula, Drăgics, Nalaczi, Barcsay, Váradi, Szalonzay, Marsinay. Ei au deținut domenii în localitățile Szabadfalva, Bokosnyiczai, Cighid, Sânpetru, Sângeorgiu, Densuș, Rea, Nălațvad și reședințe în Silvașul de Sus, Fărcădin, Săcel, Zeicani, Zam și Deva.

Dacă până în sec. al XVI-lea descendenții familiei nu s-au remarcat în mod deosebit, după a doua bătălie de la Mohacs (1687), mare parte dintre aceștia vor deține diverse funcții de demnitate publică. Unirea unei părți a bisericii ortodoxe cu biserica catolică de la Roma în anul 1701 și nașterea cultului greco-roman a determinat o parte a românilor, în schimbul unor avantaje, să treacă la acest nou cult. Atunci ar fi fost posibilă schimbarea cultului religios al familiei Noapte și maghiarizarea numelui său (Nopcsa).

Elek (Alexius) Nopcsa (1775-1862) este primul descendent care devine o persoană importantă și care ocupă diverse funcții în stat pe parcursul a 50 de ani (din 1816 - Prefect al Comitatului Hunedoara, între 1817-1821 - Consilier Guvernamental și Cancelar al Curții pentru Transilvania), primește diverse decorații și rangul nobiliar de baron, el și urmașii săi, pentru serviciile aduse statului (Cavaler al Ordinului Sf. Ștefan, Marea Cruce a Ordinului Leopold). Este primul membru al familiei Nopcsa care în anul 1855 primește titlul de baron.

Un alt personaj important al familiei Nopcsa a fost **László (Vasile)** (1794-1884), bunicul savantului Franz Nopcsa. În perioada 1833-1848 a deținut funcția de Comite Suprem al Hunedoarei. În timpul revoluției de la 1848-1849, în virtutea dorinței de afirmare ca român, s-a implicat activ participând la adunarea de pe Câmpul Libertății de la Blaj, alături de ceilalți conducători români. Aici a fost ales vicepreședinte al delegației care urma să plece la Viena pentru a-i prezenta împăratului programul de revendicări ale românilor ardeleni. Acțiunea sa nu a rămas nepedepsită de revoluționarii maghiari care i-au atacat și jefuit castelul de la Zam, ulterior intentându-i-se mai multe procese care i-au adus mari pagube materiale.

Cu un aspect plăcut și trecere mare la femei, László a fost căsătorit de două ori, din prima căsătorie rezultând un fiu, Ferencz, iar din a doua un altul, Elek. S-a remarcat prin pasiunea de colecționar de obiecte arheologice provenite de la Zam, Mintia și Fărcădin.

¹ Jianu, Weishampel, 1998, p. 203.

² *Ibidem*.

László a fost personajul romantic și aventurier al familiei, pe seama sa circulând legenda lui „Față Neagră”, un personaj misterios care noaptea ataca bogații, îi prăda și împărțea apoi totul oamenilor săraci, personaj care va inspira romanul lui Jókay Mór, *Sărmanii bogați*. Părerile sunt împărțite, unii identificându-l pe baron cu acest Robin Hood al Transilvaniei, alții consideră că este o fantezie a maghiarilor aruncată în circulație pentru a se răzbuna pe acțiunile revoluționare alături de români ale lui László Nopcsa. Cert este că după cele două procese intentate autorului romanului, László s-a retras din viața publică la Deva, unde a și murit. A fost înmormântat în cripta familiei de la Fărcădinul de Jos, domeniul său fiind dăruit în 1920 de către Regele Ferdinand și Regina Maria, generalului francez Henri Berthlot pentru aportul adus de armata franceză la eliberarea României.

Fiul cel mare al lui László, **Ferencz**, s-a născut în 1815 și a decedat în 1904. A fost unchiul savantului Franz Nopcsa. Acesta a urmat o carieră militară în armata austriacă, a deținut diverse funcții administrativ-politice (camerar la Curtea Principelui Ferdinand, comite al comitatului Hunedoara, membru al Ministerului Regal și al Casei Regale, șef peste fisc, tezaurier, cancelarul Reginei Elisabeta). Asemenea tatălui său și acesta a avut preocupări științifice, el făcând numeroase cercetări în biblioteca manuscriselor din Italia și adunând mai multe documente botanice și, ca un fapt aparte, a fost „cantorului român în Szilvasiu superioru”.

Celălalt fiu, **Elek**, a trăit între anii 1848-1920. A activat în armata hugară între 1866-1872, a deținut mai multe funcții publice, a fost membru fondator al Societății de Istorie și Arheologie a Comitatului Hunedoara și a reprezentat ținuturile Hunedoarei în Adunarea Națională. Între 1895-1897 a fost director adjunct și intendent la Teatrul Național de Operă din Budapesta. A fost căsătorit cu contesa Matilda Zselenski, cu care a avut trei copii: Franz, Elek și Ilona. A fost tatăl savantului Franz Nopcsa.

Matild Zelensky era originară din părțile Aradului. Provenea dintr-o familie nobiliară. Părinții săi au fost László Zelensky și Ámalia Lovász.

Ilona Nopcsa este sora savantului Franz Nopcsa, cea care întâmplător a descoperit oase de dinozaur pe domeniul familiei de la Sânpetru, pe care i le-a arătat fratelui său Franz. A fost căsătorită cu Alfréd Pallavicini, împreună cu care a avut trei copii: Alfréd, Hubert și Károly.

Ultimul vâstar al familiei pe linie masculină a fost **Francisc (Ferenc, Franz) Nopcsa** junior, născut la Deva în 1877 și decedat la Viena la 25 aprilie 1933. Acesta a fost un alt personaj controversat al familiei, remarcându-se atât ca savant remarcabil al vremii sale, cât și ca spion, aventurier, fotograf excelent, observator și participant activ la multe evenimente din viața Albaniei. A fost foarte mult „un produs al vremurilor tulburi care au format perioada de glorie a Imperiului Austro-Ungar înainte de primul Război Mondial”, de o excelentă pregătire culturală și o aptitudine remarcabilă pentru limbi³. Baronul Nopcsa vorbea fluent maghiara, engleza, germana, albaneză, româna și italiana.

Copilăria și adolescența le-a petrecut la Fărcădinul de Sus și Săcele. Conform tradiției familiei, studiile liceale le-a făcut la Viena, la vestitul liceu Theresianum, dar studiile universitare nu au mai urmat tradiția familiei, el refuzând să urmeze dreptul, economia sau agronomia, ci științele naturii. Gustul pentru studierea naturii i-a fost deschis de sora sa Ilona, care în 1895, dintr-o pură întâmplare, a găsit pe domeniul lor de la Sânpetru mai multe oase de animale preistorice care ulterior s-au dovedit a fi de dinozaur. La inițiativa și sub îndrumarea renumitului geolog vienez, Eduard Suess, la 21 iunie 1899, Franz a scris un studiu despre fosilele găsite, pe care l-a prezentat în primul an de studenție în fața Academiei de Științe din Viena⁴. Aici și-a făcut debutul ca paleontolog, de fapt prin studiile sale punând bazele acestei științe. În lucrarea sa a prezentat o nouă specie de dinozaur ierbivor, denumită de el *Limnosaurus transsylvanicus*⁵, care a trăit la sfârșitul Mezozoicului, făcând parte prin urmare din ultimii dinozauri. Franz Nopcsa a dat astfel o nouă direcție studiului fosilelor și chiar dacă unele teorii avansate de el au fost considerate în epocă fanteziste, acestea au impulsionează unele domenii ale paleontologiei. În cursul unor vizite, la British Museum, de exemplu, a remarcat că scheletul faimosului *Diplodocus* era greșit așezat, la München a studiat scheletul de *Compsognatus*, în interiorul căruia se găsiseră niște oase mici despre care specialistul muzeului a spus că ar fi un mic embrion, Nopcsa declarând însă că acestea ar fi rezultatul unor obiceiuri ale dinozaurului carnivor, ceea ce s-a și acceptat mai târziu, la muzeul din Le Havre a descris speciile de *Omnosaurus lennieri*, apoi a clarificat originea păsărilor sugerând că acestea au fost forme bipede și nu creaturi din copaci⁶. Nopcsa era un vizionar dar cu un incredibil spirit de observație, dublat de o extraordinară intuiție.

La 22 de ani, sub auspiciul Academiei vieneze, îi este publicată faimoasa monografie „Dinosaurierreste aus den Siebenburgen, 1899” în care încă de la început descrie specia *Limnosaurus transsylvanicus*, mai târziu numită

³ Farlow, Brett-Surman, 1977, p. 20.

⁴ Mészáros, 1996, p. 256.

⁵ Farlow, Brett-Surman, 1977, p. 20.

⁶ Mészáros, 1996, p. 258.

Orthomerus. Partea a doua a monografiei apare în anul 1902 iar a treia parte în următorul an⁷. În anul 1903 obține titlul științific de doctor în științe iar în 1917 a fost ales membru al Academiei de Științe din Ungaria.

Franz Nopcsa a fost un împătimit călător, el vizitând o mare parte a Europei – Vienna, Munchen, Stuttgart, Tübingen, Frankfurt am Main, Basel, Zurich, Bruxells, Le Havre, Marsilia, Bologna, Neapole, Cambridge, Londra, Oxford, Sankt Petersburg⁸.

Cercetările sale nu s-au limitat doar la studiul paleontologiei, ci a avut preocupări și în domeniul geologiei, studiind printre altele și structurile tectonice ale Balcanilor de Vest, și aici avansând teorii destul de neobișnuite pentru vremea sa. Între 1905-1912 el a realizat o hartă a nordului Albaniei. Se pare că în aproape tot ceea ce a întreprins, Franz Nopcsa a fost un vizionar.

După 1903 își îndreaptă atenția spre Albania pe care o va considera mai apoi a doua sa patrie, stabilindu-și reședința la Shkodra, pe care a folosit-o și ca bază pentru călătoriile sale în nordul sălbatic al munților albanezi. Până la Primul Război Mondial va vizita Albania cu diverse ocazii, dar și Bosnia, Kosovo, Serbia, Macedonia. Primele călătorii le-a făcut cu cele 2.000 de coroane primite în dar de la unchiul său în anul 1903.

Atracția sa deosebită către Albania a făcut din el un reputat albanolog, studiile sale etnografice, politice, sociale, istorice, geografice, etnologice, lingvistice, de drept cutumiar, în număr de peste 54, rămânând printre cele mai importante documente scrise de un străin despre Albania începutului de secol XX, acea Albanie încă nealterată de civilizație. Munca sa de cercetare științifică s-a concretizat în peste 186 de lucrări de paleontologie, geologie și albanologie. Din nefericire, nu toate lucrările lui au fost publicate, o parte dintre ele dispărând. După moartea sa, lucrările de paleontologie au ajuns la British Museum din Londra iar lucrările de albanologie la specialistul Norbert Jokl, care în 1942 a fost asasinat de naști, manuscrisele baronului Nopcsa ajungând în cele din urmă la Biblioteca Națională a Austriei din Viena. Dintre lucrările de albanologie putem aminti *Nordul catolic al Albaniei; Contribuții la preistoria și etnologia din nordul Albaniei; Clădiri, costume și instrumente din nordul Albaniei; Geologia și geografia din nordul Albaniei; Albania, triburile de munte din nordul Albaniei și dreptul lor cutumiar* ș.a. În

7 volume-manuscris ale savantului se află în prezent în posesia Bibliotecii Naționale a Albaniei de la Tirana.

În călătoriile sale, Franz Nopcsa era însoțit de pușcă și de aparatul foto Kodak, cu care a imortalizat imaginile, devenite azi fotografii extrem de rare ale nordului sălbatic albanez. Originalele acestor fotografii sunt pe suport de sticlă și se află la Muzeul de Istorie Naturală Maghiar din Budapesta. Aceste fotografii surprind mai multe localități din regiunea de nord a Albaniei (Shkodra, Bar, Montenegro, Blinisht, Dejës, districtul Lezha, Puka ș.a.), diverse oficialități ale vremii din regiune, instituții, albanezi în costume populare tradiționale, peisaje din munți, văi, râuri, poduri etc. A surprins locuri, evenimente și oameni care astăzi constituie una dintre cele mai importante mărturii istorice vizuale ale Albaniei neperversite de civilizația vestului european.

S-a implicat activ în politica Albaniei, de cele mai multe ori la inițiativa ministrului de externe austriac, la un moment dat fiind foarte aproape de a deveni regele Albaniei (Congresul albanez de la Trieste, 1913). În acest sens el a prezentat austrieților un plan de preluare a Albaniei, care însă nu a fost agreat de Curtea de la Viena. Prin acest plan el avansa ideea unei invazii cu 500 de soldați deghizați în haine civile, însoțiți de piese de artilerie și două vapoare rapide, pe care urma să le cumpere din fondurile sale proprii, urmând ca apoi să fie instalat ca rege. Politica dusă de el ar fi făcut din Albania o țară subordonată Imperiului austro-ungar⁹. De asemenea, venea și cu o soluție pentru deficitul financiar al Albaniei, și anume căsătoria sa cu o americană bogată, convins fiind că multe familii de americani bogați și-ar fi măritat fetele cu nobili europeni autentici. Spre nenorocul său, rege al Albaniei a fost numit prințul Wilhelm de Wied care nu a rezistat decât o perioadă foarte scurtă la conducerea țării. În așa-numita *Anexare de Criză* a fost implicat în pregătirea unei acțiuni ce urma să fie întreprinsă împotriva Serbiei și Muntenegrului. De asemenea, în timpul celor două războaie balcanice el a intervenit activ în afacerile externe austriece, activând și ca spion al Austro-Ungariei împotriva Imperiului Otoman. Acum a conceput el un plan care urmărea transformarea Albaniei într-o parte a imperiului Austro-Ungar și încoronarea lui ca rege. A participat și la Primul Război Mondial ca voluntar în Albania, dar și ca spion imperial austriac, supraveghind granița dintre România, Ungaria și Serbia.

Marea Unire din 1918 a făcut ca bunurile familiei Nopcsa să fie confiscate, pentru scurt timp, ca urmare a unui compromis cu statul român care îi recunoștea meritele științifice, Franz reușind să reprimească domeniul de la Săcel. Aici a fost atacat de țărani în anul 1920 și lovit atât de puternic la cap încât nu și-a mai recăpătat sănătatea niciodată. Pierderea averii i-a limitat foarte mult posibilitățile de deplasare și cercetare, afectându-i indubitabil și modul de trai.

După brutalul atac de la Săcel a plecat la Budapesta unde, constrâns de lipsa banilor, s-a văzut obligat să accepte pentru o perioadă de 3 ani funcția de director al Institutului Geologic Regal, funcție la care a renunțat din cauza crizelor de nervi tot mai dese și mai puternice cauzate de loviturile la cap primite la Săcel. S-a retras la Viena unde, din

⁷ Mészáros, 1996, p. 256.

⁸ *Ibidem*, p. 258.

⁹ Farlow, Brett-Surman, 1977, p. 21.

cauza sărăciei, a bolii și a alcoolismului căruia îi căzuse pradă secretarul său, în dimineața zilei de 25 aprilie 1933 l-a împușcat pe Elmas Doda, a scris un bilet în care își explica gestul, după care s-a sinucis.

Pe parcursul anilor, Baronul Nopcsa a ținut un jurnal (1897-1917), considerat de unii specialiști ca memoriile sale, în care apar și informații extrem de personale, cum ar fi relația sa homosexuală de lungă durată cu secretarul său albanez Bajazid Elmas Doda. Acest fapt însă nu i-a știrbit cu nimic respectul obținut ca savant sau valoarea sa ca om de știință. Rămâne în continuare unul dintre părinții paleontologiei și unul dintre specialiștii de frunte din Albania vremii sale, o figură controversată a unei familii celebre și bogate din Transilvania, care după 700 de ani de istorie s-a stins odată cu baronul Franz Nopcsa, ultimul descendent direct al legendarului haiduc transilvănean László Nopcsa.

Bibliografie

Jianu, Weishampel 1998 – Coralia M. Jianu, David B. Weishampel, *Familia Nopcsa și importanța sa istorică în Țara Hațegului*, în vol. *Țara Hațegului 750*, Hațeg, 1998.

Farlow, Brett-Surman, 1977 – James O. Farlow, M.K. Brett-Surman, *The Complete Dinosaur*, Indiana University Press, 1977.

Mészáros, 1996 – Nicolae Mészáros, *The life and career of Franz Baron Nopcsa*, în *Sargetia* XVII/1996.

Çun Paluca – *Baron Franz Nopcsa and his contribution to Albanian studies*, în Cunpaluca.blogspot.com/2011/04/baron-franz-nopcsa-

www.albanianhistory.net

Franz Nopcsa în Munții Retezat,
deghizat în cioban

Ilona Nopcsa, sora lui Franz

Franz Nopcsa în nordul Albaniei

ACTIVITATEA LEGIONARILOR IALOMIȚENI ÎN TIMPUL MONARHIEI AUTORITARE CARLISTE (1938-1940)

Drd. Valentin Gheorghe

Abstract. *Legionnaires work ialomitenilor during Carlist authority monarchy (1938-1940).* The last two years of the interwar period, King Charles II - established a system of personal authority, the stage at which all political parties except the Iron Guard stopped. Legionaries of Ialomita had a strong organization for which they were the focus of the authorities. They continued to work illegally, which led to the adoption of repressive measures against them by the authorities.

Cuvinte cheie: *monarhie autoritară, legionari, activitate ilegală, arestări, Ialomița.*

Key words: *authoritarian monarchy, legionnaires, illegal activity, arrests, Ialomita.*

Alegerile din decembrie 1937 aveau să pună capăt unei etape importante în evoluția României interbelice și a partidelor politice. Succesul obținut de legionari la nivelul întregii țări avea să se transforme în eșec, după măsurile adoptate de regele Carol al II-lea. Nici un partid politic nu a îndeplinit pragul electoral de 40%, pentru a avea majoritatea în constituirea noului guvern. Neîndeplinirea pragului electoral și rezultatul bun obținut de Partidul Total pentru Țară, clasarea pe locul al treilea la nivelul țării, au generat o criză pe care monarhul avea să o rezolve prin investirea în funcția de prim ministru a lui Octavian Goga.

La scurt timp de la numire, cabinetul Goga nu a putut face față situației dificile în care se afla statul, fapt ce a permis lui Carol al II-lea să instituie un regim autoritar, la începutul anului 1938, act care s-a produs într-un anumit context istoric, „dar în fapt a fost rezultatul unei evoluții desfășurate în timp”¹. Guvernul condus de Patriarhul Miron Cristea a luat o serie de măsuri urgente pentru instaurarea noului regim, între care amintim: instituirea stării de asediu, cenzura presei pe tot cuprinsul țării, interzicerea oricăror adunări publice etc.

Aceste măsuri l-au făcut pe Corneliu Zelea Codreanu să anunțe la 21 februarie 1938 că, Partidul Total pentru Țară „nu mai există”². Ceea ce a preconizat conducătorul Legiunii a devenit lege, la 30 martie 1938, când toate partidele și grupările politice erau dizolvate, interzicându-li-se să mai aibă activitate politică.

După dizolvarea partidelor politice, autoritățile au luat măsuri privind destructurarea tuturor formațiunilor din teritoriu. Majoritatea membrilor partidelor politice au acceptat decizia suveranului, excepție făcând legionarii, care nu concepeau să nu-și ducă țelul până la capăt, acela de a ajunge la conducerea țării.

În perioada anilor 1938-1939, organizația județeană Ialomița a avut activitate, reorganizându-se pe ascuns. Partidul Total Pentru Țară și-a continuat activitatea ilegal, informațiile între membri circulând de la om la om, iar ședințele cuiburilor ținându-se în case particulare ale membrilor sau simpatizanților pentru a nu fi descoperite de autorități.

Autoritățile au supravegheat îndeaproape întrunirea legionarilor din 2 februarie 1938, de la Călărași, la care au participat membri marcanți ai conducerii Mișcării Legionare, între care amintim pe: Alexandru Cantacuzino, Bănică Dobre, Ion Codreanu, pictorul Bassarab, Ion Copuzeanu, deputatul Mihail Polihroniade, doctorul Pantelimon, preoții Vasile Ionescu și Iosub Grigore, avocatul Ranetescu, Sacerdoțeanu și alții³. În cadrul întrunirii s-a adoptat strategia viitoare a partidului. Au fost menționate și zonele din județ unde cuiburile legionare erau foarte puternice⁴: Slobozia și Amara sub coordonarea doctorului Pantelimon, a preotului Iosub; Armășești, unde nucleul cuibului îl formau profesorii de la școala de agricultură din localitate; Fetești sub conducerea avocatului Paloșanu și a lui Constantin Guțulescu; Dragoș Vodă prin activitatea teologului Nicolae Tănase.

În urma informațiilor primite de Legiunea de Jandarmi, s-a descoperit că legionarii făceau propagandă intensă la târgurile săptămânale și la oboare, fapt ce a determinat autoritățile să ia măsuri de trimitere a unor informatori, aceștia având misiunea de a descoperi elementele legionare⁵. Pe lângă supravegherea legionarilor, la 6 aprilie 1938, Prefectura județului Ialomița se adresa pretorilor, șefului Poliției orașului Călărași și comandantului Legiunii de Jandarmi să ia măsuri urgente pentru: închiderea tuturor cluburilor, înlăturarea inscripțiilor politice, înștiințarea proprietarii clădirilor de a le utiliza în alte scopuri⁶. În urma verificărilor efectuate, Poliția orașului Călărași, informează Prefectura că, toate cluburile politice au fost închise, iar sediul Partidului Total pentru Țară, din strada Grivița, ce s-a aflat într-un local proprietate a preotului Vasile Nanculescu, este închis, de la 1 aprilie având bilet de închiriere⁷.

¹ Scurtu, Buzatu 1998, p. 339.

² *Ibidem*, p. 344.

³ CNSAS, Călărași, dosar/16602, f. 271.

⁴ *Ibidem*, f. 271.

⁵ SJAN Ialomița, *Legiunea de Jandarmi*, 1938, f. 3.

⁶ SJAN Ialomița, *Prefectura Ialomița*, 1938, f. 160.

⁷ *Ibidem*, f. 201.

Alte măsuri ale autorităților vizau: mutarea crucilor ridicate de legionari, îndepărtarea inscripțiilor gardiste de pe troițe și ștergerea tuturor semnelor electorale ce mai existau pe garduri⁸.

La cererea Episcopiei Constanței, privind verificarea listelor legionare care conțin membri clerului, Prefectura Ialomița a constatat că foarte mulți preoți din județ făceau parte din Mișcarea Legionară. Majoritatea acestora erau membri ai organizației „Oastea Domnului”, asociație bisericească prin care făceau propagandă în interesul legionarilor⁹.

În aceste condiții, autoritățile au luat măsuri severe împotriva celor care nu se supuneau legilor statului. Conducătorul organizației județene a Partidului Total pentru Țară, doctorul Pantelimon a fost arestat, în ziua de 22 mai 1938, și trimis în detenție la Miercurea Ciuc¹⁰. De aici a fost mutat cu domiciliu obligatoriu în județul Vaslui, unde a stat până la data de 3 octombrie 1938. Prin hotărârea Ministrului de Interne, după ce anterior a declarat în scris și pe cuvânt de onoare, că se desolidarizează de Mișcarea Legionară și că pe viitor nu va mai întreprinde nici o acțiune sau agitație interzisă de lege, doctorul Pantelimon a fost pus în libertate, reluându-și slujba de medic la spitalul din Slobozia¹¹.

Pe lângă conducătorul organizației județene au fost arestați un număr însemnat de șefi legionari¹², între care: doctorul Virgil Tudorache, șeful Garnizoanei Călărași, preotul Alecu Marin din Găunoși, C. Constantinescu din Borănești, Dumitru Lungu din Sudiți, Gheorghe Pascu din comuna Potcoava, Drincă Marinache și Drăghici Radu din Urziceni și Traian Badea din Dragalina.

Autoritățile supravegheau majoritatea formațiunilor legionare din județ. Într-o notă a Legiunii de Jandarmi se arată modul cu se întâlneau membrii cuiburilor: „preoții și învățătorii care au fost șefi de organizație, șefi de cuiburi etc. din organizația Total pentru Țară fac muncile agricole ale lor, precum și alte servicii personale cu locuitorii care au fost membri în organizația Total pentru Țară și chiar cu locuitorii din cuibul pe care îl aveau sub comandă”¹³.

În afară de cei reținuți, autoritățile au descoperit și alți șefi legionari cu activitate intensă în anul 1938. Ei sunt Gheorghe Paloșanu din Fetești, Vasile Alexandru din Borănești, Anghel Gh. Sofronie și Ștefan Neagu din Cuza Vodă, Grigore C. Manolescu din Gârbovi, Constantin Petre din Arțari, Gheorghe Dumitrescu din Grindu și alți 5 locuitori din Manasia¹⁴.

Activitatea de urmărire a membrilor Mișcării Legionare din județul Ialomița, a continuat pe tot parcursul anului 1938. În majoritatea localităților autoritățile au descoperit¹⁵: manifeste, broșuri și cărți legionare, chitanțiere cu cotizațiile cuiburilor, liste cu membri activi etc. În paralel cu aceste activități de supraveghere, autoritățile au cerut instituțiilor statului, unde erau încadrați legionari să le ia declarații, cum că nu mai fac parte din organizație, altfel erau excluși din serviciu. Directorul Gimnaziului Industrial de Băieți din Călărași a cercetat personal situația cadrelor didactice din subordine și a comunicat Prefecturii că „nu există sentimente legionare în rândul angajaților”¹⁶. La Liceul Comercial din aceeași localitate, directorul a convocat diriginții claselor și au stabilit să urmărească elevii, atât în timpul orelor, cât și în afara acestora, să le fie făcute percheziții între lucruri și cărți pentru a vedea dacă nutresc sentimente legionare.

Între metodele de descurajare a propagandei legionare mai poate fi amintită punerea sub acuzare, a unor conducători de sectoare, pe motiv că au votat împotriva Constituției din 1938. Astfel, împotriva profesorilor de la Școala de Agricultură din Armășești, Albu Virgil, Teodorescu Alexandru, Moteț Mircea, Boțan Marcu și Pintilie Victor, șeful de post din localitate a declanșat o anchetă prin care încerca să-i acuze de propagandă legionară. Neavând probele necesare și nici dovada apartenenței la organizația Total pentru Țară, i-a pus sub acuzare pentru că au votat contra Constituției din 1938¹⁷.

Măsurile adoptate de autoritățile locale împotriva membrilor Mișcării Legionare, au dus la diminuarea activității cuiburilor legionare. Treptat, manifestațiile propagandistice au încetat, ele fiind consemnate sporadic de autorități. Ultima acțiune legionară însemnată a avut loc, la începutul lunii noiembrie 1938, la Călărași și în comunele Nicoleşti, Ulmu și Amara, unde au fost răspândite manifeste prin curți, cutii poștale și pe străzi¹⁸. Materialele răspândite erau denumite „Dragi camarazi”, „Iubiți prieteni” semnate de Alexandru Cantacuzino; „Români din Cadrlater, curge iar sânge românesc”, „Către toți românii” și protestul adresat Majestății Sale de preotul Cristescu.

⁸ *Ibidem*, f. 257; 373.

⁹ *Ibidem*, f. 413.

¹⁰ CNSAS, Călărași, dosar/16602, f. 277.

¹¹ SJAN Ialomița, *Legiunea de Jandarmi*, 1938, f. 86.

¹² CNSAS, Călărași, dosar/16602, f. 272-273.

¹³ *Ibidem*, f. 277.

¹⁴ SJAN Ialomița, *Legiunea de Jandarmi*, 1938, f. 42.

¹⁵ CNSAS, Călărași, dosar/16602, f. 266-268; 270; 284; 322; 590; 603.

¹⁶ *Ibidem*, f. 521.

¹⁷ *Ibidem*, f. 18; 243.

¹⁸ *Ibidem*, f. 263; 272.

La începutul anului 1939, în luna ianuarie au fost condamnați de Tribunalul Militar al Corpului II de Armată un număr de 6 legionari din cei 12 descoperiți de Legiunea de Jandarmi cu manifeste în cursul lunii decembrie 1938, în frunte cu profesorul Virgil Albu și Gogu Manolescu¹⁹.

Pe parcursul anului 1939, autoritățile au mai descoperit activitatea unor cuiburi din cuprinsul județului, care până la acest moment nu au avut o activitate semnificativă. Cuiburile descoperite activau în localitățile: Horia, Crăsani, Sudiți și Copuzu. În localitatea Horia, preotul Ion Cristescu, conducea o formațiune în componența căreia intrau 15 membri. La Crăsani, cuibul era compus din 9 membri, avându-l în frunte pe notarul comunei Balaciu, Petre I. Golescu. În localitatea Sudiți, în jurul lui Petre I. Vasilescu, erau 5 membri, iar în satul Copuzu, Moise Spirescu conducea un cuib cu 4 aderenți²⁰.

După aceste evenimente, elementele legionare din județ și-au încetat activitatea, sau chiar dacă au mai întreprins acțiuni în favoarea Mișcării, au fost foarte discrete și nu au intrat în atenția autorităților. Toate cuiburile din lalomița vor fi reactivate în septembrie 1940, când legionarii au venit la putere. În acel moment au preluat puterea în majoritatea localităților și instituțiilor din județ, dar pentru o scurtă perioadă de timp, până la rebeliunea din ianuarie 1941. După rebeliunea legionară, toate organizațiile au fost desființate, membrilor fiind prizoniți o lungă perioadă de timp, pentru convingerile pe care le-au avut la un moment dat și în care au crezut.

După dizolvarea partidelor politice, autoritățile au luat măsuri privind destrucerea tuturor formațiilor din teritoriu. Majoritatea membrilor partidelor politice au acceptat decizia suveranului, excepție făcând legionarii, care nu concepeau să nu-și ducă țelul până la capăt, acela de a ajunge la conducerea țării.

În perioada anilor 1938-1939, organizația județeană lalomița a avut activitate, reorganizându-se pe ascuns. Partidul Total Pentru Țară și-a continuat activitatea ilegal, informațiile între membri circulând de la om la om, iar ședințele cuiburilor ținându-se în case particulare ale membrilor sau simpatizanților pentru a nu fi descoperite de autorități.

Activitatea de urmărire a membrilor Mișcării Legionare din județul lalomița, a continuat pe tot parcursul anului 1938. În majoritatea localităților autoritățile au descoperit: manifeste, broșuri și cărți legionare, chitanțiere cu cotizațiile cuiburilor, liste cu membri activi etc.

Măsurile adoptate de autoritățile locale împotriva membrilor Mișcării Legionare, au dus la diminuarea activității cuiburilor legionare. Treptat, manifestațiile propagandistice au încetat, ele fiind consemnate sporadic de autorități.

Bibliografie

- Scurtu, Buzatu 1998 - Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria Românilor în secolul XX (1918-1948)*, Editura Paideea, București, 1998.
- CNSAS, Călărași, dosar/16602.. - Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, *Fond documentar Călărași*, dosar/16602.
- CNSAS, lalomița, dosar/16622 - Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, *Fond documentar lalomița*, dosar/16622.
- SJAN lalomița, *Legiunea de Jandarmi*, 1938 – Serviciul Județean al Arhivelor Naționale lalomița, *Fond Legiunea de Jandarmi (1918-1951)*, dosar 44/1938.
- SJAN lalomița, *Prefectura lalomița*, 1938 - Serviciul Județean al Arhivelor Naționale lalomița, *Fond Prefectura județului lalomița (1937-1943)*, dosar 2/1938.
- SJAN lalomița, *Legiunea de Jandarmi*, 1939 - Serviciul Județean al Arhivelor Naționale lalomița, *Fond Legiunea de Jandarmi (1918-1951)*, dosar 56/1939.

¹⁹ SJAN lalomița, *Legiunea de Jandarmi*, 1939, f. 7.

²⁰ CNSAS, *lalomița*, dosar/16622, f. 6.

CONSIDERAȚII ASUPRA PLANULUI „FELIX” OPERAȚIUNEA DE SEDUCȚIE A SPANIEI DE CĂTRE ADOLF HITLER

Ion Mihai Ionescu

Abstract. Codname „Felix” perspectives of Seduce operation of Spain at Adolf Hitler. Force H (under Vice Admiral James Somerville) left Gibraltar on 6 February 1941. The battlecruiser HMS Renown, battleship HMS Malaya, aircraft carrier HMS Ark Royal and other ship left Gibraltar to the west with convoy H 5 - 53. This was done to fool german and italian observers in Spain. In the meantime 4 destroyers left Gibraltar and steamed to the east conduct a anti-submarine sweeps. During the night Force H reversed course and passed Gibraltar on a westerly course back into the Mediterranean.

Cuvinte cheie: Force „H”, Winston Churchill, Adolf Hitler, Francisco Franco y Bahamonde, Benito Mussolini, Handaye, Bordighera lângă San Remo, Flota (britanică) din Mediterană, Flota italiană, Genova (Genoa).

Keywords. Force H, Winston Churchill, Adolf Hitler, Francisco Franco y Bahamonde, Benito Mussolini, Handaye, Bordighera near San Remo, Mediterranean Fleet, Italian Fleet, Genova (Genoa).

Planul cu numele de cod „Felix”. Pentru a lovi forțele navale italiene în bazele din Marea Ligurică, Royal Navy pregătește la începutul anului 1941, un atac pe mare care să fie executat prin surprindere, scopul fiind bombardarea de către cuirasatele Force „H” de la Gibraltar a obiectivelor militare din zona Genova (Genoa) – Spezia - Livorno. Britanicii aveau informații, că în docul uscat al portului Genova, se află pentru reparații două cuirasate avariate, în atacul nocturn de la Taranto din 11 noiembrie 1940 (în realitate era doar unul, *Caio Duilio*) dar și importante instalații portuare și industriale, utilizate de Regia Marina (Marina Regală a Italiei). Amiralitatea britanică, considera că o asemenea acțiune va determina Comandamentul Operativ al Marinei de Război italiene (Supermarina) să redisloce din sud în nord, o parte importantă a flotei și a forțelor aeriene (Regia Aeronautica) pentru apărarea litoralului, reducându-se astfel presiunea asupra insulei Malta și a comunicațiilor britanice din bazinul central al Mării Mediterane. Motivele reale, în viziunea primului ministru britanic Winston Churchill, nu era însă de natură militară, ci unele politice.

Revocând forțarea Canalului Mânecii, Adolf Hitler, a schițat în toamna lui 1940 o nouă strategie, fiind decis să cucerească Gibraltarul, insulele Canare, Madera și Marocul pentru a izola Marea Britanie, obligând-o astfel să capituleze. Era un plan corect din punct de vedere strategic, dar nerealist, întrucât presupunea cooperarea militară cu niște aliați indeciși. Führerul Germaniei era convins de capacitatea lui de a-i manipula pe cei trei aliați Pétain, Franco și Mussolini. De aceea fixează întâlniri cu fiecare dintre cei trei la Montoire, Hendaye și Florența. Singurul lucru care-l interesa pe Hitler în Mediterana, era posibilitatea ocupării bazei britanice Gibraltar, pentru ca bazinul vestic al Marii Mediterane să fie închis astfel pentru Royal Navy. Marea Britanie câștigase această stâncă strategică în anul 1704, de la Spania, și de atunci o utiliza în scop militar. La 12 noiembrie 1940, Führerul Germaniei, Adolf Hitler, va semna directiva nr. 18 a Înaltului Comandament al Forțelor Armate, Oberkommando der Wehrmacht (OKW), care fixa direcțiile generale ale continuării efortului de război prin atacul asupra Gibraltarului. Operațiunea militară cu numele de cod „Felix” prevedea:

1. Gibraltarul va fi ocupat și strâmtoarea închisă.
2. Se va interzice englezilor să stabilească un cap de pod în Peninsula Iberică și în insulele Atlanticului.
3. Insulele Canare și cele ale Capului Verde vor avea o mare importanță după ocuparea Gibraltarului.
4. Comandanții șefi ai Kriegsmarine și Luftwaffe, trebuie să studieze mijloacele de a întări apărarea spaniolă a Insulelor Canare și posibilitatea de a ocupa pe cele ale Capului Verde.
5. Problema ocupării insulelor portugheze Madeira și Azore va fi studiată¹.

Atacul asupra Gibraltarului urma să fie întreprins cu ajutorul Spaniei franchiste, aceasta având doar un rol secundar. Rolul principal îi era atribuit forțelor aeriene ale Luftwaffe, trupelor de parașutiști și vânători de munte germani. Astfel au fost inițiate două state majore: unul tactic, sub comanda generalului de vânători de munte Hubert Lanz și unul de aprovizionare, sub comanda generalului Erwin Jaenecke, ex-șef de stat major în cadrul secțiunii „W” din Înaltul Comandament al Forțelor Armate (Oberkommando der Wehrmacht - OKW) în timpul războiului civil din Spania². Au fost trimiși cincizeci de ofițeri germani în civil cu pașapoarte și viză spaniolă false în Marocul spaniol. Aveau din partea Statului Major german însărcinarea să verifice în ce măsură rețeaua de șosele din zona Gibraltar putea fi utilizată de unitățile germane motorizate și de artileria germană. De altfel unitățile de artilerie ale Wehrmacht-ului se antrenau în Franța, la NV de Besançon pentru a testa posibilitățile de asalt asupra unor stânci asemănătoare celor din Gibraltar. De asemenea Statul Major spaniol a trimis probe de rocă din zona Gibraltar pentru a putea fi analizate de biroul pentru

¹ Fueher Conference and Naval Affairs, 1939 -1945, p. 141.

² *Ibidem*, p. 144.

armament al Înaltului Comandament al Armatei de Uscat (Oberkommando des Heeres - OKH), iar concernul Krupp, va livra armatei germane o piesă de artilerie specială de asalt amplasată pe un tren blindat, tip K 12 V, cu un calibru de 210 mm, ce putea lansa proiectile de 107,5 kg de la o distanță de 115 km. Lungimea țevii tunului avea 33 de metri dar punctul slab al acestei piese de artilerie uriașă era durata de viață redusă a acesteia de 90 de focuri. Generalul Franz Halder șeful Statului Major General al OKH, a prevăzut pentru operația cu numele de cod „Felix”, 20 până la 30 de trenuri cu muniție, care trebuiau să treacă prin Franța, către Malaga, dar negocierile cu autoritățile de la Vichy pe marginea tranzitului urmau să fie purtate în ziua X, în momentul declanșării atacului. Artileria de coastă germană urma să fie instalată în urma unui aranjament cu generalul Franco, în Tarifa și Ceuta, pentru a nu permite evacuarea navelor britanice din Gibraltar³. Pe de altă parte, o divizie spaniolă sub comanda generalului Carlos Cabanillas Asensio, ex-șef al trupelor franchiste participante la războiul civil spaniol și înalt comisar pentru Maroc din 1939, a exersat atacul asupra Gibraltarului în apropiere de Algeciras⁴. Planul tactic naval german, prevedea o puternică concentrare de submarine în jurul Gibraltarului, cu misiunea de a torpila vasele de luptă britanice în cursul evacuării bazei navale. În ceea ce privește ordinea operațiilor, în interiorul OKW, erau opinii divergente. Reichsmarschall-ul Hermann Göring comandantul Luftwaffe, propunea ca războiul să înceapă în Marea Mediterană, să fie cucerite Gibraltar, Casablanca, întreaga Africă de Nord, iar după aceea, să se îndrepte spre canalul de Suez până la Marea Roșie. Adept al acestei versiuni era și marele amiral Erich Raeder, șeful Kriegsmarine, care i-o prezentase încă din 6 septembrie 1940, lui Hitler⁵. OKW începuse încă din vară să elaboreze planurile a trei acțiuni: „Felix” – cucerirea Gibraltarului, „Isabella” – ocuparea Portugaliei și „Atilla” – acțiunea împotriva Africii de Nord. Într-un fel sau altul, toate erau îndreptate împotriva Imperiului britanic, contându-se în același timp și pe colaborarea Spaniei.

În acel moment, generalul Francisco Paulino Hermengildo Tédulo Franco y Bahamonde, dictatorul militar al Spaniei, (supranumit „Caudillo de España” și „Generalísimo” și cunoscut în istorie cu numele prescurtat ca Francisco Franco) era convins că Marea Britanie nu mai avea putere să se redreseze și voia să profite de această situație. Când, la 23 iunie 1940, l-a primit la Madrid, pe noul ambasador britanic Sir Samuel Hoare, i-a spus deschis: „*De ce nu renunțați la război? Doar nu-l mai puteți câștiga...!*”⁶ Hoare care a ocupat anterior funcții importante ca secretar al Foreign Office-ului, Prim Lord al Amiralității și ministrul al Aerului, fusese trimis special la Madrid de premierul britanic, Winston Churchill, cu misiunea de a păstra cu orice preț neutralitatea Spaniei. Deși lucra pentru Intelligence Service încă din anul 1916, când fusese șeful spionajului britanic din Petrograd (Rusia), ambasadorul britanic Samuel Hoare, a avut probleme cu agenții SIS. Prima, cu colonelul Edward Renzy Martin, șeful biroului MI6 din Madrid, care opera sub acoperire diplomatică. Renzy Martin a fost expulzat de către spanioli, deoarece a fost declarat „*persona non grata*”⁷. Mai târziu, agentul SIS, Donald Darling, a sosit la Madrid de la Lisabona în misiune de recunoaștere, pentru a crea rute de evadare pentru piloții britanici și aliați din Royal Air Force doborâți deasupra Europei ocupate, de la granița Franței până la Gibraltar. Sir Samuel Hoare nu numai că nu a cooperat cu el, ci i-a ordonat să se întoarcă în Portugalia, nefiind de acord cu faptul că MI6 realiza operațiuni secrete pe teritoriul Spaniei, deoarece acest lucru putea pune în pericol fragila neutralitate a lui Franco. Se știa că dictatorul spaniol sau „Excelencia El Jefe del Estado” („Excelența Sa șeful statului”), a rămas fidel ideilor grupării monarhiste de dreapta „Acción Española”, în care activase în tinerețe, unul din cuvintele sale preferate fiind „*contubernio*” („coabitare murdară” în lb. spaniolă)⁸ cu referire la obsesia sa față de o conspirație universală, în care evreii, francmasonii și guvernele de stânga (socialiste sau comuniste) aveau ca obiectiv declanșarea unui război mondial, care viza distrugerea întregii Europe creștine, principala țintă a acestora fiind Spania (!?) Pe de altă parte, premierul britanic Winston Churchill și reprezentantul său la Madrid, ambasadorul Samuel Hoare, cunoștea un aspect omis intenționat din trecutul dictatorului spaniol, și anume că generalul Franco, atunci când a decis să se alăture rebeliunii, a fost ajutat discret de serviciu secret britanic, Intelligence Service! Francisco Franco, a zburat din insulele Canare, unde deținea comanda militară în Marocul spaniol⁹, la Tetuán, cu ajutorul unui avion privat DH 89 De Havilland „Dragon Rapide”, care a decolat din sudul Londrei, de la Croyden, și era pilotat de Charles William Henry „Cecil” Bebb și agentul britanic al MI6, Hugh Pollard¹⁰. Ajutorul discret, venea pe filiera secretarului de la Foreign Office, Anthony Eden, care avea mână liberă, din partea primului ministru Stanley Baldwin. Pe de altă parte, în public, la festivitățile organizate cu ocazia aniversării rebeliunii, dictatorul spaniol Francisco Franco, declara sentențios, că „*două milioane de*

³ Halder 1998, p. 267.

⁴ Mai multe detalii despre planul „Felix” în Eberle & Uhl 2005, p. 125 – 127 și în versiunea originală Halder 1962, 13.11. 40, p. 187, nota 69.

⁵ Ansel 1972, p. 64.

⁶ Dialogul cu Franco apare în memoriile lui Sir Samuel Hoare, 1946, p. 47.

⁷ Hinsley, *op. cit.*, p. 315.

⁸ Preston, Paul, „The Theorists of Extermination”, essay in *Unearthing Franco's Legacy*, University of Notre Dame Press, p. 42 - 45.

⁹ *Servicio Histórico Nacional*: Documentación de la Guerra De Liberación Nacional: Ponencia de África, and legado Manuel Fernández Silvestre (SHM) Madrid and Ávila.

¹⁰ Vezi mai multe detalii, articolul lui Mathieson, David, „Flying blind”, din *The Guardian*, 18 July 2006.

*baionete sunt pregătite pentru a reînvia gloria Spaniei!*¹¹ Cu toate acestea, Franco și Hitler, care au avut o întrevedere la 23 octombrie 1940, la poalele Pirineilor, în stațiunea balneară franceză Hendaye, de la frontiera cu Spania, nu s-au înțeles. Führerul Germaniei, propunea ca Spania să intre în război în ianuarie 1941, și ca detașamentele de asalt germane, care se acoperiseră de glorie în atacul asupra fortificațiilor de la Eben Emael din Belgia, să ocupe la 10 ianuarie 1941, Gibraltarul și apoi să-l predea Spaniei. Generalul Franco i-a mulțumit lui Hitler pentru propunerea făcută, dar a condiționat intrarea în război alături de puterile Axei de următoarele cereri:

1. Spania, se află într-o situație economică dificilă și avea nevoie de un ajutor urgent din Germania de combustibili și 400.000 t de grâu¹².
2. Spania are nevoie de armament modern, îndeosebi artilerie grea, pentru a se apăra de un eventual atac al flotei engleze.
3. Spania avea pretenții teritoriale asupra coloniilor franceze Maroc și Algeria, dar ținea în viitor și Sahara de Vest, Nigeria, Camerunul și estul Guineei (Oran urma să devină oraș spaniol ca și Tangier/Tanger, ultimul sub mandatul Ligii Națiunilor, ocupat însă de Spania la 14 iunie 1940)¹³.
4. În ceea ce privește Gibraltarul, mândria națională spaniolă, nu va suporta să primească în dar, o fortificație cucerită de militari străini¹⁴.

Nouă ore a durat întrevederea de la Hendaye, dar nu s-a ajuns la nici o înțelegere concretă. Adolf Hitler considera pretențiile spaniole ca exagerate, iar Francisco Franco, a promis că va fi de partea Axei în campania din Uniunea Sovietică, dar s-a arătat rezervat față de momentul intrării Spaniei în război. Hitler l-a încurajat pe Franco să atace împreună Gibraltarul, ca să închidă poarta vestică a britanicilor în Mediterana, dar Spania era epuizată după sângerosul război civil dintre 1936 - 1939 și nu dorea un alt angajament militar. Ba mai mult generalul Franco, și-a exprimat îndoiala în capacitatea Germaniei de a învinge Marea Britanie, dar nu a exclus cu totul posibilitatea ca Spania să ofere ajutorul cerut pentru Gibraltar. Francisco Franco era un negociator abil, iar după întâlnirea din octombrie 1940, Adolf Hitler a plecat scandalizat și frustrat și a spus anturajului său, că ar prefera să-și scoată trei sau patru dinți decât să repete întâlnirea cu acest „*porc iezuit*”, pentru că refuzul lui Franco îi submina toate planurile militare¹⁵. Dorința generalului Franco de beligeranță s-a diminuat treptat mai ales după ce germanii pierduseră bătălia aeriană a Angliei și rataseră ocazia de a invada insulele britanice. Iluzia războiului-fulger și a unor noi cuceriri teritoriale se destrămaseră, iar generalul Franco adoptase o tactică personală de tergiversare.

Planul german cerea intrarea Spaniei în război, mișcare extrem de sensibilă, de pe urma căreia nu avea mare lucru de câștigat, dar care aducea cu sine efecte drastice din partea britanicilor. Aceștia aveau să stopeze importurile de alimente din Argentina de care depindea Spania, și de asemenea, aveau să ocupe Insulele Canare, care aparțineau Spaniei. Toate aceste amenințări voalate i-au parvenit generalului Francisco Franco y Bahamonde, prin canale diplomatice dar și neoficial de la trimisul special al președintelui SUA, William J. Donovan, care a venit la Madrid. De altfel, într-o discuție cu comandanții militari spanioli, Franco mărturisea că: „*englezii nu se vor preda nicicând. Dacă vor fi împinși din insulă vor atrage America de partea lor. Germania încă nu a câștigat războiul*”¹⁶. Generalul Franco a înțeles că cel mai bine pentru Spania este să mențină o neutralitate binevoitoare. Războiul civil a ruinat economia țării, iar recolta de cereale din 1940 a fost scăzută. Dacă-i va răspunde lui Adolf Hitler printr-un refuz categoric, ce putea împiedica Germania să nu invadeze Spania? Singura șansă de menținere la putere a lui Franco, era să creeze impresia că e de acord să se alăture puterilor Axei, și în același timp să se eschiveze de la participarea activă în această alianță. Führer-ul Germaniei naziste, nu renunță însă, în a exercita presiuni asupra dictatorului spaniol. Șase zile după semnarea directivei de război „Felix”, Adolf Hitler, convoacă la reședința sa de la Berchtesgaden, din Alpii bavarezi, pe Ramón Serrano Súñer, ministrul de externe al Spaniei franchiste. Cu trei săptămâni înainte, la Hendaye, lângă Biarritz, dictatorul spaniol, generalul Francisco Franco se întâlnește cu Führer-ul. În cursul întrevederii de la Berchtesgaden, Hitler l-a anunțat pe ministrul spaniol, că are de gând să atace Gibraltarul, „*operațiunea este pregătită cu minuțiozitate, din 230 de divizii germane, 186 sunt în acest moment inactive*”¹⁷. Amenințarea indirectă a fost percepută de Súñer. Dar conform consemnului primit la plecarea din Madrid, ministrul spaniol a replicat că ocuparea Gibraltarului, ar fi inoportună până ce Axa nu va cuceri canalul Suez, menționând totodată că Spania nu este pregătită de război. Nici Joachim Ribbentrop, n-a obținut mai mult de la ministrul de externe spaniol Serrano Súñer, convocat în 18 noiembrie la Berchtesgaden.

¹¹ Picazo 1998, p. 127.

¹² Pérez 1994, p. 110 - 122 și Leitz, 1996, p. 37 - 7.

¹³ [Archives of the Fundación Nacional Francisco Franco \(FNFF\), fila 41, doc. 14790.](#)

¹⁴ de Larramendi, Hernando, “Tanger durante la ocupación española, 1940 -1945”, in *Actas del Congreso Internacional sobre el Estrecho de Gibraltar*, Madrid, 1987, p. 571.

¹⁵ Nerin, Bosch, 2001, p. 64.

¹⁶ Fundación Nacional Francisco Franco, *Documentos inéditos para la historia del Generalísimo Franco*, Madrid, 1992, 2:1, 380-381.

¹⁷ Saña, H., 1982, p. 271.

Acordul dintre cel de-al Treilea Reich și Spania a rămas nesemnat, iar Ribbentrop l-a numit pe generalul Franco „un laș nerecunoscător”¹⁸. Ministrul de externe german, făcea referire la ajutorul militar pe care țara sa l-a dat, atunci când Franco, și-a asumat în 18 iulie 1936, prin *Pronunciamento*, comanda a 30.000 de soldați ai armatei spaniole din Africa, și a dorit să-și transfere trupele în Peninsula Iberică. Acest lucru era imposibil, deoarece cele mai multe nave de luptă ale Marinei spaniole, au rămas sub controlul Republicii, blocând strâmtoarea Gibraltar și interzicând transferul. Atunci, la intervenția amiralului Wilhelm Canaris, șeful Abwehr (Serviciului de Informații Militare), Adolf Hitler a fost convins să-i sprijine pe naționaliștii spanioli. Germanii au trimis urgent, 22 de avioane de transport Junkers Ju 52 care au sosit în 2 august 1936, în Maroc, la Tetouan, pentru a iniția un pod aerian între Ceuta și Sevilla¹⁹. Trei zile mai târziu, armata generalului Franco, constituită din unități coloniale, „La Bandera” sau Legiunea Străină spaniolă, și mercenari marocani din „Indigenes Regulares”²⁰, a fost în măsură să rupă blocada republicană din nordul Africii și cu sprijinul aerian german proaspăt sosit, să ajungă pe continent. Pe de altă parte, a contat și sprijinul oferit de Italia fascistă și personal de Benito Mussolini, care a oferit necondiționat a celor din Nacional Frente, arme și avioane²¹. Războiul civil a izbucnit în Spania în 17 iulie 1936, pretextul fiind asasinarea liderului opoziției de dreapta Jose Calvo Sotelo, și s-a încheiat oficial, cu victoria forțelor monarhiste, catolice și falangiste de extremă dreaptă conduse de generalul Francisco Franco, în aprilie 1939. Sângerosul conflict intern spaniol a provocat în timpul celor trei ani, ai „terorii albe” și ai „terorii roșii”, 500.000 de morți²² (după alte date, 600.000)²³ și cca. 400.000 de exilați. În ciuda acordului de non-intervenție din august 1936, războiul civil spaniol a fost marcat de intervenția străină în numele ambelor părți, ceea ce a dus la implicații internaționale; naționaliștii au fost sprijiniți de Italia fascistă prin „Corpo Truppe Volontaire” (CTV), forțele aeriene și cele maritime, de Portugalia, dictatorului Antonio de Oliveira Salazar prin 20.000 de soldați de elită, iar mai târziu de către Germania nazistă, prin Luftwaffe (vezi „Legiunea Condor” înzestrată cu bombardierele moderne Heinkel He -111 și Dornier Do -17); pe de altă parte, regimul republican de stânga, a fost susținut militar de către Uniunea Sovietică, prin transporturi masive de armament și echipamente de artilerie și aeronautic²⁴, dar și de voluntarii din „Brigăzile Internaționale” din Franța, Germania, Anglia, Statele Unite, Italia, Europa de Est, care aveau susținerea URSS, dar și cea tacită a Frontului Popular de coaliție condus de primul ministru francez Léon Blum.

În fapt, războiul civil din Spania, a fost pentru cei trei dictatori europeni Benito Mussolini, Adolf Hitler și Iosif Stalin, un veritabil banc de probă pentru tehnica militară a țărilor lor, între anii 1936 -1939, dar și un prilej de rodare a tacticilor și regulilor de luptă moderne. În opinia istoricului germanul Ernest Nolte, repercursiunea la nivel internațional al acestui conflict nu a fost una de natură militară, ci una ideologică, considerând că războiul civil din Spania și cel de-al Doilea Război Mondial sunt parte a „unui război civil european desfășurat între 1936 -1945 și caracterizat de un conflict ideologic principal între dreapta și stânga.” Ceilalți istorici (Anthony Beevor, Filipe Ribeiro de Menses, César Vidal, Stanley G. Payne, ș.a.)²⁵, nu acceptă această interpretare, considerând cele două conflicte ca fenomene distincte, cu eterogenitate politică de ambele părți, iar o interpretare critică la nivel global nu ar ține cont de nuanțele locale din istoria Spaniei.

INTĂLNIREA DE LA HENDAYE, LĂNGĂ BIARRITZ ÎNTRE ADOLF HITLER ȘI FRANCISCO FRANCO

¹⁸ Súñer, 1977, p. 38.

¹⁹ Despre intervenția germană în războiul civil din Spania, vezi Whealy, 1989, p. 63.

²⁰ Pentru mai multe detalii, vezi Maria Rosa de Madariaga, „The International of Moroccan Troop in the Spanish Civil War: A Reconsideration”, in *European History Quarterly* 22, 1992.

²¹ Despre ajutorul militar oferit de Italia lui Franco, vezi Chiappa, 1990, p. 144.

²² Wyden, 1983, p. 167.

²³ Viñas, 2001, p. 55.

²⁴ Despre intervenția URSS în războiul civil din Spania, vezi Sovostianov, Habeck, 2001, p. 83 - 107.

²⁵ Vezi Payne 2008, p. 56 - 68.

Astfel un motiv al neimplicării generalului Franco în sprijinul Germaniei naziste în Mediterana de Vest, l-a constituit angajamentul său creștin ultra-catolic, și aversiunea sa față de misticismul și ezoterismul nazist practicat de Adolf Hitler și încercările acestuia de a manipula creștinismul. Cu toate acestea, după capitularea Franței în iunie 1940, Spania franchistă, a adoptat o poziție pro-Axă dar non-beligerantă, oferind facilități navale submarinelor germane în porturile Cadiz, Vigo și Las Palmas din Gran Canaria, și luând în considerare, cel puțin teoretic, blocarea accesului forțelor aliate în Marea Mediterană, prin sprijinul acordat Germaniei în invadarea Gibraltarului. Ambasadorul britanic Samuel Hoare și William Donovan, trimisul special al președintelui american Franklin D. Roosevelt, l-au avertizat însă pe Generalisimul Franco, că trebuie să abandoneze această idee, deoarece planul, nu avea sorți de izbândă și probabil s-ar fi oferit forțelor navale britanice din Mediterana și Atlantic, oportunitatea de a ocupa insulele Canare și Marocul spaniol²⁶. Vizita făcută la Madrid, de emisarul președintelui Franklin Delano Roosevelt, colonelul William „Bill” Donovan, membru al influentului Council of Foreign Relation, ce va deveni ulterior, șeful serviciilor secrete americane, *Office of Strategic Studies* (OSS), a jucat un anumit rol în ezitățile dictatorului spaniol. La 7 decembrie 1940, amiralul Wilhelm Canaris, șeful Serviciului de Informații al Armatei germane – (Amt Ausland Nachrichten und Abwehr), a sosit la Madrid într-o nouă încercare de a-l convinge pe „Caudillo de España”, să urgenteze planurile pentru atacul Gibraltarului.

Consecințele unui conflict ideologic. Generalul spaniol s-a eschivat oficial, argumentând că Spania de abia ieșise dintr-un război civil, ce durase trei ani și era exclus, să respecte termenul cerut de Hitler pentru intrarea în război. Pe de altă parte Franco, nu dorea să transforma țara într-un câmp de luptă, mai cu seamă că avea în vedere, o posibilă intrare în conflictul mondial și a Statelor Unite. Francisco Franco, era bun prieten cu Wilhelm Canaris, încă din anul 1916, în timpul Războiului din Rif (1909 - 1927), când era căpitan în armata colonială ce acționa în Maroc, împotriva triburilor indigene Abd el-Krim. Generalul Franco supranumit în Marocul spaniol, „Baraka” („Norocosul”), a fost avertizat de șeful Abwehr, să rămână prudent, deoarece Germania nazistă nu va câștiga războiul. O serie de documente declassificate de britanici la începutul anilor '90, dovedesc că șeful Abwehrului, a avut o serie de contacte în Spania, cu reprezentanți Secret Intelligence Service (SIS)²⁷. Abia în anul 1941, duplicitarul Franco „Caudillo de España”, va trimite unele trupe de voluntari sub titulatura *Azul División* („Divizia Albastră”) să lupte pe frontul de Est, până în anul 1943, sub comandament german, împotriva URSS, dar resursele acestea erau limitate și nu au ajutat prea mult puterile Axei²⁸. De asemenea în urma vizitei la Madrid, din octombrie 1940, a Reichsführer-ului SS Heinrich Himmler și generalului SS Karl Wolf, „El Jefe del Estado” Francisco Franco, va pune la dispoziția naziștilor o listă cu 6.000 de evrei din Spania, pentru „Soluția finală”, dar abil nu va construi niciun lagăr de concentrare pe teritoriul spaniol și nici nu va preda voluntar, vreun evreu Germaniei. Contactele, cu Myron Taylor, trimisul special al președintelui american Roosevelt la Vatican, pe care Franco, l-a primit la reședința sa de la palatul El Pardo, l-au sensibilizat pentru aceste gesturi umanitare, dar făcute în mod calculat. La sfârșitul anului 1943, când înfrângerea Wehrmachtului se contura după bătălia de la Stalingrad, Franco a ordonat diplomaților spanioli aflați la post, în condițiile în care țara sa și-a proclamat neutralitatea, să extindă protecția diplomatică asupra evreilor sefarzi din Ungaria, Cehoslovacia și Balcani. De asemenea ambasadorul Spaniei la Washington, Juan de Bârcenas, a luat legătura cu Maurice Perlzweig, șeful comitetului politic al World Jewish Congress, pentru a face aranjamentele de salvare de la Holocaust, a cât mai mulți evrei sefarzi din Europa ocupată. Există date care atestă că între 20.000 - 35.000 de evrei sefarzi din Ungaria, Grecia, Cehoslovacia sau chiar Franța, au primit în 1944, pașapoarte spaniole, care i-au salvat de la moartea în lagărele de concentrare naziste²⁹. În aceeași perioadă, un alt stat neutru, Suedia a reușit să distribuie la Budapesta, 20.000 de pașapoarte în cadrul misiunii Wallenberg. Pe de altă parte, nu trebuie omis faptul că la sfârșitul războiului, Franco, cu aceeași duplicitate, de această dată față de aliați, a ajutat filierele naziste de criminali de război să tranziteze Spania spre America de Sud, oferind protecție unora dintre ei, cum este cazul lui Otto Skorzeny.

Dincolo de acest joc, între lumini și umbre, să radiografiem momentul Gibraltar³⁰. La 11 decembrie 1940, conform instrucțiunilor date de Führer, generalul Wilhelm Keitel, șeful OKW semna următorul ordin: „*Operațiunea Felix nu va mai fi întreprinsă deocamdată, condițiile politice dorite nefiind încă îndeplinite. Pregătirea va fi amânată*”³¹. La 31 decembrie 1940, Adolf Hitler îi scria dictatorului fascist italian Benito Mussolini: „*Toate dispozițiile noastre erau date pentru a fi intrat în Spania la 10 ianuarie 1941 și a ataca Gibraltarul la începutul lui februarie. Sunt afectat de decizia lui Franco care nu corespunde deloc ajutorului pe care noi, dumneavoastră Duce și eu, i l-am dat când se găsea în*

²⁶ Despre relațiile anglo-spaniole în momentele cruciale ale celui de-al Doilea Război Mondial, vezi Hogg, 2005, p. 115 -137.

²⁷ Despre întâlnirile Canaris-Franco și contactele dintre șeful Abwehr-ului și SIS, vezi Benton, K., „The ISOS Years: Madrid 1941-43”, in *Journal of Contemporary History* 30 (1995) p. 359 - 410.

²⁸ Cf. Moreno 2004, p. 32.

²⁹ Despre Franco și evreii, vezi Gonzales, I., „Los judíos y la Segunda República”, in *Historia* 16, March 2001, p. 78 - 87.

³⁰ Pentru negocierile Hitler - Franco și problema Gibraltarului vezi Murray, 2009, p. 29 – 97.

³¹ Akten zur deutschen Auswärtigen Politik 1918 -1945 (Göttingen 1969), E, 7:25054 (ADAP).

dificultate” (în timpul războiului civil dintre 1936 -1939, n. a.)³². Mussolini promite că va rezolva situația și va încerca să-l convingă pe generalul Franco fixând o întâlnire de urgență cu acesta în Italia, lângă granița cu Franța. În acest context, primul ministru britanic, Winston Churchill, află prin intermediul MI6, care descifrase codul Abwehr-ului, și comunicațiile Cartierului General italian, Comando Supremo prin sistemul de decriptare ULTRA, că în apropierea Genovei, la Bordighera, urma să se desfășoare pe 11 februarie 1941, întâlnirea dintre dictatorul militar al Spaniei, generalul Francisco Franco y Bahamonde și dictatorul italian Benito Mussolini. Motivul acestei reuniuni era unul singur: „Il Duce” („Conducător” în limba italiană, titlul oficial adoptat de Mussolini) trebuia să-l convingă în extremis pe „Caudillo” („Conducător” în lb. spaniolă, titlul luat de generalul Franco, după modelul lui Hitler) să intre în război de partea puterilor Axei, Spania putând ataca Gibraltarul, ceea ce ar fi făcut să cadă sistemul de apărare britanic din Marea Mediterană. Între „Il Duce” și elementele conservatoare și militare spaniole de dreapta, relațiile erau vechi. Încă din 1923, generalul Primo de Rivera, dictator al Spaniei până în anul 1930, s-a întâlnit la Roma, cu Benito Mussolini³³. În 1932, viitorul mareșal al aerului, Italo Balbo, la ordinele lui Mussolini, a trimis arme pentru a susține revolta generalului Jose Sanjurjo. Într-o întâlnire secretă în Sala Mapamondului din palatul Veneția, în 31 martie 1934, Benito Mussolini le promite conducătorilor spanioli ai mișcărilor „Comunicación Tradicionalista” și „Renovación Española” sprijin militar urgent: 20.000 de puști, 20.000 de grenade, 200 de mitraliere și 1,5 milioane de pesetas³⁴.

Acest ajutor, adaugă Mussolini, n-are decât un caracter preliminar: „*va urma un ajutor considerabil, la timpul oportun, în măsura în care acțiunea îndeplinită îl justifică*”³⁵. Istoricul Max Gallo, descrie etapele acestui sprijin, din momentul în care generalul Francisco Franco, preia conducerea revoltei o dată cu victoria în 16 februarie 1936, a mișcării de stânga socialiste și comuniste, reprezentată de Frente Popular (Frontul Popular). Astfel în 4 august 1936, escadrilele de bombardiere trimotoare „Savoia Marchetti” SM 79, atacă flota republicană spaniolă, apoi, într-o acțiune decisivă alături de avioanele germane de transport Junkers Ju 52, asigură sprijinul aerian pentru navele care transportă armată marocană a generalului Franco prin strâmtoarea Gibraltar, de la Ceuta la Cadiz³⁶. Batalioanele fasciste „Cămășile Negre”, care se întorc din Etiopia, sunt ghidate spre Spania, iar circa 12.000 de militari italieni, din „Corpo Truppe Volontarie” (CTV) forțe regulate motorizate dotate cu armament, sunt debarcate în sudul Spaniei, la Sevilla. Germanii pun și ei la dispoziție, o unitate de aviație militară cu 24 de bombardiere din cadrul Luftwaffe (2JG/88), iar ulterior sinistra „Legiunea Condor”. Coloana vertebrală a aviației lui Franco, în primele luni ale războiului civil din Spania, a fost asigurată de bombardierele italiene Savoia Marchetti SM 79 și SM 81, de biplanele de vânătoare Fiat CR 32, de bombardierele germane Heinkel He 51, și de avioanele de transport Junkers Ju 52. Calculul politic a lui Benito Mussolini este simplu: victoria lui Franco, înseamnă Franța luată prin surprindere, căderea guvernării de stânga de la Paris reprezentată de Frontul Popular al premierului Léon Blum și facilitarea expansiunii în Mediterana a Italiei fasciste³⁷.

Ceea ce s-a și întâmplat în anul 1939. În acest context, existau toate premisele psihologice și diplomatice ca misiunea lui Mussolini, de convingere a generalului Francisco Franco să reușească. Londra știa acest lucru, și va face tot ce este posibil ca tratativele de la Bordighera, din apropierea Genovei, să eșueze având un as în mânecă: sistemul de decriptare de la Bletchley Park. Sistemul ULTRA a fost un avantaj strategic unic în istoria războaielor și era administrat de Școala Guvernamentală de Cod și Cifru (GC& CS), care a fost creată după Primul Război Mondial, la origini fiind „Room OB - 40” (Sala 40)³⁸. Denumită în anii celui de-al Doilea Război Mondial „Stația X” de la Bletchley Park, unde își avea sediul echipa de decriptori britanici, GC & CS, a reușit să spargă codul german „Enigma”. Asemănătoare unei mașini de scris „Enigma”, era un aparat electromecanic utilizat de germani pentru codarea documentelor. A fost adoptat încă din 1929, de armata germană și din anul 1939 este în dotarea tuturor unităților celor trei arme ale celui de-al Treilea Reich: Luftwaffe (Forțele Aeriene), Kriegsmarine (Marina de război) și Wehrmacht (Armata terestră). Încă din 1934, maiorul Francis Foley, rezidentul Secret Intelligence Service (SIS) de la Berlin își înștințează superiorul, amiralul britanic Sir Hugh Sinclair, șeful MI6, că Wehrmachtul, testa o nouă mașină de cifrat, numită „Enigma”. Principiul de funcționare va fi descoperit între 1936 și 1939, de către serviciile secrete poloneze BS 4, prin echipa spărgătorilor de coduri ai matematicianul Marian Rejewski și cele franceze, ale Deuxième Bureau (Biroul II) conduse de colonelul Louis Rivet. Algoritmul criptografic al mașinii „Enigma”, avea la bază o substituție polialfabetică complexă, realizată cu ajutorul a trei discuri mobile, prevăzute fiecare cu 26 de contacte pe o față și 26 de ace pe

³² Documents on German Foreign Policy (Washington D.C., 1950), D. 6 : 605 (DGFP).

³³ Pentru mai multe detalii, vezi Tussel J. & Saz, I., „Mussolini y Primo de Rivera: Las relaciones políticas y diplomáticas de dos dictaduras mediterráneas”, *Boletín de la Real Academia de la Historia* 179 (1982), p. 413 - 483.

³⁴ Cf. Tussel, García, 1985, p. 49.

³⁵ Heiberg, 2005, p. 195.

³⁶ Despre culisele podului aerian peste Gibraltar, vezi lucrarea lui Balfour, 2002, p. 250 -262.

³⁷ Sullivan, Brian, “Fascist Italy's Military Involvement in the Spanish Civil War”, in *Journal of Military History* 59, October 1995, p. 697.

³⁸ Hinsley *op. cit.*, p. 319.

cealaltă³⁹. Punctul forte al „Enigmei”, consta în faptul că, atunci când era apăsată o clapă, în funcție de cheia adoptată, se activa sistemul celor trei discuri cu angrenaj, care se deplasează, unul față de celălalt, cu un anumit număr de poziții. Acest lucru făcea ca litera respectivă să fie însoțită de alta și grupul acestei combinații să nu se mai repete decât după un număr infinit de bătăi, astfel încât se realiza de fiecare dată, un anumit circuit electric, și deci o anumită corespondență, între litera clară apăsată și litera cifrată iluminată.

Utilizarea „Enigmei”, a fost generalizată pentru informații cu grad ultrasecret în toată armata germană, până la nivelul regimentelor. „Enigma” era sigură pentru Wehrmacht, destul de comodă și ofițerii cifratori, o considerau de neatacat în condițiile în care cheile erau schimbate de trei ori zilnic. Cartierul General al lui Benito Mussolini, Comando Supremo, folosea mașinile „Enigma”, în comunicațiile cu Armata, Marina și Forțele aeriene italiene din Mediterana și Africa. Dar cel mai important, pentru succesorul amiralului Hugh Sinclair, la șefia MI6, Stewart Menzies era faptul că sistemul de cifrat „Enigma” era utilizat în 1940, și de serviciul de informații german, Abwehr, care-l considera impenetrabil⁴⁰. Punctul vulnerabil, era acela că destinatarul, pentru a descifra mesajul trebuia să știe poziția exactă a discurilor la începutul transmisiunii cifrate. Și, pentru aceasta, trebuiau utilizate cuvinte-cheie capabile să sincronizeze rotoarele diverselor „Enigma”, care transmit și care recepționează. Frecvent, unele dintre aceste cuvinte-cheie sunt destul de simple, de tipul zilelor din calendar când se făcea transmisiunea. În schimb, mesajele speciale, erau codate de două sau trei ori înainte de a fi transmise, folosindu-se tot atâtea chei diferite. Misiunea de a descifra secretele „Enigmei” germane, codificată ULTRA a primit-o Școala Guvernamentală de Cod și Cifru a Intelligence Service, cu sediul la Bletchley Park, abreviat GC & CS, fiind condus de către comandantul Alastair Denniston până în anul 1943, acesta fiind urmat în funcție de către Edward Travis, când GC & CS a primit denumirea de GCHQ, pe care o are și la ora actuală. Din sursele ULTRA se știa că „El Caudillo” era gata să abandoneze în anumite condiții starea de nebeligeranță. Condițiile se referă la acordarea unui ajutor militar corespunzător de către puterile Axei și satisfacerea unor pretenții teritoriale în Africa de Nord franceză și dictatorului spaniol în toamna anului 1940, nu-i ascunde lui Mussolini, că este pregătit să intre în război în momentul cel mai favorabil⁴¹. În aceste circumstanțe strategice, pentru bazinul mediteranean, englezii vor să-i demonstreze lui Francisco Franco, că alianța Spaniei cu puterile Axei este fragilă, mai ales cu un partener ca Italia, care poate fi atacat pe propria coastă, ceea ce, ca avertisment, se putea întâmpla și Spaniei, dacă renunța la starea de neutralitate.

Preparativele pentru operațiunea aeronavală „Grog”. După reușita de la Taranto (vezi operațiunea cu numele de cod „Judgment”), la ordinul direct al premierului britanic Winston Churchill, acțiunea de bombardament naval a Genovei, pregătită ca o operațiune militară devine o problemă politică imperativă. Astfel, Amiralitatea de la Londra, a conceput, operațiunea cu numele de cod „Grog”, raidul naval asupra Genovei, care avea ca obiective:

1. Cercetarea aeriană, mascarea acțiunii forțelor și marșul Force „H” din Gibraltar în Marea Ligurică.
2. Aproximarea prin surprindere de litoral în zona Genova - Livorno, lovirea ținutelor și retragerea navelor Force „H” spre Gibraltar.
3. Lovirea vaselor de luptă italiene în baza navală Genova, utilizând artileria de calibru mare a cuirasatului *HMS Malaya* și a crucișătorului de bătaie *HMS Renown*.
4. Distrugerea unor obiective militare și economice din Livorno și, respectiv, Genova, îndeosebi rafinările de petrol AGIP de la Azienda și șantierul naval „Ansaldo”.
5. Avioanele decolate de pe puntea portavionului *HMS Ark Royal* vor mina intrarea în golful La Spezia⁴².

Comanda operațiunii aeronavale, este încredințată, vice-amiralului James Fownes Somerville, în vârstă de 58 de ani, comandantul Force „H” cu baza la Gibraltar.

Somerville s-a născut în 17 iulie 1882, la Ranmore, Weibridge, iar ca tânăr ofițer de marină a participat în Primul Război Mondial la bătălia de la Gallipoli ca specialist în comunicații radio. Pentru serviciile sale, în timpul campaniei din strâmtoarea Dardanele, a fost decorat în 1916, cu *Distinguished Service Order* – D. S. O. Între anii 1925 și 1927, a servit în Amiralitate, fiind instructor naval în cadrul lui Imperial Defence College (1929 -1931). Promovat Comandor în anul 1932, a comandat Flotila de distrugătoare din Marea Mediterană, protejând insulele Majorca de forțele navale republicane, care amenințau să bombardeze capitala insulei Palma, în timpul războiului civil din Spania (1936 - 1939). Ca ofițer de marină superior a preluat comanda unei forțe internaționale, ce a inclus pe lângă escadra britanică, cuirasatul german de buzunar *Deutschland*, și distrugătorul italian *Malocello*⁴³. Între anii 1938 - 1939, a devenit

³⁹ Pentru mai multe detalii, vezi Sebag-Montefiore, 2000, p. 122 – 154..

⁴⁰ Cf. Hinsley, aliații militari ai Germaniei naziste, de la italieni și japonezi până la bulgari și români, au introdus și ei sistemul de codificare „Enigma”, după ce l-au achiziționat de la Berlin. Japonia a utilizat mașinile de cifrat „Enigma” în serviciile diplomatice și militare, în momentele planificării atacului aeronaval de la Pearl Harbor.

⁴¹ Ross Agudo, 2002, p. 218.

⁴² Dannreuther 2005, p. 228.

⁴³ Macinthyre, 1961, p 97.

comandant al Flotei Indiilor de Vest, dar a fost forțat să se pensioneze înainte de limita de vârstă, din motive medicale. S-a crezut în mod eronat, că James Somerville era bolnav de tuberculoză.

La începutul celui de-al Doilea Război Mondial a fost rechemat în serviciu, de Amiralitatea de la Londra, pentru a monitoriza exercițiile cu noile sistem radar și de comunicații, de pe navele de luptă britanice. Alături de amiralul Bertram Ramsey, a organizat în perioada mai - iunie 1940, operațiunea „Dynamo” - evacuarea aliaților de la Dunkerque⁴⁴. Superiorul său, amiralul Sir Dudley Pound, îl descria în iunie 1940, drept „un ofițer cu personalitate remarcabilă și competențe de conducere, entuziast și energic, cu un simț dezvoltat al umorului. Are ambiție și din acest motiv, este probabil, înclinat să dorească mereu să fie în centrul atenției”⁴⁵. Numit comandant al crucișătorului de bătlăie HMS Hood, cea mai puternică navă britanică, a fost desemnat să preia nou înființata Force „H”, escadra de la Gibraltar, care a atacat între 3 - 7 iulie 1940, Flota franceză, la Mers El-Kébir (Operațiunea „Catapult”). Deși el a îndeplinit ordinele de atac de asupra bazei franceze delângă Oran, a declarat ulterior, că nu a fost fericit cu decizia de a folosi forța împotriva vechiului aliat. Datorită acestor opinii, a pierdut pentru moment încrederea primului ministru Winston Churchill, și a primit critici din partea Amiralității, fiind considerat „mai puțin aventuros” decât amiralul Andrew B. Cunningham, comandantul Flotei din Mediterana. În acest context, proiectata acțiune navală asupra Genovei, era ocazia pentru Somerville, de a schimba părerea nefavorabilă a premierului britanic. Planul inițial al operațiunii de bombardament asupra radei portului italian Genova, denumit codificat „Result” (ulterior „Grog” – numele provenind de la o veche tradiție instituită în Royal Navy la 1850, de către amiralul Vernon în Jamaica, la Port Royal, când cei care primeau botezul ca marinari și aveau sub 20 de ani, erau obligați să bea un amestec de rom cu apă denumit „grog”) prevedea ca Force „H” să atace Genova pe 2 februarie 1941, când navele britanice ar fi ocolit insula Sardinia pe la nord, dar vremea nefavorabilă din Golful Genoa, a împiedicat escadra britanică să se apropie de țintă. Atunci s-a recurs la planul „B”, operațiunea „Picket”, când grupul de sprijin compus din cuirasatul HMS Malaya, crucișătoarele HMS Renown și HMS Sheffield, a escortat portavionul HMS Ark Royal, pe o rută la sud de insulele Baleare, în apele din largul Sardiniei. Portavionul britanic a lansat 8 avioane torpiloare și de bombardament Fairey „Swordfish” TSR, pentru a ataca barajul centralei hidroelectrice San Chiare Ula Dam de pe lacul Tirso, din Sardinia.

BAZA BRITANICĂ DE LA GIBRALTAR (THE ROCK) ÎN CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Atacul aerian va produce daune hidrocentralei italiene, dar un aparat Fairey „Swordfish” din escadrila 810, este doborât de artileria antiaeriană și echipajul format din Lt. J. A. O’Sullivan, Slt. R. B. Knight și subofițerul L. C. Eccleshall, este capturat și trimis într-un lagăr de prizonieri de război⁴⁶. Pe drumul de întoarcere spre Gibraltar, un avion de vânătoare-bombardament Blackburn B-24 „Skua”, din escadrila 800, cu probleme la motor, se prăbușește în mare.

⁴⁴ Cf. Macintyre, vice-amiralul James F. Somerville, s-a oferit de fapt, voluntar, pentru evacuarea de la Dunkerque, vizitând garnizoana asediată din Calais, în 24 mai 1940, obținând informații despre situația din teren de la generalul de brigadă Claude Nicholson.

⁴⁵ http://www.admirals.org.uk/admirals/fleet/somerville_jf.php /accesat la 10 iunie 2012.

⁴⁶ http://www.history-net./naval weapons/... /accesat 3 iunie 2012.

Pilotul Slt. A. M. Triton, este salvat împreună cu echipajul său de un distrugător din escortă. Force „H” se reîntoarce la baza din Gibraltar în 4 februarie. Următorul termen pentru acțiunea asupra Genovei, este fixat de vice-amiralul James Somerville pentru 20 februarie 1941. Ordine venite însă de la Londra, direct de la primul-ministru Winston Churchill, îl forțează să devanseze acțiunea până pe 12 februarie 1941, având în vedere reuniunea din localitatea Bordighera, de lângă San Remo, dintre Benito Mussolini și generalul Francisco Franco al Spaniei. Vice-amiralul, James F. Somerville comandantul Force „H” de la Gibraltar, fixează termenul de realizare a operațiunii „Grog” pentru duminică 9 februarie 1941 și pregătește pentru executarea bombardamentului naval asupra Genovei, o escadră alcătuită din: un portavion, un cuirasat, un crucișător de bătalie, un crucișător ușor și zece distrugătoare. Navele selectate de vice-amiralul Somerville, pentru operațiunea „Grog” sunt crucișătorul de bătalie *HMS Renown* (comandat de Cpt. R. R. Mc Grigor), vechiul cuirasat *HMS Malaya* (Cpt. A. F. Palliser), portavionul *HMS Ark Royal* (Cpt. C. S. Holland), crucișătorul ușor *HMS Sheffield* și distrugătoarele de escortă *HMS Fearless*, *HMS Foxhound*, *HMS Foresight*, *HMS Fury*, *HMS Encounter* și *HMS Jersey*⁴⁷. În scopul mascării, planul prevedea că forțele navale ies din baza britanică Gibraltar, și formează trei grupuri, din care două se îndreaptă spre vest, simulând escortarea unui convoi iar un altul compus din patru distrugătoare vor distra atenția inamicului, realizând în noaptea de 8 spre 9 februarie 1941, un intens trafic radio în apropierea insulei Minorca. Force „H”, pleacă în trei grupări navale distincte spre Genoa. Grupul I cuprinde crucișătorul de bătalie *HMS Renown*, cuirasatul *HMS Malaya*, portavionul *HMS Ark Royal* și crucișătorul ușor *HMS Sheffield*. Grupul al II-lea, cu distrugătoarele *HMS Fearless*, *HMS Foxhound*, *HMS Foresight*, *HMS Fury*, *HMS Jersey* și *HMS Encounter*. Cele două grupări se îndreaptă spre vest cu convoiul de nave H. G. 53, lăsând impresia observatorilor germani și italieni din portul spaniol Algeciras, că sunt escorta convoiului. Grupul al III-lea cu distrugătoarele *HMS Duncan*, *HMS Isis*, *HMS Firedrake* și *HMS Jupiter*, se îndreaptă spre est pentru a face cercetarea anti-submarină⁴⁸. Cele mai importante nave ale escadreii lui Somerville, sunt crucișătorul de bătalie *HMS Renown* cu un deplasament de 32.512 t, cuirasatul *HMS Malaya* de 33.528 t și portavionul *HMS Ark Royal*. *HMS Renown*, era un veteran al Primului Război Mondial, cu o lungime de 242 metri (sister-ship cu *HMS Repulse*), construit la Govan în Scoția la șantierele navale Fairfield Shipbuilding, fiind lansat la apă în 25 ianuarie 1915.

A intrat în serviciul în anul 1916, când a făcut parte din Grand Fleet, ce a luptat în bătăliile din Marea Nordului. Remodernizat între anii 1932 și 1939, *HMS Renown*⁴⁹, avea o putere instalată cu turbinele Brown - Curtis de 120.000 CP care dezvolta o viteză maximă de 29 noduri / oră. Nava dispunea de o artilerie impresionantă formată din șase tunuri calibrul 381mm, 17 piese de 102 mm, 24 tunuri antiaeriene de 40 mm, 16 de 20 mm, două tuburi lanstorpilă de 533 mm, patru avioane dintre care unul catapultabil. Echipajul standard număra 1.181 oameni iar blindajul vasului de război, măsura între 88,9 mm pe punte și 279 mm la turele. Cuirasatul *HMS Malaya*, făcea parte din clasa „Queen Elisabeth” - nave de linie rapide tip Dreadnought, deplasament de 29.616 t (33.528 t cu încărcătura plină), fiind construit după planurile arhitectului naval Armstrong Whitworth. Era mai vechi ca *HMS Renown*, lansarea la apă efectuându-se în 20 octombrie 1913. Artileria principală se compunea din opt tunuri MK I, model 42 de calibrul 381 mm, în patru turele hidraulice, 14 tunuri MK XII de 152 mm, și alte 24 de tunuri antiaeriene de calibrul 40 mm și 20 mm instalate după modernizările din anii 1934 și 1936. Echipaj standard: 1.124 marinari, nava fiind înzestrată și cu patru tuburi lanstorpilă și un avion catapultabil pentru corectarea tirului⁵⁰. Acoperirea aeriană a Force „H”, era asigurată de portavionul *HMS Ark Royal* („Arca regală”) participant la campania norvegiană și la bătăliile de la Mers El-Kébir și Dakar dar și la protecția convoaielor din Mediterană cu destinația Malta sau Egipt. Cu un deplasament de 23.978 t (28.936 t cu încărcătura plină) portavionul fusese lansat la apă în 13 aprilie 1937, și completat în noiembrie 1938. În aprilie 1940, *HMS Ark Royal*, participă la acoperirea aeriană a evacuării trupelor aliate din Norvegia, apoi între 3 - 7 iulie 1940, la atacul Flotei franceze de la Mers El-Kébir (vezi operațiunea „Catapult”) și la raidul din Dakar - Senegal în cadrul operațiunii cu numele de cod „Menace”. *HMS Ark Royal* avea la bord în diverse structuri următorul număr și tipuri de avioane de luptă din Fleet Air Arm: între anii 1939 - 1940, 26 de aparate torpiloare și de bombardament Fairey „Swordfish” TSR și MK I și 24 de avioane de escortă și bombardament în picaj Blackburn B - 24 „Skua”; între anii 1940 - 1941, 30 de aparate torpiloare Swordfish TSR și Mk I, 12 bombardiere în picaj „Skua” și 12 avioane de vânătoare Fairey „Fulmar”⁵¹.

În ultimul an de existență, când a urmărit și avariat grav în mai 1941, nava-amiral a Flotei germane, cuirasatul *Bismarck*, portavionul britanic avea în configurația de luptă, 36 de aparate „Swordfish” Mk I și Mk II și 18 avioane de vânătoare Fairey „Fulmar”. Puntea de zbor avea un blindaj cu o grosime de 88,9 mm, apărarea antiaeriană a navei fiind

⁴⁷ Dannreuther 2005, p. 229.

⁴⁸ Manole & Damaschin 1988, p. 108.

⁴⁹ Roskill 1956, p. 332.

⁵⁰ Vasul de război britanic, avea o lungime de 196,82 metri, propulsia se baza pe 24 de boilere și turbine Parson care dezvoltau o putere instalată de 56.500 CP, ceea ce permitea o viteză maximă de 25 noduri / oră și o rază de acțiune de 4.400 mile nautice.

⁵¹ Rossiter 2006, p. 133.

alcătuită, din 16 tunuri de calibrul de 114 mm și 64 de 40 și 20 mm.⁵² Vice-amiralul James Somerville, nu era mulțumit de navele vechi, *HMS Malaya* și *HMS Renown*, care încetineau viteza escadrei, în condițiile atacului inamicului la țarm și era îngrijorat mai mult de o eventuală confruntare aeriană cu Luftwaffe, decât de o întâlnire în larg cu flota italiană.

Bibliografie

Fonduri arhivistice și surse editate

- Akten zur deutschen Auswärtigen Politik 1918 -1945 (Göttingen 1969), E. 7:25054 (ADAP).
Admiralty 2002 – Admiralty Historical Section (ADM), *The Royal Navy and the Mediterranean, vol 2: November 1940- December 1941*, Frank Cass Publishers, London, 2002.
Archives of the Fundación Nacional Francisco Franco (FNFF)
Documents on German Foreign Policy (Washington D.C., 1950), D. 6 : 605 (DGFP).
Fundación Nacional Francisco Franco, *Documentos inéditos para la historia del Generalísimo Franco*, Madrid, 1992
Fueher Conference and Naval Affairs, 1939 -1945, London: Chatham, 2005.
Servicio Histórico Nacional: Documentación de la Guerra De Liberación Nacional: Ponencia de África, and legado Manuel Fernández Silvestre (SHM) Madrid and Ávila.

Lucrări

- Ansel 1972 - Walther Ansel, *Hitler and the Middle Sea*, Durham, N.C.: Duke University Press, 1972.
Balfour, Sebastian, *Deadly Embrace: Morocco and the Road to the Spanish Civil War*, Oxford University Press, 2002, p. 250 - 262.
Chiappa 1990 - E. Chiappa, *Il Corpo di Trupe Volontarie italiano durante la Guerra Civile spagnola, 1936-1939* Milano, 1990.
Dannreuther 2005 - Raymond Dannreuther, *Somerville's Force H: The Royal Navy's Gibraltar. Based Fleet, June 1940 - To March 1942*, London: Aurum Press, 2005.
Hooton 2007 – E. R. Hooton, *Luftwaffe at War*, London: Chevron/Ian Allen, 2007.
Eberle, Uhl 2005 - Henrik & Uhl Matthias, *Das Buch Hitler*, Verlagsgruppe Lübe GmbH, KG Bergisch Gladbach, 2005.
Halder 1962 – Franz Halder, *Kriegstagebuch. Tägliche Aufzeichnungen des Chefs des Generalstabes des Heeres 1939 – 1941*, ed. Hans Adolf Jacobsen, Vol. I, W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart, 1962.
Halder 1998 - Franz Halder, *Jurnal 1939-1942*, Editura Elit, București, 1998.
Heiberg 2005 - M. Heiberg, *Emperadores del Mediterráneo: Franco, Mussolini y la guerra civil española*, Barcelona, Planeta,
Hoare 1946 - Sir Samuel Hoare, Viscount Templewood, *Ambassador on Special Mission*, London, 1946.
Hogg 2005 - R Hogg., *Churchill y Franco: La política británica de apaciguamiento y la supervivencia del régimen, 1940 - 1946*, Barcelona, 2005.
Leitz, C., *Economic Relations between Nazi Germany and Franco's Spain, 1936-1945*, Oxford, 1996.
Mac Inthyre 1961 – Donald Mac Inthyre, *Fighting Admiral: The Life of Admiral of the Fleet Sir James Somerville*, London: Evans Brothers, 1961.
Manole, Damaschin 1988 – Ilie Manole & Ioan Damaschin, *Confruntări navale*, Editura Militară, București, 1988.
Moreno 2004 - Juliá Moreno, *La División Azul: Sangre española en Rusia, 1941 - 1945*, Barcelona, Planeta, 2004
Murray 2009 – Sager Murray, *Hitler and the play for Gibraltar: how the Spanish held firm on the Rock*, Esprit de Corps, 2009.
Nerin, Bosch 2001 - Nerin Gustav & Bosch Alfred, *El imperio que nunca existió. La aventura colonial discutida en Hendaie*, Madrid, Plaza & Janés, 2001.
Payne 2008 – Stanley G. Payne, *Franco and Hitler*, New Haven, Conn.:Yale University Press, 2008.
Perey 1994 - R. Garcia Pérez, *Franquismo y Tercer Reich: las relaciones económicas hispano-alemanas durante la Segunda Guerra Mundial*, Madrid, 1994.
Picazo 1998 – Picazo Almiro, *¡Viva España! El nacionalismo fundacional del régimen de Franco, 1939 -1943*, Granada, 1998.
Ross Agudo 2002 – Ross Agudo, *La guerra secreta de Franco (1939-1945)*, Barcelona, Planeta 2002.
Rossiter 2006 - Mike Rossiter, *Ark Royal*, Bantam Books, London–New York, 2006.
Saña 1982 - H. Sana *El franquismo sin mitos: Conversaciones con Serrano Súñer*, Barcelona, Planeta, 1982.
Sebag-Montefiore 2000 – Hugh Sebag-Montefiore, *Enigma: The Battle for the Code*, Weidenfeld & Nicholson, 2000.
Simpson 1996 – Michael Simpson, ed., *The Somerville Papers: Selections from the Private and Official Correspondence of Admiral of the Fleet Sir Admiral James Somerville, G.C.B., G.B. E., D. S. O.*, Aldershot, England: Scolar, 1996.
Sovostianov, Habeck – 2001, G. Sovostianov and M. R. Habeck, (eds), *Spain Betrayed: The Soviet Union in the Spanish Civil War*, New Haven, 2001.
Súñer 1997 - Serrano Súñer, Ramón, *Entre el silencio y propaganda. La Historia como fue. Memorias*, Barcelona, Planeta, 1977.
Tussel, Garcia 1985 - J. & de Llano Tussel, García Quieipo, *Franco y Mussolini*, Barcelona, Planeta, 1985.
Viñas 2001 – Angelo Vinas, *Franco, Hitler y el estallido de la Guerra Civil*, Madrid, Alianza, 2001.
Whealy 1989 - R. H. Whealy, *Hitler and Spain: The Nazi Role in the Spanish Civil War*, Lexington, Ky.:1989.
Wyden 1983 – Peter Wyden, *The Passionate War: The Narrative History of the Spanish Civil War, 1936-1939*, New York, Simon and Schuster, 1983.

⁵² *Ibidem*, p. 228.

Articole

- Benton, K., "The ISOS Years: Madrid 1941 - 43", in *Journal of Contemporary History* 30 (1995).
- de Larramendi, Hernando, "Tanger durante la ocupación española, 1940 - 1945", in *Actas del Congreso Internacional sobre el Estrecho de Gibraltar*, Madrid, 1987.
- Gonzales, I., "Los judíos y la Segunda República", in *Historia* 16, March 2001.
- Maria Rosa de Madariaga, "The International of Moroccan Troop in the Spanish Civil War: A Reconsideration", in *European History Quarterly* 22, 1992.
- Mathieson, David, "Flying blind", din *The Guardian*, 18 July 2006.
- Moses, Sam, „Admirals Cunningham and HMS Illustrious in Malta during World War II", in *Military History*, 19 April, 2007.
- Preston, Paul, "The Theorists of Extermination", essay in *Unearthing Franco's Legacy*, University of Notre Dame Press.
- Sullivan, Brian, "Fascist Italy's Military Involvement in the Spanish Civil War", in *Journal of Military History* 59, October 1995
- Tussel J. & Saz, I., „Mussolini y Primo de Rivera: Las relaciones políticas y diplomáticas de dos dictaduras mediterráneas", *Boletín de la Real Academia de la Historia* 179 (1982),

Webografie

- [http://www.naval-history.net/NavalWeapons Naval Technology and Naval Reunions](http://www.naval-history.net/NavalWeapons%20Naval%20Technology%20and%20Naval%20Reunions), [http:// www.navweaps.com/](http://www.navweaps.com/) accesat la 3 iunie 2012.
- [http://www.naval-history.net /xGM-Chrono-04CV-Ark%20Royal.htm](http://www.naval-history.net/xGM-Chrono-04CV-Ark%20Royal.htm) accesat la 4 iunie 2012.
- http://www.admirals.org.uk/admirals/fleet/somerville_jf.php accesat la 10 iunie 2012.

NOI DATE PRIVIND REABILITAREA LUI NICOLAE IORGA (1955-1965)

Dr. Stan Stoica

Abstract. New Data on Rehabilitation Nicolae Iorga (1955-1965). *Rehabilitation of Nicolae Iorga had a history longer than previously believed. Made in 1965, it has been proposed since 1955 and was almost realized in 1957. The plan was abandoned for fear of not waking up suspicions Soviets, whose troops still stationed in Romania. Reassessment Iorga's personality had a strong impact on intellectuals and public opinion. She consecrated targeting regime to a new regime type, national communism.*

Cuvinte-cheie: *destalinizare, reabilitări, politici culturale, național-comunism.*

Keywords: *Destalinization, rehabilitation, cultural policy, national communism.*

Problema reabilitării unor personalități culturale ale vechiului regim „*burghezo-moșieresc*” a apărut în România încă din 1955, când pentru prima dată după instaurarea regimului comunist s-a manifestat o ușoară liberalizare culturală, o atenuare a tonului antioccidental și o încercare de reconciliere cu vechea elită culturală a țării. În plan politic general, se face simțit „*spiritul Genevei*”, care a detensionat relațiile Est-Vest. În particular, echipa din jurul lui Gheorghiu-Dej face prima mutare pentru desprinderea de sub influența Moscovei, lansând sovieticilor propunerea de retragere a trupelor Armatei Roșii.

Schimbările din domeniul istoriografiei sunt semnificative. Ele corespund unei noi direcții ideologice, cea a comunismului național. Prezentă în mod discret în 1955, aceasta a prins contur în anii '60, culminând în plan politic cu „Declarația de Independență”, iar în plan istoriografic cu apariția lucrării *K. Marx despre români* (ambele evenimente, în 1964). Redescoperirea discursului național, în anii 1955-1965, a avut ca substrat politic nevoia de legitimitate a regimului, care dorea să-și fixeze rădăcini interne, paralel cu diminuarea dependenței de Moscova. Sovieticii asiguraseră accesul și menținerea la putere a comuniștilor români în schimbul unei obediențe totale, ce devenea stârnitoare în contextul consolidării regimului¹. De aceea, direcția politică urmărită de Gheorghiu-Dej după moartea lui Stalin avea în vedere obținerea unui statut cât mai independent cu putință în relația cu sovieticii. Nu o ruptură totală, care să compromită relațiile economice și comerciale, ci o limitare a ingerințelor în problemele PCR (inclusiv asupra unei eventuale schimbări a conducerii) și în construirea socialismului în România.

Obținerea unei popularități interne presupunea unele concesii față de valorile tradiționale. Un rol important pentru noua construcție urma să-l joace intelectualitatea, categoria socială care păstra un prestigiu real, în ciuda proletcultismului din perioada stalinistă. Aceasta avea și o putere de propagandă conștientizată de regim.

Atât pentru pregătirea unei distanțări de Moscova, cât și pentru atragerea intelectualității, conducerea Partidului a inițiat o nouă politică de promovare a cadrelor din domeniul cultural-ideologic, inclusiv în cel al istoriografiei. În 1955, M. Roller este înlăturat din fruntea domeniului, fiind promovați în schimb istorici de orientare națională precum Andrei Oțetea, Constantin Daicoviciu, Emil Condurachi și David Prodan. Aleși academicieni (1955), aceștia vor fi numiți în funcții-cheie în 1956², asigurând conducerea istoriografiei către regăsirea valorilor naționale, după retragerea trupelor sovietice (1958).

Între concesii ideologice menite a atrage intelectualitatea s-a numărat și reabilitarea lui Nicolae Iorga. Realizată în 1965, aceasta are o istorie mult mai îndelungată. Reevaluarea ideologică și științifică a marelui cărturar era solicitată încă din 1955 de Mihai Ralea, un apropiat al regimului. Într-un amplu raport secret privind atitudinea intelectualilor față de regim, acesta propunea să se realizeze cu precădere reevaluarea operei literare a lui Iorga, prin publicarea „*a cel puțin două volume*” de antologie. M. Ralea îl considera pe Iorga „*un mare prozator, cu o deosebită influență asupra evoluției limbii și scrisului nostru*”³. În ciuda „*nenumăratelor abateri și greșeli*” de natură ideologică atribuite până atunci lui Iorga, Ralea propunea să se pună în lumină și paginile pozitive din opera sa, „*asupra patriotismului, antifascismului etc., care nu trebuie uitate*”⁴. Era o schimbare semnificativă de discurs față de perioada stalinistă, când Iorga era incriminat laolaltă cu toți istoricii „burghezi”, iar opera sa, interzisă.

Încă prea devreme în 1955, reabilitarea lui Iorga părea să aibă șanse mai mari de realizare în 1956-1957, sub impactul destalinizării inițiate de Hrușciov la Congresul XX al PCUS (febr. 1956). În urma acestui eveniment care a

¹ Pentru rațiunile ce au stat la baza planului de reducere a dependenței de Moscova, vezi Stoica 2012, p. 30 și 121-124.

² A. Oțetea a preluat conducerea Institutului de Istorie al Academiei din București, E. Condurachi a fost numit la conducerea Institutului de Arheologie din București, iar C. Daicoviciu, rector al Universității Babeș-Bolyai din Cluj.

³ Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, D. 141/1955, f. 33, *Raport asupra atitudinii intelectualilor față de regim și a calității producției intelectuale*, f. 1-63.

⁴ *Ibidem*.

zgduid lumea comunistă, în URSS a fost declanșată o campanie de reabilitare a unor intelectuali ruși din trecut și a unor intelectuali occidentali. Moștenirea culturală rusă era pentru prima dată după 1917 supusă unei examinări mai deschise, mai puțin ideologizate.

Sub impulsul modelului sovietic, în 1957 are loc reabilitarea istoricilor Vasile Pârvan, A.D. Xenopol și Bogdan Petriceicu Hasdeu, înfierăți în perioada stalinistă ca burghezi și decadenți. Despre cei trei mari istorici au apărut o serie de articole în „Lupta de Clasă”, „Contemporanul” și „Studii”, care scoteau în evidență calitățile științifice și rolul pozitiv în dezvoltarea domeniilor lor de activitate.

Documentele Secției pentru Știință și Cultură, emise în primele luni ale anului 1957, ne dezvăluie intenția conducerii Partidului de a realiza și reabilitarea lui Iorga. În ian. 1947, un raport al Secției reproșa impersonal că „s-au făcut greșeli vulgarizatoare în sensul omiterii părții constructive, valoroase”, din opera istoricilor N. Iorga, A.D. Xenopol și V. Pârvan⁵. Pentru a exemplifica greșelile în cazul lui Iorga, era prezentat în anexă un text apărut în *Marea enciclopedie sovietică* (1953), în care acesta era prezentat drept „unul din ideologiile naționalismului burghez român”, „dușman înverșunat al URSS, adept al politicii agresive antisovietice”, și care „a propagat idei rasiste, antislaviste”.⁶ Nu doar culpe ideologice îi erau atribuite lui N. Iorga în lucrarea sovietică, ci și de natură științifică: „a interpretat în mod naționalist istoria poporului său, a falsificat documente originale, a trecut sub tăcere mișcările de eliberare ale maselor populare”. Aflăm din documentul Secției pentru Știință și Cultură că acest text a fost elaborat în România⁸. Dacă a fost într-adevăr așa, autorul a fost – foarte probabil – M. Roller.

Tot în ian. 1957, un material publicat de Șt. Ștefănescu în „Studii” făcea o jumătate de pas în direcția unei reabilitări. Acesta evalua importanța operei lui Iorga pentru istoriografia românească și influențele formative exercitate asupra acestuia de istoricii germani (Leopold von Ranke și K. Lamprecht, ca reprezentanți ai curentelor romantic, respectiv, pozitivist). Un pasaj inserat la sfârșit era menit să ajusteze materialul potrivit cu cerințele ideologice până atunci în vigoare⁹.

La sfârșitul lui apr. 1957, documentele Secției dădeau ca sigură reabilitarea lui N. Iorga, trasând și un plan pentru aceasta. Lectura unui raport din acea perioadă ne dezvăluie că „Lupta de clasă” și „Contemporanul” „vor publica articole despre opera lui N. Iorga, arătând meritele sale ca istoric și poziția luată de el împotriva Germaniei hitleriste și subliniind necesitatea de a valorifica tot ce are de preț opera lui științifică. Totodată, se va arăta caracterul idealist al concepției sale și poziția reacționară pe care a avut-o în diferite epoci ale activității sale politice și obștești”¹⁰. Nu cunoaștem motivele pentru care planul a fost abandonat. Articolele nu au mai apărut. La mai puțin de o lună, tonalitatea rapoartelor emise de Secție se schimbă. Un raport din 24 mai acuza „tendențele apologetice” ale lui Andrei Oțetea față de N. Iorga. Vina lui A. Oțetea era aceea de a fi încercat o reabilitare forțată, fără „dezlegare” oficială, în comunicarea ținută la sesiunea științifică organizată de Academie pentru aniversarea semicentenarului Răscoalei de la 1907. În expunerea sa, directorul Institutului de Istorie arătase că N. Iorga a fost un apărător al țărănilor și un partizan al răscoalei. Pentru aceste idei, Oțetea a fost criticat de președintele Academiei, Traian Săvulescu, și de „istoricul” (în realitate, un simplu politruc) Gh. Georgescu-Buzău. Reacțiile prompte ale celor doi au fost apreciate de conducerea Secției pentru Știință și Cultură. Raportul nota cu satisfacție că T. Săvulescu „l-a pus la punct” pe Oțetea, care „a omis să scoată în evidență poziția lui (a lui Iorga, n.a.) contradictorie și chiar reacționară, șovină, în aprecierea răscoalei”; la rândul lui, Georgescu-Buzău era apreciat deoarece „a demascat poziția oportunistă și duplicitară a lui Iorga față de răscoală”¹¹.

Oscilațiile înregistrate de rapoartele aceleiași instituții – Secția pentru Știință și Cultură – ne determină să credem că în mai 1957 a intervenit la vârful partidului o decizie contrară reabilitării lui Iorga. Putem presupune că s-a dorit menajarea susceptibilităților Moscovei, ale cărei trupe încă staționau în România. La fel de bine, putem crede că a intervenit teama ca lucrurile să nu scape de sub control. Partidul nu mai era dispus să facă alți pași în direcția liberalizării, după Revoluția din Ungaria (nov. 1956). Întâmplător sau nu, în luna mai 1957 erau pregătite rapoartele pentru Plenara CC din iun., la care conducerea partidului era feliicitată pentru abordarea cu moderație a „învățămintelor” Congresului XX al PCUS.

⁵ *Idem*, D. 5/1957, f. 4-5, *Informație privind unele probleme ale activității științifice pe țărâmul istoriei*, din 30 ian. 1957.

⁶ *Ibidem*, f. 8, Anexa 1, *Marea Enciclopedie Sovietică despre Iorga*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, f. 5.

⁹ „De domeniul fanteziei, tabloul vechii societăți românești înfățișat de N. Iorga, e menit să idealizeze trecutul, să abată atenția maselor de la problemele politice curente într-o vreme când criza agrară din economia noastră devenea tot mai acută, când ascuțirea contradicțiilor sociale făcuse să izbucnească marea răscoală a țărănilor din 1907. Denaturând adevărul istoric, N. Iorga apăra interesele statului burghez-moșieresc” (Ștefănescu 1957, p. 199-222).

¹⁰ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, D. 5/1957, f. 46-47, *Notă cu privire la situația în domeniul științei istorice*, din 30 apr. 1957, f. 44-47.

¹¹ *Idem*, D. 13/1957, f. 31, *Informație privind situația în domeniul științei istorice*, din 24 mai 1957, f. 25-35.

Procesul de reevaluare a moștenirii culturale este întrerupt de valul de represiune din 1958; va fi reluat în anii '60, cunoscând apogeul în 1968. Prin campania de reabilitări din 1956-1957, regimul dovedea că este destul de puternic pentru a face câțiva pași înapoi, fără a vădi slăbiciune, ci pragmatism. Scopul era folosirea moștenirii științifice „burgheze” pentru progresul general al științei, care la rândul ei trebuia să contribuie la construirea socialismului. Totodată, era un semnal pentru intelectuali. Prin recunoașterea valorii dorea să se facă acceptat de aceștia, să le obțină colaborarea. Integrarea lor în sistem ar fi dat consistență și legitimitate regimului. Acest lucru era la fel de valabil la Moscova – de unde a venit inițiativa –, cât și la București. Este evident că reabilitările au fost făcute în România sub impulsul Congresului XX al PCUS. Acesta, ca și alte materiale publicate în URSS, au oferit suportul teoretic și un model de aplicare. În România, această influență întărește și nuanțează noua politică față de intelectuali a regimului, al cărei început îl aflăm în 1955¹².

Istoria reabilitării lui Iorga va continua încă mulți ani. În 1960, lucrarea *Iorga împotriva hitlerismului*, propusă de Titu Georgescu, era refuzată de Editura Politică. Directorul acesteia, Valter Roman, l-a și reclamat pe tânărul cercetător de la Institutul de Istorie a Partidului la șefii săi direcți. După alte încercări, eșuate în anii 1962-1963, lucrarea va apărea în 1966¹³.

După valul de represiune din 1958-1960, procesul de reabilitare a istoricilor „burghezi” este reluat în anii '60. Aceștia revin în paginile revistei „Studii” după o absență totală de 5 ani (1958-1962). Reapar articole elogioase despre B.P. Hasdeu¹⁴, I. Bogdan¹⁵, D. Onciul¹⁶, A.D. Xenopol. Rătăcită în 1957, reabilitarea lui N. Iorga a avut o greutate simbolică deosebită în contextul reorientării regimului spre valorile naționale. Devenită publică abia la sfârșitul anului 1965, odată cu numărul omagial al revistei „Studii”, ea a fost pregătită în anul precedent. Planul de lucru pe 1964 al Institutului de Istorie din București, aprobat de Prezidiul Academiei la 28 febr. 1964, consemna ca sarcină pentru 11 cercetători – în frunte cu directorul A. Oțetea – „reevaluarea critică” a operei marelui cărturar¹⁷. Cadența procedurilor – timpul necesar luării deciziei în forurile superioare de partid, transmiterea instrucțiunilor, elaborarea planului la Institut, depunerea la Academie etc. –, ne determină să credem că decizia a fost luată în Biroul Politic la mijlocul anului 1963. Coroborarea cu alte măsuri, ce vizau distanțarea de Moscova și adoptarea unei linii naționale, întărește această presupunere.

Atent pregătită, reabilitarea lui Iorga este cuprinzătoare. Îi este dedicat întregul număr 6 (nov.-dec.) al revistei „Studii”, onoare neacordată până atunci niciunui alt istoric, în periodicele de specialitate. Titlurile materialelor și numele autorilor care le semnează sunt sugestive: *Omagiu lui Nicolae Iorga* (I. Iordan), *N. Iorga, istoric al românilor* (A. Oțetea), *N. Iorga și autohtonii* (C. Daicoviciu), *N. Iorga și problemele romanității orientale* (Em. Condurachi), *N. Iorga, istoric al evului mediu românesc* (Șt. Pascu), *N. Iorga și istoria universală* (Al. Elian), *Contribuții la biografia de istoric a lui N. Iorga. Începuturile activității științifice. 1890-1894 (pe baza arhivei Universității din Leipzig și a corespondenței inedite)* (Eugen Stănescu), *N. Iorga, istoric al raporturilor agrare din țările române* (Șt. Ștefănescu), *N. Iorga și istoria dreptului românesc* (Valentin Al. Georgescu), *Problema producției meșteșugărești medievale din țările române în opera lui N. Iorga* (Șt. Olteanu), *Comerțul și orașele medievale românești în opera lui N. Iorga* (Lia Lehr), *N. Iorga, istoric al Războiului pentru independență națională* (N. Adăniloie), *N. Iorga, istoric al unității naționale* (V. Netea), *N. Iorga împotriva hitlerismului* (T. Georgescu), *Universitatea populară „N. Iorga” de la Vălenii de Munte* (V. Curticăpeanu) și *N. Iorga în istoriografia românească și străină* (P. Simionescu). Traduse în franceză, unele dintre aceste studii au fost publicate și în „Revue Roumaine d'Histoire”, nr. 6, dec. 1965, dedicat, de asemenea, lui N. Iorga.

Ca o încununare, tot din 1965, Institutul de Istorie din București revine la numele întemeietorului. Clădirea în care ființează și astăzi a fost ridicată prin strădania lui Iorga, între anii 1937-1939, pentru a găzdui Institutul de Istorie Universală.

Urmărind istoria reabilitării lui Iorga, desprindem câteva concluzii importante. Procesul nu trebuie înțeles izolat, ci în cadrul mai larg al reabilitării unor personalități culturale ale „vechiului regim”. Consolidat după aproape un deceniu de teroare, fără opozanți interni, însă cu legături prea strânse cu Moscova, regimul încerca să arunce ancore în trecutul național, pentru a-și fundamenta legitimitatea.

Dintre toate reabilitările, cea a lui Nicolae Iorga a avut cel mai puternic impact asupra intelectualității și publicului larg și cea mai mare greutate simbolică. De aceea, responsabilii culturali și ideologici i-au acordat o atenție deosebită. Reevaluarea pozitivă a operei și personalității lui Iorga s-ar fi putut realiza și mai devreme, în anii 1956-1957, dacă nu ar fi existat eticheta de „antisovietic”, atribuită în anii de început ai regimului. Conducerea PCR a ales însă

¹² Pentru politicile culturale ale regimului, vezi Vasile 2011 și Stoica 2012, p. 79-82.

¹³ Georgescu 2002, p. 251.

¹⁴ Maciu 1963, p. 1021-1034.

¹⁵ Bogdan 1965, p. 3-26.

¹⁶ Ștefănescu 1963, p. 1237-1254.

¹⁷ Arhivele Academiei, Fond Cancelarie, D. 76/1964, f. 239, Planul de cercetare pe 1964 al Institutului de Istorie din București, aprobat de Prezidiul Academiei la 28 febr. 1964.

prudența și amânarea, pentru a nu trezi suspiciunile sovieticilor, care se pregăteau să-și retragă trupele. După plecarea Armatei Roșii (1958) și depășirea valului de represiune care a însoțit evenimentul (1958-1960), a fost reluat cu mai multă consistență cursul național, ale cărui prime semnale apăruseră încă din 1955.

Reabilitarea lui Iorga a fost precedată de o pregătire îndelungată și laborioasă. Ea a fost principala sarcină de lucru a Institutului de Istorie din București, pe parcursul anului 1964. A devenit publică abia la sfârșitul anului 1965, sub noul conducător, Nicolae Ceaușescu. Ar fi însă greșit să punem pe seama acestuia pregătirea procesului, care s-a desfășurat sub Gheorghiu-Dej.

Bibliografie

Arhive

Arhivele Academiei, Fond Cancelarie

Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație

Articole

Bogdan 1965 – D.P. Bogdan, *Ioan Bogdan în circuitul slavisticii europene*, în „Studii”, 1965, 1, p. 3-26.

Maciu 1963 –V. Maciu, *Activitatea istoriografică a lui B.P. Hasdeu*, în „Studii”, 1963, 5, p. 1021-1034.

Ștefănescu 1957 – Șt. Ștefănescu, *Date cu privire la problema relațiilor feudale pe teritoriul Țării Românești în istoriografia românească*, în „Studii”, 1957, 1, p. 199-222.

Ștefănescu 1963 – Șt. Ștefănescu, *Conceptia și metoda istorică a lui D. Onciul (1856-1923)*, în „Studii”, 1963, 6, p. 1237-1254.

Lucrări

Georgescu 2002 – T. Georgescu, *Tot un fel de istorie*, vol. I, Râmnicu-Vâlcea, 2002.

Stoica 2012 – S. Stoica, *Istoriografia românească între imperativele ideologice și rigorile profesionale (1953-1965)*, București, 2012.

Vasile 2011 – C. Vasile, *Politicile culturale comuniste în timpul regimului Gheorghiu-Dej*, București, 2011.

ELEMENTE CONSTRUCTIVE ALE IDENTITĂȚII NAȚIONALE ÎN DISCURSUL LUI HUGO CHÁVEZ

Alexandru Ionuț Drăgulin

Abstract. *Constructive elements of national identity in Hugo Chavez's discourse.* This study aims to determine the main dimensions of national identity reflected in Hugo Chavez's speech. Major social transformations in Venezuela are connected with a crisis of legitimacy of political leaders and with a diversification of the election strategies. The reconstruction of national identity in a politicized manner associated with the promotion of concepts such as "Bolivarian Revolution" and "XXI century socialism" led to the emphasis of the symbolic dimension of politics and confirmed the deviation trends towards authoritarianism of the political regime in Venezuela under the leadership of Chavez. Hugo Chavez's rhetoric brings once again into question the disintegration of ideologies and ascension of the political marketing, in a time when political competition is synonymous with the concept of public image, politics becoming more and more personalized.

Cuvinte cheie: *marketing politic, simbolică politică, legitimitate, identitate națională.*

Keywords: *political marketing, political symbolism, legitimacy, national identity.*

Comunicare și marketing politic. Discursul politic este, simultan, obiectul de studiu a două discipline fundamentale: comunicarea și marketing-ul. Pentru fiecare arie de cercetare, discursul are o interpretare și o utilizare diferită, însă este un instrument foarte util în cunoașterea amănunțită a fenomenului politic.

Dezvoltarea fără precedent a mijloacelor de transmitere a informației a constituit punctul de plecare pentru consolidarea comunicării politice ca arie de cercetare autonomă. În contextul liberei circulații a informației și a influenței crescânde a mass-media asupra societății, relația politicianilor cu masele a cunoscut transformări de amploare. În regimurile democratice actuale, calitatea relației dintre politicieni și public se apreciază în termeni de legitimitate, notorietate și credibilitate și are un impact puternic în planificarea campaniilor electorale.

Comunicarea politică este o simbioză dintre două fenomene sociale complexe – comunicarea și politica, de aceea însuși înțelesul dat comunicării politice devine extrem de confuz. Pentru antropologul Claude Levy-Strauss, comunicarea constituie obiectul științelor sociale, stabilind o legătură între schimbul de bunuri și de mesaje. Amintim aici că etimologia latină a lui comunicare trimite la două semnificații principale: a împărți și a transmite sau a stabili o relație care se perpetuează în ambiguitatea modernă¹.

Comunicarea politică este una din principalele direcții de dezvoltare a mass-media, deoarece astfel intervine posibilitatea de influențare a deciziilor adoptate de organismele prin care se exercită puterea în stat. Dinamismul fără precedent al mass-media poate fi pus atât pe seama solicitării continue de informație din partea structurilor sociale, dar poate fi atribuit și spectacularizării politicii în emisiunile informative sau de analiză. „Actorii politici trebuie să se folosească de mijloacele de comunicare pentru a-și comunica mesajele către publicul dorit”², iar discursul este unul din formele preferate de exprimare publică. Punerea în coordonate a teoriei științifice relevă constatarea că „de la întărirea unei linii ideologice care permitea o polarizare netă a claselor sociale în nucleu partinice, la vârsta expansiunii media vizuale, a extinderii exponențiale a audienței politice și atingând zenitul în actuala influență informațională, evoluția comunicării politice a făcut corp comun cu divertismentul mediatic”³.

Potrivit politologului Pippa Norris, comunicarea politică este un proces interactiv constând în transmiterea informației între politicieni, mass-media și public. Procesul are loc pe o scală verticală, de sus în jos, de la instituțiile puterii politice către cetățeni, orizontal în relațiile dintre actorii politici și, de asemenea, pe o scală verticală de la opinia publică spre nivelul superior al autorităților publice⁴.

Impactul discursului politic asupra auditoriului este reflectat prin prisma modelului psihosociologic al comunicării. Potrivit lui Jean-Claude Abric, „comunicarea reprezintă ansamblul proceselor prin care se efectuează schimburi de informații și de semnificații între persoane aflate într-o situație socială dată”⁵. Semnificațiile transmise prin comunicarea politică, mai precis prin discurs, pot fi corelate cu ideologia. Schimbul de informații și de semnificații denotă, în opinia aceluiași autor, că „procesele de comunicare sunt așadar esențialmente sociale, ele se întemeiază pe fenomene de interacțiune și sunt determinate de acestea. Orice comunicare este o interacțiune. Fiind o interacțiune, ea se prezintă ca un fenomen dinamic care implică o transformare, cu alte cuvinte ea este subsumată unui proces de

¹ Gerstle 1992, p. 8.

² McNair 2007, p. 29.

³ Mercea 2004, p. 12.

⁴ Norris 2004, p. 32.

⁵ Abric 2002, p. 14.

influență reciprocă între mai mulți actori sociali. Prin urmare, nu avem de-a face cu un emițător și un receptor, ci cu doi locutori aflați în interacțiune: doi interlocutori⁶.

„Domeniile conexe comunicării politice ar fi: sociologia politică, sociologia mijloacelor de informare în masă, psihologia socială, etnometodologia, etnografia comunicării. Comunicarea politică, ca domeniu interdisciplinar, își îndreaptă obiectul de studiu spre analiza efectelor mediatizării asupra publicului larg, cu scopul de a găsi noi criterii de legitimare a politicului⁷. Astfel se explică preferința multor lideri populiști sud-americani pentru utilizarea discursului ca sursă de legitimare. În contextul în care „logica marketing-ului și a mediatizării politicului a evidențiat faptul că politica reprezentativă nu mai este o resursă de acțiune și legitimare a omului politic⁸, discursul centrat pe reconstrucția identității naționale dobândește o popularitate tot mai mare. „Mediatizarea politicului, pe de o parte și personalizarea politicului, pe de altă parte, au determinat oamenii politici să identifice noi criterii de legitimare a politicului⁹.

În volumul „Introducere în comunicarea politică”, Brian McNair precizează că „mijloacele de comunicare nu relatează pur și simplu, într-o manieră neutră și imparțială, ceea ce se petrece în arena politică din jurul lor. În ciuda protestelor unor jurnaliști care susțin contrariul, în literatura de studii ale comunicării există suficiente analize despre mijloacele de comunicare care arată că felul în care acestea prezintă evenimentele politice (precum și orice altă categorie de „realitate”) este încărcat de judecăți de valoare, subiectivism și părtinire. Kaid et al. sugerează că putem distinge trei categorii de realitate politică:

- În primul rând, putem vorbi de o realitate politică obiectivă, cuprinzând evenimentele politice așa cum au loc de fapt;

- Există apoi o realitate subiectivă – „realitatea” evenimentelor politice așa cum sunt ele percepute de către actorii politici și de către cetățeni;

- În al treilea rând – și decisivă în modelarea celei de-a doua categorii a percepțiilor subiective – este realitatea construită, reprezentând evenimentele așa cum sunt ele relatate de către mijloacele de comunicare¹⁰.

Cu alte cuvinte, publicul are acces la evenimente în forma în care sunt prezentate și comentate de mass-media, deformându-se realitatea obiectivă. Evenimentele sunt încadrate în scheme narative și prezentate într-un mod cât mai atractiv, pentru obținerea audienței și satisfacerea dorinței de noutate a publicului.

Prezentarea unei „realități construite” de către presa scrisă și audiovizuală, asociată cu proliferarea discursului populist, au avut ca efect o puternică personalizare a politicului în spațiul latinoamerican. În statele în care există un nivel ridicat de inegalitate socială și în care instituțiile politice nu fac față situațiilor de criză, valoarea programelor de guvernare tinde să fie înlocuită de valoarea imaginii publice a individului, de forța sa de influențare a maselor. Înlocuirea autorității de stat de către liderul politic a devenit o practică curentă în America Latină, reflectând criza instituțională.

Marketing-ul politic este cea de-a doua disciplină care utilizează discursul ca obiect de studiu, având de data aceasta un caracter pur aplicativ. Comunicarea politică are conexiuni strânse cu lingvistica și cu mass-media, însă marketing-ul politic face apel la strategii de influențare și manipulare, în special cele preluate din domeniul economic. Între comunicare și marketing există deosebiri, dar și puncte comune, în sensul că marketing-ul se folosește de mijloace de transmitere în masă a informației.

O disciplină în plină expansiune și relativ nouă în spațiul științific, marketing-ul politic surprinde un anumit tip de evoluție în abordarea politicii și trebuie relaționat cu alte fenomene adiacente și complementare: profesionalizarea politicii și a campaniilor electorale, schimbări în natura interacțiunii dintre partide sau lideri și alegători, dar și în ce privește locul și rolul partidelor în dialogul dintre stat și societate civilă.

Înainte de a defini marketing-ul politic trebuie să pornim de la înțelegerea conceptului general de marketing. El a fost descris de către Asociația Americană de Marketing drept „procesul de planificare și executare a concepției, prețului, promovării și distribuției de idei, bunuri și servicii, pentru a crea schimburi care satisfac obiective individuale și organizaționale¹¹.

Deși în aparență pare ușor de intuit sensul „marketing-ului politic”, definirea lui presupune un efort explicativ mai amplu, pentru că în literatura de specialitate nu există un acord definitiv asupra unei definiții unice, ci mai degrabă o multitudine de interpretări, care pun accent pe diferite aspecte ale marketing-ului politic. Scammell leagă această caracteristică de expansiunea rapidă și diversitatea domeniului de cercetare, considerând că marketing-ul politic are în comun cu istoria dorința de a oferi explicații pentru comportamentul liderilor, cu știința politică dorința de a înțelege procesele politice și cu comunicarea politică interesul pentru arta persuasiunii¹².

⁶ Ibidem, p. 15.

⁷ Roșca 2007, p. 18-19.

⁸ Ibidem, p. 19.

⁹ Ibidem, p. 19.

¹⁰ McNair 2007, p. 29-30.

¹¹ Kolovos coord. 2002, p. 4.

¹² Ibidem, p. 4.

Campaniile electorale sunt momentele în care strategiile de marketing cunosc cea mai propice și eficiență aplicare. În acest context se studiază relația dintre „produsul” unei organizații politice și cererile pieței, interacțiunea actorilor politici cu electoratul. În cadrul campaniilor pentru câștigarea posturilor publice au existat dintotdeauna elemente de marketing, dar ceea ce s-a schimbat în timp este gradul în care se folosesc metodele de marketing în politică. Jennifer Lees-Marshment vorbește în cazul acestei discipline despre o simbioză între marketing și politică¹³, din care a rezultat un domeniu independent, cu propriile sale caracteristici și care presupune mai mult decât simplul transfer al principiilor de marketing înspre politică.

Viziunile asupra marketing-ului politic sunt diferențiate. Unele abordări îl asociază preponderent campaniilor electorale. Kavanagh consideră că acesta este un set de strategii și instrumente pentru a identifica și studia opinia publică înainte și în timpul campaniei electorale, pentru a dezvolta campanii de comunicare și a le evalua impactul¹⁴. În aceeași notă, Newman definește marketing-ul politic ca „*aplicare a principiilor și procedurilor de marketing la campaniile electorale, de către diferiți indivizi și organizații*”¹⁵.

Totuși, asocierea marketing-ului politic exclusiv sau predominant cu perioada campaniilor electorale ar presupune limitarea lui, atât din punct de vedere temporal, cât și al conținutului și funcțiilor. Abordarea care interesează cercetarea de față este în corelație cu sfera comunicării politice. Considerat anterior un subdomeniu al comunicării, marketing-ul politic este astăzi conceput ca o arie mult mai extinsă, care înglobează comunicarea. În prezent, este un domeniu mult mai complex, care înglobează elemente de campanie electorală, comunicare publică, cercetare de piață sau publicitate, fără însă a se limita la ele. Important este faptul că în definirea marketing-ului politic s-a produs o mutare de accent, în sensul extinderii de la focusul asupra perioadei campaniei electorale la o abordare strategică permanentă.

În acord cu cercetarea multidisciplinară, „marketing-ul politic presupune din partea organizațiilor politice (partide politice, parlamente și departamente guvernamentale) adoptarea tehnicilor (cercetarea de piață și crearea produsului) și conceptelor (dorința de a satisface cererile votanților) folosite la origini în mediul de afaceri, pentru a ajuta aceste organizații politice să își atingă obiectivele (de pildă câștigarea alegerilor sau adoptarea unei legislații)”¹⁶.

Nevoia de a lua în considerare specificul relațiilor dintre entitățile politice (lideri și partide) și societate în America Latină conduce la definirea marketing-ului conform cu această perspectivă. Prin urmare, adoptăm punctul de vedere al lui Lilleker, potrivit căruia „*marketing-ul politic ține de luarea și influențarea deciziilor, formularea strategiilor și crearea ofertelor care satisfac nevoile și cerințele unei societăți, care oferă în schimbul acestei satisfacții capacitatea sa de reprezentare*”¹⁷. Un punct de vedere asemănător îl formulează Lock și Harris: „*marketing-ul politic se referă la strategiile de poziționare și comunicare și metodele prin care sunt realizate aceste strategii, incluzând căutarea de informații în atitudinile, înțelegerea și răspunsul publicului-țintă*”¹⁸.

În demersul cercetării originilor ideatice și a conținuturilor retoricii politice propagate de Chavez, am considerat necesară utilizarea analizei de discurs. Este o metodă de cercetare complexă și hibridă, pentru că se conectează cu alte domenii, cum ar fi lingvistica și psihologia politică. Ea s-a dezvoltat în a doua jumătate a secolului XX, pe măsură ce interacțiunea dintre politicieni și societate a cunoscut schimbări, în direcția personalizării și a mutării accentului pe imaginea publică. Intensitatea relațiilor dintre elite și societate a devenit o componentă și o caracteristică indisolubilă a politicii latinoamericane, iar în ultimele decenii se remarcă o transformare profundă în aspectul menționat, din perspectiva profesionalizării comunicării, a apelului la strategii de manipulare și influențare, a aplicării celor mai eficiente principii de marketing politic.

De la ideologie la personalizarea politicului prin discurs. Studiile efectuate pe discursurile liderilor politici latino-americani, în ultimele două decenii, relevă o tendință de transgresare a ideologiei și de adoptare a unor stiluri proprii de „a face politică”. Schibarea este explicabilă, întrucât condițiile economice și politice tot mai instabile, inclusiv scăderea importanței sistemului instituțional, nu mai pot fi asociate cu rigiditatea și dogmatismul ideologiilor. În cazul nostru, socialismul sud-american are un concurent puternic și anume liberalismul, al cărui succes în anumite state (de exemplu, în Chile) a determinat o oarecare minimalizare a impactului ideologiei socialiste, chiar și în țări unde ea devenise deja tradițională.

Hugo Chavez este un caz tipic pentru ceea ce se poate numi personalizarea politicului, adică apelul la imagini, stereotipuri, simboluri pentru a relaționa cu electoratul. O cauză a personalizării, a trecerii de la ideologie la *omul politic* este și dezvoltarea strategiilor de campanie electorală. În aceste condiții, pentru menținerea legitimității, liderul trebuie să

¹³ Lees-Marshment 2001, p. 692.

¹⁴ Kolovos coord. 2002, p. 2.

¹⁵ Lees-Marshment 2009, p. 29.

¹⁶ Ibidem, p. 29.

¹⁷ Lilleker coord. 2005, p. 205.

¹⁸ Lock și colab. 1996, p. 31.

utilizeze această „interfață” pe tot parcursul mandatului său. În gândirea politică a președintelui Venezuelei, națiunea, opoziția politică și revoluția sunt reconceptualizate și încadrate într-o construcție personală a identității naționale.

În articolul „The missionary politics of Hugo Chavez”, Jose Pedro Zuquete examinează cadrul cultural și politico-religios care a susținut stilul de a face politică al lui Hugo Chavez. El pornește de la ipoteza că fundamentul ideatic al discursului lui Chavez este misionarismul. Evident, acest misionarism face parte din procesul de construcție a identității naționale într-o formulă personalizată, subiectivă. „Mesianismul” a constituit o trăsătură fundamentală a stilului politic al lui Chavez și este caracterizat printr-o relație dinamică între un lider carismatic și comunitate, la substratul acestei relații regăsindu-se o serie de principii morale care promovează lupta „națiunii” împotriva inamicilor externi¹⁹. Cu alte cuvinte, aici se regăsește deja clasicul mit al complotului universal. Limbajul verbal și nonverbal al liderului joacă un rol esențial în dezvoltarea unei astfel de politici misionare, urmărind să furnizeze o identitate și un sens al participării active la viața publică, unei mase alienate, de cetățeni fără privilegii. O explicare pur materialistă și utilitaristă a stilului de conducere practicat de Chavez ar însemna un eșec în reliefa dimensiunii soteriologice a puterii.

Juan Eduardo Romero precizează, în studiul său intitulat „Discurso político, comunicación política e historia en Hugo Chávez”, că „personalizarea discursului politic este o demonstrație de încredere, de apropiere între președinte și popor, prin intermediul căreia se construiește o imagine a unui președinte prieten, aflat în dialog cu toate clasele sociale și necontaminat de dorința de putere, contrastând astfel cu tipica imagine a birocratului; prin urmare, el respinge toate stereotipurile exercițiului puterii din Venezuela, practicate de antecesorii săi. Această acțiune a fost eficientă, în viziunea noastră, în concretizarea Proiectului Bolivarian, inițiat în cadrul loviturii de stat din 1992”²⁰.

Un prim argument în favoarea unei reconstrucții personaliste a identității naționale este însăși reconceptualizarea națiunii, prezentată ca fiind „poporul ales” în această politică de tip misionar. Discursul lui Chavez este, din acest punct de vedere, unul al identității colective și al continuității istorice. „Pentru a face poporul să creadă că face parte din misiunea sa, Chavez a dezvoltat de-a lungul anilor un discurs al identității. Un element al acestui discurs se referă la continuitatea istorică: dificultățile și încercările cu care se confruntă generația de astăzi sunt, în esență, aceleași cu cele existente în trecut. De asemenea, inamicii sunt aceiași. Această frecvență legătură dintre trecut și prezent animă susținătorii, făcându-i să creadă că lupta lor nu este una de circumstanță, ci are dimensiuni istorice. Ei sunt participanți la îndelungata luptă pentru eliberarea poporului venezuelean”²¹. Afirmările lui Chavez confirmă această strategie: „În același mod în care Miranda și Bolívar, împreună cu poporul, acum două sute de ani, au eliberat Venezuela de sub stăpânirea spaniolă, astăzi eliberăm împreună poporul. Este o nouă libertate, un nou proiect al independenței”²².

Identificarea cu națiunea și cu necesitățile curente ale acesteia este o constantă în practica discursivă a lui Chavez. „Nu sunt eu însumi, sunt poporul”²³ – este un mesaj cu conotație simbolică, transmis în cadrul Adunării Naționale. „Vă spun aceste cuvinte cu convingerea unei persoane care depune un jurământ. Eu reprezint, în mod clar, vocea și inima celor mulți”²⁴. Retorica incluzivă este ușor de identificat, deoarece Chavez „folosește pronumele personal noi atunci când își prezintă programele de politici publice, realizând o conexiune între intențiile sale și ceea ce își dorește poporul”²⁵, mai precis electoratul său. Prin urmare, atacurile opoziției asupra liderului sunt calificate ca atacuri asupra poporului: „Nu este vorba despre Chavez, este vorba despre popor”; „Noi, bolivarieni, revoluționarii, nu ne temem de nici o amenințare din partea vreunui oligarh, indiferent cât de puternic și de bogat este”²⁶.

În aceeași notă, Jose Pedro Zuquete consideră că „nu este deloc surprinzător că Hugo Chavez consideră ascensiunea sa la putere ca fiind începutul celei de-a Cincea Republici Bolivariene, succedând însă cea de-a Treia Republică”²⁷. A Patra Republică (dintre 1830-1999) este denunțată ca „oligarhică și anti-bolivariană”²⁸, deoarece „oligarhia venezueleană, după războiul de independență, a desconsiderat obiectivele lui Bolívar, l-a trădat pe Bolívar și a preluat controlul tuturor resurselor țării”²⁹. Aici Chavez face apel la redescoperirea „adevărului istoric” și exprimă necesitatea de a combate ceea ce el consideră o distorsiune a istoriografiei oficiale.

Funcția redemptivă a acțiunii politice este evidențiată prin construcția antinomiei trecut-prezent. „Istoria scrisă sub vechea ordine hegemonică – identificată cu tradiția liberală a țării și care celebra sfârșitul regimului lui Isaias Medina în 1945 – este respinsă și este promovată o nouă interpretare, care include intervenția masivă a statului, revolta

¹⁹ Zúquete 2008, p. 100.

²⁰ Romero 2005, p. 358.

²¹ Zúquete 2008, p. 102.

²² Chavez 2003a, p. 16.

²³ Ibidem, p. 175.

²⁴ Ibidem, p. 100.

²⁵ Zúquete 2008, p. 100.

²⁶ Chavez 2003a, p. 105.

²⁷ Zúquete 2008, p. 102.

²⁸ Chavez 2003b, p. 4.

²⁹ Chavez 2003a, p. 107.

populară și cultul figurilor politice radicale”³⁰. În scopul fidelizării anumitor clase sociale marginalizate, Chavez reclamă în discursurile sale necesitatea reeducării poporului, respingând „modelul cultural străin care ne-a invadat și care, în bună măsură, ne-a șters memoria istorică”³¹. De asemenea, Chavez susținea într-un interviu: „Consider că mișcarea noastră s-a îndreptat către origini, către o istorie care a fost îngropată de oligarhi, dar care încă palpită în memoria multor oameni”³².

Trei mari idei pot fi desprinse din asocierea dintre națiune și istorie, în discursurile lui Chavez. Mai întâi, este vorba de conștiința națiunii: ea a aflat acum o dată cu Revoluția Bolivariană, că în trecut era lipsită de orice putere, dar în prezent a devenit o adevărată forță în crearea unui stat nou. Națiunea a devenit conștientă de potențialul său. Înainte de a fi președinte, Chavez vorbea adeseori despre nevoia de „a inspira poporului conștiința istorică a ceea ce a fost, ceea ce este și ceea ce poate fi în viitor”³³. Într-un alt discurs, el afirma că „lucrurile cel mai important pe care Venezuela îl poate avea astăzi nu este un om, ci o națiune conștientă de misiunea sa”³⁴. A doua idee se referă la recăpătarea, de către națiune, a demnității pierdute. De multe ori, el s-a definit misiunea politică în termenii unei „bătălii pentru libertatea, demnitatea și independența noastră”³⁵. În al treilea rând, se desprinde ideea că o națiune care a fost oprămată pe parcursul unei lungi perioade istorice are acum dreptul la justiție. Potrivit lui Chavez, această justiție, de care trebuie să beneficieze clasele marginalizate, este un act inevitabil în istoria recentă a națiunii. Ea este o componentă a proiectului politic al lui Chavez și se desfășoară pe două paliere: o luptă pe plan intern împotriva „corupției” celor puternici și o altă luptă pe plan extern, împotriva „tiraniei” forțelor neoliberale, instituind „socialismul secolului XXI”.

Un asemenea tip de discurs, care se vrea a fi o rezolvare a crizei identitare a poporului venezuelean, este conceput pentru a conferi mai multă încredere electoratului lui Chavez, transformând acțiunea politică și misiunea unui singur lider într-o adevărată mișcare populară, într-o cauză colectivă. Chavez și-a exprimat deseori convingerea, într-un limbaj emfatic și presărat cu metafore, că virtuțile și puterea susținătorilor săi vor impulsiona întreaga națiune pentru atingerea scopului final: „Voi, poporul venezuelean suveran, sunteți cea mai puternică forță dintre cer și pământ”³⁶. Asumându-și rolul său istoric și potențialul revoluționar de care dispune, confruntându-se cu provocările cotidiene, adepții lui Chavez constituie „poporul ales” pentru a elibera țara de sub dominația capitalismului nord-american și a neoliberalismului ce promovează inechitatea socială.

Al doilea argument în favoarea construcției unei identități naționale politizate, partizane este reconceptualizarea luptei împotriva forțelor de opoziție, fie că acestea sunt reprezentate de instituții statale, partide sau chiar mass-media. În discursurile sale, Chavez își creează adversari asupra cărora proiectează situația socială și economică precară a țării. El este conștient de faptul că nu se poate afirma ca politician decât în opoziție cu alții și, pentru a ieși în evidență, elaborează scheme narrative complexe, portretizând o comunitate nedreptățită permanent de puternice forțe conspirative. Retorica amenințării și a friicii servește la menținerea unui nivel ridicat de mobilizare populară³⁷.

Astfel, discursul lui Chavez este ancorat într-o dinamică a polarizării, a categorizării celorlalți actori sociali, economici și politici în *prieteni* sau *adversari*. El separă constant „poporul”, „adevărații patrioți”, de „oligarhie” – acele elite egoiste, individualiste care luptă împotriva celor mulți. În viziunea lui Chavez, „oligarhia” reprezintă cel mai periculos obstacol în instaurarea noii epoci a dreptății și demnității întregului „popor”. Prin controlul asupra mass-media private (televiziuni și presă scrisă) oligarhia influențează percepția națiunii asupra instituțiilor politice și distorsionează realitatea. Acești inamici interni sunt aliați cu forțe din exterior, pe care Chavez le asociază, în retorica sa, cu interesele economice ale Statelor Unite ale Americii. Oligarhia liberală din Venezuela nu este altceva decât un agent al nord-americanilor.

Chavez transformă această confruntare politică într-una de nivel popular, prezentând Venezuela ca fiind prima țară care luptă împotriva „globalizării neoliberale” și care „protestează împotriva pretențiilor hegemonice ale Statelor Unite”³⁸. Conspirația străinilor împotriva comunității sale – desemnată ca rezistență națională împotriva noii ordini mondiale unipolare și uniforme, condusă de Statele Unite ale Americii – este frecvent întâlnită în retorica lui Chavez. În general, logica mitului conspirației joacă rolul de „intensificare a imaginii liderului carismatic în percepția susținătorilor săi”³⁹. Liderul venezuelean insistă pe dimensiunea mesianică a politicii sale, prin discursul incluziv: „ne confruntăm cu o

³⁰ Zúquete 2008, p. 102.

³¹ Chavez 2003b, p. 6.

³² Munoz 1998, p. 30.

³³ Munoz 1998, p. 95.

³⁴ Chavez 2003c, p. 12.

³⁵ Chavez 2003d, p. 8.

³⁶ Chavez 2003a, p. 89.

³⁷ Goldstone și colab. 2001, p. 179.

³⁸ Chavez 2003a, p. 323.

³⁹ Alvarez 1987, p. 236.

*conspirație de dimensiuni globale.... forțele hegemonice internaționale vor să disloce revoluția venezueleană, pentru că, în acest mod, obstrucționează calea alternativă de dezvoltare a națiunii noastre*⁴⁰.

În această luptă fără sfârșit împotriva adversarilor externi omnipotenți, „comunitatea patrioților” este portretizată ca o comunitate morală⁴¹. Chavez a speculat orice ocazie pentru a sugera că, în contextul dificil al luptei pentru afirmare națională și reconstrucție, membrii comunității sunt dispuși la orice sacrificiu. Discursul capătă conotații religioase și afective: „Să fim ca Hristos, să fim ca Bolivar, să renunțăm la orice ambiție personală și să facem totul pentru a înfăptui revoluția”⁴². Insistența în menționarea valorilor morale și spirituale care ghidează comunitatea în îndeplinirea misiunii sale revoluționare poate fi un factor explicativ pentru gradul ridicat de emotivitate, energie, determinare și activism al susținătorilor lui Chavez. Amplele mișcări de stradă cu ocazia evenimentelor politice importante, cum a fost referendumul din 2004, dovedesc implicarea categoriilor sociale defavorizate în proiectul lui Chavez, în fond o acțiune cu caracter neopopulist.

Redimensionarea identității naționale nu ar fi completă fără un al treilea element, alături de identificarea liderului cu națiunea și de criticarea adversarilor politici. Apelul la mituri, simboluri și ritualuri face parte din scenariul discursiv al lui Hugo Chavez. „Revoluția Bolivariană”, în fapt termenul care reunește complexul de practici politice chaviste, nu este altceva decât o interfață a regimului său autoritar. Miturile, simbolurile și ritualurile justifică „revoluția continuă” la care iau parte adepții lui Chavez. Asemenea activități au instituit o formă de participare populară pe care mulți indivizi au perceput-o ca fiind mai „autentică” și mai conformă cu realitățile, decât precedentele, având în același timp expectanțe „mesianice” din partea liderului și, prin urmare, jucând un rol esențial în dezvoltarea unei relații bazate pe carismă, între lider și mase. Aceste evoluții din politica internă a Venezuelei confirmă concluziile din studiul lui Willner asupra liderului carismatic, din 1984: „Liderul care devine carismatic este cel care poate, în mod deliberat sau nu, să includă o selecție relevantă de mituri în cultura sa politică și, de asemenea, cel care știe cum să se bazeze pe aceste mituri care sunt relaționate cu figuri sacre, cu eroi legendari și istorici și cu actele de eroism”⁴³.

Mitul, mai exact utilizarea sa în scopuri politice, a ocupat un loc important în practica discursivă a lui Chavez. Istoria națională, poporul și liderul politic sunt transfigurate prin modul de gândire al președintelui Venezuelei. „Istoria țării, așa cum este văzută de lider, este o dramatică succesiune de figuri sacre, de eroi angajați în bătălia pentru apărarea teritoriului și a națiunii împotriva invadatorilor, a entităților străine”⁴⁴. Trecutul și prezentul sunt într-o continuă coexistență, din acest cadru de analiză provenind și repetatele analogii între „bătăliile” purtate în trecut și cele din prezent. Spre exemplu, Chavez a cerut ca victoria decisivă a armatei lui Bolivar împotriva ocupației spaniole, în bătălia de la Carabobo, să fie celebrată nu doar ca o remem7orare a trecutului istoric, ci și ca un ordin la acțiune pentru susținătorii săi: „Trebuie să ne întoarcem la acea cale: nu suntem încă la mijlocul drumului, dar cred că ne apropiem de originile noastre istorice”⁴⁵. În continuare, alături de istorie, regăsim plasarea națiunii sub auspiciile mitului; Canovan opinează că mișcările populiste, de genul celei a lui Hugo Chavez, aduc poporul „pe tărâmul mitului”, acordându-i puterea redemptivă asupra tuturor problemelor care afectează societatea⁴⁶. În retorica sa, Chavez transformă poporul într-o „ființă mitică” atotputernică, înzestrată cu puterea de a elibera țara din greșelile trecutului și a construi o nouă țară. A treia dimensiune a mitului la Chavez este crearea unei imagini mesianice a liderului politic, cu fundamente religioase, iar analogiile cu figura hristică sunt recurente: „Construim un adevărat stat democratic al justiției și legii... Sunt fericit și îi mulțumesc lui Dumnezeu, Domnul meu, lui Hristos, răscumpărătorul meu, Cel care a venit în lume să lupte pentru dreptate și pentru apărarea celor care sunt oprimați; îi mulțumesc Domnului că mi-a permis, cu aceste mâini de om simplu, mâini de soldat, să încep înfăptuirea dreptății”⁴⁷.

În Venezuela contemporană, pătrunderea simbolisticii pe terenul politicului este un fapt consacrat. George L. Mosse identifică o contribuție majoră a naționalismului la producția de simboluri, devenind „o marcă a auto-reprezentării națiunii și chiar rațiunea existenței întregii colectivități”⁴⁸. Mai mult, simbolurile servesc la delimitarea și accentuarea specificului comunității, separându-i pe cei din interior („poporul”) de cei din exterior („străinii”, „imperialiștii”) și adâncind fundamentele morale ale națiunii⁴⁹.

Încă de la preluarea puterii, Chavez a dorit să demonstreze că „bătălia” pentru o nouă Venezuela este puternic dirijată de o simbolistică aparte. Liderul a început cu elaborarea unei „Constituții Bolivariene” ce consacra o *Putere*

⁴⁰ Chavez 2003a, p. 349.

⁴¹ Tiryakian 1995, p. 274.

⁴² Chavez 2005, p. 10.

⁴³ Willner 1984, p. 78.

⁴⁴ Zúquete 2008, p. 108.

⁴⁵ Chavez 2001, p. 5.

⁴⁶ Canovan 2005, p. 139.

⁴⁷ Chavez 2003a, p. 135.

⁴⁸ Mosse 1988, p. 4-5.

⁴⁹ Douglas 2003, p. 115.

Morală și schimba denumirea țării în Republica Bolivariană Venezuela, la Adunarea Națională din 1999. Aceeași Adunare Națională a aprobat adăugarea, pe drapelul țării, a celei de-a opta stele care reprezenta provincia estică Guayana, îndeplinind unul din punctele programului politic al lui Bolivar. De asemenea, la Adunarea Națională din 2006 sigiliul țării a fost modificat, fiind adăugate o macetă și un arc, simbolizând populația indigenă și organizațiile de stânga. Pentru a pune capăt festivităților de aniversare a colonizării – organizate de fostul regim - și a pune în valoare comunitatea indigenă, Chavez a semnat în 2002 un decret prin care înlocuia sărbătoarea dedicată lui Cristofor Columb cu comemorarea unei Zile a Rezistenței Indigenilor⁵⁰.

Criticile la adresa acestor schimbări la nivelul simbolurilor naționale nu au întârziat să apară, fiind evidențiate mai ales intențiile politice și caracterul propagandistic. Un jurnalist de la cotidianul „El Universal” nota că „*focusarea exagerată pe simboluri are doar menirea de a distra atenția publicului de la problemele reale cu care se confruntă Venezuela*”⁵¹. Totuși, în percepția susținătorilor lui Chavez, care deja se considerau o „comunitate misionară”, aceste reforme nu aveau doar un caracter imagistic; ele aveau rolul de a obiectiva voința populară și a certifica faptul că discursul liderului, opus celui al elitei oligarhice, este o modalitate originală de a integra națiunea în acțiunea politică.

Ritualul este, alături de mituri și simboluri, un alt element major integrat în dinamica relației dintre lider și mase, accentuând dimensiunea naționalist-extremistă a discursului lui Chavez, asociată unui socialism degradat, îndepărtat de originile ideologice. Ritualurile aveau o mare pondere în consolidarea atașamentului maselor la politica mesianică. Adresarea săptămânală către națiune constituia un rit – o acțiune stereotipă – prin care Chavez își informa adepții cu privire la etapele următoare ale „Revoluției Bolivariene”, menținând contactul cu electoratul. Președinția lui Chavez a fost marcată adesea de o atenție sporită acordată manifestațiilor populare și procesiunilor, la care liderul participa întotdeauna. Sărbătorile legale tradiționale, precum Ziua Armatei și Ziua Drapelului au fost revigorate și puse în contrast cu cele ale regimului precedent, lipsite de entuziasmul pe care îl cerea „renașterea” Venezuelei.

Desigur, din ansamblul de ritualuri nu putea lipsi cultul eroilor, aflat în centrul mișcării bolivariene de regenerare națională. Însă caracterul partizan și politizarea erau prezente și aici. Prima acțiune a lui Chavez, ca președinte, a fost „*organizarea unei ceremonii în memoria celor care au căzut pe 4 februarie 1992*”⁵², valorizând încă o dată propriile acte politice și interpretând celebrarea eroilor într-o manieră strict personală. Discursul lui Chavez dobândește, în acest context, o dimensiune milenaristă, în care principala tematică este reprezentată de „supraviețuirea țării” în fața inamicilor din exterior și de readucerea în actualitate a unor simboluri naționale și politice. Universalitatea „Revoluției Bolivariene”, caracterul total al politicii lui Chavez sunt susținute de un discurs mobilizator, exprimând nevoia unei „*revoluții spirituale și morale comprehensive*”⁵³.

Prin urmare, se poate ușor sesiza că această combinație de mituri, simboluri și ritualuri, prezentă în discursul și acțiunea publică a lui Chavez, a conferit o dimensiune simbolică politicii din Venezuela. Scopul final era transformarea acțiunii politice într-un instrument al schimbării totale, o schimbare care nu a condus doar la mutații sociale, ci mai ales la promovarea unui mesaj electoral, propagandistic, axat pe redempțiune și pe „salvarea națiunii” de sub influența entităților străine.

Concluzii. Retorica lui Chavez conține elemente de conținut ce abordează o mare varietate de domenii, începând cu cele de ordin politic, economic, social și încheind cu abordări din sfera religiei și spiritualității. Această combinație eclectică de naționalism și populism are câteva trăsături definitorii, care contribuie la conturarea unei imagini a liderului autoritar.

Mai întâi, discursul lui Chavez prezintă o „realitate construită”, separată de cea obiectivă, ca răspuns al necesității maselor de a fi conduse de un lider care nu este în mod obligatoriu carismatic, dar care oferă răspunsuri la problemele sociale și economice cotidiene. În acest context, date fiind inegalitățile frapante din interiorul societății venezuelene, fenomenul polarizării a luat amploare. Clasele „de jos”, categoriile defavorizate și marginalizate sunt manipulate și mobilizate către scopuri politice de către un lider care face apel la un întreg arsenal de evenimente istorice, de mituri, simboluri și ritualuri prin care construiește un univers paralel cu realitățile curente, oferind maselor cea mai puternică justificare. Apariția lui Chavez pe scena politică este rezultatul tensiunilor din sfera socialului și a polarizării excesive, răspunzând necesității claselor sărace de a fi dirijate de un lider, de a fi reprezentate în sfera politică.

A doua caracteristică se referă la mutarea accentului pe imaginea *omului politic*, în detrimentul instituției pe care o reprezintă. Fragmentarea progresivă a sistemului de partide din Venezuela, scăderea autorității și importanței instituțiilor politice dovedesc că persoana a devenit mai importantă decât instituția în sine. La acest fenomen a contribuit

⁵⁰ Agencia Bolivariana de Noticias 2006.

⁵¹ Ibidem, 2006.

⁵² Marcano coord. 2005, p. 191.

⁵³ Chavez 2006, p. 22.

și schimbarea percepției maselor asupra politicului. Eșecurile repetate ale regimului anterior în rezolvarea problemelor sociale și economice, imposibilitatea ajungerii la un echilibru social au condus la scăderea încrederii în instituții și la acordarea unui credit tot mai mare unor politicieni precum Chavez, al cărui discurs anti-sistem i-a creat un capital electoral consistent.

Următoarea marcă a retoricii lui Chavez o constituie trecerea de la ideologie la strategiile de marketing politic. Sub impactul transformărilor din politica mondială și al globalizării, ideologia și-a pierdut din influență în acțiunea politică. Dogmatismul și rigiditatea vin în contradicție cu maleabilitatea economică și socială contemporană. „Socialismul secolului XXI” nu este o nouă ideologie, ci o formulă propagandistică prin care Chavez se plasează în opoziție față de adepții globalizării și față de interesele corporatiste. Este adevărat că unele reminiscențe ale ideologiilor mai persistă și astăzi, însă politica zilelor noastre este dominată de importul masiv de strategii din zona marketing-ului. În discursul său, Chavez conturează o opoziție între idealurile sale socialiste și cele ale liberalismului internaționalist, prezentându-l pe acesta din urmă ca fiind nociv pentru societatea venezueleană. Scopul nedeclarat este acela de a manipula și a distruge opoziția politică din țară, construind un regim de tip autoritar în care „socialismul secolului XXI” rămâne la stadiul de mesaj electoral, nefiind implementat prin politici publice coerente.

În final, nu putem decât să remarcăm că discursul lui Chavez reunește toate aspectele unui discurs de tip autoritar. Promovarea unei revoluții continue, fără sfârșit, având ca actor principal pe „omul nou”, se regăsește în întreaga retorică a liderilor autoritari și totalitari. „Omul nou”, rupt de originile sale, acționează conform prescripțiilor și direcțiilor stabilite de lider, fiind lipsit de voință și inițiativă proprie. Gândirea liberă este descurajată sistematic, iar critica este inutilă, din moment ce liderul politic formulează soluții la toate problemele societății, fiind efectiv infailibil. Individul este ignorat în favoarea societății ca întreg. Odată ce un obiectiv al „revoluției” este atins, un altul este stabilit și masele se supun unei mobilizări permanente. De asemenea, Chavez încuraja și exportul acestei revoluții, convins fiind că stilul său de a face politică poate fi adoptat și în alte state cu profil asemănător Venezuelei.

Retorica lui Chavez, prin conținuturile și mesajele pe care le transmite, este concepută pentru a rezolva criza de legitimitate a politicianului contemporan. Ea se adresează maselor lipsite de gândire liberă, de inițiativă și voință proprie, comunităților care încă adoptă etatismul ca principiu director al vieții sociale. Ținta acestui tip de discurs este crearea și menținerea unei „societăți închise”, similară celei teoretizate de Karl Popper. Din moment ce legitimitatea prin programe și politici publice a devenit tot mai dificilă, recursul la construcția unei imagini publice, a unei interfețe este soluția cea mai eficientă. Politicile publice care răspund necesităților reale ale societății sunt înlocuite cu un sistem complex de elemente ce aparțin simbolisticii. Apelul la evenimente istorice, la mituri și simboluri a înlocuit programele de guvernare. În acest sens, marketing-ul politic a devenit instrumentul prin care se elaborează o imagine publică asociată cu detalii stereotipe, iar în cazul lui Chavez se poate vorbi despre o dimensiune mesianică a acțiunii sale. Imaginea liderului salvator, a celui care răscumpără „poporul ales” – în fapt electoratul său – a fost permanent atribuită lui Hugo Chavez deopotrivă de mass-media și de lumea științifică.

Universul simbolisticii politice din discursul lui Hugo Chavez este asociat, așa cum reiese din acest studiu, cu o serie de elemente ale identității naționale din Venezuela. Însă reconstrucția acestei identități naționale, revigorarea semnificației unor evenimente istorice și a unor figuri marcante ale națiunii se realizează în mod partizan, subiectiv, fiind supuse unor obiective politice. Afirmarea identității naționale prin includerea indigenilor se transformă într-o acțiune politică de tip hegemonic, pierzându-și atributul obiectivității. Ea este trecută prin filtrul imaginației lui Hugo Chavez, devenind o componentă esențială a strategiei sale electorale. Personalizarea politicului este întâlnită, în acest context, în forma sa cea mai pură.

Recenta alegere a socialistului Nicolas Maduro în funcția de președinte al Venezuelei, la o diferență nesemnificativă față de contracandidatul său, ridică semne de întrebare în legătură cu viabilitatea retoricii lui Chavez. Miza actualului șef de stat pe un discurs al continuității este foarte riscantă, în condițiile proliferării populismului ca stil de a face politică. Contradicția între așteptări și realizări, resimțită de electoratul socialiștilor încă din utimele luni de conducere ale lui Chavez, poate conduce din nou la tensiuni sociale și, implicit, la revizuirea opțiunilor politice. Dezintegrarea treptată a ideologiilor și ascensiunea marketing-ului politic, reflectată în discursul lui Chavez, face parte din dinamica politicii mondiale contemporane și rămâne de văzut dacă societatea venezueleană se va menține la același nivel de polarizare sau va tinde spre uniformizare, determinând orientarea spre pragmatism a discursului politic.

Bibliografie

- Abric 2002 – Jean-Claude Abric, *Psihologia comunicării*, Ed. Polirom, Iași, 2002.
Agencia Bolivariana de Noticias 2006 – Agencia Bolivariana de Noticias, *Chávez asegura que en el 2021 no habrá pobreza ni miseria en Venezuela*, 2006 www.abn.info.ve/
Alvarez 1987 – José Junco Alvarez, *Populismo, caudillaje y discurso demagógico*, Madrid, 1987.
Canovan 2005 – Margaret Canovan, *The People*, Cambridge, 2005.

- Chavez 2001 – Hugo Chavez, *Address by the President Hugo Chávez at the 13th Andean Presidential Summit*, 2001 www.alopresidente.gob.ve/
- Chavez 2003a – Hugo Chavez, *El golpe fascista contra Venezuela*, Ediciones Plaza, La Habana, 2003.
- Chavez 2003b – Hugo Chavez, *Aló Presidente*, 182, *Desde el Palacio de Miraflores*, Caracas, 2003 www.alopresidente.gob.ve/
- Chavez 2003c – Hugo Chavez, *Congreso Ideológico y Programático de los Círculos Bolivarianos*, 2003 www.alopresidente.gob.ve/
- Chavez 2003d – Hugo Chavez, *Día de la Dignidad—unidad cívico-militar garantía de victoria. Desde el Poliedro de Caracas*, 2003 www.alopresidente.gob.ve/
- Chavez 2005 – Hugo Chavez, *Aló Presidente*, 234, *Desde el Estado Barinas, Hacienda La Marqueseña*, 2005 www.alopresidente.gob.ve/
- Chavez 2006 – Hugo Chavez, *Academia Militar de Venezuela, Fuerte Tiuna*, 2006 www.alopresidente.gob.ve/
- Douglas 2003 – Mary Douglas, *Natural Symbols*, New York, 2003.
- Gerstle 1992 – Jacques Gerstle, *La communication politique*, Presses Universitaires de France, 1992.
- Goldstone și colab. 2001 – Jack A. Goldstone, Charles Tilly, *Silence and Voice in the Study of Contentious Politics*, Cambridge, 2001.
- Kolovos coord. 2002 – Ioannis Kolovos, Phil Harris, „Political marketing and political communication: the relationship revisited”, 2002 <http://otago.ourarchive.ac.nz/bitstream/handle/10523/1463/pm-pc.pdf>
- Lees-Marshment 2001 – Jennifer Lees-Marshment, *The marriage of politics and marketing*, în „Political Studies”, 49, 2001, p. 692-713.
- Lees-Marshment 2009 – Jennifer Lees-Marshment, *Political Marketing. Principles and Applications*, Routledge, Londra, 2009.
- Lilleker coord. 2005 – D. G. Lilleker, J. Lees-Marshment, *Political Marketing: a comparative perspective*, Manchester University Press, Manchester, 2005.
- Lock și colab. 1996 – A. Lock, P. Harris, *Political marketing – vive la difference*, în „European Journal of Marketing”, XX, 1996, 10-11, p. 21-31.
- Marcano coord. 2005 – Cristina Marcano, Alberto Tyszka, *Hugo Chávez sin uniforme: una historia personal*, Caracas, 2005.
- McNair 2007 – Brian McNair, *Introducere în comunicarea politică*, Ed. Polirom, Iași, 2007.
- Mercea 2004 – Dan Mercea, *Comunicarea politică: argumentul subiectivității*, în „Sfera Politicii”, 112, 2004, București, p. 12-16.
- Mosse 1988 – George L. Mosse, *The Culture of Western Europe: The Nineteenth and Twentieth Centuries*, Boulder, 1988.
- Munoz 1998 – Augustin Blanco Munoz, *Habla el comandante Hugo Chávez Frías*, Caracas, 1998.
- Norris 2004 – Pippa Norris, *Political Communications. For the Encyclopedia of the Social Sciences*, 2004 www.hks.harvard.edu
- Romero 2005 – Juan Eduardo Romero, *Discurso político, comunicación política e historia en Hugo Chávez*, în „Ambitos”, XIII-XIV, 2005, p. 357-377.
- Roșca 2007 – Viorica Roșca, *Mediatizarea discursului electoral*, Institutul European, Iași, 2007.
- Tiryakian 1995 – Edward A. Tiryakian, *Collective Effervescence, Social Change and Charisma: Durkheim, Weber and 1989*, în „International Sociology”, X, 1995, 3, p. 269-281.
- Willner 1984 – Ann Ruth Willner, *The Spellbinders: Charismatic Political Leadership*, New York, 1984.
- Zúquete 2008 – Jose Pedro Zúquete, *The missionary politics of Hugo Chavez*, în „Latin American Politics and Society”, L, 2008, 1, p. 91-121.

MODERNIZAREA MILITARĂ ȘI CHESTIUNEA ARMELOR MICI: CAZUL INDIEI

Drd. Anamaria Elena Gheorghe
Drd. Silviu Petre

Abstract: *Military Modernization and the Question of Small Arms: the Indian Case.* Global menace posed by the proliferation of Small arms and light weapons pressure decision making all over the international community to shift its attention from high diplomatic ceiling towards lower levels. As small weapons fuels most of the ongoing conflict of today and cause the greatest number of victims by far, UN General Assembly took the problem several times. Both in July 2012 as well as in April 2013 GA reached the agreement to sign a new international treaty regulating arms transfer. Regarding this episode different governments had plural and nuanced attitudes. While conflict torn societies voted for stricter regulations on SALW, developing nations in dire need of sophisticated defence such as India tend to walk the middle ground: on one hand New Delhi wants to stop illegal arms flows nurturing domestic insurgent movements but on the other hands envisages a flexible legal system for military imports.

Cuvinte cheie: suveranitate, Stephen Krasner, India, arme mici, modernizare militară, piața neagră, ONU.

Key words: sovereignty, Stephen Krasner, India, small arms, military modernization, black market, UN.

Suveranitate si modernitate. Chestiunea suveranității a devenit acut de importantă, mai ales în ultimele decenii datorită globalizării tocmai pentru că se referă la însuși miezul teoriei relațiilor internaționale. Noțiunea de relații internaționale se referă implicit la faptul că avem un sistem format din state naționale- unități stabile cărora trebuie doar să le identificăm tiparele comportamentale. Deci miza ar fi una focalizată pe verb, pe acțiune, nicidecum pe esența agentului. Mai simplu spus nu prea mai știm cine ce săvârșește!

Transformările prin care statul a trecut de la decolonizare până la mondializare au făcut însă inadecvat modelul westphalic¹. Corolar al acestui model, ideea suveranității a început să pară o piedică în calea înțelegerii unui tablou complex și fluid în care migrațiile de populație, companiile multinaționale sau organizațiile suprastatale se adaugă vechilor centre de autoritate.

Pentru a face dreptate într-o asemenea junglă semantică Stephen Krasner enumeră patru tipuri de suveranitate:

- 1) suveranitatea internațională- care se referă la recunoaștere reciprocă pe care statele și-o acordă și în urma cărora pot fi parte a tratatelor;
- 2) suveranitatea westphaliană sau vatteliană (după Emerich de Vattel)- se referă la principiul autonomiei și a non-interferenței în treburile interne;
- 3) suveranitatea domestică-corolar al celei de-a doua adâncește ideea autonomiei unui guvern de mediul internațional și tratează modul și măsura în care respectivul guvern își exercită controlul asupra unui anumit teritoriu și populației locuitoare;
- 4) suveranitatea interdependentă este similară primei dar reflectă mai mult schimburile economice și evaluează cât și cum un stat poate reglementa dinamica fluxurilor financiare cărora le este gazdă².

Puține sunt statele care exercită suveranitatea într-un grad ridicat la toate cele patru capitolele listate. Într-o lucrare anterioară de la mijlocul anilor '80 Krasner descrie atitudinea asimetrică a statelor din Nord versus cele din Sud în chestiunea suveranității. Tinerile națiuni decolonizate din lumea a III-a au preferat să se concentreze pe primele trei tipuri de suveranitate și mai puțin pe ultima: ideologiile naționaliste ale elitelor conducătoare exaltau modelul dirijist/etatist de dezvoltare, piața liberă fiind văzută a nimic altceva decât o nouă formă de imperialism. În privința comportamentului în cadrul organizațiilor internaționale aceste guverne ale Sudului global manifestau apetența fie pentru preluarea acelor regulamente occidentale favorabile lor fie pentru schimbarea regimurilor și normelor internaționale de inspirație occidentală³. Krasner însuși adoptă o atitudine conservatoare arătându-și simpatia pentru modelele dirijiste descrise ca fiind mai bune pentru regiunile în curs de dezvoltare decât modelul tacherist-reagonomic al laissez-faire-ului⁴.

Având în minte ele tocmai expuse putem discuta despre relația dintre suveranitate și securitate. Cei doi termeni s-au influențat reciproc în formare statului național modern. Altfel spus suveranitatea nu a putut deveni ceva eficient decât în momentul în care regele/suveranul/guvernul/ birocrăția au fost în stare să exercite controlul real al teritoriului și

¹ Fordham, Asal 2007, p. 31-52; Wettlaufer, 2006, p. 2; Carvalho și colab. 2010, pp. 2-35; Graber 2010, pp. 47-73.

² Krasner 1999, p. 3-43, esp. 3-4; Mai târziu Krasner va enumera doar trei tipuri de suveranitate: legal-internațională, westphalică și domestică, cu aceleași sensuri mai sus enunțate. Vezi Lin, Roy (ed.) 2011, p. vii-xvii, esp. vii-viii.

³ Krasner 1985, p. 6-7.

⁴ *Ibidem*, p. 8 și *passim*.

populației date și să asigure securitatea atât contra fărâdelegile interne cât și atacurilor din exterior. Efectul pe care piața securității afectează cuplul securitate/suveranitate devine unul interesant. Astfel, pentru țările puternic industrializate lumea a III-a devine un debușeu pentru cantitățile imense de armament produse în Nord. În același timp acestea din urmă state, cumpărând armament pot fi mai puțin supuse hegemoniei marilor puteri. Nici pentru națiunile în curs de dezvoltare nu lipsesc contradicțiile. Națiuni precum India doresc să își crească siguranța și prestigiu în sistemul internațional. De aceea în ultimii ani New Delhi a devenit cel mai avid cumpărător importator de armament global. În același timp guvernul indian nu poate fluxurile ilegale de armament care îi trec teritoriul și alimentează mișcările separatiste. Astfel cea mai mare democrație din lume se află în situația ironică de a visa la primele două tipuri de suveranitate fără a fi în stare să și le asigure pe celelalte două.

Pe cale de consecință poziția sa în timpul dezbaterilor pentru adoptarea unui nou tratat pentru comerțul de armament din luna iulie 2012 i-a reflectat situația domestică. Pe de-o parte India, ca și rivalul nordic Pakistanul doresc să poate achiziționa în continuare cele mai sofisticate arme produse de firme precum Northrop Grumman, Boeing, Lockheed Martin, BAE Systems sau Rafael dar în același timp vizează impunerea domniei legii în parametri propriilor teritorii⁵.

Studiul de mai jos, început sub auspiciile teoriilor lui Stephen Krasner detaliază fizionomia pieței internaționale a armelor mici, apoi probleme pe care acestea le creează în zona Asiei de Sud precum și modul cum autoritățile indiene au răspuns acestor chestiuni de guvernare contemporană. Articolul se încheie cu comportamentul diplomatilor trimiși de New Delhi în cadrul noii runde de negocieri a tratatului privind comerțul de armament care s-a desfășurat în aprilie 2013.

Inepuizabila piață de armament. Războiul Rece și disoluția Uniunii Sovietice au eliberat o cantitate uriașă de armament pe piețele internaționale. În februarie 2005, Chiar înainte de 1991, războiul din Indochina (1965-1975) ca și cel din Afganistan (1979-1988) au contribuit la înflorirea unui comerț extrem de vibrant în zonă⁶. Alături de armament, drogurile și alte forme de comerț ilegal au completat universul pirateresc cărora guvernele zonale – au fost martori neputincioși sau complici pragmatici.

Ceea ce face Asia central-sud-estică atât de relevantă reflecției constă tocmai în realizarea unor scenarii pe care Războiul Rece nu le-a cunoscut decât parțial. În timp ce ostilitatea sovieto-americană a încorsetat eventualele crize sub sceptrul unei guvernante nucleare (în absența unei alte formule..) India, Pakistanul și China sunt puteri nucleare care au purtat războaie directe și nu prin proxii. Războiul Kargil, astăzi eclipsat în Occident de momentul temporal Kosovo 1999-11 septembrie 2001 a fost un test pe viu al autodisciplinei induse de potențialul escaladării nucleare.

Chiar și așa, și plafonul anihilării totale, piața neagră a armamentului contribuie la întreținerea unor punji/focare interminabile de conflict ce confundă războiul cu infracționalitatea din definițiile clasice. Astfel s-a calculat că în lume existau la mijlocul anilor 2000 640 milioane de arme ușoare dintre care doar 59% sunt deținute de forțele guvernelor, restul fiind posedate de civili. Pentru un comerț anual de 40 mld\$, 2/3 din șuvoiul armelor ușoare merge spre statele din Lumea a III-a sau în curs de dezvoltare. Producția este realizată de 1000 de companii din 98 de țări, cantitatea nou-adăugată în fiecare an ajungând la 7 milioane de piese. Nu este deci de mirare că din 1990 până spre zilele noastre 4 milioane de oameni din întreaga lume au fost uciși de către armele ușoare, 90% civili, dintre care 80% femei și copii. Statistic se pare că există câte o armă pentru fiecare 12 persoane de pe planetă⁷. De o reputație cu totul ieșită din comun- confundându-se cu însăși ideea de război postcolonial este Kalașnikovul. Creat imediat după 1945, respectiva armă include actualmente între 50-100 de milioane de exemplare în diferite versiuni⁸. Reflectând fiabilitatea, simplitatea și duranța, prețul unui Kalașnikov variază între câțiva dolari și câteva mii de dolari, așa cum se poate vedea din tabelul de mai jos⁹.

---

⁵ Petre 2012.

⁶ Spre exemplu, între 1964-1971 URSS a oferit două milioane piese de muniție (gloanțe și alte proiectile) Viet Congului. La rândul lor americanii au lăsat în urmă în Vietnam 150.000 de tone de muniție și circa 2 milioane arme ușoare, incluzând puști M16 sau agheuri. Markowski și colab. 2008, p. 79-85.

⁷ Mustafa 2012. În ceea ce privește numărul de arme deținute de grupările paramilitare se crede că peste 220 milioane de arme ușoare din suma totală de 640 milioane sunt în posesia grupărilor teroriste sau paramilitare. Kanwal, Chansoria 2010, p. 1.

⁸ Killicoat și colab. 2007, p. 258.

⁹ *Ibidem*, p. 261.

Prețul unei arme Kalașnikov, 1986-2005

Regiune	Min \$	Max \$	Preț mediu \$	Nr.observații	Țări unicate	Nr. de țări posibile
Asia	40	6,000	631	81	27	48
Africa	12	500	631	90	24	47
Orientul Mijlociu	150	3,000	869	29	27	31
Europa de Est și fostul spațiu al URSS	150	1,200	303	55	20	42
Americile	25	2,400	520	47	6	26
Europa de Vest	225	1,500	927	34	11	14

Un studiu de caz în ceea ce privește variația prețului unui Kalașnikov îl oferă Irakul post Saddam. Dacă în 2003, imediat după invazie prețul unei arme era de 50-80\$ datorită capturării unor depozite de armament, în următorii ani prețul va crește la 400-800\$, cu maxime de peste 1000\$ (dovadă a unei supraabundențe de cerere peste ofertă)¹⁰.

Decupată din tabloul general, Asia de Sud găzduiește circa 75 milioane de arme ușoare, dintre care 63 de milioane în mâinile persoanelor particulare, nu ale forțelor de ordine guvernamentale (40 de milioane în India, 20 în Pakistan și circa 3 milioane în Sri Lanka).

Bangladeshul joacă de asemenea rolul unui contor pentru traficul de arme. Multe dintre acestea au rămas necolectate de la războiul din 1971. Cele 80 de organizații mafioate, dintre care 28 numai în capitala Dhaka se folosesc din plin de acestea¹¹. Multe dintre aceste arme vin dintr-o serie de țări precum Statele Unite, Marea Britanie, Rusia, Cehia, România, Israel șamd.

O categorie care ar trebui să fie studiată sui generis este cea a armelor și muniției ce provin dinspre China¹².

Întorcându-ne la India cifrele o ridică pe locul II în lume la cantitatea de arme posedate de civili. Din cele 40 de milioane de arme ușoare mai sus enunțate doar 6,3 milioane sunt posedate legal, cu permis, celelalte aflându-se în domeniul ilegalității. Numărul mare de posesori de arme nu se corelează cu o cantitate de violență pe măsură, așa cum ne-am putea gândi: India are o rată a evenimentelor ce implică arme de foc individuale de 0.36 la 100.000 locuitori, adică 1/10 din rata calculată similar de evenimente ce au loc în Statele Unite¹³. Statisticile par să indice o tendință îmbucurătoare întrucât în ultimii 10-12 ani (până în 2008) numărul de evenimente violente ce implică arme (atacuri, ucideri, sinucideri) a scăzut. (de la 12.147 în 1999 spre 6.219 în 2008)¹⁴. Tabelele de mai jos detaliază cele afirmate¹⁵:

An	Nr. victimelor cu arme de foc	Nr. de uciși cu arme fără licență		Nr. de uciși de arme cu licență		Nr. total de uciși cu arme de foc
		Nr.de victime	Procentaj din total (%)	Nr.de victime	Procentaj din total (%)	
1999	38.272	772	8	8.522	92	9.294
2000	40.373	589	7	7.781	93	8.370
2001	38.636	591	7	7.428	93	8.019
2002	38.033	837	9	8.456	91	9.293
2003	33.821	624	8	7.202	92	7.826
2004	34.915	813	10	7.621	90	8.434
2005	34.419	556	10	5.087	90	5.643
2006	33.808	587	11	4.988	89	5.575
2007	33.428	598	12	4.240	88	4.838
2008	33.727	574	14	3.527	86	4.101

Cum și aici unele animale sunt mai egale decât altele, de o atenție specială din partea presei s-au bucurat politicienii care au posibilitatea de a cumpăra arme confiscate deja de autorități. Iar unii dintre politicieni, într-o bună

¹⁰ *Ibidem*, p.270.

¹¹ Mustafa 2012.

¹² Singh 2012.

¹³ Lungimea articolului de față nu permite zăbovirea și detalierea fiecărei cifre. Însă chiar dacă pe anumite paliere India poate fi mai puțin violentă decât Statele Unite, per total rămâne una dintre cele mai violente țări de pe mapamond, așa cum o dovedește indexul internațional al păcii, vezi Petre 2012. Dacă este să ne referim numai la Indexul de Pace Global (GPI) India a decăzut de pe locul 128 în 2009 și 2010 spre 142 în 2012, sub vecini ca Nepal sau Bangladesh. Lakhsman 2010; Haroon 2012; Pentru un punct de vedere critic față de GPI vezi și Gordon 2012.

¹⁴ Kohli 2011, p. 2.

¹⁵ *Ibidem*, p. 7.

măsura membri ai parlamentului au pe rol dosare penale. O investigație preluată de BBC arată că între 1987-2012 756 de membri ai parlamentului și-au cumpărat arme, 82 între 2001-2012. Din acest recent eșalon 18 sunt cercetați penal (fie chiar și pentru crimă), unul dintre ei, Atiq Ahmed din Uttar Pradesh are 44 de capete de acuzare. Este de la sine înțeles că în ping-pongul social al interacțiunii dintre elite și restul societății corupția curge în ambele sensuri¹⁶.

Filiera chineză. China nu este cotate ca unul dintre furnizorii de armament global de prim rang. La o distanță considerabilă față de actori precum Statele Unite, Rusia, Franța ori Marea Britanie, China se comportă la acest capitol mai mult ca o țară în curs de dezvoltare urmându-și apetitul pentru tehnologia mai avansată de pe piață. Nu trebuie de aici dedus că Beijingul nu și-a dezvoltat în ultimii ani un arsenal intern, la aproape toate palierele sau că nu ar fi implicat în vânzările de armament. Acestea au oscilat între 600 milioane \$ în 2003, 1000 mil\$ (2004), 2.800 mil\$ (2005), 1.900 mil\$ (2006), 2.700 mil\$ (2007), 2.100 mil\$ (2008), același număr pentru 2009 și doar 900 mil\$ în 2010¹⁷.

Pragmatismul chinez se exersează în cadrul vânzărilor de armament, ușor sau sofisticat spre țările din Lumea a Treia (Africa) sau spre parteneri tradiționali: Iranul, Coreea de Nord și Pakistanul. Totuși, industria chineză de arme ușoare radiază în zona sud și sud-est asiatică de multe ori în mod oneros, ilegal, eventual cu știrea tacită a funcționarilor înalți și complicitatea celor de nivel local. Începând cu anii '90 firma de stat Norinco a început să vândă armament în regiune, un vector de transmisie fiind organizația mafiotă Blackhouse din Yunnan. Myanmarul condus de o juntă militară a devenit un important loc de tranzit de care vor profita gherile secesioniste din India precum ULFA (Frontul Unit de Eliberare din Assam). După operațiunea Curățenie Totală (Clear All) condusă de autoritățile din Bhutan în 2003, capi sau locotenenți ai ULFA vor întreprinde numeroase călătorii în China, Yunnan în vederea perfectării unor tranzacții de armament. Cantitatea exactă de armament chinez care a ajuns la trupele ULFA din Assam între 1997-2007 este greu de evaluat, mai ales din cauza unor cifre contradictorii. Astfel dacă guvernul federal din Delhi vorbește despre 34 de piese, cele mai multe arme de foc dar nu și grenade, un document al guvernului local din Assam este mult mai generos și vorbește despre 204 grenade, 41 de pistoale și 42 de arme de asalt confiscate în perioada sus numită¹⁸.

În Yunnan un contor important pentru acest tip de comerț este orașul Ruili, de la granița sino-burmeză. Armele erau duse de aici spre provinciile nord-estice ale Indiei, Nagaland, Manipur și Mizoram via Bangladesh sau pe mare via Chittagong. Filiera a devenit evidentă în aprilie 2004 cu ocazia celei mai mari capturi de armament din Bangladesh la Chittagong pe râul Karnaphuli. Captura a inclus 1.790 de puști (inclusiv mitraliere Uzi și arme de asalt AK), 150 de lansatoare de rachete, 840 de rachete și peste 2.700 de grenade alături de mai bine de un milion de gloanțe. Valoarea transportului era cifrată la 4,5-5,7 milioane dolari, suficient pentru a echipa o brigadă¹⁹. Chittagong a devenit un loc fierbinte pentru militanți din Asia de Sud-est în 1989, armele ușoare inundând Bangladeshul și nord-estul indian, cu precădere Assam-ul²⁰.

Conform mărturiei făcute în fața unui tribunal, Hafizur Rehman-trafficant de arme din Bangladesh armele erau preluate de ULFA din Hong-Kong. Rehman povestește despre fondurile considerabile și conturile bancare ale ULFA. În 2009, proaspătul format guvern din Bangladesh a inițiat o operațiune de proporții în urma căreia majoritatea șefilor ULFA au fost arestați, autoritățile de la Dhaka dând de urma unor conturi bancare în valoare de 1 mld.\$. Traficul ce implica ULFA devenise atât de frecvent în Bangladesh că membri acestora își închiriaseră sau chiar dețineau cu titlu de proprietate apartamente în hoteluri din Chittagong, pentru a putea fi mai aproape de afaceri.

Se știe că cele mai bune afaceri se fac cu statul. Și în cazul de față dictonul se verifică. India și Bangladeshul au avut de-a lungul timpului o relație fluctuantă. Încă din anii '90 New Delhi a arătat cu degetul spre Dhaka din cauza unor atentate petrecute pe teritoriul indian. Relația de complicitate dintre Bangladesh și ULFA sau alte grupuri teroriste a atins un maxim la mijlocul anilor 2000 când la putere se afla guvernarea Khalida Zia. Ulterior, după schimbarea de gardă și venirea lui Sheikh Hassina, cu o atitudine pro-indiană, justiția bangladeză a arătat profunzimea raporturilor dintre politic și lumea interlopă. Pe 18 februarie 2009 poliția din Bangladesh a arestat doi oameni din stabiliment: general brigadier (r) Abdur Rahim și general-maior (r) Rezaqul Haider Chowdhury. Ambii fuseseră șefi ai Directoratului General al Forțelor de Informații. Arestările s-au operat pe baza mărturiilor altori doi ofițeri: Sahab Uddin- alt fost director al

¹⁶Analysis of guns sold to MPs based on data received under RTI by activist Mr. Ambrish Pandey; Biswas 2012.

¹⁷ Grimmett 2011, p. 34. Grimmett arată că vânzările chinezești de armament au avut o medie de 1,9 mld\$ între 2003-2010, cu un vârf în 2005 și 2007 (2,8, respectiv 2,7 mld\$) înregistrând o scădere în 2010; p. 9.

¹⁸ Bhattacharyya 2011.

¹⁹ Datta 2009.

²⁰ Kanwal, Chansoria 2010, p.5. Alte surse dau cifre și mai impresionante: 4.930 arme sofisticate, 27.020 grenade, 840 lansatoare de rachetă, 300 de accesorii de lansatoare de rachetă, 6.392 sectoare/încărcătoare și peste un mil. gloanțe. *Gulf Times*, 16/5/2009; Sreeratha Datta de la IDSA dă următoarea descriere a transportului: 150 de lansatoare de rachete, 840 de rachete, 2000 de lansatoare de grenade, 25.000 de grenade, peste 1700 de arme de asalt și peste un mil. gloanțe. Datta 2009.

serviciilor de informații și Akbar Hossain Khan, ofițer de teren- ambii arestați anterior primului cuplu menționat. Oameni politici de prim rang, asemenea lui Salauddin Quader Chowdhury, lider BNP au fost dovediți implicați²¹.

Un alt izvor de arme ușoare dinspre Asia sud-estică spre India este Armata Unită de Stat Wa (United Wa State Army (UWSA). Grup etnic separatist din Burma/Myanmar, Wa are drept aripă militară UWSA, cu o forță estimată la 30.000 de cadre. Profitând de afinitățile ideologice cu regimul din Beijing și de contactele umane stabilite în China pe vremea lui Mao, anii '60, UWSA a obținut franciza de la anumite fabrici de armament chinezești și profită din plin. O bună parte din acestea, extrem de ieftine ajung în mâinile maoiștilor din Nepal și acum din India²².

India nu trebuie văzută numai ca o victimă, ca un importator de arme ușoare, dar și ca un donor. Astfel autoritățile din Bangladesh au găsit arme ușoare de fabricație indiană, tipurile Belgharia, 'Moyur' and 'Chhakka' în interiorul granițelor proprii²³.

Un articol recent al publicației DNA (22 iulie 2012) aduce la cunoștința publicului probleme ce ies la iveală din cauza slabe reglementări și supravegheri a modului în care se eliberează permisele de port-armă. Conform articolului în cauză numeroase asociații ale deținătorilor de arme pot opera cu permise false, fără să se teama de vigilența autorităților. Între sportivii practicanți a tirului și traficantii ilegali de armament există o puternică osmoză care permite multor răufăcători să posede mijloace letale²⁴.

Starea poliției: între prea mult, prea puțin și prea divers. Pentru a putea înțelege trăsăturile de comportament ale instituțiilor indiene trebuie făcut un detour prin religie. Fără a reflecta la acel "Et Pluribus Unum" din tradiția mistică hindusă- a modului în care unul și multiplul se îmbină într-o manieră unică- privitorului îi vor scăpa anume raționamente. Excesul de diversitate- de dorit în alte domenii- se manifestă și în frenezia India de achiziționa arme. Așa cum nota un ofițer de rang înalt, „în câțiva ani India va semăna cu o salată din cele mai diverse ingrediente” la capitolul echipament²⁵. Poliția, forțele speciale și armata cu aripile sale suferă același proces al nepuținței de a prioritiza o listă scurtă de obiecte de procesat²⁶.

În vestiarul defectelor excesul de diversitate se cuplează cu excesul de corupție & violență a forțelor de ordine (în repetate ocazii) și insuficiența numerică de personal pe teren. În cele de mai jos vom detalia punctele 1) și 3), adică procuramentul de echipament și cantitatea forțelor de ordine de pe teren. Un studiu a ceea ce înseamnă per se violența poliției, 2), ne-ar duce spre considerații sociologice, eventual comparații extinse cu alte țări depășind scopurile ce și le-a propus acest articol.

Tipologia armanentului. Exemplificându-și statutul de importatorul mondial nr.1 de armament, India a alocat între 80-00 milioane\$ până în 2022 pentru achiziții de echipament (conform Ernst& Young). O altă firmă de consultanță, KPMG a anunțat la rândul său că India are semnate contracte militare de 25 de miliarde\$ din 2007, cele mai multe repartizate aviației (6-17 mld\$), restul marinei și pe ultimul loc trupelor terestre (circa 420 mil.\$)²⁷. Cât privește armamentul ușor, atentatele de la Mumbai din noiembrie 2008 au arătat nevoia unei serioase restructurări a forțelor de intervenție rapidă, dincolo de aceea a unei reforme în intelligence. Prioritate a guvernului și instituțiilor afiliate a devenit achiziționarea de echipament ușor-estimat la circa 3 mld.\$ în ultimi 3 ani. Spre exemplu, în martie 2012 Serviciul de Securizare al Frontierei (Border Security Service-BSF) a perfectat un contract de achiziționare a 68.000 arme Beretta, într-un cuantum de 400 mld. rupii. O controversă care a fost formulată ține de faptul că agentul italian Beretta nu este cunoscut pe piața indiană, subcontinentul preferând alți producători. În decembrie 2011 Forța Centrală Polițienească de Rezervă (Central Reserve Police Force-CRPF) a semnat un contract pentru achiziționarea a 12.000 de carabine X-95 Tavor, producție israeliană. Ce rezultă de aici? Meniul prea mare de furnizori și fascinația aferentă pe care aceștia o produc au consecințe pe termen lung asupra inter-operabilității. În timp ce statele NATO merg spre standardizare crescândă, pentru securitatea Indiei, hățușul birocratic- stufoșenia departamentelor care nu comunică între ele ca și incompatibilitatea diferitelor versiuni de echipament nu poate avea un impact benefic.

Alte voci nu sunt atât de pesimiste, arătând că în ciuda diversității, clientul indian preferă tradiționala industrie rusească, sintetizată de predominanța Kalashnikovului deasupra altor mărci. Un material al Times of India din mai 2012 detalia inventarul diferitelor agenții de securitate indiene care în ultimii 3 ani au cumpărat circa 29.000 de piese Kalashnikov, sensibil mai mult decât din alte mărci gen SIG (Austria) sau X-95- totalizând 17.609 arme cumpărate. Dintre cele 29.000 de Kalashnikovuri cumpărate 18.000 au revenit CRPF, mai sus menționată, 7.921 la Forțele de

²¹ Hossain 2012.

²² Bhaumik 2010. Vezi și Dutta 2009.

²³ Hossain 2012.

²⁴ Patil 2012.

²⁵ Unnithan 2011.

²⁶ Unnithan 2010.

²⁷ Bedi 2012.

Securitate Centrale Industriale care asigură paza aeroporturilor și 2719 spre trupele de frontieră de la granița cu Nepalul și Bhutanul.²⁸

O soluție de scurtă durată, care arată nu numai existența unor lipsuri dar și distribuția inechitabilă și rivalitatea dintre ramuri a fost găsită în aprilie 2012. În urma unei întruniri a miniștrilor de interne din cadrul Uniunii sa luat hotărârea ca surplusul de arme și muniție deținut de trupele federale să fie redistribuite către forțele polițienești ale statelor²⁹.

O soluție pe termen lung este aceea a indigenizării: a producerii de echipament prin forțele proprii, fără importuri. Încă din 1982 Agenția pentru Cercetări și Dezvoltare a Armamentului (ARDE) a început să lucreze la inițiativa Indian Small Arms System (INSAS)- cu scopul de a fabrica arme ușoare marca made in India. Până în 1987 ARDE a creat o pușcă de asalt și o mitralieră ușoară pentru uz național. Cel mai nou proiect, tergiversat de mai mulți ani este acela al unui pistol mitralieră numit MSCM. După ce prima versiune a fost aruncată la coș în 2002, un nou prototip a primit aprobarea în 2006 iar din 2009 se află în testări. Noul echipament- prezent și la târgul militar din New Delhi din 2012- are un calibru de 5, 56mm, o greutate de 3,1 kg și o acuratețe de 99,4% (adică se bloca odată la o mie de gloanțe trase), cu baremul măriturisit de 99,7% (nivelul lui mai 2011)³⁰.

Chestiunea personalului. Pentru populația gigantică a Indiei este nevoie de un personal polițienesc pe măsură. Chiar dacă în termeni absoluți cei 1,5 milioane de polițiști ai Indiei pot reprezenta un procent important din populația unor state europene, relativ la numărul total de cetățeni indieni, și adăugând în balanță probleme de securitate internă ale țării în cauză, insuficiența personalului nu e de neglijat. Cifrele arată că India angajează un polițist la 450 de cetățeni, ceea ce înseamnă 122 de polițiști la 100.000 de persoane (1 lakh, în terminologia indiană) ceea ce este aproape cu 50% mai puțin decât norma ONU de 220: 100.000. În statele occidentale, dezvoltate, cota este de 250-500 la 100.000. Spre exemplu în Italia este de 559,0:100.000; în Belgia de 357,5:100.000, Mexic de 491,8:100.000³¹. În Thailanda, țară în curs de dezvoltare ca și India cota este de 400: 100.000³². Situația pare să fii cunoscut o ușoară îmbunătățire din punct de vedere strict numeric, Times of India din mai 2012 dând raportul de 133: 100.000. Diferențe există însă de la stat la stat: Uttar Pradesh și Bihar sunt cele mai slab dotate cu 64 și, respectiv 71 de polițiști la un lakh de populație, în timp ce Bengalul de Vest, Maharastra și New Delhi sunt cele mai bine reprezentate cu: 95, 164 și, respectiv 430 de oameni per 100 de mii cetățeni³³. Alături de insuficiența conform standardelor internaționale, numărul real de agenți de ordine este mai mic și decât cel oficial, trecut pe hârtie (unei cifre oficiale de 1.209.904 pe teren existau 1.091.899 personal de poliție la sfârșitul lui 2006)³⁴.

Poliția civilă este suplimentată de cea militară, căreia la sfârșitul lui 2006 îi revenea un efectiv de peste 300 de mii de oameni. Uttar Pradesh, Assam și Madhya Pradesh (33.400; 23.708; 21.607) erau cele mai înzestrate la acest capitol. Poliția militară depășește în număr pe cea civilă în statele nord-estice: Manipur, Mizoram, Nagaland și Tripura- lucru ușor de intuit din cauza intensității mișcărilor separatiste³⁵.

Arme și pluguri. Este evident că problema armelor mii din societatea indiană nu va fi rezolvată peste noapte. Presupunând că ea va cunoaște vreodată soluția sau că există suficientă voință din partea autorităților, numai un efort pe termen lung poate face diferența. Însă toate au un început. Un astfel de început, cu rezonanță escatologică, biblică este inițiativa poliție din Bihar de a topi armele confiscate și aflate în magaziiile sale pentru a le transforma în unelte agricole. Luând drept inspirație manualul polițienesc din Bihar care permite distrugerea armelor inutile, comandatul Abhyanand a hotărât că actul distrugerii trebuie însoțit și de acela al reciclării. Un alt ofițer, Rajesh Kumar din districtul Muzaffarpur a preluat ideea la rândul său. Procedeu dacă va fi extins ar putea rezolva, fie și parțial chestiunea celor 60.000 de arme de foc deținute ilegal în statul Bihar, cel mai sărac din India. Și nu numai aici dar la nivelul întregii națiuni.

²⁸ *Times of India*, May 20th, 2012.

²⁹ Ahuja 2012.

³⁰ Unnithan 2010; *Defence Now*, August 29th, 2011. Un alt prototip de pușcă de asalt, numit Trichy Assault Rifle (TAR) este actualmente produs de fabrica de profil din Tiruchirapalli, statul Tamil Nadu. La începutul anului se vehicula că produsul copiază în bună măsură design-ul AK-47 dar are o cadentă de 850 de gloanțe/minut, față de 650 gloanțe/minut la AK-ul tradițional. Cum viteza este prea mare pentru buna funcționare a aparatului este nevoie de un al surplus de uni pentru recalibrare și testare de către trupele de ordine, căror le este destinat. Arya 2012.

³¹ Trebuie precizat că cifrele sunt date pentru nivelul de la 1 ianuarie 2006: Sabha 2008. Tot această sursă dă pentru India raportul de 136:100.000. Alte surse dau numărul de polițiști la 1000 de cetățeni: Rusiei îi revin astfel 1:82; Australiei 1:1439 Pakistanului 1:1625, Japoniei 1:1563, Japoniei: 1295 iar Thailandeii, 1:1228. Khan 2007.

³² Mahapatra 2008.

³³ Siddiqui 2012.

³⁴ Conform acestei surse Maharastra era cel mai bine suplinit stat, secondat de Uttar Pradesh: 140.089 și, respectiv 119.893. Mahapatra 2008.

³⁵ *Ibidem*

India și Tratatul privind Comerțul cu Arme. Totuși, aceste acțiuni întreprinse la nivel local nu se reflectă întru totul și în politica statului indian privind reducerea comerțului cu arme în plan internațional. Așa cum a fost menționat anterior, India este unul dintre principalii importatori de armament de pe mapamond, iar reglementarea în plan global a acestui sector a generat temeri referitoare la posibilele disfuncții pe care aceasta le-ar putea genera asupra angajamentelor existente în domeniul comerțului cu armament între statul asiatic, în calitate sa de importator – și furnizorii acestuia.

Poziția Indiei pe parcursul negocierilor, precum și la adoptarea Tratatului privind Comerțul cu Arme, sub egida Organizației Națiunilor Unite, este un exemplu relevant în acest sens.

Negocierile pentru adoptarea unui tratat privind comerțul cu arme convenționale au fost demarate în 2006 în cadrul Adunării Generale a ONU, dar inițiativa unui astfel de proiect a aparținut unui grup de laureați Nobel, încă de la jumătatea anilor 1990 și a fost ulterior preluată de ONG-uri, în special europene, ce promovau respectarea drepturilor omului. Rezoluția 61/89, Spre un Tratat privind Comerțul cu Arme, din 2006, propusă de Argentina, Australia, Costa Rica, Finlanda, Japonia, Kenya și Marea Britanie, a fost adoptată de Adunarea Generală a ONU cu 150 de voturi pentru³⁶. Totuși, este important de menționat faptul că SUA, pe fondul războiului împotriva terorismului internațional a votat împotriva acestei inițiative. Totodată, și poziția Indiei este relevantă, deoarece a decis să se abțină. Pe parcursul următorilor ani, Adunarea Generală a adoptat noi rezoluții al căror scop era adoptarea unui tratat internațional privind comerțul cu arme convenționale (2008, 2009) și de asemenea, au fost stabilite întâlniri ale unor comitete specializate, precum și conferințe internaționale, la care să se discute și să se facă recomandări asupra viitorului tratat, ultima dintre acestea având loc în martie 2013.

De-a lungul întregii perioade de negocieri, India, deși nu s-a opus adoptării acestei reglementări internaționale a ridicat mai multe observații asupra viitorului tratat. În general acestea s-au centrat în jurul unor teme precum obligativitatea unor norme deja existente în dreptul internațional referitoare la comerțul cu arme, concordanța viitorului tratat cu normele pre-existente și eficiența sau ineficiența acestuia asupra comerțului ilicit de armament. În aceste condiții, India a considerat că Tratatul privind Comerțul cu Arme nu ar face decât să adauge noi reglementări în acest domeniu, deoarece, în achiziția și transferul de armament, statele trebuie să aibă în vedere obligațiile prevăzute în această materie de dreptul internațional, incluzând aici Carta ONU, dar și dreptul internațional umanitar. Totodată, tratatul ce va fi implementat sub egida ONU, trebuie să fie în concordanță cu art. 51 al Cartei organizației, care se referă la dreptul de auto-apărare și recunoaște statelor dreptul legitim de a achiziționa armament pentru auto-apărare și alte imperative de securitate, în concordanță cu prevederile și cutumele internaționale existente³⁷. Această poziție a Indiei reflectă politica statului în ceea ce privește importul și dotarea cu armament, dar și temerea conform căreia adoptarea unui cadru internațional comun ar putea leza interesele acestui stat.

De asemenea, alte observații ridicate de statul indian au fost generate de problemele de securitate cu care acesta se confruntă. Astfel, India nu consideră că absența unor standarde internaționale comune asupra comerțului cu arme convenționale este cauza centrală a traficului ilegal de armament și a ușurinței cu care actorii non-statali – de exemplu, grupările teroriste sau cele separatiste – își pot achiziționa arme, muniții și explozivi³⁸. Această observație a statului sud-asiatic a fost adusă pe fondul prevederii în tratatul ONU a principiului conform căruia producătorii/furnizorii de armament au obligativitatea de a evalua potențialii compărători înaintea efectuării tranzacției, cu scopul de a evita furnizarea de arme unor state aflate sub embargou internațional, unor grupări teroriste sau dacă aceste arme ar avea potențial de a fi utilizate pentru încălcarea drepturilor omului³⁹. O altă observație ridicată de India privea concentrarea eforturilor Națiunilor Unite asupra unor programe pentru reducerea traficului ilegal de armament, deja existente, un exemplu fiind programul de acțiune pentru prevenirea, combaterea și eradicarea ilicitului în privința armelor mici și a armelor ușoare (UN Program of Action to Prevent, Combat and Eradicate the illicit in Small Arms and Light Weapons in all its Aspects).

Urmând aceeași linie, și la votarea în Adunarea Generală a ONU a Tratatului privind Comerțul cu Arme, India s-a abținut, motivându-și decizia prin faptul că textul final al tratatului nu a răspuns observațiilor ridicate de acest stat și că actul tratează superficial problema terorismului și a actorilor non-statali în achiziționarea de armament. Pe 2 Aprilie 2013, dintre cele 180 de state membre ONU care au analizat tratatul, 154 au votat pentru adoptarea acestuia, 3 împotriva (Siria, Iran, Coreea de Nord) și 23 s-au abținut. Tratatul privind Comerțul cu Arme va fi semnat pe 3 iunie 2013 și va intra în vigoare la 90 de zile după ce 50 de state semnatare îl vor ratifica.

³⁶ Prakash, 2003, p. 8.

³⁷ *A Global Arms Trade Treaty: What States Want*, 2007, p. 8

³⁸ *Ibid.*, p. 13-14.

³⁹ Pratyush 2013.

Bibliografie

- Krasner 1985 - S.D. Krasner, *Structural Conflict. The Third World Against Global Liberalism*, Berkeley/Los Angeles/London, 1985.
Krasner 1999 – S.D. Krasner, *Sovereignty. Organised hypocrisy*, Princeton, 1999.
Lin, Roy 2011 – C. Lin, D. Roy D. (editors), *The Future of United States, China, and Taiwan Relations*, New York, 2011.

Articole și studii de specialitate

- Ahuja, 2012 – N.B. Ahuja, „States' police to get Central force arms”, *The Asian Age*, April 19th, 2012.
Arya 2012 – S. Arya, „Indian 'AK-47' too fast for its own good”, *Times of India*, January 14th, 2012.
Bedi 2012 – R. Bedi, „No Guns, No Glory. The battle between the Army Chief and the MoD has caused the force's modernisation to slow down”, *Tehelka Magazine*, Vol. 9, Issue 14, Aprilie 7th, 2012.
Bhattacharyya 2011 – R. Bhattacharyya, „Small Arms Proliferation in the Northeast: The Chinese Connection – I”, *Indian Defence Review*, June 27th, 2011.
Bhaumik 2010 – S. Bhaumik, „Where do 'Chinese' guns arming rebels really come from?”, *BBC News*, August 3rd, 2010.
Biswas 2012 – S. Biswas, „Why do so many Indian parliamentarians need guns?”, *BBC News*, August 3rd, 2012.
Carvalho și colab. 2010 – B. Carvalho, J. Hobson, H. Leira, *The Noble Discipline of IR: The Stubborn Myths of 1648 and 1919 and the Denial of Imperialism*, Paper prepared for the Millennium Annual Conference, London, October 16th–17th, 2010.
Datta 2009 – S. Datta, „Complicity of State Actors in Chittagong Arms Haul Case Revealed”, *IDSA COMMENT*, March 9th, 2009.
Fordham, Asal 2007 – B.O. Fordham, V. Asal, „Billiard balls or snowflakes?: Major power prestige and the international diffusion of institutions and practices”, *International Studies Quarterly*, Volume 51, Issue 1, 2007, pp.31 – 52.
Gulf Times, 16/5/2009 – „Former spy chiefs arrested for arms' smuggling”, *Gulf Times*, May 16th, 2009.
Gordon 2012 – E. Gordon, „Global Peace Index Offers Warped Window on the World”, *The Commentary*, June 19th, 2012.
Grimmett 2011 – R.F. Grimmett, *Conventional Arms Transfers to Developing Nations, 2003-2010*, Congressional Research Service, September 22nd, 2011.
Haroon 2012 – A. I. Haroon, „Tajikistan stands top in Central Asia in Global Peace Index”, *Global Travel Industry News Pakistan*, June 13th, 2012.
Hossain 2012 – M. Hossain, „Cadres buying smygged small arms”, *Intel report*, February 19th, 2012.
Kanwal, Chansoria 2010 – G. Kanwal, M. Chansoria, *Small Arms Proliferation in South Asia: A Major Challenge for National Security*, Centre for Land Warfare Studies (CLAWS), New Delhi, Issue Brief, May 18th, 2010.
Khan 2007 – S. R. Khan, *Poor Policing and Weak Intelligence Gathering*, Institute of Peace and Conflict Studies, October 10th, 2007.
Graber 2010 – A. Kerr, „Beyond billiard balls: transnational flows, cultural diversity and digital games”, in Graber C.B., *Governance of digital game environments and cultural diversity: transdisciplinary enquiries*, Edward Elgar, Cheltenham, 2010, pp. 47-73.
Killicoat și colab. 2007 – P. Killicoat, C.J. Chivers, P. Collier, A. Hoeffler, „What Price the Kalashnikov? The Economics of Small Arms”, *Small Arms Survey*, 2007.
Kohli 2011 – A. Kohli, *Mapping Murder. The Geography of Indian Firearm Fatalities*, India Armed Violence Assessment, Issue Brief, No. 2, September 2011.
Lakhsman 2010 – N. Lakhsman, „India among the least peaceful places”, *The Hindu*, June 9th, 2010.
Mahapatra 2008 – D. Mahapatra, „Vacant police posts affecting security: PM”, *The Times of India*, May 19th, 2008.
Markowski și colab. 2008 – S. Markowski, S. Koorey, P. Hall, J. Brauer, „Channels of small-arms proliferation: policy implications for Asia-Pacific”, *The Economics of Peace and Security Journal*, Vol. 3, No. 1 (2008), pp.79-85.
Mustafa 2012 – M.Q. Mustafa, „Proliferation of Small Arms and Light Weapons: Case Study- South Asia”, *The Institute of Strategic Studies*, Islamabad, 2012.
Times of India, May 20th, 2012 – „Over 29000 AK-47s procured for India's paramilitary forces”, *Times of India*, May 20th, 2012.
Patil 2012 – G.S. Patil, „DNA investigation: license to kill”, *DNA*, July 22nd, 2012.
Petre 2012 – Petre S., „India și chestiunea armelor de mici dimensiuni”, *Centrul de Studii Est-Europene și Asiatice-CSEEA*, 19 august, 2012.
Prakash 2003 – Prakash R., *India's Security Interests and the Arms Trade Treaty*, ORF Occasional Paper, februarie 2003.
Pratyush 2013 – Pratyush, „UN Arms Treaty: A Sore Spot for India's Military”, *The Diplomat*, April 12, 2013.
Sabha 2008 – R. Sabha, *Low Police- Population Ration*, March 25th, 2008.
Siddiqui 2012 – P.I. Siddiqui, „UP Police functions at 35% strength”, *The Times of India*, May 1st, 2012.
Singh 2012 – R.P. Singh, *Indian Government at the United Nations Arms Trade Treaty negotiations*, Control Arms Foundation of India, July 3rd, 2012.
Unithan 2011 – S. Unithan, „Forces Faces Gun Crisis. Indian forces face small arms shortage”, *India Today*, May 7th, 2011.
Wettlaufer 2006 – B. Wettlaufer, *Sub-State International Actors: Ontario's Foreign Policy*, Paper Prepared for the Canadian Political Association Annual Conference York University, Toronto, June 2nd, 2006.

Documente

- A Global Arms Trade Treaty: What States Want*, Amnesty International Report, 2007.

COREEA DE NORD ÎNTRE CONCEPTUL JUCHE ȘI CONCEPTUL DE COLABORARE INTERNAȚIONALĂ

Suciu Marian

Abstract. *North Korea between the principle of juche and international cooperation relations.* North Korea political ideology, juche idea is not bad, but the leaders of the country used this ideology in order to obtain money and veneration and this transformed North Korea in a poor country, with a high rate of starvation. But today there are many new economical cooperation projects with the Republic of Korean and with the People's Republic of China, that can change The Democratic People's Republic of Korea into a prosper country. The fate of today's North Korea is in Kim Jong-Un's hands and his future decisions will transform his country into a prosper country or into a battlefield.

Cuvinte cheie: Coreea de Nord, Juche, Colaborare, Economie, Politică de stat.

Keywords: North Korea, Juche idea, Colaboration, Economy, State politics.

În contextul unei lumi globalizate Coreea de Nord se autoizolează, acest fapt ducând la o economie slăbită, susținută artificial de Republica Populară Chineză. Însă faptul cel mai îngrijorător este sărăcia aflată în discrepanță cu bogăția în care familia lui Kim Il-Sung trăiește. Totuși, dictatura urmașilor lui Kim Il-Sung rezistă și s-ar părea că prin continua îmbunătățire a ideologiei naționale vor reuși să mențină sub control poporul nord coreean.

Începând cu anul 1972, viziunea filozofico-politică juche¹ este recunoscută ca viziune oficială a statului Republica Democrată Populară Coreea² după care marii lideri ai Coreei de Nord: Kim Il-Sung (1912-1994), Kim Jong-Il (1942-2011) și Kim Jong-Un (1983-prezent) au reușit să cârmuiască statul nord coreean spre sărăcie și dezastru economic.

Conceptul juche și politica juche a fost folosită pentru prima dată de liderul Kim Il-Sung pe 28 decembrie 1955 într-un discurs de propagandă și a fost confirmată și explicată în discursul publicat în *Rodong Sinmun* din decembrie 1962 ca ideologie socialist-naționalistă necesară în cadrul situație geopolitice externe, adică în cazul rupturii ideologice dintre Uniunea Sovietică și Republica Populară Chineză³.

Atmosfera conflictuală dintre Uniunea Sovietică și Republica Populară Chineză ia naștere deoarece, după moartea lui Iosif Stalin (1878-1953), când noua politică a Uniunii Sovietice sub Nikita Khrushchev (1894-1971) implică destalinizarea și revizionismul politic, iar aceste fapte nu sunt agreate de Republica Populară Chineză aflată încă sub influența liderului Mao Zhedong (1893-1976), acesta privindu-le ca pe o trădare a ideologiei marxist-leninistă.

În acest conflict ideologic între cele mai puternice state socialiste, Coreea de Nord își dezvoltă propria ideologie pentru a se menține pe o poziție de neutralitate în conflictul sino-sovietic și pentru ca liderul Kim Il-Sung să-și autopromoveze regimul dictatorial.

Pe de cealaltă parte, nevoia de autopromovare a regimului dictatorial prin ideologia juche vine din cauza: eșecul războiului coreean (1950-1953), opozițiilor regimului Kim Il-Sung, dificultăților economice și a suportului scăzut din partea Uniunii Sovietice, fapte care au pus în defavoare regimul dictatorial al lui Kim Il-Sung⁴.

Ideologia juche este compusă în fundament din ideologia marxist-leninistă, căreia i se adaugă elemente naționale și elementele eticii confucianiste⁵. Astfel se pornește de la ideologia pură a revoluției (din ideologia marxistă), căreia i se adaugă metodele dominației (ideologia leninistă), rezultând ideologia terorii și a dominație, adică ideologia stalinistă sau marxist-leninistă, pe care Kim Il-Sung o adaptează realității Coreei de Nord din acele vremuri.

Ideologia juche promovată de Kim Il-Sung se bazează pe patru piloni: subiectivitate la ideologie, autonomie, independență economică și apărare de sine⁶. Ultimii trei piloni nu sunt altceva decât o promisiune a independenței naționale și a obținerii unei vieți mai bune doar prin munca statului Nord Coreea. Autonomia este garantată de puterea de apărare pe care dictatorii de multe ori au folosit-o pentru a menține sub control populația, iar prin evoluția interioară fără ajutorul statelor capitaliste și doar cu puțin ajutor din partea compatrioților socialiști chinezi, Coreea de Nord a reușit să-și dezvolte într-o mică măsură propria economie.

În 2002 Bush a numit Coreea de Nord ca un stat făcând parte din axa răului⁷, dar Coreea de Nord și ideologia juche nu este în totalitate rea, partea negativă fiind reprezentată de modul în care Kim Il-Sung și urmașii acestuia au

¹ Ce poate fi tradus cu ajutorul cuvântului "subiectul" în limba română, asemenea traduceri în limba engleză prin cuvântul "the subject".

² Lee 2003, p. 105.

³ Kang 2001, pp. 364.

⁴ Kwak 2010, p. 225.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Warner 2008, p.9.

folosit ideologia și puterea pentru a cârmui statul. Din perspectiva unor eurocentriști și din perspectiva unor americano-centriști puterea de la Pyongyang își bazează forța pe frică, izolare, unitatea elitei și politica juche⁸.

Putem afirma cu tărie că după cel de al doilea război cele două țări coreene au fost lăsate în ruină, iar transformarea Coreei de Sud într-o putere economică cu ajutorul Statelor Unite ale Americi este o minune, iar un miracol este ridicarea din dărâmături a unui stat sărac precum Coreea de Nord și dezvoltarea într-o oarecare măsură a agriculturii și industriei grele. Din nefericire însă, după o scurtă perioadă de ridicare economică, economia și dezvoltarea Coreei de Nord va intra într-o perioadă lungă de stagnare și criză.

Printre punctele importante ale ideologiei juche sunt elementele confucianiste introduse de Kim Il-Sung, adică loialitatea și pietatea filială.⁹ Prin loialitate și pietate filială statul nord coreean a reușit să clădească o dictatură temeinică, deoarece Kim Il-Sung devine tatăl patriei coreene, iar coreenii, ca și fiii și fiice al lui Kim Il-Sung, trebuie să-l respecte, deoarece tatăl este cel care se îngrijește de toate cele necesare copiilor, iar aceștia îi datorează respect, loialitatea și supunere totală¹⁰.

Un alt punct important al ideologiei este faptul că poporul din Coreea de Nord acceptă poziția de lider al lui Kim Il-Sung și transformarea familiei lui Kim într-o familie domnitoare prin ideologia cultului personalității, iar această acceptare se datorează faptului că Coreea în timpul dinastiei Chosŏn (1392-1897) a fost obișnuită cu familia domnitoare.

După decesul lui Kim Il-Sung în 1994, fiul său, Kim Jong-Il, preia conducerea, iar ideologia juche ajunge la punctul său de maturitate. Această maturitate se bazează și pe „Cele 10 principii ale ideologiei unitare” pe care Kim Jong-Il le-a prezentat în 1974 și cărora ulterior li s-au adăugat sub-principii menite să transforme politica ideologică juche într-o ideologie a cultului personalității. În acest context Kim Jong-Il își transformă tatăl într-o personalitate etern prezentă în viața coreenilor, iar urmașii lui Kim devin asemenea unei familii regale¹¹.

Din nefericire, ideea antropocentristă pe care o aducea în ideologia juche Hwang Jang-yop nu a fost înțeleasă pe deplin de liderul nord coreean¹², iar Hwang Jang-yop a preferat în final să fugă în Coreea de Sud decât să accepte o ideologie bună în teorie, dar prost aplicată. În perspectiva oficială a lui Kim Jong-Il independența, puterea creatoare și conștiința de sine (provenite din antropocentrism) există doar prin raportarea la masele de oameni¹³.

Ideologia juche în practică nu este considerată bună deoarece de multe ori liderii de la Pyongyang au ales să sacrifice confortul poporului pentru securitatea lor sau pentru propriul lor confort. Din 1953 și până în 1960 s-a putut realiza o reabilitare a Coreei de Nord și o industrializare a ei, dar începând cu 1960 Kim Il-Sung a decis că în loc de industrializare e mai bine să întărească puterea militară, deoarece el considera că a reușit să industrializeze țara și a îndeplinit nevoia de independență economică pe care o impunea ideologia juche. Începând cu 1960 planurile de șase ani privitoare la industrializare vor rămâne în urmă, accentul căzând în această perioadă pe nevoia de autoapărare, deoarece coreenii depindeau în totalitate de ajutorul militar chinezesc și sovietic (după cum și războiul coreean a ajuns la un armistițiu din cauza chinezilor care au trimis mai mult de un milion de oameni pe teritoriul nord coreean)¹⁴.

În perioada 1970-1975 Coreea de Nord, ca și alte state comuniste, oferea materie primă și lucruri de manufactură Japoniei și țărilor vest europene în schimbul tehnologiei dezvoltate de aceste țări, prin acest fapt fiind vizibil faptul că ideologia juche pe planul independenței economice era imposibilă. Coreea de Nord avea nevoie de noua tehnologie pentru a se putea dezvolta, iar această perioadă de deschidere va ajunge la punctul său de apogeu în 1975, când planurile pe șase ani de dezvoltare a Coreei de Nord au ajuns pentru prima dată la finalizare¹⁵.

Însă începând cu 1976 Coreea de Nord va atinge niște datorii record față de țările dezvoltate, deoarece Kim Il-Sung dorea o dezvoltare rapidă, cea ce pentru o țară săracă și cu puține materii prime ce se autoizolează este imposibil. Astfel că după 1976 deschiderea și schimburile cu țările dezvoltate se oprește, iar recesiunea globală din perioada 1979-1982 va face imposibilă obținerea unor credite. Kim Il-Sung a încercat să suplinească lipsa importului de tehnologie cu mobilizarea muncitorilor și a țăranilor, dar nu s-a reușit echilibrarea deficitului veniturilor prin simpla mobilizare a coreenilor¹⁶.

De asemenea, atitudinea revizionistă a Uniunii Sovietice, deși considerată deranjantă, nu a fost contestată, ajungându-se astfel la negocieri profitabile pentru Coreea de Nord, precum obținerea de avioane de luptă. Însă în urma incidentului din 1983, când mai mulți delegați din Coreea de Sud au murit, Japonia și alte țări au lansat un embargo

⁸ Mansourov 2006, p.55.

⁹ Kwak 2010, p.224.

¹⁰ *Ibidem*, p.227.

¹¹ Li 2009, p.65.

¹² Cha și colab. 2012, p.111.

¹³ Oh și colab. 2000, pp.21-22.

¹⁴ Gills 1996, p.205.

¹⁵ *Ibidem*, p.206.

¹⁶ Gills 1996, pp.206-207.

împotriva Republicii Democratice Populare Coreea. În plus, prin boicotarea Jocurilor Olimpice din Coreea de Sud, Coreea de Nord a reușit doar să se pună într-o umbră și mai neagră¹⁷.

Cel mai grav este că în graba de a industrializa și a militariza a Coreei de Nord, liderii ei au uitat că un stat ce se autoizolează are nevoie și de o agricultură performantă. Astfel că programul „Marșul arzător” din 1994-1998 și mai apoi „Marșul forțat până la victoria finală” au reușit să ducă la moarte prin înfometarea a sute de mii de oameni pentru dezvoltarea militară și industrială a Coreei de Nord¹⁸.

După cum am văzut mai sus, ideologia juche duce la izolarea statului nord Coreean, iar acesta nu poate supraviețui singur, deoarece viziunea liderilor săi este concentrată pe ostilitate, după cum se vede și din faptul că au fost dezvoltate arme nucleare în Coreea de Nord. Însă odată cu venirea lui Kim Jong-Il la putere s-a văzut o anumită deschidere spre lumea Occidentală, un exemplu fiind grupul Hyundai, care a investit în punctul turistic de pe muntele Kungang și în Complexul industrial Kaesong, care este de fapt dezvoltarea unei zone economice libere pentru 50 de ani¹⁹.

Cu toate că situația Coreei de Nord nu a fost roz mult timp înainte de cooperarea cu Hyundai și înainte de trimiterea ajutoarelor umanitare din partea țărilor occidentale, totuși Coreea de Nord a supraviețuit după căderea blocului comunist datorită legăturilor cu Republica Populară Chineză ca partener de schimburi comerciale. Însă noua perspectivă globală cere și conducerii de la Pyongyang, precum a cerut Beijingului, o adaptare la politica și economia actuală. Una dintre măsurile Pyongyang-ului a fost denominarea monedei în 2009, pentru a asigura o stabilitate socială, deși pe de altă parte această măsură ar putea anunța și o deschidere a pieței economice nord coreene. De asemenea, un proiect de cooperare economică și industrială cu China a fost început pentru zona Rajjin și a insulei Hwangumpyong, proiecte care mulțumesc interesele ambelor țări²⁰.

De asemenea, în ultima perioadă, Coreea de Nord a reușit să mențină relații de schimburi cu majoritatea țărilor Uniunii Europene și este trist că în ultimii doi ani din cauza testelor cu rachetelor cu rază lungă de acțiune relațiile cu Uniunea Europeană se degradează²¹.

Această deschidere a Coreei este pusă pe faptul că se dorește o evoluție culturală și economică prin colaborare și schimburi comerciale corecte, dar prin care să nu se infiltreze corupția sistemului burghez²².

Punctul slab al economiei coreene este faptul că schimburile cu exteriorul sunt privite ca mici ajustări ale economiei, iar pe de cealaltă parte, din punct de vedere al materialului brut, Coreea de Nord se bazează pe sine, acest lucru cauzând de multe ori blocarea industriei și oprirea curentului electric produs de centrale pe cărbunii.

În noul context al liderului nord coreean Kim Jong-Un instalat în 2012 se speră că se va reveni la o atitudine pacifistă a Coreei de Nord și se va reevalua propria ideologie pentru a putea evolua spre o situație mai bună, deoarece Coreea de Nord are potențial, iar o deschidere economică majoră asemenea Chinei ar fi benefică.

Ideologia juche este în teorie bună, dar aplicarea ei în Coreea de Nord a dus la înfometarea și chinuirea poporului, iar mai apoi, din punct de vedere teoretic, autonomia și independența economică pe care o presupune această ideologie duce la izolare statului de restul lumii, iar Republica Democrată Populară Coreeană, fiind un stat mic cu puține resurse și cu o industrie și agricultură ce se dezvoltă încet, are neapărată nevoie de legătură cu restul lumii.

Modelele de cooperare în regiunea Rajjin și la insula Hwangumpyong, în zona muntelui Kungang și în Complexul industrial Kaesong pot fi un impuls pentru deschiderea parțială a Coreei de Nord spre un alt fel de politică economică. O țară nord coreeană în care siguranța națională nu este o problemă vitală în contextul în care Republica Populară Chineză o susține și în care paranoia ar dispărea poate depăși statutul de lider al Coreei de Sud prin mâna de muncă ieftină. Majoritatea populației va alerga spre zonele economice deschise pentru a-și putea susține familia. De asemenea, profitul pe care-l va avea statul nord coreean de pe urma zonelor economice va putea fi investit în dezvoltarea agricolă și industrială.

Coreea de Nord se află astăzi la un pas de evoluția ideologică și economică, dar hotărârea finală asupra evoluției statului nord coreean stă în mâinile lui Kim Jong-Un și în mâinile țărilor Occidentale. Paranoia arătată în ultima perioadă referitoare la testarea rachetelor cu rază lungă de acțiune, arată că Occidentul nu crede într-o existență pașnică alături de regimul dictatorial nord coreean. În acest moment, Occidentul transformă orice țară dictatorială într-o oaie neagră, fără să analizeze progresul ei spre o nouă ideologie. Dar noile zone economice ale Coreei dictează o schimbare în ideologia juche. Pe viitor, această ideologie s-ar putea să devină mai deschisă datorită climatului geopolitic actual, dar dacă presa occidentală și liderii de la Pyongyang rămân paranoici și se izolează de contextul actual, omenirea poate să aștepte de la ideologia juche doar la un drum spre apocalipsă.

¹⁷ *Ibidem*, pp.207-210.

¹⁸ Oh și colab. 2000, p.32.

¹⁹ Kim 2009, p. 156.

²⁰ Dong 2012.

²¹ Heo 2011.

²² *Ibidem*.

Bibliografie

Cărți

- Cha și colab. 2012 – J.H. Cha, K.J. Sohn, *Exit Emperor Kim Jong-Il*, Bloomington, 2012.
- Gills 1996 – B.K. Gills, *Korea versus Korea: A case of contested legitimacy*, New-York, 1996.
- Kim 2009 – S. C. Kim, *The state-business coalition for South Korea's engagement with North Korea*, în S. C. Kim și D. Kang (eds.), *Engagement with North Korea: A viable alternative*, New-York, 2009.
- Li 2009 – J.C. Li, *Kim Jong-Il's Leadership in North Korea*, New-York, 2009.
- Oh și colab. 2000 – K. H. Oh, C. Ralph, *North Korean Through The Looking Glass*, Arlington, 2000.
- Mansourov 2006 – A. Y. Mansourov, *Emerge of the Second Republic: The Kim Regime Adapts to the Challenges of Modernity*, în Y. W. Kihl și H. N. Kim (eds.), *North Korea: The Politics of Regime Survival*, , New-York, 2006.
- Warner 2008 – M. Warner, *A Historical-critical Examination of North Korean's Juche Ideology Using Fantasy Theme Analysis: A Vision Transformed*, Ann Arbor, 2008.

Reviste

- Dong 2012 – Y. Dong, *Economic outlook of North Korea in 2012*, în „Korea Focus”, Ianuarie, 2012. Disponibil pe http://www.koreafocus.or.kr/design3/Essays/view.asp?volume_id=120&content_id=104005&category=G, vizualizat în 4.03.2013.
- Heo 2011 – I. Heo, *North Korea's Ideological Dilemma in Economic Opening*, în „Korea Focus”, August, 2011. Disponibil pe http://www.koreafocus.or.kr/design3/Essays/view.asp?volume_id=114&content_id=103734&category=G, vizualizat în 4.03.2013.
- Kang 2001 – K. S. Kang, *Juche Idea and the Alteration Process in Kim Il Sung's Works: A Study on How to Read Kim Il-Sung's Works*, în „Monash University: KSAA Conference 2001”, 2001, pp.363-374. Disponibil pe <http://arts.monash.edu.au/korean/ksaa/conference/33kwangshickkang.pdf>, vizualizat în 4.03.2013.
- Kwak 2010 – D. H. Kwak, *The analysis of Juche idea from the point of view about confucianism*, în „Studia Philologia”, III, 2010, pp. 223-229.
- Lee 2003 – G. Lee, *The Political Philosophy of Juche*, în „Stanford Journal of East Asian Affairs”, I, 2003, pp. 105-112. Disponibil pe <http://www.stanford.edu/group/sjeaa/journal3/korea1.pdf>, vizualizat în 3.04.2011.

CONCEPTE FUNDAMENTALE LA ANTONIO GRAMSCI ÎN ANALIZA FENOMENULUI RISORGIMENTAL

Drd. Ioana Cristea (Drăgulin)

Abstract. Fundamental Concept Antonio Gramsci analyzing the phenomenon Risorgimento. *Hegemony is a key concept in understanding the way in which Antonio Gramsci analyzed the Italian state and its society during the "Risorgimento" movement. Based on the concepts of power and dominant ruling class, Gramsci believes that it is almost compulsory to be a political hegemony even "before coming to power." These three concepts are closely related. The power is exerted by a dominant ruling class in order to impose a political hegemony. These concepts are used either to analyze power relations between different social groups or to explain the historical and institutional development of the Italian State, the relationships established between the North and the South part of the country during the nineteenth century until the outbreak of WWI. The author of this study will conduct a theoretical analysis of the concepts of political hegemony, dominant power and dominant ruling class driven from the fundamental work of Antonio Gramsci, Quaderni del Carcere.*

Keywords: *hegemony, political hegemony, dominant power, dominant ruling class, power.*

Cuvinte cheie: *hegemonie, hegemonie politică, putere dominantă, clasă dominantă, putere.*

Introducere. Risorgimento este una dintre temele istorice care au suscitat la Antonio Gramsci abordarea unor concepte teoretice și politice importante. Acesta a analizat fenomenul risorgimental pornind de la studierea forțelor politice ale timpului.

Unul din elementele ce trebuie să fie luate în considerare când analizăm perioada istorică cunoscută sub numele de *Risorgimento* este că nu a existat o viziune unică și unitară a elitelor locale. Curentele politice aveau viziuni diferite, în anumite aspecte diametral opuse atât asupra arhitecturii noului stat italian cât și a metodelor care trebuiau să fie folosite pentru realizarea acestui proiect politic. Din acest motiv și literatura de specialitate a reflectat aceste viziuni. Una dintre problemele principale a fost aceea a arcului de timp în care acest fenomen s-a desfășurat. Delimitarea perioadei temporale este importantă deoarece legitimează acțiunea unor actori politici în detrimentul altor actori politici.

Il Risorgimento ca expresie politică s-a desfășurat în două etape: prima dintre acestea a privit perioada anilor 1859-1861 în timp ce a doua etapă s-a desfășurat între anii 1861-1871. Deși în mod strict și restrictiv, perioada în care statul italian s-a creat este între anii 1859-1871 (încheierea războiului franco-prusac) sunt mulți specialiști care consideră că epoca risorgimentală a început cu anul 1815, s-au poate chiar mai devreme și nu s-a încheiat la 1870, sau 1871 ci în anul 1918, odată cu încheierea primului război mondial, având ca perioade intermediare 1859-1861 și 1861-1871.

Definirea conceptelor

Risorgimento. Definirea conceptului de *Risorgimento* este importantă deoarece ne poate explica extensia în spațiu și timp al fenomenului. Încă de la primele lucrări citite despre acest fenomen am observat că există o discontinuitate majoră. Mai exact, nu există o definiție unică a perioadei în care acest fenomen s-a desfășurat. În lucrările de specialitate, ce reprezintă bibliografia obligatorie de parcurs pentru disciplina istorie în școlile italiene la diferite nivele, fenomenul este explicat astfel:

Prin *Risorgimento* se înțelege acea perioadă istorică în care a avut loc un proces al renașterii sentimentului național pe fondul acceptării și chiar a teoretizării conceptului de „Stat Unitar”. Conceptul de *Risorgimento* se află în totală opoziție cu acela de *revoluție*. Realitatea istorico-politică a vremii a arătat că îndeplinirea idealurilor de unitate teritorială și de cucerire a independenței de stat s-a realizat ca urmare a expansiunii progresive a statului Piemontez aflat sub conducerea dinastiei sabaude, respectiv a Casei de Savoia. Ca și în cazul Germaniei un rol important în desfășurarea acestui proces l-a avut îmbinarea activității diplomatice cu aceea a armelor armatei piemonteze. Sau mai exact, pentru a personaliza, rolul unui om de stat precum Camillo Benso di Cavour și puterea economico-militară a dinastiei piemonteze de Savoia.¹ Conform acestei interpretări a Risorgimento-ului perioada de desfășurare a acestui fenomen poate fi identificat între anii 1859-1871.

În unul dintre cele mai importante dicționare explicative ale limbii italiene; „Lo Zingarelli” este dată următoarea definiție: „Perioadă istorică cuprinsă între sfârșitul secolului al XVIII-lea și anul 1870, în care se desfășoară procesul de formare a statului național italian”.²

¹ Guarracino și colab. 1993, p. 792.

² Zingarelli 2004, p.1554.

Observăm deja, în această scurtă definiție a fenomenului, că momentul de început al acestuia este translatat la sfârșitul secolului al XVIII-lea deci cu o jumătate de secol mai înainte decât în varianta „ oficială” predată în școli. Momentul încheierii fenomenului risorgimental este totuși același.

Criteriul istorico-politic. În *Quaderni del carcere (Caietele din închisoare)* regăsim cele mai importante analize, discuții și observații realizate de Gramsci pe tema fenomenului risorgimental. În Primul Caiet intitulat, *Direzione politica di classe prima e dopo l'andata del governo* Gramsci a subliniat că în analiza fenomenului risorgimental este deosebit de important *criteriul istorico-politic*. Pentru teoreticianul sard: „... Criteriul istorico-politic (...) este acesta: că o clasă este dominantă în două moduri, adică dacă este dominantă și conducătoare. De aceea, o clasă înainte să ajungă la putere trebuie să fie «diriguitoare», iar în momentul în care va ajunge la putere va fi «dominantă» și «diriguitoare»”³.

Pe parcursul *Caietelor din închisoare*, Gramsci identifică *criteriul istorico-politic*, ca trăsătură fundamentală al secolelor al XIX-lea și XX. Teoreticianul sard consideră că pentru perioada citată, cheia de lectură a istoriei politice a Italiei a fost oferită de Vincenzo Gioberti și Benedetto Croce. Conexiunea dintre concepțiile teoretice giobertiniane și cele crociene se regăsesc, în concepția lui Gramsci, în realitățile oferite de perioada risorgimentală. Este arcul de timp în care s-a format națiunea și statul italian. În această perioadă s-au exprimat două concepții politice proeminente: conservator și revoluționar. Concepția conservatoare și-a propus realizarea idealurilor risorgimentale pe modelul evolutiv, prin menținerea echilibrelor sociale, în timp ce concepția revoluționară dorea transformare, inovare, schimbarea echilibrelor sociale, etc. Gramsci consideră că acest binom ce se regăsește în perioada risorgimentală își are rădăcinile în plan cultural la conceptul de „clasicism național”, așa cum estetica culturală crociană reprezintă clasicismul literar și artistic⁴.

Hegemonie politică, putere și clasă dominantă. Pentru prima dată substantivul *hegemonia* și adjectivul *hegemon* au fost utilizate de Gramsci de patru ori într-un articol publicat în revista *Ordine Nuovo* intitulat „La Russia, potenza mondiale” publicat pe 14 august 1920⁵. Importanța identificării apariției acestui concept pentru prima dată în opera gramsciană este dată de posibilitatea de a identifica sensul pe care acesta l-a folosit la început și de a vedea evoluția conceptului pe parcursul următoarelor articole sau studii publicate⁶. Conceptul de *hegemonie* a fost folosit în *Quaderni del Carcere* în mod polivalent⁷.

Interesant este că acest concept fusese folosit și de Lenin. Mai mult, ca și Lenin, Gramsci îl aduce în discuție conceptul *hegemonie* atunci când analizează *il Risorgimento* având o anumită distanță de factorul economic și întărirea factorului ideologic⁸.

În anul 1926 a fost publicată una dintre cele mai interesante lucrări ale lui Gramsci: *Questione meridionale*. Aici, conceptul de *hegemonie* apare ca o articulare a dictaturii proletariatului în momentul în care va ajunge la stadiul de a conduce și de a domina. *Hegemonia*, în această lucrare, apare ca un rezultat al unei realități istorice foarte clare, și anume aceea a problemei meridionale în Italia. Conceptul reprezintă o sinteză a unei analize gramsciene asupra structurii sociale italiene în care, în viziune marxistă sunt identificate rolurile specifice ale intelectualității, țăranilor, muncitorilor, a forțelor politice, etc⁹.

De aceea conceptul de *hegemonie* începe să reprezinte capacitatea de a înțelege procesele reale, identificate din punct de vedere istoric în care au fost individualizate forțele sociale care pot și trebuie să fie implicate în procesul revoluționar¹⁰. Cuvântul cheie deosebit de important identificat de Gruppi este „forțele sociale”. De ce? Pentru că permite dezvoltarea teoriilor gramsciene. Prin forțe sociale este deschisă calea către alianțe între diferitele straturi sociale pentru a încerca o unificare a cererilor sociale ale acestora într-o propunere organică ce pune în discuție marile probleme sociale. Numai așa forțele sociale puteau să se transforme din grupuri *subalterne* în grupuri *conducătoare* așa cum arată Gramsci: „Proletariatul poate să devină clasa conducătoare și dominantă în măsura în care reușește să creeze un sistem de alianțe în clase ce îi va putea permite să mobilizeze împotriva Statului burghez și a capitalismului marea majoritate a populației ce muncește”¹¹.

Iar aici sensul nu poate fi văzut în sens restrictiv adică a proletariatului dar luând în vedere particularitățile Italiei risorgimentale sensul este mult mai larg și prevedea și includerea, am putea spune obligatorie în viziunea lui Gramsci a populației rurale. De aceea *hegemonia* în acest sens nu este sinonim cu conceptul de *dictatură a proletariatului*. Este

³ Gramsci 2007, p.41.

⁴ Liguori e Voza 2009, p.718.

⁵ Ferrata 1964, p.96.

⁶ Ragazzini 1978, p.6.

⁷ Nardone 1971, pp.127-128.

⁸ Caracciolo 1958, p.90.

⁹ Ragazzini 1978, p.7.

¹⁰ Gruppi 1972, p.76.

¹¹ Gramsci f.a, p. 140, 144-145.

mai degrabă, așa cum arată specialiștii gramscieni capacitatea de a conduce ce furnizează *dictaturii proletarietului* bazele sociale necesare¹². În cadrul acestui articol apar concepte complementare ce vin să sprijine conceptul de *hegemonie* ce sunt: *bloc*, *blocul istoric*, *blocul muncitoresc*, *blocul agrar*, *blocul intelectual*, ce vor fi dezvoltate în *Caietele din închisoare*.

Pornind de la conceptele de clasă dominantă și clasă conducătoare, Gramsci consideră că este aproape obligatoriu ca să existe o *hegemonie politică* chiar și „înainte de a ajunge la putere”¹³. În acest moment al analizei apare un concept cheie în gândirea gramsciană și anume acela de *hegemonie politică* ce este strâns legat de cel de *putere* care este exercitată de o *clasă dominantă*. Avem deci, trei concepte gramsciene strâns legate între ele: *hegemonie politică*, *putere* și *clasă dominantă*.

Conceptul de hegemonie la Gramsci nu are un sens restrictiv. Îl putem regăsi fie ca „direcție” fie ca „dominație”¹⁴ sau poate avea ambele valențe în același timp¹⁵. „... *supremația unui grup social se manifestă în două moduri, ca «dominație» și ca o «conducere intelectuală și morală»*. Un grup social este dominant în raport cu grupurile adversare atunci când tinde să «lichideze» sau să supună prin forță grupurile adversare și este conducătoare a grupurilor asociate sau aliate.”¹⁶

Hegemonia politică este produsul unei clase dominante care exercită în spațiul politic o *putere*. Referindu-se la resursele unei *puteri dominante*, care ar putea să conducă la apariția unei *clase dominante* ce exercită o *hegemonie politică*, Gramsci consideră că nu este obligatoriu ca acestea să fie de ordin material (financiar). Această afirmație este interesantă și pare să contrazică întreaga teorie pe care Gramsci a dezvoltat-o în jurul conceptului de *hegemonie*. De ce? Pentru că la Gramsci clasa hegemonă își întemeiază propria supremație la nivel economic. Aici teoreticianul sard este un clasic marxist. Însă concepția sa nu se limitează la atât. El consideră că supremația economică nu este suficientă: ea este *hegemonă* deoarece a alcătuit în jurul său un sistem de alianțe cu clasele asociate și pentru că propune la nivel suprastructural o ideologie, o viziune asupra lumii, care este sprijin și de clasele asociate. De aceea, ea reușește să mențină un *bloc istoric* al forțelor sociale și politice având ca liant ideologia. În acest sens hegemonia clasei aflată la putere este dominantă și își impune conducerea în plan politic și cultural.

La polul opus este clasa *subalternă*. Aceasta este înainte de orice spoliată de plus valoarea pe care o produce la locul de muncă, iar pe lângă aceasta suferă și de influența ideologică și culturală a *clasei dominante*. Ea va rămâne subalternă până când nu va începe să își exprime propriile interese în mod coerent, până când nu va începe să conștientizeze propriul rol social, cultural și politic, până când nu va începe să își exprime propria viziune asupra lumii, și până când nu va reuși să depășească clasa *hegemonă* măcar în plan dialectic¹⁷.

Întrebarea care se pune este de ce Gramsci oferă o cheie de discuție asupra hegemoniei preluând toate elementele de gândire marxiste, însă elimină, din *Caietele* ... elementul economic la triada: *hegemonia politică*, *clasă dominantă* și *putere*¹⁸ atunci când analizează raportul din partidele politice în perioada risorgimentală?

Analizând raportul dintre cele două mari facțiuni politice al timpului ce în mod general sunt cunoscute în istoriografia italiană sub titulatura de partide „Partito d'Azione” (Partidul Acțiunii), cunoscut și ca partidul radicalilor și „Partito dell'Ordine” (Partidul Ordinii) cunoscut și ca partidul moderaților, Gramsci observă că moderații au reușit să stabilească direcția politică a Risorgiment-ului printr-o „atracție puternică și spontană, asupra întregii mase de intelectuali italieni”. De ce au reușit moderații să stabilească această direcție politică? Deoarece erau „o avangardă reală, organică a elitelor fiind în același timp parte a acestora”. Acesta este elementul de originalitate pe care Gramsci îl aduce în raport cu alți gânditori marxști. Elimină condiția obligatorie a atracției ce poate fi realizată de o putere dominantă, și deci de o clasă dominantă a elementului economic. El explică atracția pe care mișcarea moderată a exercitat-o în rândul elitelor prin elementul de organicitate și de apartenență la un grup social: „*Moderații au continuat să conducă Partidul Acțiunii chiar și după 1870 i-ar <<transformismul>> este expresia politică a acestei acțiuni; toată politica italiană de la 1870 până în zilele noastre este caracterizată prin <<transformism>> adică de crearea unei clase conducătoare conform elementelor impuse de moderați după 1848 prin absorbirea elementelor active din rândul claselor aliate și adversare. Direcția politică devine un aspect al dominației, deoarece reușește să absoarbă elitele claselor adversare fapt ce conduce la decapitarea și a slăbirii acestora. Ar trebui și chiar este obligatoriu să existe o hegemonie politică înainte de se ajunge la guvernare care nu ar trebui, însă, să se sprijine doar pe putere și pe forța materială de care dispune pentru ca să-și exercite direcția sau hegemonia politică.*”¹⁹.

¹² Gramsci f.a., p. 139.

¹³ Gramsci 2007, p.41.

¹⁴ Ragazzini 1967, p. 11.

¹⁵ Gruppi 1967, p. 3.

¹⁶ Gramsci 2007, p. 2010.

¹⁷ Ragazzini 1967, p.18.

¹⁸ Liguori e Voza 2009, p.717.

¹⁹ Gramsci 2007, p. 41.

Gramsci analizând *Partidul Acțiunii* a arătat de ce acesta nu a putut să devină forța politică menită să impună hegemonia politică:

1. nu avea posibilitatea să exercite același tip de atracție pe care l-a realizat *Partidul Moderaților*;
2. nu a fost în gradul de a se constitui ca o „forță autonomă”;
3. nu a putut să imprime fenomenului risorgimental un caracter mult mai popular și mai democratic;
4. nu a fost în gradul să prezinte o alternativă viabilă atracției „spontane” realizate de democrați prin organizarea unei „atracții organizate”²⁰;

Diferențele ideologice dintre cele două partide identificate de Gramsci erau următoarele:

Iacobinii, în Franța au luptat pentru interconectarea spațiului rural cu cel urban. Înfrângerea lor politică s-a datorat faptului că, prin acțiunile lor, au sufocat veleitățile clasei muncitoare.

Partidul Acțiunii ar fi trebuit să îi imite pe iacobinii francezi, chemându-i la luptă pe țărani prin intermediul promisiunii rezolvării problemei agrare. Astfel s-ar fi realizat alianța între elementul urban, reprezentat de burghezie și proletariat și elementul rural reprezentat de țărani. Acesta ar fi devenit grupul conducător și hegemon care ar fi transformat *il Risorgimento* într-un fenomen revoluționar îndreptat, în interior împotriva proprietarilor funciari, iar în exterior împotriva Austriei. Războiul civil declanșat în urma acestor fenomene revoluționare ar fi descătușat energiile primordiale ale societății italiene așa cum a făcut și în Franța în timpul revoluției. În urma acestui conflict sângeros urma să apară Italia modernă²¹.

În realitate, *Partidul Acțiunii*, în tradiția literaturii italiene, a confundat două concepte fundamentale: unitatea culturală cu unitatea politică și teritorială. În cazul Italiei de început de secol XIX, putem vorbi de o unitate culturală însă aceasta nu însemna în mod automat, unitate economică sau unitate teritorială. De aceea republicanii democrați, grupați în *Partidul Acțiunii* au ratat impunerea propriei viziuni privind unificarea și modernizarea statului italian deoarece nu au știut să reacționeze la politica moderaților, care au avut ca prim obiectiv stabilitatea internă a statului în fața oricărui proiect de reformă.

Concluzia lui Gramsci a fost că *Partidul Acțiunii* a fost condus, în realitate de Cavour și Victor Emanuel al II-lea, transformându-se în timp într-un organism de propagandă aflat în serviciul moderaților.²²

Pornind de la ipoteza oferită de Gramsci pentru a explica succesul liberalilor conservatori (moderați, grupați în *Partido dell'ordine*) în fața liberalilor revoluționari, (republicanii democrați, grupați în *Partidul Acțiunii*)²³ se deschid mai multe chei de lectură.

Succesul politic al moderaților se datorează inițiativelor private, aceștia neavând un program oficial, deoarece *Partidul Ordinii* nu era un partid politic clasic fiind mai degrabă o mișcare politică antirevoluționară. Moderații, provenind din rândul păturii conducătoare, erau intelectuali, oameni politici, proprietari de manufacturi, mari proprietari sau importanți administratori ai unor mari suprafețe de pământ, oameni de afaceri, comercianți, ce au exercitat prin statutul lor o atracție majoră asupra întregii clase de intelectuali²⁴. Sprijinul acordat de intelectuali măsurilor politice impuse de moderați a oferit legitimitate opțiunii modernizatoare a acestora. Un alt argument, folosit de Gramsci, pentru a explica succesul moderaților este că: „... (aceștia n.a) reprezentau un grup social relativ omogen, motiv pentru care ideile și direcția lor politică a cunoscut puține oscilații, mai exact au avut o linie de dezvoltare organică progresivă”²⁵.

Puterea de atracție exercitată de moderați s-a datorat *hegemoniei culturale* impuse democraților. Teoreticianul sard introduce conceptul de hegemonie culturală pentru a demonstra că *hegemonia* poate avea și sensul de *direcție* ce este impusă societății dar care nu este o *dominație*. Existența *hegemoniei culturale* se dezvoltă în paralel cu apariția limbii și a națiunii italiene: „*Pentru că procesul de formare, de răspândire și dezvoltare a limbii naționale unitare se transmite prin intermediul unor procese cu caracter molecular, ar fi util să vedem dacă acest proces este cunoscut și conștientizat în întregul său, pentru a fi în gradul de a putea intervenii în mod semnificativ. Aceasta intervenție nu trebuie să o considerăm ca fiind «decisivă» și că în mod automat va reuși să își atingă obiectivele, mai exact că va obține apariția unei limbi unitare; se va ajunge la crearea unei limbi unitare numai dacă aceasta este o necesitate iar, în acest caz «intervenția» va accelera procesul deja existent, însă care va fi această limbă este dificil să se prevadă: în orice caz dacă intervenția este «rațională» aceasta va fi legat în mod organic de tradiție, ceea ce este destul de important. Manzoni și clasicii doreau să impună un tip de limbă. Nu ar fi corect să spunem că aceste discuții au fost inutile și că nu au lăsat urme în cultura modernă, chiar dacă acestea nu au fost semnificative. În realitatea însă, în acest ultim secol, cultura unitară s-a dezvoltat și deci a avut loc și o extindere a unei limbi comune. Totuși, acest proces se realiza într-un ritm prea lent. De fiecare dată când apărea ... problema limbii, semnalul era că existau o serie de alte probleme:*

²⁰ Liguori e Voza, 2009, p.717.

²¹ Marcelli 1975, p.86.

²² Gramsci 2007, p.41.

²³ Chiaromonte f.a, p.41.

²⁴ Gramsci 2007, pp. 41-42.

²⁵ Gramsci, 1949, pp. 69-70.

de formare și extindere a clasei diriguitoare, sau necesitatea de a stabili relații mai intime și sigure între grupurile diriguitoare și masele populare - naționale: adică o reorganizare a hegemoniei culturale”²⁶.

Din acest motiv, hegemonia culturală nu poate fi opusă hegemoniei politice. Mai mult, Gramsci folosește termenii cultural și politic în corelație. De exemplu: hegemonia cultural-politică, politico-intelectuale, intelectual-moral și politic, etc., „Toată problema ce privește diferitele curente politice ce au existat în timpul perioadei risorgimentale, raporturile dintre acestea și raporturile pe care le-au avut cu forțele omogene sau subordonate din diferitele sectoare ale teritoriului național se reduce la această realitate fundamentală: și anume că moderații au reprezentat o clasă relativ omogenă, motiv pentru care ideile și direcția lor politică a cunoscut puține oscilații, mai exact au avut o linie de dezvoltare organică progresivă, în timp ce Partidul Acțiunii nu se sprijinea în mod efectiv pe nici o clasă... criteriul istorico-politic, pe baza căruia trebuie să fundamentăm propriile analize, este următorul: că o clasă este dominantă în două moduri: este «conducătoare și «dominantă». Este conducătoare pentru clasele aliate și dominantă pentru clasele adversare. De aceea, o clasă înainte să ajungă la putere trebuie să fie «conducătoare», iar în momentul în care va ajunge la putere va fi «dominantă» și «conducătoare»”²⁷. În concluzie, ipoteza pe care Gramsci a demonstrat-o este că moderații italieni, în loc să se transforme în adevărați iacobini și să încerce să declanșeze o revoluție activă au preferat să urmeze calea unei revoluții pasive acceptând ajutorul armelor piemontezilor²⁸.

Revoluție pasivă, revoluție fără revoluție. Pentru a demonstra procesul, fenomenul, conceptul de hegemonie, Gramsci a analizat unul dintre cele mai importante momente din istoria modernă a peninsulei italiene; *il Risorgimento*. Dacă este privit întreg procesul risorgimental din punct de vedere al planului cultural și intelectual hegemonia moderaților a impus modelul revoluției pasive din incapacitate de a construi de jos în sus proiectul național și unitar fiind obligați să folosească în plan politic principiul „compromisului”²⁹. „Compromisul” istoric identificat de Gramsci este cunoscut sub numele de *transformism*, „Transformismul reprezintă una dintre formele istorice ale procesului de formare a Statului modern în Italia ce se regăsește în cadrul conceptelor de «revoluție - restaurație» sau «revoluție pasivă». Transformismul este acel «moment istoric real» ce explică natura adevărată a partidelor ce se prezentau a fi extremiste în perioada acțiunilor militare (Partidul Acțiunii). Există două perioade ale transformismului: 1) de la 1860 la 1900 ce poate fi considerat transformism «molecular» în care indivizi, oameni politici, membri ai partidelor politice din opoziție se integrează individual în «clasa politică» conservatoare-moderată (caracterizată printr-o aversiune îndreptată către orice tip de intervenție venită din partea maselor populare în viața statului, față de orice reformă organică ce ar înlocui cruda «dominație» dictatorială cu o hegemonie; 2) de la 1900 încolo când grupuri extremiste întregi trec prin procesul transformismului în rândul moderaților (primul exemplu este formarea Partidului naționalist alcătuit din grupuri de ex-sindicaliști și anarhici, iar ulterior acest fenomen se va verifica în timpul războiului libian și al primului război mondial). Între cele două perioade a existat o mini perioadă intermediară 1890-1900 în care o masă de intelectuali s-au înscris în partidele de stânga, așa numiții socialiști, dar în realitate aceștia nu erau decât moderați...”³⁰

Conceptul de revoluție pasivă este folosit de Gramsci în mai multe ipostaze. Motivația generală este pentru a explica fenomenul risorgimental și problema meridională. Acest concept a mai fost folosit de Vincenzo Cuoco și folosit de Gramsci din dorința de a explica succesul moderaților în impunerea hegemoniei în societatea italiană pe tot parcursul secolului al XIX-lea până la intrarea în Primul război mondial (1916). Deci, Gramsci preia conceptul de la Cuoco pentru a explica evoluția fenomenului risorgimental: „Din politica moderaților apare cu claritate acest adevăr și este soluția acestei probleme ce a permis apariția Risorgimento-ului în formele și limitele în care acesta s-a desfășurat adică, ca o revoluție fără revoluție sau revoluție pasivă, așa cum apare la Vincenzo Cuoco”³¹.

O altă accepție folosită de Gramsci pentru conceptul de revoluție pasivă este acela al lipsei de participare a maselor. În cadrul acestui tip de mișcare, elitele politice și partidele politice, văzute ca grupuri de notabili, „confiscă” mișcarea revoluționară excluzând de la participare masele deoarece le este frică de faptul că nu le pot controla. Lipsa de participare a maselor nu trebuie văzută ca lipsă fizică, cât mai ales politică³²: „Vincenzo Cuoco a numit revoluție pasivă acel moment istoric care a avut loc în Italia ca efect al războaielor napoleoniene. Conceptul mi se pare exact nu numai pentru Italia, dar și pentru alte țări care au modernizat statul prin intermediul unor reforme sau războaie naționale, fără să cunoască experiența unor revoluții politice de tip radical-iacobin”³³. ... Conceptul de revoluție pasivă ar trebui să fie dedus în mod riguros de la două principii fundamentale ale științei politice:

²⁶ Gramsci 2007, pp. 2345-2346.

²⁷ Gramsci 2007, p.40.

²⁸ Maturi 1962, p.62.

²⁹ Voza 1978, p.125.

³⁰ Gramsci 2007, pp.962-963.

³¹ Gramsci 2007, p.40.

³² Macciocchi, 1974, pp. 146-147.

³³ Gramsci 2007, p. 504.

1) că niciuna dintre formațiunile sociale nu dispăre până când forțele productive care s-au dezvoltat în ea găsesc, încă, un loc de desfășurare;

2) că societatea nu își pune întrebări la problemele pentru care nu are deja pregătite soluțiile necesare...³⁴.

În procesul risorgimental, Gramsci consideră că unificarea teritorială a statului italian și apariția națiunii nu s-a putut realiza pe cale revoluționară, datorită slăbiciunii burgheziei peninsulare. În plus, chiar și unele dintre cele mai radicale personalități ale *Partidului Acțiunii*, și aici ne referim la Giuseppe Garibaldi a refuzat să se adreseze maselor rurale meridionale care la acea dată era singura categorie care ar fi putut să asigure forța de masă pentru declanșarea și desfășurarea unei revoluții. Lipsa de implicare a acestora a condus la limitarea impactului fenomenului risorgimental la cel politico-teritorial și de aceea a avut loc o *revoluție pasivă* sau o *revoluție fără revoluție*.

Citând-ul pe Giuseppe Ferrari, specialistul în problema agrară a *Partidului Acțiunii*, Gramsci arăta că: „...legea agrară, din punct de vedere programatic, concret și actual bine circumscrisă în spațiu și timp a devenit o vagă ideologie, un principiu de filozofie a istoriei. De observat este că la iacobinii francezi politica agrară a fost decât o intuiție politică imediată (armă de luptă îndreptată împotriva proprietarilor funciari și împotriva politicii federaliste a girondinilor) în care a fost eliminate excesele și exagerărilor utopiștilor «agrarienilor»³⁵.

Pentru a întări argumentația privind limitele impuse de moderați ca partid politic conducător și dominant, Gramsci alătură în analiza sa conceptul folosit de Edgar Quinet *revoluție-restaurație* a celui promovat de Cuoco de *revoluție pasivă* în critica adusă istorismului promovat de Benedetto Croce: „...Acest concept al lui Quinet ar putea să fie alăturat celui de «revoluție pasivă» a lui Cuoco? Atât conceptul de «revoluție - restaurație» cât și cel de «revoluție pasivă» promovat de Cuoco își propun să explice realitatea istorică a lipsei inițiativei populare în desfășurarea unor evenimente fundamentale în istoria italiană și faptul că «progresul» apare ca o reacție a claselor dominante la acțiunile subversive, neorganice și sporadice ale maselor populare, deci, avem de-a face cu «restaurații progresiste», «revoluții-restaurații» sau «revoluții pasive»³⁶.

În substanță, limitele și formele Risorgimentului italian semnaleză, în viziunea lui Gramsci o trăsătură profundă existentă în istoria italiană. Aceea a pasivității unei mari părți a populației, a lipsei de participare, datorată lipsei de voință politică de la nivelul elitelor.

Pornind de la această realitate Gramsci și-a propus să cerceteze originile „naționale” ale istorismului crocian. De ce apelează la Croce? Deoarece acesta este cel mai important reprezentant al istoriografiei oficiale liberal - moderate din perioada interbelică. Croce prin ideile sale validează viziunea liberalilor-moderați asupra fenomenului risorgimental și deci proiectul lor de modernizare. Din acest punct de vedere, Gramsci consideră că viziunea crociană asupra istoriei risorgimentale italiene este o formă a moderatismului politic deoarece, propune ca unică metodă de acțiune politică aceea în care progresul, desfășurarea istorică este rezultatul dialecticii bazat pe două principii: conservare și inovare: „Sub care forme moderații au reușit să stabilească aparatul direcției lor politice? În forme ce pot fi chemate «liberale» adică prin intermediul inițiativei individuale «private» (și nu prin intermediul unui program «oficial» de partid conform unui plan elaborat și constituit anterior acțiunii practice și organizatorice)³⁷.

Totodată, conceptul de *revoluție pasivă* a fost aplicat de Gramsci nu doar istoriei italiene sau a risorgimentului dar și a întregului secol XIX european. Vorbim despre procesul de modernizare a statului național prin intermediul unor reforme sau războaielor naționale, evitându-se modelul revoluționar iacobin: „Conceptul de *revoluție pasivă* mi se pare exact nu doar pentru Italia dar și pentru alte țări care și-au modernizat statul prin intermediul reformelor sau a războaielor naționale, fără să cunoască experiența unor revoluții politice radicale de tip iacobin...³⁸.

Pe baza acestei teorii Gramsci dezvoltă o analiză comparată între Franța și Italia, punând în evidență natura specifică a fenomenului risorgimental. Analiza privește atât factorul intern reprezentat de cele două grupări politice (radicalii și moderații) dar și factorul extern. Cu toate acestea, în analiza sa pune accentul pe factorul intern, deoarece i se pare definitoriu pentru explicarea cauzelor și ulterior al efectelor datorate fenomenului risorgimental.

Astfel, impulsul către crearea unei mișcări ce își propunea realizarea unor schimbări interne a condus la izbucnirea unei mișcări revoluționare în Franța sau așa cum s-a întâmplat în cazul italian impulsul pentru schimbare existent a urmat calea non revoluționară datorită: „... existenței unor forțe progresiste reduse numeric și slabe din punct de vedere economic și politic (totuși cu un potențial deosebit de ridicat ce reprezintă viitorul țării lor) pe fondul unei situații externe favorabile îndeplinirii obiectivelor reformiste³⁹.

În sprijinul acestei teorii, Gramsci citează cartea lui Raffaele Ciasca intitulată *L'origine del "Programma per l'opinione nazionale italiana del 1847-1848*.

³⁴ Gramsci 2007, p. 1774.

³⁵ Gramsci 2007, pp.961-962.

³⁶ Gramsci 2007, p. 957.

³⁷ Gramsci 2007, p.41.

³⁸ Gramsci 2007, p. 504.

³⁹ Gramsci 2007, p. 1360.

De aceea, în concepția lui Gramsci, specificitatea *revoluției pasive* în cadrul Risorgimentului italian constă în existența unor forțe limitate ce au venit să promoveze ideile progresiste fără să reprezinte grupul economic. În acest sens: „... grupul care promovează ideile nu provine din spațiul economic ci din rândul intelectualilor, iar concepția Statului în care aceștia își exprimă ideile își schimbă aspectul...”⁴⁰

Din punctul său de vedere, cu toate că au existat condiții economice și sociale similare în Franța și în Italia, ce ar fi putut conduce în cele două țări la mișcări cu caracter revoluționar, acest lucru s-a verificat doar în Franța unde burghezia era mult mai numeroasă și mult mai puternică din punct de vedere economic, fiind astfel în poziția de a putea să interpreteze și să reprezinte interesele stării a III-a alcătuită din burghezi, proletari și țărani.

În Italia situația a fost diferită deoarece nu au existat grupuri solide din punct de vedere economic care să sprijine opțiunea revoluționară promovată de radicali, de aceea grupurile economice moderate și-au impus programul politic.

Concluzii. *Il Risorgimento* în istoria Italiei reprezintă momentul fondării unei națiuni și a unui stat național. Mai mult, este o perioadă care, în funcție de specialiștii în domeniu se rezumă la câteva decenii sau la un secol. Problemele cu care societatea și noul stat s-au confruntat au fost majore. Și asta deoarece unificarea teritorială s-a realizat cu precădere pe cale armelor, și mai puțin printr-o activitate venită din partea poporului. Acest fenomen s-a verificat cu precădere la momentul anexării Regatului celor două Sicilii și deci a sudului peninsulei. Una dintre problemele cu care s-au confruntat diferitele elite locale a fost modul în care se va „așeza” noua societate italiană în raport cu vechile realități locale. Această problemă deosebit de sensibilă era vitală pentru acceptarea, mai ales din partea elitelor a eliminării vechilor realități statale din peninsulă, și deci a pierderii supremațiilor locale în dauna unei elite italiene, naționale. Experiența istorică a demonstrat că au fost două opțiuni reprezentată de două forțe politice: *Partidul Acțiunii* (al radicalilor) și *Partidul Ordinii* (al moderaților). Pentru a rezuma avem două opțiuni: a radicalilor, uniți în jurul modelului republican de guvernare ce doreau declanșarea unei revoluții menită să unifice Italia pe modelul Revoluției franceze de la 1789, deci o mișcare venită de jos în sus de la nivelul populației la nivelul elitelor, iar a doua opțiune, promovată de așa numiții moderații piemontezi, dorea realizarea unificării prin anexiuni teritoriale, moderații erau susținătorii modelului monarhic constituțional, a evitării oricărui tip de mișcări revoluționare, deci o mișcare venită de sus în jos de la nivelul elitelor către popor, o măsură impusă prin negocierile cu Marile Puteri europene.

Pornind de la această realitate recunoscută de toți specialiștii în domeniul risorgimental Gramsci realizează o concepție complexă pornind de la conceptul de *hegemonie*. Acest concept este deosebit de important pentru întreaga viziune teoretică gramsciană. Așa cum am demonstrat pe parcursul acestui studiu cu caracter teoretic conceptul de *hegemonie* este folosit pentru a demonstra evoluția proceselor în perioada risorgimentală. În același timp, în funcție de *criteriul istorico-politic* conceptul de *hegemonie* a cunoscut mai multe variații. Mai mult, Gramsci pentru a demonstra ipotezele sale a introdus și alte concepte cum ar fi: *hegemonie politică, putere dominantă, clasă dominantă, revoluție pasivă sau revoluție fără revoluție*.

Acest concept a fost introdus de Gramsci în spațiul teoretic italian. V.I. Lenin a folosit acest concept înaintea lui Gramsci în literatura revoluționară rusă. Așa cum am arătat în articol conceptul de *hegemonie* este folosit de cei doi autori întărindu-se elementul ideologic în dauna celui economic. Însă, dacă la Lenin *hegemonia* este alăturată și chiar asimilată cu conceptul de *dictatură a proletariatului*, la Gramsci acesta este folosit pentru a sprijini și a legitima *dictatura proletariatului*. Este o nuanță importantă care îl îndepărtează pe Gramsci de teoriile leniniste clasice.

Mai mult, în analiza fenomenului risorgimental conceptul își schimbă sensul. Apare ca un *raport de forță* dintre diferitele componente reformatoare aflate în interiorul societății la momentul declanșării evenimentelor ce au condus la apariția statului italian. Iar această contribuție este deosebit de importantă pentru gândirea politică gramsciană deoarece schimbă semnificația conceptului. Din acest punct de vedere, Gramsci are o abordare originală. Iar acest raport este explicat prin intermediul conceptului de *hegemonie* și cu toate conceptele ce au derivat de aici.

Bibliografie

- Caracciolo 1958 – Alberto Caracciolo, *Atti del Convegno tenuti a Roma*, Roma, 1958.
Chiaromonte f.a – Chiaromonte Gerardo, *Trasformismo*, în Antonio Gramsci, *Le sue idee nel nostro tempo*, Carlo Ricchini, Eugenio Manca, Luisa Melograni (a cura di), f.a.
Ferrata 1964 – G. Ferrata, *2000 pagine di Gramsci*, vol I, Milano, Il Saggiatore, 1964.
Liguori, Voza 2009 – Guido Liguori, Pasquale Voza (a cura di.), *Dizionario Gramsciano 1926-1937*, Roma, 2009.
Gramsci 1949 – Antonio Gramsci, *Il Risorgimento*, Torino, 1949.

---

⁴⁰ Gramsci 2007, p. 1360.

- Gramsci 2007 – Antonio Gramsci, *Quaderni del Carcere*, Edizione critica dell'Istituto Gramsci a cura di Velentino Gerratana, volume I, II, III, 2007.
- Gramsci f.a – Antonio Gramsci, *Alcuni temi della quistione meridionale*, în *C.P.C.*
- Gruppi 1967 – L. Gruppi, *Il concetto di egemonia*, în „Prassi rivoluzionaria e storicismo in Gramsci„, în *Critica marxista-Quaderni*, 1967.
- Gruppi 1972 – L. Gruppi, *Il concetto di egemonia la Gramsci*, Roma, 1972.
- Guarracino 1993 și colab. – Scipione Guarracino, Peppino Ortoleva, Marco Revelli, *Storia moderna dall'età moderna dall'assolutismo alla nascita delle nazioni*, 1993.
- Macciocchi 1974 – Maria Antonietta Macciocchi, *Per Gramsci*, Bologna, Il Mulino, 1974.
- Marcelli 1975 – Umberto Marcelli, *Interpretazioni del Risorgimento*, terza edizione riveduta e ampliata, Bologna, 1975.
- Maturi 1962 – Walther Maturi, *Interpretazioni del Risorgimento. Lezioni di storia della storiografia*, prefazione de Ernesto Saetan, aggiornamento bibliografico di Rosario Romeo, Torino, 1962.
- Nardone 1971 – G. Nardone, *Il pensiero di Gramsci*, Bari, 1971.
- Ragazzini 1978 – Dario Ragazzini, *Società industriale e formazione umana nel pensiero di Antonio Gramsci*, prefazione di Mario Alighiero Manacorda, Roma, 1978.
- Voza 1978 – Pasquale Voza, *Letteratura e rivoluzione passiva Mazzini, Cattaneo, Tenca*, Bari, 1978.
- Zingarelli 2004 – Lo Zingarelli, *Vocabolario della lingua italiana*, Bologna, 2004.

**CULTURĂ
ȘI
CIVILIZAȚIE**

FORTĂREȚE BASTIONARE DE TIP VAUBAN ÎN TRANSILVANIA ȘI BANAT

Dr. Liviu Alexandru Sifonea, Dr. Elena Helerea,
Dr. Marius Daniel Călin, Viviana Moldovan

Abstract. Vauban-style Bastion Fortresses in Transylvania and Banat. This synthetic study, with predominant didactic character, with numerous hystorio-logical and programatic notes and co-notations, has two parts. First part analyses in esentia life and works of the French militar engineer Sébastien Le Prestre, marquis de Vauban, marshal of France (1633-1707). The main bastion fortresses designed and built by the great engineer, the functioning of these socio-technical systems in Historia (17 Century, and later), and the influences exercised specially on Austrian Empire in Enlightenment period /Aufklärung/ are presented. The second part will analyse these remarkable socio-technical systems and the impact of Vauban type bastion fortresses in Transylvania and Banat. The work is adressed specially to the seminars and practical applications in the frame of History of Technics and Technology course sustained at Transylvania University of Brasov, excellence centre in Paleo-Technique and Retrology. An exhibiton will be organised with the occasion of the Symposium of the International Committee of History of Technology¹/ ICOHTEC/, branch of UNESCO, programed to be held in Brasov in 2014.

Cuvinte cheie: fortărețe bastionare, Vauban, date biografice și istoriologice, sisteme socio-tehnice, impact.

Key words: bastion fortresses, Vauban, biographical and historiological data, socio-technical systems, impact.

I. Laudatio. Istoric, exegeți și unii obșteni cunoscători și preocupați înregistrează cu entuziasm realizările unor performeri ai Istoriei Științei (științelor) și Tehnicii (tehnicienilor)^α: tehnicieni-tehnologi eminenti (creativi¹, stăruitori, pricepuți, ingenioși, exemplari *homines agens*, ...).

Un caz emblematic, antologizat, multi-valent, relevant este cel al inginerului militar Sébastien Le Prestre (1633-1707) - marchiz de Vauban, mareșal al Franței, vreme îndelungată ministru și consilier ascultat al M.S. Louis/Ludovic/ al XIV-lea de Bourbon - Regele Soare, care a fost un veritabil *historical marker*^{β, x} [1] – [18].

Acest Om-instituție a realizat opere trainice, funcționale, modele în epocă /Modernismul secolului al XVII-lea [4], [13], [16] /, a creat un stil, o traiectorie tehnologică, o marcă/*patern* deontologică, o prezență în cetate, cu urmări în alte matrici de cultură și alveole de civilizație, în Imperiul Austriac/ Habsburgic^x/ în epoca <Luminismului> (specific: *Aufklärung*), în arealul Transilvania, *et al* [9], [15].

Filiala Brașov – Sibiu a CRIFST /Comitetul Român pentru Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii al Academiei Române/ a demarat un proiect amplu, predominant didactic *et al.* pentru cunoașterea multivalentă, interpretată^δ și pentru utilizarea specifică: a complexelor, instructivelor *vita et opus* care personalizează *in Historia* pe Sébastien Prestres de Vauban (1633-1707) și, *a fortiori*, a urmărilor lor în Spațiul Carpato-Ponto-Danubian ≡ S.C.P.D./Transilvania. Acest proiect este integrat în lecțiile, cursurile, seminariile, laboratoarele, conferințele, specificele colocvii de Istoria Tehnicii din Universitatea *Transilvania* din Brașov – din cadrul centrului de excelență și atelierului de specialitate din această vitală, dinamică *Universitas*^ε.

În cadrul acestui proiect predominant didactic^ε, echipa de cercetători, colaboratori/cadre didactice, ingineri, tehnicieni, practicanți, studenți, vor efectua colectări de informații, sintetizări, forme de prezentare în cadrul temei; *et al.*

Laus magisteri este meritat și promovează pe *Homo sacra res!*^φ

II. Curriculum vitae magisteri. Inginerul reformator Sébastien Prestres de Vauban:

- intră *au service du roi Louis XIV Le Soleil*,
- optimizează sistemul de fortificații post medieval /renascentist: din faza modernismului secolului al XVII-lea,
- asigură apărarea multor cetăți ale regatului catolic,
- contribuie la cuceriri de cetăți prin asedieri și alte manevre-tactici și stratageme²,

^α Întotdeauna interactiv/*vivum*/; în unele cazuri rezonante/acompaniate, complementare, „catalitice” reciproc.

¹ Creativitate specifică: *Homo Technicus creator /ingenius, inventor, demiurgos/.*

^β 2012 A.D. a fost Anul Vauban.

^x C.R.I.F.Ș.T./ *Comitetul Român pentru Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii al Academiei Române/* a fost activ prezent prin comunicarea-comentariile prof.univ.dr. L. A. Sofonea de la Universitatea Transilvania, membru corespondent al Académie des Belles Lettres, Sciences et Artes de La Rochelle (France; fondée en 1732).

^δ În perspectivele complementare/*vivum*: *istorialitatea-istoriographia-istoriologia-istoriognosia.*

^ε Va fi folosit și într-o expoziție în cetate, pregătită din timp pentru viitoarea sesiune a ICOHTEC din 2014, care va avea loc în România, focalizată în Brașov, Țara Bârsei.

^φ Și în contemporaneitatea globalizată /zantă în care și potențialul *Homo hominis lupus* este multiplu activ.

- supervizează ansamblul de lucrări genistice de protejare a Regatului vreme de 34 ani,
- contribuie (specific; hotărâtor: *more tecnico*) la trasarea limitelor (naturale, geo-politice; asigurate) ale țării sale *Royaume de France*⁷ [4], [13] în luptă cu Imperiul German, Imperiul Spaniol (catolic; colonial), *Albionul* (insular; colonial), *et al.*

Sébastien Le Prestre (1633-1707), marchiz de Vauban:
omul, inginerul, militarul, consilierul, politicianul, umanistul

Sébastien Prestres de Vauban se interesează/inițiază în multe tehnici */ars*: militare, civile³, trăiește intens și contribuie în multe domenii ale *Tehnica & Tehno-logia*². Se interesează de Pace: „Drept internațional”, Pacea vestfalică, post *pax*, /Războiul de 30 de ani, mușchetari, dijmă/dimes/, *et al.*

Spirit vivace, animat de curiozitate nepotolită, creativă; *temperament & esprit*, debordează (eroic; lucid, adecvat) în actualele, dificilele, stringentele *problêmes de L'État*: vulnerabilitățile și exigențele strategiei, urgențele tacticii și „forjează”/călește o rețea de *situs*-uri fortificate.

Sébastien Prestres de Vauban este un „înainte-mergetător” al enciclopediștilor */Encyclopédistes/*.

III. Opus magisteri. Inginerul regal cunoașteⁿ, perfecționează, aplică (ingenios; critic, inovator) multiplu, cu necesitate *Ars militaria*; se afirmă, devine/este un creator în domeniuⁿ.

Metoda (procedeu, stil, ...) sa este aplicată ingenios în variate, specifice circumstanțe (*contextum historicum; locus, et al.*), în care în mod general și unic sunt construite < sisteme socio-tehnice⁵ vaubaniene > - sentinele la limite teritoriale (pe munți, țărmuri; zone suburbane; urbane: cinetice, dinamice) și sisteme de luptă și protecție a cetății, alte condiționări belice/para-belice⁶.

A fost (în vremea sa; ulterior) pentru mulți *Homo martialis* (*factor, agens, ...*), un model-pilot, aplicat până în secolul al XIX-lea [4], [13], [8].

În perioada semi-seculară⁷ $\Delta T = 1653-1703$ se constituie fizionomia politică a teritoriului european al *La France moderne*. Contribuția inginerului militar este majoră, eficientă, durabilă: primul sistem global-rațional de fortificații la frontierele franceze maritime-terestre; în 50 de ani *au servise du royaume, l'émminent ministre ingénieur militaire*, „*feld marshal*”, a construit⁸, renovat⁹, perfectat⁸, adaptat⁸ peste 160 *places fortes*, din care 12 sunt înscrise în *Liste du*

² Separate; conjugate: specific.

⁷ Războiul de 30 de ani, Pacea din Vestfalia (Münster-Osnabrück), epoca domniei Regelui Soare.

³ *Vita militaria, vita civica*.

ⁿ *Mutatio in Avis Militaria*: revoluționara dezvoltare și multiplă aplicare a armelor de foc / *gun power*: 1400/1500 => progresul impetuos al Artileriei/armele de foc: castelele cu ziduri groase-înalte /eșafode/, temnițe (*oubliettes*), magazii, grajduri, depozite (slânina, afumătorii, bucătării, dormitoare, popote, vestiare ...), capete, ateliere; alte anexe; domenii, șerbi, servi, turnire, infirmerii, spitale, scriptorium, școli, arhive, armerii, seniorii, ...) [1], [6], [17], [18], porți, gratii, fose, punți, pivnițe, trepte în *châteaux forts* depășite (cadrice: vulnerabile, unități socio-tehnice cu puține/fără șanse de dezvoltare, de evitare a inexorabilei învechiri /*vetustas*/: evident flagrant *et al* [17]. Cetățile /orașele sunt obligate ca să se dezvolte, să schimbe radical apărarea: pentru a respinge/întârzia/contrataca asaltorii dușmani, cavalerie, infanterie (*chevalérie, fantasins*), artilerie (*canons, fusiles*) se construiesc specificele *ouvrages* de protecție, șanțuri /*fosses*/, povârnișuri /*glacis*/, regulate (structura geometrică pentagonală; liniarități subterane) bastionul plasat pe incintă, *et al*; astfel se înlocuiesc turnurile, donjoanele specifice fortificațiilor medievale⁸.

⁵ Cu specificele, dinamicele: *vita militaria, vita civica*.

⁶ Anterioare „Erei Aviației”, războiului în tranșee care „debutează” cu *La belle Époque* → *Fin de Siecle*.

⁷ Prima dintre „modernități”.

⁸ *In integrum*.

patrimoine mondial – ca bunuri de patrimoniu cultural natural, național, trans-național *IUNESCO-World Heritage*, excepționale, universale; toate beneficiază de un intens, select, multiplu interes de preservare și valorificare socială.

Rețeaua *Sites Majeurs*¹⁰ le „con-federalizează” în: acțiuni coordonate de conservare, gestionare, valorificare socială¹¹ separat și împreună, care stimulează/catalizează vocația de a iniția-dezvolta programe, memorizări, istoricitate, schimburi, cercetări – solidarizări intra-europene, europene → mondiale⁶.

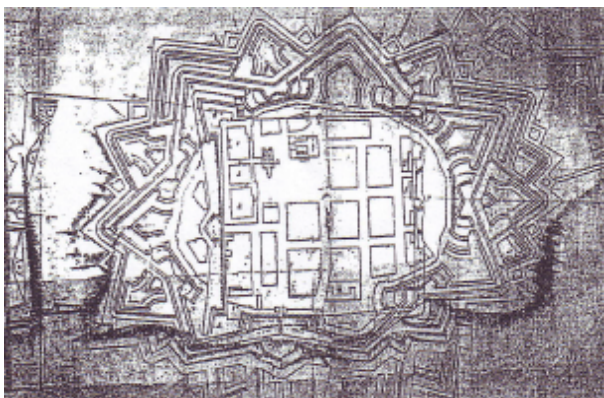
Din prodigioasa activitate finalizată în cetăți bastioane, unele artefacte, metode, exemplificări personalizate, o *summa* impresionantă a fost selectată → înobilată cu aristocraticul titlu de <monumente UNESCO>.

Acest Univers a fost cercetat, învățat¹² de experți studiosi, ucenici, administratori, curioși, ...; este o *scola*, o sursă de inspirație, o *anto-logia* a *Historia Technicae* cu valoroase *vestigium et relicvarium* – un *Museon* prestigios, în care sunt adăpostite și influențări, maniere, modă, fapte, legende ... care merită revizitat, comunicat, utilizat *pro Humanitas* [16].

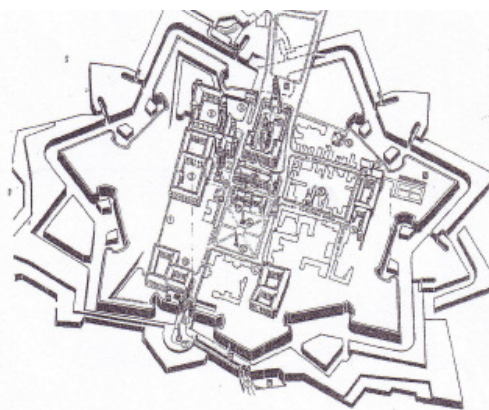
Influențe ale operei (ingineria militară, *et al.*) vaubaniene s-au exercitat, multiplu, frecvent, ulterior; specific:

- a. În Imperiul Austriac/ *Österreich-ische Kaysertum*: în perioada Luminismului/ *Aufklärung*,
- b. În Transilvania */Siebenbürgen /Erdély*: Alba Iulia^{13, 14} / Alba Carolina/ Karlsburg/ Gyula/*Fehér Vár* /, cetate emblematică, studiată de erudiți experți cuasi-exhaustiv, muzeizate (clasic; *in vivum*), Sibiu /*Hermannstadt /Nagy Szeben* /, Brașov /*Kronstadt /Brassó* /, Târgu Mureș, *et al.* [9], [11],
- c. În Partium /*Părțile ungurești*: Oradea /*Nagyvárad* /, Arad /*Arad*.
- d. În Banat: Timișoara/*Temesvár*.
- e. *et al.*

Una dintre cele mai bine conservate/muzeizate fortărețe vaubaniene este cea din Alba Iulia.

a)

b)

Fortareța de tip Vauban la Alba Iulia: a) Planul Cetații Alba Iulia, Giovanni Morando Visconti, 1714; b) Alba Iulia azi.

Suma Tehnică Vaubaniana este complexă (social, tehnic; axiotic), reală și virtuală, admirabilă și înconjoară practic tot teritoriul Franței.

1. Sistemul socio-tehnic Ille de Ré

Locație: Insula Ré plasată aproape de coasta atlantică a Franței, cu o poziție strategică naturală este folosită îndelung, specific;

Structura: „Garda” insulei este concentrată în La place Forte de Saint Martin de Ré și „flancată/desfășurată” prin rețeaua¹⁵ de fortificații bastionare stela-forme, posturi avansate, eficiente¹⁴, *situs-uri*¹⁶ complementare: construite

⁹ *In pars /in integrum*.

¹⁰ Cu mesaj, urme multiple: arhitectură militară – urbană, peisaje, tehnici, arte, istorisiri, literatură, legende, mitologii.

¹¹ Anul Vauban - 2007; multiple manifestări culturale; în/din România: comunicările făcute la Universitatea 1 Decembrie Alba Iulia, *la Académie des Belles Lettres, Sciences et Artes* (fondată în 1732), la sesiunea din Mediaș (2013); *et al.*

⁶ Un exemplu care poate fi aplicat – *mutatis mutandis* – și în cazuri similare din Spațiul Carpato-Ponto-Danubian/*Danubius Banatiensis* (Transilvania; mănăstiri; cetăți nistrene: *patrimonium Europae, et al.*).

¹² Frecvent, cuviincios, cu folositoare *empatia*.

¹³ Un amplu *studium*, cu accente istorio-logice, axio-tice, erudit, cuasi-exhaustiv este realizat de Sofonea Liviu Alexandru și Helerea Elena; publicat *in extenso* în *Hermeneutica Historiae et Philosophiae Scientiae et Technicae*, Universitatea Transilvania din Brașov.

¹⁴ Și utilizat în expoziția pregătită pentru sesiunea ICOHTEC, care va fi organizată în 2014 în România; cu manifestări culturale în Brașov, Făgăraș, Sibiu, Mediaș.

¹⁵ Coerentă: *ab initio, a posteriori*.

succesiv sunt: a. Forti de la Prée à la Flotte, b. Redoute de Rivedoux¹⁷, c. Farul Balenelor: spre larg; văzut de pescari¹⁸, vânători de balene, *et al.* [17, [3];

Curriculum historicum: Sunt construite și folosite succesiv, specific componentele insulei *lille armée*:/

1626: La Prée à la Flotte,

1674: La Redoute de Rive-doux: apa are salinitate oscilantă în funcție și de periodicitățile mareelor,

1682: Le vieux Phare des Baleines: folosit de navigatorii spre / dinspre Lumea Nouă */Nouveaux Monde*; Canada/, mateloților, vânătorilor, comercianților implicați în pescuitul oceanic (boreal, sud boreal),

Valorizare socială: specifică, îndelungată¹⁹.

2. Sistemul socio-tehnic Saint-Martin de Ré

Locație: Pe coasta Atlanticului/Côte Atlantique¹⁹;

Curriculum historicum: fondare în $\Delta \bar{T} = (1681 - 1684)$ ²⁰ ;

Structura: stelară, zidărie din piatră, construită între uscat și mare; dimensiuni mari²¹: semi-cercul cu raza $R=1,5$ km și o lungime de peste 14 km pe povârnișuri/*glacis*/, o incinta urbană²² (putea să ocrotească populația insulei în caz de agresiune pe mare²³), citadela din partea de N-E; vastă; sprijină ansamblul²⁴;

Valorizare socială: utilizări în evenimente; citadela²⁵ este transformată în penitenciar/*prison* / în „timpuri post-luministe/modernități [3].

3. Sistemul socio-tehnic Besançon

Localizare: Estul „hexagonului”, Franche Comté;

Curriculum historicum: extensia și consolidarea Franței/*Le Royaume de Roi Louis le Soleill* ;

Structura: fortăreața adaptată la teren este „focarul”/certitudinea unui oraș prosper, centru meșteșugăresc, cu frumoasă evoluție în „timpuri mai noi”²⁶;

Valorizare socială: belică, nebelică [3].

Ile de Ré

Saint Martin de Ré

Saint Vaast la Hougue

4. Sistemul socio-tehnic Briançon

Locație: Haute Savoie; vecinătăți: Italia, Elveția, *riviera*/Côte d'Azur/; „postamentul natural este în fața crestei semețe a *Les Alpes Maritimes*;

Structura: cetate/fort/impunătoare, situată la mare înălțime/zonă alpină²⁷;

Curriculum historicum: extensia și consolidarea (Franței) *Le Royaume de Roi le Soleill*; spre est [3];

Valorizare socială: belică, nebelică, permanentă atracție turistică/[3].

5. Sistemul socio*-tehnic - Mont Dauphin

Locație: Alpii Sudici; vecinătăți: Golful Marsiliei, Route Napoléon Brianeon;

¹⁶ Locuri cu *marée haute et base* ale Atlanticului & ale Istoriei/*Histoire: de la Gaule, France, Europe*.

¹⁷ Pierre Loti *Pêcheur d'Islande*.

¹⁸ Balenele de altădată.

¹⁹ *La Rochelle: la belle, la rébelle; Charente*.

²⁰ S-a lucrat „în forță”.

²¹ Unice.

²² *Entourée par des remparts*.

²³ Piraterie, debarcări, bombardări; scurte blocări.

²⁴ S-a refolosit și în „timpuri mai noi”: transformată în închisoare/*prison: d'état*/.

²⁵ „Scrin cu bijuterii”/povârnișuri: neurbanizate/.

²⁶ *Orologerie, et al.* [3]

²⁷ Record.

Structura: fort alpin²⁸;

Curriculum historicum: extensia și consolidarea Franței;

Valorizare socială: belică, nebelică [3].

6. Sistemul socio-tehnic Villefranche de Conflent

Locație: Catalogne, Pyrenées; pasajul trans-pirinean Franța-Iberia Cataluția;

Curriculum historicum: a transformat satul în oraș;

Valorizare socială: zonă istorică cu peisaje fascinante, Vallée de la Cerdagne, le Train Jaune, pasul Perthus, Andorra, Pic de Midi, Côte Vermeil; *brassage de cultures* [3].

7. Sistemul socio-tehnic – Mont Louis

Citadelă în Pirineii francezi; areal fascinant [3];

Valorizare socială: zonă istorică cu peisaje fascinante [3].

8. Sistemul socio-tehnic Blaye/Cussac, Fort Medoc

Localizare: Protejează lungul estuar al fluviului Gironde;

Structura: specifică, componente maritime-fluviale;

Contextum historicum: complexe evenimente (militare, civile) în relațiile Franța-Anglia-Spania-Portugalia, trans-atlantice;

Valorizări sociale: militare, civile, zonă vestită pentru produse viticole-navigație, industrie, municipiul Bordeaux.

9. Sistemul socio-tehnic Camaret sur Mer

Locație: „punct stâncos” fortificat, în mare în extremitatea peninsulei Bretagne; Oceanul Atlantic, La Manche

Structura: componente și instalații folosite:

Valorizare socială: militară, civilă, de către pescari, navigatori, riverani, luptători și civili care trebuie să facă față atacurilor (corsari; inamici).

10. Sistemul socio*-tehnic Saint Vaast la Hougue

Locație: Zonă pe coasta de Vest din Cotentin Normandie, în partea sudică largă a Mării Mânecii, *vis-à-vis* de Argeberre/Grande Bretagne/Albion/

11. Sistemul socio*-tehnic Arras

Oraș fortificat din nordul Franței, zonă de multiple interese și conflicte (religioase; teritoriale; economice); în apropiere se află Canalul Mânecii/La Manche; *the Channel*²⁹ dincolo de care stăpânește / regește Anglia/Albionul puternic, colonial, expansiv, în revoluționară industrializare, Flandra, Olanda (Țările de Jos; active: arte, meserii, industrie, textile: *arras-uri*; etc.) comerț, navigație; relații complexe cu Imperiile Spaniol, Austriac /Habsburgic/, statele Germane³⁰. [3].

12. Sistemul socio*-tehnic Longwy

Un oraș nou, de câmpie, conexă spre Est cu zone germanice^{31, 32, 33} [3].

13. Sistemul socio*-tehnic Neuf-Brisach

Localizare: În zona *Alsace /Elsass/- Renană*³⁴; un oraș ideal modelizat după ideile vaubaniene [3].

Toate aceste fortărețe vaubaniene “medaliate” cu “ordinul <monumente din *Patrimonium* U.N.E.S.C.O.>” și altele din aceeași “școală” /clasă/, sunt respectate, renovate, ocrotite, admirate, studiate, considerate modele, generatoare de inspirații, învățăminte care au avut /mai au/ specifice potențe de influențare.

Concluzii. Acest studiu, cu conotații istoriologice și programatice, analizează viața și opera inginerului militar francez Sébastien Le Prestre, marchiz de Vauban, mareșal al Franței (1633-1707). Sunt prezentate principalele fortărețe bastionare proiectate și construite de marele inginer și funcționarea acestor sisteme socio-tehnice, în secolul al XVII-lea și ulterior. Sunt analizate influențele exercitate fortărețelor bastionare de tip Vauban, în special, în Imperiul Austriac, în

²⁸ *Une citadelle du Précarité.*

²⁹ Pas de Calais, Dover, Dunquerque *et al.*

³⁰ Războiul de 30 de ani, încheiat cu pacea din Westfalia (Münster și Osnabruck) sărăcește și fărâmițează acest vast *Royaume*; Franța devine „mare putere europeană; model de monarhie absolută - Louis Roi le Soleil (XIV); les Louis (XV, XVI); *et al.* [14].

³¹ Ulterior acest spațiu Franco-German (lărgit) va fi teatrul unor mari conflicte armate din complexele, înverșunatele războaie (franco-prusac; în 1870; Sedan; Primul Război Mondial: Verdun, Somme (Peronne) Ardennes, *et al.*)

³² După primul război mondial Statul Republica Franceză a încercat să-și apere teritoriul, construind formidabila *La ligne Maginot*³².

³³ În cel de al doilea război mondial *Wehrmachtul* a ocolit acest baraj în ofensiva/*Blitzkrieg*/ care a condus la prăbușirea Franței, ocuparea Parisului și începutul unei alte faze din *La Grande Guerre /Zweite Weltkrieg*.

³⁴ În „oglinză” funcționează Neu Brisch.

perioada iluministă /Aufklärung/. Într-o lucrare viitoare se va studia impactul acestor remarcabile sisteme socio-tehnice asupra societății umane din Transilvania și Banat.

Lucrarea, cu caracter predominant didactic, este utilă aplicațiilor din cadrul seminariilor și lucrărilor practice de la cursul de Istoria Tehnicii și Tehnologiei susținut la Universitatea Transilvania din Brașov, centru de excelență în Paleo-Tehnică și Retrologie. Se are în vedere organizarea unei expoziții în cadrul Simpozionului Comitetului Internațional al History of Technology /ICOHTEC/, bransat la UNESCO, care va avea loc la Brașov în 2014.

Bibliografie

- [1]. Oțetea coord. 1969 - A. Oțetea (coord.), *Istoria lumii în date*, Editura Enciclopedică Română, București, 1969.
- [2]. Giurescu coord. 1971 - C. Giurescu (coord.), *Istoria României în date*, Editura Enciclopedică Română, București, 1969.
- [3]. Michelin 2000 - P. Michelin, *Guide Michelin: La France, Suisse, Italie, Allemagne, Pays Bas, Hollande, Belgique, Luxembourg, Espagne*, Guide de tourisme, Paris, 1990-2000.
- [4]. xxx 2007 - xxx, *Vauban l'Homme de l'année*, în „Historia, Thematique, guide pratique: nôtre sélection des principales manifestations”, Mars-Avril 2007, 106.
- [5]. Buchanam 1996 - B.I. Buchanam, *Gunpowder. The History of an International Technology*, Bath University Press, 1996.
- [6]. Buchanam 2005 - B.I. Buchanam, *Gunpowder. Explosives and the State. A Technological History*, Ashgate Publishing Limited Press, 2005.
- [7]. Bălan 1985 - Ș. Bălan, N.S. Mihăilescu, *Istoria Științei și Tehnicii în România. Date cronologice*, Editura Academiei, București, 1985.
- [8]. Buchanam 1994 - R.A. Buchanam, *The power of machine. The impact on Technology from 1700 to the present*, Penguin Books, 1994.
- [9]. Constantiniu 1997 - F. Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Univers Enciclopedic, București, 1997.
- [10]. Daniels 2010 - S.P. Daniels, S. G. Hyslop, *Istoria lumii*, în „Marile descoperiri geografice și Revoluția industrială (1455-1917)”, National Geographic Society, III, 2010.
- [11]. Fleser 2006 - G. Fleser, *Cetatea Alba-Iulia - Edificii istorice și amenajări urbanistice/The Citadel of Alba-Iulia - Historical Buildings and Plannings Arrangements*, Editura ALTIP, Alba-Iulia, 2006.
- [12]. Gaillard 1998 - J.M. Gaillard, A. Rowley, *Histoire du Continent Européene*, Editions du Seuil, Paris, 1998 / *Istoria Continentului European*, Editura Cartier SRL, Chișinău, Moldova, 2012.
- [13]. Halévy 2007 - D. Halévy, *Vauban*, Editions de Fallois, Paris, 2007.
- [14]. Popa 1983 - D.M. Popa, H. C. Matei, *Mică enciclopedie de istorie universală*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983.
- [15]. Rickett 1966 - R. Rickett, *A Brief Survey of Austrian History*, Georg Prachner Verlag, Wien, 1966.
- [16]. Sofonea 2007 - L.A. Sofonea, *Viața și opera inginerului militar Sébastien Le Prestre, Marchiz de Vauban, Mareșal al Franței (1633-1707)*, în conferințe: Universitatea 1 Decembrie 1918, Alba Iulia; Académie de Belles Lettres, Sciences et Artes, La Rochelle, 2007.
- [17]. Taton 1982 - A. Taton, *Istoria Generală a Științei*, Editura Științifică și Enciclopedică, I-IV, București, 1982.
- [18]. Țopa 1968 - L. Țopa, *Istoria orașului*, Editura Științifică Orizonturi, București, 1968.

UN MEDIEȘEAN ÎN SLUJBA MUZEULUI BRUKENTHAL: CUSTODELE MICHAEL CSAKI (1858-1927)

Dr. Constantin Iltu

Zusammenfassung. Ein Mediascher im Dienste des Brukenthalmuseums: Kustos Michael Csaki (1858-1927). Da es 2012 120 Jahre waren seit Michael Csaki in den Dienst des Brukenthalmuseums trat, habe ich dieses Ereignis zum Anlass genommen, an den bedeutendsten Kustos und Direktor der Hermannstädter Museumsinstitution zu erinnern. Csaki verfasste im Jahre 1901 den Galeriekatalog, ein Werk das mehrere Auflagen kannte und heutzutage immer noch ein wertvolles Handbuch ist. In der Handschriftensammlung der Brukenthalbibliothek werden reichhaltige Brieffonds verwahrt, darunter auch einer der die Korrespondenz zwischen Kustos Csaki und dem Prinzen Karadja enthält. Die Zeitspanne in der die beiden korrespondiert haben war 1919-1926. Der Prinz, ein bedeutender Sammler, war an den Publikationen der Hermannstädter Institution und an alter Reiseliteratur interessiert, von der er Dubletten anforderte. Dank des zwischen Karadja und dem Museum zustande gekommenen Tausches sowie den Schenkungen seitens des Prinzen gingen wertvolle Bücher in die Brukenthalbibliothek ein. Nachstehender Beitrag bezieht sich auf den Briefwechsel Karadja-Csaki.

Cuvinte cheie: custode, director, catalog raționat, fond de corespondență, Michael Csaki, prințul Karadja.

Schlagwörter: Kustos, Direktor, Galeriekatalog, Brieffonds, Michael Csaki, Prinz Karadja.

Datorită faptului că în anul 2012 s-au împlinit 120 de ani de când Michael Csaki, una dintre personalitățile Muzeului Național Brukenthal, implicit a Bibliotecii Brukenthal, a devenit custode (director) – mai întâi custode adjunct (1892–1895), apoi custode, până la moartea sa, în 1927 – ne-am propus să-l omagiem într-un cadru oarecum deosebit, acasă la el, în Mediaș.

Michael Csaki va deveni cel mai cunoscut custode al instituției sibiene, de numele său legându-se studiul sistematic al pinacotecii, reorganizarea sa, redactarea unui *catalogue raisonné*, altfel spus, un *catalog raționat*, apărut în 1901, cu numeroase ediții, care și azi mai este un instrument important de lucru¹.

De felul său era din Mediaș (jud. Sibiu), născut fiind la 17 ianuarie 1858 într-o veche familie urbană săsească din acel burg transilvan. În 1876 va absolvi liceul, după care își îndreaptă pașii spre universitățile din Viena și Leipzig pentru studii de pedagogie și teologie. De reținut faptul că, în afara domeniilor menționate mai sus, tânărul medieșean va urma cursuri de istorie și geografie. Nu avem date care să ateste faptul că Csaki ar fi urmat și cursuri de istoria artei, dar cert este că ambele universități adăposteau valori patrimoniale de primă mână, prilej pentru tânărul cu mintea ageră să se documenteze, ba chiar să se perfecționeze în acest domeniu, rezultatele fiind vizibile ani mai târziu, în lumea colecțiilor de carte și de artă von Brukenthal².

Întors acasă, în Transilvania, după terminarea studiilor, Michael Csaki va ajunge director (*Rektor*) al Școlii de meserii din Agnita, localitate din actualul județ Sibiu, din zona Văii Hârtibaciului, unde a lucrat pe durata a cinci ani, cu alte cuvinte *un lustrum întreg*, cum aflăm de la autorul necrologului său, scris în 1927³. În 1885 îl întâlnim pe Csaki avansat la statutul de profesor al Școlii de fete din Sibiu, serviciu pe care și-l va păstra până în 1903. Din acel an va schimba locul de muncă, devenind profesor la Gimnaziul Evanghelic din Sibiu – liceu existent și azi, cunoscut sub denumirea *Colegiul Național Samuel von Brukenthal*, cu limba de predare germană – atestat documentar în 1380, clădirea acestuia fiind construită în 1779⁴.

Avansând de la statutul de director adjunct la cel de director al Muzeului Brukenthal, în 1895, Michael Csaki începe munca la acel *catalogue raisonné* despre care am amintit mai sus, o piesa valoroasă a colecțiilor Bibliotecii Brukenthal. Lucrarea a fost expedită atât marilor muzee europene, cât și unor marcante personalități din domeniu, declanșând o corespondență purtată de custodele sibian cu personalități din capitală – din capitala Imperiului Habsburgic – precum Theodor Frimmel, un adevărat *connoisseur* care a vizitat colecțiile Brukenthal din Sibiu în 1894, ori Eduard Gerisch, custodele Academiei de Arte din Viena⁵.

Mai apoi, în 1899, îl întâlnim pe Michael Csaki purtând corespondență cu Biblioteca Universității din Viena asupra unei cărți din secolul al XVIII-lea existentă în fondurile Bibliotecii Brukenthal, carte scrisă într-o limbă necunoscută. De acolo, de pe malurile *Dunării albastre*, custodele sibian primește răspuns că este vorba de o carte religioasă scrisă în *Cymrisch*, adică în galeză ori cimrică, limba locuitorilor Țării Galilor⁶.

¹ Csaki 1901.

² Iltu, Iltu 2009, p. 271.

³ Bielz 1996, p. 159-161

⁴ <http://www.brukenthal.ro/> (accesat 7. 03. 2013).

⁵ Iltu, Iltu 2009, p. 272.

⁶ Iltu 2007, p. 59-72.

În Biblioteca Brukenthal, la colecția de manuscrise, se păstrează o *corespondență princiară*, mai precis setul de corespondență dintre Michael Csaki și principele Constantin Karadja (1889–1950), diplomat, bibliofil și colecționar de aleasă ținută.

Constantin I. Karadja – descendent al domnitorului Țării Românești Ion Gheorghe Karadja (1745–1844, domnitor între 1812–1818)⁷ – s-a născut la Haga, în 24 noiembrie 1889, în incinta legației turce al cărui titular era tatăl său, Ioan Karadja. Tânărul, pe numele său complet Constantin Jean Lars Anthony Demetrius, rămas orfan de tată la cinci ani, și-a făcut studiile liceale la Cambridge, iar cele universitare, în drept, la Inn Temple. Vlăstarul domnesc vine pentru prima dată în România în 1916, îndreptându-se spre moșia Grumăzești (Neamț), ca, deja din 1920 să intre în serviciul diplomatic românesc, în calitate de consul la Budapesta. În anul 1927 ajunge în serviciul tehnic al finanțelor consulare – reprezentând, în această calitate, România la Conferința economică internațională de la Geneva –, ca, în același an, să treacă la direcția politică a Ministerului. În această ultimă calitate ocupă, rând pe rând, postul de consul general la Stockholm, Oslo, Copenhaga și Berlin, unde a funcționat între 1931 și 1942. În același timp, principele adună o bibliotecă de mare preț pe care, din cauza repetatelor mutări, o avea împărțită între Grumăzești (conacul din județul Neamț), Londra, Bovigny și Stockholm. De altfel, activitatea de bibliofil și de fin cunoscător în mirificul domeniu al cărții europene i-au creat nobilului Karadja o solidă reputație în domeniu. Eruditul a cunoscut consacrarea prin acordarea statului de membru corespondent al Academiei Române, statut pierdut în 1948, dar recuperat post-mortem, în 1990⁸.

Corespondența în discuție se încadrează în perioada 1919–1926 și cuprinde 11 scrisori și 4 cărți poștale. Principele scrie, în majoritatea cazurilor, în germană și se scuză pentru faptul că nu stăpânește perfect acesta limbă. Într-o primă scrisoare, nedată, din *Grumăzești, Tg. Neamtz*, Karadja îl roagă pe Csaki să-i trimită un exemplar din Programul Gimnaziului Evanghelic din Sibiu (*ein Exemplar des Programms des Evangelischen Gymnasium Hermannstadt*) pe 1878, cu *Articolul lui Reissenberger despre monedele transilvane*, precum și câte un exemplar din alte publicații cu caracter numismatic. Destinatarul scrisorii este rugat să socotească toate acele costuri în lei (subliniat în text), urmând a primi banii prin poștă⁹.

În următoarea scrisoare, din 19 decembrie 1919, tot din Grumăzești, expeditorul îi mulțumește lui Csaki pentru articolul lui Reissenberger, anunțându-l că îi va expedia prin poștă contravaloarea de 9 lei. Din păcate, din exemplarul trimis de custodele sibian lipsește *Heft 3 Tafel I* („caietul 3, tabelul 1”), motiv pentru care Csaki este rugat să-i trimită paginile lipsă. În aceeași scrisoare, custodele este rugat, dacă se poate, să mai trimită, *auf meine Kosten* („pe cheltuiala mea”) două exemplare din întreaga serie de timbre maghiare, marcate și nemarcate, cu ștampilă românească. *Caut timbre pentru colecția fiului meu* explică, spre finalul epistolei, Karadja.

În 31 decembrie 1919, rezidentul de la Grumăzești îi mulțumește sibianului pentru scrisoarea din 23 ale lunii, *pe care azi am primit-o*, cu același „transport” sosind și partea lipsă din articolul cu subiect numismatic. Din păcate, afirmă Karadja, nu a putut expedia banii, deoarece fiind o sumă așa mică, poșta din Neamț pretinde că nu poate face astfel de operații pentru Transilvania. De aceea, profesorul sibian este rugat să dea o adresă din București sau din Regat (*Königreich*) ori, mai bine, *banca Dvoastră din București*. Probabil că Michael Csaki s-a interesat la colecționari importanți din Ardeal asupra genului de mărci poștale solicitate, deoarece Karadja îl roagă să cumpere doar acele timbre care sunt ușor de găsit și care, în total, să nu coste mai mult de 20 lei, fiind vorba de colecția feciorului său. În nici un caz nu s-a gândit la colecții sau serii în valoare de 50.000 de coroane, cum probabil, i-a scris Csaki că a găsit. După semnătura simplă, *Karadja*, urmează un *Post Scriptum*, în care acesta se interesează dacă Muzeul Brukenthal a editat publicații referitoare la *artă orientală-bizantină*, icoane, arhitectură ori argintărie.

Din cartea poștală datată 28 septembrie 1922 aflăm că nobilul de la Grumăzești îi solicită destinatarului – în termeni manierați – o listă cu publicațiile muzeului, în special pe probleme de numismatică și istorie (*Auch möchte ich gerne eine Liste der Publikationen des Museums haben, besonders von numismatische oder geschichtliche Publicationen*). După aceasta urmează semnătura și locul expedierii: *Consul C. J. Karadja/ Tg. Neamtz*.

O a doua carte poștală din Grumăzești este nedată, dar o putem fixa în timp, după ștampila poștei, 13 octombrie 1922. Scurtă și la obiect, prin care Karadja mulțumește în mod deosebit pentru cartea poștală din 5 a. c. (*Ich danke bestens für die Postkarte vom 5 a.c.*) și îl roagă pe Michael Csaki să-i trimită următoarele publicații ale muzeului: *Mitteilungen* (Comunicări) 1–3, *Lei 12, Kupferstiche* ([catalogul de] gravuri), *Lei 4, Gemäldekatalog* (catalogul Pinacotecii), *Lei 12, Katalog der Bibliothek, Lei 12*. [total] *40 Lei*. În încheiere, expeditorul cărții poștale adaugă: *Ich muss noch für die Festschrift Lei 12 zahlen* ("Mai trebuie să [vă] plătesc 12 lei pentru *Festschrift* ").

Urmează apoi o scrisoare, a patra, în lista noastră, din Grumăzești, 15 octombrie 1922, care este adresată

⁷ Penelea-Filitti, Brad-Chisacof 1996, p. 36. – Într-o dispoziție din 1819, Poarta a nominalizat familiile fanariote „îndreptățite” să accedă la tronul Țării Românești: Moruzi, Ipsilanti, Caradja, Suțu p. 36, n. 29.

⁸ Penelea-Filitti, Brad-Chisacof 1996, p. 20-21.

⁹ Ittu 2007, p. 106.

„Domnului custode al Muzeului Baron von Brukenthal [din] Sibiu” (*dem Herrn Kustos v. Baron Brukenthalsche Museum Hermannstadt*). De o corectitudine care pentru mulți din zilele noastre pare dusă la extrem, dar care ținea de codul nescris al manierelor de epocă, autorul rândurilor îl anunță pe sibian că *poimâine* îi va trimite, prin poștă, contravaloarea publicațiilor solicitate și ajunse la destinație¹⁰.

Următoarea scrisoare, tot din Grumăzești, Neamț, este datată 15. oct. 1922. Având o bibliotecă valoroasă, Karadja afirmă că deține lucrări în care este menționat Muzeul Brukenthal. „Din Sestini – spune el – am chiar un dublet și cu plăcere vă ofer un exemplar la schimb, dacă nu aveți opera acestuia” (*Von Sestini habe ich sogar Doublett und tausche gern ein Exemplar gegen etwas anders, falls Sie das Werk nicht besitzen*).

În următoarea epistolă din Grumăzești, datată 6. 11. 1922, Karadja îi mulțumește custodelui Csaki din Hermannstadt, mulțumiri la care adaugă două liste de publicații care îl interesează. Prima cuprinde următoarele titluri posibil existente la Muzeul Brukenthal:

1: *Ansichten von Siebenbürgen* 1818, 10 lei; 2: *Ungarisches Magazin*, vol. 4, 1 bucată 20 lei; 3: Seivert, *Nachricht von Siebenbürgen*, 50 lei – [total] 80 lei.

Cealaltă listă cuprinde publicațiile pe care expeditorul ar fi bucuros să le obțină din Sibiu: Appony, *Hungaria*, ediția germană, Stürmer, *Skizzen einer Reise nach Konstantinopel* editată de Goluschowski, Pesta, 1817, Ahmed Reseni Efendi, *Türk. Gesandten Berichte von Wien u. Berlin*, Berlin, 1809, Vernav Rudin, *Phys Mold.*, Buda, 1836, Ferro, *Untersuchung der Pestansteckung...*Viena, 1787, *Katalog Brukenthal*, caiet 3, p. 365, Engel, *Geschichte der Walachei, Mold.*, Halle, 1804, 8°, Kurz, *Magasin für Geschichte*, Kronstadt, 1845–46, Wolf, *Beiträge zu ein stat. Hist. Beschr d. Moldau*, Hermannstadt, 1805, vol. 2, 8° *precum și alte lucrări despre Valahia și Moldova, lucrări pe care nu le am în bibliotecă*.

După zece zile (16. 11. 1922), nobilul din Grumăzești îi mulțumește lui Csaki – *Herr Museumsleiter M. Csaki* – atât pentru cărțile sosite *ieri*, cât și pentru cartea poștală expedită în 10 ale lunii. Pentru cărțile solicitate, bibliofilul îi anunță pe custodele sibian că *mâine* îi va expedia, prin poștă, 350 lei. În *catalogul de gravuri* al Muzeului Brukenthal¹¹, la pagina 28, *am găsit o gravură care mă interesează în mod deosebit* [subl. în text] motiv pentru care expeditorul misivei solicită un dublet de la Muzeul Brukenthal. Era vorba de portretul *principelui Const. Maurocordat (un strămoș de-al meu din partea mamei)*. În final, urmașul de Mavrocordați revine asupra solicitării de a obține dubletul respectiv, și adaugă, *inter alia*, că mai întotdeauna colecționarii trebuie să dea dovadă de *răbdare și să aștepte mult până găsesc obiectul căuta*¹².

Corespondența dintre cei doi se „frânge” la sfârșitul anului 1922 și va fi reluată peste ani buni, în 1926, prin epistola datată 16.2.1926. În această scrisoare, Karadja îi „vorbește” lui Csaki despre o descriere de călătorie a lui E. D. Clarke, care a vizitat Muzeul Brukenthal în 1802. Din descrierea, de altfel, destul de interesantă, lui Karadja i-a(u) reținut atenția *Imagini din Londra* de Jan Griffier ([în] *catalogul dvoastră nr. 449*), care, sub raport topografic, par a fi extrem de interesante. *Același autor scrie, de asemenea, că "Imaginea" dvoastră (nr. 448) reprezintă Windsor-ul*¹³.

În aceste circumstanțe, cred că ar fi extrem de interesant ca cele două tablouri să fie trimise unei publicații englezești, cum ar fi, spre exemplu, „Studio”, însoțite de câte un text scurt. Ar fi și un mod de a face publicitate colecțiilor ce le aveți. Potrivit ar fi ca portretele 342, 351 și 352 să poată fi identificate în Anglia. Constantin Karadja îl întreabă pe Michael Csaki dacă tablourile în discuție au fost fotografiate, iar dacă da, atunci cât costă o fotografie. Fiecare dintre acestea ar fi bine să fie însoțite de o scurtă explicație care să cuprindă și argumentele care l-au determinat pe custodele muzeului să facă atribuirile din catalogul al cărui autor este, cum ar fi proveniența (de exemplu 351 un general englez [subl. în text]).

În cazul în care tablourile n-au fost încă fotografiate – scrie, în încheiere, expeditorul – *m-ar interesa prețul pe fotografie (format carte poștală). Aici în Neamț am plătit 80 lei pe bucată, 6 exemplare fiecare, cu garanție asupra clarității fotografice*.

Din Grumăzeștiul zilei de 14 martie 1926 pleacă spre Sibiu o nouă epistolă, în care seniorul de Neamț îi mulțumește profesorului sibian pentru fotografiile trimise, fotografiile pe care le va expedia la Londra. Probabil că, în acest mod, portretele 351¹⁴ și 352¹⁵ vor putea fi identificate. *Mie mi se pare că doamna seamănă cu regina Maria-Henrietta*¹⁶.

¹⁰ Ittu 2007, p. 107.

¹¹ Csaki 1906.

¹² Ittu 2007, 107-108.

¹³ Ittu 2007, p. 109.

¹⁴ Csaki 1909, p. 106. – *Un general englez*, ulei pe pânză, 111x90 cm. Din descrierea lui Csaki, eșarfa era albastră. Se prea poate ca așa-zisul *general englez* să fie, de fapt, Ludovic de Palatinat (Ludwig von der Pfalz). Cum tema noastră este alta, nu ne permitem să abordăm, în detaliu, problema atribuirilor.

¹⁵ Csaki 1909, p. 107. *Soția unui general englez*, ulei/pânză, 109x88 cm. (p. 107, nr. 352). O atribuire ce nu trebuie luată ca sigură, în catalogul menționat.

Voi trimite ambele peisaje¹⁷ ale lui Jan Griffier la „Studio” împreună cu o notiță.

În restul scrisorii, Karadja îl anunță pe Csaki despre intenția sa de a-i trimite un extras din Clarke; de asemenea, dacă va mai găsi descrieri de călătorie i le va semnala. Este adevărat că englezul a identificat tabloul cu nr. 448¹⁸ din Galeria de Artă Brukenthal cu o imagine a Windsor-ului, dar *eu cunosc castelul Windsor*, motiv pentru care expeditorul scrisorii poate să confirme că autorul-călător a greșit identificarea. În ultimul paragraf, epistolierul îi solicită profesorului de la Brukenthal ca, în cazul în care va mai afla dublete având ca subiect călătorii în Principate (*Fürstentümer*) și Transilvania (*Transsilvanien*), s-ar bucura dacă i le-ar semnala sub formă de oferte. *Eu dețin multe, dar colecția mea nu este completă* – încheie el scrisoarea.

În martie, același an 1926, mai precis în 26 ale lunii, pleacă o nouă misivă din Grumăzești, Neamț, spre burgul sibian, a cărei frază de început este o mulțumire pentru amabila carte poștală (*liebenswürdige Postkarte*). *Vă trimit alăturat răspunsul Domnului Doctor („Herrn Doktor”) James D. Milner, „Direktor d. National Portrait Gallery”, care sper să reușească identificarea celor două portrete. Poate sunteți atât de amabil să răspundeți direct dacă banda portretului este sau nu roșie și cum arată decorația*¹⁹. În cazul în care nimeni din muzeul dvoastră nu scrie englezește, anunțați-mă, iar eu voi scrie cu plăcere scrisoarea. National Portrait Gallery posedă cea mai bogată colecție de tablouri vechi englezești din câte există. Dacă nici acolo nu se ajunge la un rezultat, atunci, cu siguranță, nu mai rămâne nici șansă pentru identificare²⁰.

Trecând apoi la un alt subiect, unul tare drag inimii sale, epistolierul princiar solicită *Doubletten* ale unor cărți pe care fie le-ar cumpăra, fie – în cazul în care așa ceva nu se poate – le-ar obține la schimb. De altfel, el reiterează faptul că pe primul loc sunt cărțile cu subiect de călătorie prin *Transsilvanien, die Walachei und Moldau. Le caut pe următoarele și îmi doresc mult să le cumpăr* spune autorul scrisorii și al acestei *Desideraten-Liste*: Boscovitch, *Reise, Leipzig, 1779, Botero, Epist., Paris, 1586 și De Relatione Universalis (mai multe ediții „circa 1592–1600”), Engel, Geschichte der Wallachei, Halle, 1804, Gorecius, Wallachische Kriegsgesch., Basel, 1578, Jenne sau Jene, Reise, Pesth, 1788 sau Viena 1790, Reichersdorf, Mold. quae olim. Dacia fuit, Viena, 1541, Revista istorică (București), an I sau II, 1–10, Toppeltino, Origines et Occasus Transilv., Viena, 1762, Vămav, Phys. Mold., Buda, 1834, Wolf, Beitr. Beschr. v. Mold., Hermannstadt [Sibiu], 1805, Molnar, Deutsch-Wallachische Sprachlehre, Viena, 1788 sau Hermannstadt [Sibiu], 1810, Magazin f. Gesch., Siebenbürgens, 1844 și 1845, partea I, fasc. 1, pp. 99–162 și fasc. 4.*

Următoarele le am în dublu exemplar – scrie, în continuare, Karadja – *și mi-ar face plăcere să vi le ofer la schimb*: Benkő, *Milcovia*, Viena, 1781, Jackson, *Reise*, Weimar, 1803 „Er fährt auch durch Hermannstadt und besuchte Ihr Museum” (*el a trecut prin Sibiu și a vizitat muzeul dvoastră*), Morritt, *Letters*, Londra, 1914 (*a trecut prin Sibiu și a vizitat muzeul d-voastră*), Lady Craven, *Letters*, 1789 (*a trecut și prin Sibiu*), Macmichael, *Journey*, Londra, 1819, Lagarde, *Voyage*, Paris, 1824 (*a trecut și prin Sibiu*), Thornton, *Beschr. d. Moldau u. Wallachei*, Breslau [Wrocław], 1854.

După formula de încheiere, scurtă și elegantă, principele se scuză pentru faptul că scrisul în germană este dificil pentru el, adăugând că dacă ar fi fost să scrie în franceză, engleză sau română s-ar fi descurcat mai ușor²¹.

De la adresa din 14 Strada Grigore Alexandrescu, Bukarest, distinsul bibliofil îi trimite profesorului ardelean o carte poștală datată 10.4.1926. Mulțumindu-i pentru frumoasa scrisoare primită în chiar cursul zile respective, epistolierul îl anunță pe sibian că îi va expedia zilele astea cărțile lui „Morritt și Thornton”. Celelalte două, Macmichael și Lagarde, fiind rugat de cumnatul său să i le împrumute, i le-a dat pentru câteva zile. În locul lor *vă voi trimite două cărți de Helene Vacaresco* epuizate și, în consecință, greu de găsit. La acestea, expeditorul își propune să mai adauge câteva cărți din biblioteca sa personală. În continuare, textul cărții poștale cuprinde câteva variante de lucru privind schimbul de cărți, fiind vorba de cărți din Biblioteca Constantin Karadja contra cărți și reviste din Biblioteca Brukenthal. După ce își cere, și de astă dată, scuze pentru dificultatea de a scrie în germană și pentru greșelile făcute în această limbă, Karadja îl anunță pe custodele sibian că dacă mai găsește ceva despre Muzeul Brukenthal îl va anunța cât mai curând posibil.

Următoarea piesă de corespondență este tot o carte poștală, pe care Karadja o trimite opt zile mai târziu, de la aceeași adresă din București datată 18.4.1926. Ca de obicei, îi mulțumește pentru ceva, în acest caz pentru *rândurile*

¹⁶ Louda, MacLagan 1991 – Autorul scrisorii presupunea că este vorba despre soția regelui Angliei Carol I (*1600; rege între 1625 și 1649), Maria Henrietta (*1609 †1669), fiica și, totodată, al cincilea copil al regelui Franței Henric al IV-lea (*1553; 1562–1610 rege al Navarrei; 1589–1610 rege al Franței) și a celei de-a doua sale soții, Maria de Medici (*1573 †1642) – table 7 pentru Carol I și Maria Henrietta; table 68 pentru Henric și Maria de Medici.

¹⁷ Când Karadja scrie „ambele peisaje” el se referă la cele notate în catalogul Csaki sub nr. 448 și 449, și despre care vorbim în notele următoare.

¹⁸ Csaki 1909, p. 138 – Jan Griffier cel Bătrân (1645–1718), *Peisaj englezesc cu castel*, ulei/placă de cupru, 50x38 (p. 138, nr. 448). De notat, în context, că următorul tablou din catalogul lui Csaki era *Priveliște din Londra* ulei/placă de cupru, 50x38 (p. 138, nr. 449).

¹⁹ Desigur, Karadja se referă la banda decorației; chiar dacă la prima vedere, afirmația nu pare prea clară, cei doi epistolieri știau cu siguranță despre ce era vorba.

²⁰ Ittu 2007, p. 111.

²¹ Ittu 2007, 111-112.

trimise și pentru cărțile sosite în ziua respectivă. În continuare, își cere scuze pentru faptul de a nu fi expediat cărțile promise, ba chiar aproape a și uitat că trebuia să le expedieze²². Explicația este simplă: *de câteva zile*, lucrează la Secretariatul de Stat al Ministerului de Finanțe și este extrem de ocupat. *Mâine o să vă trimit cărțile lui Morrit și Helene Vacarescu²³, iar soția mea vă va expedia, din Grumăzești, cartea lui Thornton²⁴ (dânsa fiind aici dar urmând a se întoarce peste zece zile)*²⁵.

Printul își exprimă speranța ca destinatarul să fie mulțumit de cele două cărți aflate în stare perfectă (*tadellos*). Cărțile trimise lui de profesorul Csaki i se par deosebite, dar, din păcate, timpul nu-i permite să le savureze. *Păcat* – scrie el în continuare – *că portretul lui Iacob Stamati, din Wolf, a căzut*, dar și așa cartea este extrem de interesantă. În rândurile de final expeditorul își exprimă speranța să ajungă la Sibiu în timpul verii și să-l întâlnească personal pe Michael Csaki.

Ultima piesă de corespondență dintre cei doi este o scrisoare, una de scurtă vreme a unei cărți poștale, fiind expediată tot din București, de la o nouă adresă – *8 Aleea Regina Maria, Parcul Bonaparte, Bukarest* – și este datată 1.5.1926. Chiar din prima frază epistolară aflăm că demnitarul aflat la București nu i-a trimis încă lui Csaki opera lui Thornton. Motivul: soția sa se află încă în București, iar servitorii de acolo nu pot fi solicitați să facă o astfel de treabă. Soția sa va pleca *săptămâna aceasta înapoi la Grumăzești* și va trimite cartea respectivă. În finalul scrisorii, principele Karadja își exprimă speranța de a-l întâlni pe profesorul Csaki și de a-i strânge mâna atunci când va ajunge la Sibiu²⁶. Însă, dialogul principelui cu Muzeul Brukenthal va fi reluat doar în 1933, la ani buni de la trecerea lui Csaki la cele veșnice, dar despre schimbul epistolar cu un alt custode (director), cu Dr. Rudolf Spek poate cu un alt prilej.

Bibliografie

- Csaki 1901 – *Führer durch die Gemäldegalerie*, Herasgegeben im Auftrage des Kuratoriums von M. Csaki, Custos, Hermannstadt, Baron von Brukenthalisches Museum, Selbstverlag des Museums, Hermannstadt 1901.
- Csaki 1906 – M. Csaki, *Die Kupferstiche des Baron Brukenthalischen Museum*, Hermannstadt, 1906.
- Csaki 1909 – M. Csaki, *Führer durch die Gemäldegalerie*, Hermannstadt, 1909.
- Ittu 2007 – C. Ittu, *Tainele Bibliotecii Brukenthal*, Sibiu, Alba Iulia, 2007
- Penelea-Filitti, Brad-Chisacof 1996 – G. Penelea-Filitti, L. Brad-Chisacof, *Comorile unei arhive*. Fondurile Constantin I. Karadja, București, 1996.
- Louda, McLagan 1991– J. Louda, M. MacLagan, *Lines of Succession. Heraldry of the Royal Families of Europe*, London, 1991.
- Bielz 1996 – J. Bielz, *Michael Csaki leitender Kustos des Brukenthalischen Museums*, în „Forschungen zur Volks- und Landeskunde”, 39, 1-2, 1996, p. 159–161
- Ittu, Ittu 2009 – C. Ittu, Gudrun.-Liane Ittu, *Kustos Michael Csaki (1858-1927) – 35 Jahre im Dienste des Brukenthalmuseum. In Memoriam*, în „Brukenthal. Acta Musei”, IV, 3, (Arheologie - Istorie), Sibiu, Muzeul Național Brukenthal, p. 271-278. <http://www.brukenthal.ro/>

---

²² Ittu 2007, p. 112.

²³ J. B. D. Morrill of Rokeby, *Descriptive of a Journey in Europe and Asia Minor in the Years 1794–1796*, London, 1914 și Helene Vacarescu, *Kings and Queens I have known*, London, New York, 1904 au intrat în Biblioteca Brukenthal în 21 aprilie 1926.

²⁴ Thomas Thornton, *Das türkische Reich in allen seinen Beziehungen* (trad. din engleză de Fr. Herrmann), Hamburg, 1808 a intrat în Biblioteca Brukenthal în 15 mai 1926. Cartea are câteva ex-librisuri ale donatorului.

²⁵ Penelea-Filitti, Chisacof 1996, p. 23 și 30 – Căsătoria dintre printul Karadja și soția sa Marcela a avut loc în 1916. Ea era fiica lui Aristide Caradja și a Matildei Greceanu, fiind ultimul din cei cinci copii ai familiei. Marcela Karadja a lucrat eficient în arhive, după cum o dovedește comunicarea *Principatele române văzute de un funcționar turc din veacul al XVIII-lea*.

²⁶ Ittu 2007, p. 113.

FEMEI CARE AU ACTIVAT LA MEDIAȘ LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX: LOTTE BINDER, ERIKA PAULAS, IDA GUGGENBERGER ȘI JOLAN MAIROVITS

Dr. Gudrun-Liane Ittu

Zusammenfassung. Frauen, die Anfang des 20. Jahrhunderts in Mediasch gearbeitet haben: Lotte Binder, Erika Paulas, Ida Guggenberger und Jolan Mairovits. Die Frauenbewegung der Siebenbürger Sachsen hat sich im Fahrwasser der Frauenbewegung Deutschlands entwickelt, wobei die Siebenbürgerinnen nicht nur die Nehmenden waren, sondern sie schenken der deutschen Frauenbewegung eines ihrer aktivsten Mitglieder in der Person von Marie Stritt, der Tochter der Schässburger Pionierin Therese Bacon. Die Frauen, von denen im nachstehenden Aufsatz die Rede ist, führten entweder den Kampf ihrer Vorgängerinnen weiter oder erfreuten sich der Erfolge, die von diesen errungen worden waren. Lotte Binder (1880–1930) legte die Lehrerinnenprüfung am Landeskirchenseminar im gleichen Jahr ab (1904), in dem die Schässburger Lehrerinnenbildungsanstalt ihre Tore öffnete. Sie trat der Frauenbewegung im 2. Jahrzehnt des 20. Jahrhunderts bei und wurde eines der aktivsten Mitglieder derselben. Erika Paulas (1875–?) war zwar gebürtige Schweizerin, kam jedoch als Kind nach Bistritz, wo sie die Bürgerschule besuchte. Sie legte in Budapest die Architektenprüfung ab und wurde die erste Architektin Ungarns, der erst 25jährig, wichtige ärarische Aufträge erteilt wurden. Zwischen 1901 und 1902 erbaute sie u. a. das neue Krankenhaus in Mediasch. Die junge Witwe Ida Guggenberger (1881–1873) führte ab 1912 das Fotoatelier ihres Mannes zunächst in Mediasch und danach in Hermannstadt weiter. Ab 1914 war die Budapester Architektentochter Jolan Mairovits (1890–1972) Mitinhaberin des Ateliers. Die beiden emanzipierten Frauen erhoben ihr Handwerk zur hohen Kunst und fanden Anerkennung am Rumänischen Königshof, für den sie ab 1921 tätig waren. Von 1932 bis zur Verstaatlichung lebten und arbeiteten Guggenberger-Mairovits in Bukarest, wo sie eines der besten „Studios“ der Hauptstadt führten.

Cuvinte cheie: mișcarea de emancipare a femeilor, profesionalizarea femeilor, problema învățătoarelor, învățătoare și activistă pentru drepturile femeilor, arhitectă, fotografă.

Schlagwörter: Frauenbewegung, Frauenberufe, Lehrerinnenfrage, Lehrerin und Frauenrechtlerin, Architektin, Fotografinnen.

Prima ieșire a femeilor germane din Transilvania din cadrul strict familial în spațiul public a avut loc imediat după mijlocul secolului al XIX-lea, odată cu crearea primelor asociații și societăți ale lor la Brașov, Sibiu, Mediaș, Bistrița, Sighișoara. Asociațiile au urmărit inițial scopuri caritabile și activități legate de biserică, iar mai târziu au trecut la articularea unor cereri precise, menite a spori șansele femeilor de a se realiza dincolo de meseria naturală de mamă și soție.

Date fiind legăturile tradiționale strânse ale sașilor cu Germania, mișcarea de emancipare a femeilor s-a desfășurat în siazul și sub influența patriei lor spirituale. Trebuie însă subliniat faptul că Transilvania, respectiv Sighișoara, a dat Germaniei pe una dintre cele mai importante feministe, aparținătoare a aripii radicale, pe Marie Stritt (1855–1928), care, în intervalul 1899–1910 a fost președinta „Uniunii asociațiilor femeilor”. Actrița și poeta Marie Stritt a fost introdusă chiar de mama ei, Therese Bacon (1824–1911) în mișcarea feministă, mamă care, fusese o pionieră a mișcării de emancipare din Transilvania.

Ca un reflex târziu al Revoluției franceze, care proclama egalitatea tuturor ființelor umane, primul punct din agenda de lucru a mișcării săsești s-a referit la o mai bună pregătire școlară a fetelor, aceeași cu pregătirea băieților. Alături de problema pregătirii școlare, la sfârșitul secolului al XIX-lea s-a dezbătut necesitatea profesionalizării femeilor, în scopul de a le da posibilitatea de a-și câștiga singure existența, iar în cadrul acestei dezbateri problema admiterii femeilor într-un domeniu rezervat în exclusivitate bărbaților, catedrele școlare, a divizat societatea mult timp. Consistoriul Bisericii Evanghelice, organismul care patrona școlile confesionale, s-a opus mult timp ideii ca femeile să îmbrățișeze meseria de învățătoare, iar bărbații, nesuportând concurența, au făcut tot posibilul să le bareze drumul. Acțiunile concertate ale feministelor autohtone, sprijinite de unii intelectuali cu vederi progresiste, au făcut ca din 1902, fete pregătite prin cursuri private, să fie admise a susține examenele la „Seminarul evanghelic din Sibiu” (liceu pedagogic confesional de băieți), obținând diplome de învățătoare. În 1904 „Școala pedagogică de fete” (*Lehrerinnenbildungsanstalt*) din Sighișoara își deschidea porțile, prima promoție de învățătoare părăsind instituția în 1907. Pentru ca bucuria celor care reușiseră să obțină râvnita diplomă să nu fie prea mare, Consistoriul Bisericii Evanghelice, format în totalitate din bărbați, a inventat o altă piedică, anume obligativitatea celibatului învățătoarelor. Argumentul era acela că meseria de dascăl ar fi incompatibilă cu cea de soție și mamă, respectiv prea solicitantă din punct de vedere fizic și psihic pentru a le face față amândurora. În momentul în care se căsătoreau, contractul cu instituția înceta automat, fiind chiar nevoite să restituie o cotă parte din cheltuielile de școlarizare (aceasta în cazul în care profesaseră numai câțiva ani). Respectiva reglementare a rămas în vigoare până în anul 1926.

Am considerat necesară această introducere, întrucât oferă cheia înțelegerii carierelor femeilor despre care va fi vorba în continuare, femei a căror destin a fost legat, cel puțin pentru o perioadă de timp, de orașul pe Târnava Mare.

Lotte Binder (1880–1930)¹, fiica directorului/rectorului gimnaziului din Reghin, apoi de preot luteran la Cața (jud. Brașov), și-a dorit de timpuriu să se dedice unei profesii. Situația materială a familiei nu i-a permis să urmeze liceul de fete din Gotha, Germania, la care se gândise. Pregătită de tatăl ei, în 1904, înainte de deschiderea „Școlii pedagogice” din Sighișoara, a susținut examenul de absolvire la Sibiu, la „Seminarul evanghelic de băieți”. Din toamna aceluiași an a funcționat la școala de fete din Mediaș, unde a profesat până la moartea ei prematură, survenită în 1930. În întreaga ei carieră a lipsit din școală doar un an de zile, timp în care a audiat cursuri de pedagogie, psihologie, economie și literatură germană la Berlin și München. Deși și-a dorit să obțină o diplomă universitară, situația financiară a împiedicat-o să-și finalizeze studiile. Întoarsă la Mediaș, pe lângă activitatea pedagogică, a întreprins studii etnografice și lingvistice, cooptată fiind în colectivul care realiza activități de colectare și înregistrare pentru monumentală operă a *Dicționarului graiurilor săsești*, care încă se mai află în lucru la Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu al Academiei Române, ultimul volum finalizat fiind litera S. Din deceniul al doilea al sec. XX, Lotte Binder s-a dedicat și muncii în folosul femeilor, prezidând „Grupul de lucru pentru problemele femeilor” (*Arbeitsgemeinschaft für Frauenfragen*), înființat la Mediaș în 1912, grup care, împreună cu o organizație a femeilor din Brașov și cu una din Sighișoara, a dat naștere „Asociației libere a femeilor săsești” (*Freier Sächsischer Frauenbund*). În 1925 a murit Adele Zay, președinte asociației libere, iar locul ei a fost luat de Lotte Binder care, totodată, a devenit și redactor al „Foi femeii” (*Frauenblatt*), organul de presă al „Asociației” și supliment lunar al cotidianului „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt”, cel mai important ziar transilvănean de limbă germană, care a apărut la Sibiu între 1874 și 1944. Atât în cadrul „Grupului de lucru”, cât și în cel al „Asociației libere”, problemele dezbătute au fost diverse, situându-se de la dreptul universal de vot în Ungaria² la problemele cu care se confrunta comunitatea săsească după Marea Unire. Cele mai multe au fost însă problemele punctuale, legate de educația copiilor și orfanilor, de grădinițele din mediul rural, de școlile patronate și cursurile organizate de Biserica Evanghelică, de probleme curriculare, de organizarea industriei casnice etc. Aceste dezbateri au fost apoi publicate în suplimentul „Frauenblatt”, unde se găsesc și articole ale unor feministe de marcă din Germania, precum și lucrări literare cu caracter educativ sau moralizator.

În calitatea ei de reprezentantă a femeilor săsești, Lotte Binder a participat la conferințe și sesiuni internaționale la Viena, Geneva, Dresden, iar în august 1927 a fost prezentă la Locarno, la cel de-al patrulea Congresul Mondial al Educației. S-a stins la 50 de ani, în urma unei operații de apendicită, la Sibiu.

Deși nu a fost deschizătoare de drumuri, ci a beneficiat de rezultatele luptei antemergătoarelor, atât în plan profesional, cât și în plan politic, Lotte Binder a avut o carieră prodigioasă, recunoscută nu numai în comunitatea săsească, ci și în plan internațional. Drept recunoștință pentru meritele sale, „Asociației libere a femeilor săsești” i-a ridicat fostei președinte un frumos monument funerar, executat în 1934 de sculptorița Margarete Depner (1885–1970) din Brașov.

În numărul 4 pe 1900 al revistei „Frauenleben”³ apărea știrea conform căreia partida militanților pentru drepturile femeilor ar fi obținut un răsunător succes prin promovarea, la Budapesta, a examenului de arhitect de către Erika Paulas, care devenea astfel prima femeie arhitect din Ungaria. Cine era tânăra de 25 de ani care realizase o astfel de performanță? S-a născut în 1875 la Zürich, ca fiică a arhitectului Paulas care, din 1883 ocupa funcția de „Oberingenieur” al orașului Bistrița, echivalentul arhitectului șef al orașului. Tânăra a urmat școala în orașul transilvănean, unde se remarcase prin talentul pentru desen și matematică. În 1892 a fost angajată ca desenatoare la departamentul orășenesc pentru construcții „städtisches Ingenieuramt”, unde, într-un interval scurt de timp a făcut progrese considerabile, realizând singură planul unei cazărmi. S-a întors la Zürich, unde, în cadrul Institutului politehnic a audiat cursuri de construcții și arhitectură. Înmarmă cu aceste cunoștințe, a lucrat în mai multe birouri de arhitectură din Transilvania și a obținut în 1895, la Cluj, calificarea de zidar. Sub îndrumarea ei, se arată în articolul menționat mai sus, au fost ridicate douăsprezece clădiri mari, Erika ambiționând-o să atingă cea mai înaltă calificare în domeniu, cea de arhitect. Examenul, promovat în aprilie 1900 la Budapesta, avea s-o propulseze într-un mediu misogin și dominat de invidii profesionale. Înainte de susținere, viitorii ei colegi de breaslă au înaintat ministerului de resort o petiție, prin care solicitau să nu fie admisă la examen. Comisia a hotărât însă altfel și anume ținând cont de succesele ei de până atunci chiar a fost scutită de examenul teoretic, fiind supusă numai celui practic. Anul 1901 avea să fie unul norocos pentru tânăra arhitectă, întrucât a câștigat concursul pentru construirea Palatului Direcțiunii Silvice din Bistrița (Forstdirektionspalais)⁴, primul edificiu al *erului*, construit de o femeie. Costurile acestui impunător edificiu erau preliminate la 150.000 de florini. Ziarul *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt* relatase deja, în august 1900, despre concursul privind palatul din Bistrița și despre dificultatea în care se afla ministerul de resort, deoarece, după excluderea

¹ Scola, Schiel, 1990, p. 51–53.

² Binder, 1913, p. 31–32.

³ http://www.onb.ac.at/ariadne/vfb/bio_paulas.htm

⁴ Îi mulțumesc d-nului Dr. Corneliu Gaiu din Bistrița pentru imaginea de epocă, reprezentând Palatul Direcțiunii Silvice din Bistrița

proiectelor cu devize prea mari, avea de ales între doi competitori dintre care unul calificat, dar femeie – care își demonstrase în repetate rânduri competența profesională – iar celălalt, bărbat, lipsit de calificarea necesară.⁵

În urma unui alt concurs, în primăvara anului 1901, Erikăi Paulas i se încredințează, în cadrul șantierului noului colegiu reformat din Cluj, o parte dintre lucrări⁶, iar ceva mai târziu i-a fost încredințată și ridicarea noului spital din Mediaș⁷. Dintr-o corespondență din Mediaș, publicată în numărul din 12 martie 1902 al cotidianului *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt* aflăm că:

„Noul spital, singurul edificiu mai mare, executat în anii din urmă, deosebit de dificil, a fost predat municipalității în cadrul ultimei ședințe a comunității din 6 ale lunii curente. Costurile construcției propriu-zise, în care se includ și cele ale instalației de apă, canalizare și împrejmuire, exceptându-le însă pe cele ale terenului și a dotărilor interioare, s-au ridicat la 62.488 de coroane 51 h. Medicul primar, dr. S. Wilk, și-a început activitatea în 1 martie, iar până în 5 martie se internaseră deja 12 bolnavi.”⁸ Numele arhitectei nu este menționat, el lipsind și la următorul eveniment, deschiderea oficială a așezământului.

„...În aceeași duminică (este vorba despre 8 iunie), noul nostru spital, care funcționează deja de câteva luni, a fost predat în mod festiv de către primarul Fr. Theil medicului primar dr. Wilk. Numeroșii reprezentanți ai urbei au vizitat toate încăperile pavilionului central și au părăsit spitalul cu impresia că, după multe strădanii și griji, a luat naștere un lucru solid, care va fi o podoabă a orașului nostru”⁹.

Întrucât după 1902 ziarele locale nu au mai publicat știri despre Erika Paulas, consider necesară continuarea cercetărilor referitoare la o personalitate de excepție, deschizătoare de drumuri într-un domeniu greu accesibil femeilor.

Atunci când tână văduvă Ida Guggenberger (1881–1973)¹⁰ a preluat, în 1912, atelierul fotografic condus între 1899–1911 de defunctul ei soț, Hans Guggenberger, nu a fost tocmai deschizătoare de drumuri în d-ale artei fotografice în Transilvania, dar a fost prima femeie din Mediaș care a condus o astfel de afacere. Trebuie menționat faptul că încă din faza primitivă, fotografia a fost practică și de succes și de femei. Una dintre primele profesioniste din Transilvania a fost Camilla Asboth, nepoata renmitului fotograf sibian Theodor Glatz, cea care în 1871 a moștenit și dus mai departe atelierul unchiului ei. Probabil că Ida Guggenberger își ajutase soțul la treburile atelierului, nefiind total străină de meseria acestuia. După moartea lui Hans s-a pregătit, timp de un an, la Viena, cu o autoritate a timpului, C. Kosel. Reîntorsă la Mediaș, atelierul a funcționat din 1912 până în 1914 sub numele de „Atelier Alice”. În 1914, aflată la un curs de perfecționare la München, Ida a cunoscut-o pe fotografa Jolan Mairovits, fiica unui arhitect din Budapesta. De la întâlnirea lor în 1914 și până în 1948, cele două femei au fost parteneri de afaceri, sprijinindu-se la bine și la rău. Anii petrecuți între 1914 și 1918 în atelierul comun din Mediaș, ținând cont de faptul că erau ani de război, nu au fost spectaculoși. În 1918 atelierul se mută la Sibiu, unde cele două doamne practicau arta portretistică într-o viziune modernă și novatoare. Din 1921 au fost adesea solicitate de Familia Regală pentru a immortaliza momente importante din viața membrilor ei. După ce în doi ani consecutivi, 1921 și 1922, atelierul Guggenberger-Mairovits a avut în repetate rânduri prilejul să-și demonstreze seriozitatea și priceperea, în 1923 a obținut titlul de „fotograf al Casei Regale”. Cotidianul *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt* a relatat întotdeauna cu nedismulată mândrie despre deplasările celor două doamne la Bran sau Sinaia, Curtea de Argeș sau București. În 1932, atelierul s-a mutat la București, pe Calea Victoriei 39, fiind unul dintre cele mai importante studiouri din capitală, iar legătura cu Familia Regală a devenit și mai strânsă.

În cele ce urmează, redăm anunțurile din *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt* referitoare la solicitările făcute atelierului Guggenberger-Mairovits de către Familia Regală:

Fotografii ale Familiei Regale (nr. 14477, 30 iulie 1921, p. 4.)

Proprietarele atelierului Guggenberger-Mairovits au fost chemate telegrafic la Sinaia, unde în 18 a lunii ac., au făcut fotografii ale reginei, îmbrăcată în costum național românesc, în parcul castelului. Deoarece Majestatea Sa a dorit să vadă pozele înainte de plecarea ei în Franța, doamnele Guggenberger-Mairovits au plecat în 27 l. ac. din nou la Sinaia.

⁵ SDT 8104/1900, p. 843.

⁶ SDT 8281/1901, p. 275.

⁷ http://www.onb.ac.at/ariadne/vfb/bio_paulas.htm

⁸ SDT, 8582/1902, p. 258 (Der einzig größere Bau, der während der letzten überaus gedrückten Jahre hier ausgeführt wurde, das neue Krankenhaus, wurde in der letzten Kommunitätssitzung vom 6. d. M. Von der Stadt übernommen. Die Gesamtkosten des eigentlichen Baues samt Wasserleitung, Kanalisierung und Umfriedung, jedoch ohne Baugrund und innere Einrichtung stellen sich laut vorgelegter Abrechnung auf 62.488 K 51 h. Der Primararzt Dr. S. Wilk hat am 1. d. Monats seine Tätigkeit begonnen und wurden schon bis zum 5. März 12 Kranke aufgenommen).

⁹ SDT 8663/1902, p. 659 (An demselben Sonntage wurde unser neuerbautes Krankenhaus, das nun schon seit mehreren Monaten in Betrieb steht, von Bürgermeister Fr. Theil dem Primararzt Dr. Wilk feierlich übergeben. Die zahlreichen erschienenen Stadtvertreter machten einen Rundgang durch sämtliche Räume des Hauptpavillons und verließen das Spital unter dem Eindruck, dass hier nach manigfachen Mühen und Sorgen ein rechtschaffenes Werk zustande gekommen sei, das unserer Stadt zur Zierde gereiche).

¹⁰ Klein 2009, p. 338–339.

Reginei i-au plăcut atât de mult probele fotografice, încât a mai comandat fotografii personale, precum și a altor membri ai familiei. Pentru transportul aparatelor fotografice la Sinaia s-a pus la dispoziție o mașină. Regina a fost fotografiată în mare ținută, regele în uniformă de amiral, iar alți membri ai familiei imortalizați pe plăci fotografice, au fost Princesele Marioara și Ileana. După ce s-a fotografiat în parc, perechea regală a dorit și fotografii în interiorul castelului.

Regina la Bran (nr. 14761, 15 aug. 1922, p. 3.)

În data de 9 a lunii curente, doamnele Guggenberger și Mairovits au fost invitate telegrafic de regină la Bran. Au fost primite cu mare amabilitate de Majestatea Sa și de Princesa Ileana. La solicitarea reginei au realizat o serie de portrete și imagini de interior. Regina Maria îndrăgește foarte mult castelul primit în dar din partea municipalității din Brașov și supraveghează personal lucrările de restaurare. Castelul va fi transformat în stilul vechilor cetăți cavalierești.

Noi fotografii ale cuplului regal (nr. 14816, 19 oct. 1922, p. 5.)

În vitrina atelierului de artă fotografică Guggenberger-Mairovits sunt expuse, de aseară, o serie de fotografii ale reginei și ale regelui în mare ținută și cu atribuțiile de încoronare. Fotografiile au fost realizate înainte de eveniment, la Sinaia, unde regina le invitase pe proprietarele firmei sibieni. Este singurul atelier din țară care, înainte de încoronare, a avut parte de o asemenea onoare. Mai întâi au fost realizate pozele reginei, iar două zile mai târziu, cele ale regelui. "Înălta pereche" a fost atât de impresionată de concepția artistică și de modul desăvârșit de execuție al fotografiilor, încât și-a exprimat dorința ca acestea să fie declarate fotografiile oficiale ale încoronării.

O nouă distincție (nr. 15804, 4 martie 1926, p. 6.)

După cum am fost informați, atelierul Guggenberger-Mairovits, "fotograf al Casei Regale" a fost invitat telegrafic să realizeze fotografii ale Princesei Ileana și ale Prințului regent Nicolae, invitație pe care a onorat-o în data de 1 martie. În urmă cu patru săptămâni doamnele Guggenberger-Mairovits au realizat fotografii oficiale ale reginei Iugoslaviei.

(nr. 15990, 16 oct. 1926, p. 6.)

Doamnele Guggenberger-Mairovits, fotografe ale Casei regale, au fost invitate telegrafic la Sinaia, pentru a-i poza pe regele George al Greciei, pe regina mamă, Sofia, pe prinții Cristophor și Paul, pe Princesa Irina precum și pe Prințesa noastră moștenitoare, Elena. Regina Elisabeta a Greciei și-a exprimat, de asemenea, dorința de a avea ședințe fotografice proprii. Sofia, regina mamă, și-a arătat deplina mulțumire cu fotografiile deja livrate, care au fost foarte bine primite și în străinătate. Această invitație a însemnat o mare onoare pentru o firmă săsească dovedind totodată marea pricepere a acelor care o conduc.

Fotografii de la înmormântarea regală (nr. 16228, 5 aug. 1927, p. 7.)

În vitrina atelierului Guggenberger-Mairovits sunt expuse pe un panou fotografii frumoase și clare de la înmormântarea regelui nostru. În fotografii se pot vedea: gara din Curtea de Argeș, biserica, intrarea în criptă, regina Maria lângă sicriu, sosirea convoiului la biserică, generali cu coroana și bastonul de mareșal, catafalcul, intrarea la castelul Cotroceni, ultimul drum, regele Mihai și regina mamă, fotografii de grup ale familiei îndoliate și ale familiei cu oaspeții de onoare.

Primele fotografii ale regelui (nr. 17139, 17 iunie 1930, p. 5.)

Zilele trecute v-am informat despre lansarea unui concurs deschis tuturor atelierelor fotografice din țară, pentru realizarea unei fotografii artistice a regelui. Se dorește punerea în circulație a unei fotografii oficiale pentru a preveni specula cu poze neautorizate. Săptămâna trecută, aghiotantul regelui le-a invitat la palat, la București pe doamnele fotografe ale familiei regale pentru a-l poza pe Majestatea Sa. Doamnele au acceptat invitația, iar marți, regele le-a acordat o audiență de o oră, timp în care au avut prilejul să studieze pe îndelete modelul, imortalizându-l pe plăcile fotografice în varii ipostaze, purtând uniforma de mare ținută. Suntem nerăbdători să vedem cât mai repede rezultatele acestei acțiuni.

Imagini de la nuntă (nr. 17484, 30 iulie 1931, p. 7.)

Am aflat că la solicitarea expresă a Princesei Ileana, doamnele Guggenberger-Mairovits s-au deplasat la Sinaia, pentru a realiza pozele nunții acesteia. Doamnele din Sibiu au avut prilejul să fotografieze tânăra pereche, musafirii și cadourile. Peste câteva zile, fotografiile vor fi expuse la Sibiu, în vitrina atelierului.

Recunoaștere onorantă pentru fotografele Casei Regale, Guggenberger-Mairovits (nr. 17497, 14 aug. 1931, p. 7.)

În prezent, în vitrina atelierului Guggenberger-Mairovits sunt expuse fotografiile de la nunta Altețelor Regale, Princesa Ileana și Arhiducele Anton von Habsburg. Am aflat că fotografiile, de altfel foarte reușite, au fost lăudate de Regina

Maria și de tânăra pereche. Cea din urmă a comandat un număr mare de fotografii care-i vor fi trimise la München, unde, de acum încolo, își va stabili reședința.

După mutarea atelierului la București, *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt* a încetat să urmărească activitatea celor două profesioniste, care au ridicat fotografia la rang de artă.

În 1940, din cauza originii sale evreiești, studioul a renunțat în titulatura firmei la numele lui Jolan Mairovits, iar după 23 august 1944, situația s-a schimbat în defavoarea Idei Guggenberger, de astă dată dispărând numele ei. După naționalizarea atelierului în 1948 fondatoarea studioului a părăsit definitiv România.

Cele patru cazuri despre care a fost vorba în articol sunt exemple elocvente ale modernizării societății transilvane care, la începutul secolului XX, a acceptat profesionalizarea femeilor sau/și implicarea acestora în problemele obștești.

Bibliografie

Binder 1913 – L. Binder, *Ausführungen über das Wahlrecht*, în: „Für und wider die sächsische Frauenbewegung“, Hermannstadt 1913, p. 31–32.

Klein 2009 – K. Klein, *Maler, Zeichner, Fotografen, Architekten, Buchdrucker und Verleger in und aus Mediasch (1850–1944)*, în „Mediasch. Ein historischer Streifzug durch die siebenbürgisch-sächsische Stadt an der Kokel“, Schiller Verlag Hermannstadt-Bonn, 2009, p. 338–339.

Scola; Schiel 1990 – O. Scola, A. Schiel, „Siebenbürgisch-sächsische Frauengestalten. Ihr Leben und Wirken“, f. I, 1990.

Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt 1900, 1901, 1902, 1921, 1922, 1926, 1927, 1930, 1931 – 8104/1900, p. 843; 8281/1901, p. 275; 8582/1902, p. 258; 8663/1902, p. 659; 14477/1921, p. 4; 14761/1922, p. 3; 14816/1922, p. 5; 15804/1926, p. 6; 15990/1926, p. 6; 16228/1927, p. 7; 17139/1930, p. 5; 17484/1931, p. 7; 17497/1931, p. 7.

http://www.onb.ac.at/ariadne/vfb/bio_paulas.htm

Monumentul funerar al lui Lotte Binder din Cimitirul Municipal Sibiu (executat în 1934 de sculptorița Margarete Depner, foto G.-L. Ittu)

Palatul Direcțiunii Silvice din Bistrița (Forstdirektionspalais) construit de arhitecta Erika Paulas

Fig. 2 Spitalul „nou” din Mediaș, construit de arhitecta Erika Paulas (foto Vasile Mărculeț)

Regina Maria (fotografie oficială de la încoronare), atelierul Guggenberger-Mairovits
(<http://www.tkinter.smig.net/QueenMarie/Gallery/Marie71.htm>)

MEDIAȘUL FERROVIAR 1872 – 2013

Andrei Berinde

Abstract. Mediaș City and the railway 1872 – 2013. A section of „Transylvania's transport backbone” – Oradea – Brașov main line, the „iron way” going from Teiuș to Mediaș was built between 1871 and 1872, by the „Hungarian Eastern Railways Company” (M.K.V.). Opened for traffic on May 6th 1872, when the first trials train entered Mediaș city, the new track was exploited by its concessionaires until February 1st 1876. Afterwards, because of some severe financial problems which led the „Hungarian Eastern Railways Company” (M.K.V.) on the edge of bankruptcy, its entire assets were taken over by the “Hungarian State Railways Company (M.A.V.)”, which continued to administer the track until January 1st 1919. From this date on, Teiuș – Mediaș line passed into the exploiting of the C.F.R. General Direction and on September 20th 1920, according to Trianon Peace Treaty's provisions ratification Law, the entire Oradea – Brașov main line was recorded into Cluj Land Register, as a Romanian State property (CFC position 42). Between 1971 and 1973 the line was doubled and a decade later (1981 – 1982) the track was electrified. Today, Teiuș – Mediaș railway is open for the passengers and freight traffic, the track being administered by C.F.R. S.A. National Company – Brașov Regional Direction.

Cuvinte cheie: Mediaș, cale ferată, istorie feroviară.

Key words: Mediaș, railway, railway history.

La Mediaș „drumul de fier” și „carele de foc” ce goneau pe el au ajuns pentru prima oară acum 141 de ani..., mai exact în ziua de 6 Mai 1872, când aproape întreaga suflare a orașului de pe malurile Târnavei Mari a pornit, cu mic cu mare, spre noua clădire a gării, pentru a fi martorii unei priveliști nemaîntâlnite în urbea lor – sosirea primului tren. Și totuși... istoria feroviară a Mediașului nu ar putea fi astăzi relatată dacă am disocia-o de contextul mult mai larg al apariției și dezvoltării traseelor Arad – Alba Iulia și Oradea – Brașov, cele două linii magistrale ce formează astăzi „coloana vertebrală a căilor ferate din Transilvania”.

La 25 Ianuarie 1849, în cadrul sesiunii Parlamentului de la Budapesta, Ministrul Comunicațiilor – Istvan Szechenyi a prezentat un raport în cadrul căruia apare menționată, pentru prima oară, linia magistrală Oradea – Brașov, o idee ce s-a concretizat abia după aproape alte două decenii.

Astfel, după votarea Legii XLV, document în baza căruia, la 6 Decembrie 1868, „Societatea Căilor Ferate Ungare de Est” a primit concesiunea pentru construcția viitorului traseu, proiectat de celebrul inginer austriac Karl von Ghega.

Lucrările ce urmau să fie realizate de antrepriza privată a fraților Warring & Eckersley au demarat în primăvara anului 1869, primul tronson al liniei, cuprins între stațiile Oradea și Cluj, fiind inaugurat în ziua de 7 Septembrie 1870.

Aproximativ în aceeași perioadă, mai exact în primăvara anului 1866, pe Valea Mureșului, „Societatea Căilor Ferate din Jurul Tisei” a început lucrările de construcție a magistralei feroviare Arad – Alba Iulia, însă, după numai câteva luni, din cauza unor grave probleme financiare, proiectul a fost complet stopat.

Un an mai târziu, șantierul liniei a fost preluat de „Societatea Primei Căi Ferate Din Transilvania”, traseul fiind finalizat și inaugurat în ziua de 22 Decembrie 1868.

Însă „drumul de fier” nu s-a oprit în vechea capitală politică a Ardealului, astfel că în primăvara anului 1869, „Societatea Căilor Ferate Ungare de Est” a început realizarea liniei Alba Iulia – Teiuș – Războieni, traseul urmând să aibă și o ramificație spre Târgu Mureș.

Noul tronson a plasat definitiv Teiușul pe harta rețelei feroviare a Transilvaniei, mica localitatea fiind punctul de pornire al liniei ce urma să străbată Podișul Târnavelor.

Astfel, în primăvara anului 1871, tot „Societatea Căilor Ferate Ungare de Est” a deschis șantierul viitoarei căi ferate Teiuș – Mediaș, primul tren intrând în gara orașului de pe malurile Târnavei Mari, un an mai târziu, în seara zilei de 6 Mai 1872.

Exploatat inițial de concesionarii săi, traseul a fost naționalizat la 1 Februarie 1876 de statul Austro-Ungar, împreună cu întregul patrimoniu al Societății Căilor Ferate Ungare de Est, ce și-a încetat astfel existența.

Ulterior, linia a continuat să fie administrată de „Societatea Căilor Ferate Ungare de Stat”, până la 1 Ianuarie 1919, moment când a fost preluată de „Direcția Generală C.F.R.”.

Gara Medias - 1905

La 20 Septembrie 1920, în baza Legii de ratificare a prevederilor Tratatului de Pace de la Trianon, întreaga magistrală feroviară Oradea – Braşov a fost intabulată în Cartea Funciară Cluj, ca proprietate a Statului Român (poziția CFC 42).

Între anii 1971-1973 calea ferată Teiuş – Mediaş a fost dublată, iar un deceniu mai târziu (1981-1982) a fost electrificată.

În anul 1974, vechea clădire de călători din stația Mediaş a fost demolată, locul său fiind luat de actuala construcție cu două nivele.

Gara Mediaş - 2013

În prezent, traseul este activ pentru traficul de călători și mărfuri, fiind administrat de Compania Națională C.F.R. S.A. – Direcția Regională Braşov.

Bibliografie

- Bellu, R., *Mica Monografie a Căilor Ferate Române – Vol. I*, București, 1995.
 Botez, C., Urma, Dem, Saizu, I., *Epopeea Feroviară Românească*, București, 1977.
 Iordănescu, D., Georgescu, C., *Construcții pentru Transporturi în România*, București, 1986.
 Lacriteanu, S., Popescu, I., *Istoricul tracțiunii Feroviare din România*, București 2002.
 Petrescu, I. Gh., *Rețeaua Cailor Ferate Române*, București 1965.

ZBORUL PRIMULUI OM ÎN COSMOS REFLECTAT ÎN ZIARUL SCÂNTEIA

Vasile-Dan Teșculă

Summary. *The flight of Gagarin reflected in the Scânteia newspaper. When we speak about the soviet cosmic succeses in the 1960 s we ultimately think of Yuri Gagarin and his flight into space. Perhaps no other peaceful event has marked so much the history and the destiny of a nation. His succes and all other past and future succeses of the Soviet Union in the field of space exploration until the decline of the space programme in 1966. The articles presented here, are the most relevant and important. The editions of the romanian newspaper Scânteia from 13-15 april are filled almost entirely with articles and comments but also reactions from the „men of the working class” who either were winners of the supreme title in the People s Republic of Romania (Hero of the Socialist Labour) or academicians. Another thing is the general discourse wich seems to repeat obsessively those moments when Gagarin took of. Another aspect is that all of the messages the letters or communications of the Roamnian leadres they give credit to Khrushchev, his staff and Gouvernment.*

Cuvinte-cheie: *Cursa spațială, Războiul Rece, Vostok, propagandă, discurs.*

Keywords: *Space Race, Cold War, Vostok, propaganda, discourse.*

Când vorbim despre realizările cosmice ale URSS ne gândim automat la Yuri Gagarin, primul om în spațiul cosmic, sau la primul satelit în spațiu. Născută pe fondul intensificării Războiului Rece, explorarea spațiului cosmic și primele realizări în acest domeniu au făcut parte dintr-o competiție pe care istoriografia o va reține drept *Cursa Spațială*. Această competiție pașnică s-a desfășurat între SUA și URSS, cele două mari forțe industriale postbelice. În fapt, cursa spațială poate fi considerată pe bună dreptate, *Frontul Pașnic* al Războiului Rece. Acest moment din istorie este pe bună dreptate catalogat *aventura secolului XX* de către mulți jurnaliști¹. Demersul avut azi în vedere este o premieră din punct de vedere istoriografic deoarece largă temă a cursei spațiale și a zborurilor cosmice nu este aproape deloc prezentă în istoriografia națională.

Poate că niciun alt eveniment pașnic nu a marcat atât de tare și hotărâtor destinul unei națiuni și al omenirii în același timp, precum ceea ce a realizat Uniunea Sovietică prin lansarea lui Yuri Gagarin în Cosmos. Jubilația omenirii cauzată de acest eveniment a fost de mulți comparată cu *Dyen Pobedy* (Ziua Victoriei sărbătorită la 9 mai) datorită amplitudinii acestor festivități. Autorul acestor rânduri se raliază la opinia lui Boris Chertok care spunea în legătură cu această comparație: „Această comparație se bazează pe coincidențe superficiale și nu mi se pare corect (...) Pregătirile pentru un zbor uman, ca și celelalte proiecte s-au desfășurat în secret, astfel ca anunțul lansării lui Gagarin a venit ca o lovitură, un șoc pentru întreaga umanitate cauzând jubilație în întreaga lume². De asemenea, zborul lui Gagarin a fost pus pe seama politicii de relaxare a lui Hrușciiov care încet-încet se va afla în declin. Acest eveniment a infuzat tuturor speranța într-un viitor mai bun³.”

Într-atât de mult a contat acest eveniment încât în Rusia, Gagarin a devenit o legendă, un simbol nu doar al unei națiuni dar și al unui vis împlinit. El s-a înscris alături de imaginea lui Lenin foarte adânc în mentalul colectiv sovietic și rusesc post-1991. Într-atât de iubit a fost (și este) acest om încât i s-au dat nume de străzi din întreaga Rusie, nume de vapoare și operațiuni aeriene militare, însă cel mai important, centrul spațial al *Roskosmos* (agenția spațială rusească) aflat la circa 40 km est de Moscova (orașul „*Zvioddznii Gorodok*”⁴) poartă numele de *Yuri Gagarin Training Center*. Data de 12 aprilie va fi sărbătorită în fiecare an de acum încolo sub numele de *ziua cosmonauticii*. Totodată, multe din ritualurile și tabieturile cosmonauților sunt aceleași ca și când Gagarin le-a făcut. De asemenea, noaptea de 12 aprilie este sărbătorită la centrul spațial rusesc și la Baikonur drept *Noaptea lui Yuri*⁵.

Dar cum s-a ajuns la acest eveniment? Același Boris Chertok ne povestește că selecționarea candidaților s-a făcut în acord cu directivele comunicate de către CC al PCUS și amendate de către Consiliul de Miniștrii al URSS prin decretul secret emis la data de 5 ianuarie, respectiv 22 mai 1959, în care sunt specificate criteriile pe baza cărora sunt selectați candidații. Aceștia au fost selecționați din rândurile aviației militare începând cu luna Octombrie 1959, venind în grupuri⁶.

¹ Barbree, 2007 p.7.

² Chertok, 2009, p 55.

³ *Ibidem*.

⁴ Orașelul Stelar (trad. rus).

⁵ Pentru detalii a se consulta <http://yurisnight.net/#/about>, accesat la 28.11.2012.

⁶ Pentru detalii și informații complete, recomand cu căldură cartea lui Colin Burgees și Rex D. Hall (Burgees; Hall, 2009) capitolele *A few good soviet men*, respectiv *Russia s Future Spacemen*.

Viitorul centru de pregătire al cosmonauților (unitatea militară 26266) va lua ființă din ordinul comandantului forțelor aeriene în martie 1960. Candidații vor fi acceptați în calitate de *studenti* în cadrul acestui centru al cărui șef a fost numit colonelul Evgheni Anatolyevici Karpov. De precizat este faptul că s-au reținut 20 de *studenti*, iar după alte teste au rămas doar 12 candidați care vor deveni cosmonauți⁷. După alte probe conducerea centrului de pregătire hotărăște selecționarea a celor mai buni 6 cosmonauți fiecare având ocazia să fie primul care va zbura în Cosmos. Numele lor vor intra în istorie iar într-o perioadă de timp numele lor erau cunoscute și recitate ca pe o poezie: Gherman Stepanovici Titov, Yuri Alexeevici Gagarin, Pavel Popovici, Andrian Nikolaev, Valeri Fedorovoci Bîkovski, iar ulterior va apărea și Valentina Tereșkova.

În paralel cu pregătirile cosmonauților inginerii s-au ocupat și de proiectarea construirea și modificarea aparatelor ce vor fi utilizate pentru zborurile umane⁸. Ulterior au urmat organizarea comitetelor de stat în cadrul cărora se discută toate detaliile și planurile ce ar trebui urmate, fie în legătură cu viitorul zbor, fie în legătură cu detaliile construirii navetei.

Așadar la data de 3 aprilie 1960, Hrușciov a organizat o întâlnire la Prezidiul CC al PCUS în care se adoptă o rezoluție ce dă undă verde pentru un viitor zbor uman în spațiu.⁹ La 8 aprilie se organizează la inițiativa lui Korolev o întâlnire restrânsă a comitetului de stat care va desemna prin mesajul lui Kamanin pe cel care va intra în istorie pentru totdeauna. Așadar Yuri Gagarin va fi ales drept cel ce va executa un zbor *de o singură orbită în jurul Pământului la o altitudine de 180 până la 230 kilometri pe durata de o oră și 30 de minute cu aterizare într-o zonă prestabilită. Obiectivul zborului este de a verifica abilitățile ființei umane de a rămâne în nava cosmică, de a testa aparatele în timpul zborului, de a comunica cu cei de la sol și confirmarea funcționării sistemului de aterizare al cosmonautului*¹⁰. Gherman Titov va fi cosmonautul de rezervă. În zilele următoare, s-au pus la punct toate detaliile organizatorice și constructive finale.

Chertok mai oferă în memoriile sale, detalii despre ultimele două zile înaintea lansării. Totodată el dă detalii și despre acele celebre secvențe de film care sunt redată și prezentate ori de câte ori se pomenește despre Gagarin și de zborul său. Acest fapt este unic deoarece nicio altă sursă nu oferă detalii despre acest film. Chiar dacă relatările lui Chertok par telegrafice, detaliile oferite conferă o completare originală acestui studiu. De asemenea, se cuvine a se remarca faptul că Chertok oferă inclusiv numele celor care s-au ocupat de bunul mers al misiunii, cum ar fi numele lui Nikolai Kamanin și Leonid Voskressensky, unul dintre adjuvanții lui Korolev.

Presa Românească se alătură jubilației mondiale dedicând nu doar spații ample ci numere întregi din care vom putea deduce un fenomen aproape nemaîntâlnit: bucuria sinceră și exaltarea față de un eveniment care nu a avut în mijlocul său partidul și liderii săi. Imaginile cu omuț și rachete încep să domine acele numere din ziare din perioada 13-16 aprilie 1961, spre a reapărea din nou începând cu data de 6 august 1961 (data lansării lui Gherman Titov în spațiu).

Așadar, prima pagină din *Scânteia* este monopolizată de acest eveniment. Primele două lucruri ce atrag atenția sunt literele mari ce anunță evenimentul precum și fotografia celebră a lui Gagarin din timpul unui antrenament. În cadrul acestui comunicat aflăm următoarele: „*La 12 aprilie 1961 în Uniunea Sovietică a fost plasată pe orbită prima navă cosmică-satelit din lume, avînd un om la bord, nava „Vostok” (Răsăritul). Pilotul cosmonaut al navei cosmice-satelit „Vostok” este aviatorul maior Iuri Alexeevici Gagarin, cetățean al Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste.*

Lansarea rachetei cosmice cu mai multe trepte s-a desfășurat cu succes. După ce i s-a imprimat prima viteză cosmică și ea s-a desprins de ultima treaptă a rachetei purtătoare, nava-satelit a început zborul liber pe orbită în jurul pământului. (...)

S-au stabilit și se mențin comunicații prin radio în ambele sensuri cu cosmonautul Gagarin. Frecvențele emițătoarelor pe unde scurte de pe bord sunt de: 9,019MHz și 20.006 MHz, iar în gama undelor ultrascurte - 143,625 MHz. Cu ajutorul unor sisteme radiotelemetric și de televiziune se fac observații asupra stării cosmonautului în zbor.

Cosmonautul Gagarin a suportat în mod satisfăcător perioada plasării pe orbită a navei-satelit Vostok și în momentul de față se simte bine. Sistemele care asigură condițiile de viață necesare în cabina navei-satelit funcționează normal. Zborul pe orbită al navei-satelit Vostok, cu pilotul-cosmonaut Gagarin continuă”¹¹.

Este important de precizat faptul că agenția de presă TASS a eliberat comunicatul respectiv, întâi la radio, cât încă Gagarin era pe orbită. În cadrul acestuia cosmonautul, care înainte avea gradul de locotenent a fost avansat brusc la rangul de maior spre a fi făcut general după misiune.

Dedesubtul acestui comunicat este publicat mesajul scurt al aceleiași TASS care anunță sec: „*Maiorul sovietic Iuri Gagarin a aterizat în bune condiții în regiunea stabilită în URSS*”¹². Este de asemenea important de precizat faptul că

⁷ Chertok, 2009, p 58.

⁸ Pt detalii vezi *ibidem*, capll si III.

⁹ *Ibidem*, p 66.

¹⁰ *Ibidem*, p 67.

¹¹ *Scânteia*, 13 aprilie 1961.

¹² *Ibidem*.

Gagarin nu a aterizat în zona prestabilită. Din cauza unor probleme la reintrarea în atmosferă nava Vostok a deviat cu vreo 34 de kilometri față de zona de aterizare prestabilită.

Sunt preluate de asemenea câteva mesaje pe care cosmonautul le-a transmis, raportând că zborul continuă și că el se simte bine, urmând apoi în decursul comunicărilor să prezinte parametrii și cotele aparatelor de bord.

Comunicatul a fost preluat de către toate instituțiile abilitate din URSS și ulterior transmisă celorlalte state prietene din Blocul Estic. A fost o altă mare (dacă nu cea mai mare) lovitură pe care Uniunea Sovietică a dat-o Statelor Unite, mai ales că în luna februarie a aceluiși an sovieticii au testat și detonat cea mai puternică bombă atomică din istorie, legendara *Tsar Bomba*, cu o putere de explozie de aproximativ 50 de megatone¹³.

Așadar atât din punct de vedere politic cât și militar URSS dovedea încă odată că în acel moment, ei dețineau întâietatea în domeniul tehnologic și militar. Jubilația mondială cauzată de acest eveniment a dat nu numai speranțe spre un viitor mai bun, așa cum am arătat adineauri, ci a și inspirat sute de generații care în ziua de azi au pe mână întregul program spațial rusesc.

Se prezintă mai departe telegramele trimise în primul rând de Nikita Hrușciov și de către liderii PMR. Astfel, liderul de al Kremlin îi scrie cosmonautului:

„Scumpe luri Alexeevici!

Am marea bucurie de a vă felicita călduros pentru remarcabile faptă de eroism- primul zbor cosmic la bordul navei-satelit "Vostok".

Întregul popor sovietic este entuziasmat de glorioasa dv. faptă care va rămâne pe veci în memorie ca un exemplu de curaj cutezantă și eroism în slujba omenirii.

Zborul efectuat de dv. deschide o nouă pagină în istoria omenirii, în cucerirea cosmosului și umple inimile oamenilor sovietici de mare bucurie și de mândrie pentru patria lor socialistă.

Vă felicit din toată inima în legătură cu reîntoarcerea cu succes din călătoria cosmică pe pământul natal.

Vă îmbrățișez,

La revedere, pe curînd la Moscova.

N.S. Hrușciov.”¹⁴

În această scrisoare remarcăm în primul rând exprimarea liderului sovietic la persoana a treia plural, ceea ce denotă respectul și statusul la care a ajuns Gagarin. Un alt aspect: limbajul de lemn atât de drag liderilor comuniști (și nu numai) aproape că lipsește. De fapt acest tip de limbaj nu își mai are locul căci bucuria sinceră produsă de eveniment este o sursă de inspirație foarte mare care în mare măsură compensează.

Liderii din România nu se lasă mai prejos și trimit și ei o telegramă care de asemenea e publicată de cotidianul bucureștean.

*„Primului-secretar al CC al PCUS
Președintelui Consiliului de Miniștrii al URSS,
Tovarășului N. S Hrușciov,
Președintelui Prezidiului Sovietului Suprem al URSS,
Tovarășului L.N.Brejnev,*

În numele Comitetului Central al Partidului Muncitoresc, al Consiliului de stat și al Guvernului Republicii Populare Romîne, în numele poporului român adresăm Comitetului Central al PCUS, Prezidiului Sovietului Suprem, Consiliului de Miniștrii, dv. personal și întregului popor sovietic, calde felicitări cu prilejul lansării în Cosmos și a întoarcerii cu succes pe pământ a primului om, a omului sovietic.

Vă rugăm să transmiteți, de asemenea, calde felicitări și urări de bine savanților, inginerilor, tehnicienilor și muncitorilor care au contribuit la înfăptuirea acestei epocale realizări, precum și lui luri Alexeevici Gagarin, primul cosmonaut din lume.

Inaugurarea erei călătoriilor omului în spațiile interplanetare este rezultatul uriașelor realizări ale poporului sovietic sub conducerea Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, reprezintă o confirmare a locului de frunte e care îl ocupă știința și tehnica sovietică pe plan mondial, o strălucită afirmare a orînduirii socialiste.

Este o mare bucurie pentru poporul nostru, ca și pentru popoarele celorlalte țări socialiste și întreaga omenire progresistă, că această victorie a fost obținută de Uniunea Sovietică, țara care deschis drumul omenirii spre socialism și comunism.

Poporul român urează poporului sovietic noi victorii în munca și lupta sa nobilă pentru progresul științei și tehnicii, pentru pacea și fericirea omenirii.

Gheorghe Gheorghiu-Dej

¹³ Vezi pentru detalii www.nuclearweaponarchive.org/Russia/TsarBomba.html accesat la 04.11.2012, ora 16:43.

¹⁴ *Scînteia*, 13 aprilie 1961.

Prim-secretar al CC al PMR
Președintele Consiliului de Stat al RP Romîne
Ion Gheorghe Maurer¹⁵

În aceasta se evidențiază profund exprimarea tipică pentru un regim comunist. Limbajul de lemn, ideea creditării acestui eveniment în seama *orînduirii socialiste*, precum și utilizarea sintagmei *omenirea progresistă* constituie indicatori grăitori în acest sens. Telegrama lui Hrușciov este una făcută în nume personal adică nu apar fraze de genul: *în numele statului* sau *în numele partidului*, pe când telegrama românească este adresată liderilor sovietici, nu lui Gagarin și nu din partea secretarului general ci *în numele Comitetului Central al PMR și al Consiliului de Miniștri*¹⁶

Așadar poporul român este și el informat despre epocala realizare. Important de precizat este că telegramele, precum și comunicatele TASS vor fi preluate și de celelalte cotidiane locale. Numerele ulterioare dedică pagini întregi legat de zborul și primirea lui Iuri la Moscova.

Pagina numărul trei din același oficios, este monopolizată de zborul lui Gagarin. Nici chiar procesul din Israel al lui Adolf Eichmann nu poate eclipsa acest eveniment. Totuși, găsim în colțul paginii din partea dreaptă în jos un articol legat de *avocații din umbră ai lui Eichmann*. În toată această pagină sunt relatate opinii și declarații de admirație față de ceea ce a reușit URSS. Menționăm opiniile redatate sunt ale unor oameni din cercurile universitare, academice și de cercetări, din Uniunea Sovietică, precum Ezraz Asratian, membru corespondent al Academiei de Științe ale URSS, și respectiv din România. Însă aici este redată în primul rând opinia unui anume inginer Ilie Trandafirescu Erou al Muncii Socialiste care conform articolului, simte (...) *o mîndrie pe deplin justificată că în fruntea științei și tehnicii mondiale se situează țara constructorilor comunismului. Epocala realizare a savanților sovietici sporește și mai mult încrederea omenirii în forța marelui lagăr al păcii și socialismului*¹⁷.

Din start trebuie să remarcăm o antiteză în acest fragment: cuvântul *lagăr*, înseamnă din punct de vedere al mentalului colectiv ceva negativ. Atunci când se folosește acest cuvânt, primul lucru ce sare în minte este Holocaustul și lagărele de concentrare naziste. Prin urmare, credem că sintagma *lagăr al păcii*, este un nonsens spus în *înflăcărarea patriotică* cu care probabil a scris autorul acest articol.

Alte articole sunt semnate de către alte *personalități* precum Stan Balaban, oțelar de meserie și șef de brigadă la uzinele *Wilhelm Pleck* din Brăila. Toate acestea, reiau momentul aflării vești precum și declarațiile sincere de mândrie față de ceea ce Yuri Gagarin a realizat.

Numărul din data de 14 aprilie 1961, are pe prima pagină, tot imaginea lui Gagarin, iar pe o jumătate din prima pagină sunt redatate două articole mari sub titlul scris mare „*O realizare măreață care va dăinui peste veacuri*”, sunt reunite alte comentarii, opinii, precum și un interviu pe care Gagarin l-a dat agenției TASS. Sub titlul „*Ce am văzut și ce am simțit în Cosmos*”, primul cosmonaut al omenirii povestește că „... *Fața luminată a pământului se vede foarte bine, se pot distinge bine țămurile continentelor, insulele, fluviile, marile bazine (...)* În timp ce zburam deasupra teritoriului sovietic vedeam bine marile pătrate ale ogoarelor colhoznice.¹⁸(...) Totodată, mai aflăm că: *Se poate vedea trecerea de o rară frumusețe de la suprafața iluminată a Pământului la cerul absolut negru pe care se văd stele (...)*. Ulterior, Gagarin mai povestește de experiența imponderabilității, oferind exemplul scrisului: ... *Deși mîna nu mai cîntărește nimic, scrisul este același. Trebuie doar să ții blocknotes-ul, pentru că altfel îți scapă din mîini*¹⁹.

Se remarcă aici faptul că în primele fraze cosmonautul spune că a văzut mai întâi de toate că a văzut *bine* zburând deasupra teritoriului sovietic „*marile pătrate ale ogoarelor colhoznice*”. Ne dăm seama că este o parte pe care Gagarin a fost obligat de oficialități să spună, deoarece autorului acestor rânduri îi este foarte greu să creadă că a văzut acele *mari pătrate ale ogoarelor colhoznice* pentru simplul fapt că nu putea fi văzut și delimitat clar teritoriul sovietic. Articolele cu specific comunist strică relatările. Bunăoară oficiosul partidului, titrează în mijlocul primei pagini, sub titlul *Un muncitor în Cosmos*, opiniile unui anume Ștefan Tripșa, de profesie maistru oțelar la combinatul siderurgic Hunedoara și Erou al Muncii Socialiste. Aici aflăm că: „... *Ceea ce ne umple inimile de bucurie este mai ales faptul că el (Gagarin) face parte din rîndurile oamenilor sovietici și este un muncitor, un reprezentant al glorioasei clase muncitoare sovietice. Aceasta ne însuflețește și pe noi hunedoreni, și ne dă aripi – aripi „cosmice” - în întrecerea socialistă în cinstea aniversării partidului*”.²⁰

În această frază scurtă observăm căderea înspre aceeași retorică tipică unui regim comunist. Cuvântul *muncitor* este cuvântul-cheie în cadrul acestui mic articol. Toți sunt muncitori (într-un fel sau altul), inclusiv piloții de aviație militară. Deci a-l numi pe Gagarin *un muncitor* este foarte neinspirat.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Scînteia*, 14 aprilie 1961.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

Pagina 5 este și ea plină de articole și povești ale muncitorilor români și străini care povestesc cum au primit vestea marelui eveniment. De abia în colțul dreapta jos sunt redată știri de politică externă. De asemenea sunt redată (cu limbaj de lemn) informații cu privire la ce se întâmpla în URSS la momentul acela. Aici menționăm inițiative de denumiri de fabrici, de școli, etc., în onoarea *pilotului-cosmonaut*. Pagina următoare continuă prezentarea reacțiilor din Occident, prin intermediul telegramelor primite de Hrușciov din partea unor lideri de marcă precum Charles de Gaulle, sau chiar președintele J. F. Kennedy care recunoaște că: „*Poporul Statelor Unite împărtășește satisfacția poporului Uniunii Sovietice în legătură cu zborul încununat cu succes al astronautului, care reprezintă prima pătrundere a omului în Cosmos.(...) Îmi exprim sincera urare ca țările noastre să poată colabora în eforturile lor pentru cunoașterea Cosmosului și să poată realiza cele mai mari binefaceri pentru omenire*”²¹.

Numărul următor este dedicat aproape în întregime primirea cosmonautului la Moscova. *Entuziasmul cosmic*, scade în intensitate, ca dovadă că vestea primirii lui Gagarin la Moscova este acoperită doar o mică parte din dreapta primei pagini. Pagina 4 este plină doar cu relatări de la primirea lui Gagarin. Sunt prezentate discursurile atât cel al cosmonautului cât și cel al lui Hrușciov. Ziarul continuă cu prezentarea telegramelor de felicitare venite din celelalte state comuniste. Știrile și relatările despre Gagarin și evenimentul său se opresc, *Scânteia* continuând cu relatările despre vizita delegației române în Polonia.

În concluzie, prin relatările și articolele din cotidianul *Scânteia*, țara noastră se alătură și ea bucuriei mondiale cauzate de succesul sovietic. Analizând aceste articole remarcăm amprenta ideologică uriașă pe care presa oficială românească o include în redactarea articolelor sale. Chiar și cu această propagandă grotescă, presa românească își exprimă sincera bucurie pentru realizările cosmice ale sovieticilor. Am prezentat doar cele mai importante și relevante articole, mesaje, etc. deoarece foarte multe dintre acestea repetă obsesiv povestea zborului lui Gagarin pentru ca în final comentariile, reflecțiile sau opiniile să fie foarte scurte. De asemenea sunt repetate în alte forme, câteva idei: faptul că realizarea primului zbor cosmic a fost înfăptuit de Uniunea Sovietică, iar meritul, din câte lasă cotidianul de înțeles, este exclusiv al lui Hrușciov, a PCUS-ului precum și a guvernului. O altă idee repetată aproape obsesiv, este aceea că primul om în Cosmos este OMUL SOVIETIC, prin zborul căruia este demonstrată superioritatea comunismului asupra capitalismului reprezentat de SUA. Așadar, acest succes (dar și cele de dinainte și de după) au produs un impact deosebit mai ales din punct de vedere propagandistic pentru demonstrarea superiorității tehnologice a Uniunii Sovietice în detrimentul Statelor Unite, în Războiul Rece.

Zborul lui Gagarin a avut loc datorită marilor savanți și ingineri sovietici, în frunte cu Serghei Pavlovici Korolev, care au creat și dezvoltat o rachetă a cărei versiuni îmbunătățite este utilizată și în ziua de azi. Însă nimic din tot ceea ce s-a întâmplat în domeniul explorării spațiului cosmic nu ar fi fost posibil dacă Hermann Oberth nu ar fi studiat, imaginat și creat rachetele sale experimentale cu camere de ardere cu duză conică. Această invenție a fost și este utilizată la toate tipurile de rachete.

Bibliografie

Presă

Scânteia 13-15 aprilie 1961.

Cărți

Burgees; Hall, 2009 – Collin Burgees; Rex D. Hall - *The First Soviet Cosmonaut Team- Their lives, legacy and historical impact*, Praxis-Springer books, 2009.

Barbree, 2007 - Jay Barbree - *Live from Cape Canaveral, covering the space race from Sputnik to today*, Harper-Collins ebooks, New York, 2007.

Chertok, 2009 – Boris Yevseevici Chertok – *Rockets and People*, Vol. 3, NASA History division, Washington DC, 2009.

Surse on-line

www.nuclearweaponarchive.org/Russia/TsarBomba.html accesat la 04.11.2012.

www.yurisnight.net, accesat la 28.11.2012.

---

²¹ *Ibidem*.

STIGMATIZAREA DURERII. DESPRE „MURDĂRIA” FEMEII

Adrian Ierulescu

Summary. Stigmatization of Pain. Concerning Woman Uncleanliness. *The human being denies and hates nature, but at the same time it is a part of nature and belongs to it: women accept their condition while detesting it; men love and despise women (part of nature). Patriarchal civilization man has turned all weapons against himself in a suicidal attitude generated by the anguish itself.*

Cuvinte cheie: femeie, păcat, vinovăție, religie, bărbat, patriarhat.

Key words: woman, sin, guilt, religion, man, patriarchy.

Un studiu asupra evoluției conceptelor religioase referitoare la sacralitate și profanitate trebuie inițiat printr-o analiză a preceptelor pre-monoteiste cu privire la elementele naturale considerate a fi *tabu*, deoarece religiile patriarhale au fost prefigurate de variile rituri și concepții magico-religioase ai căror afluenți au fost captați prin sincretismul unor cutume religioase specifice diverselor comunități tribale sau regionale.

Majoritatea riturilor religioase în culturile animiste și în antichitatea politeistă erau legate de fecunditate. În funcție de zonă geografică în care sălășluia o anumită comunitate umană, zeul adorat era patronul fertilității agrare, pastorale, viticole, etc. Astfel că zeitățile vânătoarești erau specifice acelor zone în care hrana era asigurată prin vânat, zeitățile agrare guvernau ținuturile de câmpie, iar zonele semi-urbane sau urbane erau guvernate de seminiții de zei (fie înțelepți, fie războinici) care asigurau oamenilor bunăstarea și ordinea socială în timp de pace, respectiv îi ajutau să învingă în războaie.¹

Ofrandele care se cereau aduse zeităților locale proveneau din teamă superstițioasă a oamenilor de răzbunare divină, pe care o detectau în cataclismele naturale sau sociale (în cazul războaielor). Asociind diversele catastrofe: furturi, potopuri, secetă, bătălii pierdute cu voința zeilor care îi pedepsea pentru nesupunere (lipsa de adorație și credință fiind considerate a fi păcatul primordial), popoarele politeiste sau animiste identificau un păcat colectiv în tragediile și nenorocirile care li se întâmplau astfel încât își dezvoltau adevărate scenarii supersitioase legate de evenimentele premergătoare cataclismelor și stigmatizau diverse elemente din mediul înconjurător pe care le considerau *tabu* – prevesitoare sau purtătoare de nenorocire. Sacrificiile animale sau umane reprezentau tributul plătit zeului pentru a-i câștiga bunăvoința. Anumite fenomene naturale cum erau eclipsele erau percepute ca o dezlănțuire a mâniei zeilor, iar spaima de necunoscut îi determină pe oameni să proiecteze sfârșitul lumii în consecință evenimentului „tenebros”.

Unele popoare își exorcizau spaima urlând, bătând tobele sau lovind cu sălbăticie animalele domestice pentru a le face să răcnească de durere, considerând că pot speria la rândul lor „stihiiile naturii” dezlănțuite prin voința zeului. Astfel de practici se întâlneau la popoarele precolumbiene și reprezentau dezlănțuiri ale instinctului de conservare prin care se încerca resuscitarea Zeității Supreme muribunde, care era soarele. Orice rău natural era stigmatizat și perceput ca fiind consecința unui păcat, nenorocirile erau o pedeapsă divină. Boala era un blestem, durerea era un blestem, moartea era un blestem. În virtutea acestui tip de raportare la moarte, boală și durere, miturile genezei sunt construite din perspectiva angoasei primordiale pe care oamenii primitivi o atribuie alungării din paradisul original.

Toate suferințele la care sunt supuși îi determină pe oameni să se considere „pedepsiți”, dar cum nu pot admite că se află în postura vinovatului fără vină, deoarece își explică toate rosturile lumii cauzal - în termeni de bine și rău, invetează o vină originală pentru toate nenorocirile care li se întâmplă în lume. În acest punct e important de precizat că toate miturile genezei sunt concepute în mod evident ulterior „alungării din rai”. Oamenii își cunosc pedeapsa și își inventează o vină. Conform acestui mecanism reflexiv primar (pedepsa e consecința unei vinovății anterioare), spiritele religioase identifică în suferințele specific masculine și feminine o pedeapsă coerentă cu un anumit păcat. În viziunea lor, atributul primordial al divinității este atot-puternicia. Nu își pun problema dacă zeul este bun sau rău, dar consimt că are puteri și drepturi depline asupra omului muritor. Astfel că primul „păcat” care se prefigurează în mintea omului religios este acela al nesupunerii.

Plecând de la pedeapsă reală pe care umanitatea primitivă o ispășește în lume: „bărbatul își câștigă pâinea cu chin/ femeia naște în dureri”, roboți fiind și unul și celălalt „naturii potrivnice”, mitologia iudaică identifică în suferința femeii o formă de chin mai acut decât în suferința bărbatului pentru care chinul e numai efort. Condamnarea la care o supune „natura potrivnică” pe femeie este mai mare decât pedeapsa pe care i-o conferă bărbatului, deoarece pe bărbat îl vlăguește și chinuie doar confruntarea cu natura exterioară, în timp ce pe femeie o chinuie și natura sa proprie. În logica elementară a vinovăției primordiale se instituie astfel ideea ce femeia e mai vinovată decât bărbatul din moment ce pedeapsă ei e mai mare.

¹ Eliade 1991, I, p. 40-70.

În consens cu acest raționament primar, în mitul genezei, femeia apare ca fiind principalul vinovat, iar bărbatul - în postura de vinovat secundar. Nașterea în dureri, urmată de viață trăită în durere reprezintă sursa unor interogații care se consuma în sfera conștiinței omului primitiv, iar rezultanta lor este prohibiția conștiinței, prin parabola „fructului oprit”. Durerea fizică este amplificată de reflexia psihică (conștientă) a suferinței, astfel că Eva devine principalul vinovat, fiind (datorită chinurilor și riscurilor nașterii) și principală victima. Miturile își propun să facă dreptate, să alimenteze sufletul colectiv cu un tip de speranță și cum moartea este o nedreptate esențială, viața de dincolo de moarte se profilează ca un paleativ necesar într-o succesiune de idei elementară. Credința în dreptate nu poate fi justificată altfel decât prin stigmatizarea victimelor. Durerea Evei trebuie justificată prin ceva și astfel se instituie ideea de *păcat originar* a cărei pecete o poartă trupul Evei, că pe o condamnare. Mecanismele speranței procedează justițiar. Dacă Dumnezeu ar fi creat-o pe Eva după chipul și asemănarea lui, iar pe Adam ca pe o anexă domestic utilă a Evei, probabil că principala vina pentru „păcatul originar” ar fi avut-o Adam, deoarece o ființă construită după chipul și asemănarea lui Dumnezeu n-ar fi avut de ce să alunece în ispită. Desigur această ipoteză este improbabilă deoarece femeia și-a perceput condiția de „victimă” ca pe o inferioritate ontologică reală care i-a determinat o atitudine masochistă și auto-flagelatoare.

Psihismul, fiind o oglindă a modului concret în care „viețuim”, reiterează în plan afectiv și rațional, ceea ce se întâmplă cu corpul nostru. Tocmai datorită degenerescenței fizice pe care ceasul biologic ne-o impune, resimțim trecerea prin viață ca pe o continua pierdere, iar acest fapt se prefigurează, din perspectiva speciei, că o viziune a pedepsei, a damnării, a *căderii din rai*. Ca și sufletul individual și cel colectiv resimte aceeași nostalgie a originilor, pe care, în sens psihanalitic, o putem identifica în zona regresilor în trecut. Regresia este în primul rând o compulsie a angoasei și un paravan în fata anxietății. Reprezentanții pe care le cultivăm în legătură cu un *Dumnezeu Tată* sunt în mod organic legate de nevoia fundamentală de ocrotire pe de-o parte și de sfidare a legilor naturii pe de altă parte, pe care le resimțim copleșitor în vecinătatea morții.

La orginile apariției cultului patriarhal, calitatea de *ființă născătoare* a femeii a fost principalul factor care a determinat în conștiința colectivă scindarea în două planuri antinomice a principiului salvator patriarhal de principiul mortificator natural. Nașterea pe această lume este în mod organic asociată morții, iar creatorii de *viața lumească*, adică femeile, sunt percepuți ca forțe ale unei naturi deopotrivă vitală și distructivă. Femeia e confundată cu natura datorită capacității sale de a plămădi viața, însă o viață precară și dureroasă, nicidecum una veșnică și fericită. Dat fiind că natura este un dat fenomenologic observabil, studiabil, palpabil, asocierea femeii cu natura a devenit un mijloc facil de aservire a femeii la interese „creatoare” ale bărbatului, deoarece acesta, inventând în contrasensul naturii o lume a spiritului neobservabilă, nestudiabilă și impalpabilă, avea avantajul „perfectiunii intangibile” a limbajului abstract. Dominată de pulsunile și condiționările naturii sale biologice, femeia nu s-a putut desprinde mental cu aceeași ușurință că bărbatul de propriul trup și s-a văzut încorsetată în dogmele gândirii patriarhale care au început să ierarhizeze rosturile lumii.

Lipsa de cunoștințe în domeniul științelor naturale, i-a determinat pe creatorii de mitologii și religii să atribuie ideii de „pedeapsa divină” fenomenele fiziologice asociate nașterii, manifestând o atitudine sexofobica, care e sinonimă în sens psihologic „*necrofiliei*”², prin interpretările prohibitive sau chiar stigmatizante proferate la adresa sexualității, menstruației, durerilor nașterii. Sângele menstrual e perceput, printr-o analogie elementară, că o formă de rana „divină” dată de Dumnezeu femeii că pedeapsă pentru un păcat necunoscut, dar lesne de inventat. *Păcatul* Evei reprezintă o viziune troglodită asupra menstruației, ale cărei surse este evident că marii creatori de mituri patriarhale nu și le puteau explica științific. Suferințele fizice feminine sunt interceptate ca o formă de „taxa” cronică pe care femeia o plătește în consecință păcatului originar, iar anxietatea atavică pe care majoritatea femeilor istoriei o resimțeau în fata gravidității datorită pericolului iminent al morții la naștere, se profilează în gândirea patriarhală, tot ca o formă de penitență în consecință unui păcat imaginar pe care trebuie să-l ispășească „vinovatul fără vină”.

În concepție patriarhală Dumnezeu nu putea fi decât bărbat, căci lumea plămădită în pântecul femeilor era muritoare, iar acest Dumnezeu îi alungase din rai pe Adam și pe Eva, datorită „vinovatului fără vina” - Eva, care îl *ispitise* pe Adam. Aluzia la „fructul cunoașterii” este cât se poate de sugestivă. Eva este tentată spre cunoaștere, însă, această tentație e aspru pedepsită de Dumnezeu bărbat care îi transformă pe oameni în muritori. Eva e condamnată la *necunoaștere*, deoarece „*păcatul ei*” i-a condus pe oameni spre moarte. Prin parabola biblică, de fapt, i se refuză Evei dreptul la cunoaștere, în consecință faptului că „naște în dureri” fii muritori. În orice proces psihanalitic, retroversiunea de planuri între cauza și efect devine cheia unei juste interpretări. Rațiunea unei ființe de a deveni agresivă își are rădăcinile în faptul că a fost agresată, rațiunea Dumnezeului Bărbat de a interzice oamenilor accesul la fructul cunoașterii reprezintă rațiunea umană de a fugi de sub spectrul dureros al conștiinței, pentru că drama umană începe odată cu conștiința.

E important de semnalat în acest punct de ce Dumnezeu trebuia să fie bărbat, iar femeia era considerată profană. Am stabilit anterior că viața plămădită în corpul femeii e imperfectă și efemeră iar bărbatul nu era înzestrat

² Daly 1984, p. 86.

biologic cu capacitatea de a naște copii. Cum *imagoul* sacralității era perfect și etern i-a fost atribuit bărbatului în compensația deficienței fiziologice care îl împiedică să precreeze dând viața altor ființe umane, imperfecte și efemere. La începuturile patriarhatului, femeile au acceptat să își explice angoasele și suferințele cu care le-a binecuvântat cronic natură, prin faptul că un tată *ceresc și etern, supărat pe ele*, le-a pedepsit preț de o viață, însă le va ierta dacă se supun bărbatului, își înfrânează poftele sexuale, se lasa conduse și dominate de reprezentanții lui pe pământ, bărbații. Acest tip de atitudine în fața propriei naturi „însângerate” se transformă în *complexul Eva*. Toate constructele mitologice și preceptele religioase care se manifestă sub formă de arhetipuri de trăire psihică reprezintă tabu-uri ancestrale asumate psihologic sub formă de complexe.

Vina mistificărilor și erorilor fundamentale pe care se sprijină cultura patriarhală o au deopotrivă și bărbații și femeile. Disjunctia dintre sensibilitate și rațiune, respectiv dintre natura și spirit reprezintă o convenție la care au consimțit mutual ambele sexe de-a lungul evoluției civilizației omenești. Nevoia esențială de securitate (generată de spaimă de agresiune și de povara slăbiciunii fizice) le-a determinat pe femei să caute în bărbat un protector suveran acceptând pactul de neagresiune propus de reprezentanții „puternici” ai umanității. Repartizarea valorilor și „virtuților” pe criterii sexuale, a convenit ambelor părți contractuale, deoarece civilizația patriarhală a desemnat convenții morale compensatorii, prin care aservirea feminității la interesele masculine reprezenta în sine o virtute (altminteri formală), în așa fel încât sclavia femeii, dependența sa absolută de bărbat, obediența oarbă în fața voinței bărbătești, conformarea la modelul ideologic al dictaturii masculine, erau considerate atitudini pozitive, moderate, morale, firești, armonioase, s.a.m.d. Complementaritatea sexuală a fost înțeleasă sub forma unei ecuații ierarhice (de tipul: *roșul e complementar verdului în măsura în care verdele e superior roșului*), rațiunea masculină e superioară sensibilității feminine, logosul e un principiu masculin care e superior erosului feminin, iar listă ar putea continua.

Cel mai important aspect al aderării la patriarhat a fost o rezonanță tacită existența între psihismul colectiv (de ambele sexe) și verdictele rezoluțiilor religioase sau filosofice pe care modelul patriarhal le-a impus în timp. Dacă simțirea colectivă ar fi repudiat aceste verdicte, eliminându-le că pe un calup de speculații raționale fără acoperire reală, patriarhatul n-ar fi căpătat o atât de mare anvergură culturală. În sens psihologic, însă, raționăm în virtutea a ceea ce simțim, interpretăm rosturile lumii în virtutea trăirilor noastre afective și considerăm prioritare imperativele sufletului.³

Motivațiile noastre elementare sunt dictate de registrul impulsurilor afective și nicidecum de vreun for rațional volitiv. Natură e cea care ne determina voința, iar rațiunea nu e decât o consecință a nevoii noastre de a conștientiza și explică realitatea experiențială și lumea fenomenală în care trăim. Dacă femeile preistoriei nu s-ar fi simțit realmente „pedepsite” pentru faptul că „sângerează” o dată pe lună, probabil s-ar fi evoluat din matriarhat într-o formă de orânduire socială mult mai umanista și mai echilibrată. Marile iluzii, însă, își au piatra de temelie în trăiri afective puternice, în abisuri și înflăcăări sufetesti în care colcăie germenii marilor *fantasme raționale*. Între rațiune și simțire s-au trasat aceleași antiteze ilicite pe care mentalitatea patriarhală le-a comis și în privința spiritului și naturii respectiv principiului masculin (spiritual) și feminin (natural). E absolut penibil să ne imaginăm că bărbăție înseamnă spiritualitate și feminitate înseamnă naturalețe, atâta timp cât fenomenologic, există o natură sexuală masculină și o capacitate feminină de de a raționa abstract (de a mânui un tip de limbaj specializat).

Ființă umană neagă și urăște natura, dar totodată face parte din natură: femeile își accepta și detestă în același timp condiția, bărbații iubesc și disprețuiesc femeia (element al naturii). Omul civilizației patriarhale și-a întors toate armele împotriva lui însuși într-o atitudine sinucigașă generată tocmai de angoasă. Poate că unica formă de rezistență în fața morții pe care a putut-o concepe și iniția patriarhatul a fost sinuciderea, căci marile religii își sprijină suveranitatea pe principiile psihologice ale masochismului, abstenenței de la bucuriile vieții, refulării pulsionilor instinctuale vitale, autoflagelării. Fugă de atașamentul față de viață reprezintă un antidot precar împotriva angoasei despărțirii de viață. Această fugă e relevantă și în cadrul concepțiilor psihanalitice de tip freudian, deoarece disocierea instinctualității de spiritualitate, reprezintă o fugă de atașamente afective, o negare evidentă a suferințelor și pierderilor psihice ireparabile. Supremația instinctualității desemnată de freudieni s-ar traduce prin principiul hedonist: „nimeni nu e de neînlocuit, trăiește-ți clipa”. Disputele de ordinul: *materialism versus spiritualism* nu rezolvă angoasele esențiale și nu depășesc spectrul primar al necrofiliiei. Pulsionile sinucigașe ale speciei sunt ilustrate la fel de relevant și în teoriile creaționiste și în cele materialist instinctualiste. Nevoia fundamental umană de transcendență nu poate fi abolită prin negare și reducere a existenței la principiile unor funcțiuni fiziologice, așa cum nevoia de împlinire, dragoste și contagiune sufletească umană nu poate fi substituită de iubirea divină.

Un alt aspect esențial al dogmei asupra căruia îmi voi focaliza criticile este un postulat referitor la “murdăria femeii” înțeleasă deopotrivă ca “murdărie” fizică (menstruația) și “murdărie” spirituală inerentă datului fiziologic. Pentru a evidenția morală unei astfel de prezumpții arbitrar și limitativ naturaliste, mergând pe firul unei analogii primare, am putea recurge la o definiție similară : „bărbatul este handicapat pentru că nu poate să nască, iar acesta este un fapt natural” sau, într-o viziune reducționist denigratoare la adresa condiției umane, am putea afirma că „omul este murdar”

³ Miroiu 2002, p. 102-103.

datorită faptului că este un producător de excremente, iar, „faptul este unul incontestabil”. O astfel de definiție nu este doar infamă ci și aberantă pentru că reduce ființa umană la cele mai tenebroase aspecte ale fiziologiei sale și eludează complet dimensiunea spirituală a existenței. A deduce „murdăria” femeii dint-un fapt biologic căruia nu i se poate opune, echivalează cu a reduce condiția umană la dimensiunea excreției.

Dacă femeia, prin natura sa sexuală, este considerată „murdară”, rezultă că bărbatul, investit aprioric cu „harul preoției” reprezintă *sexul curat*. Acest tip de gândire discriminatorie se înscrie pe orbita prezumpțiilor de genul: un alb european este mai pur sau mai profund decât un exponent al rasei negre, galbene, etc. „Motivele lipsei de efect a argumentelor morale corecte pot fi foarte diverse. Cel mai obișnuit motiv constă în ceea ce denumim noi insensibilitate sau lipsă de imaginație. Cel care chinuie urșii nu își imaginează realmente ce înseamnă să fii urs.” (Richard M. Hâre). Majoritatea adeptilor unui tip de gândire discriminatorie, cum sunt și dogmaticii patriarhatului sunt incapabili să se transpună empatic în pielea unei ființe de alt gen (femeia), regn (animalul) sau de altă rasă.

Dacă e interpretată greșit învățătura creștină, religia devine o rampă de lansare pentru astfel de prejudecăți și datorită faptului că instituie ideea fatalista de „voința divină care se manifestă în lumea fenomenală”. Credincioșii pot considera că printr-un dat divin s-au născut bărbați și albi, într-o țară democrată și nu negri sau femei sau sclavi.

Dumnezeu Cel Atotputernic, care l-a făcut pe Adam (cel luat din pământ) după chipul Lui, a creat om întreg, Adam și Eva (făcătoare de viață). Omul primordial era bărbat și femeie în același timp în chip nedespărțit. Apoi Dumnezeu a separat cele două părți în bărbat și femeie, iar societatea patriarhală a atribuit rolul de prim creat bărbatului identificându-l cu Adam. În realitate bărbatul este în limba ebraică „Iș” așa cum femeia este „Ișa” adică două părți ale aceluiași întreg. Asazisa „coasta” este de fapt latura feminină a omului care a fost despărțită de latura masculină fără ca prin asta să se realizeze o relație de subordonare. Relația de subordonare a fost realizată de interpretările patriarhale date învățăturii creștine atunci când aceasta a pătruns în culturile greacă și romană, iar de aici totul este canonic prin consimțire în sinoade și pravile.

Bibliografie

- Dragomir, Miroiu 2002 – Otilia Dragomir, Mihaela Miroiu, *Lexicon feminist*, Iași, 2002.
Miroiu 2002 – Mihaela Miroiu, *Convenio (Despre natură, femei și morală)*, Iași, 2002.
Eliade 1991 – M. Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, București, 1991.
Daly 1984 – Mary Daly, *Pure Lust. Elemental Feminist Philosophy*, Boston, 1984.
Lossky 1993 – Vl. Lossky, *Teoria mistică a Bisericii de Răsărit*, București, 1993.
Dworkin 2001 – Andrea Dworkin, *Războiul împotriva tăcerii*, Iași, 2001.

DE LA IERUSALIM LA ANGKOR VIA PLATON

Viorel Roșca

Motto „Similaritățile dintre tradiții nu pot fi simple coincidențe.” Arthur Evans

Abstract. From Jerusalem to Angkor via Plato. This text aims to emphasize the similarities between the different concepts of man and cosmos, as they appear in the structure of some temples tens of thousands of miles apart from each other. First, the Temple of Jerusalem built by King Solomon. Its structure reproduces on earth the reality of heaven, as perceived in revelation by the Jewish king. In the Hebrew esoterism, the relationship between man and cosmos is symbolized by the sephirotic tree. It comprises three matrixes which correspond to the terrestrial, the spiritual and the divine sphere as applied to the cosmos, and the psycho-physical being, the spirit, and the divine spark as applied to the human being. The temple comprises three enclosures: the Court of the gentiles, the Court of Israelites, and the Court of the Priests in the centre, where the proper temple is situated, which, in its turn, is composed of three enclosures: the Altar of Burnt Offerings, the Sanctuary and the Holy of Holies, which symbolize the three matrixes of the sephirotic tree. In his dialogues entitled *Critias* and *Timaeus*, Plato describes the structure of Atlantis' capital as three concentric circles, corresponding to the three castes of the Atlantis society: the rulers, the aristocracy and the manufacturers, corresponding to the three parts of the soul: *Nous*, the ability to contemplate the divine, *Thymos*, the righteousness, and *Epithimia*, or desire. The temple of Angkor Wat is situated in Cambodia. It is also composed of four rectangular enclosures which represent the three levels of man, *Akasha*, in the region of the head, *Prana*, in the thorax, and *Udana*, in the abdominopelvic regions. They also symbolize the cosmos, with the terrestrial world, governed by *Aditya*, the Great Mother, the intermediary level, governed by *Vayu*, the god of the wind, and the divine sphere, governed by *Agni*, the god of the fire. The Hebrew esoterism and the Hindu wisdom state that the three planes of existence are related to two gates. In the Hebrew tradition, they are *The Gate of Men* and *The Gate of Gods*. In the Hindu tradition they are *Pitri Yana* or *Samatrna Yana*, symbolized by the gates situated between the enclosures of the Temple. These similarities between such different traditions cannot be purely coincidental. They can only be explained by the fact that, through divine revelation or meditation, men from very different spiritual areas get to the same patterns in their deep understanding of spiritual matters.

Cuvinte cheie: templu, tholos, poarta oamenilor, poarta zeilor, arboreal sephirotic, spirit, tripla incintă.

Keywords: temple, tholos, gate of man, gate of Gods, sephirotic tree, soul, triple inside.

La o analiză mai atentă, putem observa că în spiritualitatea popoarelor apar anumite paternuri comune, privind reprezentarea cosmosului, omului, ori a lăcașurilor sacre. Când ele au forme identice deși civilizațiile respective nu au avut contacte între ele, ne întrebăm cum e posibil așa ceva. Faptul că apar numeroase similitudinii între concepțiile lor pe aceste subiecte nu poate găsi decât un singur răspuns plauzibil și anume că toate au fost revelate din aceeași sursă.

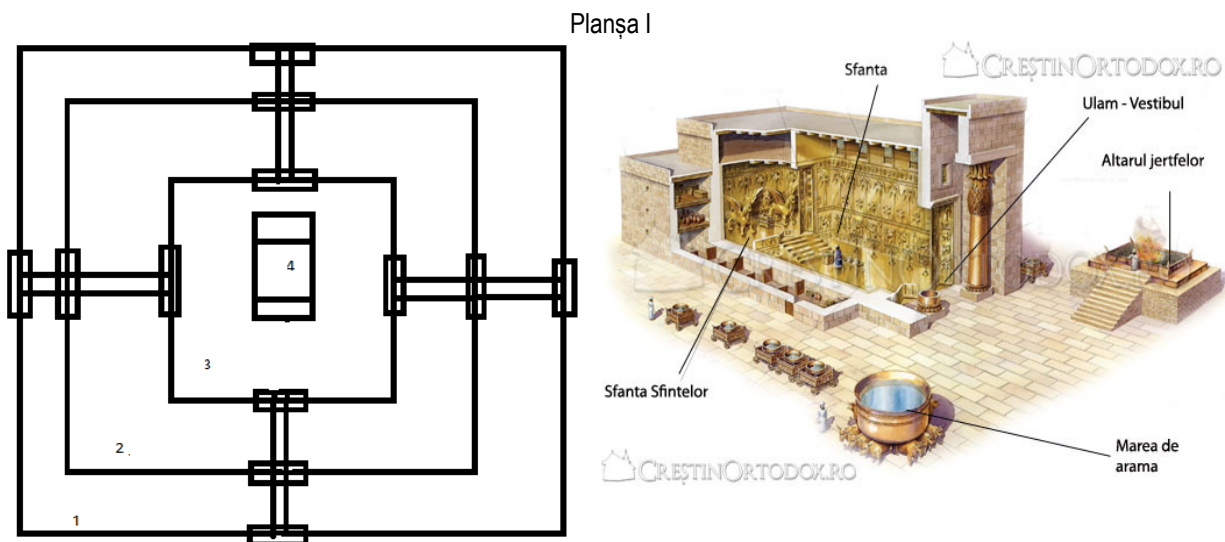
Ca să nu mă lungesc foarte mult, mă voi referi doar la trei tradiții, ebraică, greacă și hindusă, deși astfel de exemple se pot da și din China, Egipt, Mesopotamia, celti, daci, șamanismul siberian ori amerindieni.

În mistică ebraică omul și cosmosul sunt redați prin arborele sephirotic, zece sephire, organizate în trei matrici, matricea de apă ce reprezenta lumea creației materiale pentru cosmos și ființa psihofizică la om, matricea de foc reprezenta planul spiritual, intermediar, iar sfera divină cerurile lui Yahwe pentru cosmos și spiritul ancestral, scânteia divină din om. La om ele erau localizate în zona abdominalo-pelvică, toracică și în cea craniană. Aceste nivele cosmice au fost reprezentate în templul din Ierusalim, construit de regele Solomon, care strânge toți meșterii de care avea nevoie și construiește o clădire monumentală care nu e deloc străină de scopul lucrării noastre. Stânca din Ierusalim pătrunde adânc în apele subterane-*tehom*. În Mishna se spune că Templul se găsește chiar deasupra lui *Tehom*¹, acesta cuprinzând gura lui *Tehom*, apele haosului originar din care Yahweh a creat lumea, iar templul propriu-zis este simbolic deja în cer, Templul recapitulând astfel întregul Cosmos. Templul² se află în interiorul a trei curți ce reprezintă arborele sephirotic sub forma a trei pătrate, din perspectiva interior-exterior (Planșa I a) curtea exterioară numită *Curtea neamurilor* corespunde matricii inferioare, sau matricii de apă. Următoarea incintă se numea *Curtea lui Israel*, adică a neamului ales, care putea participa la ritualul sabatic și corespundea matricii de foc, planului spiritual. Incinta interioară în care se afla Templul propriu-zis se numea *Curtea preoților* și simboliza sfera divină. La rândul său, templul propriu-zis (Planșa I, b) era format tot din trei incinte, cu aceleași corespondențe cu arborele sephirotic. Prima incintă era altarul unde avea loc sacrificiul animalului cu scop de purificare a întregii ființe pentru a putea participa la ritualul divin. Acel loc corespundea matricii de apă, Arborelui cunoașterii. Incinta următoare se numea *Sfânta*, unde poporul participa la

¹ Eliade 1985, p. 17-29.

² Biblia, p. 365-367.

oficierea ritualului și corespundea matricii de foc, planului spiritual. Incinta de maximă sacralitate era Sfânta Sfintelor, unde nu intrau decât officianții cultului, leviții, preoții. Ea corespunde sferei divine, Principiului.

a) Schema Templului lui Solomon, cu cele trei curți: 1- Curtea neamurilor, 2-Curtea lui Israel, 3-Curtea preoților. 4-În incinta interioară este templul propriuzis.

b) Templul propriuzis, cu cele trei incinte: vestibul, Sfânta și Sfânta Sfintelor³

Cele trei incinte erau despărțite de două perdele de piei de vițel, care simbolizau cele două porți solstițiale, celor două praguri ce despart lumile de niveluri diferite, lumea noastră, planul spiritual și planul divin. Cum spunea Goethe, *aici, tot ce e supus trecerii este simbol*. Simbolul înșira prin natura sa este jumătate aici, jumătate dincolo, cei aici fiind permanent legați de ceea ce reprezintă, de referentul său.

Dacă privim mai atent simbolul triplei incinte sacre seamănă cu acele labirinturi aflate în curtea catedralelor catolice din evul mediu timpuriu, sau cu labirintul din Knossos care avea același scop, găsirea drumului spre centru, unde se află Cel care ne așteaptă dintotdeauna, și care fără noi se simte incomplet. Dar noi rătăcim încă prin camerele labirintului până vom găsi drumul spre centru.

Platon vorbește despre civilizația Atlantidei⁴ în două dialoguri, Critias și Timaios. El a situat această civilizație, dincolo de Coloanele lui Hercule, în Oceanul Atlantic, unde acum sunt Insulele Azore. Pe cea mai mare insulă, în nord, se afla capitala imperiului atlant, organizată circular sub forma a trei incinte despărțite de șanțuri de apă (Planșa II). Forma orașului reflecta structura socială a Atlantidei, formată din trei caste, de fapt cele trei funcții tradiționale din societățile indo-europene, sacerdoții, aristocrația războinică și producătorii de bunuri. Chiar în filozofia lui Platon, în dialogul Republica⁵, găsim această concepție despre statul ideal. El reflectă concepția platoniciană despre om, care are trei suflete, Nous-intelectul, Tymos, sufletul pasional din care se trage virtutea curajului și Epithymia sau sufletul apăsător, sediul poftelor. Nous își avea sălașul în cap. Tymos în piept și Epithymia în abdomen. Societatea ideală trebuia să reflecte structura sufletească a omului, intelectului corespunzându-i casta arhontilor înțelepți. Sufletului pasional, casta aristocrației militare și sufletului apăsător, casta producătorilor. Fiecare castă își găsea locul în cartierele din cele 3 cercuri concentrice despărțite de șanțuri mari de apă. Orașul avea și un port demn de cea mai mare putere navală a epocii.

Această reprezentare nu era străină de experiențele sacre ale Greciei antice, în care găsim acele *tholos*, temple dedicate marilor zeițai ale panteonului grec. La Delphi, orașul sacru la greci, găsim un templu circular al Athenei ce conține trei incinte circumscrise una în alta, asemănător formei Atlantidei.

La mii de kilometri distanță, în Cambodgia se găsește un templu hindus de o formă identică cu cel al lui Solomon din Ierusalim. Este vorba de templul hindus din Angkor. În hinduism cosmosul era reprezentat tot pe trei nivele, guvernate de Aditi, Vayu și Agni, așa cum apar ele în Rig-Veda. Aditi este zeița pământului, Vayu este aerul,

³<https://www.google.ro/search?q=templul+lui+solomon&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa...>

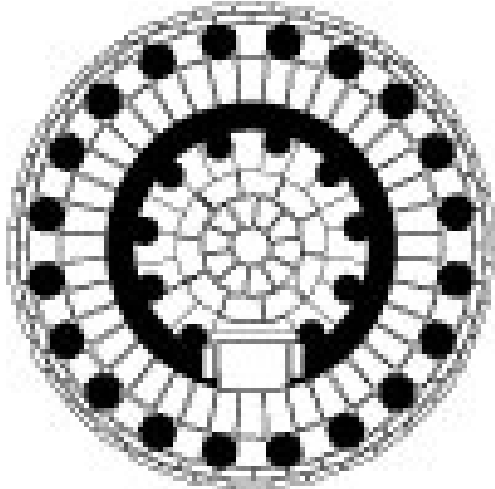
⁴ Platon 1982, p. 23- 57.

⁵ Platon 1982, p.21-43.

văzduhul și Agni, focul sacrificial. Între cele trei planuri de existență există două porți, ca și în mistica ebraică, Pitri Yana, poarta oamenilor și Svayamatrna Yana⁶, poarta Zeilor a cărei trecere este obiectivul ritualului vedic.

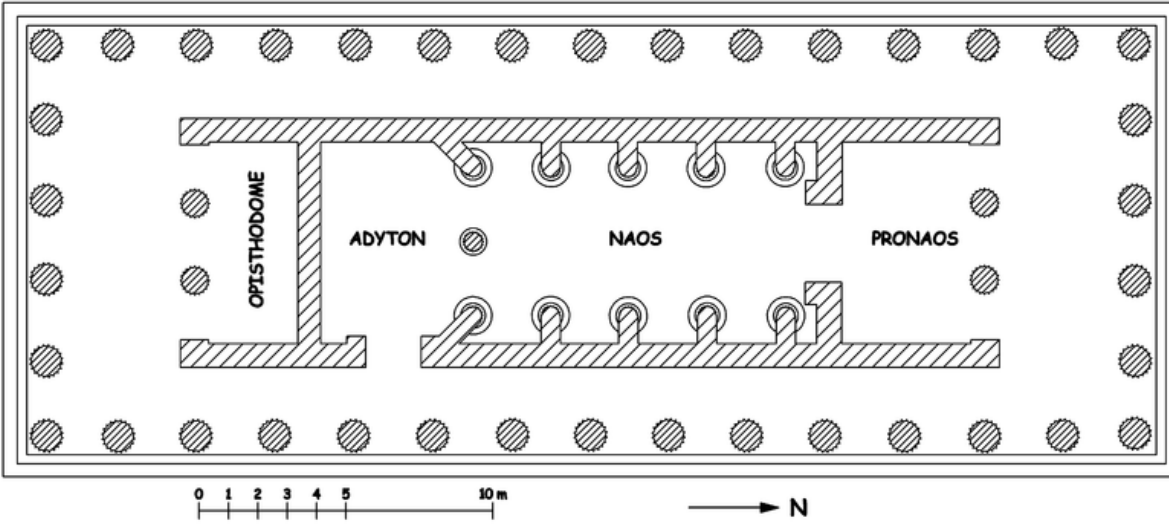
Planșa II

Templul Athenei

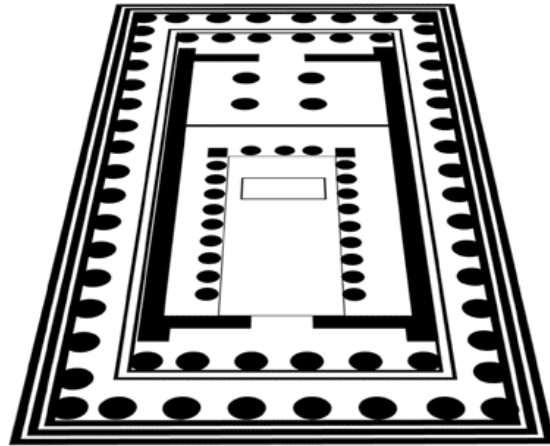

Epistavrostymele

⁶ Coomaraswami 1938.

↑Europa e presărată de astfel de temple grecești, romane, dacice, celtice, care au o formă circulară sau rectangulară, precum templul lui Apollo din Delphi.

© Ancient-Greece.org

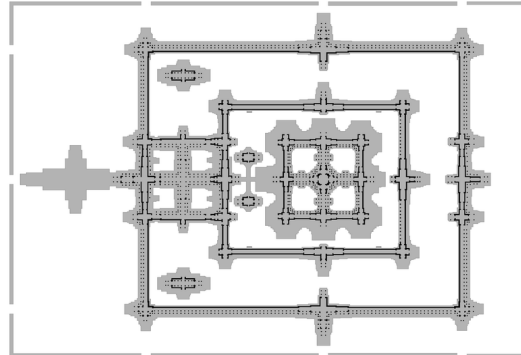
Tot de formă rectangulară cu o structură identică are Partenonul de pe Acropole⁷:→

Templul⁸ vedic avea în centru, trei cărămizi natural perforate care reprezentau cele trei planuri ale cosmosului, așezate pe un ax ce simboliza axis mundi, iar în corpul uman, Shushuma, canalul subtil ce trece prin coloana vertebrală și străbate cele șapte chakre, centrii subtile cu diverse funcții. Și omul este alcătuit identic, pe trei nivele locuite de trei suflete, energii subtile, Akasha, în yona craniană, prana în cutia toracică și apana în zona abdominalo-pelvică. Adică spiritul ancestral de origine divină, spiritul personal și sufletul vital sau animal. Templul care oficia ritualul oficia inițierile specifice trecerii prin cele două porți. Astfel omul trece de la starea animală la cea umană și apoi la cea divină, contopindu-se cu originea unică a jocului cosmic.

Templul vedic

Planșa III

Templul din Angkor⁹

⁷<https://www.google.ro/search?q=tholos&tbn=isch&tbo=u&source=univ&sa...>

⁸ Eliade 1992 p. 174-193.

⁹<https://www.google.ro/search?q=angkor+wat&tbn=isch&tbo=u&source=univ&sa...>

Faptul că regăsim aceleși forme de temple în spații atât de diverse și concepții asupra cosmosului și omului atât de similare, arată că a existat o perioadă când oameni care n-au intrat în contact niciodată, au văzut Realul aproape identic sau au primit aceleași revelații, altfel nu cred că putem găsi explicații rezonabile pentru faptul că evreii și cambodgienii aveau temple identice iar egiptenii și aztecii la fel, ca să dau exemple de civilizații aflate la zeci de mii de kilometri distanță.

Bibliografie

- Biblia – Biblia, *Regi 5-6*, Societatea biblică interconfesională din România, București.
Coomaraswami 1938 – Ananda Coomaraswami, *Svayamatrunnaa - Ianua Coeli*, Zalmoxis, 1938.
Platon 1982 – Platon, *Dialogul Timaios*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1982.
Platon 1982 – Platon, *Dialogul Republica*, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1982.
Eliade 1985 – Mircea, *Sacrul și profanul*, Edit. Humanitas, 1985
Eliade 1992 – Mircea Eliade, *Tratat de istoria religiilor*, Edit. Humanitas, 1992.
<https://www.google.ro/search?q=templul+lui+solomon&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa...>
<https://www.google.ro/search?q=tholos&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa...>
<https://www.google.ro/search?q=angkor+wat&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa...>

DIN ISTORIA PRESEI MEDIEȘENE. STUDIU DE CAZ: STAȚIA DE RADIOFICARE

Mircea Lucian Hodîrnău

Abstract. From the media history of Medias. Case study: the wire broadcasting station. *The local radio is a mirror of the community, which faithfully reflected the changes that we've all been through whether we speak of social, cultural, political, economic, sports, or any other field. It all started with the wire broadcasting station. Besides the press or local television, the radio was the mechanism of transmission of information, filtered the moods of the community, took the pulse of the city in certain situations and moments, raised and built characters, which he later broke down and replaced them under the times and changes.*

Cuvinte cheie: radio, stație de radioficare, mass media.

Keywords: radio, broadcasting station, mass media.

Spre sfârșitul anilor '40, la Mediaș a fost construită o stație de radioficare cu materiale împrumutate de la Sibiu. În acel moment, orașul făcea parte din Raionul Brașov. Mini-postul de radio era format dintr-un studio și o cameră unde era redacția, fiind situat în zona centrală a orașului, în Piața Republicii (azi, Piața Regele Ferdinand I), la primul etaj, în casa Piarștilor. Actualmente, în clădire funcționează prima școală privată din oraș. Aparatura permitea transmiterea programului în direct și acest lucru a fost posibil până în anii '60.

În urma documentării realizate în arhiva Primăriei Mediaș am descoperit mai multe documente legate de pregătirile efectuate de reprezentanții administrației medieșene pentru pregătirea postului de radio. Conform documentelor studiate la stația de radioficare în perioada 1949 – 1992, au lucrat : Vâlceanu Gheorghe, Zizilas Alexandru, Neagu Ștefan, Ogorean Elena, Chițu Constantin, Andronic Titus și Andronic Denisa Florența.

În planul de muncă Administrativ Învățământ 2 din perioada 1948 -1950, realizat de primarul în funcție Butta Dumitru este consemnată în data de 1 aprilie 1950, o deplasare la Tg. Mureș pentru procurarea de materiale necesare Stației de Radio Amplificare. O serie de componente electrice și electronice au fost donate stației în data de 31 ianuarie 1951 de către profesorul Popescu Pavel. Profesorul Popescu predă fizica și chimia la Școala Elementară Mixta nr.1 din Mediaș, actualmente Școala Mihai Eminescu și a declarat autorităților că "piesele de radiofonie și electricitate au fost procurate din comerț încă din anul 1928 ca și constructor amator de radio. Alte piese sunt construite de subsemnatul, altele construite de ateliere mecanice după indicațiile subsemnatului, iar altele procurate din comerț".

Responsabilul de stația de radioficare Vâlceanu Gheorghe împreună cu Weiss Alexandru, Edler Mihai și Wagner Peter au întocmit în data de 13 aprilie 1951 un proces verbal prin care solicitau mai multe materiale și explicau necesitatea lor pentru o funcționare provizorie.

Proces verbal

„Pentru o funcționare provizorie sunt necesare următoarele piese:

1. De la Direcția Radioficării București, trebuiesc procurate 8 membrane "Tesla" de 10 wați.
2. Cinci bucăți difuzoare permanent dinamice de 22 cm diametru de la Radio Popular București sau din comerț liber.
3. Se vor confecționa 5 pâlnii după modelul "Tesla" de către un maestru tinichigiu bun.
4. Procurarea unui microfon capsulă cu cărbune cu un transformator de microfon adecvat microfonului și 5 bucăți baterii de buzunar.
5. 100 de metri de cablu cauciucat de 3/1 mm pătrați.
6. 80 de metri de cablu blindat pentru microfon de la Industria Sârmei Câmpia Turzii.
7. Cinci bucăți de transformatoare de ieșire.

Starea amplificatorului după constatările făcute de către Tov. Weiss Alexandru din Sibiu, Tov. Edler Mihail din Mediaș și Tov. Wagner Peter din Mediaș, stația nu poate duce cele patru difuzoare electrodinamice împrumutate din Sibiu. Stația poate duce însă 4 bucăți difuzoare de 10 wați permanent dinamice "Tesla" care pot fi înlocuite prin procurarea celor scrise în punctele 1, 2, 3 și 7.

Pentru că în Piața Republicii audiția să fie suficient de puternică, se vor monta două difuzoare de 10 wați amintite mai sus pe clădirea "Alimetară" și nu pe stâlpi cum se găsesc astăzi.

Pentru ca amplificatorul să poată funcționa în condițiuni optime, necesită înlocuirea transformatorului de ieșire și a lămpilor finale, precum rebobinarea după caracteristicile noilor lămpi a transformatorului de sector. Se va mai monta o lampă redresoare cu filtraj complet pentru ca amplificatorul să poată funcționa în condiții optime cu noile lămpi".

Comitetul Executiv al Sfatului Popular al orașului regional Mediaș a decis în data de 14 Mai 1952, numirea pe funcția de tehnician al stației pe domnul Zizilas Alexandru. Conform deciziei nr.40 /1952 având în vedere referatul Sectorului de Cadre, se arată că tovarășul Vâlceanu Gheorghe a fost schimbat din postul de tehnician de la Stația de Radioficare ca fiind necorespunzător, iar pentru bunul mers al stației a fost necesară încadrarea începând cu data de 1 Mai 1952 a lui Zizilas Alexandru.

Zizilas era născut în București, din anul 1946 a lucrat la Fabrica Vitrometan, de unde a fost scos din producție în 1947 și trimis la școala de partid de 3 luni iar apoi a fost numit reprezentatul ziarului Scânteia în Mediaș. Din anul 1948 a activat timp de un an de zile la Consiliul Județean ca activist și în perioada 1949-1950 a fost responsabil al Stației de Radio Amplificare unde a fost renumit în 1952. Activitatea domnului Zizilas Alexandru la stația de radioficare nu a fost lipsită de incidente. În anul 1955, Zizilas a fost sancționat în urma nerespectării regulamentului de ordine interioară al stației.

Conform Deciziei Comitetului Executiv a Sfatului Popular a Orașului Mediaș, cu nr. 3 din 20 ianuarie 1955, Zizilas a fost sancționat conform articolului 24, aliniat G. combinat cu articolul 25 din regulamentul de ordine interioară cu muștrare cu avertisment și retrogradarea pe timp de 7 zile din categoria de salarizare cu 1 clasă. În seara zilei de 19 ianuarie medieșeanul a încălcat regulamentul vorbind la microfon în direct transmitând un semn al unui prieten care se afla în vizită la cineva să repare un magnetofon. Conform declarației autorului, mesajul a fost următorul *“Comunicare de serviciu, 210 este agitat, dacă mai ești acolo vino încoace, vin înaintea ta cu 210”*. Mesajul a fost transmis o singură dată și probabil cei de la securitate au crezut că Zizilas a transmis un mesaj codificat. După părerea mea Alexandru a scăpat foarte ușor cu această sancțiune în urma comunicării acestui mesaj în perioada comunistă în care foarte ușor puteai să fi acuzat de trădare și condamnat la închisoare.

Începând cu data de 11 Aprilie 1957 este încadrat prin transfer de la Sfatul Popular al Regiunii Stalin, ca redactor responsabil la Centrul de Radioficare al Orașului Mediaș, domnul Neagu Ștefan, care mai apare și în alte documente din aceeași perioadă și ca responsabil cu ora locală. Neagu a fost transferat la începutul anului 1958 și în locul său a venit prin transfer doamna Ogoreanu Elena. Numirea ca redactor responsabil la stația de radioamplificare a doamnei Ogoreanu a fost stabilită în data de 15 august 1958 prin transfer de la întreprinderea Vasia Vasilescu Mediaș, dar Elena a rămas pe acest post doar aproximativ timp de 2 ani de zile, până la numirea domnului Chițu Constantin care va conduce stația pentru următorii 10 ani.

În registrul de propuneri ale Camerei deputatului Tomuță Maximilian apare înregistrată în data de 13 ianuarie 1960 o cerere pentru dotarea Camerei deputatului cu un aparat de radio sau un difuzor. În referatul adresat Sfatului Popular se menționau următoarele *“această propunere a fost făcută și de alți deputați, întrucât zilnic se face de serviciu și prin asta ea ar fi mult mai atractivă pentru cei care vin să stea câteva ore în cadrul ei, mai ales că ea este un loc de întâlnire a deputaților și alegătorilor”*. Întrucât în revista *“Din experiența sfaturilor populare”* se poate vedea că și în alte orașe camera deputatului este dotată cu toate mijloacele de a o face să fie cât se poate de frecventată.” Solicitarea a fost dezbătută de Comitetul Executiv al Sfatului Popular și a fost aprobată în 4 februarie prin instalarea unui difuzor legat la rețeaua de radioficare a orașului din fonduri extrabugetare.

Prin HCM nr.1091 din 1970, s-au luat măsuri referitoare la funcționarea Comitetelor locale pentru cultură și artă, s-a stabilit structura și numărul maxim de posturi. Ca urmare a acestei hotărâri, Comitetul de cultură și artă din cadrul Consiliului popular municipal Mediaș nu mai are aparat salariat începând cu data de 1 septembrie 1970. La punctul patru al referatului nr.8.176 din data de 2 septembrie 1970 se menționează că Stația de radioficare își încetează activitatea, iar domnul Chițu Constantin a fost transferat la Muzeul Județean din Mediaș pe post de îndrumător.

Perioada de silentio stampa a durat aproape 3 ani până când cei de la Institutul Chimigaz Mediaș au aprobat transferul în interes de serviciu a domnului Titus Andronic din postul de contabil principal în postul de redactor, începând cu data de 15 martie 1973. Stația de radioficare era tot în subordinea primăriei orașului și după anul 1973 emitea programul local de două ori pe săptămână. Emisiunea avea o durată de doar o jumătate de oră și conținea material de interes local.

Domnul Ilie Nemeș, președintele Comitetului pentru Cultură Mediaș din perioada '70 -'90 a coordonat activitatea stației de radioficare, având în subordine doar un singur angajat, în persoana lui Titus Andronic.

Titus Andronic (17 septembrie 1934, Marginea, județul Bihor - 7 ianuarie 2000, Mediaș, județul Sibiu) a fost un cunoscut poet și om de cultură. Un portret bine realizat al scriitorului a apărut în Caietele de Mediaș, nr.2, în mai 2005. *«Titus Andronic – pentru cei care nu l-au cunoscut îndeajuns, un ins obișnuit, un oarecare trecător prin viața urbei, pe care a slujit-o ca nimeni altul – și-a dus lupta cu sine, încercând să se înalțe în lumina cuvântului, purtând pe conștiință blazonul unui om aparte. Aspectul fizic și modestia comportamentului său civic ascundeau sub straietele naturale sale pe omul trudit de gânduri deosebite, în care adevărurile general-umane își găseau concordanțe firești în armonia matricială a lucrurilor și datelor primordiale ale ființării, pe care le încorpora în versurile sale. Și, căutându-se pe sine, așa cum face orice creator de frumos, încerca să exprime în vers migălit cu măiestrie obsesivele stări sufletești și nostalgiile unei conștiințe marcate profund de graba timpului, de ruptura irecuperabilă de vârsta și locurile copilăriei, de*

păguboasa trecere sub vreme, încercând să lumineze clipa și locul cu flacăra trăirilor și ideilor care pe el îl luminau pe dinăuntru. Și cum aceste iluminări erau împărtășite și celorlalți, fie în cercul de prieteni, fie în cadrul Cenaclului literar „Octavian Goga”, fie publicându-le în revistele literare, dar din dar, luam și noi lumină din lumina lui.

Cenaclul, între membrii căruia Titus Andronic se numără printre cei dintâi, a fost o școală extrem de serioasă, mulți dintre cei care l-au frecventat ajungând să publice cărți, unele premiate, la șlefuirea talentelor acestora contribuind atmosfera elevată și nivelul ridicat al pretențiilor impuse de către cei din frunte, între care Titus Andronic se poate spune că a fost lider de opinie. Așa cum a fost și exemplu prin creația sa poetică.

Titus Andronic s-a născut la 17.09.1934 și s-a stins din viața aceasta la 07.01.2000. A fost membru al Uniunii Scriitorilor din România și al Societății Române de Haiku.

A colaborat la revistele: Familia, Transilvania, Tribuna, Steaua, Zburătorul, Orfeu, Astra, Vatra, Meridianul, Timișoara, Orizont, Poesis, Al cincilea anotimp, Rostirea Românească, Târnava, Tomis, Albatros, Haiku, Orion, Ambasador, Literatorul, Cele trei Crișuri, ș.a.

A publicat următoarele volume: Memoria toamnei, Liniștea golului, Dimineți rituale, Soarele din Turn, Ninsorile de aproape, Vocea liniștii, Lacul de jad, Purpura somnului – toate volume de versuri, Lacul de jad fiind un volum de haiku-uri, bilingv (română-engleză), precum și volumul Miracol și uitare – volum de evocări ale unor momente literare.

A obținut premiile: „Cel mai frumos haiku” și premiul revistei „Târnava”.

I s-au tradus poeme în limbile engleză și japoneză. A fost selectat în antologiile: Arta poetică, O sută de catarge, Caligrafiile clipei și în Antologia „Basho” din Japonia.

A fost redactor la revistele: Transilvania, Zburătorul, Târnava și la ziarul Vocea Mediașului. Despre poezia sa au scris: Daniel Dimitriu, Ilie Guțan, Mircea Tomuș, Ioan Mariș, Daniel Deleanu, A.I. Brumaru, Titu Popescu, Mircea Iorgulescu, Lulian Boldea, Mircea Ivănescu, Nicolae Prelipceanu, Al. Sfârlea, Adrian Popescu, Vasile Avram.»

Despre activitatea radiofonică a lui Andronic, Nemeș spune că “își făcea munca de unul singur, culegea știrile din oraș și colabora cu toți oamenii de cultură. Majoritatea interviurilor realizate la stația de radioficare erau despre evenimentele culturale desfășurate în orașul de pe Târnava Mare”.

În perioada în care Titus Andronic lucra la stația de radioficare, emisiunea locală nu era transmisă în direct, fiind înregistrată și apoi transmisă în zilele de luni și joi de la ora 17:00 la 17:30. Redactorul își înregistra materialele pe un magnetofon Tesla. Înainte ca programul local să intre în undă, Andronic se deplasa cu magnetofonul la poștă (Romtelecom), pentru ca împreună cu un angajat al companiei de telefoane să realizeze transmisia, adică să cupleze magnetofonul la instalația de difuzoare a orașului. Emisiunea nu se difuza până nu se primea acordul Comitetului Municipal Mediaș al Partidului Comunist Român.

Unul dintre colaboratorii permanenți ai stației de radioficare începând cu anul 1981, a fost Cornel Fugaciu care după perioada studenției revine la Mediaș, continuându-și activitatea începută în studenție, prin emisiuni (în direct) la stațiile de radioficare de la Emailul Roșu, Salconserv și prin colaborări la emisiunile coordonate de către poetul Titus Andronic, la stația de radioficare a municipiului.

Cornel Fugaciu descrie sediul stației de radioficare, ca fiind o încăpere izolată fonic foarte bine (inclusiv ușa capitonată), existau două magnetofone, un reportofon, două microfoane, un pick-up și discuri de vinil cu diverse genuri muzicale (populară, ușoară, corală, orchestrală, jazz și folk).

Genericul emisiunii locale era realizat pe fundalul muzical al Rapsodiei Române de George Enescu și suna astfel: “Aici Stația de Radioficare Mediaș. Transmitem emisiunea locală” își amintește Cornel.

Emisiunea locală cuprindea mai multe rubrici:

- “Telex” – știri: economice, sociale, culturale, sportive, diverse;
- “Interviul emisiunii” sau “ Invitatul emisiunii”;
- “Ne-am interesat pentru dumneavoastră”;
- “Dialog cu ascultătorii ” (răspunsuri la scrisori);
- “Rubrica muzicală” (la final) – artiști locali, din zonă și din țară.

Titus Andronic împărțea spațiul redacției (pe ai cărei pereți erau afișate maxime diverse), cu Paul Binder (11.04.1932-01.07.2001), reporter la *Die Woche*, care a apărut și el în diferite emisiuni.

Fugaciu menționează faptul că, săptămânal, se difuza o emisiune în limba germană realizată de Werner Sander, colaborator al ziarului *Neuer Weg* și o emisiune în limba maghiară.

Un alt colaborator al stației din aceeași perioadă era și Dieter Gollner – corespondentul județului Sibiu pentru Radio România Actualități.

Stația a funcționat până în anul 1992, ultimul angajat fiind chiar fiica poetului, Denisa Andronic, și care și-a desfășurat activitatea într-un interval scurt, 12.10.1990 - 01.03.1992. Denisa mărturisește că a învățat multe lucruri de la tatăl ei, acesta fiindu-i mereu în preajmă atunci când avea nevoie. Inclusiv colaboratorii pe care nu-i știa din trecut i-au fost prezentați de către acesta.

Fiica poetului își amintește cu plăcere de prietenia dintre tatăl său și domnul Paul Binder și de faptul că Paul, altfel un tip foarte simpatic, le mai făcea, cu acordul tacit al lui Titus, câte o farsă colaboratorilor. Odată, unul dintre colaboratori, prezent ca de obicei, la emisiune, fusese interpellat telefonic de către Paul, care se afla la o distanță de doar câțiva metri de el, la celălalt birou. Fiind luat la rost telefonic și pe neașteptate, acesta se făcuse livid, nebănuind nimic din ceea ce i se pregătește, neștiind că apelantul se află în încăperea și că îi sunt studiate toate mișcărilor.

Interviu cu Ilie Nemeș

Mircea Hodârnău: Când ați venit la Mediaș?

Ilie Nemeș : Eu am venit în '70 în cultura medieșeană, am activat din '70 până în '90 și am fost președintele Comitetului de Cultură și directorul Casei Municipale de Cultură și am găsit stația de radioficare într-o formulă modificată față de perioada lui '50. În perioada anilor '50 de care mai știu unii, erau la intrarea în Parcul Pușkin în stânga în clădirea principală cu vedere spre stradă, spre parc, acolo erau două camere. Una capitonată, studioul de transmisie și una un birou unde se lucra. Prin anii '60 s-a renunțat a se transmite în direct din acea locație.

Mircea Hodârnău: Deci din '50 până în anii '60 se făceau emisiuni în direct?

Ilie Nemeș : Da, da, s-a renunțat la asta, și a rămas doar un singur post. Până atunci erau două posturi la stația de radioficare, unul de tehnician cu aparatura și unul de redactor. A mai rămas un singur post de redactor care făcea emisiunile, le înregistra acolo în condiții optime, dar ducea banda și magnetofonul la Poștă unde se cupla la rețeaua de radioficare a orașului. Se făceau câte două emisiuni pe săptămână de câte o jumătate de oră. Până la ora difuzării emisiunii locale la rețeaua de radioficare se difuza programul postului național de radio. Emisiunea locală avea semnalul ei. Era un semnal interesant să atragă atenția medieșenilor că începe programul local.

Mircea Hodârnău: Vă mai aduceți aminte cum suna acel semnal?

Ilie Nemeș : Nu, nu îmi mai aduc aminte și nu aș vrea să îl confund cu altele și să vă dau informații greșite. În parc, în centru erau 4 difuzoare mari în cele patru colțuri ale parcului, și pe bănci stătea lumea și asculta. Îmi amintesc cum stăteau medieșenii în parc și ascultau meciurile de fotbal, că atunci nu toți aveau aparate de radio și televizoare în casă și stăteau acolo ciorchine pe bănci și ascultau transmisiunile sportive. Nefiind radio local, televiziune locală, presă locală atunci programul local de la stația de radioficare era singurul mod de informare al cetățenilor despre ce se întâmpla în Mediaș. Presa centrală și nici chiar cea județeană nu dădea atâta importanță evenimentelor locale. Emisiunea locală era o oglinda a activității medieșene. Redactorul era mereu interesat să afle ce este nou în economie, ce premiu a mai luat întreprinderea Automecanica, ce invenții au mai făcut cei de la Emailul Roșu, Vitrometan ce contracte externe a mai semnat. Ultimul reporter a fost poetul Titus Andronic.

Mircea Hodârnău: Titus lucra zilnic la stație?

Ilie Nemeș : El era salariatul Casei de Cultură, era pe post de instructor și răspundea de emisiunea locală. Zilnic era la stația de radioficare și împărțea spațiul cu Paul Binder care era reporterul ziarului național de limba germană *Neuer Weg* și a județeanului *Die Woche* dar fiecare avea biroul lui și acolo supraviețuiau. Amândoi făceau schimb de subiecte economice, sportive, culturale din Mediaș și localitățile din zonă. Emisiunea promova tot ce ținea de partea culturală, spectacole, filme, lansări de carte, întâlniri cu scriitorii, activitatea artiștilor plastici, a epigramiștilor, caricaturiștilor și filателиștilor medieșeni.

Mircea Hodârnău: Materialele erau citite doar de domnul Andronic?

Ilie Nemeș: Nu, Andronic realiza interviuri. Când erau probleme de cultură mă chema pe mine. Îmi trimitea un set de întrebări și ne întâlneam după câteva zile și înregistram interviul.

Mircea Hodârnău: De ce se transmitea de la Poștă?

Ilie Nemeș: Doar de acolo se mai putea. Fiind desființat centrul de radioficare, ultimul care făcuse emisiuni în direct a fost Chițu Constantin. Eu când am venit în 1970 așa am găsit în formula aceasta. La început a fost în schemă un redactor ce ținea de Consiliului Popular după care a fost trecut la Casa de Cultură. Andronic se zdrobea de fiecare dată să găsească câte un subiect, o legătură bună avea cu Muzeul Municipal, cu Biblioteca. Cum era ceva nou, cum fugea la bibliotecă și îl înregistra pe Gheorghe Bușoiu. Buletinul de știri era înregistrat de el; avea o voce frumoasă.

Mircea Hodârnău: Și-a citit și poeziile?

Ilie Nemeș: Da. Și când era vreo lansare de carte a unui medieșean cum ar fi George L. Nimigeanu sau Horia Lupu, care erau cei mai activi atunci, el venea la lansări care se făceau de regulă în librărie. Domnul Oltean era un foarte bun organizator și la eveniment te trezeai cu librăria plină, era un spectacol, păcat că nu erau atunci camere de luat vederi și nu se pot vedea acum acele momente. Acum la ultima lansare a lui Nimigeanu i-am și arătat primul volum ce a fost lansat în urma cu 30 de ani la librăria din oraș.

Mircea Hodârnău: Era vreo persoană care superviza ceea ce se difuza ?

Ilie Nemeș: Din umbra era.

Mircea Hodârnău: Ați primit vreodată semnale că ceva nu era în regulă?

Ilie Nemeș: Era conștient și Titus Andronic și se autocenzura. Lumea era precaută pentru că nu puteai să te expui. Te expuneai tu și familia și nu câștigai nimic. Am avut chiar înainte de Revoluție o întâlnire cu poetul Ion Alexandru și după întâlnirea de la Casa de Cultură, Titus a încercat să îl "provoace" pe poet care avea un mod aparte de lectură a poeziilor și a fost o emisiune foarte bună. Era la Cluj la Editura Dacia, un redactor Negoită Irimie care i-a ajutat foarte mult pe oamenii de cultură medieșeni să își tipărească materialele și de câte ori venea la Mediaș, Andronic realiza interviuri cu el să afle despre planurile editoriale ale momentului. Atunci nu aveai cum să faci politică la stația de radioficare. Foarte des îl avea invitat pe inginerul Valer Florea de la Emailul Roșu, care era un cercetător de primă mărime, dar nu prea apărea în public pentru că a fost condamnat la închisoare fiind legionar, dar nu vorbeau despre politică ci despre rezultatele profesionale. Țin minte un interviu realizat după o vizită în China a lui Florea.

Mircea Hodârnău: Emisiunea locală se difuza și sâmbăta și duminica?

Ilie Nemeș: Era doar în zilele de luni și joi de la 17:00 la 17:30. Erau alese aceste ore pentru că cei din clasa muncitoare erau acasă. Parcă acum îl văd pe Andronic cum lua magnetofonul și pleca spre Poștă.

Mircea Hodârnău: Dacă era vreun eveniment deosebit putea să facă emisiune și în alte zile?

Ilie Nemeș: Nu avea voie să facă acest lucru. Doar înregistra materialul și se difuza în zilele normale de program. Doar în zilele de luni și joi mergea la Poștă și împreună cu tehnicianul de acolo stătea până era gata emisiunea și venea înapoi cu magnetofonul Tesla. Doar persoana autorizată de la Poștă avea voie să cupleze magnetofonul la rețeaua de radioficare.

Mircea Hodârnău: Trebuia să păstreze benzile de magnetofon cu emisiunile, așa cum avem și noi banda martor pentru CNA?

Ilie Nemeș: Da, da se păstrau. Nu știu perioada, dar emisiunile nu erau șterse imediat că dacă era vreo problemă să se poată justifica. Dar nu au fost probleme de acest gen. În cei 20 de ani în care eu am coordonat activitatea nu am avut probleme, sau să avem sesizări sau reclamații că s-au spus neadevăruri în programul local. Critici la persoane oricum nu se puteau aduce și atunci se spuneau doar lucruri pozitive și de interes local.

Bibliografie

Plan de muncă, dosar administrativ Inv. 2/1948-1950, T.P.P
Proces verbal din 13 Aprilie 1951 (inv.2/1951- dări de seama)
Decizia nr.40/14 mai 1952 a Comitetului Executiv al Sfatului Popular al Orasului Mediaș
Decizia nr.14/27 februarie 1954
Decizia nr. 3/20 ianuarie 1955
Decizia nr.22/11 aprilie 1957
Decizia nr.178/39 decembrie 1957
Decizia nr.14/29 ianuarie 1958
Decizia nr.145/18 august 1958
Decizia nr. 7/4 februarie 1960
Decizia nr.227/18 mai 1960
Decizia nr.232/18 mai 1960
Decizia nr.327/4 septembrie 1970
Decizia nr.128/10 mai 1970
Fisa de apreciere Titus Andronic, 1978
Decizia Comisiei de Pensii nr.38874/1990
Adeverința nr.7740/15 septembrie 1997
Interviu Ilie Nemeș, arhivă personală Mircea Hodârnău

CONSIDERAȚII PRIVIND ABSENTEISMUL ȘCOLAR. STUDIU DE CAZ: COLEGIUL TEHNIC „MEDIENSIS” MEDIAȘ

Ioan Dan

„Ne temem de ceea ce va deveni un copil mâine, dar uităm că el este cineva astăzi “
(Stacia Tauscher)

Abstract. Considerations regarding the scholar absenteeism. Basic research: Technical College „Mediensis” Mediaș. School is considered as a „key factor” in the development of the society. People expect today everything from school: to help young people to get to know the past in order to understand the present, to help make them become aware and to assume the responsibility for getting involved in the orientation of the community destiny towards a wanted future. From this point of view, any problem, which this education system confront with, has to be analysed, debated and solutions must be found for a possible improvement of the existent situation. In the same area enter also the problem of the school abandon and the pupils behaviour. In the last years, the school abandon in Romania has reached alarming quotation. The factors which determine the school abandon by the young people are very diverse, of subjective or / and objective nature, individual or social, short or long term, cultural, school or extraschool factors. The objective of the European Union concerning the issue of school abandon is clear and firm: a quotation of school abandon in UE under 10 % until 2020. How is going to happen that ? By facilitating the access to the education since early ages diminishing the number of the pupils with low weak performances and of the unmotivated absences and school retrieve by programs „the second chance”. The research concerning the causes of the school abandon to Colegiul Tehnic “Mediensis” from Mediaș and the measures which must be taken for preventing and diminution of this situation.

Cuvinte cheie: școală, abandon școlar, cauze, efecte, chestionar.

Keywords: school, scholar abandon, causes, effects, questionnaire.

Școala este considerată un “factor cheie” al dezvoltării societății. De la școală se așteaptă astăzi totul: să îi ajute pe tineri să cunoască trecutul și să înțeleagă prezentul, să îi ajute să conștientizeze și să își asume responsabilitatea pentru a se implica în orientarea destinului colectivităților către un viitor dorit.

Din acest punct de vedere orice problemă cu care se confruntă acest sistem de învățământ trebuie analizată, dezbătută și trebuie căutate soluții pentru o eventuală îmbunătățire a situației existente. Pe această linie se înscrie și problema abandonului școlar și a comportamentului elevilor. În ultimii ani, abandonul școlar în România a atins cote alarmante. Factorii care determină abandonarea școlii de către tineri sunt foarte diverși, de natură subiectivă și/sau obiectivă, individuali și sociali, de scurtă sau de lungă durată, culturali, școlari sau extrașcolari etc.

Obiectivul Uniunii Europene privind problema abandonului școlar este clar și ferm: o rată de abandon școlar în UE sub 10 % până în anul 2020. Cum se va întâmpla asta? Prin facilitarea la educație de la vârste fragede, reducerea numărului de elevi cu performanțe slabe și a absențelor nemotivate și recuperarea școlară prin programe de tipul “a doua șansă”. Conform statisticii, 6 milioane de tineri renunță anual la studii (ceea ce înseamnă aproximativ 14 % din numărul total de elevi). Pentru aceștia, viitorul este sumbru: șomaj, sărăcie sau marginalizare. Tinerii care renunță prematur la studii sunt considerați a fi cei care deși au vârstele cuprinse între 18 și 24 de ani, au terminat cel mult învățământul gimnazial la data la care abandonează școala. Prin atingerea obiectivului unei rate medii de sub 10 % , statele membre ale UE sunt invitate să elaboreze politici care să acopere întreg ciclul educațional, eliminând factorii care determină abandonul școlar, rezolvând din timp problemele care apar și oferind o a doua șansă tinerilor care regretă deciziile luate la un moment dat.

Având în vedere numărul mare de elevi care au abandonat școala în anul școlar precedent (în mod deosebit la nivelul claselor a IX-a) m-am gândit că ar fi oportun studiul amănunțit al acestui fenomen periculos deoarece el determină efecte negative atât în **plan psihologic individual**, respectiv o alterare a imaginii de sine a elevilor în cauză, care își vor pierde tot mai mult încrederea în propriile posibilități și capacități ajungând să dezvolte o teamă de eșec, cât și în **plan social**, pentru că eșecul școlar permanentizat stigmatizează, etichetează și conduce la o marginalizare socială cu un nivel crescut de componente deviante și infracționale.

1. OBIECTIVELE CERCETĂRII

- identificarea elevilor cu probleme comportamentale și risc de abandon școlar
- implicarea sistemului familial în reabilitarea școlară și socială a elevilor cu risc de abandon școlar
- îmbunătățirea instruirii și educației prin măsuri de prevenire și diminuare a abandonului școlar

2. METODOLOGIA CERCETĂRII

Una dintre cele mai dificile și costisitoare probleme în procesul cercetării de marketing o constituie obținerea informațiilor necesare. De aceea, o atenție deosebită trebuie acordată selecționării celor mai adecvate metode de recoltare și prelucrare a lor.

În general, informațiile de marketing pot fi obținute prin următoarele **patru** căi de bază:

- prin investigarea unor surse statistice (surselor secundare);
- prin metode de cercetare directă;
- cu ajutorul experimentelor de marketing;
- prin stimularea fenomenelor de marketing.

Eu am ales metoda de **cercetare directă** prin culegerea informațiilor direct de purtătorii lor, adică elevii claselor a IX- a liceu zi și profesorii diriginți de la clasele cu elevi cu note scăzute la purtare de la Colegiul Tehnic „Mediensis” Mediaș, unde îmi desfășor activitatea.

Cercetarea prin metode directe înlesnește cunoașterea unor dimensiuni noi, mai ales de natură calitativă ale fenomenelor analizate, contribuind la mai buna fundamentare a deciziilor de marketing. Metodele concrete de cercetare directă sunt foarte variate. Eu am ales **cercetarea cantitativă** (ancheta / sondajul) deoarece comunicarea directă cu subiecții posedă cel mai ridicat potențial de generare a informațiilor, atât cantitativ cât și calitativ, comparativ cu celelalte forme de comunicare (prin poștă și prin telefon, de exemplu), și în cazul meu nu a fost costisitoare pentru că subiecții au fost elevii și profesorii diriginți și completarea chestionarului s-a făcut pe cale scrisă, direct de elevi și profesori, în sala de clasă.

Eșantionarea este procesul de selectare a unei părți dintr-un univers statistic ce prezintă interes pentru factorul de decizie cu scopul de a desprinde concluzii despre parametrii întregului univers analizat.

Stabilirea eşantionului care urmează a fi supus investigației este una din operațiunile de mare răspundere în cadrul cercetarilor selective. Ea se refera la determinarea dimensiunii și structurii eşantionului, astfel încât să fie îndeplinită o condiție de bază : reprezentativitatea eşantionului în raport cu colectivitatea generala studiată.

Dintre tipurile de metode de eşantionare am ales metoda de eşantionare de grup, adica constituirea unui eşantion cu elevii cu risc de abandon școlar și/sau tulburări de comportament (cu nota scăzută la purtare). Populația țintă este grupul complet al elementelor care sunt relevante pentru o anumită cercetare și asupra cărora se vor generaliza rezultatele cercetării. Elementele respective dispun de informațiile care prezintă interes pentru cercetător și sunt necesare decidentului.

Același grup de elemente poate fi relevant pentru un proiect de cercetare și total nerelevant pentru altul. În consecință, populația țintă se stabilește în cadrul fiecărui proiect de cercetare și decurge din problema decizională și scopul precis al cercetării selective.

Populația țintă (grupul țintă) este cea din care vor fi selectate componentele eşantionului.

3. GRUPURILE ȚINTĂ

- elevii din clasele a IX- a de la Colegiul Tehnic “Mediensis” Mediaș cu risc de abandon școlar și / sau tulburări de comportament care în primul semestru al anului școlar actual au avut nota scăzută la purtare;
- profesorii-diriginți de la clasele cu elevi cu note scăzute la purtare;
- părinții elevilor cu risc de abandon școlar și / sau tulburări de comportament.

Ipoteze luate în calcul:

- 1. dacă părinții elevilor sunt plecați în străinătate la muncă există probabilitatea ca elevii să absenteze mai mult și comportamentul la școală să fie inadecvat;
- 2. dacă familiile elevilor sunt dezorganizate, cu consum des de alcool și violență fizică și verbală există probabilitatea ca elevii să absenteze mai mult și comportamentul la școală să fie inadecvat;
- 3. dacă profesorul utilizează strategii didactice active, centrate pe elev, atunci elevii ar fi mai interesați de disciplina respectivă;
- 4. dacă profesorii-diriginți îi încurajează mai mult pe elevi și utilizează strategii manageriale adecvate, atunci elevii se integrează mai ușor în colectivul clasei.

4. CHESTIONARUL

Chestionarul este o succesiune logica de întrebări cu ajutorul cărora se culeg informațiile într-o cercetare de marketing. În cazul meu, am ales întrebări deschise, în concordanță cu obiectivele stabilite ale problematicii abandonului școlar.

Funcțiile unui chestionar sunt următoarele :

- să efectueze conversia obiectivelor și a ipotezelor unei cercetări în întrebări adecvate la care răspund subiecții eșantionului;
- să asigure o structurare a interviului pe baza unei succesiuni logice a întrebărilor;
- să standardizeze interviul, întrebările și răspunsurile fiind identice pentru toți subiecții intervievați;
- prin tipul întrebărilor utilizate, prin modul lor de formulare și prin aspectul general al său, chestionarul trebuie să obțină cooperarea subiecților până la finalul interviului;
- să permită construirea unei baze de date permanente referitoare la cercetarea întreprinsă;
- să permită o analiză rapidă a datelor culese.

Reguli de construire a chestionarului

a. Conținutul și calitatea întrebărilor :

- întrebările trebuie să aibă legătura cu obiectivele cercetării și trebuie formulate astfel încât să se obțină exact informațiile de care e nevoie;
- chestionarul trebuie să trezească interesul subiecților de la început;
- respondentul trebuie să cunoască răspunsul la întrebări;
- respondentul trebuie să înțeleagă întrebările: fiecare cuvânt trebuie să aibă un singur înțeles iar întrebările să fie formulate într-un limbaj comun;
- nu trebuie abuzat prea mult de memoria respondentului;
- prin răspunsurile oferite, respondentul nu trebuie să-și piardă prestigiul; cuvintele cu caracter emoțional trebuie evitate;
- întrebările trebuie să fie scurte.

b. Secvența întrebărilor

- la începutul chestionarului să fie întrebări ușor de răspuns;
- parcurgerea întrebărilor trebuie să se facă într-o ordine logică;
- întrebările personale trebuie puse la sfârșit;
- întrebările complicate trebuie plasate la sfârșitul chestionarului.

c. Caracteristicile fizice ale chestionarului

- chestionarul trebuie să aibă aspect profesional, atrăgător pentru respondent, cât mai ușor de citit;
- lungimea chestionarului trebuie să fie cât mai redusă;
- hârtia trebuie să fie de ce mai bună calitate;
- întrebările trebuie marcate cu litere sau numere;
- marcarea răspunsurilor să se facă cu „X” în căsuțe.

d. Tipul întrebărilor

- întrebări închise- permit subiecților să răspundă cu propriile cuvinte.;
- întrebări deschise- au specificate toate răspunsurile posibile, subiecții trebuind să aleagă unul sau mai multe dintre acestea. (chestionarele pentru elevi, profesori-diriginți și părinți sunt la sfârșitul materialului la anexe)

5. ANALIZA DETALIATĂ A DATELOR / CONCLUZIILE CERCETĂRII

A. CHESTIONAR- pentru elevi

Din cele opt clase de-a IX-a de la Colegiului Tehnic "Medienseis" Mediaș, au fost chestionați, în total, 27 de elevi, practic din fiecare clasă fiind chestionați elevii cu riscul cel mai mare de abandon școlar (cei care au avut cele mai multe absențe nemotivate și nota scăzută la purtare pe semestrul I, anul școlar curent). Dintre cei 27 de elevi:

- 10 elevi sunt băieți (37,03 %) și 17 elevi sunt fete (62,97 %);
- 11 elevi locuiesc în mediul rural- 5 fete și 6 băieți (40,74 %) și 16 elevi locuiesc în mediul urban (59,26 %)- 12 fete și 4 băieți.

B. CHESTIONAR- pentru profesori - diriginți

Au fost chestionați 8 profesori diriginți, practic toți diriginții claselor a IX- a care au elevi cu risc de abandon școlar (care au avut multe absențe nemotivate și nota scăzută la purtare pe semestrul I, anul școlar curent).

C. CHESTIONAR- pentru părinți

Au fost chestionați 17 părinți, cu mențiunea că toți au fost părinții elevilor cu risc de abandon școlar (elevii care au avut multe absențe nemotivate și nota scăzută la purtare pe semestrul I, anul școlar curent).

Pentru a realiza concluziile cercetării am luat în calcul cele **patru ipoteze de lucru**:

1. dacă părinții elevilor sunt plecați în străinătate la muncă există probabilitatea ca elevii să absenteze mai mult și comportamentul la școală să fie inadecvat;
2. dacă familiile elevilor sunt dezorganizate, cu consum des de alcool și violență fizică și verbală există probabilitatea ca elevii să absenteze mai mult și comportamentul la școală să fie inadecvat;

3. dacă profesorul utilizează strategii didactice active, centrate pe elev, atunci elevii ar fi mai interesați de disciplina respectivă;
4. dacă profesorii diriginți îi încurajează mai mult pe elevi și utilizează strategii manageriale adecvate, atunci elevii se integrează mai ușor în colectivul clasei.

În tabelul următor sunt trecute întrebările din cele **trei chestionare** (pentru elevi, profesori diriginți și părinți) care vizează ipoteza respectivă.

Ipoteze	Întrebări specifice		
	Elevi	Profesori diriginți	Părinți
1	Q 6	Q 2	Q 4
2	Q 7	Q 1 și Q 3	Q 4
3	Q 11	Q 5	Q 5
4	Q 10	Q 4 și Q 6	Q 6

Pentru elevi:

Analizând răspunsurile elevii cu risc de abandon școlar la întrebarea **Q 6** putem concluziona că la 10 % ambii părinți sunt plecați în străinătate și tot la 10 % numai unul din părinți este plecat din țară (în total 20 %), deci **ipoteza 1** este confirmată doar în proporție de 20 %.

În ceea ce privește **ipoteza 2**, răspunsurile la întrebarea **Q 7** surprind în mod plăcut prin faptul că în familiile elevilor chestionați violență fizică și verbală este în procent mic (3,57 %) (la fel ca și lipsa acută a banilor) urmate de consumul des de alcool (7,14 %). Procentul mare din aceste familii (85,72 %) nu sunt caracterizate de aceste aspecte negative , deci **ipoteza 2** este confirmată în proporție de 14,28 %. **Oare elevii au răspuns sincer ?**

Analizând răspunsurile elevilor la întrebarea **Q 11** cei mai mulți elevi cu risc de abandon școlar chestionați, apreciază un profesor când acesta realizează activități pe grupe (41 %), 26 % când implică toți elevii în lecție, 15 % când utilizează computerul în lecție, 10 % când face schema lecției pe tablă și 8 % când dă sarcini individuale elevilor.

Surprinde plăcut faptul că elevii nu apreciază un profesor când acesta dictează lecția (procent de 100 %), deci **ipoteza 3** este confirmată în totalitate și concluzia care se desprinde este simplă: **profesorii trebuie să utilizeze în lecții metode active, participative, centrate pe elev, să-i pună pe elevi să gândească, fără a mai dicta lecția.**

În ceea ce privește **ipoteza 4**, răspunsurile la întrebarea **Q 10** (pentru o prezență mai bună la ore), 32, 26 % din elevii cu risc de abandon școlar consideră că aprecierea din partea profesorilor la adresa lor este foarte importantă, urmată în proporție egală (16,13 %) de încurajarea din partea colegilor, de relația cu dirigința / dirigințele clasei și de **alte cauze** (programul să înceapă de la ora 8 nu de la 7, să nu fiu influențată !, dacă ar fi mai distractiv !, să n-o mai ajut pe mama, să nu se predea așa mult) . 12, 9 % din elevii chestionați consideră că dacă n-ar fi evaluați ar avea o prezență mai bună la ore și 6,45 % spun că ar trebui date pedepse mai severe pentru cei cu absențe, pentru a crește frecvența la ore. Deci, această ipoteză este **confirmată parțial**.

Pentru profesori- diriginți:

La întrebarea **Q 2** profesorii chestionați au răspuns că ei consideră că elevii absentează de la școală din teama de a nu lua o notă mică și din cauza părintelui sau părinților plecați în străinătate (procent egal- 39 %), urmat de dezinteres pentru materia respectivă (22 %). Deci, **ipoteza 1 este confirmată în proporție de 39 %.**

Ipoteza 2 este confirmată în totalitate, analizând răspunsurile profesorilor la întrebările **Q 1** și **Q 3**. Astfel, profesorii diriginți chestionați au răspuns că cel mai mult afectează elevii în activitatea școlară problemele de familie (50 %), urmate de anturaj (31 %), de alte cauze în afară de cele menționate-13 % (dezinteres față de școală, viață dezordonată și probleme de sănătate și, în proporția cea mai mică, lipsa banilor (6 %). Niciun profesor nu a răspuns pozitiv că elevii sunt afectați, în mare măsură, de problemele cu colegii de clasă și de neînțelegerile cu profesorii care predau la clasa. (întrebarea **Q 1**). Comportamentele inadecvate ale elevilor sunt cauzate, în viziunea profesorilor diriginți chestionați, de probleme în familie (38,09 %), dezinteresul familiei față de școală (23,81 %) (întrebarea **Q 3**). Deci, așa cum am precizat, **ipoteza 2 este confirmată în totalitate.**

În ceea ce privește **ipoteza 3** (metodele didactice folosite în lecții de profesorii chestionați), răspunsurile la întrebarea **Q 5** sunt următoarele: implic activ elevii în lecție (32 %), realizez activități pe grupe și implic toți elevii în desfășurarea lecției (ambele procente egale- 28 %), realizez activități individuale și utilizez computerul (ambele procente egale- 6 %). Niciun profesor chestionat nu a răspuns că dictează lecția în activitatea desfășurată la clasă. Deci, **ipoteza 3 este confirmată.**

Analizând răspunsurile la întrebările **Q 4** și **Q 6** putem concluziona că rezolvarea conflictelor cu o clasă de elevi se realizează, în viziunea profesorilor diriginți chestionați, prin discuții cu elevii implicați și discuții cu toată clasa pe marginea conflictului (ambele cu același procent- 37 %) (întrebarea **Q 4**) și că a fi un bun manager al clasei înseamnă să

ai întotdeauna soluții la problemele apărute (35%) și să implici elevii în realizarea problemelor clasei (30 %) (întrebarea Q 6). Deci, **ipoteza 4 este confirmată în totalitate.**

Pentru **părinți:**

Confirmarea sau infirmarea **ipotezei 1 și ipotezei 2** este dată de răspunsurile părinților chestionați la întrebarea Q 4. Astfel, răspunsurile la această întrebare ne arată că cei mai mulți părinți consideră că alte cauze generează absențele copiilor lor de la școală: „nu- i place profilul / specializarea la care este, faptul că se îmbolnăvește des, că este influențat de prieteni, din cauza navetei, pentru a nu lua note proaste și datorită oboselii din unele dimineți” (45 %). Urmează, în viziunea părinților, modul de lucru al profesorilor (25 %), faptul că sunt angajați în munci gospodărești și plecarea în străinătate la muncă a părinților (ambele cu același procent- 10 %), și situația materială precară a familiei și familie dezorganizată (ambele cu același procent- 5 %). Deci, **ipotezele 1 și 2 nu sunt confirmate** decât în proporție relativ mică (15 %).

În ceea ce privește **ipoteza 3** (metodele didactice folosite în lecții de profesorii chestionați), răspunsurile la întrebarea Q 5 (obstacolele în cale obținerii unor rezultate mai bune la învățătură), în viziunea părinților, sunt în ordinea descrescătoare a ponderii lor, următoarele: grupul de prieteni (30,77 %), chiulul de la școală (23,07 %), lipsa motivației învățării (15,38 %), orare și programe școlare supraîncărcate și metodele didactice folosite de profesor (ambele cu același procent-11,54 %) și gradul ridicat de dificultate a cunoștințelor și alte obstacole (același procent- 3,85 %). Deci, această **ipoteză este confirmată în proporție mică** (11,54 %), dar surprinde că la întrebarea Q 4 părinții au răspuns în procent de 25 % că modul de lucru al profesorilor este o cauză pentru care copiii lor absentează de la școală. Care să fie, oare, realitatea ? !

La întrebarea Q 6 părinții au răspuns **afirmativ** în următoarele procente: 28 % că școala oferă profesori competenți, 25 % că școala oferă condiții optime pentru învățare și șanse egale de studiu pentru toți elevii și 22 % că școala oferă profile / calificări utile în actualul stadiu de dezvoltare a societății românești și **negativ** în următoarele procente: 39 % că școala nu oferă profile / calificări utile în actualul stadiu de dezvoltare a societății românești, 23 % că școala nu oferă condiții optime învățării și șanse egale de studiu pentru toți elevii (ambele cu același procent) și 15 % că școala nu oferă profesori competenți. În concuzie, **ipoteza 4 este confirmată parțial** (28 % dintre părinți consideră că școala oferă profesori competenți și 15 % că nu oferă).

În concluzie, analizând răspunsurile date de elevii cu risc de abandon școlar de la Colegiul Tehnic „Mediensis” Mediaș, de diriginții lor și de părinții acestora, pot preciza următoarele:

1. elevii absentează de la școală pentru a evita luarea unei note mici și pentru că programul este prea încărcat;
2. pentru o prezență mai bună, elevii consideră că o apreciere din partea profesorilor este un lucru important pentru ei;
3. elevii apreciază la un profesor când realizează activități didactice pe grupe, când implică toți elevii în lecție și când utilizează în lecții computerul (detestă când li se dictează lecția);
4. toți elevii chestionați sunt conștienți că pierd mult dacă absentează (chiulesc) de la școală;
5. diriginții elevilor chestionați consideră că cel mai mult îi afectează pe elevi problemele de familie și anturajul;
6. diriginții consideră că elevii absentează de la școală din teama de a lua o notă mică (la fel ca elevii) și pentru că părinții sunt plecați la lucru în străinătate;
7. cauzele comportamentelor inadecvate ale elevilor sunt, în viziunea profesorilor, în ordine descrescătoare: problemele de familie, dezinteresul familiei față de școală, relațiile defectoase profesor-elev și că disciplina respectivă nu ajută elevul în viitor;
8. părinții elevilor chestionați consideră că absențele sunt cauzate de alte motive (nu le place profilul / specializarea la care sunt, faptul că se îmbolnăvesc des, că sunt influențați de prieteni, din cauza navetei, pentru a nu lua note proaste și datorită oboselii din unele dimineți) , datorită familiilor dezorganizate și plecării părinților la muncă în străinătate;
9. motivele care împiedică obținerea rezultate mai bune la învățătură, în viziune părinților sunt, în ordine, grupul de prieteni, chiulul de la școală și lipsa motivației învățării

6. DIAGRAMA CAUZĂ-EFECT (diagrama ISHIKAWA)

Este numită după numele lui Kaoru Ishikawa, pionier al calității în Japonia. Diagrama face parte din cele șapte instrumente de bază ale calității japoneze : Pareto, Foi de calcul, Histograme, Diagrame ale imprăstierii, Grafice de control, Scheme logice. Se mai numește și digrama FISHBONE (os de pește) deoarece seamănă cu scheletul unui pește.

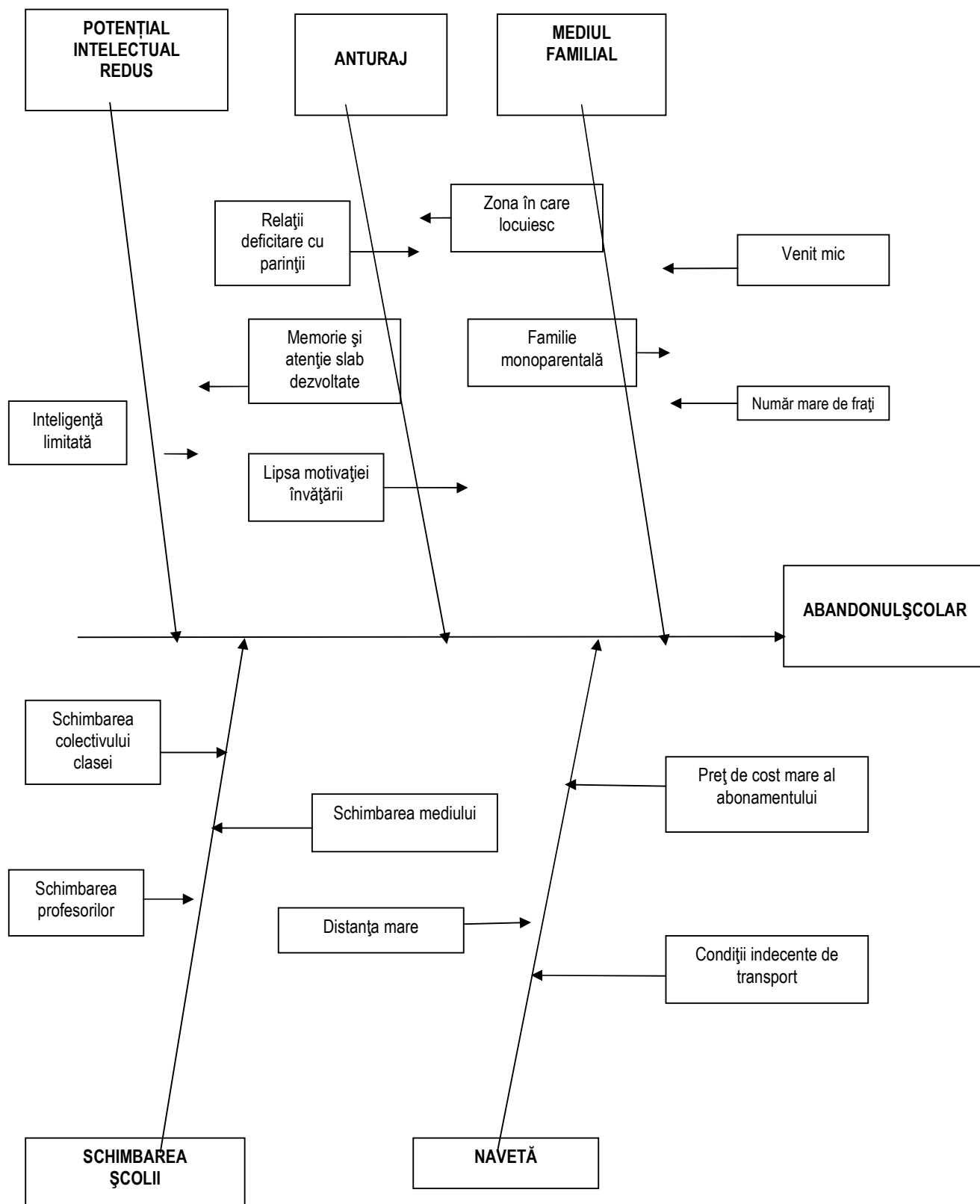
Caracteristici:

- se concentrează mai mult pe cauzele unei probleme decât pe simptome ;
- pune accent pe comunicare și pe brainstorming ;
- stimulează discuțiile ;
- conduce la o înțelegere crescută a problemelor complexe ;

- ajută la aducerea unei probleme în centrul atenției, identificând multiplele cauze ale acelei probleme (efecte) și relațiile dintre cauze.

Etapele pentru crearea unei diagrame Fishbone sunt:

1. Se stabilește problema (efectul)
  - exprimare în termeni clari
2. Problema devine „capul pestelui”
  - trasarea liniei către cap („șira spinării”)
3. Se decid cauzele majore ale problemei
  - prin brainstorming ;
  - dacă efectul sau problema este o parte a unui proces, pot fi utilizate elementele principale ale procesului;
  - cauzele pot fi grupate după modelul 4M/ 5M/ 6M (materials, methods, men, machines, mother nature, measurement)
4. Se leagă cauzele principale de șira spinării prin intermediul unor săgeți oblice.
5. Se face un brainstorming pentru determinarea cauzelor secundare pentru fiecare din cauzele principale
6. Se leagă aceste cauze secundare de cauzele lor principale
7. Se repeta pașii 5 și 6 pentru subcauze, divizându-le în cauze cu specialitate crescută
8. Se analizează și se evaluează cauzele și subcauzele.
9. Se ia o hotărâre și se pune în practică.

7. RECOMANDĂRI

O strategie de prevenire eficientă a abandonului școlar ar trebui să se concentreze pe identificarea elevilor în situație de risc, cu mult înainte de momentul părăsirii cursurilor. Pentru a combate fenomenul abandonului școlar, este esențial ca decidenții politici să dețină date reale nu numai asupra fenomenului, ci și asupra cauzelor sale, astfel încât să se poată realiza inclusiv o îmbunătățire a cadrului legislativ actual (implementarea de programe de tip „școală după școală”, aplicarea de măsuri coercitive asupra părinților care nu- și trimit copiii la școală, etc.).

a). **La nivelul școlii-** principalele măsuri sunt următoarele:

- supravegherea permanentă a elevilor cu risc de abandon școlar și prezentarea sistematică a unor studii de caz în clasă;
- organizarea unor dezbateri, mese rotunde cu invitarea unor specialiști din cadrul instituțiilor de control social;
- cooptarea elevilor- problemă în diferite cercuri școlare și intensificarea activităților educative extrașcolare (serbări, vizite, excursii, etc.);
- asigurarea unui program de audiențe destinat părinților cu copii- problemă;
- înființarea în fiecare unitate școlară a cabinetelor de asistență psihopedagogică (dotarea și comunicarea computerizată cu rețeaua educațională locală și națională);
- perfecționarea activității profesorului- dirigințe prin absolvirea unor cursuri de psihologie a copilului, sociologia familiei, sociologia educației, metode și tehnici de cunoaștere a personalității elevului și a colectivelor de elevi etc.;
- tratarea cu mai mare interes, în special, a orelor de educație morală și, în general, a orelor de dirigenție (de orientare și consiliere).

b). **La nivelul familiei-** măsurile primordiale ce trebuie întreprinse pentru diminuarea abandonului școlar sunt :

- reducerea stării de sărăcie a familiilor elevilor din localitățile cu un procent ridicat de abandon școlar prin adoptarea unui sistem de măsuri de stimulare economică a acestor familii;
- crearea unei “Școli a părinților” care să aibă drept efecte realizarea coeziunii familiale, cunoașterea psihologică a propriilor copii, alcătuirea unor programe educative de supraveghere a activității și anturajului tânărului, asigurarea unor condiții optime de studiu și întărirea legăturii cu toate instituțiile educative, în special cu școala.

c). **La nivelul altor instituții sociale-** sunt necesare următoarele măsuri:

- ❖ reorganizarea comisiilor pentru ocrotirea minorilor prin realizarea unor evidențe operative a familiilor problemă; comisile vor trebui să pună sub interdicție judecătorească sau decăderea din drepturile părințești a părinților delincvenți, alcoolici, agresivi;
- ❖ adoptarea unor noi legislații pentru tineret în domeniul învățământului, familiei, sistemului electoral, asociațiilor de tineret, etc.;
- ❖ organizarea unor programe educative autentice și de profunzime la nivelul televiziunii și radioului;
- ❖ înființarea centrelor și cabinetelor de consultanță familială și școlară specializate în cauzele cu elevi- problemă.

Bibliografie

- D. Baci, S. Rădulescu, M. Voicu, *Adolescenții și familia*, București, 1987.
Gh. Bucur, O. Popescu, *Educația pentru sănătate în familie și școală*, București, 2004.
D. Dumitrașcu, V. Pascu, *Managementul proiectului*, Sibiu, 2005.
A. Ibiș, *Caietul diriginței. Metode și instrumente de cunoaștere a elevilor*, București, 2001.
A. Ibiș, *Adolescentul deviant în confruntare și dialog cu profesorii*, București, 2004.
S. Marinescu, R. Dinescu, *Invitație la educație*, Pitești, 2003.
D. Mărgineanțu, A. Stuparu, *În ajutorul învățătorilor și diriginților*, Timișoara, 1992.
C. Neamțu, *Devianța școlară*, Iași, 2003.

9. ANEXE

Data aplicării.....

Număr chestionar.....

1. CHESTIONAR- pentru elevi

Chestionarul de față își propune să identifice cauzele abandonului școlar și să ajute elevii să se integreze mai bine în școală. Vă rugăm să răspundeți sincer. Răspunsurile sunt confidențiale. Vă mulțumim !

1.Varsta.....ani

2. Ești în clasa.....

3.Ești: a). baiat....
b). fată.....

4. Locuiești la: a). sat.....
b). oras.....

5. În timpul anului școlar :

5.1. locuiesc cu unul dintre părinți	
5.2. locuiesc cu ambii părinți	
5.3. locuiesc cu alte rude	
5.4. locuiesc în internatul școlii	
5.5. efectuez naveta	

6. Părinții tăi :

6.1. locuiesc împreună	
6.2. sunt divorțați	
6.3. ambii sunt în străinătate	
6.4. numai unul este în străinătate	
6.5. am un părinte decedat	
6.6. ambii părinți sunt decedați	

7. Familia ta este caracterizată prin:

7.1. consum des de alcool	
7.2. violență verbală și fizică	
7.3. lipsa acută a banilor	
7.4. lipsă de comunicare	
7.5. niciuna	

8. Părinții tăi vin la școală:

8.1. la ședințele cu părinți	
8.2. când sunt chemați	
8.3. discută des cu dirigintele	
8.4. nu vin la școală	

9. Care sunt motivele pentru care absentezi?

9.1. nu mă interesează școala	
9.2. nu- mi place ora	
9.3. nu- mi place profesorul	
9.4. mă plictisesc la școală	
9.5. evit în acest fel luarea unei note mici	
9.6. programul este prea încărcat (suprasolicitare informațională)	
9.7. altele (specifică)	

10. Care ar fi motivele pentru o prezență mai bună la ore ?

10.1. încurajare din partea colegilor	
10.2. apreciere din partea profesorilor	
10.3. dacă n- aș fi evaluat	
10.4. pedepse mai severe pentru absențe	
10.5. relația cu dirigintele / diriginta	

10.6. altele (specifică)	
--------------------------	--

11. Atitudinea pe care o apreciezi la un profesor în timpul orei este când:

11.1. implică toți elevii în lecție	
11.2. dă sarcini individuale	
11.3. realizează activități pe grupe	
11.4. face schema lecției pe tablă	
11.5. dictează lecția	
11.6. utilizează computerul	

12. Ai avut conflicte cu colegii:

12.1. certuri	
12.2. amenințări	
12.3. bătăi	
12.4. jigniri	
12.5. șantaj	
12.6. ironizări	
12.7. nu	

13. Uneori absentez pentru că:

13.1. lucrez pentru bani de buzunar	
13.2. îmi ajut părinții	
13.3. mă întâlnesc cu prietenii	
13.4. altele (specifică)	

14. Se întâmplă să pleci de la școală pentru că au plecat prietenii tăi:

14.1. da	
14.2. nu	
14.3. uneori	

15. Consideri că pierzi mult dacă lipsești de la școală ?

15.1. da	
15.2. nu	

Notă: răspunsurile pot fi singulare sau multiple.

Data aplicării.....

Număr chestionar.....

2. CHESTIONAR- pentru profesori -diriginți

Chestionarul de față își propune să identifice cauzele abandonului școlar și să ajute elevii să se integreze mai bine în școală. Vă rugăm să răspundeți sincer. Răspunsurile sunt confidențiale. Vă mulțumim!

1. Care dintre problemele menționate considerați că afectează, în mare măsură elevii :

1.1. probleme de familie	
1.2. probleme cu colegii de clasă	
1.3. neînțelegeri cu profesorii care predau la clasă	
1.4. anturajul	
1.5. lipsa banilor	
1.6. altele (specificați)	

2. De ce absentează elevii de la școală?

2.1. teama de a lua o notă mică	
2.2. dezinteres pentru materia respectivă	
2.3. părinte sau părinți plecați în străinătate	
2.4. antipatie față de profesor	
2.5. pentru a petrece mai mult timp cu prietenii	
2.6. alte cauze (specificați)	

3. Care sunt cauzele comportamentelor inadecvate ale elevilor?

3.1. relaționare defectuoasă profesor- elev	
3.2. probleme în familie	
3.3. probleme în relaționarea cu colegii	
3.4. dezinteresul familiei față de școală	
3.5. elevul consideră că disciplina respectivă nu îl ajută în viitor	
3.6. alte cauze (specificați)	

4. Dacă aveți un conflict cu o clasă de elevi:

4.1. discutați cu elevii implicați	
4.2. discutați cu toată clasa pe marginea conflictului	
4.3. solicitați ajutor din partea psihologului școlar	
4.4. solicitați ajutor din partea managerilor școlii	

5. Care este modalitatea cea mai utilizată de dumneavoastră în activitatea didactică?

5.1. implic activ elevii	
5.2. realizez activități pe grupe	
5.3. realizez activități individuale	
5.4. implic toți elevii în desfășurarea lecției	
5.5. dictez lecția	
5.6. utilizez computerul	

6. Ce înseamnă să fi un bun manager al clasei?

6.1. să ai întotdeauna soluții la probleme	
6.2. să implici elevii în rezolvarea problemelor clasei	
6.3. să faci elevii să asculte activ	
6.4. să realizezi reguli ale clasei și să le afișezi	
6.5. să stabilești responsabilitățile elevilor	

7. Care sunt modalitățile de comunicare cu părinții elevilor?

7.1. ședințe cu părinții	
7.2. discuții individuale la școală	

7.3. vizite la domiciliu	
7.4. informări scrise	
7.5. convorbiri telefonice	

8. Care sunt temele de discuție cu colegii în cancelarie?

8.1. viața de familie	
8.2. politica	
8.3. probleme conflictuale ale claselor	
8.4. modalități de evaluare a elevilor	
8.5. modalități de comunicare și de lucru cu elevii	
8.6. altele (specificați)	

Notă: răspunsurile pot fi singulare sau multiple.

Data aplicării.....

Număr chestionar.....

3. CHESTIONAR- pentru părinți

Chestionarul de față își propune să identifice cauzele abandonului școlar și să ajute elevii să se integreze mai bine în școală. Vă rugăm să răspundeți sincer. Răspunsurile sunt confidențiale. Vă mulțumim !

1. Sunteți informat despre activitățile școlare și extrașcolare desfășurate de copilul dumneavoastră?

1.1. în mare măsură	
1.2. în mică măsură	
1.3. nu sunt informat	

2. Sunteți mulțumit de profilul / specializarea la care învață copilul dumneavoastră?

2.1. da	
2.2. nu	

3. Dacă ar mai putea opta încă odată pentru alegerea profilului / specializării de liceu ce v- ați dori?

.....

4. Care considerați că sunt cauzele pentru care copilul dumneavoastră absentează de la școală?

4.1. este angajat în munci gospodărești	
4.2. situația precară materială a familiei	
4.3. plecarea la muncă în străinătate a unui părinte (a ambilor părinți)	
4.4. familie monoparentală	
4.5. familie dezorganizată	
4.6. modul de lucru al profesorilor	
4.7. alte cauze (specificați)	

5. Care credeți că sunt obstacolele în calea obținerii unor rezultate mai bune la învățătură?

5.1. chiulul de la școală	
5.2. lipsa motivației învățării	
5.3. orare și programe școlare supraîncărcate	
5.4. grad ridicat de dificultate a cunoștințelor	
5.5. metodele didactice folosite de profesor	
5.6. grupul de prieteni	
5.7. alte obstacole (menționați-le)	

6. Considerați că școala oferă elevilor:

Da

NU

6.1. profile / calificări utile în actualul stadiu de dezvoltare a societății		
6.2. condiții optime necesare învățării		
6.3. profesori competenți		
6.4. șanse egale de studiu pentru toți elevii		

Notă: răspunsurile pot fi singulare sau multiple.

GEOGRAFIE ȘI ȘTIINȚELE MEDIULUI

CUPRINS

NOTA REDACȚIEI.....	3
---------------------	---

ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

DOUĂ PIESE CERAMICE, REPREZENTÂND PICIORUL UMAN, DESCOPERITE LA ȘOIMUȘ – „TELEGHI”, JUD. HUNEDOARA (Drd. Antoniu Marc).....	5
NOI DESCOPERIRI ARHEOLOGICE LA MEDIAȘ (JUD. SIBIU) (Drd. Viorel Ștefu; Dr. Vasile Mărculeț).....	10
A EXISTAT UN CASTRU ROMAN LA MEDIAȘ? (Drd. Mihai Chiriac).....	18
GLYKON LA ROMULA? (Dr. Oana Tutilă Bărbat).....	22
EDICTUL DE LA MILANO (313) ȘI URMĂRILE LUI PENTRU BISERICA CREȘTINĂ (Constantin Mănescu).....	26
CÂTEVA REPERE BIBLIOGRAFICE REFERITOARE LA NAVIGAȚIA ÎN MAREA NEAGRĂ. SECOLELE XIII-XIV (Dr. Andreea Atanasiu-Croitoru).....	31
CAROL ROBERT DE ANJOU ȘI BISERICA DIN UNGARIA (Dr. Răzvan Mihai Neagu).....	39
O DISPUTĂ MUNTEANO-ATHONITĂ LA ÎNCEPUTUL LEGĂTURILOR ȚĂRII ROMÂNEȘTI CU SFÂNTUL MUNTE (Dr. Vasile Mărculeț).....	49
REPREZENTĂRI ALE MIJLOACELOR DE TRANSPORT PE APĂ ÎN PICTURA DE PANOU A POLIPTICELOR DIN TRANSILVANIA (SECOLELE XV-XVI) (Drd. Adrian Stoia).....	54
STRUCTURA ADMINISTRATIVĂ DIN GIURGIU ÎN PERIOADA ADMINISTRAȚIEI OTOMANE.FUNCȚII ȘI ATRIBUȚII (Drd. Gabriel-Felician Croitoru).....	62
CONTRIBUȚII LA ISTORIA FAMILIEI DUDESCU: FORMAREA DOMENIULUI FEUDAL (Mihai Iorga).....	69
INFORMAȚII INEDITE DESPRE DEMOFILIA ÎMPĂRĂTULUI IOSIF AL II-LEA (Dr. Petre Din).....	77
STUDENȚII DIN MEDIAȘ LA UNIVERSITĂȚI EUROPENE (1800-1830) (Drd. Dragoș Lucian Țigău).....	81
VIAȚA ȘI OPERA SAVA POPOVICI SĂVOIU (1818-1906): CAPELAN, BIOGRAF, PICTOR ȘI SCULPTOR (Dr. Alexandru Bucur).....	91
DOI MONOGRAFI AI LOCALITĂȚII VEȘTEM, MAI PUȚIN CUNOSCUȚI: IOAN COMAN (SFÂRȘITUL SEC. XVIII-POST 1850) ȘI ROMUL MOLDOVAN (1890-1956) (Dr. Alexandru Bucur).....	96
SCURTĂ ISTORIE A FAMILIEI NOPCSA (Dr. Gherghina Boda).....	101
ACTIVITATEA LEGIONARILOR IALOMIȚENI ÎN TIMPUL MONARHIEI AUTORITARE CARLISTE (1938-1940) (Drd. Valentin Gheorghe).....	105
CONSIDERAȚII ASUPRA PLANULUI „FELIX” OPERAȚIUNEA DE SEDUCȚIE A SPANIEI DE CĂTRE ADOLF HITLER (Ion Mihai Ionescu).....	108
NOI DATE PRIVIND REABILITAREA LUI NICOLAE IORGA (1955-1965) (Dr. Stan Stoica).....	119
ELEMENTE CONSTRUCTIVE ALE IDENTITĂȚII NAȚIONALE ÎN DISCURSUL LUI HUGO CHÁVEZ (Alexandru Ionuț Drăgulin).....	123
MODERNIZAREA MILITARĂ ȘI CHESTIUNEA ARMELOR MICI: CAZUL INDIEI (Drd. Anamaria Elena Gheorghe; Drd. Silviu Petre).....	132
COREEA DE NORD ÎNTRE CONCEPTUL JUCHE ȘI CONCEPTUL DE COLABORARE INTERNAȚIONALĂ (Suciu Marian).....	140
CONCEPTE FUNDAMENTALE LA ANTONIO GRAMSCI ÎN ANALIZA FENOMENULUI RISORGIMENTAL (Drd. Ioana Cristea (Drăgulin).....	144

CULTURĂ ȘI CIVILIZAȚIE

FORTĂREȚE BASTIONARE DE TIP VAUBAN ÎN TRANSILVANIA ȘI BANAT (Dr. Liviu Alexandru Sifonea; Dr. Elena Helerea; Dr. Marius Daniel Călin; Viviana Moldovan).....	153
UN MEDIȘEAN ÎN SLUJBA MUZEULUI BRUKENTHAL: CUSTODELE MICHAEL CSAKI (1858-1927) (Dr. Constantin Ittu).....	159
FEMEI CARE AU ACTIVAT LA MEDIAȘ LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX: LOTTE BINDER, ERIKA PAULAS, IDA GUGGENBERGER ȘI JOLAN MAIROVITS (Dr. Gudrun-Liane Ittu).....	164
MEDIAȘUL FERVIAR 1872-2013 (Andrei Berinde).....	171
ZBORUL PRIMULUI OM ÎN COSMOS REFLECTAT ÎN ZIARUL SCÂNTEIA (Vasile-Dan Teșculă).....	173
STIGMATIZAREA DURERII. DESPRE „MURDĂRIA” FEMEII (Adrian Ierulescu).....	179
DE LA IERUSALIM LA ANGKOR VIA PLATON (Viorel Roșca).....	183
DIN ISTORIA PRESEI MEDIȘENE. STUDIU DE CAZ: STAȚIA DE RADIOFICARE (Mircea Lucian Hodîrnău).....	188
CONSIDERAȚII PRIVIND ABSENTEISMUL ȘCOLAR. STUDIU DE CAZ: COLEGIUL TEHNIC „MEDIENSIS” MEDIAȘ (Ioan Dan).....	193